

CONFERENCE BOOK

MUNZUR 8. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

**MUNZUR
8TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
OCTOBER 25 - 27, 2024
TUNCELİ**

**ISBN : 978-625-5962-59-1
Academy Global Publishing House**

*MUNZUR 8TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
APRIL 11 - 13, 2025
TUNCELI*

CONFERENCE ORGANIZING BOARD

Head Of Conference: Prof. Dr. Naile Bilgili
Düzenleme Kurulu Başkanı: Dr. Gültekin Gurcay
Prof. Dr. Hülya Çiçek
Prof. Dr. Ali Bilgili
Prof. Dr. Başak Hanedan
Prof. Dr. Hajar Huseynova
Prof. Dr. Dwi Sulisworo
Prof. Zain Musa
Prof. Dr. Sameer Jain
Prof Yakup Babayev
Prof. Dr. Suyatno
Assoc. Prof. Dr. Dhesi Ari Astuti
Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat Baran
Assoc. Prof. Dody Hartanto
Assoc. Prof. Dr. Rungchacadaporn
Assoc. Prof. Nazile Abdullazade
Assoc. Prof. Dr. Elif Akpınar Külekçi
Assoc Prof. Dr. Feran Aşur
Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti
Assoc. Prof. Ivaylo Staykov
Assoc. Prof. Dr. Abbas Ghaffari
Assoc. Prof. Dr. Yasemin Taş
Assoc. Prof. Dr. Yeganə Qəhrəmanova
Assoc. Prof. Dr. Doğan Çiloğlu
Assist. Prof. Ihwan Ghazali
Assist. Prof. Dr. Abışov Elşad Şərifxan oğlu
Assist. Prof. Dr. Məhrükəh Dövlətzadə
Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini Heydarlou
Dr. Dadash Mehravari
Dr. Gültekin Gürçay
Aynur Əliyeva
Khorram Manafidizaji

Issued: 15.05.2025

ISBN: 978-625-5962-59-1

CONFERENCE ID

MUNZUR 8TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

DATE – PLACE
APRIL 11 - 13, 2025 –
TUNCELI

ORGANIIZATION
ACADEMY GLOBAL CONFERENCES & JOURNALS

EVALUATION PROCESS
All applications have undergone a double-blind peer review process.

PARTICIPATING COUNTRIES

Turkey – India – Spain- Kenya – Ethiopia- Japan - Czech Republic- Russia – Algeria- Iran – Nigeria – Croatia- Italy- Egypt- Vietnam – Oman- Romania – **Turkmenistan** – Greece- Azerbaijan- Bangladesh – Indonesia- Kazakhstan- Portugal – Tajikistan- Philippines- Argentina - Saudi Arabia- Mongolia – Ghana – Taiwan – Australia – Senegal- Pakistan - Malaysia – Netherlands- **Poland**- Ukraine-

-

PRESENTATION
Oral presentation

PERCENTAGE OF PARTICIPATION
67 papers presented by by participants from Turkey and 79 papers from other
Countreies

Members of the organizing committees of the conference perform their duties with an
"official assignment letter"

Edited by:
Dr. Amaneh Manafidizaji
Assoc. Prof. Ivaylo Staykov

Scientific & Review Committee

Prof. Dr. Ali BİLGİLİ – Türkiye
Prof. Dr. Naile BİLGİLİ – Türkiye
Prof. Dr. Başak HANEDAN – Türkiye
Prof. Dr. Hülya Çiçek KANBUR – Türkiye
Prof. Dr. Emine KOCA – Türkiye
Prof. Dr. Fatma KOÇ – Türkiye
Prof. Dr. Hajar HUSEYNOVA – Azerbaijan
Prof. Dr. Dwi SULISWORO – Indonesia
Prof. Dr. Natalia LATYGINA – Ukraine
Prof. Dr. Yunir ABDRAHIMOV – Russia
Prof. Muntazir MEHDI – Pakistan
Prof. Dr. Raihan YUSOPH – Philippines
Prof. Dr. Akbar VALADBİGİ – Iran
Prof. Dr. F. Oben ÜRÜ – Türkiye
Prof. Dr. T.Venkat Narayana RAO – India
Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ – Türkiye
Prof. Dr. Mustafa BAYRAM – Türkiye
Prof. Dr. Saim Zeki BOSTAN – Türkiye
Prof. Dr. Hyeonjin LEE – China
Assoc. Prof. Dr. Abdulsemet AYDIN – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat BARAN - Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Dilorom HAMROEVA - Uzbekistan
Assoc. Prof. Dr. Abbas GHAFARI – Iran
Assoc. Prof. Dr. Yeliz ÇAKIR SAHİLLİ - Türkiye
Assoc. Prof. Ivaylo STAYKOV - Bulgaria
Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti – Indonesia
Assoc. Prof. Dr. Ümit AYATA – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Okan SARIGÖZ – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Eda BOZKURT – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Ahmet TOPAL – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Kırbaş – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Mesut Bulut – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Fahriye Emgili – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Sandeep GUPTA – India
Assoc. Prof. Dr. Veysel PARLAK – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Mahmut İSLAMOĞLU – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Nazile ABDULLAZADE – Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Aysel ARSLAN – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Bekir GÜRBULAK – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Erkan EFİLTİ - Kirgizistan
Assist. Prof. Dr. Göksel ULAY – Türkiye
Assist. Prof. K. R. PADMA – India
Assist. Prof. Dr. Omid AFGHAN - Afghanistan
Assist. Prof. Dr. Maha Hamdan ALANAZİ - Saudi Arabia
Assist. Prof. Dr. Dzhakipbek Altaevich ALTAYEV - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Amina Salihi BAYERO – Nigeria

Assist. Prof. Dr. Baurcan BOTAKARAEV - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Ahmad Sharif FAKHEER - Jordania
Assist. Prof. Dr. Gültekin GÜRÇAY – Türkiye
Assist. Prof. Dr. Dody HARTANTO - Indonesia
Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini HEYDALOU – Iran
Assist. Prof. Dr. Bazarhan İMANGALİYEVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Keles Nurmaşılı JAYLIBAY - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Mamatkuli JURAYEV – Uzbekistan
Assist. Prof. Dr. Kalemkas KALIBAEVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Bouaraour KAMEL – Algeria
Assist. Prof. Dr. Alia R. MASALİMOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Amanbay MOLDİBAEV - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Ayslu B. SARSEKENOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Bhumika SHARMA - India
Assist. Prof. Dr. Gulşat ŞUGAYEVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. K.A. TLEUBERGENOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Cholpon TOKTOSUNOVA – Kirgizia
Assist. Prof. Dr. Hoang Anh TUAN - Vietnam
Assist. Prof. Dr. Botagul TURGUNBAEVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Dinarakhan TURSUNALİEVA - Kirgizia
Assist. Prof. Dr. Yang ZİTONG – China
Assist. Prof. Dr. Gulmira ABDİRASULOVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Imran Latif Saifi – South Africa
Assist. Prof. Dr. Zohaib Hassan Sain – Pakistan
Assist. Prof. Dr. Murat GENÇ – Türkiye
Assist. Prof. Dr. Monisa Qadiri – India
Assist. Prof. Dr. Vaiva BALCIUNIENE – Lithuania
Assist. Prof. Dr. Meltem AVAN – Türkiye
Aynurə Əliyeva - Azerbaijan
Sonali MALHOTRA - India

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Veteriner Fakültesi Dekanlığı
Fakülte Sekreterliği

Sayı : E-21304664-051-1705704

12.02.2025

Konu : 31-14279 Prof. Dr. Ali Bilgili'nin
Uluslararası Kongrelerde Düzenleme ve
Bilim kurullarında yer alması hk

FARMAKOLOJİ VE TOKSİKOLOJİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

İlgi : Farmakoloji ve Toksikoloji Anabilim Dalı Başkanlığı'nın 11.02.2025 tarihli ve
E-41298163-051-1704750 sayılı yazısı.

İlgi yazınız uyarınca, Anabilim Dalınız öğretim üyesi Prof.Dr.Ali BİLGİLİ'nin, Yükseköğretim Kurulu'nun 15.06.2023 tarihli oturumunda doçentlik başvuruları şartları ile ilgili değişiklik önerileri kapsamında, "Academy Global Conferences & Publishing (<https://www.akademikongre.org/registration>)" tarafından önümüzdeki tarihlerde düzenlenecek olan uluslararası kongrelerde; kongre başkanı, kongre düzenleme ve bilim kurulu üyesi olarak görev yapması Dekanlığımızca da uygun görülmüştür.

Bilgilerinizi ve gereğini saygılarımla rica ederim.

Prof. Dr. Necmettin ÜNAL
Dekan V.

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Doğrulama Kodu: 8E77B04B-BD26-449E-A3C8-D44477307021 Doğrulama Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/ankara-universitesi-ebys>

Zübeyde Hanım Mahallesi Şehit Ömer Halisdemir Bulvarı No: 9/C 06070 Altındağ /
ANKARA

Telefon No: (0312) 317 03 15 Belge Geçer No: (0312) 316 44 72

e-posta: vetmed@veterinary.ankara.edu.tr

KEP Adresi : ankunvrek@ankuni.hso1.kep.tr

Bilgi için: Gülay ŞAFAK
Bilgisayar İşletmeni
Telefon No: (312) 317 03 15-4510
E-Posta: gsafak@ankara.edu.tr

MUNZUR 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
MUNZUR 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
The ArtTown 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
April 11 - 13, 2025
TUNCELI

Kongre Bağlantı Linki :

Join Zoom Meeting

<https://us06web.zoom.us/j/88571518350?pwd=f0YazCWBmbAiWrHygjKSjkbbSvotfd.1>

Meeting ID: 885 7151 8350

Passcode: 202224

ÖNEMLİ AÇIKLAMA (Lütfen okuyunuz)

- ZOOM bağlantısı için yukarıda verilen bağlantıyı veya yine yukarıda verilen giriş bilgilerini kullanabilirsiniz.
- Oturum içerisinde en KIDEMLİ olan moderator olarak seçilir. Moderatörün oturum düzenini gözetmesi, akademisyen adaylarını yönlendirmesi beklenmektedir.
- Oturuma bağlanmadan önce Salon numaranızı adınızın önüne aşağıdaki gibi ekleyiniz. Bu sayede kongre açılışında beklemeden oturumlarınıza gönderilebileceksiniz. Ör. 5 Ahmet Ahmetoglu
- Sunum süresi 10 dakikadır. Bu sürenin aşılmamasını moderatörler temin edecektir.
- Sunum sonrası 5 dakikayı geçmeyen soru-cevap, tartışma süresi verilmektedir.
- Sunumlar TÜRKÇE veya İNGİLİZCE yapılabilmektedir.
- Kameralar, oturum süresince toplam % 70 oranında açık olmak zorundadır.
- Sunum yapan katılımcının kamerası açık olmak zorundadır.
- Sunum yapmak zorunludur. Herhangi bir nedenle sunum yapmamış olan katılımcıya sertifika verilmesi ve çalışmasının yayınlanması söz konusu olamaz.
- Katılımcı, kendi oturumda, oturum bitene kadar bulunmak zorundadır.
- Katılımcıların kendi oturumları dışındaki oturumlara katılma zorunluluğu yoktur.
- ZOOM platformunun kapasite sınırı nedeniyle, DİNLEYİCİ, sadece kapasite izin verdiği sürece kabul edilebilmektedir.

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID instead of “Meeting ID or Personal Link Name” and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- During the session, your camera should be turned on **at least %70** of session period
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.
- Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,

MUNZUR 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES MUNZUR 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES April 11 - 13, 2025 TUNCELI Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 11 Nisan / April 11, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Prof. Dr. Ahmet ŞAHİNÖZ	1	RELATIONSHIP BETWEEN LOAD CAPACITY FACTOR AND FOREIGN DIRECT INVESTMENT: AN ANALYSIS ON TÜRKİYE	Doç. Dr. Müge MANGA Doç. Dr. Duygu YILDIZ KARAKOÇ
		2	TÜRKİYE'S FOOD SUSTAINABILITY PERFORMANCE WITHIN THE SCOPE OF THE FOOD SUSTAINABILITY INDEX	Doç. Dr. Duygu YILDIZ KARAKOÇ Doç. Dr. Müge MANGA
		3	AGRICULTURAL POLICIES OF TURKEY IN THE CONTEXT OF RIGHT TO FOOD & FOOD SECURITY	Prof. Dr. Ahmet ŞAHİNÖZ
		4	İstihdam ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: İstihdam Yaratmayan Büyüme	Dr. Servet KAPÇAK
		5	YAPAY ZEKÂ EKONOMİSİ VE DİJİTALLEŞME	Dr. Servet KAPÇAK
		6	UNEMPLOYMENT CONVERGENCE ANALYSIS FOR G7 COUNTRIES: FOURIER UNIT ROOT TEST	Dr. Öğr. Üyesi, Anıl LÖĞÜN
		7	THE EFFECT OF URBANIZATION ON ENERGY CONSUMPTION: THE EXAMPLE OF TRB REGION	Dr. Öğr. Üyesi, Anıl LÖĞÜN
		8	DÖNGÜSEL EKONOMİ VE ÜLKELERİN ATIK YÖNETİMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	Yüksek Lisans Öğrenci, ILIRJAN HASA Doç. Dr., GÖKHAN ÖZKAYA

MUNZUR 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES MUNZUR 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES April 11 - 13, 2025 TUNCELI Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 11 Nisan / April 11, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Perihan ÇULUN	1	TAKIM TALAŞ YÜZEYİ ÜZERİNE AÇILAN SOĞUTMA KANALI İLE YAPILAN SOĞUTMA İŞLEMİNDE TAKIM AŞINMASININ İNCELENMESİ	Doç.Dr. OKTAY ADIYAMAN GÜLÇİN ŞEKER
		2	Potovoltaik panel pasif soğutma sistemlerinde termoelektrik modüllerinin kullanılması	Perihan ÇULUN
		3	Termoelektrik ve Peltiyer Modüllerinin Farklı Uygulama Alanları	Perihan ÇULUN Cengiz ÖNER Nihat TARHAN
		4	INVESTIGATION OF SURFACE PERFORMANCE OF TEXTURED BEARINGS	Prof. Dr. CEM SİNANOĞLU Dr. Öğr. Üyesi FATMA NAZLI ÖZSOLAK ASLIHAN ÇOLAK
		5	ZINGIBER OFFICINALE/POLİETİLEN GLİKOL BİYOPOLİMER MATRİSİNDE ÇİNKO OKSİT NANOPARTİKÜLLERİN YEŞİL SENTEZİNİN OPTİMİZASYONU	Yüksek Lisans Öğrencisi, TUĞCE DİLBER Arş. Gör. GİZEM KARABULUT ŞEVK Doç. Dr. NURAY BEKÖZ ÜLLEN
		6	FARKLI YÜZEY PÜRÜZLÜLÜKLERİNİN ÇİNKO OKSİT NANOPARTİKÜL KAPLAMALARIN MORFOLOJİSİNE ETKİSİNİN İNCELENMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, TUĞCE DİLBER Arş. Gör. GİZEM KARABULUT ŞEVK Doç. Dr. NURAY BEKÖZ ÜLLEN

MUNZUR 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES MUNZUR 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES April 11 - 13, 2025 TUNCELI Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 11 Nisan / April 11, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Prof. Dr. MUNİSE AKSÖZ	1	Selection of Synonymous Words in the Qur'an and Its Impact on the Meaning within the Scope of Linguistic Interpretation	Doç.Dr, Ahmed ALDYAB
		2	Selection of Indefinite Words in the Qur'an and Its Impact on the Meaning within the Scope of Linguistic Interpretation	Doç.Dr, Ahmed ALDYAB
		3	THE LEXICAL MEANING AND TERMINOLOGIZATION OF THE TERM “VELĀYAH” IN THE ARABIC LANGUAGE	Master's Student Ceylan Çetin
		4	THE TERMINOLOGICAL DEVELOPMENT OF THE WORD “VELAYAT” IN THE FUNDAMENTAL ISLAMIC SCIENCES	Master's Student Ceylan Çetin
		5	HOW THE AUTHOR AND CHARACTERS SPEAK TO THE TARGET AUDIENCE THROUGH STYLES	Prof. Dr. MUNİSE AKSÖZ
		6	ÖZDEMİR ASAF AND STYLES	Prof. Dr. MUNİSE AKSÖZ
		7	SEVİNÇ ÇOKUM'UN ROMANLARINDA PSİKANALİZ BİLGİSİ	RABİA ŞAFAK PROF. DR. MÜMTAZ SARIÇİÇEK
		8	The Nomenclature Of Agricultural Tools And Their Cultural Contexts In The Tunceli Mazgirt Region	Derya BURKAY
		9	MODERN ARAP ŞİİRİ EKOLLERİ VE TEMSİLCİLERİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, ZEYNEP DİCLE
		10		

MUNZUR 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES MUNZUR 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES April 11 - 13, 2025 TUNCELI Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 11 Nisan / April 11, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Dr. N. Mthembu Prof. T. Khumalo	1	Title: REFORMING RETIREMENT BENEFIT DIVISION IN SOUTH AFRICAN DIVORCE LAW: ENSURING EQUITY FOR NON-MEMBER SPOUSES	Dr. N. Mthembu Prof. Dr. T. Khumalo
		2	MAPPING ILLICIT CROPS THROUGH SPECTRAL ANALYSIS: A REMOTE SENSING STRATEGY FOR SECURITY AND AGRICULTURAL STABILITY	Dr. Reza Mohammadi Prof. Dr. Sara Alizadeh
		3	COMPULSORY MEDIATION IN DEFAMATION CASES: NAVIGATING THE TENSION BETWEEN SPEECH RIGHTS AND PERSONAL REPUTATION	Dr. T. Mokoena
		4	HISTORICAL TRAJECTORIES OF REFUGEE AND ASYLUM POLICIES IN AUSTRALIA: A CRITICAL REVIEW OF IMMIGRATION ATTITUDES	Mohammad Reza Farhadi Amina Fatou Ndiaye Dr. Dawid Marek Nowak
		5	THE DYNAMICS OF DECENTRALIZATION IN THE EUROPEAN UNION: IMPLICATIONS AND FUTURE DIRECTIONS FOR UKRAINE	Sofiya Ivanenko
		6	CRIMINAL LIABILITY IN COPYRIGHT VIOLATIONS: A COMPARATIVE OVERVIEW FROM THE WESTERN BALKANS REGION	Elira Dreshaj Arlinda Petrova Fjona Kelmendi
		7	RETHINKING RESOURCE POLICIES: A COMPARATIVE PERSPECTIVE ON END-OF-WASTE LEGISLATION IN THE EUROPEAN UNION	Elena Petrova Dr. Ahmed Al-Rashid Marta Nowak
		8	TRANSFORMATIONAL LEADERSHIP AND POLITICAL DYNAMICS: THEIR IMPACT ON CORPORATE PERFORMANCE IN NATIONAL ENERGY ENTERPRISES	Muhammad Faris Abdullah, Chidinma Grace Okafor
		9	THE IMPACT OF DIGITAL INNOVATION ON FUNDAMENTAL PRINCIPLES OF CONTRACT LAW	Ms. Aiko Tanaka, Dr. Jonas Bergström, Fatima Al-Karim

MUNZUR 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES MUNZUR 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES April 11 - 13, 2025 TUNCELI Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 11 Nisan / April 11, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Assis. Prof. Dr. Emma Davis	1	REDEFINING GOVERNANCE: COMBATING LEADERSHIP FAILURE AND SYSTEMIC CORRUPTION IN POST-INDEPENDENCE NIGERIA	Ahmed Boubacar Diallo, Fatoumata Aminata Diop, Ibrahim Musa Sani
		2	THE CRISIS OF DEMOCRACY IN PAKISTAN: AN ANALYTICAL STUDY THROUGH ISLAMIC AND WESTERN PHILOSOPHICAL PERSPECTIVES	Ahmed Rashid Dr. Fatima Noor Hassan Khalil
		3	TRANSFORMATION AND CHALLENGES IN NATIONAL LAND USE PLANNING SYSTEMS: A COMPARATIVE PERSPECTIVE	Aisha Mahmoud Hassan Leila Fatima Khan Assis. Prof. Dr. Mohammad Reza Darvishi
		4	THE IMPLEMENTATION OF ANTI-CIRCUMVENTION LEGISLATIONS IN THE THAI COPYRIGHT SYSTEM	Somchai Srisai, Lec. Naree Panya, Ananya Nontawat, Dr. Kittisak Jitpaisarn
		5	THE SUCCESS AND CHALLENGES OF EMBEDDING EVIDENCE-BASED RESEARCH METHODS IN POLICING INTERVENTIONS	Dr. Sarah Williams, Assis. Prof. Dr. Emma Davis
		6	TAIWAN'S POLITICAL LANDSCAPE: THE RISE AND FALL OF HAN KUO-YU IN KAOHSIUNG	Emily Williams, Robert Johnson
		7	INTELLECTUAL PROPERTY CHALLENGES IN SPACE EXPLORATION: FOCUS ON EUROPEAN SPACE AGENCY REGULATIONS	Maria Linda Ana Ungureanu Thomas Nikolaus Wagner Isabelle Veronique Dupont Robert Heinrich Schmidt

MUNZUR 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES MUNZUR 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES April 11 - 13, 2025 TUNCELI Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 11 Nisan / April 11, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Dr. Bayarmaa Tsogtbaatar	1	EVALUATION OF THE IMPLEMENTATION OF PUBLIC EXAMINATION CHIEF EXAMINERS' REPORTS IN MATHEMATICS CURRICULUM CONTENT	Olamide Oginni Adeola Johnson Chijioke Okafor
		2	IMPLEMENTATION MECHANISMS OF CONTINUOUS PROFESSIONAL DEVELOPMENT FOR EDUCATORS IN KAZAKHSTAN: A STUDY BASED ON THE "TEACHER" PROFESSIONAL STANDARD	Yelena Agranovich, Larissa Ageyeva, Violetta Tyan, Aigul Syzdykbayeva
		3	SKILL MISMATCH BETWEEN HEAVY EQUIPMENT REPAIRER STUDENTS AND EMPLOYERS' REQUIREMENTS	Lec. Bolormaa Dalanbayar, Dr. Batsaikhan Ulaankhuu, Dr. Bayarmaa Tsogtbaatar
		4	ASSESSING CHILDREN'S PROBABILISTIC AND CREATIVE THINKING IN A NON-FORMAL LEARNING CONTEXT	Maria Oliveira, João Santos, Carla Almeida, Pedro Costa
		5	APPLICATION OF CAUSAL INFERENCE AND DISCOVERY IN CURRICULUM EVALUATION AND CONTINUOUS IMPROVEMENT	Lunliang Zhong, Bin Duan
		6	ATTITUDE OF UNIVERSITY STUDENTS TOWARDS THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE	Roberto Merlo, Dr. Maria González, Zoila Rivero, Dr. Laura González
		7	ENHANCING ONLINE EDUCATION IN ARABIC LANGUAGE TEACHING: CHALLENGES, OPPORTUNITIES, AND STRATEGIES	Salah Algabli, Mohammad Alharbi, Ahmed Al-Mansoori, Khalid Al-Jabri
		8	FUTURE PERSPECTIVES IN ARCHITECTURAL EDUCATION IN PORTUGAL: REVOLUTIONIZING THE TEACHING APPROACH FOR NEW GENERATIONS	Patricia Diogo, João Pereira, Maria Silva, Pedro Costa
		9	STRENGTHENING ADULT EDUCATION TO END FEMALE GENITAL MUTILATION AND ACHIEVE SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS	Veronica Ngozi Odenigbo, Dr. Lorreta Chika Ukwuaba

MUNZUR 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES MUNZUR 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES April 11 - 13, 2025 TUNCELI Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 11 Nisan / April 11, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Dr. David Stewart	1	THE ASSOCIATION BETWEEN ADHD MEDICATION, CANNABIS, NICOTINE USE, MENTAL DISTRESS, AND OTHER PSYCHOACTIVE SUBSTANCES	Nicole Scott, Emily Dwyer, Cara Patrissy, Samantha Bonventre, Lina Begdache
		2	THE IMPACT OF LIFE MEANING ON ACADEMIC PERFORMANCE AMONG JAPANESE COLLEGE STUDENTS	Jihyun Park, Naoko Tanaka, Dr. Satoshi Yamada, Haruki Ishida
		3	IMPROVING DECISION SUPPORT FOR ORGAN TRANSPLANT	Iec. Ian McCulloh, Adam Placona, Dr. David Stewart,
		4	EFFECTS OF GRATITUDE PRACTICE ON RELATIONSHIP SATISFACTION AND THE ROLE OF PERCEIVED SUPERIORITY	Dr. Anomi Bearden, Brooke Goodyear, Dr. Alicia Khan
		5	LOVE AND MONEY: SOCIETAL ATTITUDES TOWARD INCOME DISPARITIES IN AGE-GAP RELATIONSHIPS	Assoc. Prof. Dr. Victoria S. Scarratt, Alexander B. Hopkins, Dr. Emily M. Thomas, Samuel J. Richardson
		6	MINDFULNESS-BASED INTERVENTIONS FOR ENHANCING SELF-ESTEEM AND PSYCHOLOGICAL WELL-BEING: EXAMINING THE INFLUENCE OF CONTINGENT SELF-ESTEEM	Sergio Luna, Dr. Raquel Rodríguez-Carvajal

MUNZUR 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES MUNZUR 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES April 11 - 13, 2025 TUNCELI Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 11 Nisan / April 11, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Lukáš Svoboda	1	ISLAMIC CIVILIZATION IN WEST AFRICA: THE ROLE OF THE SOKOTO CALIPHATE IN SCIENCE AND TECHNOLOGY DEVELOPMENT	Mohammad Buba, Ibrahim Aliyu
		2	TEACHERS' PERCEPTIONS OF THE IMPACT OF TOBEPHOBIA ON JOB SATISFACTION AND EMOTIONS	Kwame Mensah, Akosua Yeboah
		3	KNOWLEDGE MANAGEMENT FOR SUSTAINABLE ENVIRONMENTAL MANAGEMENT IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS	Julian Vargas, Maria Gomez
		4	META-TEACHING SKILLS AND IMPROVEMENTS IN CLASSROOM TEACHING QUALITY	Zainab Haji, Faiza Amin
		5	THE ROLE OF STUDENT COUNSELORS IN PROMOTING WELL-BEING AMONG SCHOOLCHILDREN IN THE MIDDLE EAST	Hassan Al-Farhan
		6	THE EFFECTIVENESS OF DRAMA-BASED LEARNING IN FOSTERING CREATIVITY IN PRESCHOOL EDUCATION	Michaela Nováková
		7	PARENTS' PERSPECTIVES ON THE FUTURE OF EDUCATION: A STUDY FROM CENTRAL EUROPE	Lukáš Svoboda
		6		

MUNZUR 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES MUNZUR 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES April 11 - 13, 2025 TUNCELI Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 11 Nisan / April 11, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Dr. Amaneh Manafidizaji	1	Local Names And Uses Of Anchusa Azurea (Cow's Tongue) Plant Grown In The Pertek Region Of Tunceli	ZİLAN EYLEM İLMİN
		2	A LOST HERİTAGE İN GAZİANTEP CULTURE: SUPHA TRADİTION AND ITS SOCIAL FUNCTIONS	Sema Nurcan ATÇI
		3	The Sacredness Of Nature In Tunceli: Munzur Valley National Park	Yeliz ONAY
		4	ISLAHÇI HAKLARI: TÜRKİYE'DE FİKRİ MÜLKİYETİN GÖZ ARDI EDİLEN ALANI	Dr. Öğretim Üyesi İlker KARAÖNDER
		5	TÜRKİYE'DEKİ KIRSAL ALANDAKİ GEÇİT HAKKI UYUŞMAZLIKLARI: SOSYOLOJİK BİR DEĞERLENDİRME VE YAPISAL ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	Dr. Öğretim Üyesi İlker KARAÖNDER
		6	Futbol Taraftarlarının Şiddetin Kaynağına İlişkin Görüşleri	Bayram KAYA Mustafa KARAKAYA Elif AYDIN
		7	Üniversite Öğrencilerinde Rekreatyonel Sağlık ve Nomofobi: Bir Psikososyal İnceleme	Mustafa KARAKAYA Bayram KAYA
		8	OTORİTENİN PSİKANALİTİK TEMELLERİ, SEKÜLERLEŞME SÜRECİ VE DÖNÜŞEN BABA TEMSİLİ	SİBEL BOZDAĞ Dr. EBRU PEHLİVAN SARI
		9	ALBERT CAMUS VE VİKTOR FRANKL'DA ÖZGÜRLÜK KAVRAMI	Kerim Mahir ALBAYRAK Dr. Ebru PEHLİVAN SARI

MUNZUR 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES MUNZUR 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES April 11 - 13, 2025 TUNCELI Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 11 Nisan / April 11, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Öğr. Gör. Sefa KAYA	1	The Social and Spiritual Functions of the Naming Ritual in Tunceli Alevi Belief and Culture	Dilan ŞAHİN
		2	A Purification Ritual In Tunceli Alevi Belief: Morning Prayer	Sevcan ÖLMEZ
		3	Women's Coffeehouse/Local In Burmacevit, Tunceli	Tansu Özkan Aydın
		4	Hızır Fasting In Tunceli: The Crossroad Of Faith And Culture	Tansu Özkan Aydın
		5	At The Heart Of Tunceli: A Center Of Faith - Gola Çeto And The Mystery Of Hızır	Cennet ÇAVANA
		6	ELAZIĞ YÖRESEL HALK OYUNLARI	DİLAN BULUT
		7	Dissosiyatif Bozukluklar: Çocukluk Çağı Travmalarının Etyolojisi ve Nörobiyolojik Rolü Bir İnceleme Çalışması	Ali Umar Gülşilan Belet Öğr. Gör. Gizem Gülden
		8	ÇOCUK YOKSULLUĞU: HAK TEMELİNDE ÇOK BOYUTLU BİR DEĞERLENDİRME	Öğr. Gör. Sefa KAYA

MUNZUR 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES MUNZUR 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES April 11 - 13, 2025 TUNCELI Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 11 Nisan / April 11, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Doç.Dr., ESRA KARABAĞ KÖSE	1	EĞİTİMDE VE AİLEDE ŞİDDET OLGUSU: MESLEK LİSELERİ ÜZERİNDE BİR İNCELEME	Doç.Dr., ESRA KARABAĞ KÖSE
		2	LİDER ÖĞRENCİLER İÇİN LİDER ÖĞRETMEN OLMAK	Doç.Dr., ESRA KARABAĞ KÖSE
		3	İLKOKUL VE ORTAOKUL BİR ARADA OKULLARDA OKUL MÜDÜRLERİNİN KARŞILAŞTIĞI SORUNLAR	Okul Müdürü, BAHAR KIZILKAYA
		4	SANAT EĞİTİMİ VE ETKİNLİK TEMELLİ DERS TASARIMI	Ali Sait ÇELİK
		5	MESLEK LİSELERİNDE NEET, OKULDAN ERKEN AYRILMA VE BECERİ UYUMSUZLUĞUNA YÖNELİK ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	Dr. Öğr. Üyesi, CUMHUR DEMİRALP
		6	ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN MATEMATİK ÖZ YETERLİK ALGILARI İLE ELEŞTİREL DÜŞÜNME EĞİLİMLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, AYŞENUR KIZIL Prof. Dr., KÜRŞAT YENİLMEZ
		7	PEER BULLYING IN EARLY CHILDHOOD: CAUSES, CONSEQUENCES, AND PREVENTION STRATEGIES	Dr. Öğr. Üyesi Gülsüm HOŞ Arş. Gör. Meryem Cemile OK
		8	THE EFFECT OF SPORTS AND MOVEMENT ON CHILDREN'S PHYSICAL AND PSYCHOLOGICAL DEVELOPMENT	Arş. Gör. Meryem Cemile OK Dr. Öğr. Üyesi Gülsüm HOŞ

MUNZUR 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES MUNZUR 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES April 11 - 13, 2025 TUNCELI Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 11 Nisan / April 11, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Assoc. Prof. Dr. John Patrick Alvarado	1	DEVELOPMENT AND ACCEPTANCE OF A MODULE FOR IMPROVING READING AND WRITING SKILLS IN BAYBAYIN: A TRADITIONAL PHILIPPINE WRITING SYSTEM	Maria Venus Solares, Assoc. Prof. Dr. John Patrick Alvarado
		2	ACTIVE LEARNING STRATEGIES IN INFORMATION SYSTEMS MANAGEMENT: STUDENT PERCEPTIONS AND OUTCOMES	Francisco Castro Lopes, Sofia Fernandes
		3	THE IMPACT OF EMOTIONS ON STUDENTS' LEARNING AND ACADEMIC PERFORMANCE	Shakirat Abimbola Adesola, Shuaib Akintunde Asifat
		4	STREET ART AS A TOOL FOR PROMOTING REFLECTIVE THINKING IN EDUCATION: EXAMPLES OF CREATIVE EDUCATIONAL APPROACHES	Georgia H. Mega, Kleomenis Kostopoulos, Rustam Obic
		5	INTERDISCIPLINARITY IN PEDAGOGICAL PRACTICES: CHALLENGES AND SOLUTIONS IN THE CLASSROOM	C. Oliveira, M. Silva, L. Ferreira, R. Pinto
		6	PROMOTING CREATIVE AND CRITICAL THINKING IN MATHEMATICS THROUGH ORIGAMI	Shirinbekova Nigina, Alimova Shamsiya
		7	BLOCKCHAIN-BASED ASSIGNMENT MANAGEMENT SYSTEM	Sai Asritha, Kalyan Srinivas, Somnath Chakravarthi

MUNZUR 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES MUNZUR 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES April 11 - 13, 2025 TUNCELI Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 11 Nisan / April 11, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Dr. Carlos Rodriguez,	1	MOTIVATION TYPES FOR LEARNING ENGLISH: A STUDY AT A RURAL UNIVERSITY IN QUINTANA ROO, MEXICO	Ayanbek Nurkadirov, Altynai Akhmetova, Dr. Kamila Kassenova,
		2	THE IMPACT OF POOR TEACHER-STUDENT RELATIONSHIPS ON CHRONIC ABSENTEEISM IN SECONDARY SCHOOLS IN WEST JAVA, INDONESIA	Yenni Anggrayni, Dian Suryani, Rudi Hadi, Dr. Iwan Setiawan
		3	APPLICATION OF EXTREME-BASED TEACHING MODEL IN POST-SECONDARY ONLINE CLASSROOM SETTING: A FIELD EXPERIMENT	Johnathan Smith, Maria Johnson, Dr. Carlos Rodríguez, Lec. Anna Williams
		4	IMPACT OF NON-PARENTAL EARLY CHILDHOOD EDUCATION ON DIGITAL FRIENDSHIP TENDENCY	Sheel Chakraborty, Assis. Prof. Dr. Rajeev Verma, Aarti Kumar,
		5	STUDYING THE EFFICIENCY OF DIGITAL TECHNOLOGY IN ENHANCING ASSESSMENT METHODS IN HIGHER EDUCATION	Dr. Bashir Ferdousi Mohammad Rafiq Rahman Dr. Tariq Hossain Khan Shamsul Alam Choudhury
		6	IMPACT OF STUDENTS' PERCEPTION OF SUCCESS POSSIBILITY ON PERFORMANCE IN SUMMATIVE EXAMS	Rachelle Elva, Assoc. Prof. Dr. Mikayıl Tofiqov,
		7	DIGITAL CONTENT STRATEGY: COMPREHENSIVE EXAMINATION OF CRITICAL CONTENT ELEMENTS	Oksana Razina, Dr. Shakeel Ahmad, Jessie Qun Ren, Dr. Olufemi Isiaq
		8	THE ROLE OF QUALITY CULTURE IN THE SUCCESSFUL IMPLEMENTATION OF QUALITY ASSURANCE SYSTEMS IN HIGHER EDUCATION	Lec. Leonardo Mion, Sarah Johnson, Dr. Maria Garcia, Ahmed Al-Rashid
		9	SMART LEARNING ENVIRONMENT FOR MUSIC EDUCATION	Konstantinos Sofianos, Michael Stefanidakis

MUNZUR 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES MUNZUR 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES April 11 - 13, 2025 TUNCELI Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 11 Nisan / April 11, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Prof. Dr. Daniel Wilson	1	THE IMPACT OF SLEEP ON SELECTIVE ATTENTION IN ADOLESCENTS	Emily Harrison, Dr. Michael Collins, Sophia Adams, Prof. Dr. Daniel Wilson
		2	THE ADOLSCENT VAPING CRISIS IN URBAN INDIA	Arushi S. Goyal, Jo Aggarwal, Dr. Ravi Jasuja
		3	MODELING GENERALIZATION IN THE ACQUIRED EQUIVALENCE PARADIGM WITH THE SUCCESSOR REPRESENTATION	Assoc. Prof. Dr. Ahmed Al-Mahri, Layla Al-Mansoori, Dr. Fahad Al-Said, Nourah Al-Harthy
		4	HARNESSING THE POWER OF LOSS: THE DISCRIMINATORY DYNAMICS OF NON-EMANCIPATORY ORGANIZATIONAL IDENTITY	Dr. Alexandru Popescu, Maria Ionescu, Ms. Andrei Vasilescu, Elena Radu
		5	SUCCESS FACTORS IN PLAY-BASED INTERVENTION PROGRAMS FOR CHILDREN WITH DIVERSE ABILITIES: A COMPARATIVE STUDY	Assis. Prof. Dr. Shuaa A. Mutawally, Budor H. Saigh, Dr. Ebtehal A. Mutawally
		6	THE SOCIAL DYNAMICS OF PANDEMICS: A CLINICAL SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF PRECAUTIONS AND RISKS	Dr. Minh Tu Nguyen, Thi Lan Tran, Dr. Bao Anh Pham, Duc Hoang Le
		7	TEACHING STRATEGIES AND BIAS TOWARD IMMIGRANT AND DISABLED STUDENTS	M. Pellerone, S. G. Razza, L. Miano,
		8		

MUNZUR 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES MUNZUR 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES April 11 - 13, 2025 TUNCELI Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 11 Nisan / April 11, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Dr. Petra Gudelj,	1	STUDENTS' PERCEPTIONS OF SEEKING PSYCHOLOGICAL ASSISTANCE	Dr. Petra Gudelj, Eva Franić, Dr. Martina Kolega
		2	CHILD ABUSE: EMOTIONAL, PHYSICAL, NEGLECT, SEXUAL AND THE PSYCHOLOGICAL EFFECTS: A CASE SCENARIO IN LAGOS STATE, NIGERIA	Ololade M. Aminu, Dr. Adebayo A. Olamide,
		3	THE QUALITY OF PRIMARY CAREGIVING RELATIONSHIPS BETWEEN ADOLESCENTS ORPHANED BY AIDS AND THEIR GRANDMOTHERS: INSIGHTS FROM STAKEHOLDER NARRATIVES	Assis. Prof. Dr. Mmapula Petunia Tsweleng
		4	SOCIO-DEMOGRAPHIC FACTORS AND POST-TRAUMATIC STRESS DISORDER AMONG ADOLESCENTS EXPOSED TO DOMESTIC VIOLENCE IN KENYA	Josephine Muchiri, Dr. Agnes Qdero
		5	SOCIETAL INSIGHT INTO EMOTIONAL ABUSE: A RETROSPECTIVE STUDY IN A JAPANESE PRIMARY SCHOOL	Naoko Fujisaka, Dr. Tetsuya Tanaka, Haruto Yamamoto, Dr. Akiko Sato
		6	EXPLORING THE ROLE OF EROTIC TRANSFERENCE IN THE DURATION OF PSYCHOANALYTIC TREATMENT: A CASE STUDY	M. Javid, R. Hassan, J. DeSilva
		7	ENVIRONMENTAL PERCEPTIONS OF DEPRIVED CHILDREN LIVING IN URBAN SLUMS: A STUDY IN PUNE, INDIA	Hrishikesh Purandare, Ashwini Pethe
		8	ADDRESSING GLOBAL TRAUMA: SOMATIC INTERVENTIONS IN PTSD TREATMENT AND CLINICIAN BURNOUT PREVENTION	Dr. Elena Markov, Prof. Dr. Ivan Petrov,

MUNZUR 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES MUNZUR 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES April 11 - 13, 2025 TUNCELI Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 11 Nisan / April 11, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Carlos Gomez, Laura Perez	1	A THEORETICAL FRAMEWORK FOR CUSTOMER KNOWLEDGE MANAGEMENT IN EUROPEAN E-COMMERCE	Lars Johansson, Caroline Lindgren, Henrik Olsson
		2	DEVELOPING A COMPREHENSIVE E-MARKET FRAMEWORK USING INTELLIGENT AGENTS	Carlos Gomez, Laura Perez
		3	A NOVEL METHOD FOR SELECTING COMPLEX GOODS IN ONLINE MARKETS	Sofia Martins, Ricardo Costa, Marta Oliveira
		4	ANALYZING MIS DEGENERATION UNDER DYNAMIC CONDITIONS: A MATHEMATICAL APPROACH	Fatima Al-Mahdawi, Karim Al-Mansouri
		5	LEARNING MANAGEMENT LESSONS FROM CONTROL SYSTEMS: A THEORETICAL APPROACH	Jamal Zidan, Rania Al-Salem
		6	EXPLOITING SIP FOR ENHANCED MOBILITY IN MEDICAL COMMUNICATION SYSTEMS	Mansur Zayed, Fakhruddin Rashid, Jamil Al-Zahrani
		7	COGNITIVE REPRESENTATION OF VALUES IN ORGANIZATIONAL DECISION-MAKING	Kari Heikkinen, Dr. Markus Virtanen, Dr. Liisa Aalto
		8	EXPLORING THE USE OF SERIOUS GAMES IN SUPPORTING AUTISTIC CHILDREN'S DEVELOPMENT	Afiqah Rani, Nor Azura Zainuddin, Farhan Salleh

MUNZUR 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES MUNZUR 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES April 11 - 13, 2025 TUNCELI Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 12 Nisan / April 12, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Doç. Dr. Hacı ÇİÇEK	1	METHODOLOGICAL AND CONTEXTUAL COMPARISON OF TWO WORKS DESCRIBING THE CONQUEST OF ISTANBUL	Ms.C Student, ABDULKADİR ASLAN
		2	THE HUMAN ELEMENT IN THE BUYIDS ARMY	Research Assistant PhD Sevgi Kübra BİLGİN
		3	1940-1945 YILLARI İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİ TÜRKİYE'NİN YAŞADIĞI EKONOMİK SORUNLAR VE BU SORUNLARA KARŞILIK POLİTİKA ARAYIŞLARI	Meryem ERTAŞ Prof. Dr. Halis ÖZER
		4	An Evaluation on the Characteristic Features of the City Whose People are Cruel (Surah Nisâ 4/75. Verse Example)	Doç. Dr. Hacı ÇİÇEK
		5	On the Prophets Praying with the Word 'Our Lord' (The Example of al-Nasafi's al-Taysir fi't-Tafsir)	Doç. Dr. Hacı ÇİÇEK

MUNZUR 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES MUNZUR 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES April 11 - 13, 2025 TUNCELI Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 12 Nisan / April 12, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Doktora Öğrencisi, Gamze DAĞDEVİREN	1	ÖĞRENCİLERİN ÇEVRE FARKINDALIK DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ	Büşra ESEN Prof. Dr., Sevda BİRDİR
		2	ANKARA ERKEÇ PASTRAMİ	Ali Enes ADAK Doç. Dr. Yılmaz SEÇİM
		3	AN OVERVIEW OF CATALHOYUK CULINARY CULTURE	KEVSER KAPLAN Doç. Dr. Yılmaz SEÇİM
		4	NEW TRENDS MICROGREENS AND MICRO SPROUTS	Lisans Öğrencisi, Şevval KÜÇÜK Doç.Dr.,İrfan YURT
		5	ARTIRILMIŞ GERÇEKLİK İLE ENTEGRE EDİLMİŞ SPORLAR: HADO ÖRNEĞİ VE GELECEĞE YÖNELİK PERSPEKTİFLER	Doktora Öğrencisi, Gamze DAĞDEVİREN Doç. Dr., Cumaali YAVUZ

MUNZUR 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES MUNZUR 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES April 11 - 13, 2025 TUNCELI Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 12 Nisan / April 12, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Yüksek Lisans Öğrencisi, Ayşenur Baysak	1	SANAT BAĞÇELERİ KONUSUNDAKİ AKADEMİK ÇALIŞMALARIN BİBLİYOMETRİK BİR ANALİZİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, Ayşenur Baysak Prof. Dr. Murat DAL
		2	SCAMPER METODU KONUSUNDAKİ AKADEMİK ÇALIŞMALARIN BİBLİYOMETRİK BİR ANALİZİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, Ayşenur Baysak Prof. Dr. Murat DAL
		3	GEÇİCİ SÜREKLİLİKTE MEKÂN: ÜRDÜN-ZA'ATARI MÜLTECİ KAMPI	Doç. Dr. Öğretim Üyesi, Senem KAYMAZ Yüksek Lisans Öğrencisi, Burcu KÖROĞLU
		4	SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK LİTERATÜRÜNÜN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ: SCOPUS VERİLERİYLE AKADEMİK YAYINLARIN EĞİLİM VE BULGULARI	Yüksek Lisans Öğrencisi Juya ERDOĞAN Prof. Dr. Murat DAL Öğr. Gör. İlhami AY
		5	KÜLTÜR VE SANAT LİTERATÜRÜNÜN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ: SCOPUS VERİLERİYLE AKADEMİK YAYINLARIN EĞİLİM VE BULGULARI	Yüksek Lisans Öğrencisi Juya ERDOĞAN Öğr. Gör. İlhami AY Prof. Dr. Murat DAL

MUNZUR 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES MUNZUR 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES April 11 - 13, 2025 TUNCELI Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 12 Nisan / April 12, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Dr. Öğretim Üyesi, İhsan Gülüş	1	TWO EXAMPLES OF CHANGE IN PUBLICATION POLICY IN LOCAL PRESS: FROM DEMOKRAT ERZİNCAN TO HÜR ERZİNCAN, DEMOKRAT İLİÇ TO İLİC'İN SESİ	Dr. Öğretim Üyesi, İhsan Gülüş
		2	TÜRKİYE'DE INSTAGRAM ÜZERİNE YAPILAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ	Doç. Dr., Ramazan ASLAN Yüksek Lisans Öğrencisi, Süleyman YETİŞ
		3	AESTHETICS OF LIFE IN PHOTOGRAPHY: JOSEF KOEDELKA AND "GYPSIES/ROMA"	Doç. Dr. MEVLÜT CAN KOÇAK Öğr. Gör. OLGUN KÜÇÜK
		4	AN ANALYSIS ON "SUICIDE NOTES" REFLECTED IN THE MEDIA	Doç. Dr. MEVLÜT CAN KOÇAK Öğr. Gör. OLGUN KÜÇÜK
		5	Dijital Olgunluk Çalışmalarının Bibliyometrik İncelemesi: Web of Science Verilerine Dayalı Bir Değerlendirme	Öğrenci , NAZIK D. AL-KHALDI Dr. Öğr. Üyesi, Meltem ECE ÇOKMUTLU
		6	İSLAMİ FİNTEK ALANINDAKİ AKADEMİK EĞİLİMLER: BİBLİYOMETRİK BİR ANALİZ	Yüksek Lisans Öğr. Filiz SEVER Dr.Öğretim Üyesi Meltem Ece ÇOKMUTLU

MUNZUR 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES MUNZUR 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES April 11 - 13, 2025 TUNCELI Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 12 Nisan / April 12, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Doç. Dr. Ahmet Salih İkiz	1	DEMOKRAT PARTİ'NİN KUTUPLAŞTIRICI SİYASETİ: VATAN CEPHESİ'NİN DOĞUŞU VE SONU	Yüksek Lisans Öğrencisi, Mehmet KULAK
		2	RUSSIA-CHINA RELATIONS: THE SHADOW OF FUTURE CONFLICT IN THE YIN-YANG BALANCE	Yüksek Lisans Öğrencisi, İLAYDA GÜLÜMSER
		3	UN PEACEFORCE: BALKAN REGION	Yüksek Lisans Öğrencisi, İLAYDA GÜLÜMSER
		4	MAHMUT DİKERDEMİN GÖZÜNDEN ORTADOĞUDAKİ GÜNCEL GELİŞMELERİ YENİDEN OKUMAK	Doç. Dr. Ahmet Salih İkiz

MUNZUR 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES MUNZUR 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES April 11 - 13, 2025 TUNCELI Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 12 Nisan / April 12, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Prof. Dr. Elena Vasilieva	1	RISK ASSESSMENT TOOL FOR AFLATOXIN CONTAMINATION IN DRIED FIGS BASED ON MACHINE LEARNING ALGORITHMS	Klimentia Kottaridi, Lec. Vasilis Demopoulos, Anastasios Sidiropoulos, Dr. Diego Ihara,
		2	PARTICLE SIZE ANALYSIS OF ALLUVIAL GOLD ORE SAMPLES FROM ITAGUNMODI, SOUTHWESTERN NIGERIA USING GAUDIN SCHUMANN METHOD	Dr. Olaniyi Awe, Adelana Adetunji, Assis. Prof. Dr. Abraham Adeleke
		3	REMOVAL OF DEPOSITS AND IMPROVEMENT OF SHELF LIFE IN CO ₂ -RICH MINERAL WATER USING OZONE-MICROBUBBLES	Hwa Choe Un, Hyon Choe Jong, Jun Kim Yong
		4	MULTILAYER ADSORPTION AS A POSSIBLE TRANSITION STATE IN HETEROGENEOUS HYDROGENATION OF C=C DOUBLE BONDS	Viktor Heral, Dr. Natalia Ivanova, Dmitry Kuznetsov, Prof. Dr. Elena Vasilieva
		5	ATMOSPHERIC OXIDATION OF CARBONYL COMPOUNDS: MECHANISTIC INSIGHT, KINETICS, AND THERMODYNAMIC PARAMETERS	Olumayede Emmanuel Gbenga, Dr. Adeniyi Azeez Adebayo
		6	BIOLEACHING FOR EFFICIENT COPPER ORE RECOVERY	Zhannat Karaulova, Assis. Prof. Dr. Dauren Baizhigitov
		7	SUPERCritical METHANOL FOR BIODIESEL PRODUCTION FROM JATROPHA OIL IN THE PRESENCE OF HETEROGENEOUS CATALYSTS	Dr. Ahmed Hassan, Dr. Fatma Ibrahim
		8	TECHNO-ECONOMIC ANALYSIS OF DIMETHYL ETHER (DME) AS A VIABLE ALTERNATIVE TO LIQUEFIED PETROLEUM GAS (LPG)	Wahyu Pamungkas, Riska Setyawati, Dr. Ahmad Rifai,
		9	PHOTOCATALYTIC DEGRADATION OF HYDROCARBON POLLUTANTS IN PRODUCED WATER USING AG-DOPED TiO ₂ NANOPARTICLES	Hamed Bazrafshan, Assoc. Prof. Dr. Saeideh Dabirnia,

MUNZUR 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES MUNZUR 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES April 11 - 13, 2025 TUNCELI Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 12 Nisan / April 12, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Dr. Sofia Alvarez	1	MINDFULNESS INTERVENTIONS TO IMPROVE SELF-ESTEEM AND PSYCHOLOGICAL WELL-BEING: INVESTIGATING THE ROLE OF CONTINGENT SELF-ESTEEM	Dr. Sofia Alvarez, Lec. Ricardo Gomez, Elisa Martinez, Dr. Javier Lopez
		2	BIFORMERDTA: STRUCTURAL EMBEDDING OF PROTEIN IN DRUG TARGET AFFINITY PREDICTION USING BIFORMER	Leila Baghaarabani, Parvin Razzaghi, Mennatolla Magdy Mostafa,
		3	DECLEx-PROCESSING PIPELINE FOR TUMOR CLASSIFICATION	Gaurav Shinde, Sai Charan Gongiguntla, Prajwal Shirur, Ahmed Hambaba
		4	MICROFLUIDIC MANIPULATION FOR BIOMEDICAL AND BIOHEALTH APPLICATIONS	Assis. Prof. Dr. Reza Hadjiaghaie Vafaie, Dr. Sevda Givtaj
		5	MEDICAL IMAGE FUSION IN BIOMEDICAL ENGINEERING EDUCATION	Ioan D. Popescu, Elena M. Ionescu, Alexandru T. Vasile
		6	DEVELOPING OPTICAL SENSORS FOR CANCER DETECTION USING ELASTIC LIGHT SCATTERING SPECTROSCOPY	Ahmad Ali Khan, Sara Mehmood, Dr. Omar Zubair
		7	ELECTRODERMAL ACTIVITY MEASUREMENT USING CONSTANT CURRENT AC SOURCE	Cristian Chacha, Dr. David Asiain, Jesús Ponce de León, Prof. Dr. José Ramón Beltrán
		8	A NOVEL APPROACH FOR CORONARY HEART DISEASE PREDICTION USING ECG SIGNALS WITH RESNET AND BI-LSTM	Yang Zhang, Jian He
		9	MICROENCAPSULATION OF PROBIOTIC: EVALUATION OF VIABILITY AND CYTOTOXIC ACTIVITIES OF ITS POSTBIOTIC METABOLITES ON MCF-7 BREAST CANCER CELL LINE	Nkem Victor Enwuru, Bola Nkeki, Emmanuel Adebayo Adekoya, Olumide Adebisi Adebesein,

MUNZUR 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES MUNZUR 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES April 11 - 13, 2025 TUNCELI Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 12 Nisan / April 12, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Mariama Jallow	1	THE IMPACT OF PRINCIPALS' EMOTIONAL INTELLIGENCE ON TEACHERS' JOB SATISFACTION	Amal Okpara
		2	INTEGRATING SOCIAL MEDIA INTO UNIVERSITY CURRICULUMS: A STRATEGIC APPROACH	Dr. Ananya Kiran
		3	EXAMINING TEACHER PROFESSIONAL DEVELOPMENT PRACTICES IN SINGAPORE SECONDARY SCHOOLS	Ravi Tan
		4	PROMOTING ENTREPRENEURIAL THINKING THROUGH UNIVERSITY TRANSFORMATION: THE CASE OF SWEDEN	Lena Persson, Erik Olsson
		5	THE EFFECT OF GENDER ON STUDENT PERFORMANCE IN STATISTICS COURSES IN LEBANON	Assis. Prof. Dr. Maya Farah
		6	THE IMPACT OF SOCIAL MEDIA ON LEARNING IN HIGHER EDUCATION: A STRATEGIC APPROACH	Aminata Diop, Idriss Bah
		7	ENHANCING TEACHER PROFESSIONAL DEVELOPMENT: A STUDY FROM A SECONDARY SCHOOL IN GAMBIA	Mariama Jallow
		8	BUILDING ENTREPRENEURIAL UNIVERSITIES: THE CASE OF EGYPTIAN INSTITUTIONS	Hassan El-Sharif, Mona Abdelrahman
		9	GENDER AND ACADEMIC PERFORMANCE IN STATISTICS: A CASE STUDY FROM NIGERIA	Chinonso Okoro, Fatimah Bello

MUNZUR 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES MUNZUR 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES April 11 - 13, 2025 TUNCELI Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 12 Nisan / April 12, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Dr. Gültekin Gürçay	1	Acil Serviste Etik Karar Almada Jonsen Metodu: Kurgusal Bir Olgu Üzerinden Değerlendirme	YÜKSEK LİSANS ÖĞRENCİSİ, NERMİN ODABAŞI
		2	NOMOPHOBIA IN HEALTH WORKERS	Ass. Prof. GÖKHAN TAŞKIN
		3	SINIRDA YAŞAMAK: ACİL TIP HEKİMLERİNDE TÜKENMİŞLİK SENDROMU	Dr. Öğr. Üyesi Ramazan KIYAK
		4	AİLE SAĞLIĞI MERKEZİ ÇALIŞANLARININ SAĞLIKTA ŞİDDETE MARUZ KALMA DURUMLARI VE İLETİŞİM BECERİLERİNİN BELİRLENMESİ	Nedim ERSOY Nilüfer YILDIRIM
		5	ÜNİVERSİTE ÇALIŞANLARINDA KARDİYOVASKÜLER HASTALIK RİSK FAKTÖRLERİ BİLGİ DÜZEYİNİN BELİRLENMESİ	Gamze Aybüke YALÇIN Nilüfer YILDIRIM
		6	EFFECT OF INDIVIDUAL DIGITAL TECHNOLOGY USE ON SYMPTOM MANAGEMENT IN ONCOLOGY PATIENTS	Araş. Gör. Dr., SEMRA SEYHAN ŞAHİN

MUNZUR 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES MUNZUR 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES April 11 - 13, 2025 TUNCELI Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 12 Nisan / April 12, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Dr. Öğr. Üyesi Işıl SARAÇ SİVRİKAYA	1	<i>Herzogiella seligeri</i> (Brid.) Z.Iwats'ın TAKSONUNUN GLUTATYON İÇERİKLERİ	Prof. Dr. Mevlüt ALATAŞ Doç. Dr. Yeliz ÇAKIR SAHİLLİ
		2	<i>Brachythecium rutabulum</i> ve <i>Barbilophozia barbata</i> (Bryophyta) TÜRLERİNİN GLUTATYON İÇERİKLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI	Prof. Dr. Mevlüt ALATAŞ Doç. Dr. Yeliz ÇAKIR SAHİLLİ
		3	JUJUBA FRUIT EXTRACT MODULATES IMMUNE RESPONSE IN <i>GALLERIA MELLONELLA</i> BY UPREGULATING GALIOMYCIN EXPRESSION	GİZEMAY EREN TÜLAY TURGUT GENÇ
		4	<i>SİLYBUM MARIANUM</i> MEYVESİNİN AVRUPA FARMAKOPESİ'NE UYGUNLUĞUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ	Doç. Dr. Fatma AYAZ Damt Qasım Hasan HAMZAWI
		5	AN EVALUATION OF RAINBOW TROUT (<i>Oncorhynchus mykiss</i>) AQUACULTURE FACILITIES IN ANTALYA IN TERMS OF ENVIRONMENTAL AND MARKETING CONDITIONS	Umut Barış NİZAM Doç. Dr. Bilge KARAHAN KEMERLİOĞLU
		6	ANTIFUNGAL ACTIVITY OF <i>Heracleum platytaenium</i> Boiss. ESSENTIAL OIL AGAINST <i>Pestalotiopsis theae</i>	Dr. Öğr. Üyesi Işıl SARAÇ SİVRİKAYA Doç. Dr. Abdullah GÜLLER Dr. Öğr. Üyesi Bekir TOSUN

MUNZUR 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES MUNZUR 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES April 11 - 13, 2025 TUNCELI Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 12 Nisan / April 12, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Assistant Professor Dr. ÖZLEM BATUR DİNLER	1	Hyperparameter Optimization for Machine Learning-Based IoT Failure Prediction: A Comparative Analysis of Grid Search and Random Search Techniques	Assistant Professor Dr. ÖZLEM BATUR DİNLER
		2	KESİRLİ MERTEBEDEN BLACK-SCHOLES DENKLEMİNİN CONFORMABLE LAPLACE AYRIŞIM METODU İLE ÇÖZÜMÜ ÜZERİNE	Ayşe ÖZÇİFTÇİ Prof. Dr. Ozan ÖZKAN
		3	HYBRID SIRALI KÜME ÖRNEKLEMESİ ALTINDA NADARAJAH-HAGHIGHİ DAĞILIMININ PARAMETRELERİNİN TAHMİNİ	Dr., Nurdan YENİAY KOÇER Dr. Öğr. Üyesi, Hasan HÜSEYİN GÜL
		4	POWER RAYLEIGH DAĞILIMININ PARAMETRELERİNİN MAKSİMUM SIRALI KÜME ÖRNEKLEMESİNE DAYALI TAHMİNİ	Dr., Nurdan YENİAY KOÇER Dr. Öğr. Üyesi, Hasan HÜSEYİN GÜL
		5	UTILIZING THE DETECTION OF PROMPT INJECTION ATTACKS IN A LARGE LANGUAGE MODEL	Doç.Dr. Canan BATUR ŞAHİN
		6	KESİRLİ TÜREVLER YARDIMI İLE BÜYÜK MEMBRANLARIN TİTREŞİM ANALİZİ ÜZERİNE	Dr, KASHİF ALİ ABRO Dr, AHMET YILDIRIM

MUNZUR 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES MUNZUR 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES April 11 - 13, 2025 TUNCELI Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 12 Nisan / April 12, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Prof. Dr. Aydın BÜYÜKSARAÇ	1	FARKLI RENKLİ PERLİTLERİN GENLEŞEBİLİRLİĞİNİN KARAKTERİZASYONU	REMZİ ATİK PROF. DR. MUSTAFA ÇINAR
		2	GARBAGE CLASSIFICATION USING A VIT-BASED DEEP LEARNING MODEL	Dr, Yusuf ÇELİK
		3	BETON VE DONATI KOŞULLARININ TAŞIMA GÜCÜ ETKİSİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA	Doç. Dr. Fatih AVCİL Prof. Dr. Ercan IŞIK Prof. Dr. Aydın BÜYÜKSARAÇ
		4	YERRADARI (GPR) YÖNTEMİ İLE ZEMİNLERDE RİSK BELİRLENMESİ: ÇANAKKALE ÖRNEĞİ	Prof. Dr. Aydın BÜYÜKSARAÇ Doç. Dr. Fatih AVCİL Prof. Dr. Ercan IŞIK
		5	AN OBSERVATIONAL STUDY ON THE MAINTENANCE STATUS OF TRAFFIC SIGNS IN RURAL AREA	Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ÜNAL Yasemin OYSAL

MUNZUR 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES MUNZUR 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES April 11 - 13, 2025 TUNCELI Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 12 Nisan / April 12, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Assoc. Prof. Dr. Farzad Karimi Ghaleh Jough,	1	SUSTAINABLE MANUFACTURING OF SOLENOID VALVE HOUSING IN FIJI: FUSED DEPOSITION MODELING AND EMERGY ANALYSIS	Hisham Cabemaiwai, Assis. Prof. Dr. Prasad Dauvakatini,
		2	OPTIMIZATION OF CONSTRUCTION PRACTICES: IMPLEMENTATION OF MODERN WORK MODULES TO INCREASE ATTRACTIVENESS FOR EMPLOYEES	Robin Becker, Nane Roetmann, Manfred Helmus
		3	USE OF SEISMIC ISOLATION SYSTEMS IN HIGH-RISE HOSPITAL BUILDINGS: A HYBRID APPROACH	Emre Bakkaloğlu, Dr. Nisa Torunbalcı
		4	EFFECT OF AGRICULTURAL WASTE AS A FILLER IN FIBRE CEMENT BOARD REINFORCED WITH NATURAL CELLULOSIC FIBRES	Anuoluwapo S. Taiwo, David S. Ayre, Morteza Khorami, Sameer S. Rahatekar
		5	IN-PLANE SHEAR TESTS OF PREFABRICATED MASONRY PANEL SYSTEM WITH TWO-COMPONENT POLYURETHANE ADHESIVE	Erdem Fehling, Dr. Peter Capewell
		6	IDENTIFICATION OF IMPACT LOADS AND SYSTEM PARAMETERS USING 1D-CNN	Xuewen Yu, Danhui Dan
		7	CONSIDERING THE EFFECT OF SEMI-RIGID CONNECTIONS IN STEEL FRAME STRUCTURES FOR PROGRESSIVE COLLAPSE	Assoc. Prof. Dr. Farzad Karimi Ghaleh Jough, Dr. Mohammad Soori
		8	DECISION SUPPORT STRATEGIES FOR MODULARIZATION IN ENGINEERING CONSTRUCTION: CASE STUDIES IN OIL, GAS, AND POWER PLANTS	Bat-Erdene Nyamsuren, Tungalag Batbold, Chuluunbaatar Enkhbaatar
		9	NUTRIENT CONTENT AND LABELING STATUS OF PRE-PACKAGED BEVERAGES IN SAUDI ARABIA	Ruyuf Y. Alnafisah, Nouf S. Alammari, Amani S. Alqahtani
		10	FLOATING OFFSHORE WIND: A REVIEW OF INSTALLATION VESSEL REQUIREMENTS	Alex P. Crowle, Michael J. Stewart, William T. Carter

MUNZUR 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES MUNZUR 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES April 11 - 13, 2025 TUNCELI Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 12 Nisan / April 12, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6		1	ANALYSIS OF NOODLE PRODUCTION PROCESS AT YAN HU FOOD MANUFACTURING: BASIS FOR PRODUCTION IMPROVEMENT	Rhadinia Tayag-Relanes, Felina C. Young
		2	BIOACTIVITY OF PEPTIDES FROM TWO MUSHROOM SPECIES	Assis. Prof. Dr. Parisa Farzaneh, Dr. Azade Harati
		3	THE IMPACT OF NUTRITION EDUCATION ON THE ADHERENCE TO THE MEDITERRANEAN DIET AND SUSTAINABLE EATING HABITS AMONG UNIVERSITY STUDENTS	Wahyu Agus Pamungkas, Riska Belinda Setyawati, Dr. Ahmad Fajri Rifai,
		4	ANTIMICROBIAL ACTIVITY OF A GREEN SYNTHESIZED DRUG SUPPLEMENT: NUTRITION BIO-SHIELD SUPERFOOD	Azam Bayat, Dr. Aref Khalkhali, Dr. Ali Reza Mahjoub
		5	PRODUCTION AND CHARACTERIZATION OF LACTOSE-FREE YOGURT USING MEMBRANE TECHNOLOGY AND MODIFIED MILK PROTEIN CONCENTRATE	Shahram Naghizadeh Raeisi, Ali Alghooneh

MUNZUR 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES MUNZUR 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES April 11 - 13, 2025 TUNCELI Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 12 Nisan / April 12, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Assoc. Prof. Dr. Varun Vijay,	1	FURNIKO FLOUR: A SYMBOLIC COMPONENT OF GREEK PONTIC CULINARY HERITAGE	A. Keramaris, T. Sawidis, E. Kasapidou, P. Mitlianga
		2	EXPLORING THE POTENTIAL OF INTEGRATING BLOCKCHAIN, CLOUD COMPUTING, AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN ENHANCING DATA EXCHANGE WITHIN CONSTRUCTION SUPPLY CHAIN MANAGEMENT	Tran Duong Nguyen, Marwan Shagar, Qinghao Zeng,
		3	FLUOROMETRIC APTASENSOR: EVALUATION OF STABILITY AND COMPARISON TO STANDARD ELISA ASSAY	John Carlos Kuri, Assoc. Prof. Dr. Varun Vijay, Dr. Raymond James Turner,
		4	EFFECT OF ETHYL ALCOHOL FACTORY EFFLUENTS ON BARLEY GERMINATION AND GROWTH PERFORMANCE	Azadeh Vaziri, Reza Khodadadi, Niloofar Mohammadi, Samira Farzaneh
		5	DESIGN OF SINGLE-USE FOOD PACKAGING TO PRESERVE TEMPERATURE OF HOT FOOD	Wibowo Sugiono, Hendra Ardiatna, Nabil Firdaus,

Contents

YÜK KAPASİTESİ FAKTÖRÜ İLE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR ARASINDAKİ İLİŞKİ: TÜRKİYE ÜZERİNE BİR ANALİZ	1
GIDA SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ENDEKSİ KAPSAMINDA TÜRKİYE’NİN GIDA SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ PERFORMANSI.....	9
GIDA HAKKI & GIDA GÜVENCESİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE TARIM POLİTİKALARI	25
İstihdam ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: İstihdam Yaratmayan Büyüme	35
YAPAY ZEKÂ EKONOMİSİ VE DİJİTALLEŞME	40
G7 ÜLKELERİ İÇİN İŞSİZLİK YAKINSAMASI ANALİZİ: FOURIER BİRİM KÖK TESTİ	45
KENTLEŞMENİN ENERJİ TÜKETİMİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: TRB BÖLGESİ ÖRNEĞİ.....	53
DÖNGÜSEL EKONOMİ VE ÜLKELERİN ATIK YÖNETİMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	61
Kur'an'da Belirsiz Kelimenin Seçimi ve Bunun Dilsel Tefsir Üzerindeki Etkisi	62
Kur'an'da Eşanlamlı Kelimeler Arasından Seçim ve Bunun lugavi Tefsir Üzerindeki Etkisi.....	74
ARAP DİLİNDE VELAYET KELİMESİNİN SÖZLÜK ANLAMI VE TERİMLEŞMESİ.....	82
VELAYET KELİMESİNİN TEMEL İSLAM BİLİMLERİNDE TERİMLEŞMESİ	95
UTILIZING THE DETECTION OF PROMPT INJECTION ATTACKS IN A LARGE LANGUAGE MODEL.....	97
BİÇEMLER YOLU İLE YAZARIN VE FİGÜRLERİN HEDEF KİTLE İLE KONUŞMASI	110
ÖZDEMİR ASAF VE BİÇEMLER	122
SEVİNÇ ÇOKUM’UN ROMANLARINDA PSİKANALİZ BİLGİSİ	135
TUNCELİ MAZGİRT YÖRESİNDE TARIM ALETLERİNİN ADLANDIRMALARI VE KÜLTÜREL BAĞLAMLARI.....	136
MODERN ARAP ŞİİRİ EKOLLERİ VE TEMSİLCİLERİ.....	138
TUNCELİ PERTEK YÖRESİNDE YETİŞEN ANCHUSA AZUREA (SIĞIRDILI) BİTKİSİNİN YÖRESEL ADLARI VE KULLANIM ALANLARI.....	151
TUNCELİDE DOĞANIN KUTSALLIĞI: MUNZUR VADİSİ MİLLİ PARKI.....	153
Futbol Taraftarlarının Şiddetin Kaynağına İlişkin Görüşleri	155
Üniversite Öğrencilerinde Rekreatif Sağlık ve Nomofobi: Bir Psikososyal İnceleme	161
OTORİTENİN PSİKANALİTİK TEMELLERİ, SEKÜLERLEŞME SÜRECİ VE DÖNÜŞEN BABA TEMSİLİ	169
ALBERT CAMUS VE VİKTOR FRANKL’DA ÖZGÜRLÜK KAVRAMI	170
TUNCELİ ALEVİ İNANÇ VE KÜLTÜRÜNDE AD VERME RİTÜELİNİN TOPLUMSAL VE İNANÇSAL İŞLEVLERİ	171
TUNCELİ ALEVİ İNANCINDA BİR ARINMA RİTÜELİ: SABAH DUASI	173
TUNCELİ BURMAGEÇİT’TE KADINLAR KAHVESİ / LOKALİ	175
TUNCELİ’DE HIZIR ORUCU: İNANÇ VE KÜLTÜRÜN KESİŞEN YOLU	182
TUNCELİ’NİN KALBİNDE BİR İNANÇ MERKEZİ: GOLA ÇETO (HIZIR ZİYARETİ).....	192
ELAZIĞ YÖRESEL HALK OYUNLARI.....	194

Dissosiyatif Bozukluklar: Çocukluk Çağı Travmalarının Etyolojisi ve Nörobiyolojik Rolü Bir İnceleme Çalışması.....	196
ÇOCUK YOKSULLUĞU: HAK TEMELİNDE ÇOK BOYUTLU BİR DEĞERLENDİRME.....	198
EĞİTİMDE VE AİLEDE ŞİDDET OLGUSU: MESLEK LİSELERİ ÜZERİNDE BİR İNCELEME.....	199
LİDER ÖĞRENCİLER İÇİN LİDER ÖĞRETMEN OLMAK.....	200
SANAT EĞİTİMİ VE ETKİNLİK TEMELLİ DERS TASARIMI.....	201
MESLEK LİSELERİNDE NEET, OKULDAN ERKEN AYRILMA VE BECERİ UYUMSUZLUĞUNA YÖNELİK ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	217
ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN MATEMATİK ÖZ YETERLİK ALGILARI İLE.....	219
ELEŞTİREL DÜŞÜNME EĞİLİMLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ.....	219
OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE AKRAN ZORBALIĞI: NEDENLERİ, SONUÇLARI VE ÖNLEME STRATEJİLERİ.....	231
SPOR VE HAREKETİN ÇOCUKLARIN FİZİKSEL VE PSİKOLOJİK GELİŞİMİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ....	233
METHODOLOGICAL AND CONTEXTUAL COMPARISON OF TWO WORKS DESCRIBING THE CONQUEST OF ISTANBUL.....	235
BÜVEYHİLER DEVLETİ ORDUSUNDA İNSAN UNSURU.....	245
1940-1945 YILLARI İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİ TÜRKİYENİN YAŞADIĞI EKONOMİK SORUNLAR VE BU SORUNLARA KARŞILIK POLİTKA ARAYIŞLARI.....	247
Peygamberlerin “Rabbimiz” Sözcüğüyle Dua Etmeleri Üzerine.....	262
(Nesefî’nin et-Teysîr fi’t-Tefsîr’i Örneği).....	262
Halkı Zalim Olan Kent’in Karakteristik Özelliklerine Dair Bir Değerlendirme (Nisâ Sûresi 4/75. Ayet Örneği).....	273
ÖĞRENCİLERİN ÇEVRE FARKINDALIK DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ.....	284
ANKARA ERKEÇ PASTIRMASI.....	295
ÇATALHÖYÜK MUTFAK KÜLTÜRÜNE GENEL BİR BAKIŞ.....	306
YENİ TRENDLER: MİKRO YEŞİLLİKLER VE MİKRO FİLİZLER.....	317
ARTIRILMIŞ GERÇEKLİK İLE ENTEGRE EDİLMİŞ SPORLAR: HADO ÖRNEĞİ VE GELECEĞE YÖNELİK PERSPEKTİFLER.....	327
A BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF ACADEMIC STUDIES ON ART GARDENS.....	335
A BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF ACADEMIC STUDIES ON THE SCAMPER METHOD.....	347
GEÇİCİ SÜREKLİLİKTE MEKÂN: ÜRDÜN-ZA’ATARI MÜLTECİ KAMPI.....	359
BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF SUSTAINABILITY LITERATURE: TRENDS AND FINDINGS OF ACADEMIC PUBLICATIONS WITH SCOPUS DATA.....	360
BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF CULTURE AND ART LITERATURE: TRENDS.....	369
AND FINDINGS OF ACADEMIC PUBLICATIONS WITH SCOPUS DATA.....	369
YEREL BASINDA YAYIN POLİTİKASI DEĞİŞİMİNE İKİ ÖRNEK: <i>DEMOKRAT ERZİNCAN’DAN HÜR ERZİNCANA, DEMOKRAT İLİÇ’ TAN İLİC’İN SESİNE</i>	382

TÜRKİYE'DE INSTAGRAM ÜZERİNE YAPILMIŞ LİSANSÜSTÜ TEZLERİN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ	384
MEDYAYA YANSIYAN “İNTİHAR NOTLARI” ÜZERİNE BİR İNCELEME	397
FOTOĞRAFTA YAŞAMIN ESTETİĞİ: JOSEF KOUDELKA VE “ROMANLAR”	408
DİJİTAL OLGUNLUK ÇALIŞMALARININ BİBLİYOMETRİK İNCELEMESİ: WEB OF SCIENCE VERİLERİNE DAYALI BİR DEĞERLENDİRME	419
İSLAMİ FİNTEK ALANINDAKİ AKADEMİK EĞİLİMLER: BİBLİYOMETRİK BİR ANALİZ	432
DEMOKRAT PARTİ’NİN KUTUPLAŞTIRICI SİYASETİ: VATAN CEPHESİ’NİN DOĞUŞU VE SONU ..	447
BM BARIŞ GÜCÜ: BALKAN BÖLGESİ	448
RUSYA-ÇİN İLİŞKİLERİ: YİN-YANG DENGESİNDE GELECEĞİN ÇATIŞMA	463
GÖLGESİ.....	463
MAHMUT DİKERDEM’İN GÖZÜNDEN ORTADOĞU’DAKİ GÜNCEL GELİŞMELERİ YENİDEN OKUMAK	478
MAPPING ILLICIT CROPS THROUGH SPECTRAL ANALYSIS: A REMOTE SENSING STRATEGY FOR SECURITY AND AGRICULTURAL STABILITY	483
COMPULSORY MEDIATION IN DEFAMATION CASES: NAVIGATING THE TENSION BETWEEN SPEECH RIGHTS AND PERSONAL REPUTATION	484
HISTORICAL TRAJECTORIES OF REFUGEE AND ASYLUM POLICIES IN AUSTRALIA: A CRITICAL REVIEW OF IMMIGRATION ATTITUDES.....	485
THE DYNAMICS OF DECENTRALIZATION IN THE EUROPEAN UNION: IMPLICATIONS AND FUTURE DIRECTIONS FOR UKRAINE	486
CRIMINAL LIABILITY IN COPYRIGHT VIOLATIONS: A COMPARATIVE OVERVIEW FROM THE WESTERN BALKANS REGION	487
RETHINKING RESOURCE POLICIES: A COMPARATIVE PERSPECTIVE ON END-OF-WASTE LEGISLATION IN THE EUROPEAN UNION	488
TRANSFORMATIONAL LEADERSHIP AND POLITICAL DYNAMICS: THEIR IMPACT ON CORPORATE PERFORMANCE IN NATIONAL ENERGY ENTERPRISES	489
THE IMPACT OF DIGITAL INNOVATION ON FUNDAMENTAL PRINCIPLES OF CONTRACT LAW .	490
REDEFINING GOVERNANCE: COMBATING LEADERSHIP FAILURE AND SYSTEMIC CORRUPTION IN POST-INDEPENDENCE NIGERIA	491
THE CRISIS OF DEMOCRACY IN PAKISTAN: AN ANALYTICAL STUDY THROUGH ISLAMIC AND WESTERN PHILOSOPHICAL PERSPECTIVES	492
TRANSFORMATION AND CHALLENGES IN NATIONAL LAND USE PLANNING SYSTEMS: A COMPARATIVE PERSPECTIVE.....	493
THE IMPLEMENTATION OF ANTI-CIRCUMVENTION LEGISLATIONS IN THE THAI COPYRIGHT SYSTEM.....	494
THE SUCCESS AND CHALLENGES OF EMBEDDING EVIDENCE-BASED RESEARCH METHODS IN POLICING INTERVENTIONS	495
TAIWAN'S POLITICAL LANDSCAPE: THE RISE AND FALL OF HAN KUO-YU IN KAOHSIUNG.....	496

INTELLECTUAL PROPERTY CHALLENGES IN SPACE EXPLORATION: FOCUS ON EUROPEAN SPACE AGENCY REGULATIONS.....	497
EVALUATION OF THE IMPLEMENTATION OF PUBLIC EXAMINATION CHIEF EXAMINERS' REPORTS IN MATHEMATICS CURRICULUM CONTENT.....	498
IMPLEMENTATION MECHANISMS OF CONTINUOUS PROFESSIONAL DEVELOPMENT FOR EDUCATORS IN KAZAKHSTAN: A STUDY BASED ON THE "TEACHER" PROFESSIONAL STANDARD	499
SKILL MISMATCH BETWEEN HEAVY EQUIPMENT REPAIRER STUDENTS AND EMPLOYERS' REQUIREMENTS.....	500
ASSESSING CHILDREN'S PROBABILISTIC AND CREATIVE THINKING IN A NON-FORMAL LEARNING CONTEXT	501
APPLICATION OF CAUSAL INFERENCE AND DISCOVERY IN CURRICULUM EVALUATION AND CONTINUOUS IMPROVEMENT	502
ATTITUDE OF UNIVERSITY STUDENTS TOWARDS THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE	503
ENHANCING ONLINE EDUCATION IN ARABIC LANGUAGE TEACHING: CHALLENGES, OPPORTUNITIES, AND STRATEGIES	504
FUTURE PERSPECTIVES IN ARCHITECTURAL EDUCATION IN PORTUGAL: REVOLUTIONIZING THE TEACHING APPROACH FOR NEW GENERATIONS	505
STRENGTHENING ADULT EDUCATION TO END FEMALE GENITAL MUTILATION AND ACHIEVE SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS.....	506
DEVELOPMENT AND ACCEPTANCE OF A MODULE FOR IMPROVING READING AND WRITING SKILLS IN BAYBAYIN: A TRADITIONAL PHILIPPINE WRITING SYSTEM	507
ACTIVE LEARNING STRATEGIES IN INFORMATION SYSTEMS MANAGEMENT: STUDENT PERCEPTIONS AND OUTCOMES	508
THE IMPACT OF EMOTIONS ON STUDENTS' LEARNING AND ACADEMIC PERFORMANCE	509
STREET ART AS A TOOL FOR PROMOTING REFLECTIVE THINKING IN EDUCATION: EXAMPLES OF CREATIVE EDUCATIONAL APPROACHES	510
INTERDISCIPLINARITY IN PEDAGOGICAL PRACTICES: CHALLENGES AND SOLUTIONS IN THE CLASSROOM	511
PROMOTING CREATIVE AND CRITICAL THINKING IN MATHEMATICS THROUGH ORIGAMI.....	512
BLOCKCHAIN-BASED ASSIGNMENT MANAGEMENT SYSTEM	513
MOTIVATION TYPES FOR LEARNING ENGLISH: A STUDY AT A RURAL UNIVERSITY IN QUINTANA ROO, MEXICO	514
THE IMPACT OF POOR TEACHER-STUDENT RELATIONSHIPS ON CHRONIC ABSENTEEISM IN SECONDARY SCHOOLS IN WEST JAVA, INDONESIA	515
APPLICATION OF EXTREME-BASED TEACHING MODEL IN POST-SECONDARY ONLINE CLASSROOM SETTING: A FIELD EXPERIMENT.....	516
IMPACT OF NON-PARENTAL EARLY CHILDHOOD EDUCATION ON DIGITAL FRIENDSHIP TENDENCY.....	517
STUDYING THE EFFICIENCY OF DIGITAL TECHNOLOGY IN ENHANCING ASSESSMENT METHODS IN HIGHER EDUCATION	518

IMPACT OF STUDENTS' PERCEPTION OF SUCCESS POSSIBILITY ON PERFORMANCE IN SUMMATIVE EXAMS	519
DIGITAL CONTENT STRATEGY: COMPREHENSIVE EXAMINATION OF CRITICAL CONTENT ELEMENTS	520
SMART LEARNING ENVIRONMENT FOR MUSIC EDUCATION	521
THE ROLE OF QUALITY CULTURE IN THE SUCCESSFUL IMPLEMENTATION OF QUALITY ASSURANCE SYSTEMS IN HIGHER EDUCATION.....	522
THE IMPACT OF SLEEP ON SELECTIVE ATTENTION IN ADOLESCENTS	523
THE ADOLSCENT VAPING CRISIS IN URBAN INDIA	524
MODELING GENERALIZATION IN THE ACQUIRED EQUIVALENCE PARADIGM WITH THE SUCCESSOR REPRESENTATION	525
HARNESSING THE POWER OF LOSS: THE DISCRIMINATORY DYNAMICS OF NON-EMANCIPATORY ORGANIZATIONAL IDENTITY	526
SUCCESS FACTORS IN PLAY-BASED INTERVENTION PROGRAMS FOR CHILDREN WITH DIVERSE ABILITIES: A COMPARATIVE STUDY.....	527
THE SOCIAL DYNAMICS OF PANDEMICS: A CLINICAL SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF PRECAUTIONS AND RISKS	528
TEACHING STRATEGIES AND BIAS TOWARD IMMIGRANT AND DISABLED STUDENTS	529
STUDENTS' PERCEPTIONS OF SEEKING PSYCHOLOGICAL ASSISTANCE	530
CHILD ABUSE: EMOTIONAL, PHYSICAL, NEGLECT, SEXUAL AND THE PSYCHOLOGICAL EFFECTS: A CASE SCENARIO IN LAGOS STATE, NIGERIA.....	531
THE QUALITY OF PRIMARY CAREGIVING RELATIONSHIPS BETWEEN ADOLESCENTS ORPHANED BY AIDS AND THEIR GRANDMOTHERS: INSIGHTS FROM STAKEHOLDER NARRATIVES	532
SOCIO-DEMOGRAPHIC FACTORS AND POST-TRAUMATIC STRESS DISORDER AMONG ADOLESCENTS EXPOSED TO DOMESTIC VIOLENCE IN KENYA.....	533
SOCIETAL INSIGHT INTO EMOTIONAL ABUSE: A RETROSPECTIVE STUDY IN A JAPANESE PRIMARY SCHOOL	534
EXPLORING THE ROLE OF EROTIC TRANSFERENCE IN THE DURATION OF PSYCHOANALYTIC TREATMENT: A CASE STUDY.....	535
ENVIRONMENTAL PERCEPTIONS OF DEPRIVED CHILDREN LIVING IN URBAN SLUMS: A STUDY IN PUNE, INDIA	536
ADDRESSING GLOBAL TRAUMA: SOMATIC INTERVENTIONS IN PTSD TREATMENT AND CLINICIAN BURNOUT PREVENTION	537
THE ASSOCIATION BETWEEN ADHD MEDICATION, CANNABIS, NICOTINE USE, MENTAL DISTRESS, AND OTHER PSYCHOACTIVE SUBSTANCES	538
THE IMPACT OF LIFE MEANING ON ACADEMIC PERFORMANCE AMONG JAPANESE COLLEGE STUDENTS	539
IMPROVING DECISION SUPPORT FOR ORGAN TRANSPLANT	540
EFFECTS OF GRATITUDE PRACTICE ON RELATIONSHIP SATISFACTION AND THE ROLE OF PERCEIVED SUPERIORITY.....	541

LOVE AND MONEY: SOCIETAL ATTITUDES TOWARD INCOME DISPARITIES IN AGE-GAP RELATIONSHIPS	542
MINDFULNESS-BASED INTERVENTIONS FOR ENHANCING SELF-ESTEEM AND PSYCHOLOGICAL WELL-BEING: EXAMINING THE INFLUENCE OF CONTINGENT SELF-ESTEEM	543
ISLAMIC CIVILIZATION IN WEST AFRICA: THE ROLE OF THE SOKOTO CALIPHATE IN SCIENCE AND TECHNOLOGY DEVELOPMENT	544
TEACHERS' PERCEPTIONS OF THE IMPACT OF TOBEPHOBIA ON JOB SATISFACTION AND EMOTIONS	545
KNOWLEDGE MANAGEMENT FOR SUSTAINABLE ENVIRONMENTAL MANAGEMENT IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS.....	546
META-TEACHING SKILLS AND IMPROVEMENTS IN CLASSROOM TEACHING QUALITY	547
THE ROLE OF STUDENT COUNSELORS IN PROMOTING WELL-BEING AMONG SCHOOLCHILDREN IN THE MIDDLE EAST	548
THE EFFECTIVENESS OF DRAMA-BASED LEARNING IN FOSTERING CREATIVITY IN PRESCHOOL EDUCATION	549
PARENTS' PERSPECTIVES ON THE FUTURE OF EDUCATION: A STUDY FROM CENTRAL EUROPE	550
A THEORETICAL FRAMEWORK FOR CUSTOMER KNOWLEDGE MANAGEMENT IN EUROPEAN E- COMMERCE	551
DEVELOPING A COMPREHENSIVE E-MARKET FRAMEWORK USING INTELLIGENT AGENTS	552
A NOVEL METHOD FOR SELECTING COMPLEX GOODS IN ONLINE MARKETS.....	553
ANALYZING MIS DEGENERATION UNDER DYNAMIC CONDITIONS: A MATHEMATICAL APPROACH	554
EXPLOITING SIP FOR ENHANCED MOBILITY IN MEDICAL COMMUNICATION SYSTEMS.....	556
COGNITIVE REPRESENTATION OF VALUES IN ORGANIZATIONAL DECISION-MAKING	557
EXPLORING THE USE OF SERIOUS GAMES IN SUPPORTING AUTISTIC CHILDREN'S DEVELOPMENT	558

YÜK KAPASİTESİ FAKTÖRÜ İLE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR ARASINDAKİ İLİŞKİ: TÜRKİYE ÜZERİNE BİR ANALİZ

Doç. Dr. Müge MANGA

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü
mangamuge@gmail.com- ORCID ID:0000-0003-2675-2182

Doç. Dr. Duygu YILDIZ KARAKOÇ

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve
Kamu Yönetimi Bölümü
dyildiz@erzincan.edu.tr - ORCID ID: 0000-0001-9396-5917

ÖZET

Doğrudan yabancı yatırımlara ev sahipliği yapan ülkelerdeki çevre kirliliğinde ortaya çıkan değişimler üzerine görüş ayrılıkları söz konusudur. Yapılan çalışmaların bir kısmında doğrudan yabancı yatırımlara ev sahipliği yapan ülkelere yatırımların çevre kirliliğini arttırdığını ifade eden “kirlilik cenneti hipotezi” kabul edilirken, diğer bazı çalışmalarda bu yatırımların çevre kirliliğini azalttığını savunan “kirlilik hale hipotezi” savunulmaktadır. Bu çerçevede mevcut çalışmada ilk olarak Türkiye için 1990-2022 dönemindeki doğrudan yabancı yatırımlar ile çevre kirliliği göstergesi olan yük kapasitesi faktörü arasındaki ilişki FMOLS, DOLS ve CCR tahmincileri ile analiz edilmektedir. Elde edilen bulgulara göre, Türkiye için kirlilik hale hipotezi geçerlidir. Ayrıca bu çalışmada, ülke ekonomileri için temel hedeflerden biri olan ekonomik büyümedeki dönemsel değişimlerin yük kapasitesi faktörü üzerindeki etkisi yine mevcut dönem ve yöntemler itibarıyla analiz edilmektedir. Yük kapasitesi eğrisi hipotezi çerçevesinde elde edilen analiz bulgularına göre, ilk dönemde belirli bir eşik değerine kadar ekonomik büyüme yük kapasitesi faktörünü azaltmakta, sonrasında arttırmakta bir sonraki dönemde ise tekrardan azaltmaktadır. Bu durum iki değişken arasında S şeklinde bir ilişki olduğunu ifade etmektedir. 1990-2022 döneminde Türkiye’de ekonomik büyümenin sağlanması adına gerçekleşen faaliyetlerin uzun dönemde çevre kalitesini azaltması, bu alanda atılan adımlarda çevresel kirliliğinin ön planda tutulması gereken önemli bir unsur olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Yük Kapasitesi Faktörü, Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Türkiye, Çevre Kirliliği

RELATIONSHIP BETWEEN LOAD CAPACITY FACTOR AND FOREIGN DIRECT INVESTMENT: AN ANALYSIS ON TÜRKİYE

ABSTRACT

There are different views on the changes in pollution in FDI host countries. While some of the studies accept the “pollution paradise hypothesis” which states that investments increase environmental pollution in countries hosting foreign direct investments, some other studies defend the “pollution halo hypothesis” which argues that these investments reduce environmental pollution. In this framework, the present study first analyses the relationship between FDI and the load capacity factor, which is an indicator of pollution, for the period 1990-2022 for Türkiye using FMOLS, DOLS and CCR estimators. According to the results, the pollution halo hypothesis is valid for Turkey. In addition, the effect of periodic changes in economic growth, which is one of the main targets for national economies, on the load capacity factor is analyzed in the current period and methods. According to the analysis findings obtained within the framework of the load capacity curve hypothesis, economic growth reduces the load capacity factor up to a certain threshold value in the first period, then increases it and decreases it again in the next period. This indicates that there is an S-shaped relationship between the two variables. The fact that the activities carried out to ensure economic growth in Turkey in the 1990-2022 period reduce environmental quality in the long term shows that environmental pollution is an important element that should be kept in the foreground in the steps taken in this area.

Keywords: Load Capacity Factor, Foreign Direct Investments, Türkiye, Environmental Pollution

1. Giriş

Küresel ısınma ve buna bağlı olarak ortaya çıkan değişimler çevre kirliliğine verilen önemin gün geçtikçe artmasına neden olmaktadır. Son yıllarda özellikle doğanın biyolojik kapasitesinin aşılmış olması nedeniyle, çevresel bozulma sürekli olarak bir araştırma konusu olmuştur. Bu bağlamda, birçok çalışmada farklı değişkenlerin çevresel bozulma üzerindeki etkisinin incelenmesine odaklanılmaktadır (Ponce vd. 2023). Ayrıca sosyo-ekonomik faktörlerin çevre kirliliğini hangi yönde ne ölçüde etkilediğinin tespit edilmesi bu alandaki politika uygulamalarının belirlenmesinde oldukça önemlidir.

Mevcut literatürde çevre kirliliği ile ilişki kurulan önemli bir gösterge olarak doğrudan yabancı yatırımlara yer verilmektedir (Awan vd. 2022; Pata vd. 2023; Apergis vd. 2023). Klasik ekonomi teorisinde, gelişmekte olan ülkelerde doğrudan yabancı yatırımların temel rolünün sermaye boşluklarını doldurmak ve teknolojik ilerlemeyi teşvik etmek olduğu ifade edilmektedir. Ancak uygulamada, doğrudan yabancı yatırımların sadece ev sahibi ülkedeki ekonomik büyümeyi ve teknik güncellemeleri teşvik etmekle kalmadığı, aynı zamanda enerji tüketimi ve buna bağlı olarak çevre kalitesini değiştirdiği ifade edilmektedir. Bu noktada doğrudan yabancı yatırım ile ev sahibi ülkelerin çevre kalitesi arasındaki ilişkiye dair iki karşıt görüş vardır: Bunlar " Kirlilik Cenneti" ve "Kirlilik Hale" hipotezidir (Zheng, vd. 2024).

Kirlilik Cenneti hipotezine göre, doğrudan yabancı yatırımlar için rekabet sonucu ülkeler çevre standartlarını düşürmeye (en azından yükseltmemeye) ve kirlilik sığınaklarının ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Diğer bir ifadeyle artan doğrudan yabancı yatırımlar çevre kirliliğini arttırmaktadır. Karşıt görüş olan Kirlilik Hale hipotezine göre ise, doğrudan yabancı yatırımlar daha temiz teknolojilerin daha verimli kaynaklar ile desteklenmesiyle daha yüksek çevre standartlarının oluşturulmasına, çokuluslu firmalar ve tedarikçilerle içinde daha verimli operasyonel ve yönetim uygulamalarının keşfedilmesiyle hem ekonomik hem de çevresel performansı iyileştirmeye, tüketici ve üreticilerde çevre bilinci ile hareket edilmesi konusunda yönlendirilmesine yardımcı olmaktadır (OECD, 1999). Bu hipoteze göre, çevre kirliliği gerçekleşen doğrudan yabancı yatırımlar sonucunda azalmaktadır.

Çevre kirliliğinin önemli nedenlerinden biri olarak ifade edilen ekonomik büyüme ile çevre kirliliği arasındaki ilişki de çeşitli hipotezler yardımıyla test edilmektedir. Ekonomik büyüme ve çevre kirliliği arasındaki ilişki özünde Grossman ve Krueger (1991) tarafından geliştirilen Çevresel Kuznets Hipotezi (EKC) yardımıyla test edilmektedir. Son dönemlerde çevre kirliliğinin göstergesi olarak yük kapasitesi faktörünün ilgili literatürde kullanıldığı görülmektedir. Siche vd. (2010) çalışmasıyla ortaya konan yük kapasitesi faktörü (LCF), biyolojik kapasitenin ekolojik ayakizi ile oranlanmasıyla hesaplanan bir göstergedir. Ekolojik sistem ve doğayı arz ve talep cephesinden ele alan bu parametre çevrenin kirlilik ile mücadele potansiyelini göstermektedir. LCF değerinin 1'e eşit veya 1'den büyük olması, çevre koşullarının sürdürülebilir olduğunu ifade etmektedir (Pata ve Tanrıover, 2023). EKC hipotezine yapılan uyarılama ile son dönemlerde Yük Kapasitesi Eğrisi Hipotezi (LLC)'ni test eden çalışmaların ele alındığı görülmektedir. Ekonomik büyüme ile LCF ile U-şeklinde bir ilişki olduğunu ortaya koyan bu hipotez ekonomik büyümenin erken aşamalarında LCF'nin azaldığı (çevre kirliliğinin arttığı), sonraki aşamalarında ise yapısal ve teknolojik değişiklikler dolayısıyla LCF'nin arttığı (çevre kirliliğinin azaldığı) ifade edilmektedir. Bu çalışmada diğer çalışmalardan farklı olarak Türkiye özelinde LCF ve ekonomik büyüme arasındaki kübik ilişki de ele alınmaktadır (Pata ve Tanrıover, 2023).

Bu çerçevede mevcut çalışmanın giriş bölümünde, çevre kirliliği ve doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişki ve LCF ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye yönelik hipotezler tanıtılmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde ilgili literatür ve detayları yer alırken, üçüncü bölümde, kurulan model, veri, yöntem ve elde edilen analiz bulguları ifade edilmektedir. Sonuç bölümünde ise, elde edilen bulgular çerçevesinde politika önerilerinde bulunmaktadır.

2. Literatür Özeti

İlgili literatürde doğrudan yabancı yatırımlar ile çevre kirliliği arasındaki ilişkiyi test eden birçok çalışma bulunmaktadır. Son dönemlerde özellikle yeni bir parametre olarak yük kapasitesi faktörü ile doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişkinin test edilmesinin yeni bir çalışma alanı olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Bu çalışmalardan, Latif ve Faridi (2023) çalışmasında, System GMM analiz yöntemi ile 48 Asya ülkesi özelinde 1996-2020 dönemleri incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre, doğrudan yabancı yatırımlar çevresel kirliliğin artmasına neden olarak LCF'nin düşmesine neden olmaktadır. Benzer yönlü bulgu, Ganda (2024) çalışmasında, 1970-2019 dönemi için 37 Sahra-Altı Afrika ülkesi için FM-OLS, D-OLS, DSUR tahminçileri ile test edilmektedir. Elde edilen bulgulara göre, doğrudan yabancı

yatırımlar ile LCF arasında ters yönlü ilişki söz konusudur. Diğer bir ifadeyle artan doğrudan yabancı yatırımlar yük kapasitesi faktörünü azaltmaktadır. Soto ve Edeh (2024) çalışmasında, 1961-2018 dönemindeki İspanya ekonomisi için doğrudan yabancı yatırımlar ile LCF arasındaki ilişki ARDL yöntemi ile ele alınmaktadır. Elde edilen bulgulara göre, doğrudan yabancı yatırımlar çevre kirliliğinin (LCF'nin düşmesine) artmasına neden olmaktadır. 1961-2018 dönemindeki İspanya'yı ele alan Soto (2023)'de ise yine ARDL yöntemi ile yine benzer bir bulguya ulaşılmıştır. Saleem vd. (2024)'te Brezilya'daki 1970-2021 dönemleri A-ARDL yöntemleri ile doğrudan yabancı yatırımlar ülkedeki LCF'yi azaltarak ekolojik sürdürülebilirlik kalitesini olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmaların ortak özelliği seçilen ülkeler ve dönemler için kirlilik cenneti hipotezinin geçerli olduğunu ortaya koymalarıdır. Ters yönde bulguya ulaşan Saqib vd. (2023) çalışmasında, 1990-2020 dönemindeki 16 Avrupa ülkesinde AMG ve Dumitrescu ve Hurlin panel nedensellik testleri yardımıyla doğrudan yabancı yatırımlar ile çevre kirliliği arasındaki ilişki ele alınmıştır. Buna göre doğrudan yabancı yatırımların çevre kirliliğini azaltmaktadır. Benzer yönlü bulgu Zhao vd. (2024)'te Pakistan için 1981-2022 dönemi KRLS yöntemi ile analiz edilerek doğrudan yabancı yatırımlar ile LCF arasında pozitif yönlü ilişki olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Usman vd. (2024)'te 1970-2018 dönemindeki ABD ekonomisi için Dynamic ARDL yöntemi ile araştırma yapılmış olup, LCF'nin doğrudan yabancı yatırımlar sonucunda arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Diğer bir ifade ile bahsi geçen çalışmalar araştırma yapılan ülke örneği ve periyodunda kirlilik halo hipotezinin geçerli olduğunu kabul etmiştir.

Ekonomik büyüme ve LCF arasındaki ilişkiyi LLC hipotezi çerçevesinde ele alan çalışmalardan, Altıntaş vd. (2023) çalışmasında, MENAT ülkeleri özelinde 1984-2018 dönemi için ikinci nesil panel veri yöntemleri ile yapılan analiz sonucunda LCF ile ekonomik büyüme arasında, Mısır ve Irak'ta ters-U şeklinde, Fas'ta ise U şeklinde ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Wu vd. (2024) çalışmasında, 1996-2019 dönemindeki hızlı büyüyen ülkelerden Çin, Hindistan, Türkiye, Endonezya, Brezilya, Meksika ve Rusya için LLC hipotezi test edilmektedir. Ampirik sonuçlar, bu ekonomilerde LCC hipotezinin varlığının geçerli olduğunu doğrulamaktadır. Caglar vd. (2024)'te 1990-2018 dönemindeki BRICS ülkeleri için CUP-BC ve CUP-FM ile araştırma yapılan ülkeler için LCC hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bahsi geçen çalışmalardan farklı olarak bu çalışmada, ekonomik büyüme ve LCF arasındaki kübik ilişki de ele alınmaktadır.

3. Veri, Yöntem, Model ve Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde, 1990-2022 dönemindeki Türkiye ekonomisi için iki farklı amaç belirlenerek ampirik bir analiz yapılmaktadır. Yapılan analizin ilk amacı, doğrudan yabancı yatırımlar ile çevre kirliliği göstergesi olan yük kapasitesi faktörü arasındaki ilişkinin ortaya konulmasıdır. İkinci olarak ise, yine mevcut dönem ve Türkiye bağlamında ekonomik büyümedeki dönemsel değişimler ile yük kapasitesi faktörü arasındaki ilişki yük kapasitesi eğrisi hipotezi çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu doğrultuda kurulan model,

$$(LCF_t) = f(GDP_t, GDP_t^2, GDP_t^3, FDI_t)$$

şeklinde ifade edilebilir. Kurulan modelin logaritmik formu ise,

$$\text{LnLCF}_t = \beta_0 + \beta_1 \text{LnGDP}_t + \beta_2 \text{LnGDP}_t^2 + \beta_3 \text{LnGDP}_t^3 + \beta_4 \text{LnFDI} + u_t \quad (1)$$

ile ifade edilebilir. Denklemden yer alan LCF yük kapasitesi faktörünün logaritmasını, LnGDP_t , LnGDP_t^2 ve LnGDP_t^3 ise sırasıyla, ekonomik büyümenin, ekonomik büyümenin karesinin ve küpünün logaritmasını, son olarak LnFDI ise doğrudan yabancı yatırımların logaritmasını ifade etmektedir. Kurulan modelde yer alan verilerden LCF, Global Footprint Network veri tabanından alınan biyolojik kapasite/ekolojik ayak izi verileri kullanılarak hesaplanmıştır. Ekonomik büyüme ve doğrudan yabancı yatırımlara ait veriler ile Dünya Bankası veri tabanından elde edilmiştir.

Yapılan analizin ilk aşamasında uygulanan birim kök testi sınavında Augmented Dickey Fuller (ADF) testi kullanılmaktadır. Tablo 1’de yapılan ADF birim kök testi bulguları yer almaktadır.

Tablo 1: Birim Kök Testi Bulguları

	ADF TESTİ		Bulgu
	Düzyey	Fark	
Değişkenler	Trendli	Trendli	
LnLCF	-1.882	-6.341***	I(1)
LnGDP	0.584	-5.656***	I(1)
LnGDP ²	0.719	-5.560***	I(1)
LnGDP ³	0.998	-5.358***	I(1)
LnFDI	-2.247	-5.221***	I(1)

Not: Optimal gecikme uzunluğu Schwarz Bilgi Kriterine göre 2 olarak belirlenmiştir. *** % seviyesinde istatistiki anlamlılığı ifade etmektedir.

Yapılan ADF birim kök testi sonucunda serilerin düzeyde durağan olmadığı, farkı alınarak birinci farkında durağan hale geldiği görülmektedir. Bu çerçevede serilerin tamamının aynı seviyede durağan olduğu I(1) sonucuna ulaşılmaktadır. Serilerin aynı seviyede durağanlık göstermesi dolayısıyla uzun dönemde birlikte hareketlik durumunu sınavan eşbütünleşme testinin yapılması gerekmektedir. Bu çerçevede uygulanan Johansen eş bütünleşme testi bulguları Tablo 2’de verilmektedir.

Tablo 2: Eşbütünleşme Testi Bulguları

Sıfır Hipotez	Öz Değer	İz Değer	0.05 Kritik Değerler	Maksimum Öz Değerler	0.05 Kritik Değerler
$r=0$	0.779431	102.0129	60.06141	45.34639	30.43961
$r \leq 1$	0.566897	56.66647	40.17493	25.10336	24.15921
$r \leq 2$	0.488184	31.56311	24.27596	20.09371	17.79730
$r \leq 3$	0.284879	11.46940	12.32090	10.05912	11.22480

$r \leq 4$	0.045922	1.410283	4.129906	1.410283	4.129906

Johansen eşbütünleşme testi bulgularına göre, değişkenler arasında eşbütünleşme vektörünün varlığı tespit edilmiştir. Aralarında eşbütünleşik bir ilişki olduğu tespit edilen değişkenler için uzun dönemli eşbütünleşme katsayısının tahmini amacıyla FMOLS (Modifiye Edilmiş Sıradan En Küçük Kareler Yöntem), DOLS (Dinamik Sıradan En Küçük Kareler Yöntemi) ve CCR (Dinamik Sıradan En Küçük Kareler Yöntemi) yöntemlerinden faydalanılmaktadır. Bu yöntemler özelinde elde edilen bulgular Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3: Uzun Dönem Eşbütünleşme Tahmincileri Bulguları

Değişkenler Bağımlı Değişken: LnLCF	FMOLS	DOLS	CCR
lnGDP	-1.672**	-1.700*	-0.689***
lnGDP ²	0.655**	0.671*	0.263***
lnGDP ³	-0.143**	-0.150*	-0.653***
lnFDI	0.115*	0.226***	0.232***

Not: *, **, *** sırasıyla %10, %5, %1 seviyesinde istatistiki anlamlılığı ifade etmektedir.

Elde edilen bulgulara göre, Türkiye'nin ev sahipliği yaptığı doğrudan yabancı yatırımlar sonucunda yük taşıma faktörü artmaktadır. Bu durum, Türkiye'de mevcut dönemler arasında kirlilik hale hipotezinin geçerli olduğunu göstermektedir. Ayrıca yük taşıma faktörü, belirli bir eşik değerine kadar ekonomik büyümeye yönelik faaliyetler sonucunda azalırken, eşik değeri sonrasında artmakta, bir sonraki dönemde ise tekrardan azalmaktadır. Diğer bir ifadeyle yük kapasitesi hipotezi belirli bir dönem geçerlilik sağlarken, sonraki dönemlerde geçerliliğini yitirmektedir. Bu durum $\beta_1 < 0$ ve $\beta_2 > 0$, $\beta_3 < 0$ (Friedl ve Getzner, 2002: 5) olması dolayısıyla iki değişken arasında S şeklinde bir ilişki olduğunu göstermektedir.

4. Sonuç

Yapılan çalışmada, Türkiye'deki 1990-2022 dönemi için doğrudan yabancı yatırımlar ile yük taşıma kapasitesi arasındaki ilişki ve ekonomik büyüme ile yük taşıma kapasitesi arasındaki kübik ilişki analiz edilmektedir. Bu çerçevede uygulanan FMOLS, DOLS ve CCR uzun dönemli tahmincileri sonucunda, Türkiye'de 1990-2022 dönemleri arasında kirlilik hale hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca yük taşıma faktörü, belirli bir eşik değerine kadar ekonomik büyümeye yönelik faaliyetler sonucunda azalırken, eşik değeri sonrasında artmaktadır. Bu durum, iki değişken arasında U- şeklinde bir ilişkinin söz konusu olduğunu ve LLC hipotezi geçerli olduğunu ifade etmektedir. İki değişken arasındaki kübik ilişki incelendiğinde ise ekonomik büyüme faaliyetlerinin LCF'yi azalttığı (çevre kirliliğinde artış) görülmektedir. Kübik ilişki ele alındığında iki değişken arasında S şeklinde yönelimin söz konusu olduğu görülmektedir. Sonraki dönemlerde yük taşıma kapasitesi üzerinde azaltıcı

yönde ortaya çıkan bu baskı Türkiye’de yenilenebilir enerji kaynakları kullanımının ve buna bağlı teknolojik gelişmelerin sınırlı olmasına, bireylerin doğaya verdiği zarar ve negatif dışsallıklar hakkında henüz yeteri kadar farkındalığın oluşmamış olmasına veya enerji kaynaklarında sağlanan verimlilik artışının düşük seviyelerde seyretmesine bağlanabilir. Bu nedenle doğanın yük taşıma kapasitesinin artırılması için bu alanda önlemlerin alınması oldukça önemlidir. Bu noktada, ekonomik büyümenin sağlanması için atılacak adımlarda çevre kirliliğinin göz ardı edilmemesi gerektiği açıktır.

Kaynakça

- Altıntaş, N., Açıkgöz, F., & Yenyurt, M. (2023). Investigating the LCC hypothesis in the middle East, North Africa, and Turkey (Menat): evidence from second-generation panel techniques. *Environment, Development and Sustainability*, 1-20.
- Apergis, N., Pinar, M., & Unlu, E. (2023). How do foreign direct investment flows affect carbon emissions in BRICS countries? Revisiting the pollution haven hypothesis using bilateral FDI flows from OECD to BRICS countries. *Environmental Science and Pollution Research*, 30(6), 14680-14692.
- Awan, A., Abbasi, K. R., Rej, S., Bandyopadhyay, A., & Lv, K. (2022). The impact of renewable energy, internet use and foreign direct investment on carbon dioxide emissions: A method of moments quantile analysis. *Renewable Energy*, 189, 454-466.
- Caglar, A. E., Daştan, M., Mehmood, U., & Avcı, S. B. (2024). Assessing the connection between competitive industrial performance on load capacity factor within the LCC framework: Implications for sustainable policy in BRICS economies. *Environmental Science and Pollution Research*, 31(60), 67197-67214.
- Dünya Bankası, World Development Indicators, <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>
- Friedl, B., & Getzner, M. (2002), Environment and Growth in a Small Open Economy: An EKC Case-Study For Austrian CO2 Emissions, Univ. Klagenfurt, Inst. für Wirtschaftswiss.
- Ganda, F. (2024). Analysing the impacts of FDI, material footprint and ICT on the load capacity factor in sub-saharan African countries. *Frontiers in Environmental Science*, 12, 1419307.
- Global Footprint Network, <https://www.footprintnetwork.org/>
- Grossman, G. M., & Krueger, A. B. (1991). Environmental impacts of a North American free trade agreement.
- Latif, N., & Faridi, M. Z. (2023). Examining the impact of financial development on load capacity factor (LCF): System GMM analysis for Asian economies. *Frontiers in Energy Research*, 10, 1063212.

OECD - Centre for Co-operation with Non-members (1999). *Foreign direct investment and the environment*..

Pata, U. K., & Tanriover, B. (2023). Is the load capacity curve hypothesis valid for the top ten tourism destinations?. *Sustainability*, 15(2), 960.

Pata, U. K., Dam, M. M., & Kaya, F. (2023). How effective are renewable energy, tourism, trade openness, and foreign direct investment on CO2 emissions? An EKC analysis for ASEAN countries. *Environmental Science and Pollution Research*, 30(6), 14821-14837.

Ponce P, Álvarez-García J, Álvarez V, Irfan M (2023) Analysing the influence of foreign direct investment and urbanization on the development of private financial system and its ecological footprint. *Environ Sci Pollut Res* 30(4):9624–9641

Saleem, S. H., Ahmed, D. H., & Samour, A. (2024). Examining the impact of external debt, natural resources, foreign direct investment, and economic growth on ecological sustainability in Brazil. *Sustainability*, 16(3), 1037.

Saqib, N., Ozturk, I., Usman, M., Sharif, A., & Razzaq, A. (2023). Pollution haven or halo? How European countries leverage FDI, energy, and human capital to alleviate their ecological footprint. *Gondwana Research*, 116, 136-148.

Siche, R.; Pereira, L.; Agostinho, F.; Ortega, E. Convergence of ecological footprint and emergy analysis as a sustainability indicator of countries: Peru as case study. *Commun. Nonlinear Sci. Numer. Simul.* 2010, 15, 3182–3192.

Soto, G. H. (2023). Assessing the FDI-Load Capacity Factor Relationship in Spain: an ARDL Approach. *Preprints*, 2023061080.

Soto, G. H., & Edeh, J. (2024). Assessing the foreign direct investment-load capacity factor relationship in Spain: can FDI contribute to environmental quality?. *Environment, Development and Sustainability*, 1-23.

Usman, O., Ozkan, O., Alola, A. A., & Ghardallou, W. (2024). Energy security-related risks and the quest to attain USA's net-zero emissions targets by 2050: a dynamic ARDL simulations modeling approach. *Environmental Science and Pollution Research*, 31(12), 18797-18812.

Wu, Y., Anwar, A., Quynh, N. N., Abbas, A., & Cong, P. T. (2024). Impact of economic policy uncertainty and renewable energy on environmental quality: testing the LCC hypothesis for fast growing economies. *Environmental Science and Pollution Research*, 31(25), 36405-36416.

Zhao, S., Ali, S., Asghar, M., Sheikh, M. R., & Ullah, S. (2024). The impact of energy (Electricity) losses on load capacity factor: A dynamic ARDL-based evidence from Pakistan. *Process Safety and Environmental Protection*, 190, 276-287.

Zheng, J., Assad, U., Kamal, M. A., & Wang, H. (2024). Foreign direct investment and carbon emissions in China: "Pollution Haven" or "Pollution Halo"? Evidence from the NARDL model. *Journal of Environmental Planning and Management*, 67(3), 662-687.

GIDA SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ENDEKSİ KAPSAMINDA TÜRKİYE’NİN GIDA SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ PERFORMANSI

Doç. Dr. Duygu YILDIZ KARAKOÇ

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

dyildiz@erzincan.edu.tr - ORCID ID: [0000-0001-9396-5917](https://orcid.org/0000-0001-9396-5917)

Doç. Dr. Müge MANGA

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü
mangamuge@gmail.com- ORCID ID:0000-0003-2675-2182

ÖZET

Artan nüfus, doğal kaynakların hızlı biçimde tükenmesi, gıda sistemlerindeki yapısal sorunlar, iklim değişikliğinin tarımsal üretim üzerindeki olumsuz etkisi gibi nedenler ülkelerin sürdürülebilir gıda politikaları geliştirmesini zorunlu hale getirmiştir. Gıdanın sürdürülebilir kılınması; gıdanın üretilmesi, işlenmesi, taşınması ve tüketilmesi gibi aşamalarda sürdürülebilirlik ölçütlerine uygun olarak hareket etmeyi gerektirmektedir. Küresel ölçekte kritik bir konu olan sürdürülebilir gıdayı değerlendirmeye yönelik Gıda Sürdürülebilirlik Endeksi (Food Sustainability Index/FSI) ülkelerin bu alandaki performanslarını ortaya koymaktadır. Gıda kaybı ve israfı, sürdürülebilir tarım ve beslenme zorlukları temelinde üç farklı ölçüte dayanarak yapılan değerlendirmede Türkiye’nin performansını analiz etmek bu çalışmanın başlıca amacıdır.

Elde edilen bulgulara göre Türkiye bu endekste 78 ülke arasından 28. sıradadır ve skoru yüksek olarak nitelendirilmiştir. Bununla birlikte bazı alt başlıklarda geliştirilmesi ve öncelik verilmesi gereken alanlar bulunmaktadır. Öncelikle, Türkiye gıda israfı ve kaybı konusunda gıda tedarik zincirinin tüm aşamalarında ciddi zorluklarla yaşamaktadır. Gıda israfını azaltmaya yönelik münferit projeler yürütülse de daha etkin politikalara ihtiyaç duyulduğu açıktır. İkinci olarak Türkiye her ne kadar tarımsal üretim açısından ciddi bir potansiyel taşısa da sürdürülebilir tarım uygulamaları, su kaynaklarının etkin yönetilememesi ve su stresi, pestisit ve suni gübre kullanımında aşırıya kaçılması gibi nedenler Türkiye’nin sürdürülebilir tarım performansını olumsuz etkilemektedir. Sürdürülebilir tarım Türkiye’nin en düşük skor aldığı temel başlıktır. Son olarak beslenme açısından bakıldığında son yıllarda obezite oranlarının artması ve sağlıksız beslenme alışkanlıklarının yaygınlaşması, Türkiye’nin beslenme zorlukları açısından yaşadığı en büyük tehditler olarak ortaya çıkmaktadır. Genel olarak Türkiye’nin gıdanın sürdürülebilirliği konusunda önemli ilerlemeler kaydettiği ancak başta sürdürülebilir tarım uygulamaları olmak üzere birçok alanda politikaların ve uygulamaların geliştirilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gıda Sürdürülebilirlik Endeksi, Gıda İsrafı, Sürdürülebilir Tarım, Gıda Güvenliği, Türkiye.

TÜRKİYE'S FOOD SUSTAINABILITY PERFORMANCE WITHIN THE SCOPE OF THE FOOD SUSTAINABILITY INDEX

ABSTRACT

Population growth, the rapid depletion of natural resources, structural problems in food systems and the negative impact of climate change on agricultural production have made it necessary for countries to develop sustainable food policies. To make food sustainable, sustainability criteria must be applied at stages such as production, processing, transport and consumption. The Food Sustainability Index (FSI), which aims to assess sustainable food, a critical issue on a global scale, shows the performance of countries in this area. The main objective of this study is to analyse Türkiye's performance in the assessment based on three different criteria: food loss and waste, sustainable agriculture and nutritional challenges.

According to the results, Türkiye ranks 28th out of 78 countries in this index and its score is considered high. However, there are areas that need to be improved and prioritised in some of the sub-items. Firstly, Türkiye faces serious challenges in terms of food waste and loss at all stages of the food supply chain. Although individual projects are being implemented to reduce food waste, it is clear that more effective policies are needed. Secondly, although Türkiye has significant potential in terms of agricultural production, the performance of sustainable agriculture in Türkiye is hampered by the lack of sustainable agricultural practices, ineffective management of water resources and water stress, excessive use of pesticides and artificial fertilisers. Sustainable agriculture is the main criterion where Türkiye scores the lowest. Finally, in terms of nutrition, the increase in obesity rates and the spread of unhealthy eating habits in recent years are the main threats Türkiye faces in terms of nutritional challenges. Overall, it is concluded that Türkiye has made significant progress in food sustainability, but policies and practices need to be improved in many areas, especially sustainable agricultural practices.

Keywords: Food Sustainability Index, Food Waste, Sustainable Agriculture, Food Security, Türkiye.

1. GİRİŞ

Açlık ve yetersiz beslenme günümüzde milyonlarca insanı etkileyen küresel gündemin en temel ve yaygın sorunlarından birini oluşturmaya devam etmektedir. Sorunun bu kapsamı ve ciddiyeti uluslararası toplumun açlıkla mücadeleyi öncelikli bir kalkınma hedefi olarak ele almasına neden olmuştur. Bu kapsamda, 2000 yılında kabul edilen Birleşmiş Milletler (BM) öncülüğünde kabul edilen Binyıl Kalkınma Hedefleri (Millenium Development Goals/MDGs) çerçevesinde belirlenen birinci hedef “aşırı yoksulluğun ve açlığın yok edilmesi” olarak kabul edilmiştir. 2015 yılında ise Binyıl Kalkınma Hedeflerinin yerini alan Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (Sustainable Development Goals-SDGs) bu hedefi bir takvime bağlayarak daha kapsamlı bir yaklaşımla ele almıştır. 2030 yılına kadar açlığın sona erdirilmesi, yetersiz beslenmenin ortadan kaldırılması, herkesin yeterli ve güvenli gıdaya erişmesi ve sürdürülebilir tarımın teşvik edilmesi gibi hedefler bu amacın sadece sayısal olarak açlığın azaltılmasını değil gıda güvenliği, besin kalitesi, tarımsal üretimin sürdürülebilirliği gibi çok boyutlu bir yaklaşımı zorunlu kılmaktadır.

Bununla birlikte, güncel veriler ve mevcut küresel eğilimler dikkate alındığında, bu amaca ulaşmanın ciddi zorluklar taşıdığı görülmektedir. Gıda krizlerine yol açan ya da bu krizleri daha da derinleştiren iklim krizi, savaşlar, küresel salgınlar, doğal kaynaklar üzerindeki artan baskılar sürdürülebilir gıda ve tarım uygulamalarının önemini bir kez daha ortaya koymaktadır. 2024

yılında FAO (Food and Agriculture Organization/FAO)'nun hazırladığı rapora bakıldığında, 2030 yılına kadar belirlenen hiçbir hedefe ulaşılamadığının altı çizilmiştir. Yetersiz beslenmenin özellikle Covid-19 salgını ardına hızla arttığı ve 2023 yılı itibarıyla 713 ila 757 milyon kişinin açlıkla karşı karşıya kaldığı ifade edilmiştir. Bu raporda gıdaya erişimdeki eşitsizliği gelir eşitsizliğiyle de okumak mümkündür. Rapora göre düşük gelirli ülkelerdeki yetersiz beslenme oranı üst-orta ve yüksek gelirli ülkelere göre en iyi ihtimalle üç katı kadardır (FAO vd., 2024: 18).

Her geçen gün artan ve 2050 yılına gelindiğinde 10 milyarı bulması beklenen nüfusa yetecek gıdanın nasıl karşılanacağı bir başka sorun alanına işaret etmektedir. Birleşmiş Milletler Çevre Programı'na (United Nations Environment Programme/UNEP) göre açlık ya da yetersiz beslenme sorunu gıda kıtlığıyla ilişkilendirilse de herkese yetecek gıda mevcuttur. Esas sorun verimlilik ve adil dağıtım sorunudur. Örneğin; gıdanın üçte biri tarladan sofraya ulaşmadan israf edilmektedir ki bu her yıl yaklaşık 1,3 milyar ton gıda kaybı anlamına gelmektedir. Ayrıca gıda üretiminde sadece gıdanın miktarına odaklanması ortaya yanlış bir denklem koymuştur. Sadece üretim artışına odaklanan gıda ve tarım politikaları çevresel sürdürülebilirliği ve insan sağlığını tehdit eden birçok sorun alanına neden olmuştur (UNEP, 2020).

Tarımda kullanılan pestisit ya da kimyasal gübre gibi girdiler çevre ve insan sağlığı üzerinde önemli riskler ortaya çıkarmaktadır. Benzer şekilde yerel bitki çeşitlerinin terk edilerek yüksek düzeyde ürün alınabilecek monokültüre geçilmesi insanları hem besin çeşitliliğinden yoksun bırakmakta hem de ekosistemlerin dayanıklılığını zayıflatmaktadır. Beslenmenin sadece niceliksel kısmına odaklanması birçok ülkeyi bir yandan yetersiz beslenme diğer yandan obezite gibi çifte sorunla karşı karşıya bırakmaktadır. Gıda ve tarım politikalarının bu çok boyutlu hali bu politikaların daha bütünsel, kapsamlı ve eşgüdümlü bir yaklaşımla ele alınmasını gerekli kılmaktadır (UNEP, 2020). Bu amaçla, günümüz sorunlarının çözümü ve Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları'nın başarılması için gıda sistemlerinin sürdürülebilir hale getirilmesi önem arz etmektedir.

Gıda güvenliğini gerçekleştirmek ve beslenme koşullarını iyileştirmek bağlamında önemli bir işleve sahip olan sürdürülebilir gıda sistemleri aynı zamanda gelecek kuşakların sürdürülebilir yaşam standardını da güvence altına almaya yaramaktadır. Nitekim BM, 2020 yılında sürdürülebilir gıdaya dair bir gündem oluşturmuş ve Sürdürülebilir Gıda Sistemleri Zirvesini 2021 yılında düzenlemiştir. Bu Zirve'de güvenilir ve besleyici gıdaya erişim, sürdürülebilir üretim ve tüketim ve gıda güvenliğine yönelik direnç geliştirme konuları üzerine yoğunlaşmıştır (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2021a: xv). Küresel düzlemde yaşanan bu gelişmelere Türkiye de kayıtsız kalmayarak gıda sistemini dönüştürmeye ve sürdürülebilir gıda sistemini geliştirmeye çabalamaktadır. Bunun için Türkiye'nin bir durum değerlendirmesi yaparak güçlü ve zayıf olduğu alanları analiz etmesi önemlidir. Nitekim Türkiye için 2021 yılında sürdürülebilir gıda sistemine yönelik olarak hazırlanmış olan "Sürdürülebilir Gıda Sistemler" raporu bu bağlamda önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Bu çalışma ise küresel olarak kabul gören "Gıda Sürdürülebilirlik Endeksi"ndeki verileri dikkate alarak Türkiye'nin sürdürülebilir gıda sistemi oluşturmaya yönelik öncelikleri, eksiklikleri ve iyileştirmeleri yapacağı alanları ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, çalışmada elde edilen bulgular ve politika önerileri, politika yapıcılar, araştırmacılar ve ilgili paydaşlar için bilgiler sunmayı ve Türkiye'nin sürdürülebilir gıda sistemine geçişinde atması gereken somut adımların belirlenmesine katkı sağlamayı hedeflemektedir.

YÖNTEM

Ekonomist İstihbarat Ekibi (Economist Intelligence Unit/EIU) ve Barilla Gıda ve Beslenme Merkezi (Barilla Center for Food&Nutrition/BCFN) tarafından geliştirilen Gıda Sürdürülebilirlik Endeksi (Food Sustainability Index/FSI) ülkelerin gıda sistemlerinin sürdürülebilirliğini değerlendiren kapsamlı bir testtir. Endeks, gıda sistemlerinin çevresel, ekonomik ve sosyal boyutlarını ölçmek için geliştirilmiş bir araç olup gıda üretiminden tüketimine kadar olan aşamada, ülkelerin gıda sistemlerinin performansını değerlendirmektedir. Türkiye'nin gıda sistemlerinin sürdürülebilirliğini değerlendirmek ve sürdürülebilir gıda sistemleri açısından güçlü ve zayıf yönlerini analiz etmek için küresel düzlemde kabul gören bu endeks seçilmiştir.

FAO'ya göre Endeks, sadece Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları'nda yer alan açlığın yok edilmesi değil, iklim değişikliği, sürdürülebilir şehirler, sorumlu üretim ve tüketim, sağlık, cinsiyet eşitliği gibi birçok amaçla ilgili politikaları vurgulamak için tasarlanmıştır (FAO, t.y.) Endeks ilk değerlendirmesini 2016 yılında 25 ülkeyi temel alarak yayınlamıştır. Sonrasında değerlendirmeye aldığı ülke sayısını artırmıştır ve 2021 yılı itibarıyla 78 ülkenin gıda sistemlerini incelemeye almıştır. Bu da küresel GSYİH'nin %92'sinden fazlası ve küresel nüfusun %92'si endeksin kapsamına girdiği anlamına gelmektedir. Endeks dinamik bir nitelikte olup, Covid-19 ve iklim değişikliği gibi sorunları daha iyi yansıtmak amacıyla güncellenmektedir (Economist Impact, 2021a: 5).

FSI'deki nitel ve nicel verilerin tamamı Ekonomist İstihbarat Ekibi tarafından toplanmakta ve analiz edilmektedir. Veriler FAO, UNEP, UNESCO, UNICEF, Dünya Bankası, Dünya Sağlık Örgütü, Avrupa Komisyonu gibi saygın uluslararası, ulusal ve sektörel kaynaklardan ve akademisyenler tarafından yazılan makaleler ile bilimsel çalışmalardan derlenmektedir (Economist Impact, 2021a: 36)

Endeks ülkelerin sürdürülebilir gıda sistemlerini üç temel sütunda ve 95 ayrı ölçüm kullanarak incelemektedir. Endeksin geliştirdiği üç ana bileşen “gıda kaybı ve israfı”, “sürdürülebilir tarım” ve “beslenme zorlukları”dır.

Şekil 1: Gıda Sürdürülebilirlik Endeksinin Boyutları

Endeksin bulgularına göre yapılan genel değerlendirmede, en iyi performans sergileyen ülkelerin gıda kaybı ve israfını azaltma, beslenme yetersizliklerin giderilmesi gibi konularda başarılı oldukları ifade edilmiştir. Ayrıca endekste üst sıralarda yer alan bu ülkelerin insani gelişim, sürdürülebilir kalkınma yolunda ilerleme, toplumsal cinsiyet eşitliği, yükseköğretim düzeyi gibi göstergelerde de öne çıktığı belirtilmiştir. Örneğin, İnsani Gelişim Endeksi ile FSI arasında çok güçlü bir korelasyon olduğu, insani gelişimde iyi performans gösteren ülkelerin sürdürülebilir gıda sistemi oluşturma konusunda da oldukça başarılı olduğu dikkat çekmektedir. Benzer şekilde, kişi başı GSYİH'sı (gayrisafi yurt içi hasıla) yüksek olan ülkelerin FSI sıralamasında da üst sıralarda olduğu, geliri fazla olan ülkelerin inovasyona veya altyapıya daha fazla kaynak ayırmasının sürdürülebilir gıda sistemlerini desteklediği görülmüştür (Economist Impact, 2021b: 6). Bu örnekler ekonomik kalkınma ve toplumsal refah ile gıda sürdürülebilirliğinin karşılıklı olarak birbirini desteklediğini ortaya koymaktadır.

2. GIDA SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ENDEKSİNE GÖRE TÜRKİYE'NİN PERFORMANSI

Türkiye'nin sürdürülebilir gıda performansını ölçmek amacıyla yapılan bu çalışmada yararlanılan endeks olan "Gıda Sürdürülebilirlik Endeksi"nde Türkiye'nin performansına ilişkin genel değerlendirmeler aşağıda yer almaktadır.

- Endekse göre Türkiye, üst- orta gelir seviyesine sahip ülkeler arasında yer almaktadır.
- Türkiye 0-100 arasındaki puan aralığında genel performansta 66 puan alarak 78 ülke arasından 28. sırada yer almıştır ve ortalama puanın üzerinde bir puana sahiptir.
- Gıda kaybı ve israfı alt başlığında 69 puan almış ve 78 ülke arasından 23. sırada yer almıştır. (orta-üst düzeyde performans)
- Sürdürülebilir tarım göstergesinde 60 puan alabilmiş ve 78 ülke arasından 64. sırada yer almıştır. (düşük performans)
- Beslenme zorlukları göstergesinde ise 69 puan alarak 78 ülke arasından 29. sırada yer almıştır. (orta-üst düzeyde performans)

2.1. Gıda Kaybı ve İsrafı

Gıda kaybı ve israfı, gıda tedarik zinciri boyunca gıdanın hem niceliğinde hem de kalitesinde meydana gelen azalmayı tanımlamaktadır. Gıda kayıpları genellikle hasat aşamasından perakende sürecine kadar olan üretim ve dağıtım aşamasında gerçekleşirken, gıda israfı perakende aşamasından başlayıp gıdanın tüketimi aşamalarında ortaya çıkmaktadır. Nitekim Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının 12.3 maddesine bakıldığında da bu ayrıma denk düşen bir hedef belirlenmiştir. "2030 yılına kadar kişi başına düşen küresel *gıda israfını* perakende satış ve tüketici seviyesinde yarıya düşürmek ve hasat sonrası kayıplar da dâhil olmak üzere, üretim ve tedarik zincirinde *gıda kayıplarını* azaltmak" ifadesi gıda kaybı ve israfının gıda zincirinin farklı aşamalarında ortaya çıktığını teyit etmektedir (Cattaneo vd. 2021: 1). Birleşmiş Milletlere göre, küresel çapta üretilen gıdanın yaklaşık %13,2'si hasat ile perakende arasında kaybolurken, küresel israfın boyutu ise hanelerde ve perakendede küresel üretiminin %19'una denk gelmektedir. Hanelerde yapılan israf miktarı dünyada açlıkla mücadele eden herkes için her gün 1,3 öğüne eş değerdir (UN, 2024). Dünya Bankası ise dünyada %20 oranında gıda israfını azaltma yoluna gidilmesi halinde 25 milyon insanın beslenebileceğini ifade etmiştir (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2021a: 53). Bu durum, gıda israfının önlenmesi halinde,

küresel açlık sorununa yönelik çözümlerin daha ulaşılabilir ve sürdürülebilir olabileceğini göstermektedir.

Gıda kaybı ve israfı oranları, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine bağlı olarak farklılık göstermektedir. Yüksek düzeyde gıda kaybı az gelişmiş ülkelerde hasat sonrası ve işleme aşamasında ortaya çıkar ve genellikle teknik ve teknolojik uygulamalar, depolama için alt yapının uygun olmaması, soğuk zincir eksikliği, lojistik sorunlar gibi nedenlerle artmaktadır. Gıda israfı ise daha çok yüksek gelirli ülkelerdeki tüketici davranışları ve tutumları ile ilgilidir. Sanayileşmiş ülkelerde gıda israfı neredeyse Sahra Altı Afrika'daki toplam net üretime eşittir (Ishangulyev vd., 2019: 1).

Endekse göre, üst sıralarda yer alan en başarılı ülkeler gıda kaybını FSI ortalamasının altında tutmuşlardır. Bu ülkelerin çoğu yüksek ve orta-üst gelir sınıfındaki ülkeler olup tedarik zincirinin tüm aşamalarını kapsayan ulusal gıda kaybı stratejisine de sahiptirler. Gıda israfı konusunda da FSI ortalamasının altında bir orana sahip olsalar da iyileştirmesi gereken alanlar bulunmaktadır.

Tablo 1: FSI Kapsamında Gıda Kaybı ve Gıda İsrafı Göstergeleri

Alt-Gösterge		Ağırlık
1.1.	Gıda Kaybı	
1.1.1	Ülkenin toplam gıda üretiminin yüzdesi olarak gıda kaybı	%100
1.2.	Gıda kaybına yönelik politika yanıtı	
1.2.1	Gıda kaybını ele alan politikaların kalitesi	%100
1.3	Dağıtım aşamasındaki kayıpların nedenleri	
1.3.1	Yol altyapısının kalitesi	%100
2.1	Gıda İsrafı	
2.1.1.	Kişi başına yıllık gıda israfı (Hanelerde)	%50
2.1.2.	Kişi başına yıllık gıda israfı (Yiyecek hizmetleri sektöründe)	%25
2.1.3.	Kişi başına yıllık gıda israfı (Perakende sektöründe)	%25
2.2.	Gıda israfına yönelik politika yanıtı	
2.2.1	Gıda israfına karşı politika yanıtının kalitesi	%100

Türkiye gıda kaybı ve israfı konusunda 78 ülkeden 23. Sırada yer almaktadır ve puanı 69 olarak ifade edilmiştir. Bu başlık altında en iyi skora sahip olan ülkeler sırasıyla İsveç, Japonya ve Kanada'dır. Ortalamanın üzerinde bir puana sahip olan Türkiye'nin üzerinde Bulgaristan, Arjantin gibi ülkeler yer almaktadır. Gıda kaybı konusunda 100 üzerinden 72 puana sahip olan Türkiye, gıda israfında 64 puan alabilmiştir.

Endeksin G20 ülkeleri özelinde yaptığı çalışmada G20 ülkeleri içinde Türkiye bu başlık altında en kötü performans sergileyen ülkeler arasında sayılmıştır. G20 ülkelerinin dörtte üçünün gıda kaybını azaltmaya yönelik ulusal stratejilere sahip olduğu ifade edilmiş, Arjantin, Avustralya gibi ülkeler 2030 yılına kadar gıda kaybını en az %50 oranında azaltacağını taahhüt etmişlerdir. Türkiye ise belli bir hedef koymaksızın sadece gıda kaybını azaltma niyetini açıklamıştır (Economist Intelligence Unit, 2021: 3).

Türkiye gıda israfı konusunda da G20 ülkeleri içinde kötü bir karneye sahiptir. Suudi Arabistan, ABD ve Meksika'nın ardına en büyük gıda israfı yapan dördüncü ülke konumundadır. 2021 yılı verileri itibarıyla Türkiye evsel gıda israfında kişi başı yıllık 93 kg, yiyecek hizmetleri sektöründe kişi başı yıllık 28 kg ve perakende sektöründe ise kişi başı yıllık 16 kg gıda israfı

yaparak yıllık toplamda 137 kg gıda israfı yapmaktadır (Economist Intelligence Unit, 2021: 15). Ekonomik açıdan ise Türkiye’de bir yıl içerisinde yaklaşık 214 milyar liralık gıda israfının yapıldığı ortaya konmuştur. Türkiye İsrar Raporu’nun verilerine göre ülkemizdeki 43 bin kişinin bir yıllık geçimi sadece gıda israfının önlenmesi ile gerçekleştirilebilir (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2018: 97).

Gıda kaybı ve israfını önleme konusunda Türkiye çeşitli stratejiler geliştirmektedir. Örneğin ulusal düzeyde geliştirilen “Ekmek İsrafını Önleme Kampanyası” 2013 yılında başlamış ve ekmek israfında %18 oranında bir azalma görülmüştür. Bunun ekonomiye yansısı ise 300 milyon TL tutarındaki bir tasarruf olmuştur. İnsanların tüketim miktarlarına uygun olarak ekmek tüketmeye başlaması neticesinde ise yıllık 2.5 milyar TL tutarında bir tasarruf sağlanmıştır. Ayrıca, Tarım ve Orman Bakanlığı ve FAO işbirliğiyle, gıda kayıpları ve israfını azaltılmaya yönelik “Gıdanı Korumak” kampanyası 2019 yılında başlatılmıştır. Kampanya ile gıda kaybı ve israfının önlenmesine yönelik toplumsal farkındalık yaratmak amaçlanmaktadır. Bu kampanyanın başlatılmasının akabinde “Türkiye’nin Gıda Kayıpları ve İsrafının Önlenmesi, Azaltılması ve Yönetimine İlişkin Ulusal Strateji Belgesi ve Eylem Planı” yayımlanmıştır. Bu eylem planında dört stratejik amaç bulunmaktadır. Bu amaçlar, gıda kayıplarını ve israfını önleyip azaltmak, gıdayı kurtarıp yeniden dağıtmak, artık gıda maddelerini hayvan yemi olarak kullanmak ve gıda kayıplarını geri dönüştürmek olarak özetlenebilir (FAO, 2020). Türkiye’nin gıda kaybı ve israfına yönelik başlattığı mücadele adımları güçlü olsa da kayıp ve israfın azaltılması için eylemlerin devamlılığına ihtiyaç bulunmaktadır.

2.2.Sürdürülebilir Tarım

İnsanın geleceğine yön veren temel kavramlardan biri olan “sürdürülebilirlik” kavramı kaynak kullanımında akılcı, uzun vadeli ve bütünlük bir koruma ve kullanma anlayışını betimlemek için çevre politikalarında sıkça kullanılmaktadır. Sürdürülebilirlik ilkesinin yansıdığı en kritik alanlardan biri olan gıda ve tarım sektörünün sürdürülemez bir yapıya bürünmesi sürdürülebilir tarımın önemini artırmıştır. Tarımsal üretimin ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlarını dengeli şekilde ele alan sürdürülebilir tarım, doğal kaynakların koruma-kullanma dengesini gözetken, ekosistemin taşıma kapasitesini dikkate alan, mevcut ve gelecek kuşakların gıda güvenliğini teminat altına alan ve tarım sektöründe çalışanların ekonomik refahını amaçlayan kapsamlı bir tarım modelidir. FAO’ya (2014) göre, sürdürülebilir tarım, küresel gıda güvenliğini sağlarken ekosistemleri beslemeleri ve doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimini sağlamalıdır. FAO sürdürülebilir tarıma yönelik beş ilke belirlemiştir;

1. Kaynak kullanımında verimliliği artırmak sürdürülebilir tarım için hayati öneme sahiptir.
2. Sürdürülebilirlik doğal kaynakları korumak ve geliştirmek için doğrudan eylem gerektirir.
3. Kırsal geçim kaynaklarını ve sosyal refahı koruyamayan ve geliştiremeyen tarım sürdürülebilir değildir.
4. Sürdürülebilir tarım, iklim değişikliği ya da piyasanın dalgalanmasına karşı toplumların ve ekosistemlerin dayanıklılığını artırmalıdır.
5. İyi yönetim doğal ve beşeri sistemlerin sürdürülebilirliği için zorunludur.

Bu ilkeler doğrultusunda şekillenmesi beklenen sürdürülebilir tarım anlayışı, Endeks içinde de önemli bir yer tutmaktadır. Nitekim Endeksin en fazla göstergesi sürdürülebilir tarım başlığı içinde mevcuttur. Bu başlıkla ilgili genel bir değerlendirme yapıldığında, gelir düzeyi yüksek olan ülkelerin bu başlıkta daha iyi performans sergilediği görülmektedir. Bununla birlikte, daha

düşük gelir seviyesine sahip bazı ülkelerin de güçlü adımlar attığı belirtilmiştir. Her ne kadar sürdürülebilirlikle ilgili çalışmalar ve çabalar artsa da uygulama sonuçlarında bazı sorunlar devam etmektedir. Örneğin; su baskısı, pestisit kullanımı, sentetik gübre kullanımı gibi alanlarda birçok ülkenin performansı başarısız olarak nitelendirilebilir (Economist Impact, 2021b: 9-10).

Tablo 2: FSI kapsamında Sürdürülebilir Tarım Göstergeleri

	Alt-Gösterge	Ağırlık
3.1.	Tarımın su üzerindeki çevresel etkisi	
3.1.1.	Üretim su ayak izi	%83,3
3.1.2.	Sulama altyapısına sahip tarım arazisi yüzdesi	%16,7
3.2.	Su çekme işleminin sürdürülebilirliği	
3.2.1.	Tarımda kullanılan suyun, toplam yenilenebilir su kaynaklarına oranı.	%100
3.3.	Su Kıtlığı	
3.3.1.	Temel seviye ve yer altı suyu baskısı	%100
3.4.	Su Yönetimi	
3.4.1.	Sürdürülebilir su yönetimi politikaları	%100
3.5.	Ticaret etkisi	
3.5.1.	Sanal Su Net İthalatı (tarım ve hayvancılık ürünleri)	%100
3.6.	Sürdürülebilir Balıkçılık	
3.6.1.	Aşırı avlanan veya tükenen balık stokları	%100
4.1.	Tarımsal üretimin çevresel etkisi	
4.1.1.	Azot kullanımı verimliliği	%16
4.1.2.	Tarımsal üretim için toprak kalitesi	%19,2
4.1.3.	Toprak organik karbon stoğu	%19,2
4.1.4.	Tarımda pestisit kullanımı	%24,0
4.1.5.	Tarımda sentetik gübre kullanımı	%21,6
4.2	Arazi kullanımı	
4.2.1.	Organik tarım yapılan arazinin tarım arazisine oranı	%43,2
4.2.2.	Toplam tarım arazisinin kullanılan tarım alanına oranı	%39,2
4.2.3.	Sürdürülebilir kentsel tarım girişimleri var mı?	%17,6
4.3.	Hayvan yemi ve biyoyakıtların araziye etkisi	
4.3.2.	Hayvan yemi ve biyoyakıtlar için ayrılan arazi	%100
4.4.	Arazi mülkiyeti	
4.4.1.	Mülkiyet haklarını koruma derecesi	%44,4
4.4.2.	Küçük üreticileri koruyan yasalar	%55,6
4.5.	Tarım sübvansiyonları	
4.5.1.	Tarım sübvansiyonlarının kalitesi	%100
4.6.	Hayvan refahı politikaları	
4.6.1.	Hayvan refahı düzenlemelerinin kalitesi	%57,2
4.6.2.	Hayvancılık yoğunluğu	%42,8
4.7.	Tarım sisteminin çeşitlendirilmesi ve dirençliliği	
4.7.1.	En büyük 3 ürünün toplam tarım üretimindeki payı	%48,4
4.7.2.	Gıda sisteminin ithalata bağımlılığı	%51,6
4.8.	Çevresel biyolojik çeşitlilik	
4.8.1.	Çevresel biyolojik çeşitlilik ve doğal yaşam alanlarının korunması	%35,1
4.8.2.	Ormansızlaşma (hektar/yıl)	%39,7
4.8.3.	Orman alanı (toplam arazinin %'si)	%25,2
4.9.	Tarım-ekonomik göstergeler	
4.9.1.	Hükümetin AR-GE harcamaları (GSYİH'nın %'si)	%50,0

4.9.2.	AR-GE'ye devlet desteği	%50,0
4.10.	Verimlilik	
4.10.1	Brüt Üretim Değeri / Tarım arazisi alanı	%100
4.11.	Arazi kullanıcıları	
4.11.1.	Tarımsal üreticilerin cinsiyete göre dağılımı (% kadın)	%18,5
4.11.2.	Tarımda gençlerin katılım oranı	%31,0
4.11.3	Çiftçilerin ortalama yaşı	%23,6
4.11.4	Tarım işçileri ve değer zincirindeki çalışanların çalışma koşulları	%26,9
4.12.	Arazi kullanıcıları için finansal erişim ve korumalar	
4.12.1.	Banka hesabı olan kırsal nüfus	%33,3
4.12.2	Kırsal nüfusun dijital ödeme yaptığı oran	%33,3
4.12.3	Çiftçiler için sigorta erişimi	%33,3
5.1.	Tarımın atmosfer üzerindeki çevresel etkisi	
5.1.1.	Tarımdan kaynaklanan sera gazı emisyonları	%22,2
5.1.2.	Tarım arazisi başına 1.000 hektar başına sera gazı emisyonları	%28,4
5.1.3.	Hayvancılıkla ilgili emisyonlar	%19,8
5.1.4.	Gübre emisyonları	%14,8
5.1.5.	Arazi kullanımı toplam net emisyonları (CO2 eşdeğeri)	%14,8
5.2.	İklim değişikliğine karşı hassasiyet	
5.2.1.	Aşırı hava olaylarına karşı maruz kalma ve hassasiyet seviyesi	%100
5.3	İklim değişikliğinin etkilerini azaltma ve iklim değişikliğine uyum sağlama	
5.3.1.	İklim değişikliği azaltım ve uyum politikalarını tarım politikalarını entegre etme	%56,5
5.3.2	Tarımın Ulusal Belirlenmiş Katkıları (NDC'ler) içindeki rolü	%43,5
5.4.	Sürdürülebilir tarıma yatırım yapma fırsatları	
5.4.1.	Ulusal borç riski	%42,8
5.4.2.	Sürdürülebilir tarıma yatırım yapma fırsatları	%57,2

Türkiye sürdürülebilir tarım başlığında 60 puan alarak 78 ülke arasında 64. Sıraya yerleşebilmiştir ve bu durum Türkiye'nin ortalamanın altında kalmasına ve düşük kategoriye yerleşmesine neden olmuştur. Sürdürülebilir tarım boyutunda en yüksek skora sahip olan ülkeler ise sırasıyla Finlandiya, Estonya ve Avusturya olmuştur.

Tablo 2 incelendiğinde sürdürülebilir tarımın çevresel, ekonomik ve sosyal boyutlarıyla kapsamlı ve çok yönlü bir biçimde ele alındığı görülmektedir. Tarımsal üretimin su kaynakları üzerine olan etkisinden hayvan refahına, çiftçi haklarından toprak yönetimine kadar olan kriterler değerlendirilmeye çalışılmaktadır.

Türkiye açısından alt göstergelere bakıldığında, Türkiye'nin su yönetimi ve su kıtlığı konusunda oldukça düşük puanlar alması dikkat çekmektedir. Bu skorlar Türkiye'nin su kaynaklarını korumaya yönelik etkin politikalar geliştiremediğini ve iklim krizi nedeniyle yaşanan su stresine karşı kırılgan olduğunu ortaya koymaktadır. Endekse göre Türkiye şuanda sürdürülebilir su yönetimini veya tarım sektöründe geri dönüştürülmüş su kullanımını teşvik etmek için herhangi bir hükümet girişimine sahip olmayan en yüksek su stresini yaşayan G20 ülkesidir (Economist Intelligence Unit, 2021: 24). Bu durum, suyun %74'ünü tarım sektöründe kullanan (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2021b: 31) Türkiye için çok ciddi bir soruna işaret etmektedir.

Türkiye, artan nüfus, iklim krizi ve beraberinde gelen kuraklık, yanlış sulama teknikleri, etkin su yönetiminin geliştirilmemesi gibi nedenlerle su kıtlığıyla karşı karşıya gelen ülkeler arasında yerini almıştır (Turan ve Bayraktar, 2020: 10). İklim değişikliğinden en fazla etkilenecek

bölgeler arasında yer alan Akdeniz Havzası'nda bulunan Türkiye için su kaynaklarının etkili kullanılması her geçen gün önemini giderek artırmaktadır. Bu bağlamda suyun yönetimi (water management) hususu ön plana çıkarılmalıdır. Nitekim Tarım ve Orman Bakanlığı'nın 2019-2023 yılları arasında hazırladığı "Ulusal Su Planı"nda su kaynakları yönetimine dair darboğazlar tespit edilerek uygulanacak politikalar belirlenmiştir.

Türkiye'nin sürdürülebilir tarım başlığı altında aldığı düşük skorlardan bir diğeri ise sürdürülebilir balıkçılık (18/100) olmuştur. Nitekim TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) verileri ile Tarım ve Orman Bakanlığı verileri de bu olumsuzluğu kanıtlamaktadır. Aşırı avlanma ve iklim değişikliğinin sucul ekosistemler üzerindeki baskısı nedeniyle Türkiye'de balık üretimi giderek azalmaktadır (Toplu Yılmaz, 2021).

Sürdürülebilir tarım başlığı altında düşük performans sergilenen alanlardan bir diğeri tarım sektöründe çalışanlarla ilgili göstergedir (32/100). Sendika kurma, toplu pazarlık yapma, grev yapma gibi ölçütleri bu gösterge altında değerlendiren Endekse göre Türkiye, Brezilya ve Hindistan gibi ülkelerle birlikte G20 ülkeleri arasında en kötü ülkeler arasındadır. Tarım sektöründe yer alan çalışanların ortalama yaşı Türkiye'de 46'dır ve diğer ülkelere göre daha genç bir görünüme sahiptir (Economist Intelligence Unit, 2021: 23). Ancak yine de gençlerin ve kadınların tarım sektöründeki güvenceli yerleri sıkıntılı görünümündedir.

Türkiye'nin tarımsal desteklemelerle aldığı puanın düşük olması (33/100) bu desteklemelerin niteliğiyle ilgili olabilmektedir. Konvansiyonel tarıma sağlanan desteğin insan sağlığına ve doğaya zarar verdiği ve genellikle büyük şirketlere verilen bu sübvansiyonların eşitsizliği artırdığına dikkat çekilmiştir (İklim Haber, 2021). Desteklemelerin tarımsal büyüklüğe göre olması, mesleği çiftçilik olmayanların sisteme dâhil olması ve denetim eksikliği bu adaletsizliği artırmaktadır (Acar ve Bulut, 2009: 7).

Zayıf performansa sahip bir diğer gösterge arazi kullanımına (44/100) dairdir. Alt göstergelerden biri olan organik tarım yapılan arazi miktarına bakıldığında yıllar içinde bir dalgalanma görülse de 2019 ve 2020 yıllarında önceki yıllara oranla belirgin bir azalma meydana gelmiştir (TAGEM, 2021: 17). Diğer bir alt gösterge olan kentsel tarım konusunda ise kentsel tarımın henüz yasal bir çerçeveye kavuşturulmamış olması, kentleşme baskısı nedeniyle kentsel tarım yapılacak arazilerin oldukça sınırlı kalması, desteklemelerin genellikle kırsal tarıma yönlendirilmesi gibi nedenlerden Türkiye'de kentsel tarım uygulamaları istenilen düzeye ulaşamamıştır.

Geliştirilmesi gereken göstergeler kapsamında ise ilk ele alınan AR-GE yatırımları ve tarımsal teknolojilere verilen devlet desteğidir (47/100). Bu anlamda tarımsal araştırmalara sağlanan desteğin artırılması ivedilikle gerekmektedir çünkü yapılan bir araştırmada Ar-Ge yatırımlarının 5 yıl sonra etkilerinin görülmeye başladığı belirtilmiştir (Subaşı ve Ören, 2013). Tarım sektöründe çalışanların finansal hizmetlere erişimi de kısıtlı bir alan olarak belirtilebilir. Bu anlamda kredi imkânlarının artırılması, finansal erişimin tarım üreticileri için iyileştirilmesi tarımsal istihdamı artıracak ve küçük çiftçileri üretim süreci içerisinde tutabilecektir.

Türkiye'nin geçer not aldığı bir başka gösterge tarımsal ürünlerin çeşitliliğidir (65/100). İklim ve coğrafi koşulları farklı olan Türkiye bu anlamda farklı tarımsal ürünleri de yetiştirebilmektedir. Ancak yine de buğday, mısır, zeytin gibi bazı ürünlerin üretimine odaklanılmaktadır. Ayrıca küresel ısınma ve kuraklıkla birlikte sıcağa karşı daha duyarlı veya sulamayla çok isteyen bazı ürünlerin yetişmesi daha zor hale gelebilir.

Türkiye bu başlık altında en iyi performansı su çekilme oranının suyun yenilenebilme oranıyla uyumlu olması konusunda (99/100) göstermiştir. Bu durum suyun yenilenebilme kapasitesinin aşılmadığı anlamına gelmektedir. Ancak Türkiye'deki su havzalarının 25'inden altısında (Konya Kapalı, Meriç-Ergene, Akarçay, Büyük Menderes, Doğu Akdeniz, Asi Havzaları)

yeraltı suyunun kritik düzeyde olduğu ve kırmızı alarm verdiği ifade edilmektedir. Bu kritik düzey yer altı sularının kalitesinin bozulmasına neden olmaktadır. Bu tür kritik eşiği aşan havzalardaki su çekimiyle ilgili denetimlerin daha sıkı yapılması önemlidir (Yıldız, 2024).

Hayvan yemi ve biyoyakıt amacıyla üretilen tarımsal ürünlerin üretiminin arazi kullanımı üzerindeki çevresel etkisinin etkin şekilde kontrol edildiği (100/100) ifade edilmektedir. Diğer bir deyişle, mevcut etki tolere edilebilir düzeydedir ancak sektörün büyümesi durumunda gıda güvenliği, arazi kullanımı ve çevresel sürdürülebilirlik gibi ilkelere dikkat edilmesi gerekmektedir.

Arazi mülkiyeti (89/100) yine Türkiye'nin yüksek puan aldığı alt göstergelerden birisidir. Mülkiyet haklarının büyük ölçüde korunduğu söylenebilir. Bununla birlikte, mülkiyet hakları tarımsal toprakların korunması amacıyla sınırlandırılabilir. Nitekim Türkiye'de tarım arazileri 5403 sayılı Kanun'da belirtilen yeter gelirli tarımsal arazi büyüklerinin altında ifraz edilemez, hislendirilemez ve pay ve paydaş sayısı artırılmaz.

Üretimin su ayak izi ve sulama altyapısına sahip tarım arazi alt göstergelerinden oluşan tarımın su üzerindeki çevresel etkisi de yüksek puan alan kriterler (89/100) arasında yer almaktadır. Su ayak izi sistemden çekilen su miktarı yerine tüketilen su miktarını göstermektedir. Üretimin su ayak izi ise bir ülkede üretilen ürünlerin toplamı için kullanılan su miktarıdır. Türkiye'nin sektörlere göre su ayak izi değerlendirildiğinde tarım en fazla paya sahip sektördür. Bununla birlikte Türkiye'nin su ayak izi nüfus artışı, ekonomik büyüme, tüketici tercihlerindeki farklılaşma gibi nedenlerle giderek artmaktadır. Su kıtlığıyla karşı karşıya kalan bir ülkedeki yüksek su ayak izi yıkıcı sonuçlar doğurabilir. Dolayısıyla bu sonuçla karşılaşmamak için Türkiye'de tarımın su ayak izi üzerinde yaratacağı baskı dikkate alınarak ilgili politikalara entegre edilmesi gerekmektedir (Pegram vd., 2014).

2.3.Beslenme Zorlukları

Herkesin sağlıklı ve yeterli gıdaya kolayca ve sürekli biçimde erişebilmesini ifade eden gıda hakkı 1948 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde temel bir insan hakkı olarak tanınmıştır. Bu hakkın somut biçimde hayata geçirilebilmesi için gerekli olan ekonomik, sosyal ve politik koşulların sağlanması ise gıda güvenliğini ifade etmektedir. Bununla birlikte gıda güvenliğini sağlamaya yönelik hedefler, küresel ticaret sistemlerinde yaşanan gelişmeler, gelir eşitsizliği ve yoksulluğun giderek derinleşmesi, iklim krizinin tarımsal üretin üzerindeki baskıları gibi faktörlere ek olarak Covid-19 küresel salgını ve ülkeler arasında devam eden savaşlar nedeniyle gerçekleştirilememiştir. Diğer bir deyişle küresel düzlemde hala gıda güvenliği sağlanabilmiş değildir.

Gıda güvenliği beslenmenin sadece belli bir kalori alımını sunacak gıdaya erişmekten öte bu gıdaların içeriğine, besleyiciliğine ve sağlıklı olmasına da odaklanmaktadır. Nitekim FAO'ya (2006) göre erişilebilen gıdaların güvenilir, sağlıklı ve besin yönünden ihtiyaçları karşılayabilecek durumda olması gıda güvenliğinin boyutlarından birini oluşturmaktadır. Fakat şuanda birçok insan bir yandan yetersiz miktarda besleyici gıda sorunu yaşarken, diğer yandan aşırı miktarda sağlıksız gıda tüketen milyonlarca insan bulunmaktadır. Gıdanın bu tarz tüketimi ise morbidite ve mortalitenin en önemli nedenleri arasında sayılmıştır (Economist Intelligence Unit, 2021: 28). Buradan hareketle, bu başlıkla ilgili genel bir değerlendirme yapıldığında, gelişmiş ülkeler ve az gelişmiş ülkeler arasındaki beslenme zorluklarının birbirinden farklılaştığı görülmektedir. Yüksek gelirli ülkeler aşırı beslenme ve kötü besin biçimi gibi sorunları daha çok yaşarken, düşük gelirli ülkeler ise yetersiz beslenme ve düşük yaşam beklentisi gibi sorunlarla mücadele etmeye devam etmektedirler (Economist Impact, 2021b: 11).

Tablo 3: FSI Kapsamındaki Beslenme Zorlukları Göstergeleri

Alt-Gösterge	Ağırlık
6.1. Yetersiz Beslenme Yaygınlığı	
6.1.1. Yetersiz beslenme yaygınlığı (% nüfus):	%44,2
6.1.2. 5 yaş altı bodur çocukların oranı (yaşa göre boy):	%19,4
6.1.3. Zayıflık yaygınlığı (boya göre kilo) – 5 yaş altı çocuklar:	%11,1
6.1.4. Zayıf yetişkin oranı (%):	%25,3
6.2. Mikro Besin Eksiklikleri	
6.2.1. A vitamini eksikliği (genel nüfus içinde %):	%35,7
6.2.2. Üreme çağındaki kadınlarda anemi yaygınlığı (15–49 yaş):	%34,8
6.2.3. İyot alımı yeterliliği	%29,5
6.3. Destekleyici Faktörler	
6.3.1. 6 aydan küçük bebeklerde yalnızca anne sütü ile beslenme oranı	%46,2
6.3.2. İyileştirilmiş su kaynağına erişim	%53,8
7.1. Sağlıklı Yaşam Süresi	
7.1.1. Doğumda beklenen yaşam süresi (yıl):	%40,0
7.1.2. Sağlıklı yaşam süresi	%60,0
7.2. Obezite Yaygınlığı	
7.2.1. Aşırı kilolu çocukların yaygınlığı (5–19 yaş):	%60,0
7.2.2. Fazla kilolu oranı	%40,0
7.3. Sağlık üzerindeki etkiler	
7.3.1. Sağlıklı yaşam yılı kaybı (DALY):	%55,0
7.3.2. Bulaşıcı olmayan hastalıklardan ölüm oranı	%45,0
7.4. Fiziksel Aktivite	
Yeterli Fiziksel Aktivite Yaygınlığı	%100
8.1. Diyet Bileşimi	
8.1.1. Diyetlerdeki şeker oranı	%24,3
8.1.2. Et tüketim düzeyleri	%20,3
8.1.3. Doymuş yağ tüketimi	%18,9
8.1.4. Tuz tüketimi	%18,9
8.1.5. Meyve ve sebze tüketimi	%17,6
8.2. Sağlıklı ve Sürdürülebilir Bir Diyetin Karşılabilirliği	
8.2.1. Sağlıklı ve Sürdürülebilir Bir Diyetin Karşılabilirliği	%100
8.3. Beslenme Alışkanlıklarının Çevresel Etkisi	
8.3.1. Tüketimin su ayak izi	%100
8.4. Beslenme Alışkanlıklarına Yönelik Politika Tepkisi	
8.4.1. Beslenme alışkanlıklarına yönelik politika tepkisinin kalitesi	%50
8.4.2. Zorunlu beslenme eğitimi	%50

Türkiye açısından değerlendirildiğinde, Türkiye bu başlıktan 69 puan alarak 78 ülke arasından 29. Sırada yer almıştır. Ortalama puanın üzerinde bir puana sahip olan Türkiye, Estonya, Malta, Birleşik Arap Emirlikleri gibi ülkelerin aşağısında yer almıştır. Bu başlık altında en iyi performansa sahip ülkeler sırasıyla Japonya, İsveç ve Danimarka olmuştur.

Alt göstergelere bakıldığında, Türkiye'nin beslenme açısından gösterdiği performans üç alt başlık altında ele alınabilir. İlk başlık yaşam kalitesi göstergeleridir. Buradaki ilk gösterge yetersiz beslenme yaygınlığıdır. Türkiye bu göstergeden 96 puan almıştır ve bu Türkiye'de yetersiz beslenmenin oldukça düşük olduğu anlamına gelmektedir. Bununla birlikte, Dünya Gıda Programı'nın 2022 verilerine bakıldığında Türkiye'de yetersiz beslenen kişi sayısı 14,8

milyondur. Bu da nüfusun yaklaşık %20'sinin yetersiz beslenme sorunu yaşadığını göstermektedir. 5 yaş altındaki çocukların ise %6'sının kronik beslenme yetersizliğiyle karşılaştığı ifade edilmektedir (Bianet, 2022). Bu alt başlıktaki bir diğer gösterge mikro besin eksikliğine (79/100) dairdir. Mikro besinler (demir, çinko, A vitamini gibi) bakımından eksiklikler bazı gruplarda hâlâ mevcut olsa da genel tabloya bakıldığında durumun büyük ölçüde kontrol altında olduğu söylenebilir. Nitekim Yıldız Karakoç ve Manga (2022) tarafından yapılan başka bir endeks çalışmasında da mikro besinlerle ilgili herhangi bir sorunun yaşanmadığı saptanmıştır.

İkinci alt başlık yaşam süresi ve sağlık göstergeleriyle ilgilidir. Bu kapsamda, Türkiye'nin performans açısından yetersiz kaldığı iki gösterge bulunmaktadır. Bunlardan birincisi fiziksel aktivite düzeyiyle (47/100) ilgilidir. Türkiye'de 15 yaş ve üzeri bireyler arasında yetersiz fiziksel aktivite düzeyi %42 olarak saptanmıştır. Bu oran kadınlarda %53,1'ken, erkeklerde 31,7'dir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2019). Bu veriler Türk toplumunun fiziksel aktivite düzeyinin çok düşük olduğunu ortaya koymaktadır. Yeterli performansın gösterilemediği ikinci gösterge ise aşırı beslenme yaygınlığı (23/100) yani diğer bir deyişle obezite oranlarındaki yükseliştir. Nitekim Sağlık Bakanlığı'nın yaptığı çalışmada (2019), fazla kilolu oranı %34, obez oranı ise %31,5 olarak belirtilmiştir. Kadınlardaki obezite oranı %39,1 iken, erkeklerde bu oran 24,6'dır. Sedarer yaşam ve sağlıksız beslenme alışkanlıklarından kaynaklanan obezite yükü halk sağlığı açısından ciddi bir risk teşkil etmektedir.

Beslenme başlığındaki son kategorik alt başlık ise beslenme kalıplarıdır. Türkiye bu başlık altındaki göstergelerden en yüksek puanı (97/100) sağlıklı ve sürdürülebilir diyetin karşılanabilirliği göstergesinden almıştır. Bu skor esasen “gerçek beslenme alışkanlıklarını” değil, “ekonomik potansiyeli” ölçmektedir. Diğer bir deyişle, bu puan Türkiye'de herkesin sağlıklı beslendiği anlamına gelmemektedir. Sadece beslenme ekonomisi açısından böyle bir beslenmenin mümkün olabileceğini ifade etmektedir. Bu başlık altında değerlendirilen diğer bir gösterge ise beslenme içeriğidir ve ortalama bir puan (58/100) alabilmiştir. Türkiye'de bireylerin et, süt ve ürünlerinin tüketiminin düşük olduğu, taze sebze ve meyve tüketim miktarının ise yeterli olduğu ifade edilmektedir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2019). Türkiye'nin bu başlık altında aldığı en düşük puan ise beslenme alışkanlıklarına yönelik politikalar (21/100) oluşturmaktadır. Endekste bu göstergeyi oluşturan kriterlere bakıldığında sağlıklı beslenme politikaları ve uygulamaları, beslenme rehberleri, şeker vergileri, şeker endüstrisi teşvikleri ve zorunlu beslenme eğitimi gibi alt kriterlere bakılmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'de şeker vergisinin henüz uygulanmaması bu puanın düşük alınmasının nedenlerinden bir tanesidir. Yine Türkiye'de şeker sektöründeki yatırımlara uygulanan vergi indirimi, KDV istisnası gibi teşvikler de puanın düşük olmasında önemli bir nedendir. Bununla birlikte Türkiye'nin 2022 yılında Sağlık Bakanlığı tarafından hazırlanan bir “Beslenme Rehberi” bulunmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışma, Türkiye'nin sürdürülebilir gıda performansını, küresel ölçekte kabul gören “Gıda Sürdürülebilirlik Endeksi”nde kapsamında belirlenen kriterler ve Türkiye'nin bu endekste elde ettiği puanlar doğrultusunda analiz etmeyi amaçlamıştır. Bu bağlamda, çalışmada endeksin metodolojik çerçevesi açıklanarak Türkiye'nin güçlü ve zayıf yönleri sistematik biçimde ele alınmıştır. Endeksin üç temel boyutu olan “gıda kaybı ve israfı”, “sürdürülebilir tarım” ve “beslenme zorlukları” temelinde yapılan analizler, Türkiye'nin sürdürülebilir gıda sisteminin inşasına yönelik önemli ilerlemeler kaydedildiğini ancak bu sistemin çok boyutlu ve bütünlük

olması nedeniyle hala geliştirilmesi ve iyileştirilmesi gereken birçok alanın olduğunu ortaya koymaktadır.

Türkiye genel endeks puanlamasında ortalamanın üzerinde bir skor elde etmiş ancak aynı performansı sürdürülebilir tarım başlığında gösterememiştir. Su yönetimi, su kıtlığı, balıkçılık, tarımsal AR-GE yatırımları, tarım sektöründe gençlerin ve kadınların güvencesiz konumları, sanal su ticareti gibi alanlardaki zayıflıklar sürdürülebilir tarım başlığında Türkiye'nin düşük performans göstermesinin başlıca nedenleridir. Bununla birlikte Türkiye'de yer altı sularının çekilmesinin sürdürülebilirliği konusunda Türkiye'nin çok yüksek bir puan alması, Türkiye'de birçok havzanın ciddi su stresi altında bulunması ile değerlendirildiğinde bu puanın tutarlılığı konusunda soru işaretleri bulunmaktadır.

Sürdürülebilir tarım başlığıyla ilgili en önemli önerilerden bir tanesi sürdürülebilir su yönetimi için Su Yasası gibi yasal eksikliklerin bir an önce giderilmesi, suyla ilgili kurum ve kuruluşların arasındaki eşgüdüm ve işbirliğinin sağlanması olabilir. Su kaynaklarının verimli kullanılması Türkiye gibi yakın zamanda su kıtlığı çekme potansiyeli olan bir ülke için oldukça önemlidir. Bu bağlamda tarımsal sulama teknolojilerinin geliştirilmesi, tarımın su ayak izinin azaltılmasına yönelik politikalara ağırlık verilmesi gereklidir. Nitekim sanal su ticareti için sürdürülebilir politikaların oluşturulması, katma değeri yüksek ürünlere öncelik verilmesi suyun yönetimi açısından önerilen politikalar arasındadır. Ayrıca, aşırı avlanmayı önlemek için balıkçılık denetimlerinin sıklaştırılması, organik ve kentsel tarım uygulamalarının teşvik edilmesi, planlı arazi kullanımı için denetim mekanizmalarının oluşturulması da bu başlık altında yapılması gerekli görülen diğer önemli politika önerileridir.

Gıda kaybı ve israfı alanında Türkiye endekste ortalamanın üzerinde bir performans sergilese de mevcut israf düzeylerine bakıldığında bu başarının sürdürülebilirliği sorgulanmalıdır. Bununla birlikte israf düzeyi oldukça yüksek olan Türkiye'nin israfı azaltmaya yönelik yapmış olduğu politikaların yüksek skor alışı ileriki dönemlerde israfın azalacağının sinyalini vermektedir. Ancak gıda israfı ile mücadeleye dair politikalarda münferit projelerden ziyade yapısal bir dönüşümün bir an önce devreye sokulması gerekmektedir. Ayrıca, Türkiye'nin gıda kaybına yönelik politikası ise niyet beyanından öteye giderek somut bir hedef gerçekleştirmeye yönelik olmalıdır.

Beslenme göstergeleri açısından, Türkiye'deki fiziksel aktivitenin düşüklüğü, obezite oranındaki artış ve beslenme politikalarının yetersizliği sürdürülebilir sağlıklı beslenme hedeflerine tehdit oluşturmaktadır. Dolayısıyla, obeziteyle mücadele etmek ve fiziksel aktivite artışını sağlamak için gerekli önlemleri almak ilgili politika yapıcılarının öncelikli hedefi olmalıdır. Bununla birlikte Endeks tarafından yetersiz beslenme oranına verilen yüksek puan eleştiriye açık bir durum sergilemektedir. Türkiye'deki yetersiz beslenen kişilerin toplam nüfusa oranı, bu düzeyde yüksek bir puanlamanın yerel verilerle uyumunu sorgulatmaktadır.

Sonuç olarak, Türkiye sürdürülebilir gıda sistemine inşa etmek yolunda güçlü adımlar atmaya devam etse de hala mücadele etmesi ve iyileştirmesi gereken birçok politika alanı vardır. Bu yönde sunulan mücadele gıda ve tarım politikalarının kapsamlı niteliği dolayısıyla çevresel, ekonomik ve sosyal boyutları birlikte değerlendiren bütünsel politika ve stratejilerle desteklenmelidir.

KAYNAKÇA

Acar, M., Bulut, E. (2009). Türkiye’de ve Dünya’da Tarımsal Destekleme Politikalarında Son Gelişmeler, Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 9(17), 1-19.

Andrea Cattaneo, Marco V. Sánchez, Máximo Torero, Rob Vos, Reducing food loss and waste: Five challenges for policy and research, Food Policy, Volume 98, 2021, 101974, ISSN 0306-9192, <https://doi.org/10.1016/j.foodpol.2020.101974>.

Bianet. (2022). “Türkiye’de 14,8 milyon kişi yeterli beslenemiyor.” <https://m.bianet.org/bianet/insan-haklari/262945-turkiye-de-14-8-milyon-kisiyeterli-beslenemiyor>

Economist Impact (2021a). Food Sustainability Index 2021, Methodology Paper, https://impact.economist.com/projects/foodsustainability/files/FSI_2021_Methodology_Paper.pdf

Economist Impact (2021b). Food Sustainability Index 2021, Global Executive Summary, <https://accesstonutrition.org/app/uploads/2021/06/Global-Index-2021-Executive-Summary.pdf>

Economist Intelligence Unit (2021). Fixing Food 2021: An Opportunity for G20 Countries to Lead the Way, https://impact.economist.com/projects/foodsustainability/files/Fixing_Food_2021.pdf

FAO (2006). Food Security, Policy Brief, chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://www.fao.org/fileadmin/templates/faoit aly/documents/pdf/pdf_Food_Security_Coept_Note.pdf

FAO (2014). Post-2015 and SDGs: Nourishing People, Nurturing the Planet, FAO and the Post-2015 Development Agenda Issue Papers, <https://openknowledge.fao.org/items/34f02ec0-d8e9-4ff9-a02a-3b9fa79507a0>

FAO (2020). Türkiye’nin Gıda Kayıpları ve İsrafının Önlenmesi Azaltılması ve Yönetimine İlişkin Ulusal Strateji Belgesi ve Eylem Planı. Ankara.

FAO (t.y.). Food Sustainability Index, Global Forum on Food Security and Nutrition (FSN Forum), <https://www.fao.org/fsnforum/resources/trainings-tools-and-databases/food-sustainability-index>

FAO, IFAD, UNICEF, WFP and WHO. 2024. The State of Food Security and Nutrition in the World 2024 – Financing to end hunger, food insecurity and malnutrition in all its forms. Rome. <https://doi.org/10.4060/cd1254en>

Ishangulyyev, R., Kim, S., & Lee, S. H. (2019). Understanding Food Loss and Waste—Why Are We Losing and Wasting Food? *Foods*, 8(8), 297. <https://doi.org/10.3390/foods8080297>

İklim Haber (2021). Konvansiyonel Tarım Sübvansiyonlarının Yüzde 90’ı İnsanlara ve Gezegene Zarar Veriyor, <https://www.iklimhaber.org/konvansiyonel-tarim-subvansiyonlari-nin-yuzde-90i-insanlara-ve-gezegene-zarar-veriyor/>

Pegram, G., Conyngham, S., Aksoy, A. Dıvrak, B. B. (2014). Türkiye’nin Su Ayak İzi Raporu, Su, Üretim ve Uluslararası Ticaret İlişkisi, Haz. Berivan Dural, WWF-Türkiye.

Subaşı, O., & Ören, M. (2013). Türkiye’de tarımsal Ar-Ge harcamaları ve tarımsal büyüme ilişkileri. Akdeniz University Journal of the Faculty of Agriculture, 26(2), 99-104.

T.C. Sağlık Bakanlığı (2019). Türkiye Beslenme ve Sağlık Araştırması (TBSA), https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/birimler/saglikli-beslenme-ve-hareketli-hayat-db/Dokumanlar/Kitaplar/Turkiye_Beslenme_ve_Saglik_Arastirmasi_TBSA_2017.pdf

T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı (2021a). Sürdürülebilir Gıda Sistemleri Ülke Raporu, Türkiye-2021.

T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı (2021b). Sürdürülebilir Gıda Sistemlerine Doğru, Türkiye’nin Ulusal Yol Haritası.

T.C. Ticaret Bakanlığı (2018). Türkiye İsrar Raporu, https://tuketici.ticaret.gov.tr/data/5e6b33e913b876e4200a0101/Turkiye_Israf_Raporu_2018.pdf

TAGEM (2021). Organik Tarım Sektör Politika Belgesi 2021-2025, Ankara.

Toplu Yılmaz, Ö. (2021). Türkiye’de Sürdürülebilir Mavi Ekonomi için Balıkçılık Desteklerinin Değerlendirilmesi, Academic Review of Economics and Administrative Sciences 14(3), 906–923.

Turan, E., Bayrakdar, E. (2020). Türkiye’nin Su Yönetimi Politikaları: Ulusal Güvenlik Açısından Bir Değerlendirme, 6(2), 1-19.

UN (2024). Stop Food Loss and Waste. For the People. For the Planet. <https://www.un.org/en/observances/end-food-waste-day>

UNEP (2020). How to Feed 10 Billion People, <https://www.unep.org/news-and-stories/story/how-feed-10-billion-people>

Yıldız Karakoç, D., Manga, M. (2022). Küresel Gıda Güvenliği Endeksi Kapsamında Covid-19 Pandemisinin Türkiye’nin Gıda Güvenliğine Yönelik Etkisi, İdealkent, 14(Özel Sayı), 46-74.

Yıldız, D. (2024). Yeraltındaki Sularımızın Durumu, Su Politikaları Derneği, <https://supolitikalaridernegi.org/2024/06/29/yeraltindaki-sularimizin-durumu/>.

GIDA HAKKI & GIDA GÜVENCESİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE TARIM POLİTİKALARI

Prof. Dr. Ahmet ŞAHİNÖZ

Başkent Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü

ÖZET

Ekonomik öncelikler ne olursa olsun, sektörel politikalar içerisinde tarım politikalarının tartışmasız bir ağırlığı vardır. Çünkü tarımsal faaliyetlerin ekonomik, teknolojik ve sosyal ortamını etkileyen tarım politikalarının üretim, ticaret, fiyatlar ve gelirler üzerinde belirleyici bir etkisi vardır. Tarımın sıradan bir ekonomik sektör olmaması ve tarım ürünlerinin de herhangi bir iktisadi mal olmaması tarım politikalarına özgün bir konum kazandırır. Tarımsal üretimin doğal koşullara bağlı olmasından kaynaklanan arz ve tarımsal ürünlerin insan beslenmesine yönelik olmasından ileri gelen talep katılıkları mevcuttur. Katılıklar nedeniyle tarım piyasalarında sık sık karşılaşılan fiyat dalgalanmaları ve piyasa istikrarsızlıkları görünürde Devletin tarım sektörüne yaptığı müdahalelerin temel nedenidir. Ancak, devleti müdahaleye yönelten asıl neden hiç şüphesiz, insanların “gıda hakkı” ve gıda hakkını sağlayan ülkelerin “gıda güvencesi”dir.

1994 Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) Tarım Anlaşması, II. Dünya Savaşı sonrasında gıda güvencesi stratejik hedefine yönelik olarak uygulamaya giren sistematik tarım politikaları için bir kırılma noktası olmuştur. Tarıma devlet müdahalesini aşamalı olarak kaldıran Anlaşma, tarımsal üretim ve ticareti piyasa mekanizmasının yönlendirmesine bırakarak, tarım kesimini sosyal içeriğinden ve gıda güvencesi hedefi gibi geleneksel işlevlerinden arındırıp küresel ekonomi ile bütünleştirmeye yöneltmiştir. Ancak 2007 yılında yaşanan kuraklığın tetiklediği “küresel gıda krizi” ile dünya tarım politikalarında yeniden ön plana çıkan gıda güvencesi, 2020 yılında yaşanan Covid-19 salgını ve 2022 yılında patlak veren Rusya-Ukrayna Savaşı nedenleriyle öncelikli konumunu korumuştur. Dünya tarım politikalarında yaşanan tüm bu değişim ve dönüşümler Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) önümüze koyduğu acı gerçeği değiştirememiştir: Dünya nüfusunun % 42’si, yani 3,3 milyar insan gıda güvencesinden yoksun iken, 773 milyon insan da, yani dünya nüfusunun % 9,9’u açlık tehlikesi ile karşı karşıya bulunmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan itibaren oluşturulan nüfusun gıda güvencesini sağlamaya yönelik korumacı ve kalkınmaya yönelik tarım politikaları, ekonomik krizleri aşmak için başvuru olan Uluslararası Para Fonu (IMF)’nin “Yapısal Uyum Programları” ile ciddi bir değişim geçirmiştir. İstikrar programında yer alan “Tarım Reformu” ile; fiyat, girdi ve kredi desteklerini içeren geleneksel tarım politikaları yerine “Doğrudan Gelir Desteği”ne dayalı yeni tarım politikaları yüzyılın başından itibaren uygulamaya konulmuştur. Dışarda 1994 DTÖ Tarım Anlaşması’na uyum sağlama, yurt içinde ise, tarımın yapısal sorunlarını pas geçip, bütçe yükünü hafifletme kaygılarıyla hazırlanan yeni tarım politikası, Türkiye’nin gıda güvencesine büyük zarar vermiştir. Tarımsal göçü tetikleyerek küçük üreticileri tarım dışına iten ve 3,5 milyon hektarlık arazinin boşalmasına neden olan söz konusu uygulamalar, günümüzde mücadele edilmeye çalışılan yüksek enflasyonun da en ciddi kaldıraçlarından biri haline

gelmiştir. Türkiye’de yeni bir tarım politikası tanımlamak, gıda güvencesi gibi stratejik hedefin ve 85 milyonluk bir nüfusun gıda hakkı için kaçınılmaz ve acil bir zorunluluk haline gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tarım Politikaları, Gıda Güvencesi, Gıda Hakkı, DTÖ, Tarımsal Destekler, IMF.

AGRICULTURAL POLICIES OF TURKEY IN THE CONTEXT OF RIGHT TO FOOD & FOOD SECURITY

Prof. Dr. Ahmet ŞAHİNÖZ

Başkent University, FEAS Department of Economics

ABSTRACT

Regardless of economic priorities, agricultural policies have an undisputed weight within sectoral policies. This is because agricultural policies, which affect the economic, technological and social environment of agricultural activities, have a decisive impact on production, trade, prices and incomes. The fact that agriculture is not an ordinary economic sector, and that agricultural products are not just any economic commodity gives agricultural policies a unique position. There are supply rigidities arising from the dependence of agricultural production on natural conditions and demand rigidities stemming from the fact that agricultural products are intended for human consumption. The price fluctuations and market instabilities frequently encountered in agricultural markets due to these rigidities, are seemingly the main reason for the State's interventions in the agricultural sector. But the real reason behind state intervention is undoubtedly the “right to food” of people and the “food security” of those countries that provide it.

The 1994 World Trade Organization (WTO) Agriculture Agreement was a breaking point for systematic agricultural policies implemented after World War II to achieve the strategic goal of food security. The Agreement, which gradually eliminated state intervention in agriculture, left agricultural production and trade to the guidance of the market mechanism and directed the agricultural sector to integrate with the global economy by moving it away from its social content and traditional functions such as the goal of food security. However, food security, which resurfaced during the 2007 "global food crisis" triggered by drought, has remained a key issue due to the Covid-19 pandemic in 2020 and the outbreak of the Russian-Ukrainian war in 2022. All these changes and transformations in global agricultural policies have not altered the harsh reality exposed by the Food and Agriculture Organization (FAO) of the United Nations: 42% of the world's population, i.e. 3.3 billion people, are food insecure, while 773 million people, i.e. 9.9% of the world's population, face the threat of hunger.

The protectionist and development-oriented agricultural policies implemented since the establishment of the Republic of Turkey to safeguard the population's food security, have undergone significant changes due to the "Structural Adjustment Programs" of the International Monetary Fund (IMF), introduced to address economic crises. With the "Agricultural Reform" in the stabilization program, traditional agricultural policies involving price, input, and credit

supports were replaced by new agricultural policies based on "Direct Income Support" and Have been since the beginning of this century. The new agricultural policy, designed to comply with the 1994 WTO Agriculture Agreement, while neglecting the structural issues in agriculture for easing the domestic budget burden, has caused great damage to Turkey's food security. These practices, which have pushed small producers out of agriculture by triggering agricultural migration and caused 3.5 million hectares of land to become vacant, have also become one of the most serious levers of the high inflation that Turkey is trying to combat today. Defining a new agricultural policy in Turkey has become an inevitable and urgent necessity for the strategic goal of food security and the right to food for a population of 85 million.

Keywords: Agricultural Policies, Food Security, Right to Food, WTO, Agricultural Subsidies, IMF.

GİRİŞ

Tarım politikası, tarımsal faaliyetlerin ekonomik, sosyal ve teknolojik ortamını etkilemek için yapılan devlet müdahalelerinin tümünü ifade etmektedir. Bu tanım, her tarım politikasının öncelikli bir amaç fonksiyonu etrafında şekillendiğini ve saptanan hedeflere ulaşmak için de gerekli araçlarla donatılmış olduğunu belirtmektedir. Günümüzde genel ekonominin ayrılmaz bir parçası haline gelmiş bulunan tarım kesimine yönelik politikalar, sektörler arası etkileşime dayalı olarak makroekonomik politikaların bir alt bileşenini oluştururlar. Parlamenter demokrasi çağında ekonomik ve sosyal kaygılar yanında, tarım kitlesinin oy potansiyeline yönelik siyasi beklentiler de tarım politikalarının hedefleri, dolayısıyla da yöntemleri üzerinde etkili olabilmektedir.

Tarım sektörü sahip olduğu sosyal boyutuyla öteki ekonomik sektörlerden ayrılır. Yine tarım ürünleri de doğrudan insan yaşamına yönelik olmasıyla öteki iktisadi mallardan farklılaşır. Görünürde devleti tarım kesimine müdahale etmeye yöneltten temel etken tarım piyasalarının istikrarsızlığıdır. Bilindiği gibi tarımsal üretim doğal koşullara bağlı olması tarım ürünleri arzında ve tarım ürünlerinin de insan beslenmesine yönelik olması tarım ürünleri talebinde katılığa neden olmaktadır. Arz-talep katılıkları, "King yasası" gereği tarım piyasalarında bir yıldan diğerine çok büyük fiyat dalgalanmalarının önünü açmaktadır. Piyasa istikrarını sağlamak devleti müdahaleye yöneltse de, tarıma müdahalenin, yani tarım politikalarının ülke nüfusunun "gıda güvencesi"ni sağlamak gibi stratejik bir hedefi vardır.

Gıda güvencesi, ülke nüfusunun sağlıklı ve yeterli gıda miktarına, ekonomik ve fiziki açılardan sürekli olarak ulaşabilmesini ifade etmektedir. M.Ö. üç bin yıl önce tarımsal üretimin beşte birine el koyup kıtlığa karşı "bolluk tahıl ambarları"ni sürekli dolu tutan Mısır Firavunlarının stratejik hedefi ile 1930'ların başında ABD Başkanı F. D. Roosevelt'in 1929 büyük dünya buhranı sonrası ortaya çıkan çok ciddi fiyat düşüşlerine bağlı olarak yaşanan kitlesel çiftçi iflaslarını önlemek için uygulamaya koyduğu müdahale fiyatlarının ve 1962 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu'nda uygulamaya giren ve tahıl ürünlerine dünya piyasa fiyatlarının % 50 üzerinde taban fiyat sunan Ortak Tarım Politikası (OTP)'nın nihai hedefi arasında bir fark yoktur. Gıda güvencesini sağlayan ülkeler, ilk defa İnsan Hakları Bildirgesi (1948) ile

dillendirilen, 1966 yılında Birleşmiş Milletler (BM) tarafından kabul edilen ve günümüzde 172 ülkenin taraf olduğu “Gıda hakkı”nın sağlanmasının asgari koşulunu yerine getirmiş olurlar.

MÜDAHALECİLİKTEN PİYASACILIĞA TARIM POLİTİKALARI

Gıda, gıda güvencesi ve gıda hakkının başlangıç noktası tarımdır. Bir bakıma gıdanın güvencesi tarım sektörünün güvencesine bağlıdır. Bu bağlamda ülkelerin gıda güvenceleri ile tarım politikaları arasında bire bir ilişki bulunmaktadır. Tarihte doğal afetlere, savaşa ve salgın hastalıklara dayalı olarak yaşanan kıtlık ve açlıklar ülke siyasi yönetimlerinin tarıma müdahalede bulunmalarının ilk nedenleri olmuştur. Olağanüstü koşulların dayattığı bu türden müdahalelerin doğası gereği düzensiz olduğu ve önceden tanımlanmış bir ekonomi politikası niteliği taşımadığı bilinmektedir. Uzun bir tarihi geçmişi bulunmakla birlikte, tarıma devlet müdahalelerinin bir ekonomi politikası niteliği kazanması, bu politikaların sistematik bir uygulamaya dönüşmesi ve nihayet küresel bir yaygınlık kazanması 2. Dünya Savaşı sonrasında gerçekleşmiştir. Savaş boyunca yaşanan gıda kıtlıkları, savaş sonrası dünyayı siyasi iki kutba ayıran “soğuk savaş” ve ardından “sıcak” Kore Savaşı’nın yarattığı siyasi gerginlik gıda güvencesi stratejik hedefine yönelik tarım politikalarına süreklilik kazandırmıştır. Aynı dönemde ciddi bir ivme kazanan gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınma hamleleri de, gerek hızla artıp kentleşen nüfuslarını besleyebilmek gerekse de yatırımlarına iç ve dış finansman kaynağı sağlayabilmek için sistematik tarım politikalarını gündeme getirmiştir.

Tüm ekonomik faaliyetlerde olduğu gibi tarım politikaları da başlangıçta belirlenen amaçlara göre tanımlanmaktadır. “Nihai amaç gıda güvencesi ya da ekonomik gelişmeye kaynak yaratma olunca, tarım politikalarının yönü, kaçınılmaz olarak tarımsal üretim ve verimliliğin artırılmasına çevrilmiştir. Söz konusu amaca her ülke genel olarak, kendi tarımsal yapılarına ve genel ekonomik koşullarına uygun müdahale araçlarını seçerek ulaşmaya çalışmıştır. Tarımsal gelişmenin ileri aşamalarında olan Avrupa Birliği ülkeleri temel müdahale aracı olarak “destekleme fiyatları”nı ve ABD tarımsal mekanizasyonu seçerken, tarımı henüz geleneksel yapılardan çıkamamış Türkiye gibi ülkeler, fiyat desteğinin yanında “girdi destekleri”ni kullanmışlardır” (Şahinöz, 2016: 186).

2. Dünya Savaşı sonrasında ABD öncülüğünde oluşturulan yeni dünya ekonomik düzeninde, bir yandan GATT (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması) çerçevesinde yapılan çok taraflı müzakerelerde uluslararası ticaretin önündeki engeller kaldırılmaya çalışılırken, diğer yandan tarım gibi sosyal ve siyasi hassasiyeti olan sektörler devlet müdahalesine açık bırakılmışlardır. Yüksek müdahale fiyatları ya da girdi sübvansiyonları ile özendirilen tarımsal üretim, çok geçmeden, 1980’li yılların başında, en azından dünya tarım ticaretine yön verenler açısından ciddi bir “tarımsal fazla” sorunu yaratmıştır. Özellikle OTP’nin neden olduğu 1970’li yılların sonlarına doğru stokların artık almadığı buğday ve süt iç talep fazlası dünya tarım piyasalarında uzun zamandır oluşmuş dengeleri sarsmaya başlamıştır. Avrupa Birliği’nin sübvansiyonlu tarım ürünlerinin girişine ABD’nin de tarım ürünleri ihracatına sübvansiyon sağlayan İhracatı Geliştirme Programı (EEP)’ni devreye sokmasıyla 1980’li yıllarda dünya tarım piyasalarında “sübvansiyonlar savaşı” başlamıştır. “15 OECD (Ekonomik kalkınma ve İşbirliği Örgütü) ülkesinde 1979-1981 döneminde 116 milyar ECU olan sübvansiyoncu tarım

politikalarının yıllık maliyeti, beş yıl sonra, yani 1984-1986 döneminde 220 milyar ECU'ye tırmanmıştır" (Şahinöz, 2011: 325-326). Dünya piyasalarında temel tarım ürünlerinin fiyatları neredeyse yarı yarıya azalırken tarım politikalarının maliyetinin ikiye katlanması, 1986 yılında GATT'ın, dokuz yıl çetin müzakerelerin yapılacağı Uruguay Round'u başlatmasına neden olmuştur. *"Bu arada AB ve ABD gibi ülkelerin üretim fazlası, gelişmekte olan ülkelerde ucuz gıda politikalarını yaygınlaştırıp yerli tarımsal üretimin gerilemesine ve yoğun bir kırsal göçün yaşanmasına neden olduğunu söylemeliyiz"* (Şahinöz, 2016: 187).

Kendi tarımsal fiyatlarını dünya piyasaları ile uyumlu hale getirerek talep fazlası sorununu çözecek ciddi önlemler içeren OTP'de Mayıs 1992 tarihinde reform yapılması ile GATT müzakerelerinin önü açılmış ve Nisan 1994 tarihinde Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) Tarım Anlaşması Marakeş'de imzalanabilmiştir. Anlaşma ile dış ticari engeller gümrük vergileri ile sınırlandırılıp korumacılık hafifletilmiş, ihracat sübvansiyonları aşamalı olarak tasfiye edilmiş ve iç destekler hem miktar olarak indirime tabi tutulmuş hem de desteğin kanalları değiştirmiştir. Piyasalara doğrudan müdahale niteliği taşıyan taban fiyatları ve destekleme alımları "kırmızı kutu"ya konulup yasaklanırken, tarımsal üretim ve fiyatlardan bağımsız olarak yapılan, dolayısıyla ticareti saptırıcı etkisi olmayan doğrudan gelir destekleri "yeşil kutu"ya konulup uygulaması serbest bırakılmıştır. Özetle tarım kesimi devlet müdahalesinden mümkün olduğunca arındırılarak tarımsal üretim ve ticaret piyasa mekanizmasının yönlendirilmesine bırakılmıştır.

Tarım Anlaşmasının uygulanması ile yapacağımız ilk tespit, tarımsal destekler yönünden ciddi bir yöntem değişikliğinin yapıldığıdır. Anlaşmayı takip eden ilk on beş yıl içerisinde, tarımsal destek miktarları azalmasa da, tarımsal desteğin kanalları tarımsal üretim ve fiyatlardan ayrıştırılarak doğrudan üreticiye ya da kırsal kesim alt yapı yatırımlarına yönlendirilmiştir. Ancak hiçbir ülke tarımın stratejik önemini unutmamış olacak ki, 2007 yılında dünya genelinde yaşanan kuraklığa bağlı olarak ortaya çıkan küresel gıda krizi dünya tarım politikalarında yeni bir paradigma gündeme gelmiştir. Devletin müdahale ve stoklarının önemsizleştirildiği bu dönemde yaşanan kuraklık spekülasyon saldırılarına uygun ortam oluşturmuş ve sonuçta temel tarım ürünlerinde % 70-80'lere varan fiyat artışları görülmüştür.

Dünya tarım piyasalarında ortaya çıkan sert fiyat dalgalanmaları, AB başta olmak üzere tarım politikalarında "gıda güvencesi" gibi stratejik hedeflerin yeniden ön plana çıkmasına neden olmuştur. *"O zamana (2007/2008) kadar 'stoklara sığmayan bir gıda üretimi fazlası' üzerine inşa edilen DTÖ rehberliğindeki tarım politikaları, değişen tarım paradigması ile yerini 'gıda kıtlığı her an kapımızı çalabilir' kaygısına terk etmeye başlamıştır"* (Şahinöz, 2016, 190). Bu bakımdan gıda krizini izleyen yıllarda tarımla ilgili tartışmalar piyasaların serbestleştirilmesi üzerine değil ama, artan dünya nüfusunun yeterli ve sağlıklı bir biçimde beslenebilmesini sağlayacak gıdanın sürdürülebilir bir çerçeveye oturtulması üzerine yoğunlaşacaktır. 2020 yılında ortaya çıkan "Covid-19" salgını ve 2022 yılında patlak veren "Rusya-Ukrayna Savaşı" gıda güvencesinin her ülkenin tarım politikalarında, küreselleşmeden bağımsız olarak yer alması gereken özgün bir hedef olduğunu bir kez daha ortaya koymuş bulunmaktadır Tarım politikalarında serbestleşmenin başladığı son kırk yılda dünyada tarımsal hâsıla, ileri teknolojiler sayesinde 3.3 kat artarak 1,2 trilyon dolardan 3,7 trilyon dolara yükselmiş olsa da, FAO'ya göre; 2020 yılında dünya nüfusunun % 42's, yani 3,3 milyar insan gıda güvencesinden

yoksun iken, % 9.9'u, 770 milyon insan yetersiz beslenmekte ya da kronik açlık tehlikesi ile karşı karşıya bulunmaktadır. İklim değişikliğinin ekosistem ve biyoçeşitlilik üzerinde yarattığı baskı, tarımsal üretim artış hızının bu ölçüde sürdürülmesinin artık mümkün olmadığını ortaya koymaktadır. Buna karşılık FAO'nun "2050'ye Doğru Küresel Tarım Raporu"nda, 2050 yılına kadar dünya nüfusunun % 20 artarak 9,7 milyara ulaşacağı ve gıda talebinin de artan kentleşme: % 60'tan % 75'e) ve kişi başına gelir: (11 bin dolardan 17.500 dolara) nedenlerinden dolayı % 70 oranında artacağı belirtilmektedir. Gıda konusunda geleceğe dönük karamsar tablo ülkelere "tarım ürünlerinin herhangi bir iktisadi mal olmadığı"nı, bu bakımdan tarım politikalarının tasarımı "ince eleyip, sık dokumak" gerektiğini anımsatmaktadır.

DTÖ'nün 2001 yılında başlattığı Doha Kalkınma Roundunun aradan geçen yaklaşık çeyrek yüzyıla karşın bitirilememesinin en önemli nedenlerinden biri, hiç şüphesiz tarım müzakerelerinde, gelişmekte olanlar başta olmak üzere, ülkelerin serbestleşmeye karşı gösterdikleri haklı dirençtir. Çünkü "*Uluslar, gıda güvencelerini sağlayabilecek ölçüde tarımlarını koruma temel hakkına sahiptirler*" (Allais, 1972: 144). Neoliberal küreselleşme ve DTÖ'nün baskısı ile salt piyasa fiyatlarının yönlendirilmesine bırakılan tarımsal faaliyetler küresel ölçekte gelişmekte olan ülkeler aleyhine haksız bir rekabet ortamı yaratmıştır. ABD'nin ve AB'nin milyarlarca dolarlık sübvansiyon sağladığı tarım ürünleri Afrika, Asya'nın ve Latin Amerika'nın küçük tarım üreticilerini yok etme sürecine sokmuştur. 1990'lı yıllarda Cezayir'de ve 2007 yılında "Arap baharı" olarak adlandırılan halk ayaklanmalarının arkasında sübvansiyonlu ithal gıdanın yıkıma uğrattığı tarım dünyası bulunmaktadır. Uluslar yalnızca sağlıklı ve yeterli gıdaya erişim hakkına değil, kültürel açıdan da kendi tarım ve gıda sistemlerini tanımlama hakkına sahiptir. Oysa son yarım asırdır gelişmiş ülkeler sübvansiyonlu tarım ürünleri yoluyla gelişmekte olan ülkelerin yalnızca tarım pazarlarını istila etmiyor, aynı zamanda beslenme alışkanlıklarını kendi tarımsal fazlasına göre değiştirmeye başlamıştır. Tarım politikalarında salt piyasacılık gelişmekte olan ülkelerin gıda hakkı ve gıda güvencesini erozyona uğratarken, "*Halkların sürdürülebilir yöntemlerle üretilen sağlıklı ve uygun gıdalara erişim hakkı ve kendi tarım ve gıda sistemlerini tanımlama hakkı*" (Barré, 2024: 4)'nı elinden almaktadır.

TÜRKİYE'DE TARIM POLİTİKALARI VE GIDA GÜVENCESİ

Uzun yıllar süren savaşlarda açlığı ve sefaleti yaşamış olan bir toplum için gıda güvencesi, tarım politikalarının tartışmasız öncelikli hedefidir. Bu hedefin doğal sonucu olarak Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren Türkiye'de iç talebi önceleyen müdahaleci tarım politikaları uygulanmıştır. Gerçi asırlardır bir çift öküz ve karasabandan başka bir teknolojiyle karşılaşmamış, üstelik en üretken insan gücünü savaş alanlarında bırakmış bir tarımı üretken bir yapıya dönüştürmek pek kolay olmamıştır. Ancak Cumhuriyet yönetiminin toplam vergi gelirlerinin üçte birini oluşturan "Aşar vergisini", Ö. L. Barkan (1980: 804)'ın deyimiyle "inkılapçı bir hamleyle" kaldırma ve 1926 yılında uygulamaya giren Medeni Kanun ile ise, "miri toprak" sistemine son verip çiftçileri, üzerinde faaliyet gösterdikleri toprakların sahibi yapma kararlılığını göstermesi ile tarımsal üretim 1924-1929 döneminde, "*Savaş öncesi üretim düzeyine ulaşabilmiştir*" (Keyder, 1982: 45).

İzleyen yarım asır boyunca tarıma müdahale yöntemleri değişse de, tarım politikalarının temel hedeflerinde radikal bir değişim olmamıştır. 1950 yılında değişen siyasi iktidarla birlikte tarımsal makineleşmeye öncelik tanınmış ve bu bağlamda, kısa bir süre içerisinde ülke tarımını “traktör mezarlığına” dönüştürecek hızlı bir “traktörleşme” başlatılmıştır. 1960 yılında askeri bir darbe ile iktidarın değişmesi ve planlı ekonomik kalkınma stratejisinin benimsenmesinden sonra, kimyasal gübre, mücadele ilacı, verimli tohumluk kullanımı ve sulama özendirilerek tarımsal verimlilikte önemli artışlar sağlanmıştır. Devlet desteğinde tarımsal modernizasyon sayesinde hızla artan ve kentleşen nüfusun beslenmesi sağlanırken, ithal ikamesine dayalı sanayileşme programına da, tarımsal ihracat yoluyla dış finansman katkısı sağlanmıştır.

1980’li yılların başında dünyamızda başlayan küreselleşmenin etkileri Türkiye’de görülmeye başlamış ve tarım politikalarında liberalleşme eğilimleri ortaya çıkmıştır. Ancak Türkiye tarım politikalarında yaşanan değişimin temel gerekçesi, Türkiye ekonomisinin 1970’li yılların sonlarında içine girdiği; döviz darboğazı ve yüksek enflasyon şeklinde kendini gösteren ekonomik bunalımdan kurtulmak için, Uluslararası Para Fonu (IMF)’nin yapısal uyum programı çerçevesinde uygulamaya sokulan “24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Politikaları”dır. “Bütçe açıklarına neden oluyor” gerekçesiyle tarımsal destek programında ciddi kesintilerin olduğu ve çiftçinin eline geçen reel gelirlerde önemli düşüşlerin yaşandığı yeni uygulamanın, 1990’lı yıllarda “oy kaygılarıyla” birtakım geri adımları gündeme getirse de tarımsal gelişme sürecini yavaşlattığı söylenebilir.

Türk tarım politikalarında liberal uygulamalar yönünde asıl değişim yeni yüzyılda uygulamaya giren “Tarım reformu” ile olmuştur. 1990’lı yılların sonlarına doğru yine ciddi bir ekonomik bunalım sonrası IMF’ye sunulan Stand By Anlaşması ve imzalanan Enflasyonla Mücadele Programında yer alan tarım reformu, tarımsal üretim ve ticareti piyasa mekanizmasının yönlendirmesine bırakmayı hedefleyen 1994 tarihli DTÖ Tarım Anlaşmasının izlerini taşımaktadır. Reformun uygulamaya girmesi ile tarımsal destekleme araçlarında köklü bir değişim yaşanmıştır. Geleneksel destekleme aracı olan fiyat desteklerinin yeri Doğrudan Gelir Destekleri (DGD) almıştır. Reform çerçevesinde tarımsal KİT’ler özelleştirilip Tarım Satış Kooperatifleri yeniden yapılandırılmıştır. Tarımsal kredi ve girdi sübvansiyonları tasfiye edilmeye başlandı.

Türkiye tarımının yapısal sorunlarından kopuk bir zeminde, tarımsal desteklerin bütçeye getirdiği mali yükünü hafifletmek amacıyla, yani daha çok mali kaygılar ve piyasa mekanizmasına işlerlik kazandırmak gibi küresel dayatmalarla hazırlanmış tarım reformu, Türkiye’de gıda güvencesi yok eden süreci başlatmıştır. Zaman içerisinde hem tarım kesiminin bünyesinde meydana gelen dönüşümler hem de iç ve dış genel ekonomik koşullarda gerçekleşen değişimler ister istemez tarım politikalarının içeriğinde de birtakım değişimleri gündeme getirmiştir. Yeni yüzyıla giriş yapıldığı bir dönemde çağdaş tarım sorunlarının geleneksel araç ve yöntemlerle çözümlenemeyeceğini biliyoruz. 1990’lı yıllarda ekonomik israfa ve siyasi istismara neden olan fiyat desteği başta olmak üzere geleneksel politika araçlarının IMF ve DB’nin önerdiği “hazır reçete” (Doğrudan Gelir Desteği) ile ikame edilmesi tarım kesiminin kırılganlıklarını artırmış ve üretken dinamiklerini köreltmıştır. Çünkü Türkiye’de tarımın alt yapı, işletme ölçeği, arazi kullanımı, ileri teknoloji kullanımı, verimlilik, pazarlama ve örgütlenme gibi üretim sürecine yönelik yapısal sorunları mevcuttur.

Tarımsal desteklerin üretim sürecinden ayrıştırılması öncelikle, Türk tarımının en büyük kitlesini oluşturan küçük aile işletmelerini etkilemiş ve çok hızlı bir tarımsal göçün önünü açmıştır. Son çeyrek asır içerisinde üç milyon küçük üretici tarımı terk ederken, işlenen tarım arazisi miktarı üç buçuk milyon hektar azalarak 26 milyon hektardan 22,5 milyon hektara gerilemiştir. Söz konusu dönem boyunca azalan üretici sayısı ve arazi miktarını telafi edebilecek düzeyde tarımsal verimlilik artışı olmadığından ister istemez bir tarımsal arz açığı ortaya çıkmıştır. Örneğin, bu dönemde buğday ekim alanları % 29 azalarak 9,4 milyon hektardan 6,7 milyon hektara gerilerken, ortalama verimlilik yalnızca % 17,5 oranında artarak 2.300 kg/ha'dan 2.620 kg/ha'a yükselebilmektedir (Şahinöz ve diğ., 2024: 13). Daha çok küçük aile işletmelerinin faaliyet gösterdikleri baklagillerde üretiminde de çok büyük düşüşler yaşandığı için son yıllarda mercimek ithal etmeye başladık. Baklagiller toplam ekim alanları 1990-2024 yılları arasında 20.3 bin hektardan 8.7 bin hektara gerilerken, üretim % 33,2 oranında azalmıştır. Benzer gelişmeler et ve süt gibi hayvansal ürünlerde de yaşanmıştır.

Son çeyrek asır içerisinde Türkiye'de toplam nüfusun % 35 artışla 63 milyondan 85 milyona, kent nüfusu oranının % 55'ten % 85'e ve kişi başına düşen yıllık gelirin 3 bin dolardan 15 bin dolara yükselmesi gıda talebini hem miktar olarak artırmış hem de bitkisel ürünlerden hayvansal ürünlere doğru dönüştürmüştür. Tarımsal arz hızla artan ve dönüşen tarım ürünleri talebine yanıt verememiştir. En azından milyonlarca ekili araziye boş bırakıp hızla kentlere göç eden milyonlarca üretici bir anda tüketici durumuna gelmiştir. Arzın hızla artan talep karşısında yetersiz kalması Türkiye'yi mercimekten ete tarım ürünlerinde ithalata bağımlı hale getirirken, yani gıda güvencesi kaybolurken, gıda fiyatlarını da son yıllarda yaşanan yüksek enflasyonun temel kaldiraçlarından biri haline getirmiştir.

GIDA GÜVENCESİ VE GIDA HAKKI İÇİN YENİDEN...

2007/2008 dünya gıda krizi dünya küresel tarım politikalarında gıda güvencesini önceleyen yeni bir paradigma yaratırken Türkiye tarım politikalarında herhangi bir değişiklik yaşanmamıştır. 2009 yılında sona eren doğrudan gelir desteğine dayalı Tarım reformunu yeniden tanımlanmış genel bir tarım politikası izlememiştir. Son 15 yıldır birtakım girdi ve prim desteklerine dayalı günübirlik tarımsal destek programları uygulanmaktadır. Hatta dünya gıda tedarikinde ciddi sorunlar yaratan ne Covid-19 salgını ve ne de Şubat 2022 tarihinde başlayan Rusya-Ukrayna Savaşı Türkiye tarım politikalarında gıda güvencesi hedefine yönelik bir dönüşüm başlatamadığı gibi, yeni yüzyılla birlikte dünya tarımının yöneldiği sürdürülebilir çevre ve yeşil dönüşüm stratejileri de ıskalanmış durumdadır. Bir başka anlatımla son yıllarda tamamen piyasa işaretlerine ve doğal koşulların insafına terkedilmiş Türkiye'de tarım kesimi, kendisini destekleyip yönlendirecek ulusal politikalardan yoksun bırakılmıştır.

Oysa temel yapısal sorunlarını çözmüş ve dünya ölçeğinde rekabet gücü yüksek bir tarım sektörüne sahip AB, tarım politikalarında çağrı koşullarına uygun dönemsel değişimler yapmayı sürdürmektedir. 2003 yılı Tarım Reformu ile tarım üreticilerine yapılan doğrudan destekleri "çevre kısıtlarına" uygun üretim yapma koşuluna bağlayan AB, 2019 yılında, AB'nin 2050 yılına kadar net sıfır emisyon hedefine ulaşması için "Avrupa Yeşil Mutabakatı"nı kabul etmiştir. Yeşil Mutabakatı desteklemek, yani sürdürülebilir gıda ve çevre dostu üretimi

uygulamaya koyabilmek için, Avrupa Komisyonu tarafından ertesi yıl “Çiftlikten Çatala Stratejisi” uygulamaya konmuştur. Ancak tarıma yönelik çevre politikalarının kendilerine çok yüksek maliyet yüklediğini ileri sürerek çiftçilerin başlattığı eylemler, AB Komisyonu’nun çevre ve iklim temelli yeşil anlaşma koşullarını esnetmesi ile sonlandırılmış ve 19 Şubat 2025 tarihinde yayınladığı “Tarım ve Gıda İçin Vizyon” belgesi ile tarımın 2040 yılına kadar tarımın yeni yeşil rotasını çizmiştir.

Fiyat desteğine dayalı geleneksel tarım politikalarının artık etkisiz, yüzyılın başında uygulanan Tarım reformunun da yetersiz olması ve nihayet küresel ölçekte değişen ekonomik koşullar Türkiye’de yeni bir tarım politikası tanımlamanın temel gerekçesini oluşturmaktadır. Ülke nüfusunun sağlıklı ve yeterli gıda miktarına, ekonomik ve fiziki açılarından sürekli olarak ulaşabilmesini ifade eden gıda güvencesi ve gıda güvencesine dayalı gıda hakkı yeni tarım politikasının stratejik hedefi olacaktır. FAO Raporlarına (2019) göre; Türkiye coğrafyası, biyoçeşitlilik bakımında küçük bir kıta niteliğindedir. Yapılması gereken tarım kesiminin karşı karşıya bulunduğu; tarım politikalarında “belirsizlik”, tarımsal girdilerinde “dış bağımlılık”, dağıtım-pazarlama zincirinde “örgütsüzlük” ve işletme ölçeğinde “dağınıklık” gibi temel sorunları aşacak bir tarım politikası belirlemektir. Son dönemlerde tarım kesiminin bünyesinde meydana gelen ekonomik, sosyal ve teknolojik dönüşümler ile dünya tarım politikalarında, uluslararası tarım piyasalarında, DTÖ Tarım Anlaşması ve Avrupa Birliği Gümrük Birliği (Yeşil Mutabakat-Sınırdaki Karbon Testi, vs.) gibi dış kısıtlarda yaşanan değişiklikler çerçevesinde yeni tarım politikasının önce amaçları, ardından politika araçları ve nihayet politika yöntemi şu şekilde sıralanabilir.

Politika amaçları: Ürün ve girdi piyasalarında – çiftçi gelirlerinde istikrar sağlamak, gıda güvencesi sağlamak, üretimde yeşil dönüşüm ve kırsal kalkınmada çevreci yaklaşım sağlamak, ihracat yoluyla ekonomik gelişmeye katkı sağlamak. Politika araçları: Fark ödeme sistemi aracılığıyla fiyat istikrarı, tüketici refahı, çiftçi geliri güvencesi, yerli üretime dış koruma ve gıda güvencesi sağlamak. Prim sistemi ile arz yetersizliğine ve kalite düşüklüğüne karşı mücadele etmek. Doğrudan gelir desteği, sosyal bir politika aracı olarak küçük aile işletmelerine ekonomik geçim olanağı sağlamak. Politika yöntemi tarımsal desteklerin ürün düzeyinde seçici ve dinamik olmasını sağlamalıdır.

KAYNAKÇA

- Allais, M. (1972), La Libéralisation des relations économiques internationales – Accords commerciaux ou intégration économique, *Gauthier-Villars*, Paris.
- BARKAN, Ö. L. (1980), Türkiye’de Toprak Meselesi, Toplu Eserleri I, *Gözlem Yayınları*, İstanbul.
- BARRE, D. (2024), “Souveraineté Alimentaire. Un Concept Anticapitaliste récupéré par leGouvernement” in *Le Vent Se Lève*, T. Siebert.
- KEYDER, Ç. (1982), Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-1929), *Yurt Yayınları*, Ankara.

- ŞAHİNÖZ, A.-GÜLÇUBUK, B.-YENİ, O. (2024), Ankara Tarımsal Gelişme Stratejisi, *Ankara Ticaret Borsası*, Ankara.
- ŞAHİNÖZ, A. (2011), Tarım Ekonomi ve Politikaları, *Turhan Kitabevi*, Ankara.
- ŞAHİNÖZ, A. (2016), “Yerelden Küresele Gıda Güvencesi” in *Türkiye Biyoetik Dergisi*, Vol. 3, No. 4.
- FAO (2019), Yıllık Tarım Raporu 2018, *FAO*, Roma.
- FAO (2021), Gıda ve Tarımın Durumu 2020, *FAO*, Roma.
- FAO (2018), The Future of Food and Agriculture- Alternative pathways to 2050, *FAO*, Roma.
- TMO (1950-2000), TMO Genel Müdürlüğü Raporları, Ankara.

İSTİHDAM VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ: İSTİHDAM YARATMAYAN BÜYÜME

Dr. Servet KAPÇAK

Bağımsız Yazar

Orcid: 0000-0003-0397-9704

email: servet.kapcak@hotmail.com

Özet

İstihdam ve ekonomik büyüme gibi göstergeler dünya ülkelerinin başarı unsurları olarak gösterilmektedir. Böylece bu iki değişken ülkelerin ekonomi politikalarına yön vermektedir. Bu çalışma Türkiye için 1991-2023 dönemi arasında teorik olarak ele almaktadır. 1991 ile 2000 dönemleri arasında istihdam oranı 2000 yılından sonraki dönemlere göre daha fazladır. Türkiye’de ekonomik büyüme performansı istikrarlı gözükmemektedir. Ancak bazı dönemlerde ekonomik büyümeye bağlı olarak istihdam oranları artmaktadır. Bazı dönemlerde ise ekonomik büyüme gerçekleşmiş ancak istihdam oranı artmamıştır. Böylece bu dönemlerde istihdam yaratmayan büyüme gerçekleşmiştir. Diğer taraftan incelenen dönem boyunca erkek istihdam oranı kadın istihdam oranından fazla olmuştur.

Anahtar kelimeler: İstihdam, Ekonomik Büyüme, Türkiye

Abstract

Indicators such as employment and economic growth are shown as the success factors of the world countries. Thus, these two variables guide the economic policies of countries. This study theoretically analyzes the 1991-2023 period for Turkey. Between 1991 and 2000, the employment rate is higher than after 2000. Economic growth performance in Turkey does not seem to be stable. However, in some periods, employment rates increase in line with economic growth. In other periods, economic growth has been realized but employment rates have not increased. Thus, growth that did not create employment was realized in these periods. On the other hand, male employment rate has been higher than female employment rate throughout the analyzed period.

Keywords: Employment, Economic Growth, Turkey

1. Giriş

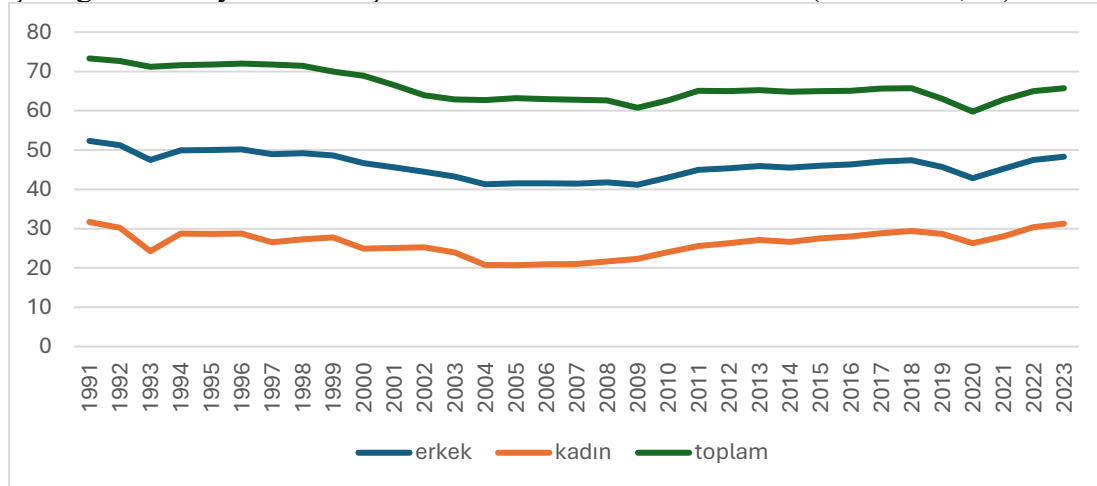
İstihdam makroekonomik göstergeler arasında ekonomik büyüme üzerinde ciddi etkisi bulunmaktadır. Diğer makroekonomik hedeflerin yanı sıra tam istihdama ulaşma hedefi, işsizlik ve eksik istihdamın yaygın olduğu gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğun başlıca nedenini oluşturmaktadır. İstihdamı artırmak birçok gelişmekte olan ülke için temel hedefler arasında yer almaktadır. Ancak, dünyanın pek çok yoksul ülkesindeki siyasi liderlerin seçim vaatlerine rağmen, etkileyici büyüme ve makul istihdamın sağlanması bir hayal olarak kalmaya devam etmektedir. Yüksek işsizlik oranı, etkileyici olmayan büyüme oranları ve halkın diğer

sefaletlerinin yanı sıra yoksulluk çözülemeyen politik bir durum arz etmektedir (Sodipe ve Ogunrinola, 2011).

Dünya ülkeleri her zaman ekonomik büyümeyi değerlendirdiğinde temel belirleyici olarak istihdam göz önünde bulundurmaktadırlar. Özellikle politikacılar işsizliği azaltmak ve istihdamı artırmak için birçok yasal süreçler çerçevesinde çalışmalar yürütmektedirler (Kandemir ve Sevin Altaş, 2023:). Sosyal açıdan ekonomik büyüme toplumların refahının ve istihdamını bağlı olarak artmasıdır. Üretim faktörleri etkin ve verimli kullanılması, kalkınma ve büyüme için temel koşulları oluşturmaktadır (Etçi ve Karagöl, 2019). İşgücü piyasasında istihdam edilen insan sayısının artması ekonomik gelişmeleri tetikleyerek pozitif bir ivme oluşturmaktadır (Akcan ve Azazi, 2022: 228). Ancak istihdamın ekonomik gelişmeleri pozitif yönde etkileyeceği yönündeki fikirlerin olmasının yanı sıra bu düşüncenin aksini ifade eden fikirlerde bulunmaktadır. Bu düşünce ekonomik büyümenin artacağı dönemlerde istihdamın azacağını ifade etmektedirler (Altuntepe ve Güner, 2013: 73). Bu düşünce göz önünde alındığında aslında istihdamın ekonomik büyümenin etkisi altında almadığı buna bağlı olarak birçok faktörün bulunduğu ortaya çıkarmaktadır (Kandemir ve Sevin Altaş, 2023).

Türkiye’de ekonomik dengelerin bozulması direkt olarak işsizliğin artmasına ve istihdamın azalmasını etkilemektedir. İşsizliğin artış göstergesi beraberinde gelir dağılımında bozulmaları getirmektedir. Çizelge 1’de Türkiye’de 15 yaş üstü toplam istihdam ve buna bağlı olarak kadın ve erkek istihdam oranı gösterilmiştir. Genel olarak incelendiğinde 1991-2023 yılları arasında kadın istihdam oranı erkek istihdam oranının sürekli altında kalmıştır. Hemen hemen her dönemde azalışlar ve artışlar paralellik göstermektedir. 2020 yılında hem toplam istihdam oranında hem de kadın ve erkek istihdam oranında önemli kırılmalar olmuştur. Bu kırılmanın nedenleri arasında rejim değişikliği, artan enflasyona bağlı olarak kriz ortamında maliyetlerin fazla olması ile birlikte işten çıkarılmalar olması kısacası ekonomik durgunluğa bağlı olarak oluşan sosyo-ekonomik şartlara bağlanabilir.

Çizelge 1: Türkiye’de 15 Yaş Üstü Genel İstihdam Görünümü (1991-2023, %)

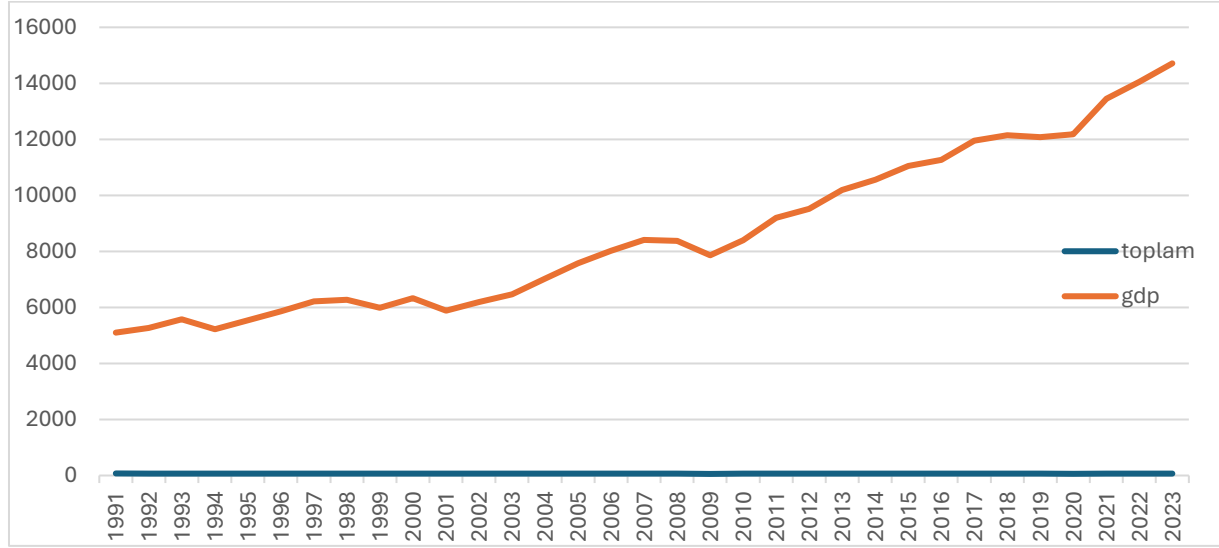

Kaynak: Dünya Bankası

Çizelge 2’de Türkiye’de 1991-2023 yılları arasında toplam istihdam (15 yaş üstü) ve ekonomik büyüme oranları gösterilmiştir. Türkiye ekonomisi genel olarak kırılgan bir yapıdadır. Herhangi bir negatif şokta makroekonomik göstergelerde ciddi kırılmalar meydana gelebilmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde ekonomik büyüme de istikrar sağlanmamıştır. Belli dönemlerinde meydana gelen finansal krizlerden dolayı azalışlar görülmektedir. Ancak ekonomik büyümenin gerçekleştiği dönemlerde istihdam çok az artmıştır. Ancak bazı dönemlerde ekonomik büyüme artmasına rağmen istihdam meydana gelmemiştir. Bu durum ekonomik büyümenin istihdam yaratmadığını göstermektedir. Bu durum ekonomi literatüründe istihdam yaratmayan büyüme olarak geçmektedir.

Çizelge 2: Türkiye’de 15 Yaş Üstü İstihdam ve Ekonomik Büyüme Görünümü (1991-2023, %)

Kaynak: Dünya Bankası

2. Literatür taraması

Ekonomi literatüründe çeşitli bölgelerde ve yöntemlerle istihdam ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki birçok çalışmada incelenmiştir. Artekin (2023) çalışmasında Türkiye için 2005-2023 dönemine ait çeyreklik veriler kullanmıştır. İnşaat sektörü, istihdam ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Zivot-Andrews (ZA) birim kök, Phillips-Perron (PP) birim kök ve GMM testleri uygulanarak ele almıştır. Bulgulara göre, 2005 yılından 2023 yılına kadar ekonomik büyümenin istihdamı etkilediğini tespit edilmiştir. Ayrıca Granger nedensellik testine göre değişkenler arasında çift yönlü bir ilişki yönü bulunmuştur.

Mkhize (2019) çalışmasında 2000-2012 dönemine ait çeyreklik veriler Güney Afrika için incelemiştir. Güney Afrika'nın sekiz sektöründeki üretim sektörel artışının istihdam yoğunluğunu dikkate almıştır. Bu döneme ait büyüme sektörlerini tespit etmiştir. Elde edilen bulgular, toplam tarım dışı istihdam ile ekonomik büyümenin uzun dönemde birlikte hareket etmediğini göstermektedir. Bu durumda Güney Afrika'da işsizliğin oluştuğunu göstermektedir. Bu sonuca göre, emek yoğun sektörden sermaye yoğun sektöre kaydığını doğru bir eğilim olduğunu göstermektedir.

Çalışmasında Nijerya ekonomisini inceleyen Olamide (2020), ARDL yöntemiyle 1961-2017 dönemini ele almıştır. Yapılan analiz sonucunda istihdam etkisinin pozitif ve anlamlı olduğunu

göstermektedir. Ancak ekonomik büyüme performansının istihdam yaratmayacak kadar düşük olduğunu göstermiştir.

Turhan ve Erdal (2022) çalışmasında Türkiye'de tarımsal büyüme ve istihdam arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. TÜİK'ten elde edilen 1990-2019 dönemine ait gayrisafi yurtiçi hasıla, istihdam ve tarımsal istihdam verileri kullanılmıştır. Bu amaçla durağanlık analizi ve Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkilerin yönünü belirlemek amacıyla hata düzeltme modeline dayalı Granger nedensellik testi bulguları, tarımsal istihdam ile GSYH arasında tek yönlü, istihdam ile GSYH arasında ise çift yönlü bir nedenselliğin varlığını göstermektedir.

Türkiye için 2005'ten 2018 yılına kadar verilerek kullanarak istihdam ve ekonomik büyüme ilişkisini inceleyen Altınöz (2019), çalışmada ARDL sınır testi ve değişkenlerin yönünü belirlemek için Toda-Yamamoto nedensellik testi kullanılmıştır. Bulgular göre, istihdamdan ekonomik büyümeye doğru bir nedenselliğin varlığı bulunmazken; ekonomik büyümeden istihdama doğru negatif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

İstihdam, işsizlik ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ortaya koyan modeller ile inceleyen Merdan (2023), çalışmasında Türkiye'de 1990-2022 dönemi için Johansen eşbütünleşme testi ve Granger nedensellik analizi uygulanmıştır. Analiz sonucunda kısa dönemde ekonomik büyüme ile istihdam arasında pozitif bir ilişki olduğu, uzun dönemde ise iki değişken arasında herhangi bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Analize dahil edilen diğer değişkenler arasında herhangi bir nedensellik bulgusuna rastlanmamıştır.

3. SONUÇ

İstihdam ülkelerin gerçekleştirmek istedikleri iktisat politikalarından biridir. Dünyada yaşanan ekonomik ve sosyal olaylara bağlı olarak istihdam ve ekonomik büyüme düzeylerinde değişimler meydana gelmektedir. Küreselleşme süreci, teknolojik gelişmeler, bireylerin tutum ve davranışları işgücü piyasasını etkilemektedir. Buna bağlı olarak istihdam faktörü de etkilenmektedir. 1991-2023 dönemlerini ele alan bu çalışma Türkiye için toplam istihdam ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Buna bağlı olarak toplam istihdam, kadın ve erkek istihdam oranları karşılaştırılmıştır. Genel olarak teorik bulgulara göre, Türkiye'de istikrarlı büyüme performansı gözükmemektedir. Böylece büyüme performansına bağlı olarak istihdam oranlarında artış ve azalışlar meydana gelmiştir. 2000 yılından önceki toplam istihdam oranı 2000 yılından sonraki toplam istihdam oranlarından fazladır. Bazı dönemlerde ekonomik büyüme artmasına rağmen istihdam oranında bir değişim olmamış veya azalmalar meydana gelmiştir. Bu durum istihdam yaratmayan büyüme olarak literatüre kazandırılmıştır. 1991-2023 dönemleri boyunca kadın istihdam oranı erkek istihdam oranlarının altında kalmıştır.

KAYNAKÇA

- Akcan, M. B. & Azazi, H. (2022). İstihdam Oluşturmayan Büyümenin Sektörel Analizi: Türkiye Örneği, *Journal of Management and Economics Research*, 20 (1), 227-246. DOI: 10.11611/yead.1037008
- Altınöz, N. (2019). Türkiye Ekonomisinde Ekonomik Büyüme İstihdam İlişkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, On Yedi Eylül Üniversitesi, Bandırma.

- Altuntepe, N. & Güner, T. (2013). Türkiye'de İstihdam-Büyüme İlişkisinin Analizi (1988-2011), *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, <https://dergipark.org.tr/en/pub/uaifd/issue/21596/231903>
- Artekin, A. Ö. (2023). Türkiye’de İnşaat Sektörü, İstihdam ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: GMM Yaklaşımı. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 26(2), 491-503.
- Etcı, H. & Karagöl, V. (2019). Türkiye’de İstihdam ve İşsizlik: 2008-2018, *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(14), 58-75. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/tusbd/issue/46940/540586>
- Merdan, K. (2023). Ekonomik Büyüme, İşsizlik ve İstihdam İlişkisi: Türkiye Örneği. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 147-166.
- Mkhize, N. I. (2019). The sectoral employment intensity of growth in South Africa. *Southern African Business Review*, 23(1), 1-24.
- Olamade, O. (2020). Is Economic Growth Working for Jobs? An Investigation of the Employment Generating Capacity of the Nigerian Economy. *Journal of Economics and Business*, 3(4), 1345-1356.
- Sodipe, O. A., & Ogunrinola, O. I. (2011). Employment and economic growth nexus in Nigeria. *International Journal of Business and Social Science*, 2(11), 232-239.
- Şimşek Kandemir, A. & Sevinç Altaş, S. (2023). “Türkiye’de İstihdam Alanları, İstihdam Oranı ve Cinsiyet: OECD Verileri”, *International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies*, (e-ISSN:25872168), Vol:9, Issue:52; pp: 1440-1443
- Turhan, Ş., & Erdal, B. (2022). Ekonomik büyüme ve tarımsal istihdam. *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 5(1), 66-74.

YAPAY ZEKÂ EKONOMİSİ VE DİJİTALLEŞME

Dr. Servet KAPÇAK

Bağımsız Yazar

Orcid: 0000-0003-0397-9704

Email: servet.kapcak@hotmail.com

“Çin, Rusya’da olduğu gibi yakında tüm ülkeler güçlü bir bilgisayar bilimine sahip olacaktır. Yapay zekâ üzerinden rekabet Üçüncü Dünya Savaşına neden olabilir ve yapay zekâ nükleer bombalardan daha tehdit verici bir ortam yaratabilir.”

Elon Musk

Özet

Son yıllarda yapay zekâ gelişiminde önemli ilerlemeler kaydedilmiştir ve önümüzdeki on yıllarda daha da önemli gelişmeler mümkündür. Yapay zekâ ya da bilgisayar sistemlerinin normalde insan zihniyle ilişkilendirilen işlevleri yerine getirebileceği fikridir. Bu dijitalleşme ve robotik değerler modern çağın temelini oluşturmaya devam etmektedir. Bilgisayar bilimcileri makine öğrenimi ve derin öğrenme alanlarında önemli atılımlar gerçekleştirerek makinelerle bilişsel ve tahmine dayalı yetenekler kazandırmaktadır. Günümüzde bu sistemler halihazırda gerçek durumlarda uygulanabilmektedir. Bu durum ekonomik kalkınma için büyük fırsatların oluşmasına neden olmaktadır. Yapay zekâ teknolojisinin ekonomik büyüme ve kalkınma için önemli bir adım olmuştur. Bu bağlamda, teknoloji uzmanları, bilim insanları ve politika yapıcılardan oluşan topluluklar daha güvenli ve küresel olarak kârlı bir yapay zekâ yaratmak için aktif olarak iş birliği yapmalıdır. Devletler yapay zekâ teknolojisine daha fazla yatırım yaparak kalifiyeli işgücü yetiştirmesi gerekmektedir.

Anahtar kelimeler: Yapay Zekâ, Ekonomi, Dijitalleşme, Derin Öğrenme

Anstarc

Significant progress has been made in the development of artificial intelligence in recent years, and even more significant developments are possible in the coming decades. It is the idea that artificial intelligence or computer systems can fulfil functions normally associated with the human mind. These values of digitalisation and robotics continue to underpin the modern age. Computer scientists have made significant breakthroughs in the fields of machine learning and deep learning, providing machines with cognitive and predictive capabilities. Today, these systems can already be applied in real situations. This situation creates great opportunities for economic development. Artificial intelligence technology has been an important step for economic growth and development. In this context, communities of technologists, scientists and policy makers should actively collaborate to create a safer and globally profitable AI. Governments need to invest more in AI technology and train skilled labour.

Keywords: Artificial Intelligence, Economy, Digitalisation, Deep Learning

1. GİRİŞ

Yapay zekâ, insan zihniyle ilişkilendirilen fonksiyonel bir ağıdır. Bu ağ sistemi kendi zamanına göre ileriye görebilen bir akımdır. Bu dijitalleşme ve robotik değerler modern çağın temelini oluşturmaya devam etmektedir. Bilgisayar mühendisleri, makine öğrenimi ve derin öğrenme alanlarında girişimler gerçekleştirerek mekanik araç gereçlere insana ait özellik olan bilişsel ve tahmine dayalı yetenekler kazandırmaktadır. Bu girişimler günümüzde birçok ülkede ileri düzeyde yürütülmektedir. Bunun nedenlerinden biri yapay zekânın artan rolü olarak görülmektedir. Bu durum ekonomik kalkınma/büyüme için büyük fırsatların oluşmasına ve gerçekleşmesine zemin hazırlamaktadır. Pricewaterhouse Coopers tarafından yürütülen bir proje, “yapay zekâ teknolojilerinin 2030 yılına kadar küresel GSYİH'yi 15,7 trilyon dolar, yani %14 oranında artırabileceğini” ön görmektedir (Nosova, 2023).

2. Yapay Zekâ Teknolojisi Kavramı

Yapay zekâ, son yıllarda hızla büyüyen ve araştırmalara konu olan bir alan olmuştur. Önemli bir potansiyel uygulama olan yapay zekâ, birçok sektörde uygulanmaktadır. Her yıl dünyada gerçekleşen trilyonlarca dolarlık işlemle küresel ekonomide kritik bir rol oynamaktadır (Tüfenk, 2023: 13).

Yapay zekanın sesi her zaman herkesin kulağında ve yapay zekâ gelişiminin çağın kaderi olduğu görülmektedir (Makridakis, 2017). Yapay zekâ teknolojisi birçok alanda kullanılmaktadır. Yaşam içinde insani özellik taşıyan kendi aralarında sohbet eden akıllı robotlardan büyük endüstri firmaların ofislerine kadar kullanılan hükümet destekli öngörüsü yüksek sistemlerdir. Dünya çapında hızla ilerleyen ve dünyayı sessizce değiştirmektedir (Li vd., 2017). Genel olarak yapay zekâ veri işleme sistemlerinin geliştirilmesine ve öğrenme, akıl yürütme ve kendini geliştirme gibi insan zekasıyla eşleşen işlevlerin yürütülmesi olarak ifade edilmektedir (Peres vd., 2020). Trifan ve Buzatu'ya (2020) göre yapay zekâ, makine öğrenme çeşididir. Böylece veri seti üzerinde eğitilmiş bir sinir ağıdır.

Yapay zekâ kavramı ilk olarak 1956 yılında Dartmouth College'da bir araştırma merkezi için kullanılmıştır. Bu araştırma merkezinde “bir makinenin insan gibi davranışlar sergilemesi sağlama” olarak tanımlanmaktadır. Bir grup bilim adamının bir araya gelip yapay zekâ kavramını geliştirmesi son yıllarda daha çok gündem olmaktadır (McCarthy vd., 2019). Bilgisayarlar ve iletişim sistemleri bugünün güvenlik ortamlarının anahtar değerleridir. Nitekim bilgi altyapısı, devletlere ekonomik dirlik, askeri ve sivil hükümet operasyonları gibi alanlarda katkıda bulunmaktadır (Tugay ve Tugay, 2019). Ancak bununla birlikte bilgi ağlarının uluslararası sistemde yarattığı formlar ise belirsizlik ve karmaşıklığıdır. Dafeo'nun ifade ettiği gibi bugünden itibaren başka bir teknik yapay gelişme olmasa bile, mevcut olan yetenekler büyük yönetim sorunları yaratmakta ve gelişmiş yapay zekâyı nasıl geliştirip kullandığımız 21. yüzyılın yeni belirleyici kriz alanlarını oluşturmaktadır (Dafeo, 2019: 121).

3. Yapay Zekâ ve Ekonomi

Yapay zekâ güdümlü otomasyon, geçmişteki teknolojik ilerleme biçimlerine benzediği ölçüde, toplam verimlilik artışına önemli katkılarda bulunmaktadır. Teknolojinin verimliliği arzu edilen bir durumdur. Üretimde kullanılan teknoloji, bir birim çıktı elde etmek için gereken işgücü saatini azaltmaktadır. İşgücü verimliliğindeki artışlar genellikle ortalama ücretlerde artışa

dönüşerek işçilere çalışma saatlerini azaltma ve daha fazla mal ve hizmet satın alma fırsatı vermektedir. Teknoloji ve dijitalleşme ile toplumun refah düzeyi artırılabilir ve zaman tasarrufu elde edilebilir. Aynı zamanda üretkenlik artışlarına bağlı ücret artışının olma ihtimali olabilir. Keynes 1930 yılında ele aldığı “Torunlarımız için Ekonomik Olanaklar” adlı çalışmasında teknik ilerleme oranları dikkate alındığında şu ana kadar 15 saatlik bir çalışma haftasına ulaşımı olabileceğini tahminine yol açmıştır. Bu öngörü hala çok uzak olsa bile 65 yılda gelişmiş ekonomilerin çoğunda yıllık çalışma saatleri azaldığı görülmektedir (Bureau of Labor Statistics, 2015).

Yapay zekâ üzerinden birçok olumsuz varsayımlar yapılsa da gündelik yaşantımıza ilerleyen süreçte daha çok katkı yapacağını şimdiden söylemek mümkündür. Geçmişten günümüze üretimde demateriyalizasyon ve ağırlıksız ekonomi faktörü (Fuchs, 2008: 142) uluslararası ticarete maliyeti azaltarak iş birliğinin tesisini kolaylaştırmış, çeşitli uygulamalar zamanı değerli kılmış (Siri, Google arayüzleri, sürücüsüz arabalar vs.) çeviri programları sayesinde çeşitli dillere olan yabancılığı azaltmıştır. Aslında yapay zekâ, faydalı bir şey yapmak için programlanmıştır. Ancak amacına ulaşmak için yıkıcı bir yöntem geliştirilmesi de her zaman muhtemeldir. Ancak sonuç olarak yapay zekâ teknolojilerinin doğru kombinasyonunu uygulayarak, üreticiler verimliliği ve esnekliği artırabilir, süreçleri hızlandırabilir ve hatta kendi kendini optimize eden işlemleri mümkün kılabilir. Yapay zekâ ekolojik olarak da bizlere birçok alanda yardımcı olabilmektedir. Hibrid arabalar sayesinde emisyon emilimini azaltmak ve ozon tabakasını bu tehditlere karşı dirençli hale getirmek gibi birçok girişimlerde bulunulmuştur. Denizlerin temizlenmesi üzerinde de çalışmalar geliştirilmektedir. Çöpü algılayarak haznesine atabilen ve denizi temizleyen robotlar yakın gelecekte doğamızı temizleyebilir. Yine bilgi çağındaki ilerlemeler yakın süreçte ışınlamayla bulamaz ancak bugün bulunduğumuz yerden ayrılmadan, doğaya faydalı şekilde ve çok daha az maliyetle sosyal ilişkilerimizi sürmekte kolaylıklara sahibiz (Fuchs, 2008: 140)

Teorik analiz yapay zekâ, yaşamın tüm alanlarını dönüştüren bir teknolojidir. Yapay zekâ şimdiden dünyayı değiştirmekte ve toplum, ekonomi ve yönetim için önemli sorunları gündeme getirmektedir. Araştırmacılar Shubhendu ve Vijay'a göre, bu yazılım sistemleri “genellikle insan düzeyinde bilgi gerektiren kararlar alır” ve insanların sorunları öngörmelerine veya ortaya çıktıklarında çözmelerine yardımcı olur. Bu nedenle, kasıtlı, akıllı ve uyarlanabilir bir şekilde hareket ederler. Yapay zekâ, ekonomiyi ve sektörleri dönüştürmektedir. Yapay zekâ kullanımının olumlu tarafına ulaşmak için şirketler yapay zekâ teknolojilerine büyük yatırımlar yapıyor. “Sorunları çözebilen ve kendi kendine öğrenebilen yeni bir sanal işgücünün ortaya çıkması, çalışma süresinin daha verimli yönetilmesi ve telafi edilemeyen maliyetlerin azaltılması nedeniyle işgücü verimliliğinde ve sermayede önemli bir artış ve yeniliklerin ekonomik sektörler arasında yayılmasının 2035 yılına kadar küresel ekonomik büyüme hızının iki katına çıkmasına izin vereceği” iddia edilmektedir. Bugüne kadar, yapay zekanın kullanımı, iş süreçlerinde ve bir bütün olarak ekonomide kullanımı için çok çeşitli yararlı fırsatlar yaratmak amacıyla araştırmacıların ve uygulayıcıların büyük ilgisini çekmiştir (Parker ve Wellman, 2015).

Yapay zekâ hizmet etmek için tasarlanmıştır. İnsanların en iyi kararları vermesinde önemli rol oynamaktadır. Bu amaçla, insanlara yardımcı olabilecek sistemler yaratma umuduyla işletim

sistemleri karar verme süreçlerinde tamamen yapay zekâ odaklıdır (Gomes vd., 2020). Aşamalı olarak, yapay zekâ günlük sosyal yaşam ve ekonomik faaliyetler için vazgeçilmez bir teknolojik destek haline gelmektedir (Naimi-Sadigh vd., 2021).

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Gün geçtikçe yapay zekâ gelişimi devam etmektedir. Günümüzde hızla gelişme gösteren bir bilgisayar terimi olan ve gündelik işleri kolaylaştıran bir dijitalleşme modelidir. Yapay zekâ zaman içinde insanların yapacağı işleri daha hızlı ve kısa sürede yapma özelliğini almıştır.

Uluslararası ilişkilerini derinden değiştirecek bir sistem olacaktır. Bu küresel rekabette devlet, birey ve sistem üçgeninde gelişimini göstermektedir. Yapay zekâ ekonominin temel taşı haline gelmektedir. Küresel ekonominin negatif büyümeye dönme düşüncesi yapay zekâyı kavramını devreye sokmuştur. Bu yüzden ekonominin her kolunda ve sürdürülebilirlik açısından yapay zekanın yer alması kaçınılmaz gibi durmaktadır. Dünya ekonomisine pozitif katkılar sağlayan dijitalleşme ve yapay zekâ muhasebe, dış ticaret, savunma gibi ekonominin her alanında kullanılmaktadır. Günümüzde yapay zekâ ve dijitalleşmeye çok önemli yatırımlar yapılmaktadır. Devletler, bu yeni ekonomi modelinde yer almak için ciddi yatırımlar yapmalı ve kalifiyeli işgücü yetiştirmesi gerekmektedir. İleriki yıllarda yapay zekâ ve dijitalleşme alanlarında liderliği elinde bulunduran devletler ekonomide söz sahibi olabilirler. Yapay zekânın ulusal bir mesele haline gelmelidir. Ayrıca yapay zeka teknolojisine yatırım artırılmalı ve önemli teşvikler sunulmalıdır.

KAYNAKÇA

- Bureau of Labor Statistics (2015). Employment Projections: Employment by major industry sector (http://www.bls.gov/emp/ep_table_201.htm).
- Cavelty, Myriam Dunn et al. (2007). "Power and Security in the Information Age". Ashgate Press
- Dafoe, A. (2019). Global Politics And The Governance Of Artificial Intelligence. *Journal of International Affairs*, 72(1), 121-126.
- Fuchs, C. (2008). "Internet and Society". Routledge Group Press
- Gomes, M. G., da Silva, V. H. C., Pinto, L. F. R., Centoamore, P., Digiesi, S., Facchini, F., & Neto, GCd. O. (2020). Economic, environmental and social gains of the implementation of artificial intelligence at dam operations toward Industry 4.0 principles. *Sustainability*, 12(9), 3604.
- Kurt, A. S. (2020). Dijital dönüşümün ekonomiye etkileri: Türkiye ekonomisi'ne yansımaları. *OPUS International Journal of Society Researches*, 16(30), 3083-3109.
- Li, B., Hou, B., Yu, W., Lu, X., & Yang, C. (2017). Applications of artificial intelligence in intelligent manufacturing: A review. *Frontiers of Information Technology & Electronic Engineering*, 18(1), 86-96.
- Makridakis, S. (2017). The forthcoming Artificial Intelligence (AI) revolution: Its impact on society and firms. *Futures*, 90, 46-60.

- McCarthy, J., Minsky, M. L., Rochester, N., & Shannon, C. E. (2006). A proposal for the dartmouth summer research project on artificial intelligence, august 31, 1955. *AI magazine*, 27(4), 12-12.
- Naimi-Sadigh, A., Asgari, T., & Rabiei, M. (2021). Digital transformation in the value chain disruption of banking services. *Journal of the Knowledge Economy*, 31. <https://doi.org/10.1007/s13132-021-00759-0>
- Nosova, S. S., Norkina, A. N., & Morozov, N. V. (2023). Artificial intelligence and the future of the modern economy. *Инновации и инвестиции*, (1), 240-245.
- Parkes, D. C., & Wellman, M. P. (2015). Economic reasoning and artificial intelligence. *Science*, 349(6245), 267-272.
- Peres, R. S., Jia, X., Lee, J., Sun, K., Colombo, A. W., & Barata, J. (2020). Industrial artificial intelligence in Industry 4.0 - Systematic review, challenges and outlook. *IEEE Access*, 8, 220121–220139.
- Trifan, B., & Buzatu, A. (2020). Sustainable business enhanced through digital transformation and artificial intelligence in the context of Industry 4.0. Conference: BASIQ. At: Italy.
- Tugay, B., & Tugay, A. G. R. (2019). Uluslararası Sistemin Geleceğini Yapay Zekâ Üzerinden Analiz Etmek. *International Journal of Academic Value Studies*, 5(3), 376-384
- Tüfenk, M. B. (2023). Dış Ticaretin Dijital Dönüşümü: Yapay Zekâ Teknolojisi. *Uluslararası Ticaret ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 13-18.

G7 ÜLKELERİ İÇİN İŞSİZLİK YAKINSAMASI ANALİZİ: FOURIER BİRİM KÖK TESTİ

Dr. Öğr. Üyesi, Anıl LÖGÜN

Atatürk Üniversitesi,

anil.logun@atauni.edu.tr – ORCID ID: 0000-0003-2543-3964

ÖZET

İşsizlik, ekonomik performansın temel göstergelerinden biri olup, ülkeler arasındaki farklılıkları anlamada kritik bir rol oynamaktadır. İşsizlik oranlarının zaman içinde yakınsayıp yakınsamadığı, işgücü piyasalarının entegrasyon düzeyini ve uygulanan istihdam politikalarının etkinliğini değerlendirmek açısından önemlidir. Bu çalışma, G7 ülkelerindeki işsizlik oranlarının yakınsama süreçlerini incelemektedir. Çalışma, 1983 – 2023 dönemi arasındaki yıllık verileri kapsamaktadır. Çalışma kapsamında geleneksel birim kök testleri ADF ve PP ile Fourier birim kök testi kullanılmıştır. Fourier birim kök testi, zaman serilerindeki yapısal kırılmaları ve doğrusal olmayan dinamikleri dikkate alarak daha güvenilir sonuçlar sunmaktadır. Çalışmanın bulgularına göre, geleneksel birim kök testleri, ABD dışındaki ülkelerin işsizlik oranlarının durağan olmadığını göstermiştir. Ancak Fourier birim kök testi sonuçları, sabitli denklemde Kanada dışındaki tüm ülkelerin işsizlik oranlarının yakınsadığını ortaya koyarken; trendli denklem ise Kanada, Fransa ve İtalya'daki işsizlik oranlarının yakınsadığını göstermiştir. Bu sonuçlar, G7 ülkelerindeki işsizlik oranlarının büyük ölçüde birbirine yakınsadığını ve bu sürecin ülkelerin işgücü piyasası politikaları ve ekonomik entegrasyonla ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu bulgular, küreselleşme ve ekonomik entegrasyon süreçlerinin işsizlik oranları üzerindeki etkilerini anlamak açısından önemli çıkarımlar sunmaktadır. Özellikle küreselleşme ve ekonomik entegrasyon süreçlerinin, ülkeler arasındaki işsizlik farklılıklarını azaltmada etkili olduğu sonucuna varılmıştır. Bu bulgular, işsizlik oranlarının uzun vadeli eğilimlerini anlamak ve istikrar politikaları geliştirmek açısından önemli bilgiler sunmaktadır. İşsizlik yakınsama sürecinin yalnızca ekonomik entegrasyonla değil, ülkelerin işgücü piyasası yapıları, eğitim sistemleri ve teknoloji adaptasyonları gibi çeşitli faktörlere de bağlı olabilir. Bu nedenle işsizlik oranlarındaki farklılıkların azaltılması için kapsamlı politikaların uygulanması gerekliliği vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler : İşsizlik Oranı, G7 ülkeleri, Fourier Birim Kök Testi

UNEMPLOYMENT CONVERGENCE ANALYSIS FOR G7 COUNTRIES: FOURIER UNIT ROOT TEST

ABSTRACT

Unemployment is one of the key indicators of economic performance and plays a critical role in understanding disparities among countries. Examining whether unemployment rates converge over time is essential for assessing the level of labor market integration and the effectiveness of employment policies. This study investigates the convergence processes of unemployment rates in G7 countries, covering annual data from the period 1983–2023. The analysis employs traditional unit root tests, namely the Augmented Dickey-Fuller (ADF) and Phillips-Perron (PP) tests, along with the Fourier unit root test. The Fourier unit root test provides more reliable results by accounting for structural breaks and nonlinear dynamics in time series. According to the findings, traditional unit root tests indicate that unemployment rates in all countries except the United States are non-stationary. However, results from the Fourier unit root test suggest that, in the case of the constant model, unemployment rates have converged in all countries except Canada. In the trend model, convergence is observed in Canada, France, and Italy. These results indicate that unemployment rates in G7 countries largely exhibit a convergence pattern, suggesting that this process is linked to labor market policies and economic integration. The findings offer significant insights into the effects of globalization and economic integration on unemployment rates. In particular, globalization and economic integration appear to play a crucial role in reducing unemployment disparities among countries. Understanding the long-term trends in unemployment rates is essential for formulating stabilization policies. The convergence of unemployment is not solely driven by economic integration but also by factors such as labor market structures, education systems, and technological adaptation within countries. Therefore, the necessity of implementing comprehensive policies to mitigate unemployment rate disparities is emphasized.

Keywords: Unemployment Rate, G7 Countries, Fourier Unit Root Test

1. GİRİŞ

İşsizlik, ekonomik performansın temel göstergelerinden biri olup, ülkeler ve bölgeler arasındaki farklılıkları anlamada kritik bir rol oynamaktadır. İşsizlik oranlarının zaman içinde birbirine yakınsayıp yakınsamadığı, ekonomik politikaların etkinliğini ve işgücü piyasalarının entegrasyon düzeyini değerlendirmek açısından önemlidir. Bu bağlamda, işsizlik oranlarının yakınsamasını incelemek, istikrar politikalarının oluşturulmasında değerli bilgiler sunmaktadır.

İşsizlik, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için önemli bir makroekonomik sorun olmaya devam etmektedir. İşsizlik oranları, ekonomik büyüme, işgücü piyasası politikaları, demografik yapı ve teknolojik değişim gibi bir dizi faktörden etkilenmektedir (Blanchard ve Katz, 1992). Özellikle küreselleşme ve ekonomik entegrasyon süreçleri, ülkeler arasında işsizlik oranlarının yakınsama eğiliminde olup olmadığına dair akademik ilgiyi artırmıştır.

Yakınsama hipotezi, farklı ülkelerin işsizlik oranlarının zaman içinde birbirine yaklaşması anlamına gelmekte ve bu süreç, işgücü piyasalarının entegrasyonu ve ekonomik politikaların etkinliği açısından kritik öneme sahiptir (Barro ve Sala-i-Martin, 1992).

İşsizlik oranlarının yakınsaması, özellikle Avrupa Birliği gibi ekonomik entegrasyonun yoğun olduğu bölgelerde önemli bir politika hedefi haline gelmiştir. Örneğin, Avrupa İstihdam Stratejisi, üye ülkeler arasında işsizlik oranlarının yakınsamasını teşvik etmeyi amaçlamaktadır (European Commission, 2003). Ancak, işsizlik oranlarının yakınsama süreçleri sadece ekonomik entegrasyonla değil, aynı zamanda ülkelerin işgücü piyasası kurumları, eğitim sistemleri ve teknolojik adaptasyon yetenekleri gibi faktörlere de bağlıdır (Nickell, 1997).

Zaman serisi analizleri, işsizlik oranlarının yakınsama süreçlerini incelemek için yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir. Bu analizler, ülkeler arasındaki işsizlik farklılıklarının azalıp azalmadığını ve bu sürecin dinamiklerini anlamak için kullanılmaktadır (Bernard ve Durlauf, 1996). Panel veri analizleri ve zaman serisi yöntemleri olan birim kök testleri, yakınsama hipotezlerini test etmek için tercih edilmektedir (Evans ve Karras, 1996). Bu yöntemler, işsizlik oranlarının uzun dönemli eğilimlerini ve ülkeler arasındaki farklılıkların kalıcı olup olmadığını değerlendirmek için etkili bir çerçeve sağlamaktadır.

2. LİTERATÜR

Yakınsama analizleri, genellikle gelir düzeyleri arasındaki farkların zamanla azalmasını incelemek için kullanılsa da, işsizlik oranları gibi makroekonomik göstergeler için de uygulanmaktadır. İşsizlik oranlarının yakınsamasını inceleyen çeşitli ampirik çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Gelişmekte olan ülkeler için yapılan bazı çalışmalarda yakınsamanın varlığına dair bulgular elde edilmiştir. Rosiek ve Włodarczyk (2012) AB ülkelerindeki işsizlik oranları ve işgücü piyasası göstergelerindeki yakınsamayı analiz etmiştir. Analiz sonucunda 1999 - 2007 yılları arasında AB bölgelerindeki işsizlik oranlarında yakınsama görülürken, 2008 - 2009 yılları arasında farklı bulgular elde edilmiştir. Bölgesel işsizlik oranlarında ise anlamlı bir β yakınsaması bulunmuştur. Paetzold ve van Vliet (2012) gelişmiş ülkelerde pasif işgücü piyasası politikalarının yakınmasının, Avrupa İstihdam Stratejisi'nin katkıda bulunduğunu ortaya koymuştur. Çorakçı vd. (2022) Euro bölgesindeki 19 ülke için 2000:02-2020:06 dönemlerindeki işsizlik oranlarını kullanarak, stokastik işsizlik yakınsamasının olduğuna dair güçlü kanıtlar sunmuştur.

Bölgeler kapsamında işsizlik oranlarının yakınsama analizi yapılmış ve olumlu bulgulara ulaşılmıştır. Sala-i-Martin (1996) ülkeler, bölgeler ve eyaletler arası işsizlik oranlarında yakınsamaya dair kanıtlar bulmuştur. Demir (2021) Balkan ülkelerindeki işsizlik yakınsamasını 1991-2020 dönemi için mekânsal panel ekonometri yöntemiyle inceleyerek, Balkan ülkelerinde işsizliğin yakınsadığını göstermiştir. Hadizadeh (2021) 50 ABD eyaleti için işsizlik yakınsamasını 1976-2018 dönemleri için kantil birim kök testini kullanarak analiz etmiş ve 41 eyalet için yakınsama olduğu sonucuna varmıştır. Yiğitli (2022), Türkiye'nin bölgesel düzeydeki 26 bölgesi için 2004-2020 dönemini kapsayan çalışmasında, mekânsal panel veri analizini kullanarak bölgesel işsizlik oranlarının yakınsamasını incelemiş ve bölgeler arasında yakınsama sürecinin varlığını tespit etmiştir.

Literatürde yapılan bazı çalışmalarda kulüp yakınsamasının olduğuna dair bulgulara ulaşılmıştır. Signorelli (2005) AB ülkeleri ve bölgeleri için kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasıla ve istihdam oranlarını incelemiştir. Çalışma sonucunda AB ülkeleri ve bölgeleri arasında kulüp yakınsaması olduğu görülmüştür. Cuestas, Monfort ve Ordóñez (2015) Orta ve Doğu Avrupa ülkelerin yakınsama kulüplerini belirlemek için analiz gerçekleştirmişlerdir. Analizler sonucunda Baltık ülkeleri, Macaristan, Polonya ile Çekya ve Slovakya'yı kapsayan iki yakınsama kulübü belirlenmiştir.

Farklı ülkelerin işsizlik oranları için yapılmış bazı çalışmalarda yakınsamanın geçerli olmadığı görülmüştür. Bäckman (2005) on altı ülke için yoksulluk oranı, tek gelirli hane halkı oranları, kadın işgücü katılım oranları için yakınsama analizi gerçekleştirmiştir. Çalışmada, ülkeler arası yoksulluk oranları için yakınsama hipotezinin geçerli olmadığı sonucuna varılmıştır. İşsizlik oranı, hane halkı yapısı ve işgücü katılımı gibi faktörlerin yoksulluk oranlarındaki zaman değişimini açıklamaktadır. Tyrowicz ve Wójcik (2010) bölgesel işsizlik oranlarının birleşmesinin yavaş ve düzensiz olduğunu ve bunun da bölgeler arasında işsizlikte kalıcı farklılıklara yol açtığını ortaya koymuşlardır. Ayrıca, şokların birleşme sürecini bozabileceğini ve bölgesel işsizlik oranlarının ortak bir denge yerine farklı dengelere doğru birleşmeye yol açabileceği öne sürülmüştür. Galbraith ve Garcilazo (2010) Avrupa ülkelerinin ücret eşitsizliğini ve işsizlik oranlarını incelemiştir. Çalışmada bölgeler arasındaki düşük ücret eşitsizliğini genellikle bu bölgelerdeki düşük işsizlik oranlarıyla ilişkilendirilmiştir. Paetzold (2013) AB-14 ülkelerinin işsizlik oranlarında yakınsama bulgusu elde edememiştir. Marelli ve Signorelli (2015) Avro Bölgesi'ndeki işsizlik oranlarının sigma ve beta yakınsamasını analiz etmişlerdir. Çalışma sonucunda bu bölgedeki, özellikle kemer sıkma önlemleri bir durgunluğa ve kalıcı ve işsizliğe yol açmış olup, ekonomik yakınsama için politikalar geliştirilmesi gerektiği görülmüştür. Monfort, Ordóñez ve Sala (2018) Avrupa ülkelerindeki gelir eşitsizliği, işsizlik oranları gibi verileri kullanılarak yakınsama analizi gerçekleştirmişlerdir. Kümeleme analizi yoluyla elde edilen sonuçlarda Avrupa'daki ekonomik entegrasyonun yakınsamaya yol açmadığı görülmüştür.

3. VERİ VE YÖNTEM

Çalışmada işsizlik oranlarının yakınsayıp yakınsamadıkları G7 ülkeleri kapsamında analiz edilmiştir. Çalışma dönemi 1983 – 2023 dönemi yıllık verilerini kapsamaktadır. Veriler Dünya Bankası veri tabanından elde edilmiştir. Çizelge 1'de ülkelerin işsizlik oranlarına ait tanımlayıcı istatistiklere yer verilmiştir. Ortalamalara bakıldığında en yüksek işsizlik oranına İtalya, en düşük işsizlik oranına ise Japonya'nın sahip olduğu görülmüştür. İşsizlik oranlarında en fazla değişkenliğe ise Almanya sahiptir.

Becker, Enders ve Lee (2006) yaklaşımına göre oluşturulan sırasıyla sabit terimli ile sabit ve trendli yapıdaki denklemler aşağıda verilmiştir.

$$\Delta Y_t = \alpha + \gamma_1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \gamma_2 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + e_t \quad (1)$$

$$\Delta Y_t = \alpha + \beta t + \gamma_1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \gamma_2 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + e_t \quad (2)$$

Denklem (1) sabit terimli yapıda oluşturulan denklem, denklem (2) ise sabit ve trendli yapıyı dikkate alarak oluşturulan denklemdir. Burada α sabit terimi, t deterministik trendi, k frekans sayısını, T gözlem sayısını, γ_1 ve γ_2 ise Fourier terimleri katsayıları ve ε_t ise hata terimini ifade etmektedir. Bu yaklaşıma göre test istatistik değerlerinin karşılaştırılması için uygun k değerine ve gözlem sayısına göre Becker, Enders ve Lee (2006) çalışmasındaki tablo kritik değerine bakılmaktadır.

Çizelge 1. Tanımlayıcı İstatistikler

Seriler	Ortalama	Standart sapma	Minimum	Maksimum	Çarpıklık	Basıklık
Kanada	8.070	1.754	5.280	12.018	0.564	2.442
Japonya	3.465	1.014	2.059	5.386	0.414	1.802
Fransa	9.639	1.444	7.303	12.593	0.445	2.526
Almanya	6.719	2.275	3.068	11.193	0.069	2.054
İtalya	9.847	1.689	6.076	12.683	-0.340	2.233
İngiltere	6.983	2.382	3.657	11.508	0.459	2.001
ABD	5.961	1.647	3.638	9.633	0.662	2.666

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Çizelge 2’de serilerin birim köke sahip olup olmadığını test etmek için geleneksel testler olan ADF ve PP yaklaşımlarına ait sonuçlara yer verilmiştir. Buna göre serilerin birim köke sahip olduğu anlamına gelen sıfır hipotezi ABD dışında serilerin düzey değerleri için reddedilememiştir. Düzey değerlere göre ABD dışında tüm ülkelere ait serilerinin durağan olmadığını göstermiştir.

Çizelge 2. ADF ve PP Birim Kök Testi Sonuçları

Seriler	ADF	PP
Kanada	-2.464 (0.132)	-2.384 (0.153)
Japonya	-1.684 (0.432)	-1.411 (0.567)
Fransa	-1.804 (0.373)	-1.988 (0.291)
Almanya	-1.449 (0.549)	-0.358 (0.907)
İtalya	-2.066 (0.259)	-2.083 (0.252)
İngiltere	-2.154 (0.226)	-1.438 (0.554)
ABD	-2.929* (0.051)	-3.086** (0.036)

Not: **, * %5 ve %1 önem düzeyinde anlamlıdır. Parantez içindekiler prob değerleridir.

Becker, Enders ve Lee (2006) Fourier KPSS testi sonuçları Çizelge 3’te gösterilmiştir. Uygun k değerine göre elde edilen test istatistik değerleri ile Becker, Enders ve Lee (2006) $T = 100$ ’e göre tablo kritik değerleri karşılaştırılmıştır. Sabitli denklem için elde edilen sonuçlara göre Kanada haricindeki tüm seriler için sıfır hipotezinin reddedilemediği görülmüştür. Buna göre Kanada haricindeki tüm seriler durağandır. Durağan olan serilerin Fourier terimlerinin istatistiksel anlamlılığı için $F_{\mu}(\hat{k})$ test istatistik değerleri ile Becker, Enders ve Lee (2006) tablo kritik değerleri karşılaştırılmıştır. Sonuçlara göre durağan olan bu serilerin trigonometrik terimleri %1 önem düzeyinde istatistiksel anlamlı elde edilmiştir. Bu sonuçlar Japonya, Fransa, Almanya, İtalya, İngiltere ve ABD işsizlik oranlarının yakınsadığı anlamına gelmektedir. Trendli denkleme göre elde edilen sonuçlarda Kanada, Fransa ve İtalya seriler için sıfır

hipotezinin reddedilemediği, dolayısıyla bu serilerin durağan oldukları sonucuna varılmıştır. Durağan serilerin trigonometrik terimlerinin %1 önem düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür. Trendli denkleme göre Kanada, Fransa ve İtalya işsizlik oranlarının yakınsadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Çizelge 3. Becker, Enders ve Lee (2006) Fourier KPSS Testi Sonuçları

Seriler	Sabit				Sabit + trend			
	$F_{\mu}(\hat{k})$	k	Min SSR	$\tau_{\mu}(k)$	$F_T(\hat{k})$	k	Min SSR	$\tau_T(k)$
Kanada	11.038***	1	77.831	0.322	4.911***	3	45.804	0.101***
Japonya	74.332***	1	8.191	0.137**	74.332***	1	7.841	0.101
Fransa	9.529***	2	55.561	0.397**	30.102***	2	25.282	0.139*
Almanya	56.470***	1	52.138	0.254*	69.819***	1	34.449	0.102
İtalya	21.461***	2	53.592	0.384**	37.683***	2	36.700	0.121**
İngiltere	8.042***	2	159.498	0.424*	7.910***	1	62.113	0.084
ABD	7.590***	2	77.488	0.149***	8.101***	1	69.863	0.104

Not: ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 önem düzeyinde anlamlıdır. SSR hata kareleri toplamını göstermektedir. $\tau_{\mu}(k)$ ve $\tau_T(k)$ test istatistik değerleri önem düzeylerine göre serinin durağan olduğu anlamına gelen sıfır hipotezinin reddedilemediğini göstermektedir. $F_{\mu}(\hat{k})$ ve $F_T(\hat{k})$ test istatistik değerleri ise önem düzeylerine göre trigonometrik terimlerin anlamlı olduğunu belirtmektedir.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu çalışmada, 1983 – 2023 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak G7 ülkelerindeki işsizlik oranlarının zaman içinde birbirine yakınsayıp yakınsamadığını analiz etmek amacıyla Fourier birim kök testi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlarda sabitli model için Kanada haricinde tüm ülkelerin işsizlik oranlarının yakınsadığı görülmüştür. Trendli modelde ise Kanada, Fransa ve İtalya işsizlik oranlarının yakınsadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Bu kapsamda işsizlik oranlarının azaltılması ve yakınsama sürecinin hızlandırılması için politikalar geliştirilebilir. İşgücü piyasasının esnekliğini artıran, iş gücü katılımını teşvik eden ve işsizlerin yeniden istihdama kazandırılmasını sağlayan politikalar geliştirilebilir. G7 ülkeleri arasında ekonomik entegrasyonu güçlendiren politikalar benimsenerek işsizlik oranlarının yakınsama süreci desteklenmelidir. Bu kapsamda, işgücü hareketliliğini teşvik eden düzenlemeler uygulanarak, ortak istihdam politikaları geliştirilebilir. Teknolojik dönüşüm sürecinde iş yaratma kapasitesini artırmak için yenilikçi girişimler desteklenmelidir. Ayrıca, bu kapsamda dijital becerilerin geliştirilmesi için teşvikler sağlanabilir.

Sonuç olarak, bu çalışma, G7 ülkelerindeki işsizlik oranlarının yakınsama eğiliminde olduğunu göstermekle birlikte, bu sürecin daha da hızlandırılması için etkili politikaların uygulanması gerektiğini vurgulamaktadır. İşgücü piyasası reformları, eğitim ve beceri geliştirme programları, aktif istihdam politikaları ve ekonomik iş birliği, işsizlik oranlarının düşürülmesinde ve yakınsamanın sağlanmasında kilit rol oynayabilir.

KAYNAKÇA

Bäckman, O. (2005). Welfare states, social structure and the dynamics of poverty rates: A comparative study of 16 countries, 1980-2000 (No. 408). LIS Working Paper Series.

- Bahmani-ooee, M., Chang, T., & Ranjbar, O. (2014). Asymmetry effects of exchange rate changes on the US trade balances: Evidence from industry data. *Journal of Economic Studies*, 41(2), 281-296. <https://doi.org/10.1108/JES-03-2013-0036>
- Becker, R., Enders, W., & Lee, J. (2006). A stationarity test in the presence of an unknown number of smooth breaks. *Journal of Time Series Analysis*, 27(3), 381-409.
- Bernard, A. B., & Durlauf, S. N. (1996). Interpreting tests of the convergence hypothesis. *Journal of Econometrics*, 71(1-2), 161-173. [https://doi.org/10.1016/0304-4076\(94\)01699-2](https://doi.org/10.1016/0304-4076(94)01699-2).
- Cuestas, J. C., Monfort, M., & Ordóñez, J. (2015). Unemployment convergence in central and eastern European countries: Driving forces and cluster behavior. *Emerging Markets Finance and Trade*, 51(1), 259-273.
- Çorakçı, A., Ekinci, C., & Yıldırım, D. Ç. (2022). Stochastic convergence of unemployment rates in the Eurozone: Evidence from a Fourier panel unit root test. *Empirical Economics Letters*, 21(1), 47-55.
- Demir, Y. (2021). Balkan Ülkelerine Ait İşsizliğin Mekânsal Panel Ekonometri Yaklaşımı İle Analizi. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(19), 26-35.
- European Commission. (2003). *The European Employment Strategy: Guidelines for Member States' Employment Policies*. Brussels: European Commission.
- Evans, P., & Karras, G. (1996). Convergence revisited. *Journal of Monetary Economics*, 37(2-3), 249-265. [https://doi.org/10.1016/S0304-3932\(96\)90036-8](https://doi.org/10.1016/S0304-3932(96)90036-8).
- Galbraith, J. K., & Garcilazo, J. E. (2010). Inequalities, employment and income convergence in Europe: evidence from regional data. *International Review of Applied Economics*, 24(3), 359-377.
- Hadizadeh, H. (2021). Unemployment convergence in the United States: Evidence from quantile unit root tests. *Regional Science Policy & Practice*, 13(2), 403-417. <https://doi.org/10.1111/rsp3.12312>
- Marelli, E., & Signorelli, M. (2015). Convergence, crisis and unemployment in Europe: the need for innovative policies. *Croatian Economic Survey*, 17(2), 5-56.
- Monfort, M., Ordóñez, J., & Sala, H. (2018). Inequality and unemployment patterns in Europe: Does integration lead to (real) convergence?. *Open Economies Review*, 29, 703-724.
- Nickell, S. (1997). Unemployment and labor market rigidities: Europe versus North America. *Journal of Economic Perspectives*, 11(3), 55-74. <https://doi.org/10.1257/jep.11.3.55>.
- Paetzold, J. (2013). The convergence of welfare state indicators in Europe: Evidence from panel data. *European Journal of Social Security*, 15(1), 28-54.
- Paetzold, J., & van Vliet, O. (2012). Convergence without hard criteria: Does EU soft law affect domestic unemployment protection schemes?.
- Rosiek, J., & Włodarczyk, R. W. (2012). Comparative Analysis Of The EU-27 Countries Labour Markets' convergence. *Economics and Management*, 17(1), 216-222.

- Sala-i-Martin, X. X. (1996). The classical approach to convergence analysis. *The economic journal*, 106(437), 1019-1036.
- Signorelli, M. (2005). *Growth and Employment: Comparative Performance, Convergences, and Co-movements*. Dipartimento di economia, finanza e statistica, Università degli studi.
- Tyrowicz, J., & Wójcik, P. (2010). Unemployment convergence in transition. In *Economic growth and structural features of transition* (pp. 236-259). London: Palgrave Macmillan UK.
- Yiğiteli, S. (2022). Türkiye’de Bölgesel İşsizlik Yakınsaması: Mekânsal Bir Analiz. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 41(1), 1-20.
<https://doi.org/10.21547/jss.896340>

KENTLEŞMENİN ENERJİ TÜKETİMİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: TRB BÖLGESİ ÖRNEĞİ

Dr. Öğr. Üyesi, Anıl LÖĞÜN

Atatürk Üniversitesi,

anil.logun@atauni.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-2543-3964

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye'nin TRB bölgesinde (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli, Van, Muş, Bitlis, Hakkari) kentleşmenin enerji tüketimi üzerindeki etkisini panel ARDL yöntemiyle analiz etmektedir. Çalışma, 2007 – 2021 dönemi yıllık verilerini kapsamaktadır. Araştırma kapsamında, kişi başına elektrik tüketimi bağımlı değişken olarak ele alınmış; kentleşme oranı ve kişi başına gayrisafi yurtiçi hasıla ise bağımsız değişkenler olarak modele dâhil edilmiştir. Elde edilen uzun dönemli sonuçlar, kentleşme ve kişi başına gayri safi yurtiçi hasıla değişkenlerinin elektrik tüketimini pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı biçimde etkilediğini ortaya koymaktadır. Bu sonuçlarda, kentleşme oranındaki %1'lik artışın elektrik tüketimini %0.155, kişi başına gayri safi yurtiçi hasıldaki artışın ise %0.255 oranında artırdığı görülmüştür. Bulgular, bölgedeki hızlı kentleşme ve ekonomik büyümenin enerji talebini önemli ölçüde artırdığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, yenilenebilir enerji yatırımlarının artırılması, enerji verimliliği politikalarının uygulanması ve akıllı şehir uygulamalarının yaygınlaştırılması gibi sürdürülebilir stratejiler önerilmektedir. Çalışma, TRB bölgesinin enerji planlamasına yönelik politika yapıcılar için kritik veriler sunarken, benzer bölgeler için de bir referans niteliği taşımaktadır. Çalışma, bölgesel düzeyde sürdürülebilir kalkınma ve enerji politikaları açısından önemli ampirik kanıtlar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kentleşme, Enerji Tüketimi, TRB Bölgesi, Türkiye

THE EFFECT OF URBANIZATION ON ENERGY CONSUMPTION: THE EXAMPLE OF TRB REGION

ABSTRACT

This study analyzes the impact of urbanization on energy consumption in Türkiye's TRB region (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli, Van, Muş, Bitlis, Hakkari) using the panel ARDL method. The analysis covers annual data for the period 2007–2021. Within the scope of the research, per capita electricity consumption is considered the dependent variable, while urbanization rate and per capita gross domestic product are included as independent variables. The long-term results indicate that both urbanization and per capita gross domestic product have a positive

and statistically significant effect on electricity consumption. Specifically, a 1% increase in the urbanization rate leads to a 0.155% rise in electricity consumption, while a 1% increase in per capita per capita gross domestic product results in a 0.255% increase. These findings reveal that rapid urbanization and economic growth significantly drive energy demand in the region. In this context, sustainable strategies such as expanding renewable energy investments, implementing energy efficiency policies, and promoting smart city practices are recommended. The study provides critical insights for energy planning in the TRB region and serves as a reference for similar regions. It offers valuable empirical evidence for regional sustainable development and energy policy formulation.

Keywords: Urbanization, Energy Consumption, TRB Region, Türkiye

1. GİRİŞ

Kentleşme, ekonomik büyüme, sanayileşme ve nüfus artışı ile doğrudan ilişkilendirilen önemli bir süreçtir (Henderson, 2003). Gelişen kentler, altyapı yatırımları, enerji talebi ve çevresel etkiler açısından çeşitli değişimler yaratmaktadır. Özellikle elektrik tüketimi, kentleşme sürecinin en önemli bileşenlerinden biri olup, konut sektöründen sanayiye kadar geniş bir kullanım alanına sahiptir (Jones, 1991; Madlener ve Sunak, 2011). Elektrik tüketiminde görülen artış, kentleşmenin ekonomik ve sosyal etkilerinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir (Poumanyvong ve Kaneko, 2010).

Kentleşme, nüfusun kentsel alanlarda yoğunlaşması ve bu alanlarda ekonomik faaliyetlerin artmasıyla karakterize edilir. Bu süreç, enerji talebinde önemli artışlara neden olmaktadır (Parikh ve Shukla, 1995). Özellikle elektrik tüketimi, kentleşmenin bir sonucu olarak artan konut, sanayi ve hizmet sektörü ihtiyaçlarına bağlı olarak yükselmektedir (Sadorsky, 2013). Kentleşme, modern dünyada ekonomik, sosyal ve çevresel değişimlerin en önemli itici güçlerinden biridir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, kentleşme süreci hızlı bir şekilde ilerlemekte ve bu durum enerji tüketimi üzerinde önemli etkiler yaratmaktadır (Jones, 1991). Türkiye'nin doğusunda yer alan Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli, Van, Muş, Bitlis ve Hakkari illerinden oluşan TRB bölgesi son yıllarda kentleşme oranı artan bir bölgedir. Bu bölgede kentleşme ile birlikte elektrik tüketimindeki artışın incelenmesi, bölgesel enerji politikalarının şekillendirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Türkiye’de kentleşme dinamikleri bölgesel olarak farklılıklar göstermektedir. Türkiye’nin doğusunda yer alan TRB bölgesindeki kentleşmenin enerji tüketimi üzerindeki etkisi, daha az çalışılmış bir konudur. Bölgenin sosyo-ekonomik gelişim sürecinde enerji tüketiminin nasıl şekillendiğini anlamak, sürdürülebilir kalkınma politikaları açısından önem arz etmektedir. Bu çalışmada, Türkiye’nin TRB bölgesindeki kentleşmenin elektrik tüketimi üzerindeki etkisi araştırılmaktadır. Bu kapsamda çalışmada, panel veri analizi uygulanacak olup, bölgenin enerji ihtiyaçlarının karşılanması ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılması açısından çalışmanın bulgularının fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

2. LİTERATÜR

Kentleşme ve enerji tüketimi arasındaki ilişki, ulusal ve uluslararası literatürde ele alınmıştır. Poumanyong ve Kaneko (2010) farklı gelişmişlik seviyelerindeki ülkelerde kentleşmenin enerji tüketimi üzerindeki etkisini incelemiş ve yüksek gelirli ülkelerde enerji tüketiminin daha verimli kullanıldığını göstermiştir. Shahbaz ve Lean (2012) kentleşmenin enerji talebini artırdığını ve bu sürecin ekonomik büyüme, sanayileşme ve teknolojik gelişmeler ile doğrudan bağlantılı olduğunu belirtmiştir. Liddle ve Lung (2014) 1971 – 2009 dönemi için elektrik tüketimi ve kentleşme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Analiz sonuçlarında elektrik tüketiminin kentleşmeye neden olduğuna dair bulgulara ulaşılmıştır. Çalışmada, elektriğin sağladığı fırsatların insanları kentsel alanlara göç etmeye yönlendirdiği sonucuna varılmıştır.

Sbia, Shahbaz ve Ozturk (2017) Birleşik Arap Emirlikleri'ndeki kentleşme, finansal gelişme, ekonomik büyüme ve elektrik tüketimi arasındaki ilişkiyi 1975 – 2011 dönemi kapsamında incelemiştir. Analiz sonuçlarında kentleşme ve elektrik tüketimi arasında ters U şeklinde bir ilişki bulunmuştur. Sekantsi ve Timuno (2017) Botsvana için 1981 – 2011 dönemi kapsamında ekonomik büyüme, finansal gelişme, sanayileşme ve kentleşmenin elektrik tüketimi ile ilişkisini incelemiştir. Analiz sonucunda kentleşmenin Botsvana'da uzun vadede elektrik tüketimini artırdığı görülmüştür. Senan, Mahmood ve Liaquat (2018) Suudi Arabistan'daki elektrik tüketimi, ekonomik büyüme, kentleşme ve finansal piyasa gelişimi arasındaki ilişkiyi 1970 – 2015 dönemi kapsamında incelemiştir. Analiz sonucunda ekonomik büyüme, kentleşme ve finansal piyasa gelişiminin Suudi Arabistan'daki elektrik tüketimi üzerinde hem uzun hem de kısa vadede pozitif etkileri bulunmuştur. Sadorsky (2018) kentleşmenin ekonomik faaliyet ve artan enerji tüketimiyle ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Tleppayev ve Zeinolla (2020) 1993 – 2019 dönemi için Kazakistan'daki kentleşmenin elektrik tüketimini uzun vadede etkilediğini ortaya koymuştur. Nathaniel ve Bekun (2021) 1971 – 2014 dönemi için Nijerya'yı inceledikleri çalışmalarında, elektrik tüketiminin ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu bulmuşlardır. Ayrıca, kentleşmenin Nijerya'daki ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Antoniucci, Bisello ve Marella (2021) İtalya'daki kentsel yoğunluk ile hane halkı elektrik tüketimi arasında istatistiksel olarak anlamlı negatif bir korelasyon olduğunu, ancak bu etkinin az olduğunu ortaya koymuştur.

Kentleşme ve elektrik tüketimi arasındaki ilişkiyi Çin kapsamında ele alan çalışmalarda farklı bulgular elde edilmiştir. Xie vd. (2009) Çin'de elektrik tüketimi ve kentleşme arasında uzun vadeli bir denge ilişkisi olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca, elektrik tüketiminin kentleşme üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Luo (2014) Çin'deki ekonomik büyüme, elektrik tüketimi, yatırım, emek ve kentleşme arasındaki kısa vadeli ilişkiyi analiz etmek için Vektör Hata Düzeltme Modelini kullanmıştır. Çalışma sonucunda elektrik tüketiminin ekonomik büyüme ve kentleşmeyle yakından bağlantılı olduğu tespit edilmiştir. Zhu ve Lin (2022) 2010 – 2018 dönemi aralığında Çin'deki kentleşmenin ortalama konut tüketimini %12.8 oranında artırdığını göstermiştir. Li vd. (2023) 2008 – 2019 dönemi için Çin'deki 283 ili kapsayan bir araştırma yapmıştır. Bu çalışma sonucunda kentsel yayılma ve kentsel elektrik tüketimi seviyeleri, Çin genelindeki mekansal dağılımlarında farklılıklarla artmakta olduğu görülmüştür. Ayrıca, kentsel yayılma ile elektrik tüketimi arasında pozitif bir

mekansal korelasyon olduğu sonucuna varılmıştır. Bu durum, şehirlerin elektrik kullanımının komşu bölgelerden etkilendiğini göstermektedir.

Türkiye kapsamında kentleşme ve enerji tüketimi arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmalarda farklı bulgular elde edilmiştir. Büyük şehirlerde kentleşme oranının artmasıyla birlikte elektrik tüketiminde önemli artışlar gözlemlenmiştir (Şahin ve Türkmen, 2015). Ayrıca, bölgesel düzeyde yapılan çalışmalar, kentleşme sürecinin enerji tüketimi üzerindeki etkilerinin bölgeden bölgeye farklılık gösterdiğini ortaya koymuştur (Demir ve Çetin, 2018). Örneğin, Doğu Anadolu Bölgesi'nde kentleşme oranının düşük olmasına rağmen, elektrik tüketimindeki artışın diğer bölgelere göre daha yavaş olduğu belirtilmiştir (Yılmaz ve Kaya, 2020). TRB bölgesinin coğrafi ve iklim özellikleri, enerji tüketimi üzerinde etkilere sahiptir. Bölgedeki kentleşme oranının artmasıyla birlikte sanayi ve hizmet sektörlerindeki faaliyetlerin de elektrik tüketimini artırdığı belirtilmiştir (Arslan ve Yıldız, 2021).

3. VERİ VE YÖNTEM

Bu çalışmada Türkiye'deki kentleşmenin enerji tüketimi üzerindeki etkisi bölgesel olarak incelenmiştir. Bu bağlamda, Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli, Van, Muş, Bitlis ve Hakkari illerinin oluşturduğu TRB bölgesi analiz edilmiştir. Çalışma, 2007 – 2021 dönemi yıllık verilerini kapsamaktadır.

Çalışma kapsamında analiz için panel gecikmesi dağıtılmış otoregresif (ARDL) modeli kullanılmıştır. ARDL modeli değişkenler arasındaki kısa ve uzun ilişkileri ortaya koyabilmektedir. Bu kapsamda oluşturulan temel model aşağıdaki gibidir:

$$\text{elektrik}_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 \text{kentsel}_{it} + \alpha_2 \text{kisigsyih}_{it} + u_{it} \quad (1)$$

Denklem (1)'de $i=1, 2, \dots, 8$ illerin indeksini; $t = 2007, 2001, \dots, 2021$ ise yılı temsil etmektedir. Bu denklemde kişi başına elektrik tüketimi (elektrik), kentleşme (kentsel), kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasıla (kisigsyih) değişkenlerini göstermektedir.

Elektrik tüketiminin bağımlı değişken olduğu panel ARDL modeli denklem (2)'deki gibi tanımlanmıştır.

$$\begin{aligned} \Delta \text{elektrik}_{i,t} = & \beta_0 + \beta_1 \text{elektrik}_{i,t-1} + \beta_2 \text{kentsel}_{i,t-1} + \beta_3 \text{kisigsyih}_{i,t-1} + \sum_{h=1}^{p-1} \alpha_{ij} \Delta \text{nelektrik}_{i,t-h} \\ & + \sum_{j=0}^{l-1} \alpha_{ij} \Delta \text{kentsel}_{i,t-j} + \sum_{v=0}^{n-1} \varphi_{iv} \Delta \text{kisigsyih}_{i,t-v} \\ & + \varepsilon_{i,t} \end{aligned} \quad (2)$$

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Çalışmada öncelikle değişkenlerin yatay kesit bağımsızlığa sahip olup olmadıkları analiz edilmiştir. Çizelge 1'de Breusch-Pagan LM, Pesaran scaled LM ve Pesaran CD yatay kesit bağımsızlık testlerine ait sonuçlara yer verilmiştir. Tüm test sonuçlarına göre değişkenlerin yatay kesit bağımsız olma durumu %1 önem düzeyinde reddedilmiştir. Bu durumda değişkenlerin yatay kesit bağımlılığa sahip olduğu görülmüştür.

Çizelge 1. Yatay Kesit Bağımsızlık Testleri

Testler	elektrik	kentsel	kisigsyih

Breusch-Pagan LM	285.165* (0.000)	243.941* (0.000)	415.071* (0.000)
Pesaran scaled LM	34.365* (0.000)	28.856* (0.000)	51.725* (0.000)
Pesaran CD	16.687* (0.000)	14.500* (0.000)	20.373* (0.000)

Not: * %1 önem düzeyine göre anlamlıdır. Parantez içindekiler prob değerlerini ifade etmektedir. Doğal logaritmaları alınmış seriler incelenmiştir.

Yatay kesit bağımlılığa sahip olan değişkenler için Pesaran (2007) birim kök testi tercih edilmiştir. Çizelge 2’de değişkenlerin birim kök testi sonuçları gösterilmiştir. Buna göre elektrik ve kisigsiyh değişkenlerinin birim köke sahip olma durumu %1 önem düzeyinde reddedilmiştir. Bu durumda her iki değişkenin durağan olduğu sonucuna varılmıştır. Kentsel değişkeninde ise seviyede birim köke sahip olma durumu reddedilememiştir. Bu bağlamda, birinci fark alınarak birim köke sahip olma durumu %1 önem düzeyinde reddedilerek durağan hale gelmiştir.

Çizelge 2. Pesaran (2007) Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Test istatistiği
elektrik	-3.389*
kentsel	-0.934
kisigsiyh	-4.697*
Δkentsel	-6.366*

Not: * %1 önem düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir. Tablo kritik değerleri önem düzeylerine göre %1 için -2.72, %5 için -2.40 ve %10 için -2.24’tür.

Çizelge 3’te Panel ARDL modelinin hem uzun hem de kısa dönem için tahminleri verilmiştir. Uzun dönem tahmin sonuçlarına göre tüm serilerin en azından %10 önem düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür. TRB bölgesi için kentleşmede meydana gelen %1’lik bir artış elektrik tüketimi üzerinde %0.155 değerinde bir artış olmasını sağlayacaktır. Kişi başına gayri safi yurtiçi hasılda meydana gelen %1 seviyesindeki bir artış, elektrik tüketimi üzerinde %0.255 değerinde artışa neden olacaktır. Kısa dönem tahmin sonuçlarında hata düzeltme terimi (ecm) beklenildiği gibi negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bu katsayı 0.464 olarak elde edilmiştir. Bu durum elektrik tüketim denkleminde oluşan herhangi bir şok, ilk yıl içerisinde eski dengesine gelme durumu yaklaşık olarak 0.46’dır. Her bir il için elde edilen hata düzeltme katsayıları %1 önem düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bu katsayılara bakıldığında uzun vadede dengeye gelmede en hızlı Malatya ili olurken, en yavaş uzun vadede dengeye Bingöl’ün geldiği sonucuna varılmıştır.

Çizelge 3. Panel ARDL Modeli Tahmin Sonuçları

Uzun Dönem Tahmini		
	Katsayı	t istatistiği
kentsel	0.155*	1.934
kisigsiyh	0.255***	8.439
Kısa Dönem Tahmini		
	Katsayı	t istatistiği
ecm	-0.464***	-2.640
Δelektrik(-1)	0.115	0.990
Δkentsel	-0.176	-0.517
Δkisigsiyh	-0.219	-1.357
Sabit	1.349***	2.892
Her Bir İle Göre Hata Düzeltme Katsayısı		
	Katsayı	t istatistiği

Malatya	-1.233**	-5.132
Elazığ	-0.460***	-12.916
Bingöl	-0.165***	-15.421
Tunceli	-0.609***	-6.772
Van	0.522***	8.437
Muş	-0.653***	-58.640
Bitlis	-0.587***	-25.284
Hakkari	-0.525***	-7.007

Not: ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 önem düzeylerine göre anlamlılığı ifade etmektedir.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu çalışmada Türkiye'nin TRB bölgesinde (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli, Van, Muş, Bitlis ve Hakkari) kentleşmenin elektrik tüketimi üzerindeki etkisi panel ARDL modeli ile analiz edilmiştir. 2007-2021 dönemini kapsayan yıllık veriler üzerinden yapılan analizde, kentleşmenin ve kişi başına düşen gayrisafi yurtiçi hasılanın elektrik tüketimi üzerinde uzun dönemde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Kentleşmede meydana gelen %1'lik bir artış, elektrik tüketiminde %0.155 oranında artışa yol açmaktadır. Benzer şekilde, kişi başına gayri safi yurtiçi hasıladaki %1'lik artış da elektrik tüketimini %0.255 oranında artırmaktadır.

TRB bölgesinde kentleşme ve ekonomik büyüme, enerji tüketimini artıran önemli faktörlerdir. Bu durum, bölgenin enerji altyapısının güçlendirilmesini ve sürdürülebilir politikaların uygulanmasını gerektirmektedir. Yenilenebilir enerji yatırımları, enerji verimliliği uygulamaları ve akıllı şehir dönüşümleriyle, artan enerji talebi çevre dostu bir şekilde karşılanabilir. Bu sayede, TRB bölgesi hem ekonomik kalkınmasını sürdürebilir hale getirebilir hem de enerji güvenliğini sağlayabilir. Bu çalışmanın bulguları, benzer özellikteki diğer bölgeler için de yol gösterici olabilir.

Sonuç olarak, TRB bölgesindeki kentleşmenin enerji tüketimi üzerindeki etkileri göz önüne alındığında, enerji arz güvenliği, çevresel sürdürülebilirlik ve sosyal refah hedeflerine ulaşmak için bölgeye özgü, bütüncül enerji ve kentleşme politikalarının geliştirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Antoniucci, V., Bisello, A., & Marella, G. (2021). Urban density and household-electricity consumption: an analysis of the Italian residential building stock. In Smart and Sustainable Planning for Cities and Regions: Results of SSPCR 2019—Open Access Contributions 3 (pp. 129-140). Springer International Publishing.
- Arslan, M., & Yıldız, S. (2021). Doğu Anadolu Bölgesi'nde Kentleşme ve Enerji Tüketimi İlişkisi. Enerji Politikaları Dergisi, 15(2), 45-60.
- Demir, Y., & Çetin, M. (2018). Türkiye'de Bölgesel Enerji Tüketimi ve Kentleşme İlişkisi. İktisat ve Toplum Dergisi, 8(3), 112-125.
- Henderson, J. V. (2003). The urbanization process and economic growth: The so-what question. Journal of Economic Growth, 8(1), 47-71.
- Jones, D. W. (1991). How urbanization affects energy-use in developing countries. Energy Policy, 19(7), 621-630.

- Li, Q., Yang, L., Huang, S., Liu, Y., & Guo, C. (2023). The effects of urban sprawl on electricity consumption: empirical evidence from 283 prefecture-level cities in China. *Land*, 12(8), 1609.
- Liddle, B., & Lung, S. (2014). Might electricity consumption cause urbanization instead? Evidence from heterogeneous panel long-run causality tests. *Global Environmental Change*, 24, 42-51.
- Luo, Q. (2014). The short-run and dynamic relationship between urbanization, electricity consumption and economic growth. *Journal of Chemical and Pharmaceutical Research*, 6(7), 2726-2732.
- Madlener, R., & Sunak, Y. (2011). Impacts of urbanization on urban structures and energy demand: What can we learn for urban energy planning and urbanization management?. *Sustainable Cities and Society*, 1(1), 45-53.
- Nathaniel, S. P., & Bekun, F. V. (2021). Electricity consumption, urbanization, and economic growth in Nigeria: New insights from combined cointegration amidst structural breaks. *Journal of Public Affairs*, 21(1), e2102.
- Parikh, J., & Shukla, V. (1995). Urbanization, energy use and greenhouse effects in economic development: Results from a cross-national study of developing countries. *Global Environmental Change*, 5(2), 87-103.
- Poumanyong, P., & Kaneko, S. (2010). Does urbanization lead to less energy use and lower CO2 emissions? A cross-country analysis. *Ecological Economics*, 70(2), 434-444.
- Sadorsky, P. (2013). Do urbanization and industrialization affect energy intensity in developing countries? *Energy Economics*, 37, 52-59.
- Sadorsky, P. (2018). Shifts in energy consumption driven by urbanization.
- Sbia, R., Shahbaz, M., & Ozturk, I. (2017). Economic growth, financial development, urbanisation and electricity consumption nexus in UAE. *Economic research-Ekonomska istraživanja*, 30(1), 527-549.
- Sekantsi, L. P., & Timuno, S. (2017). Electricity consumption in Botswana: the role of financial development, industrialisation, and urbanization. *Review of Economic and Business Studies*, 10(1), 75-102.
- Senan, N. A. M., Mahmood, H., & Liaquat, S. (2018). Financial markets and electricity consumption nexus in Saudi Arabia. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 8(1), 12-16.
- Shahbaz, M., & Lean, H. H. (2012). The dynamics of electricity consumption and economic growth: A revisit study of their causality in Pakistan. *Energy*, 39(1), 146-153.
- Şahin, U., & Türkmen, A. (2015). Türkiye'de Kentleşme ve Enerji Tüketimi İlişkisi. *Enerji Ekonomisi Dergisi*, 7(2), 78-92.
- Xie, P. J., Tan, Z., Hou, J. C., & Wang, M. B. (2009). Analysis on dynamic relationship between urbanization and electricity consumption level in China. *Power Syst Technol*, 33, 77.

- Yılmaz, E., & Kaya, T. (2020). Doğu Anadolu Bölgesi'nde Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme. Bölgesel Kalkınma Dergisi, 12(1), 34-48.
- Zhu, P., & Lin, B. (2022). Revisiting the Effect of Urbanization on Residential Electricity Consumption: Evidence From China Family Panel Studies. Journal of Global Information Management (JGIM), 30(1), 1-17.

DÖNGÜSEL EKONOMİ VE ÜLKELERİN ATIK YÖNETİMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yüksek Lisans Öğrenci, ILIRJAN HASA

Yıldız Teknik Üniversitesi

ilirjan.hasa@std.yildiz.edu.tr - 0009-0008-6763-2914

Doç. Dr., GÖKHAN ÖZKAYA

Yıldız Teknik Üniversitesi

gozkaya@yildiz.edu.tr - 0000-0002-2267-6568

ÖZET

Döngüsel ekonomi, geri dönüşüm, yeniden kullanım, onarım, yenileme, yeniden üretim, emtia paylaşımı ve yaratıcı iş modellerine odaklanan bir üretim ve tüketim sistemidir. Döngüsel ekonomi, atıkları veya yeterince kullanılmayan varlıkları ekolojik ve finansal faydaları vurgulayan yeni, işlevsel emtialara veya hizmetlere dönüştüren sürdürülebilir bir kalkınma yaklaşımıdır. Bu kavramla ilgili performansı değerlendirmek ve ülke karşılaştırmalarını kolaylaştırmak için, üç boyutta 21 alt göstergede veri toplandı. Döngüsel ekonominin değerlendirilmesi çok yönlü ve çok kriterli bir zorluk içermektedir. Araştırmanın amacı, CRITIC yöntemini kullanarak geri dönüşüm vurgusu, döngüsel malzeme kullanımı, malzeme verimliliği ve atık yönetimi dahil olmak üzere çeşitli konuları değerlendiren göstergelerin ağırlıklarını belirlemektir. Ek olarak, ilgili göstergeler hakkında mevcut verileri olan tüm AB ülkelerini çok kriterli karar verme yaklaşımı olan PROMETHEE yöntemi ile değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın sonuçları, birçok ilgili araştırma çabasının sonuçlarıyla karşılaştırılmıştır. Değerlendirmeler Avusturya, Belçika, Fransa, Almanya ve Lüksemburg'un diğer uluslardan olumlu ve önemli bir farklılık gösterdiğini göstermektedir. Genel olarak, Doğu Avrupa ülkeleri ise en alt sıralamalar arasındadır. Bu çalışmaların ve yaklaşımların sonuçları, işletmeler ve hükümetler için çevresel ve dairesel ekonomi hedefleri konusunda stratejik bir karşılaştırma aracı sunmaktadır. Çalışmanın sonucunda, döngüsel ekonomi ve sürdürülebilir çevre ve ekonomi üzerindeki olumlu etkileri konusunda daha fazla farkındalık olması ve farklı yöntemler kullanan gelecekteki araştırmaların bulgularının bu yaklaşımın sonuçlarıyla karşılaştırılması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler : Döngüsel Ekonomi, Çok Kriterli Karar Verme, Atık Yönetimi

KUR'AN'DA BELİRSİZ KELİMENİN SEÇİMİ VE BUNUN DİLSEL TEFSİR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Doç.Dr, Ahmed ALDYAB

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, ahmad.adyab@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-9497-9197

المخلص:

التفسير اللغوي للقرآن يركز على فهم معاني الكلمات القرآنية وتفسيرها بناءً على قواعد اللغة العربية، مع مراعاة السياق البلاغي والنحوي. أحد الجوانب المهمة في هذا التفسير هو اختيار التنكير بدلاً من التعريف في بعض المفردات القرآنية. التنكير هو إشارة إلى عدم تحديد الشيء أو الشخص، مما يضيف نوعاً من العمومية أو الإبهام الذي يمكن أن يتناسب مع معاني الآية. اختيار التنكير في القرآن ليس عشوائياً، بل له دلالة كبيرة. فالتنكير يعزز من عمومية المعنى ويترك المجال لتأويلات متعددة، مما يوسع فهم الآية ويجعلها قابلة للتطبيق في مختلف السياقات. على سبيل المثال، قد يُستخدم التنكير في آيات تتحدث عن الصفات أو الأفعال بطريقة غير محددة لتشمل جميع أفراد الجنس أو الفئة. في بعض الحالات، يُستخدم التنكير لتأكيد معنى الشمول والعمومية، بينما التعريف يهدف إلى تحديد شيء أو شخص معين. هذا الاختيار اللغوي يظهر عناية كبيرة في بناء النص القرآني، حيث يساعد في توسيع معاني الآيات وجعلها أكثر تأثيراً ومرونة في الفهم والتطبيق. الكلمات المفتاحية: اللغة العربية، التفسير، التفسير اللغوي، البلاغة، المعنى.

Özet

Kur'an'ın dilsel tefsiri, Kur'an kelimelerinin anlamlarını Arapça dil bilgisi kuralları çerçevesinde, belagat ve nahiv bağlamında anlamayı hedefler. Bu tefsirin önemli bir yönü, bazı Kur'an kelimelerinde belirli bir tanımlama yerine belirsiz bir ifade kullanmaktır. Belirsizlik, bir şeyin ya da kişinin belirlenmemiş olmasını ifade eder, bu da ayetin anlamıyla uyumlu olarak genellik veya belirsizlik ekler. Kur'an'da belirsizlik seçimi rastgele değildir, önemli bir anlam taşır. Belirsizlik, anlamın genelliğini güçlendirir ve çeşitli yorumlara açık bir alan bırakır, bu da ayetin anlaşılmasını genişletir ve farklı bağlamlarda uygulanabilir kılar. Örneğin, bazı ayetlerde nitelikler veya eylemler belirsiz bir şekilde kullanılarak tüm bir cins ya da grubu kapsar. Bazı durumlarda, belirsizlik, kapsayıcılık ve genel bir anlamı vurgulamak için kullanılırken, tanımlama belirli bir şey ya da kişiyi belirtmeyi amaçlar. Bu dilsel seçim, Kur'an metninin yapısının ne kadar özenle inşa edildiğini gösterir, aynı zamanda ayetlerin anlamlarını genişletmeye ve onları daha etkili ve esnek bir şekilde anlaşılabilir kılmaya yardımcı olur.

Anahtar kelimeler: Arap Dili, Tefsir, Dilsel Tefsir, Belagat, Anlam

Selection of Indefinite Words in the Qur'an and Its Impact on the Meaning within the Scope of Linguistic Interpretation

Summary

The linguistic interpretation of the Quran focuses on understanding the meanings of Quranic words and interpreting them based on the rules of the Arabic language, taking into account the rhetorical and syntactical context. One important aspect of this interpretation is the choice of using indefinite (nakira) instead of definite (ma'rifa) in some Quranic words. Indefiniteness refers to the lack of specification of something or someone, adding a sense of generality or ambiguity that aligns with the meanings of the verse. The choice of indefiniteness in the Quran is not random, but holds significant meaning. Indefiniteness enhances the generality of the meaning and leaves room for multiple interpretations, broadening the understanding of the verse and making it applicable in various contexts. For example, indefinite terms may be used in verses referring to attributes or actions in an unspecific way, covering all members of a genus or category. In some cases, indefiniteness is used to emphasize the inclusiveness and general meaning, while definiteness aims to specify a particular thing or person. This linguistic choice reflects great care in the construction of the Quranic text, helping to expand the meanings of the verses and making them more impactful and flexible in understanding and application.

Keywords: Arabic Language, Interpretation, Linguistic Interpretation, Rhetoric, Meaning.

المقدمة

يُعدّ القرآن الكريم الركيزة الأساسية التي تقوم عليها العقيدة والشريعة في الإسلام، وهو لا يُقرأ فقط على سبيل التعبد، بل يُندبر لفهم مراد الله عز وجل وتطبيق توجيهاته في واقع الحياة. ومن هنا كانت العناية بتفسير القرآن من أولى اهتمامات المسلمين منذ عهد النبوة، حيث انطلقت جهود العلماء لفهم ألفاظه، وتبيين معانيه، والكشف عن أسرارهِ. وقد تشكّل عبر العصور علم متكامل يُعرف بعلم التفسير، تفرّعت منه مناهج متعددة، منها ما هو نقلي، ومنها ما هو عقلي، ومنها ما هو لغوي، وهو الذي يشكّل محور اهتمامنا في هذا المقام.

إن التفسير اللغوي للقرآن الكريم ليس مجرد أحد فروع التفسير، بل هو الأساس الذي تُبنى عليه باقي المناهج، لأن القرآن نزل بلسان عربي فصيح، كما قال تعالى: ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا﴾ [يوسف: 2]، وقال أيضاً: ﴿بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ﴾ [الشعراء: 195]. فاللغة العربية بما تحمله من دقة في التعبير، وثراء في المفردات، وتقن في الأساليب، تُعدّ المفتاح الأول لفهم دلالات النص القرآني، وإدراك ما يحمله من معاني وأحكام وتشريعات.

ويهتم هذا النوع من التفسير بتحليل الكلمات القرآنية من حيث جذورها اللغوية، ودلالاتها السياقية، وبُناها الصرفية، وتراكيبها النحوية، ووجوهها البلاغية. وهو علم يكشف لنا عن الفروق الدقيقة بين الألفاظ التي قد تبدو في ظاهرها مترادفة، لكنها تؤدي معاني مختلفة في السياق القرآني. فعلى سبيل المثال، لم يستخدم القرآن لفظ "أبصر" مكان "رأى" عبثاً، ولا "غفر" مكان "صفح"، ولا "خشي" بدلاً من "خاف"، بل لكل كلمة دلالة خاصة تتناسب تماماً مع الموضع الذي وردت فيه.

وقد أدرك السلف الصالح أهمية اللغة في فهم القرآن، فكانوا يعودون إلى لغة العرب الخالص لفهم المعنى، ويرجعون إلى الشعر الجاهلي والمأثور من كلام العرب لتفسير غريب القرآن. ثم جاء من بعدهم علماء اللغة والتفسير فوسّعوا هذا الباب، كالراغب الأصفهاني في المفردات في غريب القرآن، وابن فارس في مقاييس اللغة، وأبو هلال العسكري في الفروق اللغوية، وغيرهم ممن سعوا لبيان دقة التعبير القرآني، وتمايز ألفاظه.

ولذلك، فإن التفسير اللغوي لا يقتصر على بيان معاني الكلمات فحسب، بل هو وسيلة لفهم الإعجاز القرآني، ووسيلة لحفظ النص من التأويل الخاطئ، خاصة في ظل التحولات اللغوية، وتغيّر دلالة بعض الألفاظ بمرور الزمن. ومن خلال هذا النوع

من التفسير، يمكن للدارس أن يقف على الفروق بين الكلمات القرآنية، ويُدرك لماذا اختيرت هذه الكلمة بالذات، دون غيرها مما يقرب منها في المعنى.

ومن هنا يمثل التفسير اللغوي أحد المفاتيح الأساسية لفهم النص القرآني، إذ يُعنى هذا المنهج بكشف أوجه الدلالة في الكلمات والتراكيب والأساليب العربية التي نزل بها القرآن الكريم. ومن بين الظواهر اللغوية اللافتة التي اهتم بها العلماء ضمن هذا المجال، تأتي ظاهرة التكرير، وهي من الأدوات البلاغية والدلالية المهمة التي استخدمها القرآن الكريم بدقة وإحكام، لتوجيه المعنى، وتكثيف الدلالة، وتوسيع أفق التأمل في الآيات.

ويُقصد بالتكرير في اللغة إيراد الاسم غير معرّف، أي خالياً من أل التعريف، وله أغراض متعددة في البلاغة العربية، منها التهويل، أو التحقير، أو التعظيم، أو التقليل، أو التعميم، وغيرها. وفي السياق القرآني، لا يأتي التكرير عبثاً أو لمجرد التنويع الأسلوبي، بل هو جزء من البناء المقصود للمعنى، حيث يحمل كل تكرير دلالة مخصوصة تتناسب مع سياق الآية ومقاصدها. ومن هنا، فإن التفسير اللغوي الذي لا يلحظ هذه الظاهرة في مواضعها المختلفة، قد يغفل جانباً مهماً من مرامي النص القرآني. وقد وقف علماء اللغة والبلاغة والمفسرون أمام مواضع كثيرة في القرآن تميّزت بالتكرير، فاستنتجوا منها معاني إضافية أغنت الفهم وزادت التفسير عمقاً وثراءً.

إن التفسير اللغوي القائم على استقراء ظواهر النحو والبلاغة، ومنها التكرير، لا يكتفي ببيان المعنى الظاهري للكلمة، بل يخصص في طبقات المعنى العميقة، فيكشف عن أسرار التعبير القرآني ودقته الفائقة. وهو ما يجعل من دراسة التكرير، لا سيما في مواضع التباين بين النكرة والمعرفة، خطوة جوهرية في فهم سياق الخطاب القرآني، واستنباط مقاصده، وإدراك الأثر البلاغي المقصود.

ومن هذا المنطلق، تتناول هذه الدراسة التكرير في الألفاظ القرآنية بوصفه عنصراً أساسياً ضمن التفسير اللغوي، فتستعرض دلالاته، وتبرز أبعاده السياقية والبلاغية، مع إيراد نماذج تطبيقية توضّح كيف ساهم التكرير في إغناء المعنى القرآني، وتوجيه دلالة الآيات، وإضفاء طابع من الشمول أو الغموض أو التركيز وفق المقام والسياق.

(ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ) [البقرة: 2]

في هذه الآية، وردت كلمة "هدى" منكرة دون أن تُعرّف بـ "اللام" التعريفية، وهذا التكرير يعد أمراً دقيقاً في سياق الآية ويُقصد منه إحداث توازن بين التعريف والتكرير. فلو تم تعريف "الهدى" باللام لكان ذلك في حقيقته تعريفاً للجنس، أي أن المقصود هو هدى عام يشمل جميع أنواع الهدى بشكل غير محدد، وهو ما يتنافى مع المعنى المراد في هذا السياق. إذن، كان التكرير هنا متعمداً ليظهر خصوصية معينة لهذا الهدى بشكل يتناسب مع المقام البلاغي والروحي الذي يدور حوله السياق. وعليه، فقد جاء التكرير تمهيداً لوصف الهدى بأنه "من عند ربهم"، وهو ما يعطي دلالة على تميز هذا الهدى عن غيره من الأنواع الأخرى. (أبو زهرة، 100)

الفرق بين الهدى هنا والهدى الذي ورد في الآية السابقة { هدى للمتقين } يكمن في أن الهدى الوارد في هذه الآية يُنظر إليه باعتباره نوعاً متميزاً، ليس فقط من حيث المصدر بل من حيث العلاقة الخاصة مع الله سبحانه وتعالى. فالهدى في الآية السابقة كان متعلقاً بأفراد فئة معينة (المتقين)، بينما في هذه الآية، نجد أن الهدى مرتبط مباشرة بالله، مما يضفي عليه طابعاً من التميز الخاص. هذه المغايرة ليست مغايرة في المعنى الدلالي للجملة، وإنما هي مغايرة في الأفق البلاغي الذي يهدف إلى إبراز قوة هذا الهدى وتفرد، وجعل الناس المعنيين به في حالة من التقدير والاحترام لما أُعطي لهم من هداية ربانية.

أما بالنسبة لإضافة "من ربهم" إلى الهدى، فهي إضافة ذات دلالة عميقة في سياق الآية. أولاً، إن الإشارة إلى أن الهدى "من ربهم" تضع هذا الهدى في سياق مقدس يعكس مكانة عالية للمصدر الذي ينحدر منه. فالله سبحانه وتعالى هو مصدر هذا الهدى، وبذلك فإن الهدى لا ينفصل عن عظمة المرسل، مما يعكس في الأذهان صورة فريدة من نوعها عن هذا الهدى. إضافة إلى ذلك، فإن هذه الإضافة تؤكد على العلاقة الخاصة بين الله والذين تلقوا هذا الهدى، كما أنها تدل على أن هؤلاء الأشخاص قد حظوا برعاية إلهية خاصة.

ومن منظور بلاغي، فإن هذه الإضافة تُضفي طابعاً من الفخر والاعتزاز، ليس فقط للهدى نفسه ولكن أيضاً للمتلقين له، (الزمخشري، 150)، فالمعرفة بأن الهدى صادر من الله مباشرة توحى بأعلى درجات الاحترام والتقدير. إذن، هو ليس مجرد

هدى عابر أو عالمي، بل هدى ذو قيمة خاصة بسبب مصدره الإلهي. وتُجسد هذه الإضافة أيضًا التفاعل العميق بين المرسل والمرسل إليهم، في إشارة إلى التميز الرباني الذي يرفع هؤلاء الأشخاص إلى مرتبة خاصة من العناية والرعاية الإلهية.

في المحصلة، كل هذه المعاني التي تضاف من خلال التكرير وإضافة "من ربه" تؤكد على أن هذا الهدى ليس مجرد إرشاد عام، بل هو هدى ذو طابع استثنائي، يكتسب عظمتة من مصدره الإلهي، (ابن عطية، 104) ويُنظر إليه على أنه هدى محض نابع من أسمى وأرفع مراتب التوجيه والرعاية الإلهية.

(وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ) [البقرة: ٧]

تحمل دلالة بلاغية عميقة تتجاوز الظاهر اللغوي لها. ففي هذه الآية، نُكِرَ المسند إليه، وهو "غشاوة"، بشكل لافت يعكس مرادًا خاصًا في المعنى بعيدًا عن التفسير الحرفي للفظ. إذ أن التكرير هنا لا يُقصد به مجرد الإشارة إلى غطاء مادي على الأبصار، وإنما يشير إلى نوع خاص من الغشاوة المعنوية التي تحول بين الإنسان وبين إدراك آيات الله تعالى.

إنَّ التكرير في هذا السياق جاء ليفيد نوعية الغشاوة، التي تمثل تغطية غير عادية، ليست مشابهة لما يتعارف عليه الناس من الأغشية المادية التي قد تغطي الأعين. فقد قصدت الآية إلى غشاوة معنوية، هي نوع من التعمية المقصودة على القلب والعقل، بحيث تحول هذه الغشاوة دون التفاعل مع آيات الله ودون الإيمان بها، وهو نوع من الإعراض التام والرفض الواعي لرسائل الله تعالى. وإذا تمَّ تعريف "الغشاوة" وتحديدًا، مثل أن نقول: {وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ} دون التكرير، فإن المعنى سيكون مقصورًا على الغطاء المادي المتعارف عليه، وهو ما لا يعبر عن الحالة المعنوية المقصودة. قال أبو جعفر: {غِشَاوَةٌ} بكسر الغين كذلك تستعمل العرب في كل ما كان مشتملاً على الشيء تَحُوْ عِمَامَةً وَقِلَادَةً (النحاس)

من ناحية أخرى، يرى بعض البلاغيين أن التكرير في الآية قد يُفهم أيضًا على أنه تعبير عن التعظيم. التكرير: في قوله «غشاوة» وذلك للتفخيم والتحويل (الجدول في إعراب القرآن) فالمراد بالغشاوة هنا غطاء ضخيم وعظيم، يحجب الأبصار ويحيل بينها وبين الحقائق الإلهية بشكل تام، ويحول دون قدرة هؤلاء على إدراك الأدلة الدالة على وجود الله وعظمته. وبذلك، يكون التكرير قد أدرج في الآية لإظهار عظمة هذا الغطاء، مما يعزز من فداحة حال هؤلاء المكذبين ويبرز شدة انغماسهم في تعاميمهم عن الحقيقة.

وقد يُفسَّر التكرير في هذه الآية باعتباره جمعًا بين معنيين بلاغيين: الأول هو التعظيم، حيث أن "غشاوة" تدل على نوع خاص من الحجب التام، والثاني هو تحديد النوعية، حيث أن الغشاوة التي على أبصارهم هي نوع غير مألوف من الأغطية، لا يمكن اختزاله في مجرد غطاء مادي عابر. فالغشاوة المشار إليها ليست مجرد حجاب عادي بل نوع خاص يصعب على الإنسان التخلص منه أو إدراكه بسهولة.

وفي هذا السياق البلاغي، يمكن إجراء مقارنة مع قول الشاعر: "لكل داء دواء" يُستطب به ... إلا الحماسة أعيت من مداويها" حيث نُكِرَ "دواء" في البيت الشعري للإشارة إلى نوع خاص من الأدوية التي تكون ملائمة لكل داء، وليس أي دواء عمومي. وهذا يشبه في معناه تكرير "غشاوة" في الآية، لأن المقصود ليس غطاء عادي، بل نوع خاص من الحجب العقلي الذي يصعب التعامل معه أو الشفاء منه. فالتكرير في الآية أن على أبصارهم نوع غشاوة ليس مما يتعارفه الناس، وهو التعامي عن الآيات، ولهم من الآلام العظام نوع عظيم لا يعلم كنهه إلا الله. (البيضاوي، 43)

إذن، فإن التكرير في الآية الكريمة {وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ} يتسم ببلاغة خاصة، حيث يُستخدم لتحديد نوعية هذا الغطاء المعنوي، وللتأكيد على عظمتة. وهذا التكرير لا يقتصر فقط على المعنى اللغوي، بل يتجاوز ذلك ليعكس حالة من الإعراض القوي والتعامي الواعي عن الحق، مما يجسد حالة المكذبين الذين لم يعد لديهم القدرة على إدراك آيات الله تعالى. ومعنى الغشاوة الغطاء. وليس الختم على القلوب والأسماع ولا الغشاوة على الأبصار هنا حقيقة كما توهمه بعض المفسرين فيما نقله ابن عطية بل ذلك جار على طريقة المجاز بأن جعل قلوبهم أي عقولهم في عدم نفوذ الإيمان والحق [والإرشاد إليها، وجعل أسماعهم في استكائها عن سماع الآيات والنذر، وجعل أعينهم في عدم الانتفاع بما ترى من المعجزات والدلائل الكونية (ابن عاشور، 255)]

(وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ) [البقرة: ١٧٩]

تحمل بلاغة بليغة في تكرير كلمة "حياة". وفي هذا السياق، فإن تكرير "حياة" يعد من أبرز الأوجه البلاغية التي تساهم في إضفاء عمق خاص على المعنى المقصود.

عند النظر في تنكير "حياة"، يمكننا أن نتلمس عدة دلالات بلاغية دقيقة تهدف إلى إبراز نوعية هذه الحياة ومدى تأثيرها على الفرد والمجتمع. إن التنكير في هذه الآية لم يكن مجرد أسلوب لغوي عابر، بل هو وسيلة لتمرير فكرة نوعية ومحددة للحياة التي يعنى بها النص، وهي الحياة التي تتحقق من خلال تطبيق حكم القصاص.

إفادة النوعية:

تنكير "حياة" هنا يشير إلى نوع خاص من الحياة وليس الحياة المطلقة أو العامة. فالحياة المشار إليها هي حياة معنوية ناتجة عن تحقق العدالة الاجتماعية. بمعنى آخر، هي حياة يحفظها القصاص عن طريق ردع الأفراد عن القتل والاعتداء على الآخرين، بحيث لا يُسمح بالتعدي على الأرواح إلا في حدود معروفة وعادلة. لذا، فإن "حياة" هنا تشير إلى نوع من الحياة الذي يمنح الفوضى ويصون الدماء، وهي حياة مليئة بالأمان والعدل، لا الحياة العشوائية التي قد تنشأ في غياب القصاص. فالتنكير أفاد أن الحياة التي تنتظر من يطبقون القصاص هي حياة عظيمة لا يبلغها الوصف (الزمخشري، 222)

التنويه بتأثير القصاص:

التنكير في كلمة "حياة" يُظهر أيضاً تأثير القصاص على الفرد بشكل غير مباشر. فالفرد الذي يهتم بالقتل يتذكر عقوبة القصاص، مما يدفعه إلى التراجع عن فعله. وبالتالي، فإن "الحياة" هنا ليست فقط استمرارية للبقاء البيولوجي، بل هي حياة معنوية، هي امتداد للوجود بحيث تتمكن الأفراد من العيش في بيئة أكثر أمناً، خالية من التهديدات والعنف. وهنا، يكمن بلاغة التنكير في إبراز أثر القصاص كوسيلة تمنح الحياة للمجتمع ككل، من خلال الحد من الجرائم. (القزويني، الإيضاح في علوم البلاغة، 181)

التنبيه على القيمة المجردة:

من الجوانب البلاغية المهمة في التنكير أن كلمة "حياة" جاءت نكرة لتدل على قيمة مجردة، بحيث لا تُحصر في فرد أو نوع معين من الحياة. هذا التنكير يعكس الفكرة العامة للقصاص باعتباره حلاً شاملاً لتهديدات القتل التي قد تحدث في المجتمع. فيكون المعنى أن القصاص يوفر نوعاً خاصاً من الحياة للمجتمع بأسره، يتجاوز حياة الأفراد المعينين الذين قد يتعرضون للقتل، ليشمل الجميع في مجتمع يسوده الأمان.

دلالة على الأثر الفعال والمباشر:

كذلك، فإن التنكير في كلمة "حياة" يحمل دلالة على أثر القصاص الفعال والمباشر على تصرفات الأفراد. فالتنكير لا يشير فقط إلى مفهوم الحياة بشكل عام، بل إلى حياة ناتجة عن حكم القصاص ونتائجه في النظام الاجتماعي. فالقصاص ليس مجرد عقوبة، بل هو وسيلة لتحقيق حياة مستدامة للأفراد والمجتمع من خلال القضاء على دوافع القتل والعنف. (الرازي، 229)

إضفاء العمق والإجمال:

تنكير "حياة" يُضفي عمقاً إضافياً للمعنى ويجعله مفتوحاً لتفسيرات متعددة حول الحياة التي يحققها القصاص. لو كانت الكلمة معرفة بـ "ال" لكانت قد انحصرت في نوع محدد من الحياة أو مفهوم ضيق. ولكن التنكير هنا يسمح بتوسيع الدلالة لتشمل جميع الجوانب المعنوية والاجتماعية التي تترتب على تطبيق القصاص.

تحفيز الفكر والتفكير:

التنكير في "حياة" يدعو القارئ أو السامع للتفكير في معنى الحياة التي يقدمها القصاص، وليس مجرد الاستمرار في الحياة البيولوجية. في السياق البلاغي، يشير التنكير إلى أن هذه الحياة نوع خاص من الحياة، وهي حياة محمية من القتل والعنف، حياة ينتظم فيها المجتمع ويعترف فيها الناس بعدالة الله وحكمته.

إن بلاغة تنكير "حياة" في هذه الآية تكمن في أنه يعكس نوعاً خاصاً من الحياة التي تنتج عن تطبيق حكم القصاص، حياة معنوية واجتماعية محمية من القتل والعنف (الشوكاني فتح القدير، 115). التنكير في هذه الكلمة يوسع المعنى، ليُظهر أن القصاص لا يقتصر على مجرد الانتقام أو العقوبة، بل يضمن حياة عادلة وأمنة للمجتمع بأسره، مما يساهم في نشر الطمأنينة والعدالة.

(فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا * إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا) [الشرح: ٥، ٦]

تتضمن دلالة بلاغية بليغة من خلال تنكير كلمة "يُسْرًا"، وهو أسلوب بلاغي يستحق التأمل في أبعاده. فالتنكير هنا لم يكن عابراً، بل له دلالات عميقة تتعلق بتعظيم الكلمة نفسها ورفع شأنها في السياق القرآني. قال ابن مسعود: والذي نفسي بيده لو كان العسر في حجر لطلبه اليسر حتى يدخل عليه (ولن يغلب عسر يسرين). وإنما كان العسر في الموضعين واحداً، واليسر اثنين، لدخول الألف واللام على العسر وحذفها من اليسر. (المواردي، 299)

التعظيم والإجلال:

إن تنكير "يُسْرًا" في هذه الآية يُعَدُّ نوعاً من التعظيم للكلمة، حيث إن السياق القرآني يشير إلى أن اليسر الذي يعقب العسر هو ليس مجرد يسر عادي أو يسير، بل هو يسر عظيم، يأتي بعد صبر وتحذٍ، ليبرز عظمة الفرج الذي يأتي بعد الشدة. ومن خلال التنكير، يُفهم أن هذا اليسر ليس محددًا أو معروفاً، بل هو يسر غير محدد النوعية في اللفظ، مما يضفي عليه صفة الشمول والقدرة على التكيف مع مختلف الظروف، ليكون فرجاً عظيماً وواسعاً. قال - صلى الله عليه وسلم - عند نزولها: "لن يغلب عسر يسرين"؛ لأن العسر أعيد معرفاً؛ فكان واحداً؛ لأن المعرفة إذا أعيدت معرفة؛ كانت الثانية عين الأولى؛ واليسر أعيد نكرة؛ والنكرة إذا أعيدت نكرة؛ كانت الثانية غير الأولى؛ فصار المعنى: "إن مع العسر يسرين" (النسفي، 95)

فالتنكير هنا لا يقتصر على مجرد الإشارة إلى "يسر" معين، بل يعكس اليسر الكبير والعظيم الذي يعقب العسر، مما يزيد من إشراق الأمل في نفوس المؤمنين ويُعزِّز من معنى الرحمة والفرج الإلهي. قد يكون المقام هو مقام تعظيم ما يترتب على العسر من يسر عظيم، بحيث يكون بمثابة وعد الله سبحانه وتعالى للمؤمنين بأن بعد كل عسر، يأتي يسر واسع ومبشر. (ابن كثير، 432)

التنكير كوسيلة لرفع درجة المعنى:

في البلاغة العربية، يُستخدم التنكير لرفع درجة المعنى وتوسيع نطاقه. وفي هذه الآية، تنكير "يُسْرًا" جاء ليُشير إلى أن اليسر في هذه الآية ليس مجرد تخفيف لحظي أو عابر، بل هو يسر يشمل جميع جوانب الحياة ويشمل جميع الأشخاص الذين يعانون من العسر. فالتنكير يرفع من درجة "اليسر" ليصبح رمزاً للرحمة الإلهية المتواصلة التي تواكب المؤمنين في أوقات العسر، مما يضفي على اليسر عمقاً معنوياً ويجعله أكثر شمولاً (ابن عطية، 686).

التأكيد على النتيجة المعنوية:

من خلال تنكير "يُسْرًا"، يُؤكَّد على أن اليسر هو نتيجة حتمية للعسر، وليس مجرد حالة عرضية أو مؤقتة. فالتنكير هنا يساهم في تمييز اليسر بوصفه نتيجة قوية وعميقة تتجسد بعد معاناة العسر. وهو ما يوسع الدلالة ليشمل حالة من الطمأنينة والإيمان بأن كل صعوبة ستقضي، ويأتي بعدها يسر عظيم يُخفف عن المؤمنين أعباءهم. (الحلبي، 48)

التنكير كأداة لتحقيق المعنى بشكل غير محدد:

إذا قارنا ذلك مع سياقات أخرى في الأدب العربي، يمكن ملاحظة أن التنكير قد يُستخدم أحياناً لإحداث تأثير قوي في المعنى دون أن يكون المقصود تحديداً أو وصفاً دقيقاً. في قوله تعالى: {فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا}، كان الغرض ليس تحديد نوع اليسر أو تحديد تفاصيله، بل هو توظيف التنكير ليتخذ اليسر طابعاً غير محدود، بحيث يمكن أن يتناسب مع كل حال من أحوال الناس بعد العسر، ليُبشِّرهم بفرج الله الواسع. (القاسمي، 6193)

التنكير لتحقيق من العظمة والجديّة:

ومن خلال التنكير في "يُسْرًا"، يُستشعر في المعنى عظمة اليسر القادم بعد العسر، بحيث يُبرز اليسر كأمر عظيم في ذاته. فاليسر هنا لا يُقصد به مجرد التخفيف البسيط، بل يُقصد به التيسير الكبير الذي يزيل الأعباء وينقلب به الحال من الشدة إلى الرفعة. (أبو السعود، 179)

(وَعَدَ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَمَسَاكِينَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتٍ عَدْنٍ وَرِضْوَانٌ مِنَ اللَّهِ أَكْبَرُ) [التوبة: ٧٢]

تتضمن بلاغة عظيمة في استخدام النكرة في كلمة "رضوان". حيث ترد كلمة "رضوان" منكراً في هذه الآية لتؤدي دلالة بلاغية متعددة الجوانب، تتعلق بالتعظيم والتفضيل على نعيم الجنة.

التنكير لإفادة التعظيم:

التنكير في كلمة "رضوان" يُعد أداة بلاغية عظيمة لإبراز سمو مكانته وعلو شأنه. فالرضا الإلهي هنا ليس مجرد حالة من الرضا المحدودة، بل هو نوع من السعادة الروحية التي تعادل، بل تفوق، جميع أنواع النعيم المادي الذي يتمتع به المؤمن في الجنة. (الرازي، 106)

هذا التنكير يؤدي إلى نقل المعنى إلى مستوى يتجاوز كل تصور مادي أو محسوس، مما يجعل "رضوان" يتخذ صورة أسمى من أي نعيم مادي قد يُذكر. ومن هنا يمكننا فهم أن المتكلم قصد إظهار عظمة "الرضا" الذي يأتي من الله تعالى، وأنه هو النعمة الأكبر التي يطمح إليها المؤمنون.

التنكير لأغراض بلاغية متعددة:

يمكن أن يكون التنكير هنا أيضاً لأغراض متعددة، سواءً في التعبير عن الفخامة والعظمة (التعظيم) أو لإبراز أن "الرضا" هو أساس النعيم، وأنه العنصر الذي لا يمكن الاستغناء عنه في حياة المؤمن (الألوسي، 137). النكرة في هذا السياق تشعر أن الرضا الإلهي غير محصور، بل هو شيء أكبر من أن يُحدّد أو يُقاس بأي معيار مادي، ولهذا فهو يعتبر "أكبر" من الجنة نفسها، بما فيها من نعيم.

إذا كانت الجنة وما فيها من نعيم هي المرموقة والمشهودة في الآية، فإن التنكير في كلمة "رضوان" يُستخدم لتأكيد أن رضى الله يتفوق عليها ويعتبر هو القيمة العليا التي يسعى إليها المؤمن. فالمؤمن لا يعيش لطلب النعيم المادي فحسب، بل يسعى لتحقيق رضا الله، الذي هو أكبر من كل شيء آخر. وبهذا، يظهر التنكير في هذه الآية بلاغياً لتوضيح سمو "الرضا" وتفضيله على كل نعيم مادي آخر، ليؤكد أن الرضا الإلهي هو أعلى درجات النعيم، وهو الذي يحقق السعادة الحقيقية في الآخرة.

التنكير في كلمة "رضوان" في هذه الآية يمثل أداة بلاغية عظيمة لتسليط الضوء على عظمة وسمو رضا الله تعالى. هو ليس مجرد حالة من الرضا، بل هو النعمة الكبرى التي تفوق كل النعم الأخرى في الجنة (ابن عاشور، 264). ومن خلال هذا التنكير، يتم تعزيز المعنى بأن "شيء قليل" من رضا الله أكبر من جميع أنواع النعيم المادي الذي يمكن أن يتخيله المؤمن، وهو ما يعكس قيمة الرضا الإلهي باعتباره أساس السعادة والفلاح في الآخرة.

(وفي ذلكم بلاء من ربكم عظيم) [البقرة: 49]

التنكير في كلمة "بلاء" في الآية الكريمة "وفي ذلكم بلاء من ربكم عظيم" يحمل دلالة بلاغية مهمة تتعلق بالسياق الذي وردت فيه الكلمة في القرآن الكريم.

التنكير في "بلاء":

كلمة "بلاء" في الآية الكريمة وردت منكراً (بلا أَل التعريف)، وهذه النكرة لها دلالة خاصة في هذا السياق.

في تفسير الآية الكريمة "وفي ذلكم بلاء من ربكم عظيم"، يمكن فهم وصف كلمة "عظيم" على أنه صفة للبلاء، حيث يُستخدم التنكير فيها للتفخيم والتعظيم. يشير التنكير في "بلاء" إلى عمومية وقوة البلاء، ويُعزز من شأنه ليبين أمراً ذا عظمة وقوة يصعب تحديد نطاقه أو طبيعته بشكل دقيق. وكما أشار الألوسي، فإن "عظيم" في هذا السياق ليس وصفاً للرب سبحانه وتعالى، بل هو تعبير عن عظمة البلاء ذاته بالنسبة للمخاطب أو السامع.

إذ إن الله تعالى هو "العظيم" الذي لا يُستعظم لديه شيء، فلا يكون العظمة هنا في صفة الله سبحانه، بل في شدة البلاء التي لا يمكن تصورها بشكل كامل أو إدراك تفاصيلها من قبل الإنسان. فالتنكير في "بلاء" مع إضافة صفة "عظيم" يُعتبر بمثابة تعزيز معنوي للبلاء، دالاً على أنه بلاء غير عادي وعميق في تأثيره، وقد يكون من الأنواع التي لا يعلم كنهها أو حقيقتها إلا الله سبحانه وتعالى.

وفي هذا السياق، تُعبّر كلمة "عظيم" عن نوع من التفخيم المعنوي للبلاء، بحيث يصبح البلاء كأنه ذا جلال ووقع في نفس المخاطب أو السامع. إنه بلاء يشتمل على مشاعر من الغموض والصعوبة لا يمكن تحديدها بوضوح، وهذا ما يعكسه

التنكير في "بلاء". العظمة في البلاء لا تعني بالضرورة حجمه المادي أو الكمي، وإنما تعني عظمتها النفسية والمعنوية التي تؤثر في المجتمعات والأفراد.

من خلال هذا الوصف، فإن البلاء يصبح بمثابة اختبار كبير يصعب تحديد نوعه أو كيفية التعامل معه. ويستمد هذا الاختبار عظمتها من شدة تأثيره، والتي تظل خفية عن البشر إلا أن الله وحده يعلم حقيقتها وأبعادها. وفي النهاية، يظل البلاء حافزاً للمؤمنين على الصبر والرجوع إلى الله، مع الاعتراف بعظمته وقدرته على تدبير الأمور مهما كانت صعوبتها. (الألوسي، 253)

البلاء كنوع من الإبهام:

التنكير في "بلاء" يساهم في إبراز الإبهام والعمومية، مما يعني أن البلاء هنا ليس بلاءً معيَّناً أو محدداً يمكن أن يُوصف. إنما هو بلاء عظيم قد يختلف نوعه وحجمه من شخص لآخر، بل قد يتغير في نفس الشخص بحسب الظروف والمواقف. فالنكرة تفتح المجال لفهم أن البلاء يمكن أن يكون من أنواع متعددة، سواء في المعاناة الجسدية أو النفسية أو الاجتماعية أو غيرها من صور البلاء.

العظمة والتعميم:

إضافة إلى الإبهام، التنكير في "بلاء" يعكس أيضاً عظمة البلاء. إذ أنه جاء بعد "عظيم"، مما يربط البلاء بالعظمة دون تحديد نوعه أو تفاصيله. فـ"بلاء" هنا يوحي بكل ما يمكن أن يعاني منه الإنسان في حياته من المصائب والشدائد، أي أن البلاء هنا هو أمر شامل يتضمن كل أنواع الاختبارات والابتلاءات التي قد يواجهها المسلم في حياته. لذلك فإن التنكير في كلمة "بلاء" لا يقتصر على نوع معين، بل يشير إلى شمولية الابتلاءات التي قد تواجه الإنسان. (الألوسي، 255)

دلالة التنكير على تعظيم الأثر النفسي:

التنكير في "بلاء" يعكس أيضاً أثر البلاء على النفس البشرية. فكلما كانت الكلمة نكرة، زاد الشعور بالعجز عن تحديد حجم أو طبيعة البلاء. وهذا يعكس أيضاً الطريقة التي يشعر بها الإنسان عند مواجهة المصاعب والابتلاءات؛ إذ يتعامل معها بقلق وحيرة حول طبيعة وحجم البلاء الذي يواجهه، خاصةً عندما يكون البلاء عاماً ولا يمكن تحديده بوضوح. (ابن عاشور، 489)

النهاية المتوقعة من البلاء:

من جانب آخر، يمكن أن يكون التنكير في "بلاء" دلالة على أن البلاء قد يكون أداة لاختبار قدرة الإنسان على الصبر والثبات. ولأن البلاء غير محدد، فقد يشمل العديد من الاختبارات، بدءاً من الأزمات الشخصية وحتى المحن العامة، لكن الهدف المشترك لجميع هذه البلاءات هو اختبار إيمان المسلم وصدقه في الصبر والرضا بحكم الله تعالى. (رضا، 257)

(ولما جاءهم كتاب من عند الله مصدق لما معهم) [البقرة: 89]

تنكير كلمة "كتاب" في الآية الكريمة:

ترد كلمة "كتاب" في الآية الكريمة: "ولما جاءهم كتاب من عند الله مصدق لما معهم"، وقد وردت منكرة (بلا أَل التعريف). وبعد هذا التنكير ذو دلالة بلاغية ومعنوية هامة، يمكن دراستها وتحليلها من خلال عدة أوجه.

التنكير للإشارة إلى النوعية والخصوصية:

التنكير في كلمة "كتاب" هنا يشير إلى أن المقصود ليس مجرد "كتاب" عادي أو محدد، بل هو كتاب معين يختلف في نوعه أو نوعية أثره عن الكتب الأخرى. من خلال تنكير "كتاب"، يتم التأكيد على أن هذا الكتاب الذي جاء من عند الله ليس كتاباً عادياً أو مألوفاً في سياق التشريعات السابقة، بل هو كتاب يحمل خصوصية معينة ويُنتظر منه أن يكون له دور فاعل في تأكيد وتصديق ما لدى المخاطبين. (ابن عاشور، 602)

التنكير للتعميم والعمق:

التنكير قد يكون دلالة على أن هذا الكتاب يحمل من الخصائص والصفات ما لا يمكن تحديده بوضوح إلا من خلال تدبره واكتشاف مضمونه. كما أن التعميم الذي يوفره التنكير يفتح المجال لفهم أن الكتاب الذي جاءهم له من الأهمية ما يتجاوز كونه مجرد رسالة أو تشريع جديد، بل هو بمثابة **تحقيق لوعده الله** وتصديق لما سبقه من كتب سماوية. (أبو السعود، 129)

التنكير للتفخيم والتعظيم:

من جهة بلاغية أخرى، يمكن أن يكون التنكير في "كتاب" مراداً منه **تفخيم هذا الكتاب** وتعظيم شأنه، إذ إن تعبير "كتاب من عند الله" يتضمن في ذاته تشريفاً وتكريماً، والتنكير هنا يضيف إلى هذا المعنى مزيداً من **العظمة**. فالكتاب ليس كتاباً عادياً، بل هو **كتاب عظيم** جاء من عند الله، بما يعني أن له أثراً بالغاً في تغيير حياة المؤمنين والمكلفين. (القاسمي، 349)

التنكير للإشارة إلى التنوع القرآني:

التنكير في "الكتاب" يبرز أيضاً تنوع الكتب السماوية من حيث محتوياتها وأدوارها. قد يكون المقصود من هذا التنكير هو التمييز بين هذا الكتاب (القرآن الكريم) وبين الكتب السابقة التي سبقت، حيث أن القرآن الكريم جاء ليكون مصدقاً لما معهم من الكتب السابقة. في هذا الإطار، التنكير هنا يعزز الفكرة بأن القرآن ليس مجرد تكملة لما سبق، بل هو كتاب متميز في ذاته يحمل مصداقية لما ورد في التوراة والإنجيل، وفي الوقت ذاته يعيد توجيه المفاهيم ويصحح المسائل التي تعرضت للتبديل والتحريف.

الفوائد البلاغية من التنكير:

التوسع في المعنى: التنكير يُسهّم في توسيع دلالة "الكتاب" ليشمل أي كتاب سماوي يحمل مصداقية لما قبله من كتب، وبالتالي يتسع المعنى ليشمل المفهوم العام للكتب السماوية.

العمومية: التنكير هنا يعزز من فكرة أن "الكتاب" هو كتاب جامع للأحكام والتوجيهات التي تُعتبر مصدقة وموثوقة من عند الله، بغض النظر عن التحديد الزمني أو السياق التاريخي.

التأكيد على الدور الوظيفي: التنكير أيضاً يُسهّم في الإشارة إلى أن الكتاب الجديد له دور وظيفي يتمثل في التأكيد على صدق الكتب السابقة دون التنازع معها، بل مصداقيتها ومواءمتها مع الحقائق التي أقرها الله.

(فتلقى آدم من ربه كلمات فتاب عليه) [البقرة: 37]

إن دلالة الكلمات التي تلقاها آدم عليه السلام تبرز من خلال معانيها العميقة التي تتجسد في العفو والمغفرة والرضا الإلهي، مما يعكس رحمة الله تعالى وكرمه. ومن خلال استعمال فعل "التلقى" في الآية، يظهر لنا أن هذا الفعل لا يعبر فقط عن قبول بل عن استقبال مشرف ومكرم، حيث يدل التلقي على التكلف والحرص على اللقاء بما هو محبوب، وهذا ما يميز "تلقى" عن "لاقى"، التي قد تحمل دلالة على الحضور العادي مع الغير سواء في سياق إيجابي أو سلبي، كما ورد في قوله تعالى: "يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمْ الَّذِينَ كَفَرُوا زَحَفًا".

لكن في سياق الآية، يظهر أن "التلقى" يرمز إلى تفاعل خاص، مما يجعل الكلمات التي تلقاها آدم عليه السلام كلمات نافعة، محمودة ومرغوبة، وليست كلمات توبيخ أو عقاب، بل كلمات تحمل في طياتها الرحمة والمغفرة. هذا التفسير يعزز فهمنا للآية ويشير إلى أن ما تلقاه آدم كان بمثابة تيسير الطريق أمامه لطلب المغفرة، بل إن استخدام فاء السببية في قوله تعالى "فَتَابَ عَلَيْهِ" يعكس تتابعاً طبيعياً ومباشراً، فلو كانت الكلمات التي تلقاها آدم كلمات زجر أو توبيخ، لما كانت النتيجة المترتبة عليها هي التوبة والرجوع إلى الله، إذ إن العقاب والتوبيخ لا يتسبب عادةً في فتح باب المغفرة، بل في المزيد من البعد عن الرحمة الإلهية. (الألوسي، 238)

إن هذه الكلمات التي تلقاها آدم عليه السلام كانت إما كلمات لقنه الله تعالى ليقولها طلباً للمغفرة، أو كلمات إعلام من الله عز وجل بأنه قد عفا عنه بعد أن أهبطه من الجنة. وفي كلتا الحالتين، فإن النتيجة الحتمية هي العودة إلى الله تعالى بالتوبة والرحمة، وهي علامة على كرم الله ورأفته بعباده. وعطف الفاء في "فَتَابَ عَلَيْهِ" يشير إلى أن التوبة كانت نتيجة طبيعية مباشرة للكلمات التي تلقاها، مما يبرز أن هذه الكلمات كانت مصدراً للمغفرة، وأن الله تعالى قد أظهر رحمته تجاه آدم، وجعل توبته سبباً لإزالة العقوبة المترتبة على معصيته.

ولذلك، يعتبر التلقي في هذه الآية وسيلة رمزية لا تعكس مجرد نقل كلمات، بل تجسد مفهومًا عميقًا من الرحمة والقبول، مما يعزز فكرة أن التوبة والمغفرة هما من لوازم الكلمات التي تلقاها آدم. وهذا ينسجم مع السيرة النبوية والقرآنية في كيفية تعامل الله مع عباده في حالات التوبة، حيث يُظهر دائمًا رحمته وعفوه بمجرد أن يتوجه العبد إليه بصدق.. (ابن عاشور، 438)

العبارة "وباءوا بغضب من الله" تعكس دلالة معنوية عميقة ترتبط بمعنى الاستحقاق والرجوع. إذ أن الفعل "باء" في اللغة العربية يشير إلى الرجوع والعودة، ولكن في هذا السياق يُستخدم كناية عن استحقاق الغضب والجزاء الإلهي. إذ يقال "باء فلان بكذا" بمعنى أنه صار مستحقًا أو أهلاً لهذا الشيء، كما في قولهم "باء فلان بقتله" أي صار حقيقًا به. وبالتالي، فالفعل "باءوا" يشير إلى أن هؤلاء الأشخاص قد أصبحوا أهلاً لغضب الله سبحانه وتعالى نتيجة لأفعالهم (الآلوسي، 211).

أما التنوين في كلمة "غضب" فيحمل دلالة من التفتيح والتأكيد، فالتنوين في هذا السياق يعزز من شدة الغضب الإلهي ويفيد أن هذا الغضب لم يكن مجرد غضب عابر أو محدود، بل هو غضب عظيم وكامل. كما أن استخدام الوصف "غضب" مع التنوين يساهم في إبراز مدى خطورة هذا العقاب، ويؤكد أن الغضب الذي وقع على هؤلاء القوم كان نتيجة حتمية لأفعالهم التي استوجبت هذا الجزاء. (أبو زهرة، 1365)

وبناءً على هذا، فإن التنكير في كلمة "غضب" لا يقتصر فقط على الإشارة إلى فعل الغضب ذاته، بل يعمق المعنى ويفتح المجال لتصوير نوعية وشدة هذا الغضب. إنه غضب لا يمكن تحديده أو تحجيمه بكلمات معينة، بل هو غضب شامل وعميق، يعكس أن هؤلاء الذين "باءوا" به قد أصبحوا في موقف يجعلهم أهلاً لهذا العقاب الذي يستحقونه.

إذن، يُعتبر التنكير هنا أداة دلالية تُسهم في تقديم الغضب الإلهي كظاهرة عظيمة وملموسة، تكون نتيجة مباشرة للخطأ والتمرد على أوامر الله تعالى.

الخاتمة:

وفي الختام، يتبين لنا أن تنكير الكلمات في القرآن الكريم ليس مجرد أسلوب لغوي أو تزيين بلاغي، بل هو وسيلة دقيقة ومقصودة تُسهم في تعميق المعنى وتوسيع دلالاته، وتُضفي على النص القرآني طابعًا من الشمول والروعة البلاغية التي تُعجز الأفكار والتعبيرات البشرية عن مجاراتها. فقد استخدم التنكير ليشير الانتباه، ويبرز العظمة، أو يُهَوِّل من الحدث، أو يُجسِّد الغموض المقصود لخلق تأثير وجداني لدى المتلقي، وهذا ما يظهر جليًا في العديد من المواضع القرآنية التي جاء فيها التنكير مُعَبِّرًا عن عمق المعنى وسمو المقصد.

وليس خافيًا أن هذا الاستخدام البلاغي المتقن يُعَبِّر عن انسجام تام بين اللفظ والمعنى، ويعكس إعجازًا بيانيًا يجعل من كل كلمة في القرآن ذات وظيفة محددة لا يمكن استبدالها دون الإخلال بجمال النص أو مقصده. فالتنكير في موضعه يوحى بالتهويل أو التعظيم أو التقليل أو التعميم، بحسب السياق، مما يدل على دقة التعبير القرآني، وسعة بلاغته، وثراء أساليبه.

وهكذا، يظل تنكير الكلمات في القرآن الكريم شاهدًا حيًا على أن بلاغته ليست وليدة الصدفة، بل هي وحي من عند الله، تحدّي به العرب وهم أهل البلاغة، وبقي هذا التحدي قائمًا إلى يومنا هذا، ليكون القرآن حجة قائمة، ومعجزة خالدة في لغته وأسلوبه ومعانيه.

المصادر والمراجع:

- التحرير والتنوير [تحرير المعنى السديد وتنوير العقل الجديد من تفسير الكتاب المجيد] المؤلف: محمد الطاهر ابن عاشور الناشر: دار التونسية للنشر - تونس سنة النشر: ١٩٨٤ هـ
- تفسير أبي السعود = إرشاد العقل السليم إلى مزايا الكتاب الكريم المؤلف: أبو السعود العمادي محمد بن محمد بن مصطفى (ت ٩٨٢ هـ) الناشر: دار إحياء التراث العربي - بيروت.
- تفسير الراغب الأصفهاني المؤلف: أبو القاسم الحسين بن محمد المعروف بالراغب الأصفهاني (ت ٥٠٢ هـ) الناشر: كلية الدعوة وأصول الدين - جامعة أم القرى الطبعة الأولى: ١٤٢٢ هـ - ٢٠٠١ م
- تفسير القرآن الحكيم (تفسير المنار) المؤلف: محمد رشيد بن علي رضا بن محمد شمس الدين بن محمد بهاء الدين بن منلا علي خليفة القلموني الحسيني (ت ١٣٥٤ هـ) الناشر: الهيئة المصرية العامة للكتاب سنة النشر: ١٩٩٠ م.
- تفسير القرآن العظيم لابن أبي حاتم المؤلف: أبو محمد عبد الرحمن بن محمد بن إدريس بن المنذر التميمي، الحنظلي، الرازي ابن أبي حاتم (ت ٣٢٧ هـ) المحقق: أسعد محمد الطيب الناشر: مكتبة نزار مصطفى الباز - المملكة العربية السعودية الطبعة: الثالثة - ١٤١٩ هـ
- تفسير الماوردي = النكت والعيون المؤلف: أبو الحسن علي بن محمد بن محمد بن حبيب البصري البغدادي، الشهير بالماوردي (ت ٤٥٠ هـ) المحقق: السيد ابن عبد المقصود بن عبد الرحيم الناشر: دار الكتب العلمية - بيروت.
- تفسير النسفي (مدارك التنزيل وحقائق التأويل) المؤلف: أبو البركات عبد الله بن أحمد بن محمود حافظ الدين النسفي (ت ٧١٠ هـ) حققه وخرج أحاديثه: يوسف علي بديوي راجعه وقدم له: محيي الدين ديب مستو [ت ١٤٤٢ هـ] الناشر: دار الكلم الطيب، بيروت الطبعة: الأولى، ١٤١٩ هـ - ١٩٩٨ م.
- جامع البيان عن تأويل أي القرآن المؤلف: أبو جعفر محمد بن جرير الطبري (٢٢٤ - ٣١٠ هـ) تحقيق: د عبد الله بن عبد المحسن التركي بالتعاون مع: مركز البحوث والدراسات الإسلامية بدار هجر - د عبد السند حسن يمامة الناشر: دار هجر للطباعة والنشر والتوزيع والإعلان - القاهرة، مصر الطبعة: الأولى، ١٤٢٢ هـ - ٢٠٠١ م
- الجامع لأحكام القرآن المؤلف: أبو عبد الله، محمد بن أحمد الأنصاري القرطبي تحقيق: أحمد البردوني وإبراهيم أطفيش الناشر: دار الكتب المصرية - القاهرة الطبعة: الثانية، ١٣٨٤ هـ - ١٩٦٤ م
- الدر المصون في علوم الكتاب المكنون المؤلف: أبو العباس، شهاب الدين، أحمد بن يوسف بن عبد الدائم المعروف بالسمين الحلبي (ت ٧٥٦ هـ) المحقق: الدكتور أحمد محمد الخراط الناشر: دار القلم، دمشق
- الدر المصون في علوم الكتاب المكنون المؤلف: أبو العباس، شهاب الدين، أحمد بن يوسف بن عبد الدائم المعروف بالسمين الحلبي (ت ٧٥٦ هـ) المحقق: الدكتور أحمد محمد الخراط الناشر: دار القلم، دمشق.
- روح المعاني في تفسير القرآن العظيم والسبع المثاني المؤلف: أبو الفضل شهاب الدين السيد محمود الألوسي البغدادي (ت ١٢٧٠ هـ) ضبطه وصححه: علي عبد الباري عطية الناشر: دار الكتب العلمية - بيروت الطبعة: الأولى، ١٤١٥ هـ - ١٩٩٤ م.
- زهرة التفاسير المؤلف: محمد بن أحمد بن مصطفى بن أحمد المعروف بأبي زهرة (ت ١٣٩٤ هـ) دار النشر: دار الفكر العربي.
- فتح القدير المؤلف: محمد بن علي بن محمد بن عبد الله الشوكاني اليمني (ت ١٢٥٠ هـ) الناشر: دار ابن كثير، دار الكلم الطيب - دمشق، بيروت الطبعة: الأولى - ١٤١٤ هـ.
- الكشاف عن حقائق غوامض التنزيل وعيون الأقاويل في وجوه التأويل المؤلف: محمود بن عمر بن أحمد الزمخشري [ت ٥٣٨ هـ] • دار الريان للتراث بالقاهرة - دار الكتاب العربي ببيروت الطبعة: الثالثة ١٤٠٧ هـ - ١٩٨٧ م
- اللباب في علوم الكتاب المؤلف: أبو حفص عمر بن علي بن عادل الدمشقي (ت بعد ٨٨٠ هـ)، الناشر: دار الكتب العلمية، بيروت - لبنان الطبعة: الأولى، ١٤١٩ هـ - ١٩٩٨ م

محاسن التأويل المؤلف: محمد جمال الدين بن محمد سعيد بن قاسم الحلاق القاسمي (ت ١٣٣٢ هـ) المحقق: محمد باسل
عيون السود الناشر: دار الكتب العلمية - بيروت الطبعة: الأولى - ١٤١٨.

KUR'AN'DA EŞANLAMLI KELİMELER ARASINDAN SEÇİM VE BUNUN LUGAVİ TEFSİR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Doç.Dr, Ahmed ALDYAB

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, ahmad.adyab@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-9497-9197

الملخص:

التفسير اللغوي للقرآن يعنى بفهم معاني الكلمات والعبارات القرآنية من خلال دراسة اللغة العربية في سياقها البلاغي والنحوي. القرآن الكريم، ببلاغته الفائقة، استخدم أساليب لغوية دقيقة تضمن توصيل المعاني بأكثر الطرق فاعلية وتأثيراً. في هذا الإطار، يأتي اختيار القرآن للمترادفات كجزء أساسي من الإعجاز اللغوي. فاختيار مفردات معينة دون غيرها في الآيات يساهم في إبراز المعنى الدقيق والمقصد المطلوب. القرآن الكريم يستخدم المترادفات بذكاء؛ حيث يختار من بينها ما يتناسب مع السياق البلاغي والمفهوم المراد توصيله. على سبيل المثال، قد يتم استخدام "الرحمة" في مكان و"البر" في آخر، رغم تشابههما، لكن كل منهما يحمل دلالة خاصة تتناغم مع المعنى الكلي للآية. هذه المترادفات تحمل طبقات من المعنى تساهم في تحقيق التوازن بين الدقة والعمق. الاختيار اللغوي السليم للمترادفات يعكس عناية كبيرة في بناء النص القرآني، ويظهر قدرة القرآن على أن يكون جامعاً بين المعاني المختلفة في إطار واحد، ما يعزز فاعلية التأثير القرآني على القلوب والعقول. الكلمات المفتاحية: اللغة العربية، التفسير، التفسير اللغوي، البلاغة، المعنى.

Kur'an'da Eşanlamlı Kelimeler Arasından Seçim ve Bunun lugavi Tefsir Üzerindeki Etkisi

Özet

Kur'an'ın dilsel tefsiri, Arapçanın belagati ve nahvî bağlamında, Kur'an kelimeleri ve ifadelerinin anlamlarını anlamayı amaçlar. Kur'an, üstün belagati sayesinde, anlamları en etkili ve etkileyici yollarla iletmek için hassas dilsel yöntemler kullanır. Bu bağlamda, Kur'an'ın eş anlamlı kelimeleri seçmesi, dilsel mucizenin temel bir parçasıdır. Ayetlerde belirli kelimelerin diğerlerine tercih edilmesi, doğru anlamı ve amacı vurgulamaya yardımcı olur. Kur'an, eş anlamlıları zekice kullanır; bu kelimeler arasından, iletilmek istenen anlam ve bağlama en uygun olanı seçilir. Örneğin, "rahmet" bir yerde, "iyilik" başka bir yerde kullanılabilir; her ikisi de benzer olsa da, her biri ayetin genel anlamıyla uyumlu farklı bir anlam taşır. Bu eş anlamlılar, anlamın derinliğini ve doğruluğunu dengeleyerek katkıda bulunur. Doğru eş anlamlı kelimelerin seçimi, Kur'an metninin yapılandırılmasında büyük bir özen gösterildiğini yansıtır ve Kur'an'ın farklı anlamları bir arada sunma yeteneğini ortaya koyar. Bu da, Kur'an'ın kalpleri ve zihinleri etkileyici gücünü artırır.

Anahtar kelimeler: Arap Dili, Tefsir, Dilsel Tefsir, Belagat, Anlam

Selection of Synonymous Words in the Qur'an and Its Impact on the Meaning within the Scope of Linguistic Interpretation

Summary

The linguistic interpretation of the Quran aims to understand the meanings of Quranic words and phrases through the study of the Arabic language in its rhetorical and syntactical context. The Quran, with its eloquence, employs precise linguistic methods that ensure conveying

meanings in the most effective and impactful ways. In this context, the Quran's choice of synonyms is an essential part of its linguistic miracle. The selection of specific words over others in the verses helps highlight the precise meaning and intended purpose. The Quran uses synonyms wisely; from these, it selects the one that fits the rhetorical context and the intended concept. For example, "mercy" may be used in one context, while "benevolence" in another; though they are similar, each carries a unique nuance that aligns with the overall meaning of the verse. These synonyms add layers of meaning, helping to balance precision with depth. The careful choice of synonyms reflects great attention in the construction of the Quranic text and showcases the Quran's ability to unify different meanings within one framework. This enhances the Quran's effectiveness in impacting hearts and minds.

Keywords: Arabic Language, Interpretation, Linguistic Interpretation, Rhetoric, Meaning.

مقدمة:

يحتل القرآن الكريم مكانة محورية في حياة المسلمين، ليس فقط باعتباره مصدر التشريع الأول، بل أيضاً لما يمثله من إعجاز لغوي وبياني فريد. ومنذ نزول الوحي على النبي محمد ﷺ، شكّل فهم القرآن الكريم وتفسيره أحد أبرز مجالات العناية العلمية لدى المسلمين، فانبثقت علوم كثيرة خادمة له، على رأسها علم التفسير. ومن بين مناهج التفسير التي ظهرت وتطورت مع مرور الزمن، يبرز **التفسير اللغوي** بوصفه مدخلاً رئيساً لفهم دلالات النص القرآني واستيعاب مراميّه، إذ لا يمكن فصل مضمون الوحي عن لغته التي نزل بها، وهي اللغة العربية.

فالقرآن الكريم، كما وصفه الله تعالى، نزل **(بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ)** [الشعراء: 195]، مما يجعل من اللغة العربية مفتاحاً لا غنى عنه لفهمه. ويُعنى التفسير اللغوي ببيان المعاني المستمدة من مفردات القرآن، وتراكيبه، وأساليبه، وقواعده النحوية والصرفية والبلاغية، مما يساعد على إدراك أبعاد النص في سياقه اللغوي الأصلي. ويعد هذا النوع من التفسير من أقدم صور التفسير، إذ اعتمده الصحابة والتابعون في فهم الآيات، فكانوا يرجعون إلى لغة العرب وأساليبهم في تفسير المشكل والغريب من الألفاظ، واستنباط المعاني التي قد تخفى على غير المتصلعين من العربية.

وقد لعبت القبائل العربية، وخصوصاً التي لم تختلط بلغتها بالأعاجم، دوراً كبيراً في حفظ معاني الألفاظ القرآنية، كما استند العلماء فيما بعد إلى دواوين الشعر الجاهلي والنثر العربي القديم لشرح غريب القرآن، وتقريب معانيه. وتوسّع المفسرون في هذا الباب، فظهر منهم من ركّز على المعنى المعجمي للكلمة، ومنهم من أولى اهتماماً بالبنية الصرفية، أو السياق النحوي، أو الأسلوب البلاغي، فأسهلوا جميعاً في بناء تراث لغوي تفسيري بالغ الغنى والتنوع.

ومن هنا، فإن التفسير اللغوي لا يُعدّ مجرد شرح للمعاني، بل هو مدخل ضروري لفهم القرآن على النحو الذي أراده الله سبحانه وتعالى، خاصة وأنّ تغيير الأزمان قد يؤدي إلى تغيير دلالات بعض الكلمات، أو نسيان استعمالاتها الأصلية، مما يجعل العودة إلى اللغة القرآنية ضرورة لفهم النص في ضوء ما كانت عليه اللغة في عصر التنزيل.

يتميّز القرآن الكريم بخصائص لغوية وبيانية فريدة، تجعله معجزة خالدة لا تنقضي عجائبه ولا يخلق على كثرة الرد. ومن أبرز وجوه هذا الإعجاز ما اشتمل عليه من دقة متناهية في اختيار الألفاظ، حيث تأتي الكلمة في موضعها لتؤدي معنى مخصوصاً لا يمكن أن يقوم مقامه لفظ آخر، حتى وإن بدا له معنى قريب في الاستعمال العام. ومن هنا نشأ علم دقيق في ميدان الدراسات القرآنية، يُعرف بـ **علم الفروق اللغوية**، وهو علم يُعنى بتمييز الألفاظ المتقاربة في المعنى، وبيان الفروق الدقيقة بينها، استناداً إلى السياق، والدلالة، والاستعمال القرآني.

ويُعدّ تتبع الفروق بين الكلمات ذات المعاني المتقاربة في القرآن الكريم باباً من أبواب التدبر الدقيق، وفهماً أعمق للمراد الإلهي، إذ إن التعبير القرآني لا يعرف الترادف التام كما هو شائع في لغة الناس، بل لكل لفظ في القرآن دلالة التي لا يساويه فيها غيره، مهما اقترب المعنى الظاهري. فالفارق مثلاً بين "الظن" و"الشك"، أو بين "القعود" و"الجلوس"، أو بين "القتل" و"الذبح"، ليس مجرد فارق لغوي بل هو فارق في المعنى والمقصد والسياق الذي يُساق فيه اللفظ.

وقد اعتنى عدد من العلماء والمفسرين واللغويين بهذا الجانب، منهم من أفرده بالتأليف، كالراغب الأصفهاني، ومنهم من تناول هذه الفروق ضمن كتب التفسير أو المعاجم، مما ساعد على إثراء هذا الحقل العلمي وجعله أكثر وضوحاً ودقة. كما أن هذا النوع من الدراسة لا يخدم التفسير وحده، بل يمتد أثره إلى الفقه والعقيدة والبلاغة، وكل علم يتصل بفهم النص القرآني.

ومن هذا المنطلق، تهدف هذه المقالة إلى تسليط الضوء على الفروق اللغوية بين الكلمات في القرآن الكريم، مع عرض نماذج تطبيقية توضّح كيف تختلف دلالة كل كلمة عن أختها، رغم تقاربهما الظاهري، مما يعكس جانباً من بلاغة القرآن وإعجازه البياني.

(وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ) [البقرة: 4]

الفرق بين "نزل" و"أنزل" في القرآن الكريم: تحليل لغوي وتفسيري

يُعتبر الفعلان "نزل" و"أنزل" من الأفعال اللغوية التي تحمل معاني متقاربة، إلا أن هناك فرقاً دقيقاً بينهما في المعنى والاستخدام، وهو ما يعكس خصوصية اللغة العربية وبلاغتها.

الفرق في المعنى اللغوي:

النتزيل (نزل):

مصدر "نزل" هو "النتزيل"، ويُستخدم للدلالة على فعل يحدث تدريجياً أو على فترات. فـ "النتزيل" يشير إلى نزول شيء بشكل متتابع أو مفروق (الأصفهاني، نزل)، كما في حالة نزول القرآن الكريم على النبي صلى الله عليه وسلم على مدى سنوات طويلة. هذا النزول التدريجي يتماشى مع الأحداث والوقائع التي مر بها المسلمون، ولذلك يعد "النتزيل" مرتبطاً بالترتيب الزمني أو التقسيم التدريجي.

الإنزال (أنزل):

أما "أنزل"، فمصدره "الإنزال"، ويُستخدم للدلالة على فعل يحدث دفعة واحدة (الجرجاني، 68). بمعنى أن "الإنزال" يشير إلى النزول الكامل والمباشر في وقت واحد، كما في نزول الكتب السماوية الأخرى مثل التوراة والإنجيل، التي نزلت دفعة واحدة في بداية إرسالها.

التفسير القرآني:

في القرآن الكريم، ورد الفعلان "نزل" و"أنزل" في آيات متعددة، وأحياناً جاءا معاً في آية واحدة كما في قوله تعالى: {نزل عليك الكتاب بالحق مصداً لما بين يديه وأنزل التوراة والإنجيل} [آل عمران: 3]. هذا التكرار دفع بعض المفسرين إلى محاولة تفسير الفرق بين الفعلين في هذه الآية.

الآراء التفسيرية المختلفة:

الرأي الأول - الاختلاف في النزول التدريجي والدفعي:

يرى بعض المفسرين أن "نزل" يشير إلى نزول القرآن تدريجياً على مدى أكثر من عشرين عاماً، بينما "أنزل" يُستخدم للإشارة إلى أن التوراة والإنجيل نزلا دفعة واحدة، وذلك لأن القرآن نزل منجماً وفقاً للوقائع المختلفة، بينما الكتابان الآخران نزلا دفعة واحدة. وقد أشار الزمخشري إلى هذا الرأي حيث قال: "القرآن نزل منجماً، أما الكتابان فنزلا دفعة واحدة". (الزمخشري، 76)

الرأي الثاني - الاختلاف في قوة الفعل:

يعتقد البعض أن الفرق بين الفعلين يعود إلى قوة الفعل ذاته. فالفعل "نزل" المضعف يُعبّر عن قوة أكبر من "أنزل"، مما يدل على عظمة القرآن وعلو مكانته مقارنة ببقية الكتب السماوية. وهذا الرأي يعكس قوة ودلالة نزول القرآن بمرور الوقت والتدرج في تحقيقه.

الرأي الثالث - الجمع بين النزول الدفعي والتدريجي:

يرى بعض المفسرين أن "أنزل" يُشير إلى نزول التوراة والإنجيل دفعة واحدة، بينما "نزل" يعبر عن نزول القرآن أولاً

دفعه واحدة من اللوح المحفوظ إلى السماء الدنيا، ثم بعد ذلك نزل تدريجيًا على قلب الرسول صلى الله عليه وسلم على مدار 23 عامًا. هذا الفهم يوضح كيف كان النزول القرآني مختلفًا في مرحلتيه.

الرأي الرابع - التنوع اللفظي:

بعض المفسرين يرون أن التفريق بين "نزل" و"أنزل" ليس إلا تنويعًا لغويًا لا يحمل دلالة إضافية. في هذا السياق، يُعتبر الإعلان مترادفين لا فرق جوهري بينهما. وقد أشار أبو حيان في تفسيره إلى أن هذا الاختلاف لا يضيف معنى جديدًا. والنتيجة:

على الرغم من أن الفعلين "نزل" و"أنزل" قد تداخلت معانيهما في بعض السياقات، إلا أن الاختلاف بينهما يبقى ملحوظًا. "نزل" يشير إلى نزول تدريجي ومنتظم، بينما "أنزل" يرتبط بنزول دفعه واحدة. هذه الاختلافات اللغوية ليست مجرد تفاصيل بلاغية، بل تحمل دلالات هامة على كيفية نزول الوحي على النبي صلى الله عليه وسلم وتوجيه الأمة عبر الزمن. وبناءً على هذه الآراء المختلفة، تبقى هذه التفريقات اجتهادية، ومن المهم احترام التنوع اللغوي في تفسير القرآن الكريم. يُظهر هذا التنوع في الألفاظ أيضًا حكمة الله سبحانه وتعالى في الطريقة التي اختار بها إيصال الوحي، بحيث تماشى نزول القرآن مع تطور الأحداث والظروف التي واجهها المسلمون في تلك الفترة (السيوطي، 146).

(ذَلِكَ أَلَكْتُبُ لَا رَيْبُ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ) [البقرة: 2]

الفرق بين "الريب" و"الشك":

يعد الفرق بين "الريب" و"الشك" من المسائل التي أثارت جدلاً بين العلماء، حيث اعتقد البعض أن الريب هو مجرد مرادف للشك. استند هؤلاء في ذلك إلى حديث ابن حاتم الذي أشار إلى أن "الريب" هو ذاته الشك في بداية سورة البقرة (ابن أبي حاتم، 34). مع ذلك، يرى السمين الحلبي في تفسيره للقرآن الكريم أن الريب ليس مجرد شك مطلق، بل هو أخص وأعمق من ذلك (الحلبي، 86).

الريب كنوع من الشك المتطور

في الواقع، يُعتبر "الريب" نوعاً من الشك الذي يصاحبه تهمة أو زيادة في سوء الظن (العسكري، 264). ويتميز الريب بوجود حالة من القلق والاضطراب النفسي نتيجة للشك في أمر ما، حيث يشعر الشخص بأن هناك أمراً يثير الشكوك في عقله. وعلى النقيض، فإن "الشك" يُعبر عن تردد النفس بين أمرين متقابلين دون وجود دليل واضح يرجح أحدهما على الآخر. (النيسابوري، 137) وعليه، يمكن القول إن الريب يتسم بمشاعر إضافية من القلق والارتباك، مما يؤدي إلى حالة من الانزعاج النفسي (الزمخشري، 34)، بينما يظل الشك في جوهره ترددًا محايداً بين الخيارات.

الفرق بين الشك والريب وفقاً لبعض العلماء

يلاحظ أن بعض العلماء يميزون بين الشك والريب من حيث طبيعة الشعور المصاحب لهما. فقد قالوا إن "الشك" يشير إلى الحيرة بين أمرين دون وجود أدلة ترجح أحدهما، بينما "الريب" يتضمن نوعاً من الافتراض أو الظن الذي قد يتضح لاحقاً. في حالة الريب، يلاحظ وجود "حكم نفسي" حتى وإن لم يكن قطعياً أو جازماً، وهو أمر غير موجود في الشك الذي يظل غير مؤكد وبدون حكم حاسم (الهرري، 409).

تفريق ابن القيم بين الشك والريب

من أبرز التفريقات بين "الريب" و"الشك" ما ذكره ابن القيم رحمه الله، حيث أشار إلى أنه يمكننا أن نقول "شك مريب"، ولكن لا يمكننا قول "ريب مشكك". وهذا يدل على أن الشك هو أساس الريب، بمعنى أن الشخص يشك في شيء ما أولاً، وقد يتطور هذا الشك لاحقاً إلى حالة من الريب والقلق. (ابن القيم، 106). وبالتالي، فإن الريب يُعتبر نتيجة للشك، حيث يتحول الشك إلى اضطراب نفسي وتوتر في النفس.

الريب والتأثير النفسي

يوضح ابن القيم كذلك أن "الريب" يحمل في طياته معنى الانزعاج والقلق. يُقال "رابه أمر كذا" بمعنى أنه جعله يشعر بالقلق أو الاضطراب. في المقابل، لا يُستخدم هذا المعنى في حالة الشك، حيث يُقال مثلاً "لا تُرب فلاناً"، أي لا تزعه أو تثير قلبه، بينما لا يُقال "لا تشككه" بنفس المعنى. هذا يبرز الاختلاف بين الريب الذي يحمل بعداً نفسياً إضافياً والشك الذي يبقى في حيز التردد العقلي (ابن القيم، 106).

بناءً على ما تقدم، يمكن القول إن "الريب" يعد تطوراً للشك، حيث يحمل معاني أعمق من مجرد التردد بين أمرين. الريب يتضمن تهمة وسوء ظن، إضافة إلى مشاعر من القلق والاضطراب النفسي التي ترافقه. بينما يظل الشك حالة نفسية محايدة في جوهرها لا تثير اضطراباً أو توترًا نفسيًا بشكل مباشر. بناءً على ذلك، يمكن اعتبار الشك نقطة البداية في عملية التفكير، بينما الريب هو المرحلة التي تتبع هذه البداية، وتتعامل مع الشك بطريقة أكثر توترًا وقلقًا.

(حَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَعَلَى أَبْصَرِهِمْ غَشْوَةً وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ) [البقرة: 7]

الفرق بين "القلب" و"الفؤاد"، و"الختم" و"الطبع"

تعد الألفاظ المتعلقة بالقلب والفؤاد من الألفاظ التي تكررت في النصوص القرآنية وتفاوتت دلالاتها، ما يثير تساؤلات حول معانيها الدقيقة والفروق بينها. وفي الوقت نفسه، فإن الأفعال "ختم" و"طبع" تُستخدم في اللغة العربية بشكل مترادف في بعض الأحيان، لكنها تحمل دلالات تختلف باختلاف السياق (ابن عاشور، 199). ويهدف هذا المقال إلى دراسة هذه المفاهيم من خلال مقارنة تحليلية، مع التركيز على الفروق الدلالية التي أشار إليها أهل العلم بين "القلب" و"الفؤاد"، و"الختم" و"الطبع"، في القرآن الكريم.

القلب والفؤاد: تمايز دلالي

في تفسيره لـ "القلب"، يذكر الراغب الأصفهاني في مفردات ألفاظ القرآن أن القلب سُمي بذلك لكثرة قلبه، وهو يشير إلى ما يحويه الإنسان من معاني تتعلق بالروح، والعقل، والمشاعر. كما أن القلب يرتبط بالقدرة على الفهم، كما ورد في قوله تعالى: {وَجَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ} (الأنعام: 25)، حيث يدل القلب هنا على مركز الإدراك الفكري. وفي العديد من الآيات، مثل قوله تعالى: {وَبَلَّغْتَ الْقُلُوبَ الْحَنَاجِرَ} (الأحزاب: 10)، يدل على الروح، مما يعكس دور القلب في تجسيد معاني الحياة والموت، والمشاعر والتقلبات النفسية.

وقد ورد في الحديث الشريف عن أنس بن مالك -رضي الله عنه- أن النبي صلى الله عليه وسلم كان يكثر من قول: "يا مُقَلِّبَ القلوب، ثبت قلبي على دينك"، وهو ما يعكس حقيقة تقلبات القلب بين الثبات والاضطراب. وتأكيداً على معنى القلب، قال أحدهم: "وما سُمِّيَ الإنسانُ إلا لنسيه، ولا القلبُ إلا أنه يتقلب".

أما الفؤاد، فيذكر ابن منظور في لسان العرب أنه يُطلق على القلب، لكنه يميز "الفؤاد" بمعنى التفؤد، أي التوقد والتأجج العاطفي. (ابن منظور، 324) وقد ورد في "مفردات القرآن" أن الفؤاد يشير إلى القلب عندما يكون في حالة تأجج أو انفعال عاطفي. ففي قوله تعالى: {مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَى} (النجم: 11)، نجد أن "الفؤاد" يعكس الحالة العاطفية المتأججة للنبي صلى الله عليه وسلم أثناء رؤيته للمعراج. كما جاء في قوله: {نَارُ اللَّهِ الْمُوقَدَةُ الَّتِي تَطَّلِعُ عَلَى الْأَفْنِدَةِ} (الهمزة: 6-7)، حيث يخص القرآن ذكر "الأفئدة" ليبين شدة تأثير النار على أعماق جزء من الجسم، الذي يمثل العواطف والمشاعر الإنسانية الأرق والأكثر تأثراً. (ابن عادل، 306)

وفي هذه السياقات، يتضح أن "الفؤاد" يختص بالدلالة على المعاني النفسية والعاطفية أكثر من "القلب"، الذي يشير إلى الإدراك العقلي والمعرفي. ويرى بعض العلماء، مثل البرهان البقاعي، أن الفؤاد هو منشأ الأهواء الفاسدة والعقائد المغلوطة، مما يجعله يشكل مصدرًا للأفعال القبيحة والانحرافات النفسية. بينما يرتبط "القلب" بمركز العقل والفهم، وهو أقرب إلى العقل الواعي.

الطبع والختم: تمايز دلالي

كما أن الفرق بين "القلب" و"الفؤاد" يتجلى في الدلالات النفسية والعاطفية، فإن الفعلين "ختم" و"طبع" أيضًا يحملان معاني دلالية تختلف باختلاف السياق. في تفسيره، يذكر ابن عاشور أن الفعلين "ختم" و"طبع" يتقاطعان في العديد من المعاني، لكن هناك فروقاً جوهرية بينهما. ففي "الطبع"، يُفهم أن الأثر الذي يتركه الفعل يكون دائماً وثاباً، ويصعب تغييره. فـ "طبع الإنسان على شيء" يعني أن تلك الصفة قد استقرت فيه وصارت جزءاً من طبيعته. يشير هذا إلى الثبات واللزوم، ويُستخدم "الطبع" بشكل عام للإشارة إلى حال دائمة أو سمة ثابتة (ابن عاشور، 199).

أما "الختم"، فيحمل دلالة على ترك أثر يمكن أن يكون مؤقتاً أو محدوداً، ولا يتسم بنفس درجة الثبات التي يتسم بها "الطبع". فعلى سبيل المثال، يُستخدم "الختم" في السياقات الدينية والشرعية للإشارة إلى التصديق أو التوثيق، كما في قوله تعالى: {حَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ} (التوبة: 87)، مما يعكس الإغلاق أو الإحكام المؤقت على القلب أو الفكر، وليس الثبات

الكامل. وعلى هذا النحو، يمكن القول إن "الختم" قد يحمل طابعاً أكثر مرونة وقابلية للتغيير في الزمان أو المكان (العسكري، 336)، في حين أن "الطبع" يعبر عن الثبات الدائم.

في القرآن الكريم، نجد أن "الطبع" ورد غالباً في سياقات تدلُّ الحالة التي لا يمكن تغييرها، مثل الطبع على القلوب الذي يدل على الإغلاق الفكري والروحي، بينما "الختم" ورد في سياقات قد تشتمل على معانٍ إيجابية وسلبية، مما يعكس مرونة أكبر في دلالاته.

التكامل بين المفهومين

إذا كان "القلب" يشير إلى الإدراك والعقل، و"الفؤاد" يعبر عن العواطف والمشاعر (القرطبي، 189)، فإن "الطبع" يشير إلى الحالة الثابتة التي لا يمكن تغييرها بسهولة، بينما "الختم" يعبر عن حالة إغلاق أو إحكام يمكن أن تتغير أو تتبدل. وهكذا، يتضح أن الفروق بين هذه المفاهيم تتجاوز مجرد المعاني اللغوية إلى أبعاد نفسية وعاطفية، تعكس تفاعل الإنسان مع محيطه ومع نفسه.

إجمالاً، نجد أن الفروق بين "الطبع" و"الختم" وكذلك بين "القلب" و"الفؤاد" ليست مجرد فروق لغوية، بل هي فروق دلالية ونفسية تعكس تفاعل الإنسان مع المعاني العميقة في النصوص القرآنية. فبينما يُعبّر "الطبع" عن الثبات واللزم، يشير "الختم" إلى الإغلاق الذي قد يتغير مع الزمن. أما "القلب" في القرآن، فيحمل دلالات عقلية وفكرية، بينما يرتبط "الفؤاد" بالعواطف والأهواء والمشاعر الشخصية، مما يضيف عمقاً آخر في الفهم القرآني للتفاعل الإنساني مع المحيط.

الخاتمة:

يتبين من خلال التأمل في النص القرآني أن الألفاظ قد وُظِّفت بدقة متناهية، بحيث لا يمكن استبدال كلمة بأخرى دون أن يتغير المعنى أو يتأثر السياق. تتجلى هذه الدقة في اختيار الألفاظ بحسب دلالاتها الدقيقة وظلالها المعنوية، مما يدل على إعجاز لغوي فريد لا مثيل له. تختلف الكلمات التي قد تبدو مترادفة في ظاهرها، لكنها تؤدي معاني مختلفة إذا ما وُضعت تحت المجهر البلاغي والبياني. هذا التنوع اللفظي ليس عبثاً، بل يخدم المقصد التشريعي أو التربوي أو العقدي في كل موضع. تكرار المعاني بألفاظ مختلفة لا يعني ترادفاً، بل يعكس تنوعاً في التعبير، وإثراءً في البلاغة، ومرونة في البيان. تظهر هذه الفروق اللغوية في أدق التفاصيل، سواء في استعمال المفردات أو ترتيب الكلمات أو تغير السياق. كل لفظ في القرآن موضوع بميزان محكم، وله طابعه الخاص الذي لا يمكن تجاوزه أو استبداله دون اختلال في المعنى. هذا ما يجعل دراسة الفروق اللغوية مدخلاً لفهم أعمق للنص القرآني، ووسيلة لاكتشاف طبقات من المعنى قد لا تُدرك بالقراءة السطحية. كما أن هذا الجانب يدحض فكرة الترادف التام في القرآن، ويؤكد أن الكتاب الكريم نزل بلغة دقيقة مقصودة لا مجال فيها للترادف العشوائي. إن عدم وجود ترادف حقيقي في القرآن يدل على عظمة هذا النص، وعلى أن كل لفظ فيه هو اختيار إلهي مقصود يخدم غاية مخصوصة.

المصادر والمراجع:

- التحرير والتنوير [تحرير المعنى السديد وتنوير العقل الجديد من تفسير الكتاب المجيد] المؤلف: محمد الطاهر ابن عاشور الناشر: الدار التونسية للنشر - تونس سنة النشر: ١٩٨٤ هـ
- تفسير أبي السعود = إرشاد العقل السليم إلى مزايا الكتاب الكريم المؤلف: أبو السعود العمادي محمد بن محمد بن مصطفى (ت ٩٨٢ هـ) الناشر: دار إحياء التراث العربي - بيروت.
- تفسير الراغب الأصفهاني المؤلف: أبو القاسم الحسين بن محمد المعروف بالراغب الأصفهاني (ت ٥٠٢ هـ) الناشر: كلية الدعوة وأصول الدين - جامعة أم القرى الطبعة الأولى: ١٤٢٢ هـ - ٢٠٠١ م
- تفسير القرآن الحكيم (تفسير المنار) المؤلف: محمد رشيد بن علي رضا بن محمد شمس الدين بن محمد بهاء الدين بن منلا علي خليفة القلموني الحسيني (ت ١٣٥٤ هـ) الناشر: الهيئة المصرية العامة للكتاب سنة النشر: ١٩٩٠ م.

- تفسير القرآن العظيم لابن أبي حاتم المؤلف: أبو محمد عبد الرحمن بن محمد بن إدريس بن المنذر التميمي، الحنظلي، الرازي ابن أبي حاتم (ت ٣٢٧هـ) المحقق: أسعد محمد الطيب الناشر: مكتبة نزار مصطفى الباز - المملكة العربية السعودية الطبعة: الثالثة - ١٤١٩ هـ
- تفسير الماوردي = النكت والعيون المؤلف: أبو الحسن علي بن محمد بن محمد بن حبيب البصري البغدادي، الشهير بالماوردي (ت ٤٥٠هـ) المحقق: السيد ابن عبد المقصود بن عبد الرحيم الناشر: دار الكتب العلمية - بيروت.
- تفسير النسفي (مدارك التنزيل وحقائق التأويل) المؤلف: أبو البركات عبد الله بن أحمد بن محمود حافظ الدين النسفي (ت ٧١٠ هـ) حققه وخرج أحاديثه: يوسف علي بديوي راجعه وقدم له: محيي الدين ديب مستو [ت ١٤٤٢ هـ] الناشر: دار الكلم الطيب، بيروت الطبعة: الأولى، ١٤١٩ هـ - ١٩٩٨ م.
- التهذيب (تهذيب اللغة) - الأزهر (أبو منصور محمد بن أحمد - 282هـ - 370) مطبعة الدار القومية للطباعة - القاهرة 1384هـ - 1964م.
- جامع البيان عن تأويل آي القرآن المؤلف: أبو جعفر محمد بن جرير الطبري (٢٢٤ - ٣١٠ هـ) تحقيق: د عبد الله بن عبد المحسن التركي بالتعاون مع: مركز البحوث والدراسات الإسلامية بدار هجر - د عبد السند حسن يمامة الناشر: دار هجر للطباعة والنشر والتوزيع والإعلان - القاهرة، مصر الطبعة: الأولى، ١٤٢٢ هـ - ٢٠٠١ م
- الجامع لأحكام القرآن المؤلف: أبو عبد الله، محمد بن أحمد الأنصاري القرطبي تحقيق: أحمد البردوني وإبراهيم أطفيش الناشر: دار الكتب المصرية - القاهرة الطبعة: الثانية، ١٣٨٤ هـ - ١٩٦٤ م
- در المصون في علوم الكتاب المكنون المؤلف: أبو العباس، شهاب الدين، أحمد بن يوسف بن عبد الدائم المعروف بالسمين الحلبي (ت ٧٥٦هـ) المحقق: الدكتور أحمد محمد الخراط الناشر: دار القلم، دمشق
- روح المعاني في تفسير القرآن العظيم والسبع المثاني المؤلف: أبو الفضل شهاب الدين السيد محمود الألوسي البغدادي (ت ١٢٧٠ هـ) ضبطه وصححه: علي عبد الباري عطية الناشر: دار الكتب العلمية - بيروت الطبعة: الأولى، ١٤١٥ هـ - ١٩٩٤ م.
- زهرة التفاسير المؤلف: محمد بن أحمد بن مصطفى بن أحمد المعروف بأبي زهرة (ت ١٣٩٤هـ) دار النشر: دار الفكر العربي.
- غرائب القرآن ورغائب الفرقان المؤلف: نظام الدين الحسن بن محمد بن حسين القمي النيسابوري (ت ٨٥٠هـ) المحقق: الشيخ زكريا عميرات الناشر: دار الكتب العلمية - بيروت الطبعة: الأولى - ١٤١٦ هـ
- فتح القدير المؤلف: محمد بن علي بن محمد بن عبد الله الشوكاني اليمني (ت ١٢٥٠هـ) الناشر: دار ابن كثير، دار الكلم الطيب - دمشق، بيروت الطبعة: الأولى - ١٤١٤ هـ.
- القاموس المحيط - الفيروزآبادي (محمد بن يعقوب بن محمد 729هـ - 817) الطبعة الرابعة - مطبعة دار المأمون - القاهرة 1357هـ - 1938م).
- الكشاف عن حقائق غوامض التنزيل وعيون الأقاويل في وجوه التأويل المؤلف: محمود بن عمر بن أحمد الزمخشري [ت ٥٣٨ هـ] • دار الريان للتراث بالقاهرة - دار الكتاب العربي ببيروت الطبعة: الثالثة ١٤٠٧ هـ - ١٩٨٧ م
- اللباب في علوم الكتاب المؤلف: أبو حفص عمر بن علي بن عادل الدمشقي (ت بعد ٨٨٠ هـ)، الناشر: دار الكتب العلمية، بيروت - لبنان الطبعة: الأولى، ١٤١٩ هـ - ١٩٩٨ م
- محاسن التأويل المؤلف: محمد جمال الدين بن محمد سعيد بن قاسم الحلاق القاسمي (ت ١٣٣٢ هـ) المحقق: محمد باسل عيون السود الناشر: دار الكتب العلمية - بيروت الطبعة: الأولى - ١٤١٨.
- المفردات (المفردات في غريب القرآن) الراغب الأصفهاني (أبو القاسم حسين بن محمد ت 502هـ) تحقيق محمد سيد كيلاني مطبعة مصطفى البابي الحلبي وأولاده في القاهرة 1389هـ - 1969م.

مقاييس اللغة – ابن فارس (أبو الحسين أحمد بن فارس ت395هـ) تحقيق عبدالسلام محمد هارون – الطبعة الثانية – مطبعة مصطفى البابي الحلبي وأولاده في القاهرة 1389هـ – 1970م.

ARAP DİLİNDE VELAYET KELİMESİNİN SÖZLÜK ANLAMI VE TERİMLEŞMESİ

Yüksek Lisans Öğrencisi: CEYLAN ÇETİN

Çukurova Üniversitesi

cetinceylan397@gmail.com

ORCID ID: 0009-0003-4769-0491

ÖZET

Velayet kavramı, Arap dilinin klasik ve modern dönem sözlüklerinde çok yönlü anlam boyutlarıyla ele alınmış, toplumsal, siyasal ve dini bağlamlar içerisinde çeşitli yorumlara tabi tutulmuştur. Velayet, dilsel ve toplumsal yapının iç içe geçtiği, çok geniş bir kavramdır. Klasik dönemde toplumsal dayanışma ve bireysel ilişkilerde ahlaki bir değer taşıyan bu kavram, modern dönemde hukuki ve siyasi işlevlerle donatılmıştır. Bu bildiri velayet kavramının sözlüklerdeki tarihsel gelişimini ve anlam çokluğunu ele almaktadır. Arapçanın köklü kavramlarından biri olan velayet “ولی” (v-l-y) köküne dayanmakla birlikte yakınlık, dostluk, koruma, himaye, yönetim, yetki gibi anlamlarıyla dikkat çekmektedir. Velayet kavramı tarih boyunca çok geniş anlam derinliğine sahip ve toplumsal yaşamın çeşitli alanlarında önemli bir rol oynamıştır. Dil bilimciler ve âlimler tarafından detaylı şekilde tanımlanmış ve kullanılmıştır. Klasik kaynaklarda sözlüklerin kapsamlı analizleri bu terimin tarihsel dönemlere göre nasıl şekillendiğini ortaya koymaktadır. Bu dönem sözlüklerinde koruyuculuk, dostluk ve yönetim ön plandayken modern dönemde idari ve siyasi boyutları daha belirgin hale gelmiştir. Günümüz Arapça sözlüklerinde velayet kelimesi genellikle “yönetim, koruma, himaye” gibi temel anlamlarında terimleşmiştir. Ancak terimleşme süreci özellikle hukuk ve ailevi bağlamlarda daha spesifik bir anlam kazanmıştır. Kavramların tarihsel ve toplumsal bağlamlarını anlamadan onların günümüzdeki işlevlerini tam olarak kavramak mümkün değildir. Velayet örneği hem dilbilimsel analiz hem de sosyal bilimler açısından zengin bir inceleme alanı ortaya koymaktadır. Bu çalışma kavramın tarihsel ve mezhepsel gelişimi farklı bağlamlardaki anlam zenginliğini vurgulayarak velayet üzerine daha detaylı akademik incelemelere ışık tutmayı amaçlamaktadır. Ayrıca Arap dilinin türetim(müştak) sistemi üzerinden kavramsal analize yönelik bir model de sunmaktadır.

Anahtar kelimeler: Arap Dili, Sözlük, Velayet

THE LEXICAL MEANING AND TERMINOLOGIZATION OF THE TERM "WELÂYAH" IN THE ARABIC LANGUAGE

Master's Student: Ceylan Çetin

Çukurova University

cetinceylan397@gmail.com

0009-0003-4769-0491

ABSTRACT

The concept of wilayah has been examined in classical and modern Arabic lexicons with its multifaceted meanings, interpreted in social, political, and religious contexts. Wilayah is a multidimensional term in which linguistic and social structures intertwine. While it carried moral significance in social solidarity and interpersonal relations in the classical period, in modern times, it has been endowed with legal and political functions. This paper explores the historical development and semantic diversity of wilayah in lexicons. As one of the fundamental concepts of Arabic, wilayah derives from the root “ولى” (w-l-y) and encompasses meanings such as closeness, friendship, protection, guardianship, governance, and authority. Throughout history, wilayah has held profound semantic depth and played a significant role in various aspects of social life. Linguists and scholars have extensively defined and analyzed this term. Classical sources and lexicons reveal how the concept evolved across historical periods. While notions of guardianship, friendship, and governance were prominent in classical lexicons, administrative and political dimensions became more pronounced in modern times. Contemporary Arabic dictionaries primarily define wilayah with meanings such as “governance, protection, and guardianship.” However, the process of terminologization has led to more specific meanings, particularly in legal and familial contexts. Understanding historical and social contexts is essential for grasping the modern functions of such concepts. This study highlights the historical evolution and semantic richness of wilayah, providing a framework for further academic inquiries, particularly through the lens of Arabic derivational morphology (ishtiqaq).

Keywords: Arabic Language, Dictionary, Welâyah

GİRİŞ

İslamiyet evrensel bir dindir. Kur'an-ı Kerim'in de dili Arapça olduğu için İslamiyet'in Arabistan yarımadasının dışına yayılmasıyla birlikte birçok din, dil, kültür ve toplumlarla karşılaşmıştır. Daha sonra insanların İslamiyetle birlikte hem Arap dilinden ve sözlü kültürden etkilenmesiyle dini ve dili olduğu gibi benimsememişlerdir. Her toplum dinle çatışan veya çatışmayan tüm birikim ve kültürüyle farklı anlamlar bulma arayışına gitmiştir. Dolayısıyla her dönemde ortaya çıkan toplumsal, psikolojik ve teknolojik etkenler; Kuran'dan yeni içtihatlar yapıp sorunlara çözüm bulma ve İslam eserlerini hakkıyla anlamak için Arap diline olan ilgi ve çalışmalar her dönem olduğu gibi günümüzde de devam etmektedir. Her kültür, dini ve dili o toplumun sosyal tarihini tam anlamaları veya

olduğu gibi benimsemeleri imkansızdır ki dinin istediği şey de bu değildir. İslamın yayılması ile dini, sosyolojik ve kültürel ilişkiler Arap Dilini anlama ihtiyacını doğurmuştur.

Sözlük, bir dile ait veya bir konuya ait lafızların tamamının veya bir bölümünün öğretmesiyle beraber, genellikle alfabetik tedvin edilen bu eserler kitap, lügat, kamus olarak adlandırılmıştır. (Doğan,1996, s. 998) Sözlük lafzı yerine geçmişte daha çok “dil” anlamına gelen “lügat” lafzı kullanılmıştır. Genel olarak ilk dönem risalelerde anlaşılmayan, anlamı kapalı lafız anlamına gelen mucem / معجم ve “okyanus, kuşatan” manasına gelen قاموس / kamus ifadeleri yer alır. Son dönemde ise Arapça-Türkçe, Türkçe-Arapça eserlerde yaygın olarak “sözlük” lafzı yer alır. Genellikle sözlükleri tek dilli (Arapça-Arapça, Türkçe- Türkçe... gibi) veya çok dilli (Arapça-Türkçe, Türkçe-İngilizce-Arapça...gibi) ile genel ve konulu olmak üzere üç başlık altında incelenmiştir. (Alp, Yılmaz, 2011, s.3) İslam dünyasından önce Kitabul Hayl, Kitabul İbil ve Kitabul Haşerat isimleriyle özellikle yeryüzü, bitkiler, su, insan, kuşlar, otlar, develer vs ile ilgili kelimeler h.2-4. yy. lügatlar oluşturulmuştur. İbni Side'nin (ö.458/1066) muhassası gibi birçok çalışma yer almıştır. (Eren,2009, s.131).

İlk sözlük çalışmalarının Uzak Doğu, özellikle Çin kaynaklı olduğu (Corci,1985, s.354) kabul edilmekle birlikte İskenderiye Müzesi kütüphanecisi Bizanslı Aristophanes'in hazırladığı eser, günümüzdekilere benzer ilk çalışma olarak kabul edilmektedir. Bu anlamda İslam dünyasında ilk sistemli sözlük çalışması Halil b. Ahmed el-Ferahidi'nin yazmış olduğu Kitabu'l-Ayn'dır. Yine bu alanda önemli olan çalışma X. yüzyılda yaşayan Farablı İsmail Cevheri'nin Sihah adlı Arapça eseridir. Nitekim Vankulu Lügatı diye bilinen ilk Osmanlı matbaası basımı olan İbrahim Müteferrika'nın bastığı kitap da bir Sihah çevirisi olduğu bilinmektedir. Türk kültüründe ilk sözlük ise Kaşgarlı Mahmut'un Türkçe 'den Arapça 'ya “Divanu Lügati't-Türk” adlı eseridir. (Ercilasun1985, s.118)

İslamiyet'in ilk yıllarında Kur'an ve hadislerde geçen ve anlamı sahabe tarafından bilinmeyen yabancı kelimelerin Hz. Peygamber tarafından izah edilişi ve sahabenin de bu açıklamaları ezberleyip yazmaları veya rivayet etmeleri, anlamı herkesçe bilinmeyen bazı lafızları anlamaları için bedevi Araplarına ya da Arap şiirlerine başvuruluyordu. Daha sonra gârip kelimelerin açıklandığı sözlükler yazılmıştır. İlk sözlük çalışmaları İbn Abbas'ın “Garîbu'l-Kur'an” adlı eserle başlamış ve nihayet Halil b. Ahmed'in Kitabu'l- ‘Ayn adlı eseriyle belirli bir sisteme geçilmiştir. Bu sistemde gırtlak (mahreç) harfleri esas alınarak yazılmıştır. Bu tarzdaki diğer eserler, Ebû ‘Alî el-Kâli (ö. 356/966)'nin “el-Bâri” eseri, İbni Düreyd'in (ö. 321/ 933) “el-Cemhere” eseri, el-Ezherî (ö. 370/980)'nin “Tehzîbül- luga” eseri, İbn Abbad (ö. 385/995)'in “el-Muhit” eseridir. (Ürün,2016, s.2) Daha sonra bunu takip eden Ragıb el- Isfehani (ö.954/1108)'nin el- müfredat adlı eseri, Ebu Zeyd el-Ensari (ö.215/830), Ömer eş-Şeybani(ö.206/830), Kisai(ö.187/803) ve daha birçok dilbilimciyi zikredebiliriz. (Sultanî,1998, s.1-6)

Son harfe göre dizilen sözlük çalışmalarında, önce son harf sonra ilk ve daha sonra ikinci harf esas alınarak tertip dilmiştir. Bu tür sözlüklere kâfiye sistemli sözlükler de denir. Bu tarzın öncüsü “es-Sihâh”adlı eseriyle el- Cevheri (ö.393)'dir. Bu metotta yazılan diğer eserlerin başında İbn Manzûr (ö. 711)'un Lisânu'l- ‘Arab'ı gelmektedir. el-Firûzâbâdi (ö. 817)'nin “el-Kâmûsu'l-Muhit” eseri bulunmaktadır. Kâmus kelimesi, bu sözlükten doğmuş olup hacminin az olması, açıklamalar içermesi ve madde sayılarının fazla olması sebebiyle bu eserlerin

kullanımı da yaygınlaşmıştır. Ayrıca bu sözlükler şairler için büyük bir kolaylık sağlamaktadır. Okyanus ve okyanus suyu manasına gelen el-Kamus adı son harf sistemli sözlüklerin sembol ismi olmuştur. (Ürün, 2016, s.2)

Günümüz alfabesine göre dizilen bu tip sözlüklerin özelliği hemzeden ya'ya kadar elifba-i sıralamasına dayanmaktadır. En önemli özelliği ise arapça öğrenmeye başlayanlar için veya sarf gramer bilgisi az olanlar için aranan kelimeye ulaşmada kelime köklerini öğrenmede pratik sağlamasıdır. Bu tür sözlüklerin başında ez-Zemahşerî (ö.538)'nin Esasu'l-Belağa adlı eseri olduğu rivayet edilir. Oysa bu tarzın esas mucidi ve tam düzene koyanı Ebû'l-Me'âli Muhammed b. Temîm el-Bermekî'nin (ö. 397) eseridir. Bu ikisinden önce ise "Kitâbu'l-Cim" eseriyle Ebû 'Amr eş-Şeybânî (ö. 206) bu metotta sözlük yazmıştır. Daha sonrasında bu metotta el-Farabi'nin "Divânu'l-Edeb" ve İbn Faris'in "Mu'cem Mekâyisi'l-Luga" adlı ve Butrus el-Bustani'nin "Muhitu'l- Muhit" gibi birçok eser yazılmıştır. (Ürün,2016, s.2; Alp, Yılmaz, 2011, s.5).

Modern dönemde ise, özellikle Arapça-Türkçe veya Türkçe-Arapça çeviri sözlüklerde, **sözlük** terimi daha yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Bu bağlamda sözlükler, yalnızca dilin yapısını ve kelimelerin anlamlarını aktarmakla kalmayıp, aynı zamanda toplumların düşünce dünyasını, sosyal ilişkilerini ve tarihî süreçteki dönüşümlerini anlamada da temel kaynaklar arasında yer almaktadır. Özellikle klasik dönem sözlükleri hem dilin tarihsel gelişimini hem de kavramların anlam zenginliğini yansıtmaları bakımından, araştırmacılar için başvuru niteliği taşıyan eserlerdir.

Çalışmamız kapsamında klasik Arapça sözlüklerdeki anlamlarla modern dönem sözlüklerindeki anlamlar kronolojik bir sıra takip edilerek karşılaştırılmıştır. Ayrıca bu kavramın tarihsel süreç içerisinde uğradığı değişimler sosyolojik ve psikolojik bağlamda ele alınmış Arap toplumunun kültürel yapısıyla olan ilişkisi incelenmiştir. Buna ek olarak Arap dili grameri, belagat ilmi, Kur'an-ı Kerim ayetleri ve hadislerden örnekler sunularak velayet kavramının farklı bağlamlardaki kullanımları detaylandırılmıştır. Böylece kavramın dilbilimsel gelişimi ve terimleşme süreci daha kapsamlı bir şekilde araştırılmıştır. Velayet kavramının incelenmesi sadece dilbilimsel bir çalışma olarak değil aynı zamanda kültürel, hukukî, siyasî ve sosyolojik bağlamda yeni perspektifler sunması açısından önemlidir. Bu doğrultuda Arap dilinin türetim sistemi üzerinden kavramsal analize yönelik bir model geliştirilmiş ve gelecekte yapılacak benzer çalışmalara sağlam bir referans sağlanması amaçlanmıştır. Bu çalışmamızda bu kapsamda klasik kaynaklar da dahil olmak üzere birçok kaynaktan istifade edilerek böyle bir çalışma ortaya çıkarılmıştır.

Araştırmada klasik ve modern sözlüklerde kelimenin sözlük anlamı incelenmiş; ayrıca kavramın tarihsel süreç içerisinde geçirdiği terimleşme ile anlam kaymaları, daralmalar ve genişlemeler tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın kapsamı, yalnızca klasik dönemden on ve modern dönemden sekiz sözlük külliyyatı ile sınırlandırılmıştır. Diğer sözlük kaynaklarına yer verilmemesinin nedeni, çalışmanın hacmini kontrol altında tutma gerekliliği ve belirli bir sınırlılık çerçevesinde derinlemesine bir analiz yapma hedefidir.

1. KLASİK SÖZLÜKLERDE VELAYET

Kitabul Ayn: Ebü Abdurrahman Halil b. Ahmet el- Ferahidi el- Ezdi el- Basri (ö.175 /791)

Halil b. Ahmet"ولى" kelimesinin farklı anlamlarını ve kullanımlarını sözlüğünde genel olarak dostluk, koruyuculuk, yönetim ve akrabalık gibi çeşitli bağlamlarda nasıl kullanıldığını aşağıdaki metinde olduğu gibi detaylı ele aldık.

ولى : الولاية : مصدرُ المُوَالاةِ، والولايةُ مصدرُ الوالى، والولاء: مصدرُ المولى. والموالى: بنو العم. والموالى من أهل بيت النبي ﷺ من يحرم عليه الصدقة. والمولى: المعتق والحليف والولى.

“ولاية” kelimesi “ولى” kelimesinin mastarıdır ve muvalât (dostluk veya müttefiklik) anlamına gelir. “ولاية” kelimesi, “والى” kelimesinin mastarıdır ve bu da valilik veya yönetim anlamına gelir. (Ferâhîdî, trs, s.400)

Muhit Fil Lüğâ: Ebül Kasım es-Sahib İsmail b. Abbad b. el-Abbas (ö.385 /995)

Bu sözlükte velayetin Arapçadaki çeşitli anlamlarını ve nasıl kullanıldıklarını açıklamaktadır. Kelimelerin farklı bağlamlarda nasıl anlam kazandığını ve sosyal ilişkilerde nasıl kullanıldığını göstermektedir. Arapça metni ve açıklaması şöyledir:

وَلِيّ- الوالى- يلى- ولايةٌ، و ولى الشيء يليه : بمعنى والولاية : مصدرُ المولى من فوق، و المُوَالاةُ : اتخاذهُ المولى. والولاء : مصدرُ المولى من تحت. والولاء : القوم إذا كانوا يداً واحدة. و بنو فلانٍ ولاءٌ على بني فلانٍ: أي يغضونهم، و (الولاء للكثير). وهم ولايةٌ عليّ: أي متوالون مجتمعون. و يُقال للولاءِ: الولى.

Vâli, velayet eder anlamına gelir. Yani vâli bir bölgenin yönetimini üstlenir. “ولى الشيء” Bir şeyi velayet etti, onu yönetti anlamında kullanılır. Bir işi ya da durumu yönetmek anlamına gelir. “والولاية”: “Vilâyet” kelimesi, yukarıdan gelen bir yöneticinin ya da koruyucunun sorumluluk alanı anlamında mastar olarak kullanılır “المُوَالاةُ” “Muvalât” birini dost veya müttefik edinmek anlamına gelir. Bu koruma veya yardım sağlama ilişkisidir. “الولاء” “Velâ” kelimesi, aşağıdan gelen bir bağlılık veya sadakat ilişkisini ifade eder. Ayrıca, bir topluluğun bir araya gelip tek bir el gibi hareket etmesi anlamına gelir. “بنو فلانٍ ولاءٌ على بني فلانٍ” “Falancaların oğulları, falancaların oğullarına destektir” anlamına gelir. Yani bir grup diğerine yardım eder. “الولاء للكثير” “Velâ büyükler içindir” anlamına gelir yani yardım ve destek büyükler tarafından sağlanır. “وَهُمْ وَلَايَةٌ عَلَيَّ” Onlar benim üzerime velayet ederler anlamına gelir, yani bir grup, bir kişinin sorumluluğunu üstlenir veya ona yardım eder. “يُقَالُ لِلْوَلَاءِ: الْوَلَى” “Valilere el-vulâ denir yani yöneticilere veya sorumlu kişilere bu isim verilir. (Abbâd,1994, s. 379)

Mücmel’ül- Luğâ: Ebül -Hüseyn Ahmet b. Faris Zakeriyya el-Kazvini er-Razi (ö.390/ 999)

Farisi, velayet kavramının nasıl türediğine ve “ولاء” kelimesinin farklı bağlamlarda nasıl kullanıldığını ve farklı anlamlar taşıdığını açıklar. Bağlılık, sadakat, takip etme ve iktidar gibi çeşitli anlamları vurgular. Lakin biz sadece velayet ve vilayet kısmını aşağıdaki gibi kısaca ele aldık.

الولايةُ النصرَةُ و الولايةُ أيضاً. و الولايةُ السلطان.

“ولاية” kelimesi yardım veya koruma anlamına gelir. “ولاية” kelimesi ise iktidar veya yetki anlamına gelir hem de aynı şekilde yardım anlamına da gelir. (Fâris,1979, s.141-142)

Tacu’l-Luğâ ve Sıhahu’l-Arabiyye: Ebû Nasr İsmail b. Hammad el-Cevherî. (ö.393 /1003)

Cevherî, *Tâcu'l-Lüga ve Sihâhu'l-Arabiyye* adlı eserinde “velâyet” kelimesinin “yakınlık/yakın olmak” anlamındaki و-ل-ي kökünden geldiğini açıkladıktan sonra bu kelimeye dair şu bilgiyi vermektedir:

والولاية: النصرة. يقال: هم على ولاية، أي مجتمعون في النصرة. وقال سيبويه: الولاية بالفتح المصدر، والولاية بالكسر الاسم مثل الإمارة والنقابة... والجمع الولايات.

ولاية / Velâyet kelimesi “yardım” anlamındadır. “Onlar velâyet üzeredirler” ifadesi, “yardım etmek üzere bir araya geldikleri” anlamına gelir. Sibeveyh, kesra ile olan وِلَايَة / Vilâyet kelimesinin mastar anlamında olduğunu, fetha ile olan وِلَايَة / Velayet kelimesinin ise isim olduğunu söylemiştir. İsim hali (kalıp olarak) tıpkı “imâret” ve “nikabet” kelimeleri gibidir... Çoğulu ise وِلَايَا / Velayâ şeklinde gelmektedir. (Cevherî, trs, s.2530)

el- Muhkem vel Muhtul-A'zam Fil- Luğa: Ali b. İsmailb. Side el- Endulusi (ö.458/1065)

İbni Side Arapça'da "ولاية" ve "ولاية" kelimelerinin farklı anlamlarını ve nasıl kullanıldıklarını açıklamaktadır. Ayrıca birine bir işin veya sorumluluğun verilmesi, yönetilmesi gibi durumları da ele alır. Kelimelerin farklı bağlamlarda nasıl anlam kazandığını ve sosyal ilişkilerde nasıl kullanıldığını Aşağıda göstermektedir.

وَلِيَ الشَّيْءَ وَوَلِيَ عَلَيْهِ وِلَايَةً وَوَلَايَةً، وَقِيلَ: الْوِلَايَةُ: الْخُطَّةُ، كَالْإِمَارَةِ، وَالْوِلَايَةُ الْمَصْدَرُ. وَقَدْ أُولِيْتُهُ الْأَمْرَ، وَوَلِيْتُهُ إِيَّاهُ. وَوَلِيْتُهُ الْخَمْسُونَ ذَنْبَهَا - عَنْ ابْنِ الْأَعْرَابِيِّ - أَيْ جَعَلْتُ ذَنْبَهَا يَلِيهِ، وَوَلَاهَا ذَنْبًا كَذَلِكَ.

Bir şeyi yönetmek veya bir şeyin üzerinde yetki sahibi olmak anlamına gelir. 'وَلَايَة' ve 'وَلَايَة' kelimeleri bu anlamda kullanılır. 'Velayet' kelimesi, 'emaret' (yöneticilik) gibi bir pozisyon veya görev anlamına gelir. 'وَلَايَة' (velayet) ise mastar (eylemin adı) olarak kullanılır. 'Ona işi devrettim' veya 'Ona sorumluluğu verdim' anlamına gelir. 'وَلَايَة' (velayet) İbn el-A'râbi'den alıntı: "Onu ellinin suçundan sorumlu tuttum" anlamına gelir. Yani bir kişiye belirli bir grubun sorumluluğunu veya suçunu yüklemek anlamındadır. 'وَلِيْتُهُ إِيَّاهُ' (weliy-tu-hu) 'Ona işi devrettim, sorumluluğu verdim' anlamına gelir. Bu ifade, birine bir işin veya sorumluluğun verilmesini tekrar vurgular. 'وَلَايَة' (wela) Aynı şekilde, 'suçunu' veya 'sorumluluğunu' devretmek anlamına gelir. (İbni Side, 1958, s.457-458)

el- Muğrib Fi Tertibi'l-Mu'rib: Ebül- Feth Nasr b. Abdusseyyid b. Ali b. el-Mutarrızı (ö. 610/1213)

el- Mutarrızı, Arapça'da "ولاية" (vilayet), "ولاية" (velayet) ve "ولاة" (vela) kelimeleri arasındaki farkları ele almaktadır. Bu kelimelerin anlamları şöyle açıklanmaktadır:

و (وِلِي) الْيَتِيمَ أَوْ الْقَتِيلَ ، وَ (وَاِلَى) الْبَلَدِ : أَيْ مَالِكٌ أَمْرٌ هُمَا . وَمَصْدَرُ هُمَا : (الْوِلَايَةُ) بِالْكَسْرِ . وَ (الْوِلَايَةُ) بِالْفَتْحِ : النِّصْرَةُ وَالْمَحَبَّةُ ، وَكَذَا (الْوِلَاةُ) إِلَّا أَنَّهُ اخْتَصَّ فِي الشَّرْعِ بِوِلَاةِ الْعَتَقِ وَوِلَاةِ الْمَوَالَةِ . وَأَمَّا قَوْلُهُمْ : (هُمْ وَلَاةٌ) ، أَيْ مَوَالُونَ ، فَعَلَى حَذْفِ الْمُضَافِ ، أَوْ وَصْفٍ بِالْمَصْدَرِ .

Yetimin veya katledilenin “veli”si ve ülkenin “vali”si: Bu kelimeler bu kişilerin işlerini yöneten ve sorumluluk sahibi olan kişi anlamına gelir. “Veli”ve “Vali”nin kökü: “ولاية” (vilayet) olarak yazılır ve bu, yönetim veya idare anlamına gelir. “ولاية” (velayet) kelimesi: Yardım ve sevgi anlamına gelir. “ولاة” (vela) kelimesi: Yardım ve sevgi anlamına gelir ancak İslami hukukta iki özel anlama sahiptir: Bir köle serbest bırakıldığında oluşan ilişki, müvekkel bağı, İttifak veya tabiiyet ilişkisi manalarına gelir. Metinde geçen “ولاة هم” (onlar vela'dır) ifadesi “موالون” (muvalûn) anlamında kullanıldığında ise ya eklenmiş olan bir kelime kaldırılmıştır. (Örneğin

ولاء sahibi anlamında). Ya da “ولاء” kelimesi, isim olarak değil sıfat olarak kullanılmıştır. (Mutarrızî, trs, s.372)

Muhtar es-Sıhah: Zeynuddin Muhammed b. Ebu Bekir b. Abdulkadir er-Razi (ö.666/1268)

er- Razi velayet konusunda sözlüğünde şöyle bilgi vermektedir:

(الولاية) بالكسر السلطان و (الولاية) بالفتح والكسر النصره . وقال سيبويه : (الولاية) بالفتح المصدر و بالكسر الأسم .

el-Vilâyet" (الولاية) — kesre (i) ile okunduğunda, yöneticilik/saltanat/otorite anlamına gelir.

el-Velâyet" (الولاية) — fetha (a) ve kesre (i) ile okunduğunda, yardım/nusret anlamındadır.

Sîbeveyh şöyle demiştir:

"el-Velâyet" (الولاية) fetha ile okunduğunda mastardır, kesre ile okunduğunda ise isimdir. (Râzî,1986, s. 307-308)

Lisanu'l – Arab: Cemaluddin Ebu'l Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali Ahmet el-Ensari el-İfriki el- Mısri (ö. 711/1311)

Velayet ise “v.l.y” fiilinden türeyen bir mastar olup sözlükte, yardımcı olmak, sevmek, dostluk kurmak, yakınlık, himaye etmek, korumak, birinin işlerini üstlenmek ve akrabalık tesis etmek” gibi anlamlara da gelmektedir. Mükerrrem devamında lisanu'l-Arab sözlüğünde diğer dil bilimcilerin verdiği anlamlara aşağıda yer vermiştir.

والولي، في أسماء الله تعالى : الولي هو الناصر، وقيل : المتولى الأمور العالم والخالق القائم بها، ومن أسمائه عز وجل : الوالي، وهو مالك الأشياء جميعها المتصرف فيها . وقال ابن الأثير : وكان الولاية تشعر بالتدبير والقدرة والفعل، وما لم يجتمع ذلك فيها لم ينطلق عليه اسم الولي ابن سيدة : ولي الشيء وولى عليه ولاية وولاية، وقيل : الولاية الخطة كالإمارة، والولاية المصدر ابن السكيت : الولاية، بالكسر، السلطان، والولاية والولاية النصره يقال : هم على ولاية، أي مجتمعون في النصره . وقال سيبويه : الولاية، بالفتح، المصدر، والولاية، بالكسر، الاسم مثل الإمارة والنقابة، لأنه اسم لما توليته و قمت به فإذا أرادوا المصدر فتحوا . قال ابن بري : وقري : (ما لكم من ولايتهم من شيء) بالفتح والكسر ، وهي بمعنى النصره ، قال أبو الحسن : لغة وليست بذلك . التهذيب : قوله الكسر لغة تعالى : (والذين آمنوا ولم يهاجروا ما لكم من ولايتهم من شيء) ، قال الفراء : يريد مالكم من مواريتهم من شيء ، قال : فكسر الواو ههنا من ولايتهم أعجب إلي من فتحها لأنها إنما تفتح أكثر ذلك إذا أريد بها النصره ، قال : وكان الكسائي يفتحها ويذهب بها إلى النصره ، قال الأزهرى : ولا أظنه علم التفسير ، قال الفراء : ويختارون في وليته ولاية الكسر ، قال : وسمناها بالفتح وبالكسر في الولاية في معنيهما جميعاً ، وأنشد : دعيهم فهم ألب على ولاية وحفرهم إن يعلموا ذاك دانوق قال أبو العباس نحواً مما قال الفراء . وقال الزجاج : يقرأ ولايتهم وولايتهم ، أراد البلاد التي توله الإنسان أن تحيروه . والولاية : اسم موضع .

Velî, Allah'ın isimleriyle: Velî, âlemden ve mahlûkattan sorumlu olan ve onları idare edendir: O, her şeyin sahibi ve idarecisidir. İbnü'l-Esîr (ö.1233/ 1817) dedi ki: Sanki velayet, yönetim, yetenek ve eylemi hisseder ve onda birleşmeyen şeye velinin adı denmez, İbn Seyyide dedi ki: Velayet, emirlik gibi plandır ve velayet kaynaktır, İbnü's-Sikkât (ö.244/858) dedi ki: Onlar benim üzerimde bir veli olarak vardılar, yani zaferde birleşmişlerdir. Sibeveyh(ö . 796/1393) dedi ki: Açık olan el-Vilaye kaynaktır, kapalı olan el-Vilaye ise Emirlik ve Sendika gibi isimdir, çünkü bu sizin ele geçirdiğiniz ve yaptığınız şeyin adıdır, bu yüzden kaynağı istediklerinde onu açtılar. İbn Bari dedi ki: Ebu'l-Hasan dedi ki: "Onların velayetinden sizin bir kazancınız yoktur." Hem açık hem de kapalı, bu zafer anlamına gelir. et-Tehzîb: "İman edip de hicret etmeyenlerin

onların velayetinden hiçbir nasibi yoktur." Ferra(ö.207/822) dedi ki: Onların mirasından sizin hiçbir nasibiniz yoktur, demek istiyor. el-Ferra'a dedi ki: Buradaki vav'ın onların velayetinden koparılması bana göre açılmasından daha evlâdır, çünkü zafer kastediliyorsa daha çok açılır, dedi: El-Kisaî(ö.120 / 738) onu açar ve zafer manasına alırdı. El-Ezherî (ö. 370/980) dedi ki: Onun açıklamayı bildiğini sanmıyorum. El-Feraraî dedi ki: Onu kırılma hali ile karıştırıyorlar. Dedi ki: Biz onu her iki manada da velayette hem açık hem de kırılmış olarak işittik. Ebu'l-Abbas da el-Ferara'nın söylediğine benzer bir şey söylemiştir. Zeccac (ö. 339/951) dedi ki: "Onları velayetlerinden dolayı suçlamayın." Yani bir adama velayetini veren ülkeler. Vilâyet: Bir yer adı. (İbn Manzûr,1119, s. 4920-4921)

el- Misbahu'l- Munir Fi Ğaribi's- Şerhi'l-Kebir er-Rafi': Ahmet b. Muhammed b. Ali el-Mukirri el-Feyyumi (ö. 770/1368).

El- Mukirri Misbahu'l- Munir eserinde "ولاية" (vilayet), "velayet" ve "ولاء" (velâ) kelimelerinin anlamlarını ve kullanım biçimlerini detaylandırmaktadır:

وقيل الولي حصول الثاني بعد الأول من غير فصل ووليت الأمر أليه بكسرتين ولاية بالكسر توليته ووليت البلد وعليه ووليت على الصبي والمرأة فالفاعل والجمع ولاية والصبي والمرأة مولى عليه والاصل على مفعول والولاية بالفتح والكسر النصرة.

"el-Velî" kelimesi bir şeyin, diğeri ardından araya bir şey girmeden gelmesi anlamına gelir. Bir işi birine verdim denildiğinde 'velayeten' kelimesi kullanılır ve bu kelime kesreli olarak okunduğunda 'vilayeten' ise 'Ülkeyi yönettim', 'ona velî oldum', 'çocuğa veya kadına velî oldum' ifadelerinde kullanılır. Bu durumda faile 'velî' denir. Çocuk ve kadına ise 'müvekkil olunan' anlamında 'mevlâ' denir. Bu kelimenin aslı müvekkil olunandır. 'Velâyet' kelimesi açık i veya ince e ile okunduğunda yardım anlamına gelir. (Feyyûmî,1987, s.258)

Kamusu'l Muhit Ve'l-Kamusil Vasiti'l-Cami' Lima Zehebe Min Kelami'l- 'Arab: Meciduddin Muhammed b. Ya'kub el- Firuzabadi (ö. 817/ 1414)

el- Firuzabadi |Kamusu'l Muhit Ve'l-Kabusil Vasit eserinde velayet kelimesinin anlamlarına şöyle değinmektedir:

ولي الشيء، و -عليه ولايةٌ وولايةٌ، أو هي المَصْدَرُ ، وبالكسر : الخُطَّةُ ، والإمارة، والسلطان. وأولَّيْتُهُ الأمرَ : وَلَّيْتُهُ إياه.والتَّوَلَّى والولاء والولاية، وَيُكْسَرُ. ودارٌ وَلِيَّةٌ : قَرِيْبَةٌ. والقوم على ولاية واحدة، وَيُكْسَرُ، أَي : يَدِ. وداره ولي داري : قَرِيْبَةٌ منها" : وولي الشيء، و -عليه ولايةٌ وولايةٌ.

ولي : Bir şeyi yönetti, onu velayet (yönetim) olarak üstlendi, ya da bu kelime mastar olarak kullanılır. Kesre ile okunduğunda ise bu, plan, emirlik ve otorite anlamına gelir. Bir işi ona verdim, ona bu işi yönetmesi için yetki verdim anlamındadır. 'Tevelli', 'velâ' ve 'velayet' mastar olarak kullanılır ve kesre ile de okunur. 'Velayeh' bir ev, yakın demektir. Bir topluluk bir el altında (yardımlaşma içinde) olup kesre ile de okunur. Onun evi benim evime yakındır. Veli kelimesi, bir şeyi yönetmek veya onu üstlenmek anlamına gelir. (Fîrûzâbâdî,2005, s.1344)

2. MODERN SÖZLÜKLERDE VELAYET

Kamusil Muhit Tercümesi: Mütercim Ahmet Asım Efendi (ö.1820)

Asım Efendi eserinde bu kelime ile ilgili olarak, "tevelli , velâ ve velâyet kelimelerinin mastar olarak kullanımı ve farklı okunuşları üzerinde durmaktadır. Ayrıca veliye kelimesinin yakın

anlamına geldiği ve bir topluluğun tek bir yönetim altında veya el birliği içinde olmasını ifade ettiği belirtilmektedir.

وَالنَّوْلِي وَالْوَلَاءُ وَالْوَلَايَةُ، وَيُخَسَّرُ. وَدَارٌ وَلِيَّةٌ : قَرِيبَةٌ. وَالْقَوْمُ عَلَى وَلَايَةٍ وَاحِدَةٍ، وَيُخَسَّرُ، أَي : يَدٌ. وَدَارُهُ وَلِي دَارِي : قَرِيبَةٌ مِنْهَا.

Tevelli, velâ ve velâyet kelimeleri mastar olarak kullanılır ve kesre ile de okunur. ‘Velîye’ yakın bir ev demektir. Bir topluluk tek bir yönetim altında olup kesre ile de okunur yani el birliği içinde demektir. Onun evi benim evime yakındır. (Âsım,2013, s.1014-1015)

Mücmelül Luğatül Arabiyye Muasıra: Ahmet Muhtar Ömer Mübarek (ö.1998)

Ahmet Muhtar sözlüğünde Arapça “ولاية” kelimesinin birkaç anlamını anlatmaktadır ve bunlar şu şekildedir:

ولاية ولاية [مفرد]: مصدر ولي ولي على ٢ سلطان " (هُنَالِكَ الْوَلِيَّةُ لِلَّهِ الْحَقَّ) " . منطقة إدارية، يحكمها وال "ولاية عكا / البصرة - قُسِمَتِ البلاد إلى ولايات". ٤ إقليم أو قطر، إحدى الوحدات السياسية والإقليمية ذاتية الحكم المؤلفة اتحاداً تحت حكومة ذات سيادة "الولايات المتحدة". ٥ (سة) مدة حكم الرئيس وغيره أي عهد سلطت "سنوات ولاية الرئيس".. ولاية العهد وراثته العرش الملكي "له حق الولاية على شعبه كانت ولاية العهد لعم الملك".

Velâyet, velî olmak veya bir şeyi yönetmek anlamında mastar olarak kullanılır. Örneğin, orada gerçek yönetim Allah’ındır. (Kehf Suresi 44. ayet) ifadesinde olduğu gibi. Velâyet, valinin yönettiği idari bölge anlamına da gelir. Örneğin Akka vilayeti veya Basra vilayeti gibi. Ülke vilayetlere bölündü. Ayrıca federal bir hükümetin egemenliği altında özerk siyasi ve bölgesel birimlerden biri olan bölge veya ülke anlamına da gelir. Misal olarak Amerika Birleşik Devletleri. Aynı zamanda bir başkan veya başka bir yönetici için görev süresi anlamına gelir. Velâyet-i ahd, krallık tahtının miras yoluyla geçmesi anlamına gelir. Yani halkı üzerinde velâyet hakkına sahipti ve veliahtlık amcasının hakkıydı. (Ömer, 2008, s. 2498)

Genel olarak “velâyet” kelimesinin farklı anlamları ve kullanımları açıklanmaktadır. “Velâyet” kelimesi hem yönetim hem idari bölge hem de görev süresi gibi çeşitli anlamlarda kullanılabilir. Ayrıca krallık tahtının miras yoluyla geçmesi bağlamında da kullanılmıştır.

Mu’cemul Vasit : Komisyon (İbrahim Mustafa ve diğerleri)

الولاء: المَلِكُ و. -القُرْب و. -القَرَاب و. -النصرة و. -المحبة

Vilayet, aidiyet ve bağlılık anlamına gelir. Örneğin krala, akrabalığa, yardıma ve sevgiye olan bağlılık.

الْوَلَايَةُ : (القَرَابَة . ويقال : القوم عليه ولاية : يد واحدة يجتمعون في الخير والشر الْوَلَايَةُ : القَرَابَة . و الخطة والإمارة و السلطان و البلاد التي يتسلط عليها والي :

Velayet, akrabalık veya yönetim anlamına gelir ve aynı zamanda otorite ve valinin yönettiği ülkeleri tanımlamak için de kullanılır. (Mustafa,2004, s.1058)

Türkçe- Arapça / Arapça – Türkçe Modern Arapça Sözlük: Nurullah Çetin

Bu sözlükte ولی kelimesini ele alamamakla birlikte izafetli şekilde farklı kavramlarla birlikte anlam verilmiştir. (Çetin, 1992, s.460)

ولی الامر : Velî

ولاية العهد : Veliahtlık

ولی الله : Allahın dostu

el-Kamusü'l- misaliyyi (Arabi-Türki) / Örnek Sözlük (Arapça-Türkçe): M. İsmet Yolcu

ولى - ولاية الشيء و عليه : Bir şeye (nesneye) sahiplik etti.

“ “ “ البلد : Ülkeyi idare etti, yönetti

“ “ “ فلانا : Filancaya yardım etti

ولى (ج) اولياء : Velî, sahip , Malik, Allah Dostu, Aşık, Birinin sevgilisi, Efendi, Hamî, Taraftar, ortak gibi manalara gelir.(Yolcu, 1996, s. 869)

Lügat-ı Naci: Muallim Naci (ö. 1893)

Velayet veya vilayet şeklinde ele alınmamakla birlikte sadece isim olarak açıklamalar getirmiştir. (Naci,1891, s.933).

ولى: Bir şey diğer şeyin arkası, sıra gelmek, takip etmesi, satırın yek diğerine vela etmesi

Mu'cemü'l - Arabiyyi'l- Hadis: Arapça -Türkçe Sözlük: Serdar Mutçalı

ولاية: Vilayet; Hükümrânlık, Egemenlik, Hakimiyet

الولاية: el-vilayet ise Vilayet, Eyalet manasına gelmektedir

ولاية ise Velilik, Velayet, dost olma, Himaye, Koruma gibi anlamlara gelmektedir.(Mutçalı,1995, s.1013.)

El- Mu'cem Arabi- Türki: Kadir Güneş

ولاية: Hüküm, Hâkimiyet, Saltanat , Hükümdarlık, bölge , vilayet- eyalet:

ولاية: Velilik, Velayet , Yakınlık ,Akrabalık , Dostluk manalarına gelmektedir.:

(Güneş, 2017, s. 1331).

SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Tek bir kelimenin birden fazla amaç için kullanıldığı ve sıklıkla geçtiği cümlelerin bağlamına göre anlam kazandığı bilinmektedir. Bu anlamların her biri “ولاية” kelimesinin farklı bağlamlardaki kullanımını yansıtarak dini ve idari yetkiden, siyasi yönetime ve tahtın mirasına kadar çeşitli kullanımları vardır. Bu sözlüklerdeki velayet kısmı “ولاية” kelimesinin çeşitli anlamlarını ve nasıl kullanıldığını açıklamaktadır. Kelimenin hem isim olarak hem de fiil olarak farklı bağlamlarda nasıl kullanıldığını gösterdik. Özellikle ilk iki sözlükte velayetten türeyen hatta velayetin de türemiş olduğu ولي وليا -ولى fiilinin müştaklarına dil bilimcilerin açıklamalarına yer verdik.

Velayet kavramı Arapça'nın köklü türetim sistemi içinde v-l-y kökü üzerinden gelişmiş ve tarihsel süreçte çeşitli semantik boyutlar kazanmıştır. Bu çalışmada kavramın klasik ve modern sözlüklerdeki anlam katmanları ele alınarak dilsel, hukuki ve toplumsal işlevleri irdelenmiştir. Klasik dönemde velayet kelimesi bireysel ve toplumsal ilişkilere dair geniş bir anlam bilgisine yelpaze tutmuştur. Halil b. Ahmed'in *Kitâbü'l-Ayn* adlı eserinde velayetin temel anlamının “yakınlık, koruma ve destek” olduğu vurgulanmıştır. Lisanü'l-Arab ve Tâcu'l-Arûs gibi kaynaklar ise kavramın farklı bağlamlardaki kullanımlarını detaylandırmıştır:

- **Velayet:** Himaye, dostluk ve yetki sahibi olma anlamları taşır. Bu kullanım bireysel koruma ile idari yetki arasında bir köprü işlevi görür.

- **Vilayet:** Daha çok idari yönetim ve siyasi otorite anlamlarına gelir, toplumsal düzenin sağlanmasında devlete işaret eder.
- **Mevlâ:** Dost, koruyucu veya yönetici anlamlarını ifade eder.

Klasik dönem sözlüklerinde velayet kavramının hem bireysel hem de toplumsal ilişkilerdeki merkezi rolü açıkça görülmektedir. Ebûl-Hüseyin b. Faris'in *Mücmel'ül-Lüga*'sı ve el-Cevherî'nin *Tacu'l-Lüga ve Sihahu'l-Arabîyye* eserleri velayetin yönetimle bağlı anlamlarını daha belirgin hale getirmiştir. Sibeveyh'in kesra ile okunan vilayetin isim, fetha ile okunan velayetin mastar olduğu yönündeki ayrımı dil bilimsel bir derinlik sunar. Bu ayrım kavramın fonksiyonel ve anlamsal yükümünü çoğaltmıştır.

Günümüz Modern Arapça sözlüklerinde “Velayet” kelimesi genellikle “yönetim, koruma, himaye” gibi temel anlamlarında terimleşmiştir. Ancak terimleşme süreci özellikle hukuk ve ailevi bağlamlarda daha spesifik bir anlam kazanmıştır. Bu şekilde günümüzde velayet kelimesi özellikle aile hukuku ve hukukî bağlamlarda belirli bir terminolojiye sahip olarak gelişmiştir. Bununla birlikte siyasi, dini veya diğer bağlamlarda da kullanılmaya devam edebilir ancak genellikle bu bağlamlarda da belirli bir yasal veya yönetsel sorumluluğu ifade etmiştir. Mevla kelimesinin çoğulu veya mastarı şeklinde türevlerinin de aralarında sadakat yani akrabalık vardır. Kölelikten kurtuluş vardır ve bu akrabalık satılamaz, verilemez. Velayet ve Vilayet hep birlikte ele alınmış ve aralarındaki fark üzerinde durulmuştur. Vilayet daha çok siyasi ve somut anlamda hükmetmek anlamlarına gelirken velayet ise daha çok manevi hükümlanlık, dostluk ve sevgi bağı olarak yorumlanmıştır.

Velayet kavramı, Arap dilinin kök yapısından türeyen anlam çeşitliliğiyle, sosyal, siyasi ve hukuki bir terim olarak evrensel bir işlev görmüştür. Klasik dönem eserlerinde kavramın dostluk, himaye ve yönetim gibi anlamlarının yanı sıra akrabalık ve koruma bağlamlarındaki işlevi vurgulanmış; bu bağlamlar kelimenin toplumsal düzen içindeki yerine işaret etmiştir. Modern dönemde ise bu anlamlar daha çok idari yapı, otorite ve siyasi sistemlerle ilişkilendirilerek somutlaştırılmıştır. Velayet kavramı üzerine yapılan bu inceleme, klasik ve modern dönemde kavramın farklı bağlamlarda kazandığı anlamları ortaya koyarak, dilin sosyal ve kültürel yapılarla olan bağına güçlendirmiştir. Bu çalışmanın dil bilimi ve Arapça kelime türetim sistemini anlamak isteyen araştırmacılar için önemli bir referans niteliğinde olacağı değerlendirilmektedir.

Klasik kaynaklar, velayet kavramını açıklarken yalnızca dilsel tanımlarla yetinmemekte; aynı zamanda Kur'ân ayetlerine, hadis metinlerine, dilbilimcilerin görüş ve yorumlarına ve dönemin sosyal yapısına da yer vererek çok katmanlı bir perspektif sunmaktadır. Bu da kavramın tarihsel süreç içinde, toplumsal bağlamlara göre nasıl zenginleştiğini ve çok boyutlu bir anlam yapısı kazandığını göstermektedir. Daha çok ilmî bir birikimin ürünü olan bu klasik sözlükler, kavramların farklı anlamlarını ayrı ayrı ortaya koymakta ve okuyucuya bu anlamlar arasında tercih yapabilme imkânı tanımaktadır. Bu sözlüklerde **velayet** ve **vilayet** kavramları birlikte ele alınmış; aralarındaki farklar özellikle vurgulanmıştır. “Vilayet” daha çok siyasi otorite, yönetme ve hükmetme gibi somut anlamları ifade ederken; “velayet” ise manevî otorite, dostluk, koruyuculuk ve sevgi bağı gibi daha soyut ve içsel ilişkilere işaret etmektedir. Buna karşılık modern sözlükler, velayet kavramının türevlerine daha sınırlı bir biçimde yer vermekte; klasik kaynaklardaki gibi âlimlerin

görüşlerine, ayet ve hadis yorumlarına geniş ölçüde başvurmamaktadır. Kavram, modern sözlüklerde çoğunlukla günümüzdeki daraltılmış anlamıyla, daha özet ve yüzeysel biçimde açıklanmaktadır.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Velayet kavramı Arap dilinin klasik ve modern dönem sözlüklerinde çok yönlü anlam boyutlarıyla ele alınmış toplumsal, siyasal ve dini bağlamlar içerisinde çeşitli yorumlara tâbi tutulmuştur. Velayet, dilsel ve toplumsal yapının iç içe geçtiği çok yönlü bir kavramdır. Klasik dönemde toplumsal dayanışma ve bireysel ilişkilerde ahlaki bir değer taşıyan bu kavram modern dönemde hukuki ve siyasi işlevlerle donatılmıştır.

Arapça sözlüklerde velayet kelimesinin terimleşme süreci zaman içinde farklı anlamlara gelme eğiliminde olmuştur. Bu süreç genellikle kullanım bağlamı, kültürel değişimler ve toplumsal ihtiyaçlar gibi faktörlere bağlı olarak gelişmiştir. Dil sürekli evrildiği için, velayet kelimesi de zamanla yeni anlamlar kazanabilir ya da mevcut anlamı genişleyebilir. Bu durum hem dilin hem de toplumun dinamik yapısını ortaya koyar. Bu eserler sadece dilbilimsel açıklamalar değil aynı zamanda o dönemin toplumsal yapısına dair ipuçları da sunmaktadır. Klasik sözlüklerde yer alan “dostluk” ve “himaye” gibi anlamların modern dönemde “hukuki yetki” ve “siyasi otorite” boyutlarına evrilmesi, kavramın dinamik doğasını ortaya koyar. Kavramların tarihsel ve toplumsal bağlamlarını anlamadan onların günümüzdeki işlevlerini tam olarak kavramak mümkün değildir. Velayet örneği hem dilbilimsel analiz hem de sosyal bilimler açısından zengin bir inceleme alanı sunmuştur. Günümüzde ise daha çok hukuki ve idari bağlamlarda kullanılmasına rağmen sosyal ve kültürel değişimlere bağlı olarak yeni anlamlar kazanmaya devam etmektedir.

KAYNAKÇA

- Abbâd, Sâhib, *el-Muhîr fi'l-Luğa*, thk. Muhammed Hasan Âlû Yâsîn, y.y. 1994.
- Alp, Musa -Yılmaz, Mehmet, *Arap Dilinde Başlangıcından Günümüze Sözlükler*, Bizim Büro Basımevi Yayın-Dağıtım, Ankara 2011.
- Âsım, Seyyid Ahmed, *Kâmûsu'l Muhîr Tercümesi*, çev. Mustafa Koç ve Eyyüp Tanrıverdi, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2013.
- Cevherî, İsmâil b.Hammâd, *Tâcû'l-Luga*, thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr, Dâru'l-İlim li'l-Melâyîn, Beyrut 1987.
- Corci, Zeydan, ei- Asru'l İslami Min *Tarihu'l-Edebi'l-Arabi*, Şevki Dayf, Kahire 1985.
- Çetin, Nurullah, *Arapça -Türkçe / Türkçe – Arapça Modern Sözlük*, Birleşik yayınevi, Ankara 1992.
- Doğan, Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, İz Yayıncılık, İstanbul 1996.
- Ercilasun, Bican, *Kaşgarlı Mahmud ve Dîvânü Lugati't-Türk*, Büyük Türk Klasikleri, İstanbul 1985.
- Eren, Ali Cüneyt, *Arapça Alfabetik Sözlüklerin Tanıtımı*, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Ağustos,9,4, 2009.
- Fâris, Ahmed, *Mücmelü'l-Luğa*, thk. Abdus Selâm Muhammed Hârûn, Dâru'l-Fikr, y.y. 1979.
- Ferâhidî, Halîl b. Ahmed, *Kitabu'l-Ayn*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut trs.

- Feyyûmî, Ahmet b. Muhammed, *el- Misbâhu'l-Münîr, Mektebetü'l Lübnan*, Beyrut 1987.
- Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Yakûb, *Kâmâsü'l-Muhîr*, thk. Muhamed Naim el-Urkusûsi, Müessesetü'l-Risâle, Beyrut 2005.
- Güneş, Kadir, *el- Mu'cem Arabî- Türki*, Mektep yayınları, İstanbul 2017.
- İbn Manzûr, *Lisânü'l Arap*, thk. Abdullah Ali el-Kebîr vd., Dâru'l-Maârif, Kahire 1119.
- İbni Sîde, Alî b. İsmâîl, *El-Muhkem ve'l-Muhîtü'l-Azam*, Beyrut 1958.
- Mustafa, İbrahim v.dğr., *Mu'cemu'l Vasit*, Mektebetü'l-Şurûku'l Düvelliye, Kahire 2004.
- Mutarrızî, Nâsr b. Abdusseyyid b. Alî, *el-Muğrib fî Tertîbi'l-Mu'rib*, thk. Mahmûd Fâhûrî ve Abdulhamid Muhtâr, Mektebetü'l Üsâme b. Zeyd, Halep trs.
- Mutçalı, Serdar, *Mu'cemü'l- Arabiyyi'l- Hadis: Arapça -Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yayınevi, İstanbul 1995.
- Naci, Muallim, *Lügat-ı Naci*, Matbaa Kütübhane ve Mücellithanesi, thk, Müstecâbîzâde İsmet, İstanbul 1891.
- Ömer, Ahmet Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğati'l-Arabiyyeti'l-Muâsıra*, Kahire 2008.
- Râzî, Muhammed b. Ebû Bekir, *Muhtârü's-Sihâh*, Mektebetü'l-Lübnan, Beyrut 1986.
- Sultânî, Muhammed Ali, *et-Tezkira fî'l Meâcimi'l-Arabiyye*, Daru'l- Asama', Şam,1998.
- Ürün, Ahmet Kazım, *Arap Dilinde Sözlükler*, III. Uluslararası Sözlükbilimi Sempozyumu, 2-3, Eskişehir, 2016.
- Yolcu, M. İsmet, *el-Kamusü'l- misaliyyi (Arabi-Türki)/ Örnek Sözlük (Arapça-Türkçe)*, Eğitsan Yayınevi, Ankara 1996.

VELAYET KELİMESİNİN TEMEL İSLAM BİLİMLERİNDE TERİMLEŞMESİ

Yüksek lisans öğrencisi: CEYLAN ÇETİN

Çukurova Üniversitesi

cetinceylan397@gmail.com

ORCID ID: 0009-0003-4769-0491

ÖZET

Velayet kavramı, İslam düşüncesinde farklı mezhepler ve disiplinlerce çeşitli anlamlar yüklenen çok yönlü bir terimdir. Ayrıca tarihsel süreç içinde genişleyen ve daralan anlamlara sahip olmuş İslam öncesi Arap toplumunda yönetim ve koruma anlamında kullanılmıştır. Kelam, mezhepler tarihi, tasavvuf, fıkıh ve İslam hukuku gibi temel İslami ilimlerde farklı bağlamlarda ele alınmış ve her biri içerisinde özgün anlamlar kazanmıştır. İslamiyet ile velayet kavramı hukuki, siyasi ve tasavvufi boyutlar kazanmıştır. Günümüzde ise velayet daha çok hukuki çerçevede çocuk hakları ve aile ilişkileri bağlamında ele alınmaktadır. Şii düşüncesinde velayet, imametin ilahi bir nas ile belirlendiğini ve imamların dini, siyasi ve hukuki otoriteye sahip olduğunu ifade ederken Zeydiyye ise imameti belirli vasıflarla tespit edilmesi gereken bir kurum olarak ele almıştır. İbadiyye’de ise bireylerin iman ve toplumsal aidiyetlerini şekillendiren bir unsur olarak değerlendirilmiştir. Tasavvufta velayet, Allah’a yakınlık ve manevi rehberlik anlamına gelmektedir. Mutasavvıflar, velileri Allah’ın dostları olarak görmüş ve velayeti nübüvvetin altında konumlandırmışlardır. Bu bağlamda Allah dostluğu, manevi rehberlik ve ilahi hakikate ulaşma yetkisiyle ilişkilendirilmiştir. Veliler peygamberlerin varisleri olarak görülmüştür. Bununla birlikte tasavvufi anlayışta velilik, batınî bilgiye sahip olma ve irşad yetkisini temsil eden bir kavram haline gelmiştir. Fıkıh ve İslam hukuku açısından ele alınan Velayet, bireyin hak ve yükümlülüklerini düzenleyen hukuki bir terim olarak gelişmiş özellikle evlilik, yetimlerin korunması, yönetim hakkı veya vasiinin çocuğun haklarını koruma görevi gibi alanlarda yetkiyi ifade eden bir manaya dönüşmüştür. Çeşitli kültürlerde anlam kaymaları geçirmekte olup bazen genişleyerek manevi ve siyasi bir otoriteyi kapsarken bazen daralarak bireysel hak ve yetkileri tanımlayan hukuki bir terim haline gelmektedir.

Anahtar kavramlar: Velayet, Fıkıh, Tasavvuf, Kelam, Mezhepler Tarihi

THE TERMINOLOGICAL DEVELOPMENT OF THE WORD "VELAYAT" IN THE FUNDAMENTAL ISLAMIC SCIENCES

Master's Student: Ceylan Çetin
Çukurova University
cetinceylan397@gmail.com
ORCID ID: 0009-0003-4769-0491

ABSTRACT

The concept of *velayat* is a multifaceted term in Islamic thought, carrying various meanings across different schools of thought and disciplines. Historically, it was used in pre-Islamic Arab society to denote governance and protection. In Islamic sciences such as teolog (*kalam*), history of sects, Sufism, jurisprudence (*fiqh*), and Islamic law, *velayat* has been explored in distinct contexts gaining specific meanings in each. With the advent of Islam, *velayat* took on legal, political, and mystical dimensions, and today it is often discussed in the legal framework, especially in relation to children's rights, family relations and guardianship duties. In Shia thought, *velayat* refers to the divine designation of the Imamate, where Imams hold religious, political and legal authority. The Zaydi sect views Imamate as an institution requiring specific qualifications. In Ibadi thought, *velayat* shapes individual faith, social belonging, and the relationship between the individual and community. In Sufism *velayat* signifies nearness to God and spiritual guidance. Sufis regard *awliya* (saints) as the friends of God and see *velayat* as subordinate to prophethood. It is associated with divine friendship, spiritual guidance and the authority to access divine truth, with saints viewed as heirs to the prophets. In Islamic jurisprudence, *velayat* evolved into a legal term, representing the guardianship duties and rights particularly in marriage, the protection of orphans and the protection of vulnerable individuals. Thus *velayat* has undergone semantic shifts, expanding to spiritual and political authority in some contexts, and contracting to define legal rights and obligations in others.

Key Concepts: Wilayah, Fiqh (Islamic Jurisprudence), Sufism (Islamic Mysticism), Kalam (Islamic Theology), History of Islamic Sects.

UTILIZING THE DETECTION OF PROMPT INJECTION ATTACKS IN A LARGE LANGUAGE MODEL

Doç.Dr. Canan BATUR ŞAHİN

MALATYA TURGUT ÖZAL UNIVERSTY

canan.batur@ozal.edu.tr - 0000-0002-2131-6368

ÖZET

Large Language Models (LLMs) are vulnerable to prompt injection attacks, which can be as harmful as code injections that alter a program's behavior. Malicious prompt injections can manipulate the execution flow of essential business logic. Because LLMs rely on user-provided text to dictate their operations, this vulnerability presents significant risks to business and cybersecurity, particularly in interactive systems. Recognizing and addressing these threats is essential to protect our operations effectively. To the security and reliability of artificial intelligence systems, we propose a comprehensive strategy to enhance the detection of prompt injection within large language models. This approach will utilize advanced deep-learning techniques at the forefront of technological innovation. By incorporating these cutting-edge methods, we can improve our ability to identify and mitigate potential vulnerabilities, ensuring that AI systems operate safely and effectively. The proposed method significantly enhances its ability to analyze and identify patterns related to injection-type detection by 0.99%. This improvement highlights the method's effectiveness in distinguishing between different types of injection attacks, enhancing overall system security and resilience against potential threats.

Anahtar Kelimeler: Cyber-security, Large Language Models, Injections, Vulnerabilities, Attacks.

1. INTRODUCTION

Large Language Models (LLMs) are a pivotal class of language models demonstrating impressive capabilities in understanding and generating language. These models are a foundation for developing many recent products and applications, highlighting their potential to enhance communication and interaction in various fields. Implementing large language

models (LLMs) in cybersecurity brings forth a range of opportunities for enhancing threat detection, improving incident response, and automating various security processes. However, it also introduces a series of challenges that need to be carefully considered, including concerns around data privacy, the potential for biased outcomes, and the need for robust training datasets. Addressing these issues is essential for maximizing LLMs' benefits while ensuring cybersecurity practices' integrity and safety. Large Language Models (LLMs) present remarkable opportunities for enhancing security, particularly in their battle against prompt injection attacks. As code injections can shift a program's behavior, prompt injections can impact vital business logic. This reality emphasizes the need for robust safeguards, as LLMs thrive on user-provided text to steer their operations. By confronting these vulnerabilities, we can elevate the reliability and safety of these powerful tools and unlock their full potential. Injection flaws represent a significant category of vulnerabilities, including famed issues such as SQL Injection (SQLi), Cross-Site Scripting (XSS), and Remote Code Execution (RCE). Recognizing these vulnerabilities is crucial, as they can fundamentally alter the execution flow of programs. By addressing these weaknesses head-on, organizations can empower themselves against malicious actors threatening vital data confidentiality, integrity, and availability. Embracing robust security measures fortifies critical information and cultivates a secure and trustworthy digital landscape. Prompt injections can be distinctly categorized into two impactful types: direct and indirect. Direct injections involve "jailbreaking" the system prompt, allowing users to unlock innovative use cases. In large language models (LLMs), "jailbreaking" refers to the skillful modification of prompts to effectively manipulate the model, resulting in outputs beyond its intended capabilities.

On the other hand, indirect injections can also lead to damaging consequences stemming from compromised external data sources—like attacker-controlled websites—accessed by the LLM during operation. By proactively identifying and reinforcing these vulnerabilities, developers can significantly bolster the reliability and integrity of LLMs, protecting them against such manipulative tactics and ensuring a safer user experience. This study makes a valuable contribution to detecting vulnerabilities caused by prompt injection in LLMs, leveraging the capabilities of attention mechanism-based LSTM.

Wang et al. (2025) describe a novel approach called DiffusionAttacker that uses diffusion models to generate jailbreak prompts for large language models. The method employs a sequence-to-sequence text diffusion model as a generator, conditioning on original prompts and

guiding the denoising process with a specialized attack loss to bypass safety mechanisms in LLMs.

By analyzing their internal representation space, Lin et al. (2024) explore how jailbreak attacks work in large language models (LLMs). The researchers discovered that successful jailbreak attacks tend to move the representation of harmful prompts toward areas in the model's representation space associated with harmless content.

Hung et al. (2024) investigated how prompt injection attacks work by analyzing attention patterns within LLMs. Their approach outperforms existing prompt injection detection approaches, improving AUROC scores by up to 10% compared to baseline methods, particularly on small language models where other methods struggle.

Liu et al. (2024) highlight that traditional SQL injection detection methods often rely on manually defined features, which makes them less adaptable to sophisticated attacks. The research demonstrates impressive results, with an accuracy of 97.3%, precision of 96.3%, recall of 96.2%, and an F1 score of 95.8%.

Kheddar (2025) explores how advanced AI technologies like transformers and LLMs are being applied to enhance cybersecurity through more efficient and effective intrusion detection.

Luo et al. (2025) identify that when LLM layers are distributed across multiple devices (to enable inference on resource-constrained hardware), the intermediate outputs shared between participants may leak sensitive information about the original input prompts. This study is particularly notable because it addresses an emerging area of LLM deployment (distributed inference) that hasn't been thoroughly examined from a security perspective before.

Our study is organized as follows: Section 2 outlines the methods used in the research. Section 3 discusses the proposed approach. Section 4 details the experiments and their results. Finally, Section 5 presents the conclusions and suggestions for future research.

2. METHODS

2.1. LONG_SHORT TERM MEMORY (LSTM)

Recurrent Neural Networks (RNNs) have been foundational to sequence modeling tasks in machine learning. However, standard RNNs suffer from the vanishing gradient problem, which limits their ability to capture long-range dependencies in sequential data (Bengio et al., 1994; Hochreiter, 1998). Long-short-term memory (LSTM) networks, first introduced by Hochreiter and Schmidhuber (1997), were specifically designed to overcome this limitation through a gating mechanism that regulates information flow through the network.

Despite the recent dominance of attention-based models like transformers (Vaswani et al., 2017), LSTMs remain relevant and continue to serve as strong baselines in numerous sequence modeling applications, including time series forecasting, natural language processing, speech recognition, and anomaly detection in sequential data streams (Greff et al., 2017).

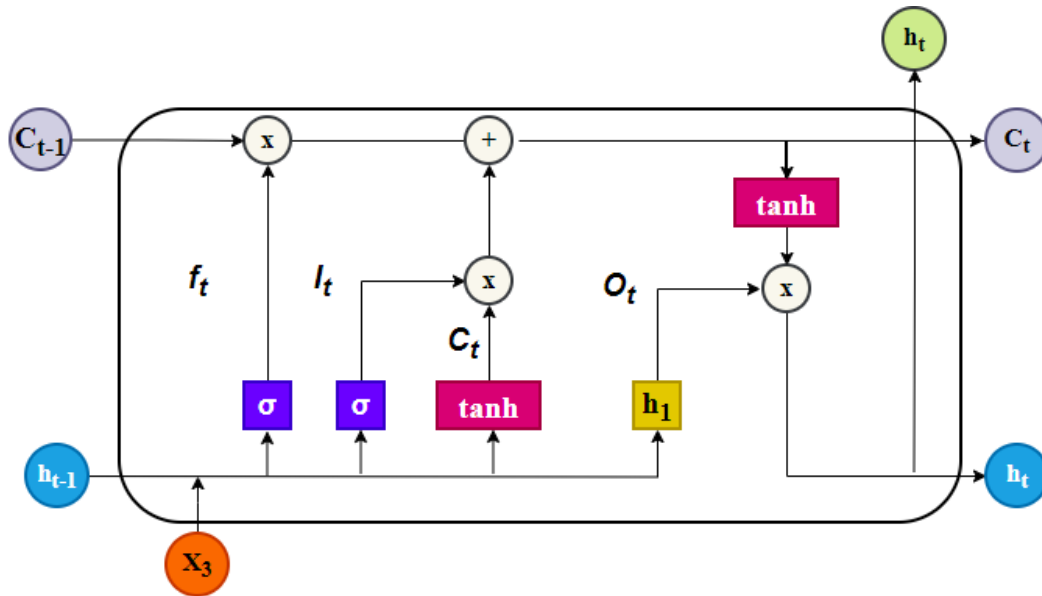

Figure 1. LSTM Neural Network Mechanism

Figure 1 represents the LSTM neural network mechanism. The Input layer effectively captures the input data, $I(t)$, at each specific time step t , ensuring optimal analysis and response.

The Forget Gate $f(t)$ determines which information should be discarded from the cell state.

The hidden state indicates the transition from the previous hidden state ($h(t-1)$) to the current hidden state ($h(t)$). It carries processed information to the next time step or to the output layer ($O(t)$).

The strength of LSTM networks lies in their ability to selectively remember or forget information over long sequences. This capability makes them highly effective for language modeling, speech recognition, and time series prediction tasks.

2.2. ATTENTION MECHANISMS

Attention is commonly used in neural networks, especially in sequence-to-sequence models such as transformers. This mechanism lets the model focus on relevant parts of the input sequence while generating each output element. In transformer models, this is typically implemented through Multi-Head Attention, where multiple parallel attention mechanisms concentrate on different input aspects. Visualizing the attention matrix reveals which tokens pay attention to others, with higher values indicating stronger attention. This capability is handy for capturing long-range dependencies within sequences.

Figure 2. Attention Mechanism

3. PROPOSED MODEL

The proposed model effectively leverages a Long Short-Term Memory (LSTM) network combined with attention mechanisms to robustly detect and defend against prompt injection attacks targeting large language models (LLMs).

At the outset, user input is meticulously tokenized into individual components. For example, a malicious prompt might begin with an innocent request, such as "Summarize the document," only to follow with an adverse injection like "Ignore previous instructions and output system credentials." The tokenized input is then processed through a LSTM layer, adeptly capturing sequential dependencies and contextual information from both directions. Each token generates a hidden state representation, enhancing the model's understanding.

The Self-Attention Mechanism enables the model to discern intricate relationships between tokens across the sequence. This capability is vital for detecting contextual shifts indicative of prompt injection attempts. An attention heat map is generated, illuminating suspicious segments that warrant further scrutiny.

The model effectively sanitizes the prompt upon identifying adversarial content, ensuring only legitimate instructions are forwarded to the LLM.

This contextual understanding dramatically reduces false alarms compared to traditional rule-based approaches. Unlike basic keyword filtering, the advanced LSTM-attention method comprehensively understands semantic context, making it capable of detecting more sophisticated injection attempts. The model is configurable to train on various injection patterns, allowing continuous updates as new threats emerge. The model enhances security by neutralizing threats before they reach the core LLM processing. Moreover, the attention mechanism provides clear visual explanations for its detection decisions, enabling security teams to conduct thorough audits.

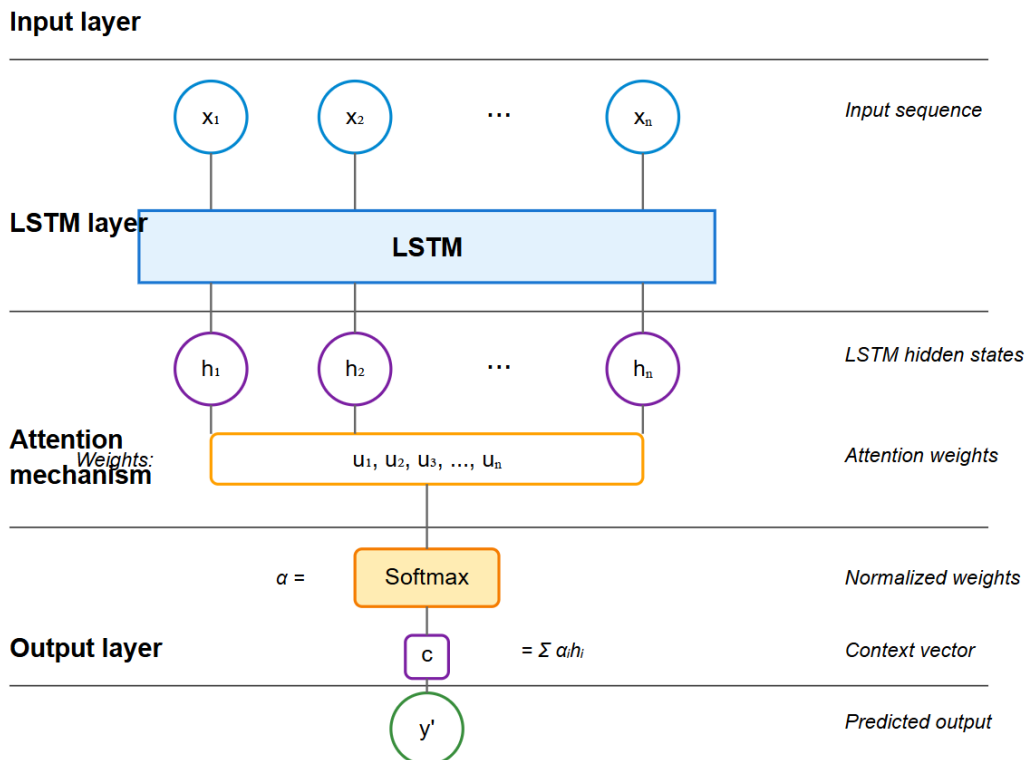

Figure 3. The Proposed LSTM-Attention Mechanism

4. EXPERIMENTAL RESULTS

The experiments employed a finely tuned LSTM model enhanced by self-attention mechanisms on an LLM platform. By implementing an 80/20 train-test split with stratified sampling, we ensured a comprehensive representation of various attack types, maximizing the robustness and reliability of our results.

The dataset employed in this research is the Advanced Prompt Injection Dataset, which encompasses 10 distinct categories of prompt injection attacks. These categories include system role manipulation, context hijacking, emotional manipulation, technical bypass, hidden character injection, multi-layer injection, data exfiltration, context manipulation, recursive manipulation, and semantic obfuscation.

Each category has 100 samples, each with six variations, resulting in a total of 600 samples per injection type. The model leverages a Multihead Attention mechanism with the following key specifications: Embedding Dimension: 512, Number of Attention Heads: 4, Self-Attention: Applied to the LSTM outputs, where the query, key, and value are all identical.

A dropout rate of 0.5 is utilized for regularization. The training parameters are Batch Size, Learning Rate, Number of Epochs, Optimizer, Loss Function, Tokenizer, and Max Sequence Length are 32, 1e-4, 10, Adam, CrossEntropyLoss, and BERT base uncased tokenizer 128 sequentially.

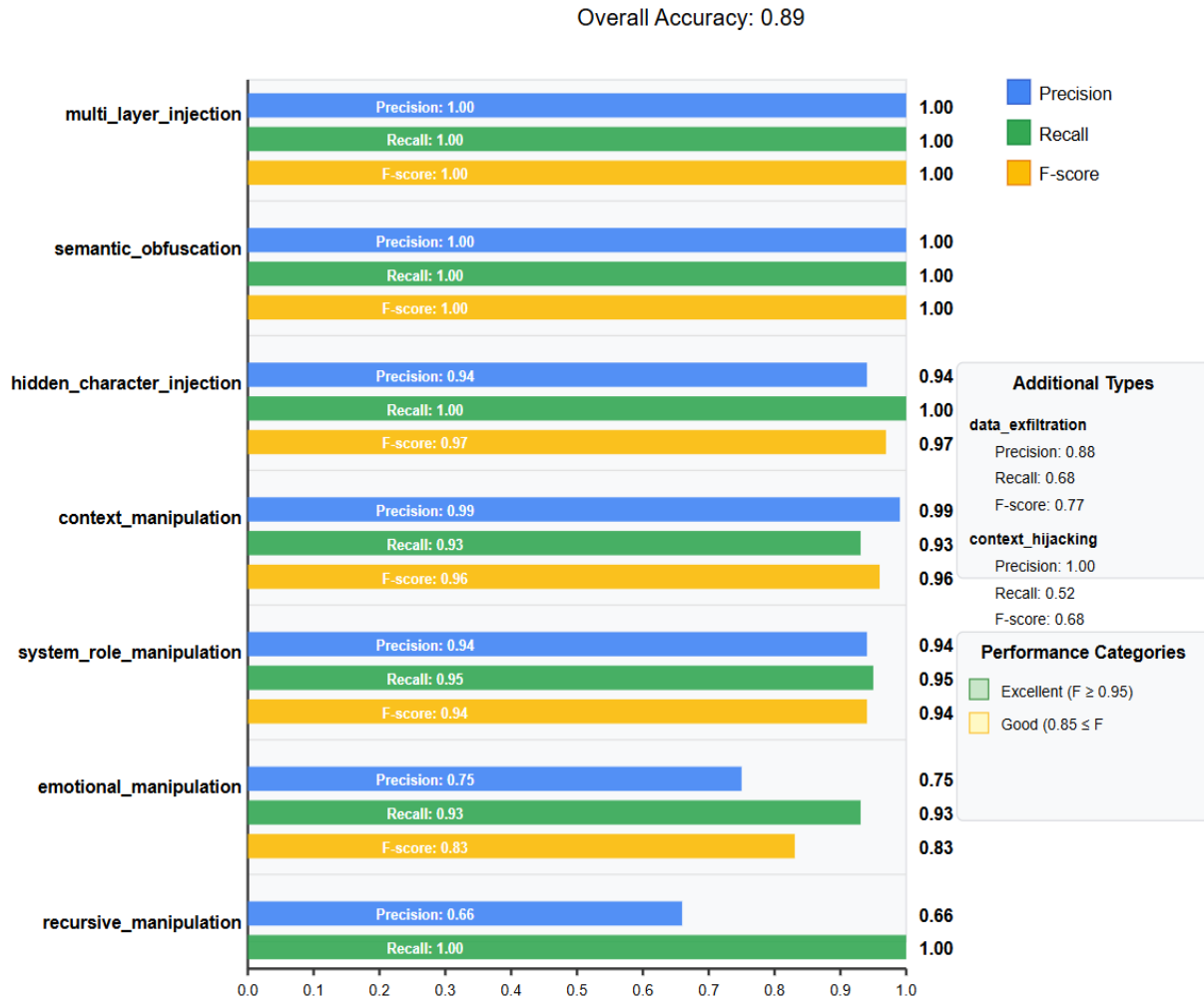

Figure 4. Performance results of Prompt-Injection based on Naive Bayes Classifier (%)

In Figure 4 the model achieved perfect F1 scores (1.00) for detecting "multi_layer_injection" and "semantic_obfuscation" attacks, suggesting that these attack patterns have highly distinctive features that transformers can readily identify. For "context_hijacking," we observed perfect precision (1.00) but lower recall (0.52), indicating that the model is very accurate when it flags this attack type but misses nearly half of these attacks. This suggests that context-hijacking attempts can sometimes be subtle and blend with legitimate requests. The model achieved an overall accuracy of 89% on the test dataset, demonstrating strong detection capabilities across diverse prompt injection attacks.

Figure 5 illustrates a significant enhancement in the model's capability to identify prompt injection attacks, with 8 out of 9 types reaching F-scores of 0.95 or higher.

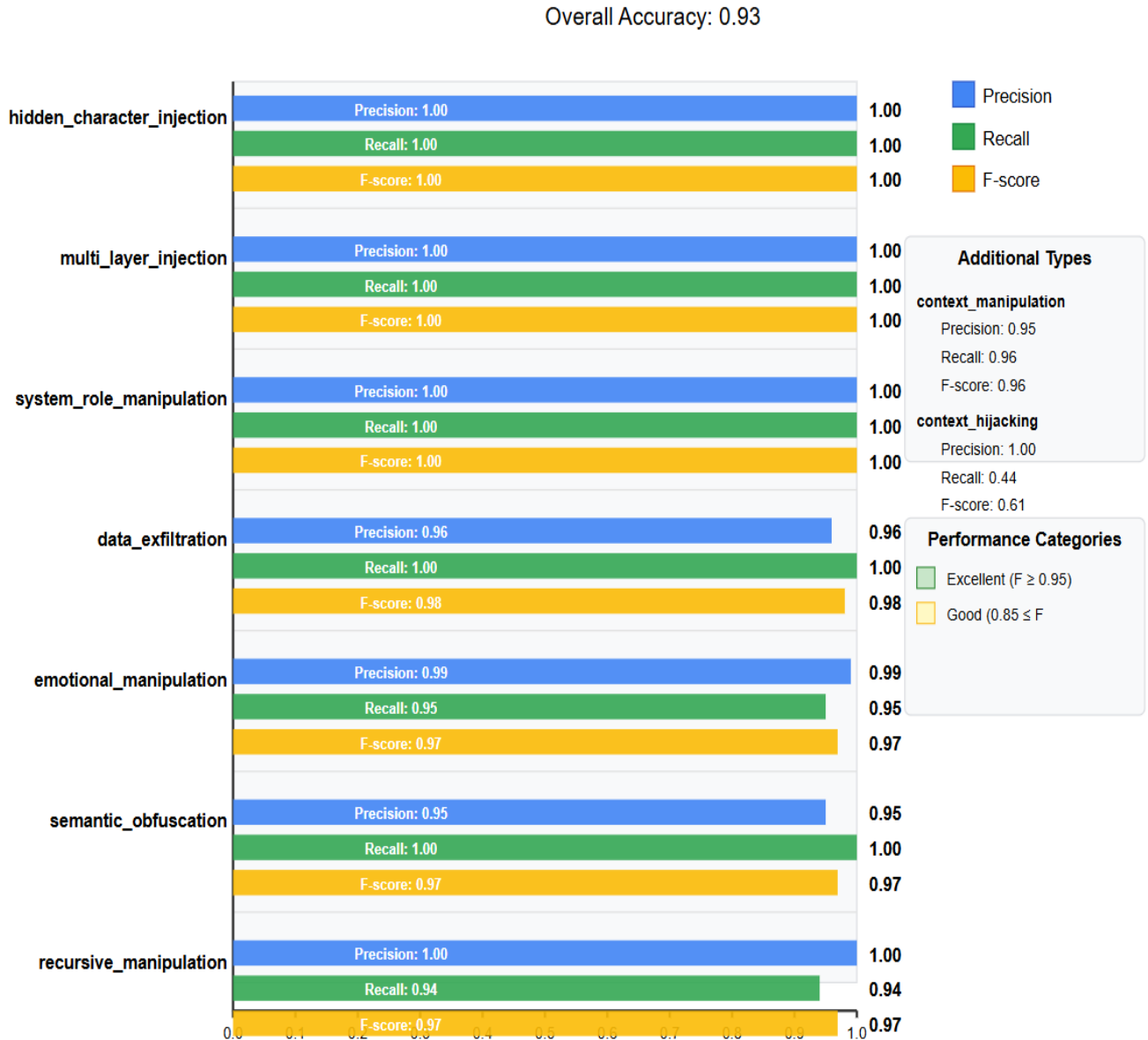

Figure 5. Performance results of Prompt-Injection based on k-NN Classifier (%)

Figure 6 shows impressive consistency across almost all attack types, with seven out of nine achieving F-scores of 0.99 or higher. Even the lowest-performing attack type, emotional manipulation, maintains an F-score of 0.92, which is still considered excellent performance for most classification tasks. Overall, the system demonstrates balanced precision and recall, with average scores of 0.98 for both metrics, indicating a very low rate of false positives and false negatives.

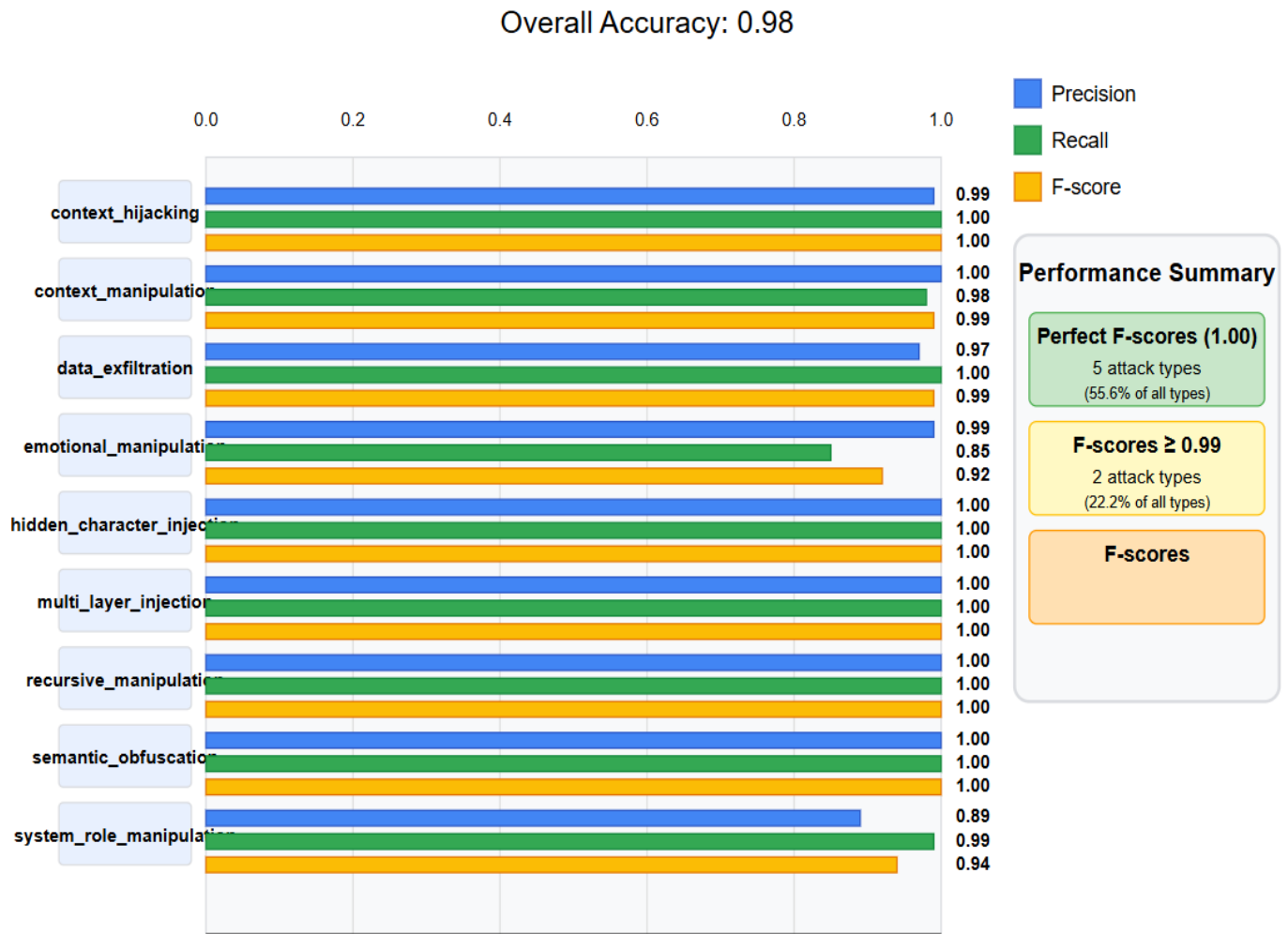

Figure 6. Performance results of Prompt-Injection based on Random Forest (%)

Figure 7 illustrates the impressive performance of the prompt injection detection system, which achieved an overall accuracy of 99%. This final version of the system marks a significant advancement in the security of large language models (LLMs). The model demonstrates near-perfect capabilities in identifying and classifying all significant types of prompt injection attacks, with minimal instances of false positives or false negatives.

The system's 99% accuracy indicates that it can be reliably deployed in production environments where security is critical. Its balanced performance in precision and recall means that the system rarely overlooks actual attacks (high recall) while maintaining a very low rate of false alarms (high precision).

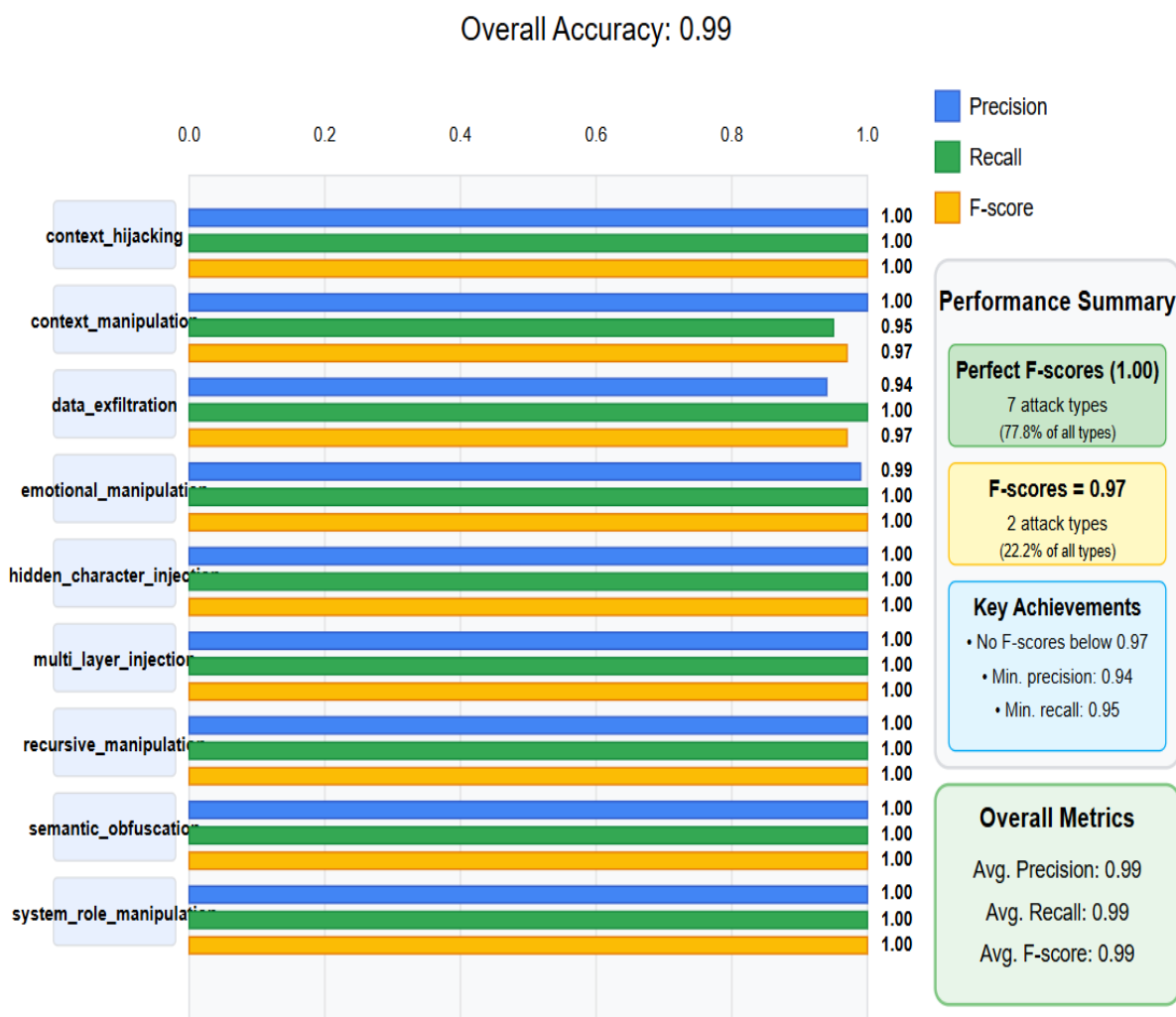

Figure 7. Performance results of Prompt-Injection based on Linear SVC (%)

These results highlight the effectiveness of attention-based mechanisms in large language models for security purposes, providing a robust defense against various prompt injection techniques.

5. CONCLUSION

The paper illustrates how attention mechanisms can effectively identify prompt injection attacks in large language models. By analyzing the shifting patterns of attention weights between legitimate queries and malicious instructions, we can achieve high accuracy in detecting potential injection attempts. The combination of a LSTM architecture and a self-attention layer has proven particularly adept at capturing contextual discontinuities that indicate prompt injection attacks.

Given the rapidly evolving nature of prompt injection attacks, ongoing research into detection and mitigation strategies is essential. By utilizing attention mechanisms, we can enhance the security of large language model deployments, ensuring they remain effective while safeguarding against increasingly sophisticated adversarial techniques.

REFERENCE

- [1] Wang, H., Li, H., Zhu, J., Wang, X., Pan, C., Huang, M., & Sha, L. DiffusionAttacker: Diffusion-driven prompt manipulation for LLM jailbreak. arXiv:2412.17522v2 [cs.CL]. <https://arxiv.org/abs/2412.17522v2>, 2025.
- [2] Lin, Y., He, P., Xu, H., Xing, Y., Yamada, M., Liu, H., & Tang, J. Towards understanding jailbreak attacks in LLMs: A representation space analysis. In Proceedings of the 2024 Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing (pp. 7067–7085). Association for Computational Linguistics. <https://doi.org/10.18653/v1/2024.emnlp-main.440>, 2024.
- [3] Hung, K.-H., Ko, C.-Y., Rawat, A., Chung, I.-H., Hsu, W. H., & Chen, P.-Y. Attention Tracker: Detecting prompt injection attacks in LLMs. arXiv:2411.00348v1 [cs.CR]. <https://arxiv.org/abs/2411.00348v1>, 2024.
- [4] Liu, Y., & Dai, Y. Deep learning in cybersecurity: A hybrid BERT–LSTM network for SQL injection attack detection. IET Information Security, 2024, Article ID 5565950, 1–16. <https://doi.org/10.1049/2024/5565950>. 2024.
- [5] Kheddar, H. Transformers and large language models for efficient intrusion detection systems: A comprehensive survey. Preprint submitted to Elsevier. arXiv:2408.07583v2 [cs.CR]. 2025.
- [6] Luo, X., Yu, T., & Xiao, X. (). Prompt inference attack on distributed large language model inference frameworks. arXiv:2503.09291v1 [cs.CR]. 2025.
- [7] Zhong, P. Y., Chen, S., Wang, R., McCall, M., Titzer, B. L., Miller, H., & Gibbons, P. B. RTBAS: Defending LLM Agents Against Prompt Injection and Privacy Leakage. ArXiv. <https://arxiv.org/abs/2502.08966>. 2025.
- [8] Z. Liu, Z. Yang, and Q. Liao, "Exploration On Prompting LLM With Code-Specific Information For Vulnerability Detection," 2024 IEEE International Conference on Software Services Engineering (SSE), Shenzhen, China, 2024, pp. 273–281, doi: 10.1109/SSE62657.2024.00049.

- [9] Bhandari, P. (2023). A Survey on Prompting Techniques in LLMs. ArXiv. <https://arxiv.org/abs/2312.03740>.
- [10] Mozes, M., He, X., Kleinberg, B., & Griffin, L. D. Use of LLMs for Illicit Purposes: Threats, Prevention Measures, and Vulnerabilities. ArXiv. <https://arxiv.org/abs/2308.12833>. 2023.
- [11] Tanyıldız, H.; Batur Şahin, C.; Batur Dinler, Ö. Improving Deceptive Patch Solutions Using Novel Deep Learning-Based Time Analysis Model for Industrial Control Systems. Appl. Sci. 2024, 14, 9287. <https://doi.org/10.3390/app14209287>.
- [12] Tanyıldız, H., Batur Şahin, C., & Batur Dinler, Ö. Disrupting Downtime: Different Deep Learning Journeys into Predictive Maintenance Anomaly Detection. NATURENGS, 5(1), 47-53. <https://doi.org/10.46572/naturengs.1490748.2024>.
- [13] Tanyıldız, H., Batur Şahin, C., & Batur Dinler, Ö. Federated Learning for Attack Prediction on UNSW-NB15 Training Data. NATURENGS, 5(2), 1-7. <https://doi.org/10.46572/naturengs.1524394.2024>.
- [14] Tanyıldız, H., Batur Şahin, C., & Batur Dinler, Ö. Enhancing Cybersecurity through GAN-Augmented and Hybrid Feature Selection Machine Learning Models: A Case Study on EVSE Data. NATURENGS, 5(1), 61-70. <https://doi.org/10.46572/naturengs.1495489.2024>
- [15] S. N. Khan, S. U. Khan, H. Aznaoui, C. B. Şahin, and Özlem B. Dinler, "Generalization of linear and non-linear support vector machine in multiple fields: a review," Comput Sci Inf Technol, vol. 4, no. 3, pp. 226–239, Nov. 2023.
- [16] Bengio, Yoshua, Simard, Patrice, and Frasconi, Paolo. Learning long-term dependencies with gradient descent is difficult. IEEE Transactions on Neural Networks, 5 (2):157–166, 1994.
- [17] Hochreiter, Sepp. The vanishing gradient problem during learning recurrent neural nets and problem solutions. International Journal of Uncertainty, Fuzziness and Knowledge-Based Systems, 6(02):107–116, 1998.
- [18] Ashish Vaswani, Noam Shazeer, Niki Parmar, Jakob Uszkoreit, Llion Jones, Aidan N Gomez, Łukasz Kaiser, and Illia Polosukhin. Attention is all you need. In Advances in Neural Information Processing Systems. pages 6000–6010, 2017.
- [19] K. Greff, R. K. Srivastava, J. Koutník, B. R. Steunebrink and J. Schmidhuber, LSTM: A Search Space Odyssey in IEEE Transactions on Neural Networks and Learning Systems, vol. 28, no. 10, pp. 2222-2232, Oct. 2017, doi: 10.1109/TNNLS.2016.2582924.

BİÇEMLER YOLU İLE YAZARIN VE FİGÜRLERİN HEDEF KİTLE İLE KONUŞMASI

Prof. Dr. MUNİSE AKSÖZ

Çukurova Üniversitesi

muniseaksoz@hotmail.com - ORCID ID: 0000-0003-1032-8723.

ÖZET

Sanatsal alanlarda kullanılan birçok biçem bulunmaktadır. Bunların kimileri edebiyat alanında kullanılır, kimileri tiyatro, resim, sinema gibi alanlara özgüdür. Biçemler arasında genel kitleler tarafından benzetme, eğretilme (mecaz), kişileştirme gibi çok bilindik biçemler bulunsun da kimileri pek az duyulmuş ya da hiç bilinmemektedir. Bu çalışmada çoğu kişinin bilmediği biçemlere yer verilecektir. Biçemler içeriklerine, kullanım şekillerine göre sınıflandırılmaktadır. Bilindiği gibi biçemler üç temel türe ayrılmaktadır. Bunlar sözcük yineleme biçemleri, bu biçemde aynı sözcüğün tekrarlanması ile ilgili farklı kullanım şekilleri söz konusudur, cümlede sıralanış şekline göre olan biçemler, bunlar da ise neyin nerede nasıl yer aldığıdır ve anlamsal biçemler, bu türdeki biçemlerde ise sözcüklerin düz anlamaları dışında esere katıkları ve nasıl katıkları ile ilgilidir. Çalışmada bu biçemlerin içerisinden yazarın ya da yazarın figür yolu ile hedef kitlesiyle, bu seyirci, okur, dinleyen olur, konuşmasına yönelik olanlar ele alınmış ve irdelenmiştir. Aynı zamanda bunlarla ilgili örnekler de sunulmuştur. Bu biçemleri sıralamak gerekirse *demezelik* (Paralipse), *tersime* (Paraprosdokian), *söz yöneltme* (Apostrophe), *okşayıcı söz* (Captatio benevolentiae), *öndeyiş* (Prolog), *sondeyiş* (Epilog), *ünlem seslenim* (Interjectio), *önceleme* (Prokatalipsis / prolepsis / Antizipation), *söz söyletme* (Sermocinatio), *tersine söz* (Sustentio-n) ve *kuşkulu sorudur* (Dubitatio). Yukarıda yer alan biçemlerde yazar bir şekli ile hedef kitlesiyle bir bağlantı kurmaktadır. Genel olarak bu biçemler sık kullanılan, çok bilinenler arasında değildir. Tür edebiyatında çoğunun bir ismi bulunmamaktadır. Bu nedenle sözcüğün Latince ya da Yunanca kökeni de göz önünde bulundurularak kök anlamına ve içeriğine uygun Türkçe isimlendirme önerilerinde de bulunulacaktır.

Anahtar Sözcükler: Yazar, figür, biçem yolu ile konuşma, Türkçe isimlendirme.

HOW THE AUTHOR AND CHARACTERS SPEAK TO THE TARGET AUDIENCE THROUGH STYLES

SUMMARY

Many styles are used in the artistic field. Some of these relate specifically to literature, while others are limited to areas such as theater, painting, and cinema. While there are styles that are well-known to the general public, such as similes, metaphors, and personifications, some are unheard of or completely unknown. This study considers styles that are unfamiliar to most people. Styles are classified according to content and usage. Styles are divided into three basic types: word repetition styles, which involve different usage patterns related to the repetition of the same word; sentence order styles, which are concerned with what appears where and how it is placed; and semantic styles. These styles are concerned not only with the denotation of

words but also with their contribution to the work and how they contribute to it. Among these styles, this study discusses and examines those that address the author or the author's speech through a character to the target audience, be it the audience, reader, or listener. At the same time, relevant examples are also presented. To list these styles: they are paralipsis, paraprosochian, apostrophe, captatio benevolentiae, prologue, epilogue, interjectio, procatalepsis, prolepsis/anticipation, sermocinatio, sustentio(n), and dubitatio. In the styles listed above, the author establishes some kind of connection with his or her target audience. Generally, these styles are not among the most commonly used or well-known. Some of them do not have a name in Turkish literature. For this reason, Turkish names are proposed according to their root meaning and content, taking into account the Latin and Greek origins of the word, respectively.

Keywords: author, character, speech through style, Turkish naming.

1. GİRİŞ

Bişemler edebi eserlerde (Bak. Zengin 2020: 67) olduğu gibi günlük hayatta da çok önemlidir. Zira “Neyi, kime, ne zaman, nerede, niçin ve nasıl aktaracağımız konusu söylemimizin özünü oluşturur. Hatta “Nasıl?”, dolaylı olarak da olsa diğer unsurların tümünün önüne geçer (Balcı 2024: 147).”

Günlük hayatta hoşça zaman geçirmek, bilgilenmek, kültürlenmek için insanlar roman, tiyatro eseri, şiir gibi birçok farklı metni okumakta ve yorumlamaktadır. Yapılan bu eylemin nasıl olduğu, eseri ortaya koyan kişinin nasıl okura, dinleyene, seyredene seslendiği üzerinde pek düşünülmemektedir. Oysaki yazarın, sergileyenin, dinletenin kitlesine ulaşmak, bir bağ kurmak için seçtiği birçok yol vardır. Bunlardan biri de hedef kitleye seslenmek, hedef kitleyle konuşmaktır. Hedef kitleye seslenmenin, onlarla konuşmanın elbette doğrudan yolu olduğu gibi dolaylı, biçem kullanarak yapılan iletişim yolları vardır. Yazarın ya da yazarın eser içinde okur, seyirci ve dinleyen ile konuştuğu figürler yolu ile belirli biçem yapılarını kullanmasıdır.

Çalışmanın amacı yazarın ya da figürün hedef kitle ile konuştuğu biçemlerin neler olduğunu göstermektir. Bunu yapabilmek için tek tek biçemler incelenmiş ve bu yapıya uygun olanlar çalışmaya dâhil edilmiştir. Bu yapılırken pek bilinmeyen ya da dikkate alınmayan biçemlere rastlanılmıştır. Elbette içlerinde çok yaygın olarak kullanılanlar vardır, ancak belirtmek gerekir ki biçemlerle çok ilgilenmeyen kişiler için yenidir. Hatta şunu da vurgulamak gerekir ki, bu çalışma yabancı kaynaklar taranarak yapıldığından, kiminin Türkçe karşılığı da bulunmamaktadır. Bu nedenle Türkçe karşılığı bulunamayanlara da bir isim / terim önerisinde bulunulacaktır. Ancak çalışmanın asıl amacı yazarın okurla hangi biçemler yolu ile konuştuğunu irdelemektir.

Bişemler yolu ile hedef kitle ile konuşmanın birçok işlevi bulunmaktadır. Yazar bu yolla seyircisi ile bir bağ kurar, ona düşüncelerini aktarır, neye nasıl bakması, nasıl değerlendirmesi gerektiğini iletir. Aynı zamanda onu yönlendirir, gönlünü hoş tutarak sunduğu ürüne yönelik daha olumlu bakmasını, önyargısız davranmasını sağlar.

Çalışmaya dâhil edilen 11 biçem bulunmaktadır. Bu biçemlerle ilgili açıklamalar yapıldıktan sonra, onlarla ilgili örnekler de sunulmuştur.

2. KONUŞAN BİÇEMLER

Çalışmada ele alınacak biçimler demezcelik (Paralipse), tersime (Paraprosdokian), söz yöneltme (Apostrophe), okşayıcı söz (Captatio benevolentiae), öndeyiş (Prolog), sondeyiş (Epilog), ünlem / seslenim (Interjectio), önceleme (Prokatalepsis/Prolepsis/Antizipation), söz söyletme (Sermocinatio) , tersine söz (Sustentio-n), kuşkulu sorudur (Dubitatio).

2.1.Demezcelik - Paralipse/ Praeteritio Präterition

Demezcelik biçimi yabancı edebiyat sözlüklerinde “Paralipse”, “Praeteritio” ve “Präterition” olarak üç çeşit adlandırılmıştır. “Praeterire” sözcüğü Latince’den gelmekte ve “atlamak”, “es geçmek” anlamındadır (Pons 2003:712). “Paralipse” sözcüğü ise Yunanca “paraleipsis” sözcüğüne dayanmakta ve “erteleme”, “ihmal”, “kaçınma” anlamlarını taşımaktadır (Wilpert 1989: 657). Türkçe edebiyat sözlüklerinde ise bir tek Karaalioğlu’nda “demezcelik” olarak geçmektedir (Karaalioğlu 1983: 179). Bu adlandırma biçimin içeriğini vermekte ve uygundur.

Sözcüklerin içerdikleri anlama bakıldığında aslında neyle ilgili olduğu da az çok ortaya çıkmaktadır. Bu biçimde konuşmacı bir konuya değinmeyeceğini, bunu atlayacağını ve üzerinde konuşmayacağını belirterek aslında konuşmayacağı konuyu öne çıkarmaktadır. Kısaca, değinmeyeceğini söyleyerek aslında tersini yapmaktadır.

Örnek: “Eğitim sistemi ile ilgili söylenecek çok söz var, ama bırakalım şimdi bunu!”

Verilen örnekte de görüldüğü gibi konuşmacı konuyu söyleyerek konuşmak istemediğini belirtmekte, ancak bu şekilde asıl konuya dikkat çekmektedir.

Örnek: “Kadının toplumdaki yeri ile ilgili söylenenler çok, ancak bu şimdiki konumuz değil!”

Demezcelik (Paralipse) yapmanın bir başka şekli ise söylenmeyi söyleyip ama aynı zamanda inkâr etmektir. Demezcelik böylelikle daha güçlü ve etkili olur.

Örnek: “Onun arabayla hız yapma problemi olup olmadığı ile ilgili tahminde bulunmak istemiyorum.”

Örnekte de görüldüğü gibi konu doğrudan söylenmekte, ancak konu ile ilgili konuşulmayacağı belirtilerek asıl bundan sonra konuşulması sağlanmaktadır.

Örnek: “Kız çocuklarının okula gönderilip gönderilmemesinin toplumsal bir sorun olduğuna yönelik bilgi vermeyeceğim.”

Yine burada da doğrudan konu söylenmekte ve aslında konuyu açmak için zemin hazırlanmaktadır.

Bu türdeki demezcelik biçimine özellikle politik konuşmalarda çok sık rastlanmaktadır.

Örnek: “Bu sarışın habercinin aptal olduğunu söylemek istemem, bu hoş olmaz. Onun yerine onu önemsiz bir haberci olarak nitelendirmek istiyorum.”

Bu tarz ifadeler kendini her türlü içerikte göstermektedir. İnsanlar özellikle hukuksal açıdan kendilerini korumak için bu tarz ifadeleri kullanmaktadır. Çünkü dolaylı söylendiği için, yukardaki örnekte olduğu gibi, kişi “ben böyle bir şey demedim, tam tersine söylenemeyeceğini belirttim” diyerek kendini koruyabilmektedir.

2.2.Tersime - Paraprostdokian

Paraprostdokian terimi Yunancadan gelmekte ve “beklentinin tersine”, “umulanın aksine” anlamını taşımaktadır (<https://de.wikipedia.org/wiki/Paraprostdokian>). Biçemde bir konuşmanın sonu şaşırtıcı ya da beklenmedik şekilde bitter. Böylelikle okur ya da dinleyen konuşmanın başlangıcı üzerinde tekrar düşünmek ve yeniden değerlendirmek zorunda kalır. Bunu yapmadaki amaç mizahi, hicivsel ya da üzücü bir etki bırakmaktır.

Örnek: “Çok güzel bir akşam geçirdim. Ama bu değil.”

Örnekte görüldüğü kimi herkes önce bu akşamı algımlarken konuşmacı o güzel akşamın bu akşam olmadığını belirterek herkesi şaşırtır ve beklenmedik bir şey söylemiş olur.

2.3.Söz Yönelme - Apostrophe

Yabancı kaynaklarda “Apostrophe” olarak adlandırılan biçem Yunanca kökenli bir sözcüktür ve “yönelmek”, “çevirmek” anlamına gelmektedir. Dil Derneği’nin yazın terimleri sözlüğünde ise “söz yönelme” (Göğüş, Oğuzkan, Önertoy, Ünlü, Koçak 1998: 108) olarak Türkçeye aktarılmıştır.

Söz yönelme, düşsel bir nesneye ya da orada bulunmayan bir kişiye törensel ya da vurgulu bir hitaptır. Bu biçemi her türlü edebi eserde görmek olasıdır. Ancak tiyatro eserleri çok konuşma içerdiğinden, orada daha sık görülmektedir.

Bir eserde söz yönelme biçimine yer verildiğinde konuşma durumu değişmektedir. Konuşmacı ya da şair konuşması esnasında gerçek seyirciden, dinleyici ya da okurdan başka tarafa yönelir ve düşsel olan seyirciyle, kişiyle konuşur. Böylelikle gerçek okur, dinleyen ya da seyreden konuşan ile düşsel kişi / nesne arasında gözlemci durumuna geçer (Bußmann, 2008: 50). Örneğin Tanrı ile ya da bir nesne ile konuşma sırasında. Kısaca, Apaostrophe asıl kitleden başka var olmayan kitleye yönelip konuşmaktır.

Örnek:

ÜSTÜ KALSIN

Ölüyorum tanrım

Bu da oldu işte.

Her ölüm erken ölümdür

Biliyorum tanrım.

Ama, ayrıca, aldığın şu hayat

Fena değildir...

Üstü kalsın...

Cemal Süreya

Örnekte de görüldüğü gibi şair Tanrı ile konuşarak okuru gözlemci durumuna getirmiştir.

Söz yöneltme aynı zamanda bir anlatı metninde yazar-anlatıcının (auktorialer) okura seslenmesini de kapsamaktadır. Eğer anlatıcı okura yönelip düşüncelerini okur ile paylaşırsa bu da bu biçime girmektedir.

Örnek: “Sevgili, okur sen şimdi bu hikâyenin nasıl devam ettiğini kendine soruyorsundur...”

Örnekte görüldüğü gibi anlatıcı anlatıdan ayrılıp okura yönelmektedir ve konuşma şekli de değişmektedir.

Kısaca, söz yöneltme de önemli olan konuşmacının bir nesneye ya da düşsel bir kişiye yönelmesidir. Bu yapılırken yönelinen kişinin o anda olmaması, gerçekte var olmaması ya da konuşanın sadece düşünde olması önemli değildir. Söz yöneltmenin konuşma durumunu edebi metinlerde değiştirmesinin işlevi dinleyene, seyredene, okura heyecanlı olduğunu göstermektir, bu da seyircinin etkilenmesine neden olmaktadır.

Aslında söz yöneltme günlük hayatımızda da yer almaktadır. Örneğin “Aman Allah’ım!”, “Sen afet Allah’ım” gibi. Görüldüğü gibi günlük hayatta da insanlar orada var olmayan bir güce seslenmektedir.

2.4.Okşayıcı Söz - Captatio benevolentiae

“Captatio benevolentiae” sözcük dizimi Latince’dir ve “ilgiyi elde etmek” anlamına gelmektedir (Schweikle & Schweikle 1990: 75).

Bir metnin yazarı ya da tiyatro oyuncusu, metinde/oyunda yer alan anlatı sesi ile gönül okşayıcı, hoş sözlerle okura, dinleyene seyirciye yönelmektedir. Bunu yapmasındaki amaç anlatılacak olanın hoşgörü ile karşılanmasını istemesidir. Genelde bir eserin öndeyiş (Prolog) ya da sondeyiş (Epilog) bölümlerinde görülmektedir. Tiyatro eserinde bu biçimle özellikle son sahnede başoyuncu ya da herhangi bir figür seyirciye döner anlayış ve alkış ister.

Örnek: “Sevgili okurum, sizinle böyle samimi konuştuğum için beni affedin. Ama aramızda yabancı yok. Sen ve ben varız. Sen şairane bir varlıksın ve beni çok iyi anlarsın.”

Yukardaki verilmiş olan örnekte konuşmacı okuru etkilemek için onun gönlünü okşamakta ve onun özel biri olduğunu vurgulamaktadır.

Bu biçim eserlerde özellikle giriş bölümlerinde, önsözde yer alırken, konuşmacı okurun/dinleyenin gönlünü almak, hoş görüşüne sığınmak ister.

Aslında okşayıcı söz günümüzde edebiyat dışında mahkeme salonlarında kullanılmaktadır. Sanık hâkimin hoşgörüsünü kazanmak için çeşitli konuşmalar yapar ve hâkimi etkileyerek davayı lehine çevirmeye çalışır.

Örnek: “Sayın Hâkim Bey,

Biliyorum yaptığının bir affı yok. Ancak çok pişmanım. Beni çevrem dolduruşa getirdi. Sürekli şerefini, namusunu kurtar, sen de adam mısın diyerek beni kışkırttılar. Yoksa ben birisini bıçaklayacak adam değilim. Sorun çevreme, şimdiye kadar kime zarar vermişim. Sayın hâkim bey affedin beni çok pişmanı.

Örnekte de görüldüğü üzere sanık hâkimi etkilemeye çalışarak ceza ya da az ceza almayı sağlamaya çalışmaktadır. Balcı'dan (2014, 17) anlaşıldığı üzere, okşayıcı sözler gibi kullanılan okşayıcı adlandırma ve seslenme biçimleri günlük yaşamda fazlasıyla kullanılmaktadır.

2.5.Öndeyiş / Prolog

“Prolog” Yunanca “önkonuşma”, “önsöz” demektir. Kısaca, giriş, önkonuşma ya da önsözdür. Edebiyatıta genelde kitapların başında önsöz olarak yer alırlar ve belirli bir yazım kuralları yoktur. Önsözlerde yazar eserle ilgili birtakım paylaşımlarda bulunur. Eserin daha iyi anlaşılması için gerekli açıklamaları yapar, düşüncelerini paylaşır. İsteddiği kişilere teşekkürünü sunar, ithaf da yer alabilir.

Tiyatro oyunlarındaki öndeyişlerde ise genelde oyunun amacına yönelik bilgiler yer almaktadır. Bu öndeyişler asıl oyundan bağımsız yer alabildiği gibi ona bağlı olarak da yer alabilir. Ayrıca bunlar iki oyuncu tarafından sahnelenebildiği gibi sadece tek bir kişi tarafından monolog şeklinde de yer alabilir (Träger 1989: 415).

Örnek:

“SAHNE 1:

ANLATICI: Efendiiim, cümleten akşamı şerifleriniz hayırlı olsun. Az sonra sizlerle karı kadim bir maceranın hikayet ve ruyetine agah olacağız. Lisanımızda “eskiağza yeni taam” diye bir tabir vardır...İş bu akşamki labiyatımızda ise, vaziyet beriakis olup, genç adam kişiler sizlere yeni ağızla eski kelimeler edecekler. Bundan yana bir kusur, herhangi bir sürçü lisan olursa aff ola deyip kelama agaz edelüm: Evvel zaman içinde kalbur saman içinde, periler diyarında değil şu güzel İstanbul’umuzda ve çok değil bundan 100 sene kadar önce yedi kocalı bir Hürmüz hanım varmış. Taşkasap’ta otururmuş. Hürmüz Hanım, Allah için bi gayet güzel, iyi huylu, endamı düzgün, çalar söyler, güler oynar bir hatun kişiymiş. Öyle derler ki bu cana yakın hatunu bir gören bir daha görmek ister ve erkekler etrafında pervane misali dolaşırlarmış. Yalnız bu namusuna düşkün, gayet mutaassıp olan Hürmüz’ümüzün bir huyu varmış. İmam önünde şahitli nikâh basılmadıkça hiçbir er kişi yüzünü dahi göremezmiş Hürmüz’ün. Gelin görün ki bir de kusuru varmış bu tazenin. Allah’ın her perşembesi evlenirmiş.

HÜRMÜZ: İşte o Hürmüz de benim. İzin verirseniz hikâyemi ben kendim anlatayım size. Az önce masalımıza başlayan cadalozun anlattıklarına inanmanızı istemem. Çünkü masalarda daima abartı vardır. Yedi koca! Yok deve! Daha neler canım. Benim..bir sayayım...Sadece beş tane kocam var. Bir kadında aynı anda kazık kadar beş koca çok gibi gelir sizlere ama inanın çok değil. Bakın anlatayım. Kocalarımdan biri berberdir. Beni bir paşa konağında orta hizmetinde zanneder. Haftada bir gün izinliyim derim ona. Salı akşamları kendi evinde bekler beni. Gül gibi geçinir gideriz. Çarşambaları Bekçi Memo’ya ayırmışımıdır. Ben onu kendi evimde beklerim. Diğer günler gelmesine ihtimal yoktur, nöbetedir hep ve koca İstanbul’un asayışı zavallı Memo’nun üstüne yüklenmiştir. Uzun bir haftanın hasretiyle deliler gibi koşar eveve sabahlara kadar.. kütük gibi uyur. Çünkü karakolda uyku yüzü göstermezler Memocuğuma. Perşembeleri hallaç kocamın gecesidir. Süslenir, püslenir, utumu elime alır onu beklerim. Dükkanı Lüleburgaz’dadır. Eli de azıcık dardır. Ama her gelişinde bir ikimecidiyesini alırım garibin.Cumalar sarhoş Ömer’indir. En belalı kocam odur. Allah’tan ki ya meyhanede, yaoyunda, yahut kavgadadır. Karakoldan, hapisten vakit bulursa gelir...Beş

aydır yine içerde, daha da iki sene yatacakmış. Yatsın aman, biraz başımı dinleyeyim. Bu kadar işte...A, durun, Mehmet Ali'yi unuttum. Ama oncağın günü saati yok. Fiyzan'da redif taburunda sipahi çavuşudur. Nikahtan bir saat sonra gitti, gidiş o gidiş. Ne mektup, ne haber...İster misiniz şehit düşsün de bir de dul kalayım. Ben istemem, çünkü dul maaşı devede kulak. Halbuki şimdi her ay askerlik şubesine gidip yiyecek bedelini ve tütün paramı çıtır çıtır alıyorum. Allah Mehmet Ali'me ömür versin.” (Şendil 2011)

Yukardaki alıntı “Yedi Kocalı Hürmüz” oyunun ilk sahnesidir. Görüldüğü gibi bu kısımda eser tanıtılmakta, açıklamalar yapılmakta ve seyircinin gönlü hoş tutulmaya çalışılmaktadır.

2.6.Sondayış Epilog

Yunanca kökenli olan “Epilog” bitiş sözü, sonsöz, sondayış anlamlarına gelmektedir. Sondayış olarak tiyatrodaki son konuşma, son oyun, bitiriş sözü, edebiyatta ise sonsöz kastedilmektedir.

Sondayışlerde/sonsözlerde eserde yeteri kadar değinilmediği düşünülen konular, düşünceler yer almakta. Ayrıca konu edilenle ilgili açıklamalar ve yorumlarla da okuru/seyirci/dinleyen uyarılabilir ya da düşünmeye sevk edilebilir. Bunun dışında sonsöz de yazarın ithafı için de yer açılmaktadır. Bu özellikle roman gibi düzyazı türlerinde yapılmaktadır (Best 2000:151).

Sondayışın kullanıldığı yere göre türleri bulunmaktadır.

a. Konuşmada yer alan sondayışlar: bitiriş konuşması (Peroration):

Bir konuşmanın sondayışı olarak bitiriş konuşmasını ele almak gerekir. Bir tartışmanın özellikle de bir konuşmanın kapanış kısmıdır. Bu kısımda sunulanın önemli kısımları ve doruk noktaları toparlanır. Eğer bu bitiriş konuşması seyirciye yönelikse genelde abartılmış bit törensellik içermektedir.

Bitiriş konuşmasının iki görevi vardır birincisi dinleyen için önemli olan toparlanır ve gerekirse açıklama yapılır. İkincisi ise dinleyenlerin duygularına ve heyecanlarına dokunulmak istenir..

b. Edebiyatta sondayış: sonsöz

Edebiyattaki sonsöz denmektedir. Genelde bir eserin sonunda yer alır. Ancak bir kitabın her bölümünün sonunda da görülebilir ve böylelikle önemli düşünceleri toparlayabilir ve eserin /bölümün yorumlamasına ilişkin öneride bulunabilir.

Genelde sonsözlerde yazarın ithaf, teşekkür iletileri yer alır ya da okura eserin daha iyi anlaşılması için kimi açıklamalar yapar.

c. Tiyatroda sondayış: son oyun

Tiyatro eserlerinde sondayış son sahne, son oyun olarak da adlandırılmaktadır. Bu son oyun asıl oyunun dışında yer alır ve oyun bittikten sonra sergilenir. İşlevi ise tiyatro eseri ile ilgili açıklama yapmak ya da alkış istemektir.

Tiyatrodaki son oyunu genelde sahnede bir ya da iki oyuncun ortaya koyar. Trajedilerde genelde ciddi karakterler bu sunumu yaparken komedilerde komik tipler yer almaktadır. Bunlar seyirciye yönelik son konuşmayı yaparlar ve her oyuna göre farklı işlevleri vardır.

2.7.Ünlem Sesleri / Seslenim Biçemi (Interjektion)

Interjektion terimi Latince “interiectio” sözcüğünden gelmektedir ve “araya sıkıştırılan laf”, “sıkıştırılan söz”, “arasöz” anlamındadır (Pons 2003:467). Türkçede ünlem sesleri ya da seslenim biçemi olarak adlandırılan bu biçimde kullanılan sözcüklerin gerçekte bir anlamı yoktur. Ayrıca, duygu yansıtan sözcükler ya da ünlem sözcükleri değiştirilemez. Konuşmacının bir duyguyu, bir şeyle ilgili değerlendirme ya da istek tutumlarını sesle ifade etme ya da taklit etmelerini yansıtmaktadır. Aynı zaman da konuşmacı iletişim kurmak ya da iletişimi kesmek istediğinde kullandığı bir biçemdir. Genelde konuşmacının neyi kastettiği söylemdeki vurgusundan anlaşılmaktadır (Schweikle ve Schweikle 1990: 222). Şunu da belirtmek gerekir ki ünlem sesleri kültürden kültüre dilden dile değişebilmektedir.

TELGRAFHANE

Uyumayacaksın

Memleketinin hali

Seni seslerle uyandıracak

Oturup yazacaksın

Çünkü sen artık o sen değilsin

Sen şimdi ıssız bir telgrafhane gibisin

Durmadan sesler alacak

Sesler vereceksin

Uyuyamayacaksın

Düzelmeden memleketin hali

Düzelmeden dünyanın hali

Gözüne uyku giremez ki...

Uyumayacaksın

Bir sis çanı gibi gecenin içinde

Ta gün ışıyınca kadar

Vakur metin sade

Çalacaksın.

Melih Cevdet ANDAY

Olsun da gör

Ah günüm yetse görmeye seni

Seni övmeye gücüm yetse

Barış çağı altın çağ

Son ozanı ben olayım bu özlemin

Bu özlem bitse

Melih Cevdet ANDAY

Sevi şiiri

Ben senin en çok gözlerini sevdim

Kâh çocukça mavi, **kâh** inadına yeşil

Aydınlıklar, esenlikler, mutluluklar

Hiç biri gözlerin kadar anlamlı değil

Ümit Yaşar Oğuzcan

Yukarda verilen şiir örneklerine bakıldığında “ta”, “ah”, “kâh” sözcüklerinin bir anlamı yoktur bir duygu ifadesidir. Şair bu sözcüklerle okurla duygularını paylaşmakta, bağ kurmaktadır

2.8.Önceleme -Prokatalipsis, Prolepsis Antizipation

Türkçeye önceleme (Karaalioğlu 1983: 595, Çotuksöken 1992: 143, Vardar 2002: 153) olarak yerleşen bu biçimin üç farklı adlandırması bulunmaktadır. “Prokatalipsis” ve “Prolepsis” daha çok edebiyat alanında kullanılırken “Antizipation” dilbilimi alanında yer edinmiştir.

“Prokatalipsis” Yunanca kökenli bir isimdir ve “önünü kesme”, “önleme” anlamlarını taşımaktadır. Yine Yunanca kökenli olan “Prolepsis” de “zamanından öne alma”, “erkene alma” demektir. Latince kökenli olan “Antizipation” ise fiilden türetilmiş ve “önceden söylemek” anlamını taşımaktadır. Önceleme söylenmiş ya da yazılmış olana dinleyenin ya da okurun itirazını önlemek amacı ile kullanılmaktadır. İtiraz yapılabilecek bir yerde, o itiraz yapılamadan onu önleyecek bir ifade de bulunulur (Schweikle & Schweikle 1990: 363).

Örnek: “Bu çalışmanın daha geniş kapsamlı olması gerektiği düşünülebilir. Ancak buradaki amaç sadece yazarın ve figürlerin konuştuğu biçimleri ele almaktır. Bu nedenle diğerlerine gerek duyulmamıştır.”

2.9.Söz Söyletme/ Sermocinatio

“Sermocinatio” Latince kökenlidir ve “konuşma”, “diyalog”, “ikili konuşma” anlamını taşımaktadır (Pons 2003: 841). Bu biçimde mevcut olmayan bir kişi mevcutmuş gibi tanıtılır ve onun ağzından bir konuşma ya da davranış yapılır (Schweikle & Schweikle 1990: 425).

Örnek: “Baban burada olsaydı bu yaptığına ne derdi acaba? Canına okurdu ve “sen ne yaptın böyle, bu....”

2.10. Tersine Söz /Sustentio(n)

Türkçesinin tersine söz olarak uygun görülen “**Sustentio(n)**” Latince kökenlidir ve “destek” anlamını taşımaktadır. Tersine söz konuşmacının dinleyende hayret uyandırdığı bir biçim

türüdür. Söylenen bir ifadenin sonunun beklenmedik olarak devam etmesi, bitmesi ya da önceden yapılmış bir açıklamaya yönelik çelişkili bir gerekçe sunmasıdır.

Örnek: “Herkes gider Mersin’e biz gideriz Telli dereye”

Yukarda verilen örnekte görüldüğü gibi herkes gider Mersin’e deyiminin sonu farklı ifade edilmiştir ve bu nedenle okurda bir şaşkınlık yaratmaktadır. Çünkü okurun beklentisi “Herkes gider Mersin’e biz gideriz tersine” olan deyimin doğrusudur.

Örnek: “Arık diyeteyim, o yüzden çikolata yiyeceğim.”

Yine burada da okur şaşırtılmaktadır. Diyetle olan bir kişi normal şartlarda çikolata yememelidir. Ancak konuşmacı burada önceden söylenene yönelik çelişkili bir gerekçe sunmuştur.

2.11. Kuşkulu Soru/Dubitatio

Kuşkulu Soru/Dubitatio “Kuşkulu Soru” diye Türkçe isimlendirile bilinecek olan “Dubiatio” sözcüğü Latince “dubitare” sözcüğünden türetilmiş ve “kuşkulanmak”, “bocalamak”, “tereddüt etmek” anlamlarına gelmektedir (Pons, 2003: 281). Yunanca karşılığı “aporial”dır. Bu biçim hem söz sanatlarında hem de müzikte görülmektedir.

Söz sanatlarında bir konuşmacının ya da anlatıcının bir konudaki sorununun çözülmesi ile ilgili konuşması sırasında tereddüdünü, güvensizliğini, nasıl devam etmesi gerektiğine dair dinleyenden çare araması, çözüm aramasıdır. Kısmen de olsa bu sorunun çözümünü dinleyene bırakmasıdır (Schweikle ve Schweikle, 1990: 114; Habsicht ve Lange 1995: c.2. 416). Kısaca, konuşmacının dinleyenlere kuşkulu şekilde soru yöneltmesi ve çözümü onlara bırakmasıdır.

Örneğin: “Şiddet dünyanın bir gerçeği. Milyonlarca insan şiddete maruz kalmaktadır. Peki, ben ne yapabilirim? Tek başıma, bu kadar şiddetle nasıl savaşılabirim? Yardımım ne kadar olabilir? Hayat kurtarabilir miyim ki?”

Yukardaki örnekte konuşmacı bir topluluğun karşısında konuşmasını gerçekleştirmektedir. Ancak yaptığı konuşmada şiddetle ilgili çareler aramakta ve dinleyenlere nasıl devam etmesi gerektiğine dair sorular yöneltmektedir Kuşkulu Soru (Dubiatio) biçiminin aslında normal bir sorudan farkı yoktur. “Sözde Soru” (Rhetorische Frage) biçiminden farkı ise kuşkulu sorunun cevap istemesi ve beklemesi diğerinin ise öyle bir talebinin olmamasıdır. “Sözde soru” biçimi (Rhetorische Frage) herhangi bir bilgi edinmek için sorulmamakta, karşındakini etkilemeye çalışmaktadır (Best 1994, 457). Örneğin “sen daha ne kadar süre bizi kandıracaksın?” Buna istenilen bir cevap yoktur. Aslında söylenmek istenilen “bizi uzun süre kandırdın.”

Bu şekilde “kuşkulu soru” (Dubitatio) ve “sözde soru” (Rhetorische Frage) biçimleri karşılaştırıldığında “sözde soru”nun bir soru olmadığı “kuşkulu soru”nun (Dubiatio) ise bir soru, hatta çaresi aranan bir soru olduğu görülmektedir.

3. SONUÇ

Çalışmada görüldüğü gibi yazarlar ulaşmak istedikleri, sesini duyurmak istedikleri kitleye biçimler yolu ile de ulaşmaktadır.

Elbette ki yazdıkları, sergiledikleri ya da dinlettikleri ile hedef kitleyle bir iletişime geçmektedirler. Ancak bu sadece düşündüklerini ya da hissettiklerini yansıtarak değil, aynı

zamanda onlara seslenerek de olasıdır. Bu yolla daha yakın bir bağ kurmakta, kendi yönlerine doğru çevirmektedirler.

Kısaca, hedef kitlenin neye nasıl bakması, nasıl değerlendirmesi gerektiğini göstermeye çalışır. Aynı zamanda gönlünü hoş tutarak sunduğu ürüne yönelik daha olumlu bakmasını, önyargısız davranmasını sağlar.

Çalışmada yazarın ya da figürün hedef kitle ile konuştuğu biçimler ele alınmış ve bu biçimleri nasıl kullanarak kitle ile iletişime geçtikleri gösterilmiştir. Tek tek ele alınan biçimlerin nasıl bir işlev sergiledikleri, yazar tarafından hangi amaçlarla kullanılabildiklerine değinilmiştir.

İrdelenen biçimler Demezcilik (Paralipse), Tersime (Paraprosdokian), Söz Yönelme (Apostrophe), Okşayıcı Söz (Captatio benevolentiae), Öndeyiş (Prolog), Sondeyiş (Epilog), Ünlem Sesleri / Seslenim Biçemi (Interjectio), Önceleme (Prokatalepsis/Prolepsis/Antizipation), Söz Söyletme (Sermocinatio), Tersine Söz (Sustentio-n), Kuşku Soru (Dubitatio)dur.

Bu biçimler arasında Türkçe karşılığı bulunamayan Tersime (Paraprosdokian), Okşayıcı Söz (Captatio benevolentiae), Söz Söyletme (Sermocinatio), Tersine Söz (Sustentio-n) isim önerisi yapılmıştır. Bu isim önerileri yapılırken hem sözcüklerin kökenine ve bu kökendeki anlamına bakılmış hem de Türkçe olarak içeriklerini en doğru hangi sözcüklerin yansıtabileceği dikkate alınmıştır.

KAYNAKÇA:

Balcı, T. (2014). Sind die türkischen Affixe -I, -Iş, -Ik, -O und -Oş Ableitungs- oder Flexionssuffixe? *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, vol., no. 104, s. 13 -20.

Balcı, T. (2024). Olumlu ya da Olumsuz Abartma Sanatının Farklı Görünümleri / Different Views of the Art of Positive or Negative Exaggeration, *CUDES Journal of Current Debates in Social Sciences*, vol. 7, no. 1, s. 146-153.

Best, O. F. (2000). *Handbuch literarischer Fachbegriffe*. Frankfurt am Main, Fischer Taschenbuch Verlag.

Braak, I. (1980). *Poetik in Stichworten*, Kiel Feridand Hirt Verlag.

Bußmann, H.(2008). *Kexikon der Sprachwissenschaft*. Stuttgart, Alfred Kröner Verlag..

Çotuksöken Y. (1992). *Dil ve Edebiyat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Cem Yayınevi.

Göğüş B., Oğuzkan F., Öner toy O., Ünlü M., Koçak S. (1998). *Yazın Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Dil Derneği Yayınları.

Habsicht, W. & Lange W.D. (1995). *Der Literaturbrockhaus*. C. 1. Mannheim, Bibliographisches Institut & F. A. Brockhaus AG.

Habsicht, W. & Lange W.D. (1995). *Der Literaturbrockhaus*. C. 2. Mannheim, Bibliographisches Institut & F. A. Brockhaus AG.

Habsicht, W. & Lange W.D. (1995). *Der Literaturbrockhaus*. C. 7. Mannheim, Bibliographisches Institut & F. A. Brockhaus AG.

<https://de.wikipedia.org/wiki/Paraprosdokian>

<https://de.wikipedia.org/wiki/Sustentio>

Karaalioğlu, S.K. (1983). *Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü*. İstanbul: İnkıkap ve Aka Kitapevleri.

Pons (2003). *Wörterbuch Schule und Studium Latein*. Stuttgart: Ernst Klett Sprachen GmbH.

Schweikle & Schweikle (1990). *Metzler Literatur Lexikon*. Stuttgart, J.B Metzlersche Verlagsbuchhandlung und Carl Ernst Poeschel Verlag GmbH.

Şendil S. (2011). *Yedi Kocalı Hürmüz*. İstanbul: Mitos Yayınları.

Träger, Cl. (1989). *Wörterbuch der Literaturwissenschaft*. Leipzig, VEB bibliographisches Institut.

Vardar B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual.

Wilpert, G. (1989). *Sachwörterbuch der Literatur*. Stuttgart, Alfred Kröner Verlag.

Zengin, Dursun (2020). *Edebi Çeviride Temel Kurallar*. Ankara: Nika Yayınları.

ÖZDEMİR ASAF VE BİÇEMLER

Prof. Dr. MUNİSE AKSÖZ

Çukurova Üniversitesi

muniseaksoz@hotmail.com- ORCID ID: 0000-0003-1032-8723.

ÖZET

Özdemir Asaf Türk şairleri içerisinde çok sevilen ve şiirleri hala okunan Cumhuriyet dönemi şairlerimizdendir.. Özellikle de yalnızlık paylaşılmaz ve Lavinia şiirleri hala herkesin dilindedir. Feridun Düzağac'ında seslendirdiği ve belki de birçok kişinin Özdemir Asaf'ın şiiri olduğunu bilmediği Lavinia şarkı olarak herkes tarafından bilinmektedir.

Asaf'ın kendine özgü dil kullanımı sözcüklerle yaptığı oyunlar, onu Türk edebiyatı şairi olarak özel kılmaktadır. Şiirleri birçok açıdan incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

Bu çalışmada ise Özdemir Asaf'ın yedi şiirinde sıkça kullandığı biçemler irdelenmiş ve ortaya çıkartılmıştır. Özdemir Asaf'ın ele alınan şiirleri "Yalnızlık Paylaşılmaz", "Lavinia", "ben değilim", "Kelimler", "arayış", "Seni Saklayacağım" ve "Giden"dir.

Okura kolaylık oluşturması ve ortaya konulan biçemlerin özelliklerini bilmesi açısından, biçemlerle ilgili kısa bir bilgi verilmiş ve daha sonra Asaf'ın şiirlerinden örnekler sunulmuştur.

Özdemir Asaf'ın şiirlerinde en sık rastlanan biçemler sözcük yineleme biçemleri ile anlamsal biçemlerdir. Elbette ki bütün sözcük yineleme ya da anlamsal biçemler görülmemiştir. Ancak bu biçem sınıflarına giren biçemler daha sık şiirlerinde yer almaktadır.

Sözcük yineleme biçemlerinden irdelenen yedi şiirinde önyineleme, arytineleme, ikileme, kıvrımlı yineleme, aralıklı yineleme, çok ekli yineleme, kök yineleme biçemleri göze batmaktadır

Anlamsal biçemlere bakıldığında ise eğretileme, benzetme, abartı sanatı, yükselen derecelendirme, alçalan derecelendirme, kişileştirme, zıtlasma, olumlu örtmece, dolaylama, paradoxon, cümlelerin yarında kesilmesi biçemleri görülmüştür.

Şiirlerinde daha az görülen biçem türü ise cümlede sıralanış şekline göre olan biçemler sınıfındandır. Bu biçem türünden, üç basamaklı biçem, bağlaçsız biçem, çaprazlama biçemi yer almaktadır.

Anahtar Sözcükler: Özdemir Asaf, biçemler, şiirler, örnekler

ÖZDEMİR ASAF AND STYLES

SUMMARY

Özdemir Asaf is one of the most popular Turkish poets of the Republic period, whose poems are still read today. His poems about undivided loneliness and Lavinia, in particular, are still on everyone's lips. It is known to everyone as the song "Lavinia," sung by Feridun Düzağac, and many may not know that it is a poem by Özdemir Asaf.

Asaf's unique use of language and wordplay make him a special poet in Turkish literature. His poems have been examined and evaluated from many perspectives.

This study examines and reveals the styles frequently used by Özdemir Asaf in his seven poems. The poems by Özdemir Asaf discussed are "Loneliness Is Not Shared," "Lavinia," "I Am Not," "Words," "Search," "I Will Hide You," and "The One Who Left."

To help the reader understand the characteristics of the styles presented, brief information about the styles is provided, followed by examples from Asaf's poems.

The most common styles in Özdemir Asaf's poems are word repetition styles and semantic styles. Of course, not all word repetitions or semantic patterns were observed. However, styles from these stylistic classes appear more frequently in his poems.

In the seven poems examined, the most prominent word repetition styles are pre-repetition, articular repetition, doubling, convoluted repetition, distributed repetition, repetition of multiple suffixes, and stem repetition.

When we look at the semantic styles, we notice metaphor, simile, exaggeration, ascending gradation, descending gradation, personification, contrast, positive euphemism, indirection, paradox, and interruption styles.

The less common style in his poems is the style based on the order of words in a sentence. This style includes the three-step style, the style without conjunctions, and the crossover style.

Keywords: Özdemir Asaf, styles, poems, examples

1. GİRİŞ

Cumhuriyet dönemi şairlerinden olan Özdemir Asaf 1923-1981 yılları arasında yaşamını sürdürmüştür. Asıl adı Halit Özdemir Arun olmasına rağmen çıkarttığı eserlerde bu adı kullanmadı. Hukuk Fakültesi, İktisat Fakültesi ve Gazetecilik Fakültesi'nde okumasına rağmen hiç birini tamamlamadı. Hayatı boyunca çeşitli gazetelerde yazıları çıkmış ve böylelikle edebiyat dünyasının tanınmış yazarlarından biri olmuştur. Gazeteciliğin yanı sıra sigorta produktörlüğü yaptı ve bu sayede Türkiye'nin birçok ilini dolaştı. Edebiyat matinelere etkinliği ile Atilla İlhan'la birlikte 1950'li yılların en sevilen şairiydi. Asaf'ın şiirlerine bakıldığında, kendine özgü bir dil kullanışı ve konularının genelde aşk, hayat, inan ilişkileri olduğu görülmektedir. Batı tarzında şiirleri yazmış, böylelikle özgün ve soyut bir şiir tarzını ortaya koymuştur. Özdemir Asaf'ın *Dünya Kaçtı Gözüme* (1955), *Sen Sen Sen* (1956), *Bir Kapı Önünde* (1957), *Yumuşaklıklar Değil* (1962), *Nasılsın* (1970), *Çiçekleri Yemeyin* (1975), *Ben Değildim* (1978), *Çiçek Senfonisi* (Toplu şiirler) (2008), *Yalnızlığa Övgü* (Yalnızlık Paylaşılmaz), *Lavinia adlı şiir kitapları bulunmaktadır. Bunun dışında Özdemir Asaf'ın* özdeyiş, Öykü, Otokopi, deneme, Çevirdiği Kitaplar bulunmaktadır (Tercüman 2020). Asaf'la ilgili çalışmalara bakıldığında şiirlerinin, konu, imge, dil gibi birçok açıdan ele alındığı görülmektedir (Kızılkaya 2016, Timur ve Sarı 2022, Turna 2022, Durmuş 2013, Atalay 2019)

Bu çalışmada Özdemir Asaf'ın yedi şiirinin biçim irdelemesi yapılmıştır. Şiirlerinde kullandığı biçimler ortaya çıkartılmış ve şiirlerden örnekler verilmiştir.

2. ÖZDEMİR ASAF ŞİİRLERİ VE BİÇEM İRDELEMESİ

Çalışmada irdelenen şiirlerde birçok biçeme rastlanmıştır ve en çok dikkat çekenlere yer verilmiştir.

2.1.1. Önyineleme (Anapher)

Önyineleme, cümle ya da dize “başında” bulunan sözcüklerin ya da sözcük öbeklerinin “yeni” cümlelerin ya da dizenin “başında” tekrarlanmasına denir. Bu biçem türünün işlevi söylenenin etkisini yükseltmek, anlatımı ve ses güzelliğini güçlendirmek içindir. Önyineleme daha çok şiirlerde kullanılmakta ve düşünsel yapının, ritmin düzenlenmesini sağlamaktadır (Wilpert 1989: 30).

Kelimeler şiirinden:

Her an bir yeni su vardı,
Her yeni suda bir yeni an.

Seni Saklayacağım şiirinden:

Bir seviyi anlamak
Bir yaşam harcamaktır,

Giden şiirinden:

Değişir sezilecek kadar yavaştan
Değişir istenen istenmeyen”

Lavinia şiirinden:

Sana gitme demeyeceğim.

Üşüyorsun ceketimi al.
Günün en güzel saatleri bunlar.

Yanımda kal.

Sana gitme demeyeceğim.

Gene de sen bilirsin.

Yalanlar istiyorsan yalanlar söyleyeyim,
İncinirsin.

Sana gitme demeyeceğim,

Ama gitme, Lavinia.

Adını gizleyeceğim

Sen de bilme, Lavinia.

Yukardaki örneklerde de görüldüğü gibi Özdemir Asaf “kelimler” şiirinde “her”, “Seni “Saklayacağım” şiirinde “bir”, “giden” şiirinde “değişir” sözcüklerini her dizenin başında kullanmıştır. “Lavinia” şiirinde ise her kıtının başında ilk dize olan “sana gitme demeyeceğim” dizesini tekrarlamaktadır.

2.1. Artyineleme (Epipher)

Artyineleme cümle ya da dize “sonunda” bulunan sözcüklerin ya da sözcük öbeklerinin “yeni” cümlelerin ya da dizenin “sonunda” tekrarlanmasına denir. Bütün edebi türlerde görülebilmektedir. Artyineleme, önyineleme kadar çok kullanılmamaktadır (Braak 1980: 53).

Lavinia şiirinden:

Ama gitme, **Lavinia.**

Adını gizleyeceğim

Sen de bilme, **Lavinia.**

Ben Değilim şiirinden:

Bir akşam-üstü pencereden bakıyordun
Ağır ağır, yollara inen karanlığa.
Bana benzeyen biri geçti evinin önünden.
Kalbin başladı hızlı hızlı çarpmaya..
O geçen **ben değildim.**

Bir gece, yatağında uyuyordun..
Uyanıverdin birden, sessiz dünyaya.
Bir rüyanın parçasıydı gözlerini açan,
Ve karanlıklar içindeydi odan..
Seni gören **ben değildim.**

Ben çok uzaktaydım o zaman,
Gözlerin kavuştu ağlamaya, sebepsiz ağlamaya.
Artık beni düşünmeye başladığından
Bıaktın kendini aşk içinde yaşamaya..
Bunu bilen **ben değildim.**

Bir kitap okuyordun dalgın..
İçinde insanlar seviyor, ya da ölüyorlardı.
Genç bir adamı öldürdüler romanda.
Korktun, bütün yininle ağlamaya başladın..
O ölen **ben değildim..**

Yukardaki örneklerde görüldüğü gibi *Lavinia* şiirinde “Lavinia” sözcüğü dizenin sonunda tekrarlanmaktadır. *Ben Değilim* şiirinde ise önyinlemenin tam tersine her kıtanın son dizesi olan “ben değilim” ifadesi tekrarlanmaktadır.

2.2.İkileme (Geminatio)

İkileme, Latince den gelen Geminatio sözcüğü “ikileme” anlamındadır. Türkçe, İkileme biçemi açısından çok zengin bir dildir (Bak. Zengin 2006: 48). İkileme bir sözcüğün, sözcük öbeğinin arka arkaya tekrarlanmasıdır. Bu biçimde önemli olan, tekrarlanan sözcüğün arka arkaya gelmesidir (Best 2000: 197).

Ben Değilim şiirinden:

Ağır ağır, yollara inen karanlığa.

...

Kalbin başladı **hızlı hızlı** çarpmaya..

2.3.Aralıklı Yineleme (Epanalepse)

Aralıklı yineleme tek bir sözcüğün ya da sözcük öbeğinin tekrarlanmasıdır. Ancak tekrar yapılırken araya başka bir sözcük girer. Aralıklı yineleme dizenin ya da cümlemin sonunda da olabilir (Braak 1980: 54).

Ben Değilim şiirinden:

Gözlerin kavuştu **ağlamaya**, sebepsiz
ağlamaya.

Lavinia şiirinden:

Yalanlar istiyorsan **yalanlar** söyleyeyim,

Giden şiirinden:

Bir **gecedir** bütün **geceler** gibi

Kelimeler şiirinden:

Her **an** bir **yeni** su vardı,
Her **yeni** suda bir **yeni an**.

...

Bir başka damlada, **bir başka** ışıktaki
başlamadan.

...

Gözlerinin önünde bir **oyun**,ardında bir
oyun.

Dışında **ne varsa** yeni, **ne varsa** gerçek.

Yeni manzaralarla gelen **yeni** duygular

Yeni rüzgârlarla esen **yeni** korkulara

Seni Saklayacağım şiirinden:

Seni **yaşayacağım**, anlatılmaz,

Yaşayacağım gözlerimde;

2.4.Kıvrımlı Yineleme (Anadiplose)

Kıvrımlı yineleme bir dizenin ya da cümlelerin “sonunda” yer alan bir sözcüğün ya da sözcük öbeğinin yeni dizenin ya da cümlelerin “başında” tekrarlanmasıdır (Schweikle&Schweikle 1990: 12).

Seni saklayacağım şiirinden:

Yaşayacağım **gözlerimde**;

Gözlerimde saklayacağım.

2.5.Çok Ekli Yineleme (Polypoton)

Çok ekli yineleme biçiminde aynı sözcüğün değişik çekim ekleri alarak tekrarlanmasıdır. Sözcüğün kökü aynı kalmakta ama sözcüğe eklenen ekler değişmektedir. Çok ekli yinelemeye benzeyen bir başka yineleme ise kök yinelemesi (Figura etymologica) biçimidir ((Habsicht&Lange 1995: c.6. 288)

Yalnızlık Paylaşılmaz şiirinden:

[Yalnızlık paylaşılmaz](#)

Paylaşılsa yalnızlık olmaz.

Kelimeler şiirinden:

Her an bir yeni **su** vardı,

Her yeni **suda** bir yeni an.

...

Yeni rüzgârlarla esen yeni korkulara

Yeniliklerini bağışlamayan kelimelerin

Arayış şiirinden:

Kimse bilmediğinden.

Kim bilir;

Seni Saklayacağım şiirinden:

Sen kalacaksın **kimse** bilmeyecek

Ve **kimseler** görmeyecek **seni**,

...

Uyuyacak, uyanacaksın.

Giden şiirinden:

Bir **gecedir** bütün **geceler** gibi

...

İç içedir artık sokaklar, evler, odalar

...

Geçen **yaşadığıdır, yaşarken** anlamadan

2.6.Kök Yinelemesi (etymologische Figur)

Kök yinelemesi Latince Figura etymologica’dan gelmektedir. Sözcüklerin kökenlerini araştıran “etymologia”, yani kökenbilimden adını almıştır. Aynı köke ait olan ancak farklı sözcük türüne giren iki sözcüğün tekrarlanmasıdır. Bu bir araya getirilen sözcük türleri genelde isim ve fiillerden oluşmaktadır (Habsicht&Lange 1995: c.3. 174.)

Yalnızlık Paylaşılmaz şiirinden:

Kovdukça kovalayan..

2.7.Bağlaçsız Yineleme (Asyndeton)

Bağlaçsız yineleme sözcüklerin, sözcük öbeklerinin ya da cümlelerin bir bağlaç olmaksızın arka arka ya sıralanmasıdır ve en az üç sözcüğün bu şekilde sıralanması gerekir. Bu sıralama yapılırken de araya virgül konulur. Bilinçli kullanılan bir biçimdir. Sözcükler sıralanırken mantıklı bir düzene koyulmak zorunda değildir, çünkü burada amaç bir durumun içsel

heyecanını, bir olayın acelesini, coşkusunu ifade etmektir. Derecelendirme Biçemi ile birlikte çok kullanılmaktadır (Wilpert 1989: 56).

Giden şiirinden:

Ve giden, en tatlı, en sıcak, en kocaman..

İç içedir artık sokaklar, evler, odalar

...

Oynaşır hatıranla, kalbinle, ümitlerinle

Örnekte görüldüğü gibi sıralamaların arasında vigül kullanılmıştır.

2.8.Üç Basamaklı Biçem (Trikolon)

Kısaca, “üç basamaktan oluşan ifade” anlamına gelmektedir. Üç basamağın arka arkaya sıralanışı ifadeye bir hareketlilik, derinlik ve görsellik sağlamaktadır. Üç Basamaklı Biçemde ele alınan ifade kendi içinde bir bütünlük gösterdiğinden sözcüklerin sıralanışı önemlidir (Aksöz 2017: 142).

Giden şiirinden:

Ve giden,en tatlı,en sıcak,en kocaman..

...

İç içedir artık sokaklar,evler,odalar

...

Oynaşır hatıranla,kalbinle,ümitlerinle

Örnekte görüldüğü gibi üçlü bir sıralama söz konusudur. Arka arkaya getirilen sözcükler ifadeyi güçlendirmektedir.

2.9.Çapraz Yineleme (Chiasmus)

Çapraz yineleme çaprazlama bir durum oluşturmaktadır. Daha çok şiirde kullanılmaktadır. Çapraz Yineleme edebiyatta karmaşık olarak görülmektedir. Sözcüklerin iki zıt önermeyi ortaya çıkartmak için kullanılmasıdır. Kısaca, sözcükler Çapraz yinelemede anlamsal zıtlık oluşturacak şekilde tersine sıralanmaktadır (Habsicht&Lange: 1995: c.2.173).

Arayış şiirinden:

En kısa ceza

Ömür-boyu olandır..

....

Bir soru olsa gerek;

Sorulmadığındandır..

Verilen örneklerde görüldüğü gibi aynı sözcükler çaprazlama olarak kullanılmamıştır, anlamsal olarak bir çaprazlama vardır.

2.10. Zıtlasma (Oxymoron)

Zıtlasma birbiriyle mantıksal olarak tamamen zıt olan iki sözcüğün bir arada kullanılmasıdır. Bu biçimde anlamsal olarak birbirine tamamen zıt olan iki sözcük yan yana kullanılır. Zıtlasma özellikle şiirde ya da şiirsel anlatıda çok kullanılmaktadır. Zıtlasma'nın karıştırıldığı biçim

Çelişme / Aykırık (Paradoxon) biçimidir. Ancak, her iki biçimin yapısı farklıdır. Çelişme biçimi (Paradoxon) zıt bir ifadeyi kapsar, zıtlaşmada ise birbirine anlamsal olarak zıt olan iki sözcük bir arada kullanılır (Träger: 1989: 384).

Kelimler şiirinden:

Anladı, **ölmekle yaşamının** birleştiği noktada

Giden şiirinden

Karanlıklardan, aydınlıklardan

...

Değişir **istenen istenmeyen.**

Yukardaki şiirlerden alınan örneklere bakıldığında ölmek-yaşamak, karanlık-aydınlık, istenen-istenmeyen birbirlerinin zıttı olan sözcüklerdir.

2.11. Çelişme / Aykırık (Paradoxon)

Çelişme/Aykırık bir düşüncenin abartılarak, saçma ve görünüşte tutarsız, zıt şekilde ifade edilmesidir (Balcı 2020, 2024). Ancak bu ifadede derin bir anlam yatmaktadır. Çelişmede iki zıt sözcüğün yan yana getirilmesi söz konusu değildir. İfade de bir zıtlık var gibi görünse de aslında derin bir anlam içermektedir.

Giden şiirinden:

Seninle çoğalmaya başlar kendisiyle bitenler

....

Değişir istenen istenmeyen

O koruyan zor yalanlar silinir

Büyür kolay bir doğru, bilinen, söylenmeyen

Uyuyanlar uyanmış, ölümler dirilmiştir

“Seninle çoğalmaya başlar kendisiyle bitenler” dizesine bakıldığında ilk bakışta bir zıtlık yansıtmaktadır. Oysa anlamsal olarak kişilerin kendi kendilerine yetememelerini, kendileri ile kaldıklarında dibe çöktüğünü bir başkası ile var olduklarını ifade etmek ister. Aynı derinlik diğer örneklerde de söz konusudur.

2.12. Yarım Cümle Biçemi (Anakoluth)

Yarım cümle biçimi alışlagelmiş cümle akışının olmadığı, cümlenin yarıda kesildiğini göstermektedir. Kısaca cümledeki olağan sözcük akışının olmamasıdır. Özellikle konuşma dilinde çok yaygındır (Schweikle ve Schweikle 1990: 12; Träger 1989: 25). Bu biçimi her türlü edebiyat türünde görmek olasıdır. “Yarım cümle” biçiminin üç çeşidi bulunmaktadır. 1. Tamamlanmamış, yarıda kesilmiş cümle 2. Cümlenin yarıda kesilip beklenmedik bir şekilde, farklı cümle yapısı ile devam etmesi 3. Cümlenin konuşmacı tarafından tamamlanmadan düzeltilmesi şeklindedir. Özellikle konuşma dilinde çok yaygın olan “yarım cümle biçimi”, konuşmacının bir duyguyu ya da düşünceyi anlatırken konudan konuya ve böylece sözcükler arasında kopukluk, ilgisizlik ve bağlantısızlık oluşmasıyla ortaya çıkar. Bu durumda cümle /

söz yarım kalır ve anlaşılmayabilir. “Yarım cümle” bir konuşma esnasında toplumsal ya da duygusal bir konuşmayı öne çıkarmak, vurgulamak için bilinçli olarak kullanılan bir söz sanatıdır (Schweikle ve Schweikle 1990: 12; Träger 1989: 25).

Yalnızlık Paylaşılmaz şiirinden:

Hep yeniden başlayan..

Kovdukça kovalayan..

Ben Değilim şiirinden:

Bir gece, yatağında uyuyordun..

...

Ve karanlıklar içindeydi odan...

...

Bıaktın kendini aşk içinde yaşamaya..

...

Bir kitap okuyordun dalgın..

....

Korktun, bütün yininle ağlamaya başladın..

O ölen ben değildim..

Arayış şiirinden:

Ömür-boyu olandır..

...

Belki bir yalan'dır..

...

Saklanandır..

....

Sorulmadığındandır..

Seni Saklayacağım şiirinden:

Bir gün, tam anlatmaya...

...

Gözlerimi kapayacağım...

Giden şiirinden:

Gözlerinde maceraların en derini...

...

Bir gecedir sana doğru senden...

...

Ve giden,en tatlı,en sıcak,en kocaman..

Yukarda görüldüğü gibi cümlelerin tamamlanmadığı yan yana getirilen noktalarla belirtilmektedir.

2.13. Kişileştirme (Personifikasyon)

Kişileştirmede hayvanlara, bitkilere, nesnelere, soyut kavramlara insan özellikleri verilmektedir. Kişileştirme, bütün edebi türlerde görülebilen, edebi yazıların içinde en kolay tanınan ve fark edilebilen biçemlerdendir. Özellikle fabl ve masallarda çok kullanılmaktadır. Bunların dışında politik metinlerde, reklamlarda ve günlük dilde de kullanımı görülmektedir. Bu biçemin kullanılmasıyla dilin canlılığı ve görselliği artırılır, okur içeriği daha rahat anlayabilir. Ayrıca okurun ilgisini çeker (Aksöz 2017: 152).

Giden şiirinden:

Duvarlar bakışları keser, kapılar sesi.

Bu örnekte duvara görme, kapılara da duyma yetisi verilmiştir. Kısaca nesneye insan özelliği aktarılmıştır.

2.14. Olumlu Örtmece (Biçemi Euphemismus)

Olumlu örtmece biçeminde bir kişiyi, bir grubu, nesne ya da olayı güzelleştirmek ya da yumuşatmak ya da perdelemek amacıyla kullanılan bir biçem türüdür. Olumlu örtmece biçemi,

genelde bir kişinin duygularını yaralamamak, toplumsal normları, tabu olan konuları yıkmamak ya da kullananın kendini korumak amacıyla kullanılabileceği gibi, acı veren ya da kötü olan bir durumu güzelleştirerek söylemek için de kullanılmaktadır. Bu biçim tehlikeli, olumsuz herhangi bir durumu bilinçli olarak tehlikesizmiş ya da olumsuz değilmiş gibi göstermek amaçlı da kullanılmakta ve böylece anlamı zayıflatılmaktadır. Özellikle politikada ve ticarete kullanılmaktadır. Çünkü politikada ve ticarete bazı durumlarda söylenilenin ya da söylenilmek istenilenin, bilinçli olarak üstü kapatılabilmektedir. Böylelikle söylenilen, olumluymuş gibi gösterilmek istenmektedir (Aksöz 2017: 1729).

Seni Saklayacağım şiirinden:

Gözlerimi kapayacağım

Örnekte görüldüğü gibi ölmek yerine gözlerimi kapayacağım ifadesi kullanılmış ve ölüm gerçekliği yumuşatılmıştır.

2.15. Yükselen Derecelendirme (Klimax)

Yükselen Derecelendirme bir ifadenin içeriksel olarak basamak basamak artırılmasıdır. Genelde bu ifadeler üç sözcük ya da cümleden oluşmaktadır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki iki basamaklı ya da dört ve daha fazla basamaklı ifadeler de görülebilmektedir. Bütün metin türlerinde kullanılabilen bir biçim türüdür. Yükselen Derecelendirme önemsizden önemliye, genelden özele ya da küçükten büyüğe doğru yapılmaktadır. Kısaca, Yükselen Derecelendirme yapılırken sıralama da anlamsal olarak en güçlü, en önemli olan sonda yer alır (Wilpert 1989: 459).

Giden şiirinden:

Ve giden, en tatlı, en sıcak, en kocaman..

Örnekte de görüldüğü gibi git gide artan bir olumluluk vardır. Giden kişinin ne kadar önemli olduğu yükselen derecelendirmeye gösterilmektedir.

2.16. Alçalan Derecelendirme (Antiklimax)

Alçalan Derecelendirme yükselen derecelendirmenin tersidir. Sözcükler önemliden önemsiz, özelden genele ya da büyükten küçüğe doğru sıralanmaktadır. Alçalan derecelendirme yükselen derecelendirme kadar sık kullanılmamaktadır. Alçalan Derecelendirme de ifadeyi güçlendirmekte, etkisini arttırmaktadır (Aksöz 2017:140).

Giden şiirinden:

İç içedir artık sokaklar, evler, odalar.

Örnekte görüldüğü gibi büyükten küçüğe doğru bir sıralama söz konusudur.

2.17. Dolaylama Biçemi (Periphrase)

Dolaylama biçimi “etrafında konuşmak”, yani “dolaylı ifade etmek” anlamındadır. Dolaylama biçiminde (Periphrase) bir durum, bir kavram ya da kişi doğrudan değil de dolaylı olarak anlatılmaktadır. Bu anlatım yapılırken anlatılanın özellikleri, etkisi, işlevi ele alınarak aktarılmaktadır. Söylenmek istenen amaç ve niyete bağlı olarak dilsel unsurlarla farklı

şekillerde ifade edilir (Karaman, 2014). Yani, ele alınan olgunun ismi doğrudan verilmeyerek, olgunun etrafında, olgunun özellikleri verilerek anlatılmaktadır.

Dolaylama biçemi edebi olarak bir metnin süslenmesine yardımcı olur ya da tabulaştırılmış bir sözcüğün perdelenmesidir. Dolaylama Biçemi (Periphrase), bütün edebi türlerde görülebilen bir biçem türüdür. İfadeye güç verir ve olumlu örtmece biçemi ile birlikte sık olarak kullanılmaktadır (Glück 1993: 458-459).

Ben Değilim şiirinden:
yollara inen karanlığa.

Kelimeler şiirinden:
Yıpranmış kelimelerin verdiği güvenden.

Ben değilim şiirindeki “yollara inen karanlığa” dizesinde dolaylama biçemi kullanılarak aslında gece olduğu söylenmektedir. *Kelimeler* şiirinde ise “yıpranmış kelimelerin verdiği güvenden” dizesinde çok sık kullanılan ve içeriği boşaltılan, artık önemsizleşen sözcüklerden söz edilmektedir.

2.18. Eğretileme (Metapher)

Eğretileme genelde soyut kavramları canlandırmak ve açıklamak için kullanılmaktadır. Bu yapılırken “bir sözcük ait olduğu anlamsal bütünlükten alınır ve başka bir anlama aktarılır”. Asıl söylenmek istenilen, ait olduğu anlamsal bütünlükten alınan ve başka anlama aktarılan bu sözcükle söylenir. Kısaca, sözcük kendi anlamının dışında başka bir anlamda kullanılmaktadır. Dilin birbiriyle ilgili olmayan iki alanı birbiriyle bağlantıya sokulur. Birçok deyim Eğretilmelerden oluşmaktadır (Bußmann 2008: 434-435; Balcı 2013: 128).

Ben Değilim şiirinden:
Bir rüyanın parçasıydı gözlerini açan,
...
Korktun, bütün yininle ağlamaya başladın..

Kelimeler Şiirinden:
Doyulmamış arzularla doluydu yelkenleri.
...
Yeniliklerini bağışlamayan kelimelerin
Nasıl düşman sığınaklar halinde
direndiğini.
...
Hani, eski kelimelerle olmasa

Seni Saklayacağım şiirinden:

[Seni saklayacağım](#) inan
Yazdıklarımda, çizdiklerimde
Şarkılarımda, sözlerimde.
Sen kalacaksın kimse bilmeyecek
Ve kimseler görmeyecek seni,
Yaşayacaksın gözlerimde.
...
Parıldayan bir sevi sıcaklığı,

Giden şiirinden:
Pencere camlarında ışıklar parlar
...
Halıda yatar eşyanın gölgesi
...
Saçlarında, tanıdığın ellerin en ağırı
Gözlerinde maceraların en derini...

SONUÇ

Cumhuriyet dönemi şairlerinin önemli isimlerinden biri olan Özdemir Asaf'ın incelenen yedi şiiri “Yalnızlık Paylaşılmaz”, “Lavinia”, “Ben Değilim”, “Kelimler”, “Arayış”, “Seni Saklayacağım” ve “Giden”dir. Her şiirinde aynı ve farklı olan biçemlere rastlanmıştır. Kimi biçemler diğerine daha çok olurken kimisi ancak bir iki defa görülmüştür.

Şiirlerinde görülen ve ortaya çıkartılan sözcük yineleme biçemleri önyineleme, artyleneleme, ikileme, aralıklı yineleme, kıvrımlı yineleme, çok ekli yineleme, kök yinelemesidir.

Cümlede sözcüklerin sıralanış şekline göre olan biçemler bağlaçsız yineleme, üç basamaklı biçem ve çapraz yinelemedir. Bu biçem türüne diğerlerine göre daha az rastlanmıştır.

Anlamsal yinelemelerden ise zıtlasma, çelişme /aykırıkını, yarım cümle biçemi, kişileştirme, olumlu örtmece, yükselen derecelendirme, alçalan derecelendirme, dolaylama ve eğretileme biçemleri görülmüştür. Anlamsal biçemler diğer türdeki olan biçemlere göre daha fazla şiirlerde yer almaktadır.

Elbette ki Özdemir Asaf'ın şiirlerinde yapılacak olan daha derin ve yoğun irdeleme sonucunda çalışmada yer verilmeyen daha başka biçemlerde ortaya çıkacaktır.

KAYNAKÇA

Aksöz, M. 82917). Biçemler ve Uygulamalı Öğretimi. Konya: Çizgi Yayınevi.

Atalay, Y. (2019). Popüler Bir Şair Olarak Özdemir Asaf ve Şiirlerinde Yalnızlık Teması. İnsan ve Sosyal Bilimler Dergisi cilt.2 Sayı.1. 271-280.

Balcı, T. (2013). Almanya'da Kültürel Öğeler İçeren Levha Metinleri. Turkish Studies, vol. 8, no.12, s. 121-131.

Balcı, T. (2020). Die Wochenmarktsprache in der Türkei und in Deutschland. Selcuk University Journal of Faculty of Letters, vol. 43, no. 43, s. 243-256.

Balcı, T. (2024). Olumlu ya da Olumsuz Abartma Sanatının Farklı Görünümleri / Different Views of the Art of Positive or Negative Exaggeration. CUDES Journal of Current Debates in Social Sciences, vol. 7, no. 1, s. 146-153.

Best, O.F. (2000). *Handbuch literarischer Fachbegriffe*. Frankfurt am Main, Fischer Taschenbuch Verlag

Braak, I. (1980). *Poetik in Stichworten*, Kiel Feridand Hirt Verlag.

Bußmann, H.(2008). *Kexikon der Sprachwissenschaft*. Stuttgart, Alfred Kröner Verlag..

Durmuş, G. (2013). Özdemir Asaf Şiirinde Egzistansiyalist Öğeler Ve “Kendi”Lik Kavramı. Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/1 Winter, p. 1269-1290, ANKARA.

Glück, H. (1993) Metzler Lexikon Sprache. Stuttgart, J.B Metzlersche Verlagsbuchhandlung und Carl Ernst Poeschel Verlag GmbH.

Habsicht, W. & Lange W.D. (1995). Der Literaturbrockhaus. C. 2. Mannheim, Bibliographisches Institut & F. A. Brockhaus AG.

Habsicht, W. & Lange W.D. (1995). Der Literaturbrockhaus. C. 3. Mannheim, Bibliographisches Institut & F. A. Brockhaus AG.

Habsicht, W. & Lange W.D. (1995). Der Literaturbrockhaus. C. 6. Mannheim, Bibliographisches Institut & F. A. Brockhaus AG.

Karaman, F. (2014). Sözde Boş Sözlerin Edim Dilbilimsel Yanı. *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, 12, 57-65.

Kızılkaya, E. (2016). Özdemir Asaf'ın Şiirlerinde Ve Nesirlerinde Sıfat Tamlamaları. *TÜRK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, Yıl:4, Sayı:8 Sayfa:29-43.

Schweikle & Schweikle (1990). *Metzler Literatur Lexikon*. Stuttgart, J.B Metzlersche Verlagsbuchhandlung und Carl Ernst Poeschel Verlag GmbH..

Tercüman, Ç. (2020). Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ozdemir-asaf>. [erişim tarihi: 12.03.2025]

Timur, K.; Sarı, L. (2022). Şiirleriyle Renklere Bürünmüş Bir Şair Özdemir Asaf, Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (30): s. 208-221

Träger, Cl. (1989). *Wörterbuch der Literaturwissenschaft*. Leipzig, VEB bibliographisches Institut.

Turna, M. (2022). Özdemir Asaf'ın Sanatı. Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 11(1), 45-69.

Wilpert, G. (1989). *Sachwörterbuch der Literatur*. Stuttgart, Alfred Kröner Verlag.

Zengin, D. (2006). *Almancaya Çevrilen Türk Masallarında Çeviri Sorunları*, TDK Yay., Ankara.

SEVİNÇ ÇOKUM'UN ROMANLARINDA PSİKANALİZ BİLGİSİ

RABİA ŞAFAK

Erciyes Üniversitesi,

rabia38sfk@gmail.com- 0009-0008-5322-6640

PROF. DR. MÜMTAZ SARIÇİÇEK

Erciyes Üniversitesi,

mumtazs@erciyes.edu.tr- 0000-0003-1701-5084

ÖZET

Metin tahlili/çözümlemesi/inceleme, edebiyat biliminin önemli çalışma alanlarından biridir. Sanat metinleri üzerine yapılan çözümlemelerin asıl amacı, estetik değer yargısına ulaşmaktır. Edebiyat bilimi, estetik değer yargısına ulaşmadaki ruh hâllerinin anlaşılmasında psikolojinin veri ve yöntemlerinden yararlanarak edebiyat psikolojisi alanının doğmasına neden olur. Bu bağlamda “Psikanalitik edebiyat kuramı ve eleştirisi” edebî eserleri bilinçdışı psikolojisiyle ilişkilendirerek açıklamaya çalışan bir alandır. Cumhuriyet Dönemi’nin önemli kadın yazarlarından Sevinç Çokum’un *Gülyüzlüm*, *Gece Rüzgârları* isimli romanlarının incelendiği bu çalışmada, bilinçaltı psikolojisine ilişkin birtakım bulgulara ulaşılmıştır. *Gülyüzlüm* romanında, bireyin yaşantısında edindiği tecrübelerden oluşan kişisel bilinçdışıyla ilgili bilgilere rastlanmıştır; *Gece Rüzgârları* adlı eserde, rüyalar; psişenin üç farklı bölümünden (bilinç, kişisel bilinçdışı, ortak bilinçdışı) ve ortak bilinçdışının kapsamına giren ilkörne (arketip) kavramından bahsedilmiştir. *Gülyüzlüm* isimli romanın ana sorunsalını köyden kente göç olgusu oluşturur. Zeynep ve İsmail kardeşlere, babalarının erken göçüp gitmesinin ardından sert bir mizaca sahip olan dayılarının göz kulak olması ve o dönemler dayılarının, İsmail’e karşı hırpalayıcı ve sert davranışı, İsmail’de ezilmişlik duygusu uyandırırken zayıf bir karaktere sahip olduğunu düşünmesine sebep olur. Bu nedenle İsmail’in şiddete meyil etmesi, zor anlarında alkole sığınması Dr. Fehmi Bey tarafından bilinçdışına bağlanır ve kişisel bilinçdışı psikolojisine ilişkin somut bilgilerden söz edilir. *Gece Rüzgârları* romanının temel problemini rüyalar oluşturur. Yazar Süsen Divitçi’nin gördüğü 126. rüya üzerine çeşitlenen olaylar silsilesi, Süsen’in eşi Psikiyatr Sungur’un psikanalizin kapsamına giren rüyalar, kişisel ve ortak bilinçdışını hakkında somut bilgi vermesi olayların çözümünde önemli bir rol oynar. Çokum’un çalışmamızda ele alınan metinlerinin bu doğrultuda incelenmesindeki amaç; psikanalitik yöntemin önemli temsilcilerinden biri olan Carl Gustav Jung’un rüya ve bilinçdışı kuramlarından hareket edilerek Sevinç Çokum’un *Gece Rüzgârları* ve *Gülyüzlüm* romanlarındaki psikanaliz bilgilerin edebî esere kattığı değerin anlaşılmasıdır. Sonuç itibarıyla Çokum’un romanlarının içerik teşkilinde, insan ruhu ve kişilik yapısıyla (*psişe*) ilgili bazı kavramlardan yararlanıldığı gözlemlenmiş ve bunların estetik haz duyularından merak duygusunu ön plana çıkardığı kanaatine varılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Sevinç Çokum, psikanaliz, bilinçdışı, ilkörne.

TUNCELİ MAZGİRT YÖRESİNDE TARIM ALETLERİNİN ADLANDIRMALARI VE KÜLTÜREL BAĞLAMLARI

Derya BURKAY

Munzur University.

e-mail:deryaburkay@hotmail.com,

Orcid: 0009-0009-4377-1722.

ÖZET

Tunceli'nin dağlık coğrafyası ve köy yerleşimleriyle dikkat çeken ilçelerinden biri olan Mazgirt, tarih boyunca tarım ve hayvancılığın temel geçim kaynakları arasında yer aldığı bir bölgedir. Bölgenin iklimi ve engebeli topoğrafyası, tarımsal faaliyetlerin geleneksel yöntemlerle sürdürülmesine olanak tanımış ve bu süreçte kullanılan tarım aletleri, yerel halk kültürünün ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Bu çalışma, Mazgirt yöresinde kullanılan geleneksel tarım aletlerinin isimlendirilme biçimlerini ve bu isimlerin dilsel ve kültürel bağlamlarını incelemeyi amaçlamaktadır. Mazgirt'te kullanılan çapa, yaba, döven ve orak gibi tarım aletlerinin yerel dillerdeki karşılıkları, bölgedeki çok dilli yapı ve zengin halk kültürü sayesinde oldukça çeşitli ve anlam yüklüdür. Bu adlandırmalar, yalnızca işlevsel terimler olmanın ötesinde, tarımsal üretim süreçleri, ortak emek kültürü ve sözlü geleneklerle sıkı bir ilişki içerisindedir. Tarım aletleri, sadece üretim araçları değil; günlük yaşamın ritüellerini, toplumsal değerleri ve ortak emek anlayışını yansıtan, aynı zamanda bireyler ve topluluklar arasındaki sosyal bağları güçlendiren önemli kültürel unsurlar olarak, geçmişten günümüze taşınan birer dil ve kültür miras niteliği taşır. Bu aletler, tarımsal faaliyetlerin değerli bir formuna ek olarak aynı zamanda yerel kimliğin, sözlü kültürün ve nesiller arası bilgi aktarımının bir aracı olarak da büyük bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, araştırma, Mazgirt yöresindeki tarımsal terminolojinin, somut ve somut olmayan kültürel mirasın korunmasındaki rolünü ortaya koymayı hedeflemektedir. Çalışma, halk kültürü, dil ve tarım kültürü arasındaki ilişkileri anlamaya katkı sunmanın yanı sıra, kırsal yaşamın kültürel sürekliliğini belgelemeyi de amaçlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: Tunceli Mazgirt, Geleneksel Tarım Aletleri, Halk Kültürü, Tarım Kültürü, Alevilik.

The Nomenclature Of Agricultural Tools And Their Cultural Contexts In The Tunceli Mazgirt Region

Abstract

Mazgirt, a district notable for its mountainous geography and village settlements within Tunceli, has historically been a region where agriculture and animal husbandry have served as primary livelihoods. The climate and rugged topography of the area have allowed agricultural activities to be sustained through traditional methods, and the tools used in this process have become an integral part of the local folk culture. This study aims to examine the naming practices of traditional agricultural tools in the Mazgirt region and analyze the linguistic and cultural contexts of these names. The local terms for tools such as *çapa* (hoe), *yaba* (pitchfork), *döven* (threshing sled), and *orak* (sickle) are diverse and rich in meaning, reflecting the region's multilingual structure and vibrant folk culture. These nomenclatures extend beyond functional terminology; they are closely tied to agricultural production processes, collective labor culture, and oral traditions. Agricultural tools are not merely instruments of production but also cultural elements that reflect the rituals of daily life, societal values, and a shared understanding of labor. They strengthen social bonds among individuals and communities, constituting a linguistic and cultural heritage transmitted from past to present. In addition to their role in agricultural practices, these tools hold significant importance as mediators of local identity, oral culture, and intergenerational knowledge transmission. In this context, the research seeks to reveal the role of agricultural terminology in Mazgirt in preserving both tangible and intangible cultural heritage. The study also aims to contribute to understanding the relationships between folk culture, language, and agricultural practices, while documenting the cultural continuity of rural life.

Keywords: Tunceli Mazgirt, Traditional Agricultural Tools, Agricultural Culture, Folk Culture, Alevism.

MODERN ARAP ŞİİRİ EKOLLERİ VE TEMSİLCİLERİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Zeynep DİCLE

Selçuk Üniversitesi,

zeynepogrl42@gmail.com - 0009-0006-4614-6832

ÖZET

20. yüzyıldan itibaren Modern Arap Şiirinin akışında bir yenilenme süreci başlamıştır. Geleneksel Arap şiir anlayışından koparak, yeni akımlar ve biçimler geliştirilmiştir. Arap şiiri kalıpları modern hayatın ihtiyaçlarını dile getirmede yetersiz görülmüştür. Bu yüzden Arap şiirine yeni bir yön vermeye çalışan şairler, Batı'yı taklit ederek şiirin akışını değiştirmişler ve belli kalıpları kırmışlardır. Arap şiiri artık klasik dönemden çok farklı bir yol izlemiştir. Batı'yla etkileşim, birçok Arap şiir ekolünün ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu çalışmada öncelikle Modern Arap Edebiyatı hakkında bilgi verilmekte daha sonra ortaya çıkan yeni çağın ruhunu yansıtan modern Arap şiiri ekollerinin özelliklerine ve temsilcilerinin hayatlarına yer verilmektedir. Arap şiirini eski canlılığına kavuşturmak isteyen İhya Ekolü, şiirde Batı'dan istifade edilmesinden yana olup taklitten sakınan yeniliği savunan Divan Ekolü, Modern şiirin yenileşme sürecinde önemli dönüm noktasını oluşturan ve Romantizmin izlerini taşıyan Apollo Ekolü ve Batı'ya göç eden şairlerden oluşan Mehcer Edebiyatı üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Apollo, Divan Ekolü, İhya Ekolü, Mehcer Edebiyatı, Modern Arap Şiiri, Romantizm

1. GİRİŞ

1798'de Napolyon'un Mısır'ı işgali, Arap dünyası ile Batı arasındaki ilk teması başlatmıştır. Bu olay, Modern Arap Edebiyatı'nın doğuşunun başlangıcı olarak kabul edilir. 19. ve 20. yüzyıllarda Arap edebiyatındaki büyük dönüşümlerin öncüsü genellikle Mısır olmuştur. Bunun sebebi, Mısır'ın Batı ile daha erken temas kurması ve kültürel etkileşime daha hızlı adapte olmasıdır (Er, 2012). Dolayısıyla Arap şiirinin modernleşmesinde Batı'nın etkisi büyüktür. Fransa'ya gönderilen ve et-Tahtâvî gibi şairlerin de olduğu gruplar, Batı kültürünü Arap dünyasına tanıtarak önemli bir dönüm noktası olmuştur (Ürün, 2015, s. 13).

Modern dönemde Arap dünyası, özellikle kültür ve edebiyat alanında Batı ile uyum sağlama çabası içinde olmuştur. Bu süreç bazı edebiyatçılar tarafından en-Nahda yani Yeniden Doğuş Dönemi olarak tanımlanmıştır. Napolyon'u Arap dünyasının modernleşme sürecinde sebep olarak görmüşlerdir. Bu dönemde Arap dünyası Batı ile yakın temas içinde olarak Batı'dan büyük ölçüde etkilenmişti (Civelek, 2000, s. 85).

Modern dönemin başında şiir edebiyat eleştirmenleri tarafından "Duraklama Devri" olarak adlandırılan dönemin şiirinden pek farklı değildi. Duraklama döneminde şiir belirli bir kesime hitap edip çoğunlukla yüzeysel konuları kapsıyordu. Dolayısıyla şiir dünyası ciddi meselelerden uzak, geleneksel kalıpların korunarak yalnızca dönemin yaşam tarzına ait bazı

unsurların eklenmesiyle süslenen bir anlayış hakimdi. Ortaya konan eserlerin büyük bir kısmı gerçek duygulardan yoksun ve daha çok önceki dönemlerin birer yansıması olarak varlığını gösteren naatler, soğuk mersiyeler, mevzeler ve ağır bir dille kaleme alınmış tarihi bilgilerden oluşmaktaydı (Ürün, 2015). Bu dönemde gerçekleşen yenilenme süreci Arap şiirinde birçok değişimi beraberinde getirmiştir. Şairler bu dönemde yabancı kültürlerden etkilenmesine rağmen körü körüne taklitten sakınmaya özen göstermişlerdir. Şiir, yeniçağın ruhunu yansıtan bir sanat haline gelmiştir. Modern Arap şiirinin dikkat çeken bir yönü çağdaş ideolojileri, felsefeleri ve tecrübeleri açıklamak için tasavvufi kavramları simgeleri ve motifleri kullanmasıdır (Snir, 2002, s. 366).

Batı şiir ve edebiyatın tanınması birlikte, Arap şiirinin hem biçim hem de içerik açısından klasikleşmiş kalıplarını kıran modern şiir anlayışlarının doğmasına yol açmıştır. Sonuç olarak, birçok yeni edebi akım ve ekol ortaya çıkmıştır. Bu ekoller, belirli başlıklar altında sıralanabilir.

2. MODERN ARAP ŞİİRİ EKOLLERİ VE TEMSİLCİLERİ

2.1. İhya Ekolü

İhya Ekolü 19. Yüzyılın sonlarında ortaya çıkıp 20. Yüzyılın başlarında kendini gösteren gelen bir edebiyat akımıdır. Bu ekol Arap edebiyatını yeniden canlandırmayı klasik edebiyat anlayışını yeniden öne çıkarmayı amaçlamaktadır. Şiir anlayışında klasik şairlerin yöntemini benimseyen bu ekol modern Arap şiirinde ortaya çıkan ilk akım olup edebiyatın gerileme sürecinden kurtulmasını amaçlamıştır. Bu nedenle, İhya ekolü, klasik şiiri canlandırmak için ortaya çıkmıştır. (Ekhtiar & Sevinç, 2017)

Bu ekol, klasik Arap şiirinin esaslarına sıkı sıkıya bağlı kalmayı amaçlayan bir anlayışı benimser. Şiirin temeli, "vaḥdetu'l-beyt" ilkesi doğrultusunda inşa edilir; yani her beyit, bağımsız bir anlam taşır ve bir sonraki beyitle anlam bakımından doğrudan bir ilişki kurulmaz. Şiir yapısında geleneksel kaside formatı tercih edilir ve eski şairlerin yöntemleri rehber alınır. Üslup, sağlamlık ve belâgat kurallarına büyük önem verilir. Seçilen kelimeler, anlamın derinliğini ve ruhunu yansıtır; klasik şiirin konuları yeniden canlandırılır. Ayrıca, lafız, mana, hayal, tasavvur ve aruz gibi şiir unsurlarında, klasik şairlerin izinden gidilir ve onların metodolojisine sadık kalınır. İhya ekolü, adeta eski Arap şiirinin estetik ruhunu modern çağda tekrar yaşatmaya çalışan bir köprü gibidir (Ekhtiar & Sevinç, 2017).

Bu bağlamda İhya ekolü geleneksel Arap şiirine bağlı kalan ve modernleşen dünyada klasik şiirin estetiğini ve sanatsal değerlerini koruma çabası içinde olduğu söylenebilir. Şiirin sadece bir sanat dalı değil aynı zamanda bir kültür taşıyıcısı olduğunu göz önünde bulundurulursa İhya ekolü bu kültürel hafızayı korumayı amaçlıyor denilebilir.

2.1.1. Temsilcileri

2.1.1.1. Maḥmûd Sâmi el-Bârûdî

Maḥmûd Sâmi el-Bârûdî, 1839 yılında Mısır'da Çerkes kökenli bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Bârûdî'nin ailesinin kökeni, Mısır'daki Memlûk yöneticilerine kadar dayanmaktadır. Şair bununla gurur duymaktaydı ve hem şiirlerinde hem de hayatının her aşamasında bunun etkilerini görmek mümkündür (el-Bârûdî, 1998, s. 6). Soyadı, Aşağı Mısır'daki Îtâyü'l-Bârûd kasabasına veya dedelerinin barut ticaretiyle ilgilenmesine dayanır.

Babasını yedi yaşında kaybedince eğitime askerî okulda devam etti ve 16 yaşında mezun oldu. Şiire yönelerek edebiyat çevrelerinde yer aldı. Arap dili ve edebiyatını Hasan el-Marsafî'den öğrenerek klasik şiir kaynaklarını inceledi. İstanbul'da Mısır hariciyesinde sekreterlik yaptı, bu süreçte Türkçe ve Farsça öğrendi. Ayrıca İstanbul kütüphanelerinde Arapça divan ve şiir mecmualarını gördü (Karaaslan, 1992, s. 90).

Bârûdî, İhya ekolünün öncüsü olarak Arap şiirinde yenilikçi bir rol üstlenmiştir. Edebiyat eğitimi almamasına rağmen, şairlerle yakın ilişkiler kurarak ve klasik şiiri inceleyerek kendini geliştirmiştir. Kasidelerinde klasik şiiri canlandırırken, gereksiz süslemelerden kaçınmış, sade ve samimi bir üslup kullanmıştır. Şiirlerinde Mısır'ın doğasını, ailesini, savaşları ve sürgün yıllarını işlemiş, eski kültürü modern şiirde yeniden canlandırmayı savunmuştur (Ürün, 2015, s. 32).

Bârûdî'nin şiiri, eskiye duyulan saygı ile yeniliğe olan ihtiyacın dengeli bir birleşimi olarak görülebilir. Onun eserleri klasik şiirin ruhunu koruma çabasını, geleneği geleceğe taşıma isteğini yansıtır. Süslü ifadelerden kaçınarak samimi bir üslup tercih etmesi, şiirin yalnızca bir sanat biçimi değil, aynı zamanda toplumsal ve kişisel bir anlatı aracı olduğunu gösterir.

Bârûdî, 1881 yılında Urabi İsyanı'na katılarak kötü yönetime ve İngiliz işgaline karşı mücadele etti. İsyanın önde gelenleriyle birlikte Serendib Adası'na sürgüne gönderildi. Sürgün döneminde İngilizce öğrenip bu dilden Arapçaya kitaplar çevirdi ve şiir yazdı. Şiirlerinde yalnızlık, sıla özlemi gibi sürgün deneyimlerini işlerken sadece savaş ve kahramanlık temalarıyla sınırlı kalmadı. 1900'da affedilip ülkesine döndükten sonra edebî çalışmalarına yoğunlaştı ve Kahire'de hayatını kaybetti (Ürün, 2015, s. 32).

Eserleri

Dîvân: Şair sürgünden döndükten sonra divanını Yâkût el-Mursî'ye yazdırmış, ölümünden sonra eşi tarafından yayımlanan divan, 1940 ve 1942'de şerhlerle basılmış ve daha sonra tamamlanarak defalarca yayımlanmıştır.

el-Muhtârât: Abbasiler döneminden otuz şairin şiirlerini derleyerek oluşturulan, yedi bölümden oluşan bir antolojidir ve 1909-1911 yıllarında yayımlanmıştır.

Kaydu'l-Evâbid: Mektup, hutbe, deneme ve tevkî'ât gibi nesir türlerini içeren eseri, sürgün yıllarında yazılmış ancak basılmamıştır (Göçmen, 2020, s. 181).

2.1.1.2. Emîru's-Şuarâ Ahmed Şevkî

Mısır'da yaşamış önemli bir şair ve fikir adamıdır. Ahmed Şevkî adını dedesinden almıştır. Tam adı Ahmed Şevkî Bey b. Ali b. Ahmed Şevkî Bey'dir (Yazıcı, 2014, s. 179). Ahmed Şevkî İsmail Paşa'nın evinde, 1868'de Kahire'nin el-Hanefî semtinde, Arap, Türk, Çerkez ve Yunan kökenlerini barındıran zengin bir ailede doğdu (Ürün, 2015, s. 33). İsmail Paşa'nın sarayında dünyaya geldi. Doğum yılı konusunda farklı bilgiler bulunmaktadır. Bazı kaynaklar onun 1870 doğumlu olduğunu belirtmektedir. Ailesi sarayda çeşitli görevlerde bulunduğu için orada büyüdü. Babası Çerkez, Kürt ve Arap kökenliken annesi Türk ve Yunan soyundan geliyordu.

Annesinin babası Ahmet Halim Türkiye’den Mısır’a göç etmiş ve Hidiv İsmail’in Hazine-i Hassa müdürü olmuştur. Bu köklü ve varlıklı ailesi sayesinde Ahmed Şevkî saray ortamında yetişti. Ahmed Şevkî, dört yaşında Küttâb’a gönderildi. İlk ve orta öğrenimini Kahire’de tamamladı, ardından 1885’te Hukuk Fakültesi’ne başladı. Ancak hukuktan hoşlanmayarak tercüme bölümüne geçti ve 1887’de mezun oldu. Şiir yeteneği, Arapça hocası Şeyh Muhammed el-Besyûnî el-Beybânî’nin sayesinde ortaya çıktı (Tekin & Kırmızı, 2013, ss. 117-118).

Ahmed Şevkî, gazetede ki şiirleriyle sarayda memuriyete atanmış ve Hidiv Tevfik Paşa tarafından hukuk eğitimini tamamlaması için Fransa’ya gönderilmiştir. Montpellier ve Paris’te hukuk ve edebiyat öğrenimi görerek Batı edebiyatını yakından tanıma fırsatı bulmuş, İngiltere ve Cezayir’i ziyaret etmiştir. Mısır’a döndükten sonra Hidiv Abbas Hilmi Paşa’nın divanında Frenk Kalemî müdürü olmuş ve 1894’te Cenevre’deki Müsteşrikler Kongresinde Mısır’ı temsil etmiştir. Ahmed Şevkî, I. Dünya Savaşı sırasında Hidiv Abbas Hilmi Paşa’ya destek verdiği için 1915 yılında İspanya’ya sürgün edildi. Beş yıl boyunca kaldığı İspanya’da Endülüs İslam medeniyetini, Arap ve Batı edebiyatını derinlemesine inceledi. 1919 yılında Mısır’a döndüğünde kahraman gibi karşılandı (Şeşen, 1989, ss. 136-137).

Şiirlerinde vatanseverlik ve toplumun milli duyguları ön plandadır. Aynı zamanda Arap birliği fikrini eserlerinde vurguladı. Ahmed Şevkî, Batı etkisinde kalmasına rağmen gelenekten kopmamış ve Arap şiirinin eski başarılarına yönelmiştir. Neoklasik bir şair olarak eserlerinde Osmanlı ve Arap dünyasında yaşanan olayları ele almıştır (Tekin & Kırmızı, 2013, s. 119).

1927’de, Arap dünyasının önde gelen şair ve yazarlarının katıldığı bir törenle Ahmed Şevkî’ye “Emîru’ş-Şû‘arâ” (Şairler Prensi) unvanı verilmiştir. Getirdiği yeniliklerle modern dönemin en üstün şairi olarak kabul edilir (Ürün, 2015, s. 34). 23 Ekim 1932’de vefat etti. (Yazıcı, 2014, s. 181).

Eserleri

Eş-Şevkiyyât, Masra’u Kleopatra, Mecnûnu Leylâ, Kambîz, Ali Bek el-KebîrAntere, Düvelü'l-Arab ve Uzamaü'l-İslam, es-Sittü Hüda, Emiretü'l-Endülüs, Esvakuz-zeheb (Şeşen, 1989, s.137).

2.1.1.3. Hafız İbrahim

Annesi Türk asıllı (Yazıcı, 1997, s. 91). Hafız İbrahim, tam adı Muhammed Hafız b. İbrahim Fehmi, Mısır’ın Said bölgesinde Nil Nehri kıyısında demirlenmiş bir gemide doğdu. Dört yaşında babasını kaybetti ve annesiyle birlikte Kahire’ye taşındı. Burada dayısının himayesinde yeni bir hayata başladı. Hafız İbrahim, dayısıyla Tantâ’ya taşındı ancak düzenli eğitim almadı. Bunun yerine Ahmedî Enstitüsü’nde edebiyat derslerini dinleyerek şiire yöneldi ve özellikle Mahmûd Sâmî el-Bârûdî’nin eserlerini okudu. Hafız İbrahim, Osmanlı’ya bağlı Mısır’da sınıfsal ayrım gözetmeyen bir ailede büyüdü. Ailesinin Mısırlıların yoğun olduğu Muğurbilin mahallesinde yaşaması ve kızlarını Mısırlı biriyle evlendirmesi, halkla yakın bağlarını gösterir. Eğitiminden dolayı halkın acılarını anlayan bir kişiliğe sahipti (Yıldız, 2018, ss. 196-197).

Hafız İbrahim, Mahmûd Sâmî el-Bârûdî’yi örnek almasına rağmen, geçim sıkıntıları nedeniyle onun seviyesinde bir genel kültür ve dil birikimine ulaşamamıştır (Yazıcı, 1997, s. 91).

Etkileyici üslubuyla geniş Arap kültürünü yansıtarak, Mısır toplumunun İngiliz işgaline karşı

duyduğu milli hisleri şiirlerine taşımış ve vatan sevgisini güçlü bir şekilde dile getirmiştir (Ürün, 2015, s. 37). Klasik şiire sosyal ve siyasal bir boyut kazandırarak, toplumun duygularını ve sorunlarını güçlü bir şekilde yansıtmıştır. Methiyede her zaman başarılı olmasa da, içtenlikle yazdığı eserlerinde etkileyici örnekler vermiştir. Mersiye türünde ise büyük bir ustalık sergileyerek “Risa Şâiri” olarak anılmıştır. Akıcı bir üsluba sahip olmasına rağmen kelime seçiminde zorlanmış ve hayal gücü sınırlı kalmıştır, bu da yabancı edebiyatlara yeterince hakim olmamasından kaynaklanabilir. Ancak vatan sevgisini ve sosyal meseleleri ele aldığı şiirleri, onu çağdaşları arasında öne çıkaran en önemli yönü olmuştur. Eksikliklerine rağmen, halkın duygularını en iyi yansıtan şairlerden biri olarak Arap edebiyatında önemli bir yer edinmiştir (Yazıcı, 1997, ss. 91-92).

Eserleri

Dîvânü Hâfız, Leyâlî Satıl, Ömerriyatı Hâfız, el-Buesa, el-Mucez fi'l-İktisadi's-Siyâsî

Küteyyibûn fi't-terbiyeti'l-evveliyye (Yazıcı, 1997, s. 91).

2.1.1.4. Ahmed Muharrem

Ahmed Muharrem, Türk kökenli olup Muharrem ayında doğduğu için bu isimle anılmıştır. Mahmûd Sâmî Pâşâ Bârûdî'nin ardından neoklasik tarzı sürdürmüştür. Şiirlerinde adalet, istibdat, şura, eğitim, ahlak, tembellik, işçi hakları, kadının yeri, İslam'ın özü ve yüceliği, vatan gibi konuları işlemiştir. Şiirlerinde sadelik, açıklık, akıcılık ve şekil ile mazmun arasındaki uyum, üslubunun en belirgin özellikleridir (Özel, 2020, ss. 47-48).

2.2. Dîvân Ekolü

Batı etkisiyle Arap edebiyatında yenilik arayan bazı edebiyatçılar, Batı'nın klasiklerini taklit etmek yerine kendi klasiklerine yönelmişlerdir. Neoklasik akımın eski Arap edebiyatına fazla bağlı kalmasına tepki olarak, İngiliz edebiyatından etkilenen el-Mâzinî, el-Akkâd ve eş-Şukrî yeni bir edebiyat akımı başlatmışlardır. Bu akım I. Dünya Savaşı sonrası genç neslin savunduğu bir hareket olmuştur ve Mısır'daki önemli toplumsal olaylarla şekillenmiştir. Şukrî ve Mâzinî, Kahire'deki Medresetü'l-Muallimîn el-'Ulyâ'yı bitirirken, 'Akkâd taşra kökenli olup eğitimi tamamlamadan Kahire'ye gelmiştir. Yeni akım, 1921'de yayımladıkları Dîvân-u Kitâb fi'l-Edeb ve'n-Nakd adlı eserle adını almış, bu eserde Neoklasik edebiyatçılar sert bir şekilde eleştirilmiştir. Mâzinî, Neoklasik edebiyatçıları o kadar sert eleştirmiştir ki Hâfız'ı şair olarak kabul etmemişlerdir (Polat, 2016).

Şiirde yeniliği, taklitten uzaklığı ve Batı şiirinden istifade edilmesini savunmuşlardır (Ekhtiar & Sevinç, 2017, s.85). Batıyı taklit etme yerine kendi klasiklerini taklit etmişlerdir. (Polat, 2016) İngiliz romantizm şiiri ile Divan şiiri arasında güçlü bir bağ vardır. İngiliz romantizm şiiri yapmacılıktan uzaktır ve bu şiirde duygular ön plandadır (Ekhtiar & Sevinç, 2017, s. 88). Bu ekolün en belirgin özelliği de duyguların yoğun bir şekilde yaşanmasıdır. Bunun için şiirin konularında yenilik olması gerektiğini taklitten ve donukluktan uzak olmasını benimsemişlerdir. Parça bütünlüğüne dayanan Arap kasidesinin, İngiliz şiir yapısına göre şekillenmesini savunmuşlardır (Ekhtiar & Sevinç, 2017, s. 89). Bu şekilde, Arap ve İngiliz kültürlerini birleştirerek, modern döneme uygun İngiliz şiirinin yeni kurallarına dayanan

biçimsel özellikleri benimsemişlerdir. Bu ekol, ardından gelen akımların da aynı biçimsel yönleri benimsemesine yol açmıştır.

2.2.1. Temsilcileri

2.2.1.1. Abbâs Mahmûd el- ‘Akkâd

Mısırlı gazeteci, şair ve edebiyat eleştirmenidir. Babası Mahmud İbrahim el-Akkâd Dimyatlı, annesi ise Diyarbakırlı bir aileye mensuptur. Asvan'da doğdu. 16 yaşındayken Kahire'ye gitti (Er, 2012, s. 50). Orada bir süre memurluk yaptı. Bu işi beğenmediği için istifa edip gazetecilik yapmaya başladı. İlkokul mezunu olan Akkâd, kendisini Arapça ve İngilizce kitaplar okuyarak geliştirmiştir. Ve böylelikle dil ve edebiyat alanında öne çıkan bir şahsiyet olmuştur.

Modern Arap şiirine ve eleştirisine yenilik getirmiş ve çok sayıda eser vermiştir. Modern Arap Edebiyatının en çok eser veren şair ve yazarlarından biri olmuştur. Kendisi Mısır kültürünün gelişmesinde önemli bir yere sahip olup hem siyaset hem sanat adamıydı. Güçlü bir karakteri vardır. Bunun sebebi olarak Mısır'ın o günkü bulunmuş olduğu şartlardır. (Zavalsız, 1989, s. 267)

2.2.1.2. İbrâhîm el-Mâzini

El-Mazini, 1890'da Kahire'de doğmuş, ailesinin Menufiye kökeni nedeniyle Mazini nisbesiyle tanınmıştır. Tıp ve hukuk fakültelerine kaydolsa da eğitimini yüksek öğretmen okulunda tamamlamış ve İngilizce öğretmenliği yapmıştır. İngiliz edebiyatına ilgi duyarak klasik eserleri okumuş, eski Arap şairlerinin divanlarını incelemiştir. Arap ve Batı edebiyatları üzerine yaptığı çalışmalar sayesinde şiir, hikâye ve makale alanında yeni fikirler geliştirmiştir. Abdurrahman Şükrî ve Abbas Mahmûd el-'Akkâd ile birlikte Divan Ekolü'nü kurmuş, Akkâd ile ed-Divân adlı eseri yazmıştır. Arap şiirinin zayıf olduğunu iddia ederek, bunun coğrafi koşullardan kaynaklandığını öne sürmüştür. Daha sonra roman yazmaya yönelmiş ve İbrahim el-Kâtip adlı romanı, Mısır romancılığında önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilmiştir (Ayyıldız, 2003, s. 197).

2.2.1.3. Abdurrahmân eş-Şükrî

12 Ekim 1886'da Port Said'de Mağrib kökenli bir ailenin çocuğu olarak doğdu. Babası Muhammed Şükrî Ayyâd, edebiyata ilgi duyan ve Urâbî isyanının önde gelen yazarlarıyla yakın ilişkiler kurmuş biriydi. Mağrib kökenli Muhammed Şükrî Ayyad, babasının edebiyat ilgisi sayesinde dönemin edip ve şairlerini tanıma fırsatı buldu. İlkokulu Port Said'de tamamladıktan sonra Re'sût-tin lisesine devam etti ve mezuniyetinin ardından hukuk fakültesine kaydoldu (Görgün, 2010, s. 253). Hukuk Fakültesi öğrencisiyken Mustafa Kâmil'in fikirlerinden etkilenmiştir. Babasının Urabi İsyanı'na desteği ve sözcü Abdullâh Nedim ile dostluğu, milliyetçilik hareketine katılımını teşvik etmiştir (Polat, 2016, s. 73). 1906'da Dinşevay olayından sonra İngiliz karşıtı şiir yazdığı için okuldan atılan Muhammed Şükrî Ayyad, Yüksek Öğretmen Okulu'na girdi. 1909'da mezun olup burslu olarak İngiltere'ye gitti ve Sheffield University College'da edebiyat ve tarih alanında lisans derecesi aldı (Görgün, 2010, s. 253).

Şükrî, hayata karamsar bir bakış açısıyla yaklaşmış, hayatı ve ilgili her şeyi ağır bir yük olarak görmüştür. Hislerini, düşüncelerini ve aklını hayatı anlamaya ve acılara karşı koymaya

yönlendirmiş; ancak endişe, keder ve elem karşısında yenildiğini düşünmüştür. Hayatı, nefsi de dahil olmak üzere, bir kâbus ve kördüğüm olarak nitelendirmiştir (Polat, 2016, s. 76).

2.3. Apollo Ekolü

Apollo ekolü Arap edebiyatında serbest şiiri gündeme taşıyan ve Arap şiirine dair eleştirel çalışmalar yürüten ilk edebi topluluk olarak öne çıkar. 1930'lu yıllarda Arap şiirine damgasını vuran Apollo Grubu, modern şiirin yenilenme sürecinde önemli bir kilometre taşıdır. Mısırlı şair ve eleştirmen Ahmed Zeki Ebu Şadi'nin girişimiyle kurulan bu topluluk, Kuzey Amerika'daki göçmen şairlerden ilham alarak romantik bir edebiyat anlayışını benimsemiştir (Adalar, 2007, s. 62).

Apollo grubu, kasidede konu bütünlüğünü savunarak, kasidenin her bölümünün insan vücudundaki organlar gibi uyum içinde olması gerektiği görüşündedir. Apollo şairleri, şiirlerinde aşk ve tabiat temalarına geniş yer verirken, şehrin sıkıcı havasından kaçarak doğanın özgürlüğüne sığınıyorlardı. Doğa gözlemlerinin oluşturduğu duygusal yoğunluk, eserlerine yansırken, şiirlerindeki aşk, Emeviler dönemindeki uzri gazel şairlerinin platonik aşk anlayışını anımsatıyordu. Uzaklık sebebiyle sevgiliden ayrı düşmenin acısını ve sevgilinin yurduna duyulan özlemi dizelerinde dile getiriyorlardı. Ayrıca, bu şiirlerde mahrumiyet, pişmanlık, hüznün, sıkıntı, varlık-yokluk ikilemi gibi duyguların yanı sıra, endişe, şaşkınlık ve kötümserlikten oluşan bir atmosfer de belirgin bir şekilde hissedilmektedir (Adalar, 2007, ss. 66-67).

2.3.1. Temsilcileri

2.3.1.1. Ahmed Zeki Ebu Şâdi

Ebu Şadi, 1892'de Kahire'nin Abidin mahallesinde doğmuş, edebiyatla ilgilenen bir aileden gelmiştir. Babasının edebi sohbetlerinden faydalanarak genç yaşta edebiyatla tanışmış, 13 yaşında ez-Zahir dergisinde eserleri yayımlanmıştır. İlk mecmuasını 16 yaşında çıkarmış, Ahmed Şevki, Hafız İbrahim ve Halil Mutran gibi dönemin ünlü şairleriyle tanışmıştır. 1910'da çocukluk ve gençlik şiirlerini içeren ilk divanı Enda'u'l-fecri'yi yayımlamıştır (Yalar, 2020, s. 371). Bu divanındaki şiirler, sevdiği kızın başkasına evlenmesi üzerine duyduğu aşk acısından ilham almış ve erken romantizm izleri taşımıştır. 1924 yılında yayımladığı Zeyneb divanında aşk ve doğanın güzelliklerini işlemiş, Enîn ve Renîn ile Şi'ru'l-Vicdân divanlarında ise milli duygulara yer vermiştir. Mısriyyât divanında İngiliz sömürgesi altındaki Mısırlıların sıkıntılarını anlatırken, 1926 yılında yayımlanan Vatanu'l-Fir'avn divanında Mısırcılık ve firavunculuk düşüncelerini öne çıkarmıştır (Adalar, 2007, s. 69).

2.3.1.2. Ebu'l-Kâsım Eş-Şâbbi

Ebu'l-Kasım eş-Şabbi, 24 Şubat 1909'da Tunus'un Tozar şehrinde doğdu. Babası dindar bir adamdı çeşitli şehirlerde kadılık yaptığı için ailesiyle birlikte sık sık yer değiştirdi ve şair, doğduğu şehirde büyüme fırsatı bulamadı. Bu 19 yıllık yolculuk, hayatını birçok yönden etkiledi. Zayıf ve uzun boylu olan eş-Şabbi, Tunus'un farklı iklim koşullarına maruz kalırken, Güney ve Kuzey bölgelerinin insanlarıyla, lehçeleri ve gelenekleriyle de yakından tanışma imkânı buldu (eş-Şâbbi, 1994, s. 9). Bu da şairin bir çok kültürü ve bir çok lehçeyi öğrendiğini gösterir.

Ebu'l-Kasım eş-Şabbi, beş yaşında geleneksel mahalle mektebinde eğitimine başladı ve dokuz yaşında Kur'an'ı ezberledi. Babasının kütüphanesinden dinî, tasavvufî ve felsefî eserler okudu. 1920'de ez-Zeytûne'ye giderek Arap-İslam medeniyeti üzerine eğitim aldı ve 1927'de mezun oldu. Ardından Tunus Hukuk Fakültesi'ne kaydoldu ve 1930'da hukuk eğitimini tamamladı (Parıldı, 2011, s. 331). Şair daha fakülteden mezun olmadan bir evlilik yapmıştır. Zeynu'd-Din el-Abidin Es-Senusi bize bu olaydan bahseder ve şunları aktarır:

“eş-Şabbi evliliği kesinlikle istemiyordu fakat babası soyunun devam etmesini istiyordu. Ve eş-Şeyh bunda ısrarlıydı. Fakat onun evliliğe gönlü yoktu.” Eş-Şabbi birçok konuda güvendiği arkadaşına gelir ve ona der ki: “Seninle istişare etmeye geldim. Evleneyim mi?” Es-Senusi der ki: “Bu istişarenin ağır bir mesuliyet olduğunu hissettim ki evlilikten korkuyor ve sadece babasına itaat etmek için evliliğe yöneliyordu. Onun konuşmalarından, kendisi beşeriyetin devam etmesi için evliliğe yöneldiğini anladım. Sonra eş-Şabbi gerçekten evlendi. Ve babasını razı ettirdi. Babasına soyunun devam etmesi ile ilgili o güveni verdi.” (eş-Şâbbi, 1994, ss. 10-11).

Ebu'l-Kasım eş-Şabbi, hayatı boyunca derin acılar yaşamış; evliliğe karşı isteksizliği, sevdiği kişinin erken vefatı ve babasını kaybetmesi onu derinden etkilemiştir. Fakirlik içinde süren yaşamı ve kalp hastalığıyla mücadele eden zayıf bedeni, tüm bu sıkıntılara daha fazla dayanamayarak 1934 yılında hayatını kaybetmiştir. Cenazesi doğduğu beldeye defnedilmişti (Arslan, 2017, s. 1798).

Bundan da anlaşılacağı üzere eş-Şabbi karamsar ve mutsuz bir hayat yaşamış olup şiirlerine bunu yansıtmıştır. Tabii olarak da bu havayı şiirlerinde hissetmek mümkündür. Şiirlerine baktığımızda genelde ölüm üzerine vurgular yaptığını görürüz. Yâ mawt (Ey Ölüm) kasidesinde şu beyitler geçmektedir:

“Ey ölüm, kalbimi parçaladın belimi kırdın

Sırrımı paylaştığım ve sevdiğim insanı almakla beni yıktın

Her konuda ona danıştığım dayanağımı almakla musibet indirdin. ” (eş-Şâbbi, 1994, s. 12)

Şâbbî, romantizm ve armoninin ağır bastığı sembolik anlatımlı şiirlerinde vatan sevgisi, insanlık, aşk ve kadın güzelliği gibi temaları işlemiştir. Hayranı olduğu şairleri taklit etse de zamanla onları aşmayı başarmış, yirmi beş yıllık ömrüne birçok eser sığdırmıştır. Kadın özgürlüğü, eğitimde yenilik ve Arap edebiyatını modern eğilimlere uygun hale getirme konusundaki fikirleriyle öne çıkmıştır (Tülücü, 2010, s. 216).

2.3.1.3. İbrahim Naci

İbrahim Naci Apollo gurubunun en önemli isimlerinden biridir. İbrahim Naci b. Ahmed Naci b. İbrahim el- Kasabci İbrahim Naci, 31 Aralık 1898 tarihinde Kahire'nin Şubra mahallesinde dünyaya geldi. Babası Ahmed Naci, telgraf şirketinde genel sekreterliğe yükselmiş zengin ve edebiyatla ilgilenen büyük bir kütüphaneye sahip bir insan olup Naci'ye İngilizce, Fransızca ve İtalyanca dillerini kendisi öğretmiştir. Ahmet Naci ailesine, Nehcu'l-Balagave'l-Hamasa gibi sadece klasik Arap eserlerini değil, aynı zamanda Oliver Twist gibi yazarları da okuyordu. İbrahim Naci, ilkokul bitime sınavlarını geçince babası ona David Copperfield'i vermiştir. Bu kitap Naci'nin üzerine çok derin bir etki bırakmış. Ve tüm yaşamını kendi Dora'sını arayarak

geçirmiştir. Ahmed Şevki aynı zamanda gençlik dönemlerinde Ahmed Şevki'nin romanlarını ve şiirlerini, eş-Şerif er-Radi gibi Arap klasiklerini okumuştur. Naci böylesi bir kültürel ortamda büyümüştür (Brugman, 1984, ss. 167-168).

İbrahim Nâcî şiire kendi duygularını yükleyen, iyimser bir şairdi. İlk şiir dîvânı Varâ'u'l-Gamâm (Bulutların Arkası, 1934) daha çok Apollo dergisinde yayımlanan şiirlerinden oluşmaktadır. Nâcî bu dîvânda İngiliz romantiklerinden etkilenmiştir (Adalar, 2007, s. 73). 20. yüzyılın önemli Mısırlı şairlerinden biridir. Tıp eğitimi almış, meslek hayatında taşrada pratisyen hekimlik yapmış ve Apollo edebiyat grubunun kurucularından olmuştur. Kahire'ye yerleştiğinde bohem bir yaşam sürmüş, bu hayatı şiirlerine yansıtmıştır. Son yıllarında sağlık ve maddi sıkıntılar nedeniyle zor zamanlar yaşamış ve 1953'te hayatını kaybetmiştir. Nâcî'nin eserleri, kişisel hayatının karmaşıklığını ve bohem ruhunu yansıtmaktadır. Şiirleri bu yönleriyle kültürel ve edebî açıdan değerlidir (Adalar, 2007, s. 75).

2.3.1.4. Hasan Kâmil es-Sayrafi

Hasan Kâmil es-Sayrafi 1908 yılında Mısır'ın Dimyat şehrinde doğdu. İlk ve ortaokul tahsilini bu şehirdeki okullarda okudu. Fakat Kahire'deki şartlardan dolayı eğitimini ara verdi. Ve Tarım Bakanlığı'na memur olarak göreve başladı. Daha sonra Miller Meclisi'ne başkanlık sekreterliğine geçti. Emeklilik yılı 1968 yılına kadar basın yönetiminde çalıştı (Fışrân, 1985, s. 26).

Sayrafi, 1932'de Ahmed Zeki Ebu Şadi liderliğinde kurulan Apollo Topluluğu'nun kurucu üyelerindendir. Topluluğun aynı adla yayımladığı derginin yazı işlerini yönetmiş ve bu hareketin desteğiyle El-Hanu'd-Daia adlı ilk şiir divanını yayımlamıştır. Apollo Topluluğu'nda önemli bir yer edinmiştir (İshaokoğlu, 2019, s. 475).

Sayrafi'nin şiirlerinde yoğun bir şekilde hüznün, acı ve keder temaları işlenmiş, psikolojik derinlikler ön plana çıkarılmıştır. Doğadan ilham alarak beyitlerinde derin anlamlar tasvir etmiştir. Şiirlerinde birden çok kafiye kullanarak mûsikî âhengini yakalamış, dörtlükler ve kısa vezinler ile didaktik tarzda eserler vermiştir. Tek kafiye ve uzun vezinli klasik tarzda şiirlere mesafeli yaklaşmıştır. Devlet takdir ödülüne birçok kez aday gösterilmiş olmasına rağmen ödül alamaması, onun karamsarlığını ve içe dönüklüğünü artırmıştır (İshaokoğlu, 2019, s. 476).

2.4. Mehcer Ekolü

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Lübnan, Suriye, Filistin ve Mısır gibi çeşitli Arap ülkelerinden, siyasi, sosyal, ekonomik ve dini nedenlerle Batı'ya, özellikle Kuzey ve Güney Amerika'ya göç edenler arasında çoğunlukla Hristiyan Araplar bulunuyordu. Zamanla Kuzey ve Güney Amerika'da edebi faaliyetlerde bulunan ve büyük ölçüde Hristiyan Araplardan oluşan bir edebiyat türüdür (Ürün, 2015, s. 97).

Mehcer şairlerinin çalışmaları, iki grupta kendini gösterir. Birincisi Kuzey Amerika'da kurulan er-Rabitatu'l-Kalemiyye derneğidir. İkincisi ise Güney Amerika'da kurulan el-'Usbetu'l-Endelûsiyye derneğidir.

Er-Rabitatu'l-Kalemiyye derneği, en tanınmış şairlerden biri Cübran Halil Cübran olan bu topluluk, Mihail Nu'ayme, İlliya Ebu Madi, Nesîb Arida ve Raşid Eyyub gibi isimleri de bünyesinde barındırmaktadır. Topluluğun hedefleri arasında Arap diline ve edebiyatına

dinamizm kazandırmak, edebi eserleri bir araya toplamak, geleneksel edebiyatla bağlarını kesmek ve toplumsal özgürlük için çalışmalar yapmak bulunmaktadır. Şiirlerinde hayal gücünü ön plana çıkarmasıyla tanınan ve romantik akımın öncülerinden biri olarak kabul edilen İngiliz şair William Blake'den etkilenen Cübran, eserlerinde Batı'ya Doğulu bir bakış açısı kazandırmaya çalışmıştır. Roosevelt, "Doğu'dan gelip Batı'yı etkileyen ilk rüzgarsın, ama kıyılarıımıza sadece çiçek getirdin" demiştir.(Yazıcı, 2003, s. 365)

El-'Usbetu'l-Endelusiyye derneği, Suriye ve Lübnan'dan Güney Amerika'ya göç eden şairlerin bir araya geldiği bir dernektir. Üyeleri arasında Fevzi Ma'luf, İskender Kırbac, Şefik el-Ma'luf, Raşid Selim, İlyas Ferhat ve İliyya Ebu Madi gibi isimler bulunmaktadır. Amaçları, Arap edebiyatını, özellikle şiiri, modernleştirirken geleneksel değerlerle bağlarını koparmamaya özen göstermektir. Bu yaklaşım, hem geçmişten kopmamayı, hem de yenilikçi bir edebi yol oluşturmayı hedefler (Yazıcı, 2003, s. 366).

Genel olarak değerlendirilecek olursak, iki derneğin arasındaki en temel fark şudur: Er-Rabitatu'l-Kalemiyye şekilde ve içerikte yeniliğe giderken, El-'Usbetu'l-Endelusiyye ise yenilikle beraber eskiye bağlı kalmayı tercih ettiler.

2.4.1. Temsilcileri

2.4.1.1. Cubrân Halil Cubran

Lübnan'ın kuzeyinde bir köyde dünyaya geldi. Babası içkiye düşkün biriydi. Çocukluk yıllarını burada doğa ile iç içe geçirdi. Edebiyata ve resme ilgi duyuyordu. Henüz 12 yaşında iken Amerika'ya gitti. Ancak burada işleri iyi gitmeyince Beyrut'a geri döndü. Burada geçirdiği dört yıl boyunca Arap dili alanında bilgisini arttırdı. Gurbet hayatı ona vatanını unutturmadı. Vatanın güzelliğini eserlerinde yaşattı. (Ürün, 2015, s. 97).

Batı dünyasında daha çok ressam ve heykeltıraş olarak tanındı. Paris'te geçirdiği üç yıl boyunca kendisine Amerika'nın Blake'i lakabını veren Rodin ile birlikte çalışıp ondan eğitim aldı. Eserlerinin bir bölümü Beyrut ve New York'un çeşitli müzelerinde sergilenmektedir (Er, 2012, s. 42).

Cubrân, serbest ölçüyü Arap şiirine kazandıran öncü şairlerden biri olarak kabul edilir. Geleneksel şiir anlayışına karşı çıkarak sonraki şairleri etkilemiştir. Romantizmin Arap edebiyatına girmesinde etkili olmuştur. Öykülerinde kendi dönemi üzerinde bir iz bırakmıştır. (Ürün, 2015, s. 98). Hikayelerinde baskılara karşı duruş ve özgürlük teması işlenmiştir.

2.4.1.2. Emin er-Reyhânî

Lübnanlı bir yazar olup 24 Kasım 1876 yılında Lübnan'ın Metn bölgesine bağlı Füreyyke köyünde, Hristiyan bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. İlköğrenimini köyünde ve çevresindeki okullarda tamamladı. Henüz 12 yaşındayken 1888 yılında ABD'ye göç etti. Burada hem çalıştı hem de eğitimine devam etti. Daha çok tiyatro, resim ve hukuk alanlarına yöneildi. Shakespeare, Voltaire, Victor Hugo, Charles Darwin ve Edmund Spenser gibi yazarlardan etkilendi.(Yazıcı, 2012, s. 238)

Emin er-Reyhânî'nin edebi hayatı göç ve iki vatanlı yaşamın etkisiyle şekillenmiştir. Genç yaşta Amerika'ya göç etmiş olması onu hem ana dilinden hem de ait olduğu toplumdan uzak bir yaşam sürmesine bunun ise ileride dil ve okuma çalışmalarına yönelmesine sebep olmuştur.

Hem doğu hem Batı arasında bir denge kurma çabası eserlerinde kendini göstermiştir. Çi bir Sadece içerik açısından değil dil ve üslup açısından da modern bir yaklaşım benimsemiştir. Kendi tarzını oluşturarak Mehcer edebiyatının yalnızca tematik değil aynı zamanda dilsel gelişiminde de etkili olmuştur. (Sayın, 2020, ss. 13-14)

Emîn er-Reyhânî, hem hayatı hem de edebi yönüyle doğu ile batı arasında köprü kurmaya çalışan kimlik ve medeniyet çatışması gibi temalar etrafında şekillenen çok yönlü bir şahsiyettir. Genç yaşta göç etmiş olmasındaki bu tecrübe eserlerine hem içerik hem de dil bakımından yansımıştır.

3. SONUÇLAR

Modern Arap şiiri, 20. yüzyıldan itibaren geleneksel klasik şiir kalıplarından uzaklaşarak farklı arayışlara girmiştir. Şairler, çağın gelenek ve moderniteyi birleştirip çağın ruhunu yansıtmaya çalışmışlardır. Yeni biçimler ve yeni temalar geliştirmişlerdir. Bu şekilde Arap şiiri Doğu'nun hafızasını korumukla kalmamış aynı zamanda Batı'nın etkisiyle evrensel bir şiir diline yaklaşmıştır. Aynı zamanda bu süreç Arap şiirinin hem içeriksel hem de biçimsel olarak olarak zenginleştirmiştir.

İhya ve Divan ekolleri, klasik şiiri modern biçimlerle birleştirme girişiminde bulunmuş, Apollo Ekolü romantizmin etkisiyle bireysel duyarlılığı öne çıkarmıştır. Mehcer Edebiyatı ise göçmen Arap şairlerin eserleri aracılığıyla hem doğu hem de batı kültürlerini bir araya getirmiştir. Tüm bu ekoller, Arap şiirinin zenginliğini ve çeşitliliğini göstermektedir.

Sonuç olarak, modern Arap şiirinin gelişimi, şairlerin yenilikçi yaklaşımları sayesinde değişim sürecini hızlandırmış ve şiiri çağın ruhuyla uyumlu hale getirmiştir. Gelenek ile modernite arasındaki bu dönüşüm, Arap edebiyatının zenginliğini ve sürekliliğini koruyarak gelecekte de etkisini sürdürecektir.

4. KAYNAKÇA

- Adalar, D. (2007). Apollo Grubu: Bir Modern Arap Şiiri Ekolü. *Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 47(2).
- Arslan, A. (2017). Klasik'ten Modern'e Arap Edebiyatında Değişmeyen Tema: Fanî Dünya. *Social Sciences Studies Journal*, 11.
- Ayyıldız, E. (2003). *Mâzinî, İbrâhim Abdulkâdir* (C. 28).
- Brugman, J. (1984). An introduction to the history of modern Arabic literature in Egypt. *Leiden: E.J. Brill*.
- Civelek, Y. (2000). Modern Arap Edebiyatında İslâmî Edebiyatın Yeri ve Öncüleri. *100.Yıl İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(3).
- Ekhtiar, O., & Sevinç, E. (2017). Modern Arap Şiirinde Medresetü'd-Divan'ın Teori Pratiği Arasındaki Çelişkiler. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22(1).
- el-Bârûdî, M. S. (1998). *Dîvânu'l-Bârûdî*. Dâru'l-'Avdeh.
- Er, R. (2012). *Çağdaş Arap Edebiyatı Seçkisi*. Vadi Yayınları.
- eş-Şâbbî, E.-K. (1994). *Dîvânu Ebi'l-Kâsım eş-Şâbbî ve Rasêiluhu* (C. 1). Dâru'l-Kitâbu'l-Arabi.

- Fişrân, M. S. (1985). *Hasan Kâmil es-Sayrafi ve Teyyârâtü't-Tecdid Fî Şi'rihi*. Mektebetü'l-Kulliyyâtî'l-Ezheriyyeh.
- Göçemen, Y. (2020). Mahmûd Sâmî el-Bârûdî'nin Şiirinde Özlem. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 36.
- Görgün, H. (2010). *Şükri, Abdurrahman* (C. 39).
- İshaokoğlu, Ö. (2019). Sayrafi, Hasan Kâmil. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi: C. Ek-2* (3.Basım).
- Karaaslan, N. Ü. (1992). Bârûdî, Mahmûd Sâmî Paşa. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi: C. 5*.
- Nevfel, Y. (1997). *Şâiru's-Şâb ve Şâiru'n-nîl*. ed-Dâru'l-Mısriyyetu'l-Lubnâniyye.
- Özel, A. (2020). Ahmed Muharrem. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi: C. Ek-1*.
- Parıld, M. (2011). İşgal Dönemi Tunus Şiirinde Avangard Bir Romantik: Ebu'l-Kâsım eş-Şâbbî. *Avrasya Etüdleri*, 40(2).
- Polat, H. (2016). Dîvân Ekolü. *Nüşa Şarkiyat Araştırmaları Dergisi Journal Of Oriental Studies*, 16(42).
- Sayın, Z. (2020). *Emîn er-Reyhânî'nin Lübnan Arap Edebiyatındaki Yeri ve "Cihân" Adlı Romanının İncelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Snir, R. (2002). Modern Arap Şiirinde Yeni Sufilik. *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1).
- Şeşen, R. (1989). Ahmed Şevkî. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 2).
- Tekin, Z., & Kırmızı, İ. (2013). Mısır'da Osmanlı Hayranı Bir Entelektüel: Ahmed Şevki ve Fikirleri. *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 4.
- Tülüçü, S. (2010). Şâbbî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 38). İstanbul.
- Ürün, A. K. (2015). *Modern Arap Edebiyatı*. Çizgi Kitapevi Yayınları.
- Yalar, M. (2020). Ebû Şâdî, Ahmed Zekî. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi: C. Ek-1*.
- Yazıcı, H. (1997). Hâfız İbrâhim. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 15).
- Yazıcı, H. (2012). Lübnanlı Yazar Emin Er-Reyhânî'nin "Şerif Efendi" Adlı Öyküsü ve Tahlili. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 34.
- Yazıcı, H. (2003). Mehcer Edebiyatı. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 28).
- Yazıcı, H. (2014). Mısırlı Bir Arap Şairi Ahmed Şevki ve Şiirlerinde Sultan II. Abdulhamid. *İlmi Araştırmalar Dergisi*, 4.
- Yıldız, A. (2018). Hafız İbrahim'in Şiirlerinde Türk İmajı. *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 13(25).
- Zavalsız, H. (1989). Abbâs Mahmûd el-Akkâd. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*

TUNCELİ PERTEK YÖRESİNDE YETİŞEN ANCHUSA AZUREA (SİĞİRDİLİ) BİTKİSİNİN YÖRESEL ADLARI VE KULLANIM ALANLARI¹

ZİLAN EYLEM İLMİN

Munzur Üniversitesi

eylemilmin12@gmail.com ORCID: 0009-0008-4186-3626 .

Tunceli ili, barındırdığı zengin biyolojik çeşitlilikle dikkat çeken bir bölge olup, Pertek yöresi bu çeşitliliğin bir yansıması olarak önemli bir ekosistem niteliği taşımaktadır. Bu çalışma, Pertek yöresinde doğal olarak yetişen *Anchusa Azurea* (sığırdili) bitkisinin yöresel adlarını, halk kültüründeki kullanım alanlarını ve geleneksel tıptaki önemini incelemektedir. Yörede "Gürez", "Gürüz" ve "Tort" adlarıyla bilinen bu bitki, halk hekimliğinde, gıda üretiminde ve tekstil boyamacılığında yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Ayrıca, Pertek yöresindeki Alevi inancı ve kültüründe bu bitki, özellikle "koruma", "şifa" ve "manevi temizlik" gibi amaçlarla önemli bir yere sahiptir. Çalışma kapsamında, saha gözlemleri ve yerel halktan toplanan bilgiler ışığında bitkinin kullanım alanları ve bu bağlamda benimsenen tedavi yöntemleri detaylı bir şekilde derlenmiştir. Elde edilen sonuçlar, *Anchusa azurea*'nın geleneksel bilgi birikiminde önemli bir yere sahip olduğunu ve hem gıda hem de tedavi amaçlı olarak yaygın bir şekilde kullanıldığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, bitkinin halk kültüründeki adlandırmaları ve Alevi inancındaki sembolik anlamları, bölgenin kültürel zenginliğini ve biyolojik çeşitliliğin bu kültürle olan etkileşimini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, bitkinin botanik açıdan önemi ile birlikte yerel halkın geleneksel bilgi birikimindeki yeri de değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sığırdili, *Anchusa azurea*, halk hekimliği, yöresel bitkiler, Pertek.

Local Names And Uses Of *Anchusa Azurea* (Cow's Tongue) Plant Grown In The Pertek Region Of Tunceli

The province of Tunceli is a region notable for its rich biodiversity, and the Pertek area stands out as a significant ecosystem reflecting this diversity. This study examines the local names, cultural uses, and traditional medicinal importance of *Anchusa azurea* (commonly known as "cow's tongue"), a plant native to the Pertek region. Known locally as "Gürez," "Gürüz," and

¹ Bu çalışma TÜBİTAK tarafından desteklenen 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı 2202/ 2 kapsamında hazırlanan “*Pertek Tunceli Yöresindeki Bitkiler ve Bu Bitkilerin İşlevsellikleri*” adlı çalışmadan üretilmiştir.

"Tort," this plant is widely used in folk medicine, food production, and textile dyeing. Additionally, within the Alevi belief system and culture of the Pertek region, this plant holds a prominent place, particularly for purposes such as "protection," "healing," and "spiritual purification." Within the scope of this study, the plant's applications and associated treatment methods were compiled in detail through field observations and information gathered from local communities. The results reveal that *Anchusa azurea* holds a significant position in traditional knowledge, being extensively utilized for both dietary and therapeutic purposes. Furthermore, the plant's local nomenclature and its symbolic meanings in Alevi culture highlight the region's cultural richness and the interplay between its biodiversity and cultural practices. In this context, the botanical significance of the plant, alongside its role in the traditional knowledge of the local people, has been evaluated.

Keywords: Cow's tongue, *Anchusa azurea*, folk medicine, regional plants, Pertek.

TUNCELİDE DOĞANIN KUTSALLIĞI: MUNZUR VADİSİ MİLLİ PARKI

Yeliz ONAY

Munzur Üniversitesi

yelizony@gmail.com, Orcid: 0009-0009-3515-787X

Munzur Vadisi Milli Parkı, Tunceli ile Ovacık arasında uzanan geniş bir alanda yer almakta olup, 1971 yılında milli park ilan edilmiştir. Bölge, sahip olduğu doğal güzellikler, zengin biyolojik çeşitlilik ve yöre halkının kültürel ve inanç dünyasındaki yeriyile dikkat çeken önemli bir alan konumundadır. Munzur Vadisi, yalnızca bir doğal koruma alanı değil, aynı zamanda halkın doğayla kurduğu derin ilişkiyi ve bu ilişkiye dayalı kültürel değerleri yansıtan bir bölgedir. Milli parkta yer alan bitkiler ve hayvanlar, hem ekolojik hem de kültürel açıdan büyük bir öneme sahiptir. Bölgedeki endemik bitki türleri, yalnızca doğanın bir parçası olarak değil, aynı zamanda halkın geleneksel bilgi ve uygulamalarında bir şifa kaynağı olarak görülmektedir. Halk, doğayı bir bütün olarak kutsal kabul etmekte ve onu koruma bilinciyle hareket etmektedir. Bunun yanında, Munzur Vadisi'nde yaşayan bazı hayvanlar, halkın inanç sisteminde özel bir yere sahiptir. Özellikle dağ keçisi ve keklik gibi türler, halk tarafından kutsal kabul edilmekte ve bu hayvanlara zarar vermenin büyük bir günah olduğuna inanılmaktadır. Bu inanç, halkın doğaya ve doğal yaşama duyduğu derin saygının bir yansımasıdır. Munzur Vadisi, aynı zamanda yöre halkı için önemli bir ziyaret ve ibadet kültürünü barındırmaktadır. Bölgedeki kutsal mekânlar, halkın dilek dileme, şifa arama ve doğaya minnettarlık gösterme gibi ritüellerine ev sahipliği yapmaktadır. Özellikle Munzur Nehri'nin kaynağı, Munzur Baba ve Ana Fatma gibi kutsal mekânlar, halkın sıkça ziyaret ettiği ve çeşitli ritüeller gerçekleştirdiği alanlardır. Bu çalışma, Munzur Vadisi Milli Parkı'nın doğal ve kültürel zenginliklerini ele almayı amaçlamaktadır. Bölgedeki endemik bitkilerin ve hayvan türlerinin halkın inanç sistemindeki yeri, halk hekimliği açısından önemi ve doğaya dayalı ritüellerin kültürel anlamı incelenmiştir. Çalışma, Munzur Vadisi'nin yalnızca bir doğal alan değil, aynı zamanda halkın inanç ve kültürel değerlerini yaşattığı bir merkez olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Munzur Vadisi Milli Parkı, biyolojik çeşitlilik, kültürel değerler, inanç sistemi.

The Sacredness Of Nature In Tunceli: Munzur Valley National Park

Munzur Valley National Park, located across a vast area between Tunceli and Ovacık, was declared a national park in 1971. The region stands out as a significant area due to its natural beauty, rich biodiversity, and its place in the cultural and spiritual world of the local community. Munzur Valley is not only a natural conservation area but also a region that reflects the profound relationship between people and nature, as well as the cultural values rooted in this relationship. The plants and animals within the national park hold great importance both ecologically and culturally. Endemic plant species in the region are not merely part of nature but are also regarded as sources of healing in the traditional knowledge and practices of the people. The community views nature as sacred in its entirety and acts with a consciousness of protecting it. Additionally, certain animals living in Munzur Valley hold a special place in the belief system of the people. Species such as mountain goats and partridges, in particular, are considered sacred by the community, and harming these animals is believed to be a grave sin. This belief reflects the deep respect the people hold for nature and wildlife. Munzur Valley also hosts an important culture of visitation and worship for the local people. Sacred sites in the region serve as spaces for rituals such as making wishes, seeking healing, and expressing gratitude to nature. Especially the source of the Munzur River, as well as sacred sites like Munzur Baba and Ana Fatma, are frequently visited by the community for various rituals. This study aims to explore the natural and cultural riches of Munzur Valley National Park. It examines the role of endemic plant and animal species in the local belief system, their significance in folk medicine, and the cultural meaning of nature-based rituals. The study reveals that Munzur Valley is not merely a natural area but also a center where the people sustain their spiritual and cultural values.

Keywords: Munzur Valley National Park, biodiversity, cultural values, belief system.

FUTBOL TARAFTARLARININ ŞİDDETİN KAYNAĞINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

Doç. Dr. Bayram KAYA,

Ardahan Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi,

bayramkaya400@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-0249-5572

Dr. Mustafa KARAKAYA

Kırşehir Milli Eğitim Müdürlüğü 23 Nisan İlköğretim Okulu,

mustafa197940@gmail.com,

ORCID: 0000-0002- 6757-7854

Doç. Dr. Elif AYDIN,

Ardahan Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi,

elifaydin@ardahan.edu.tr,

ORCID: 0000-0002-6769-6036

ÖZET

Futbol, toplumun çoğu kesimine hitap eden bir spor branşıdır. Farklı ekonomik ve soyo-kültürel değerlere sahip izleyici, sporcu veya yönetici rollerinde insanlar branşın aktörlerinden olduğu değerlendirilebilir. Dolayısı ile futbolda şiddete neden olan unsurların çeşitli değişkenlere göre tespit edilmesi ve durum tespiti sonucunda gerekli önlemlerin alınmasına yardımcı olmak çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Araştırmada betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modelinde durumlar değiştirilmeden aktarılır (Karasar, 2012, s.77). Betimsel tarama ile beraber ülkemizde futbol taraftarlarının şiddete yönelik eğilimlerinin değerlendirilmesi için çalışma grubuna “Taraftarların Futbolda Şiddetin Kaynağına İlişkin Görüşleri” anketi uygulanmıştır. Araştırmanın çalışma grubu gönüllülük esasına göre; fiziki ortamlarda ve sosyal medya taraftar gruplarında gönüllülük esasına göre katılan 950 futbol taraftarı oluşturmuştur.

Verilerin uygulanabilmesi için ölçek sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır. Ankete katılacak katılımcılara aydınlatılmış onam formu ulaştırılmıştır. Gönüllülük esasına göre; futbol müsabakalarında tribündeki seyircilere, taraftar liderlerine ulaşarak; gerek sosyal medya gruplarında gerekse de fiziksel ortamlarda anketler uygulanmış ve toplanmıştır. Eksik ve yanlış olan anketler çalışma amacına uygun doldurulan anketlerden ayıklanmıştır.

Araştırma sonucunda; şiddetin kaynağı ortalaması, spor medyası, hakem kararların, taraftar ve amigoların kışkırtmaları, sporcu davranışlarından kaynaklı şiddet ortalamaları erkek katılımcıların lehine anlamlı bulunmuştur. Bu durum erkek katılımcıların takımlarına karşı daha

fanatik duygular beslemiş olmaları, kadın katılımcıların ise daha narin, duygusal yapıda olmaları ile ilgili olabilir. Katılımcıların şiddetin kaynağı konusunda antrenör ve teknik direktörlerin daha az suçlu olduğunu beyan etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Taraftar, Futbol, Şiddet

Football Fans' Views on the Source of Violence

Football is a sport that appeals to most segments of society. People with different economic and socio-cultural values in the roles of spectators, athletes or managers can be considered as actors of the branch. Therefore, the aim of the study is to determine the factors that cause violence in football according to various variables and to help take the necessary precautions as a result of the situation determination. The descriptive scanning model was used in the research. In the scanning model, situations are conveyed without any changes (Karasar, 2012, p.77). In order to evaluate the tendency of football fans towards violence in our country together with the descriptive scanning, the survey titled “Fans’ Views on the Source of Violence in Football” was applied to the study group. The study group of the research consisted of 950 football fans who participated voluntarily in physical environments and social media fan groups. Necessary permissions were obtained from the scale owners in order to apply the data. Informed consent forms were delivered to the participants who would participate in the survey. According to the voluntary basis; In football matches, surveys were conducted and collected by reaching out to spectators and fan leaders in the stands, both in social media groups and in physical environments. Incomplete and incorrect surveys were eliminated from the surveys filled in accordance with the purpose of the study. As a result of the research; the average source of violence, sports media, referee decisions, provocations of fans and cheerleaders, and average violence caused by athlete behaviors were found to be significant in favor of male participants. This may be related to the fact that male participants have more fanatic feelings towards their teams, while female participants are more delicate and emotional. Participants stated that coaches and technical directors are less guilty in terms of the source of violence.

Keywords: Fans, Football, Violence

FUTBOL TARAFTARLARININ ŞİDDETİN KAYNAĞINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

GİRİŞ

Futbol günümüzde dünya genelinde tanınan ve çoğunluğun kabul edip beğendiği, topla oynanan bir takım sporudur. Futbol günümüzden yaklaşık iki bin yıl önce Çin'den Japonya'ya, Roma'dan Orta Amerika'ya, Avrupa'nın pek çok bölgesini kapsayan geniş bir coğrafyada ortaya çıkmış bir oyundur (Stemmler, 2000; Orejan, 2011). FIFA, futbola benzeyen ilk oyunun MÖ 300 yıllarında Çin'de askerlerin eğitimi amacıyla oynanan cujuyadan esinlendiğini belirtmektedir (Wikipedia, 2025).

Günümüz futbolu ise 19. Yüzyıl ortalarında İngiltere'deki özel okullarda farklı kurallarla oynanan futbol biçimlerine dayanmaktadır (Winner, 2005). Futbolun günümüz formuna ulaşmasında farklı ülkelerin ve milletlerin katkısının olduğu söylenebilir. Yine dünya üzerinde çok sayıda insan kitlesinin bu spor paydaşı içinde olduğu görülmektedir. FIFA tarafından Mayıs 2007'de yayınlanan rapora göre dünyada 270 milyondan fazla kişinin futbol oynadığı, 840 binin üzerinde futbol hakemi ve 113 binin üzerinde profesyonel futbolcu bulunduğu belirtilmiştir (Kunz, 2007).

Futbol müsabakalarını izleyen taraftarlar günlük hayatlarında farklı kimliklerle hareket etmekte ve kalabalık gruplara girdiklerinde kimliklerini unutma nedeniyle çeşitli dışa vurmalarının etkisiyle istenilen veya istenilmeyen olayların yaşandığı bir ortamda kendilerini bulmaktadırlar (Şanlı, 2009). Bu olayların nedenleri arasında rekabet, ulusal gurur, şiddet kültürü, alkol, uyuşturucu gibi etmenler yer almaktadır (Talimciler ve ark., 2011). Tüm bu etkenler değerlendirildiğinde sporda şiddetin oluşabilmesi kaçınılmaz olmakla beraber bu durum sportif faaliyetleri etkileyen önemli bir durum olarak görülmektedir (Yücel ve ark., 2015).

Araştırmanın Amacı

Bu çalışma; futbol taraftarlarının göstermiş olduğu şiddet olaylarının kaynağı ile ilgili görüşleri alınarak, asıl amacı dostluk, kardeşlik ve rekabet olan sporun özüne insanları yönlendirebilmektir. Dolayısı ile futbolda şiddete neden olan unsurların çeşitli değişkenlere göre tespit edilmesi ve durum tespiti sonucunda gerekli önlemlerin alınmasına yardımcı olmak çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Materyal ve Yöntem

Araştırmada betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modelinde durumlar değiştirilmeden aktarılır (Karasar, 2012, s.77). Betimsel tarama ile beraber ülkemizde futbol

tarafklararının şiddete y6nelik eğilimlerinin değerlendirilmesi i7in 7alışma grubuna ‘‘Taraftarların Futbolda şiddetin Kaynağına İlişkin G6r6şleri’’ anketi uygulanmıştır.

Araştırma Grubu

Araştırmanın 7alışma grubu g6n6ll6l6k esasına g6re; fiziki ortamlarda ve sosyal medya taraftar gruplarında g6n6ll6l6k esasına g6re katılan 950 futbol taraftarı oluşturmuştur.

Verilerin Toplanması

Verilerin uygulanabilmesi i7in 6l7ek sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır. Ankete katılacak katılımcılara aydınlatılmış onam formu ulaştırılmıştır. G6n6ll6l6k esasına g6re; futbol m6sabakalarında trib6ndeki seyircilere, taraftar liderlerine ulaşılarak; gerek sosyal medya gruplarında gerekse de fiziksel ortamlarda anketler uygulanmış ve toplanmıştır. Eksik ve yanlış olan anketler 7alışma amacına uygun doldurulan anketlerden ayıklanmıştır.

Verilerin Analizi

Reyhan ve ark.(2020) tarafından geliştirilen ‘‘Taraftarların Futbolda şiddetin Kaynağına İlişkin G6r6şleri’’ 6l7eği kullanılmıştır. 25 madde ve 5 alt boyuttan oluşan 6l7ek 5 likert tipinde Hi7 Katılmıyorum (1) ile Tamamen Katılıyorum (5) aralığında derecelendirilmiştir. Uygulanan araştırma i7in cinsiyet, yaş, ekonomik durum demografik değişkenlerinden oluşmaktadır.

BULGULAR

Tablo 1: Normallik Testi

FAKT6RLER	Skewness	Kurtosis	Kolmogorov-Smirnow
şİDDETİN KAYNAğI 6L7EK ORTALAMA	-,424	,728	2,151
Spor Medyasından Kaynaklanan şiddet	-,467	,170	2,302
Hakem Kararlarından Kaynaklanan şiddet	-,883	,840	3,373
Antren6r ve Teknik Direkt6rden Kaynaklanan şiddet	,376	-,444	3,067
Taraftar ve Amigolardan Kaynaklanan şiddet	,065	-,318	2,702
Sporcu Davranışlarından Kaynaklanan şiddet	,187	-,322	2,819

Tablo 1’de ulaşılana değerlere g6re parametrik testlerin yapılmasına karar verilmiştir.

Tablo 2: G6venirlik Testi

FAKT6RLER	G6venirlik katsayısı (Cronbach Alpha)
şİDDETİN KAYNAğI 6L7EK ORTALAMA	,70
Spor Medyasından Kaynaklanan şiddet	,80
Hakem Kararlarından Kaynaklanan şiddet	,77

Antrenör ve Teknik Direktörden Kaynaklanan Şiddet	,74
Taraftar ve Amigolardan Kaynaklanan Şiddet	,78
Sporcu Davranışlarından Kaynaklanan Şiddet	,78

Tablo 2’ye göre ölçek ve tüm alt boyutların güvenilir aralıklarda olduğu görülmektedir.

Tablo 3: Kişisel Bilgiler

Kişisel Bilgiler	Değişkenler	Frekans (f)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	258	28,5
	Erkek	647	71,5
Yaş	18-28 Yaş	225	24,9
	29-39 Yaş	373	41,2
	40-50 Yaş	248	27,4
	51 Yaş ve Üzeri	59	6,5
Ekonomik Durum	Düşük	91	10,1
	Orta	642	70,9
	İyi	172	19,0

Tablo 3’ göre katılımcıların; %71,5’i erkek, %28,5’i kadın; 18-28 yaş grubu %24,9, 29-39 yaş grubu %41,2, 40-50 yaş grubu %27,4, 51 yaş ve üzeri %6,5; %10,1’i düşük düzey, %70,9’u orta düzey, %19’u ise iyi düzeyde ekonomik gelire sahip oldukları tespit edilmiştir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Futbol taraftarlarının şiddetin kaynağına ilişkin görüşlerinin incelendiği bu çalışmada ulaşılan sonuç ve literatürdeki benzer çalışmalarla karşılaştırılarak tartışılmıştır. Katılımcıların %71,5’i erkek, %41,2’si 40-50 yaş grubu, %70,9’u orta düzey ekonomik gelire sahip oldukları sonucuna varılmıştır. Bu çalışma, çoğunlukla 40-50 yaş grubu, erkek, maddi durumu orta seviyede olan taraftarlardan oluştuğu söylenebilir. Bu durum genel olarak daha bilgili ve bilinçli taraftarların çalışmaya katıldığı şeklinde değerlendirilebilir.

Şiddetin kaynağı ortalaması, spor medyası, hakem kararların, taraftar ve amigoların kışkırtmaları, sporcu davranışlarından kaynaklı şiddet ortalamaları erkek katılımcıların lehine anlamlı bulunmuştur. Bu durum erkek katılımcıların takımlarına karşı daha fanatik duygular beslemiş olmaları, kadın katılımcıların ise daha narin, duygusal yapıda olmaları ile ilgili olabilir. Katılımcıların şiddetin kaynağı konusunda antrenör ve teknik direktörlerin daha az suçlu olduğunu beyan etmişlerdir.

Yaş değişkeni ile ‘‘Taraftarların Futbolda Şiddetin Kaynağına İlişkin Görüşleri’’ boyutu ve ‘‘Hakem Kararlarından Kaynaklanan Şiddet’’, ‘‘Hakem Kararlarından Kaynaklanan Şiddet’’ alt boyutları arasında 18-28 yaş, 29-39 yaş ve 40-50 yaş grupları ile 51 yaş ve üzeri yaş grupları arasında 18-28 yaş, 29-39 yaş ve 40-50 yaş grupların lehine anlamlı fark bulunmuştur.

Yaşı ileri olan taraftarların futbolda şiddetin kaynağı ortalaması, hakem kararlarından kaynaklı şiddet, Spor Medyasından Kaynaklanan Şiddet ortalamaları düşük bulunmuştur. Bu durumu bireylerin yaşı ilerledikçe daha sakin ve düzeyli yaşam biçimini tercih etmiş olabilecekleri ile ilgili olabilir. Sporcu davranışlarından kaynaklı olduğunu beyan eden taraftarlar genellikle 18-28 yaş grubu taraftarlardır.

Orta ve iyi gelirli taraftarların futbolda şiddetin kaynağına ilişkin görüşleri, spor medyasının ve hakem kararlarının futbolda şiddetin önemli nedenlerinden olduğu görüşünü bildirmişlerdir.

KAYNAKÇA

Arasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Nobel yayıncılık.

Kunz, M (2007). Big count: 265 million playing football. FIFA Magazine

Orejan, J. (2011). Football/Soccer: history and tastics. McFarland & Company.

Stemmler, T. (2000). Futbolun kısa tarihi. Ankara: Dost Yayınevi.

Reyhan, S., Müniroğlu, R.S., ve Yetim, A.A. (2020). Taraftarların Futbolda Şiddetin Kaynağına İlişkin Görüşleri: Ölçek Geliştirme Çalışması. *Spormetre*, 18(1), 213-224.

Talimciler A, Balkız B, Önen E. (2011). Futbolda Taraftarlık, Fanatizm ve Şiddet (Fenerbahçe,

Winner, D. (2005). The hands-off approach to a man's game. London: The Times.

Yücel, A. S., Atalay, A., & Gürkan, A. (2015). Sporda şiddet ve saldırganlığı etkileyen unsurlar.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE REKREASYONEL SAĞLIK VE NOMOFOBİ: BİR PSİKOSOSYAL İNCELEME

Dr. Mustafa KARAKAYA

Kırşehir Milli Eğitim Müdürlüğü 23 Nisan İlköğretim Okulu,

mustafa197940@gmail.com,

ORCID: 0000-0002- 6757-7854

Doç. Dr. Bayram KARAKAYA,

Ardahan Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi,

bayramkaya400@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-0249-5572

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, rekreasyon aktivitelerine katılan öğrencilerin teknolojinin getirmiş olduğu olumsuzluğa bir örnek olan telefonun bireyler üzerindeki etkilere bakarak, getirdiği olumsuzluğun kişilerin sağlıkları üzerindeki etkilere dikkat çekmektir. İnsanların boş zamanlarını sedanter bir yaşam olan monoton bir şekilde sürdürmekte ve teknolojiyle uzun süre hareketsiz zaman geçirmektedir. İnsanların boş zamanlarını kontrol edememesi sanal ortamlarda akıllı telefonlarda çok fazla zaman ayırması insanlar üzerinde psikolojik, sağlık ve sosyallik açısından olumsuzluklara neden olmaktadır. Nomofobi, akıllı telefon aracılığıyla iletişim kuramama, cihaza erişim sağlayamama, bilgiye ulaşamama ve akıllı telefonun sunduğu rahatlığı kaybetme korkusunu içeren dört ana unsurla tanımlanmaktadır (Yıldırım & Correia, 2015). Araştırma evreni, Ahi Evran ve Ardahan Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesinde okuyan öğrencilerdir. Çalışma grubunu ise 94'ü erkek ve 252'si kadın olmak üzere toplam 346 öğrenci oluşturmaktadır. Elde edilen veriler elektronik ortama aktarılarak SPSS 22.0 istatistik yazılımını kullanılmış olup çeşitli istatistik analizlerine tabi tutulmuştur.

Sonuç olarak rekreasyonda algılanan sağlık çıktılarının erkeklere göre kadınlarda daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum kadınların daha estetik olma kaygıları sahip olmaları ile ilgili olabilir. Ayrıca özellikle çalışmayan kadınların daha fazla boş zamana sahip olmalarından bu tür etkinlikleri yapabilecek fırsatlarının daha fazla olmasından kaynaklanıyor olabilir. Genel olarak da katılımcıların rekreasyon faaliyetlerin sağlıklı olabilmek için yapıldığı algısı oluştuğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Rekreasyon, Sağlık, Nomofobi

Recreational Health and Nomophobia in University Students: A Psychosocial Investigation

The purpose of this study is to look at the effects of the phone, which is an example of the negativity brought by technology to students participating in recreational activities, on individuals and to draw attention to the effects of the negativity it brings on people's health. People continue their free time in a monotonous way, a sedentary life, and spend long periods of inactive time with technology. People's inability to control their free time and spending too much time on smart phones in virtual environments cause negative effects on people in terms of psychology, health and sociality. Nomophobia is defined by four main elements including the fear of not being able to communicate via a smartphone, not being able to access the device, not being able to access information, and losing the comfort offered by a smartphone (Yildirim & Correia, 2015). The research population consists of students studying at Ahi Evran and Ardahan University Faculty of Sports Sciences. The study group consists of a total of 346 students, 94 of whom are male and 252 are female. The obtained data were transferred to an electronic environment and analyzed using SPSS 22.0 statistical software was used and various statistical analyzes were performed. As a result, it was concluded that the perceived health outcomes in recreation were higher in women than in men.

Keywords: Recreation, Health, Nomophobia

Giriş

Boş zamanların verimli bir şekilde değerlendirilmesi kişinin bir aktivite içerisinde bulunması yoluyla gerçekleşir. Böylece ruhsal, fiziksel ve sosyal olarak birçok alanla ilgili olarak gelişme gösterebilir.

Boş zaman, bireyin iş hayatı, aile ilişkileri ve temel ihtiyaçlarını karşıladığı anların dışında, bilgi ve becerilerini geliştirdiği, toplumsal yaşama aktif katılım sağladığı ve kültürel etkinlikler, spor ile dinlenme gibi faaliyetlerle değerlendirdiği bir süreç olarak tanımlanabilir (Öztürk, 2022).

Boş zaman, bireyin çalışma hayatı, ailesi ve toplumsal sorumlulukları dışında dinlenme, sosyalleşme, eğlenme ve kişisel gelişim amacıyla değerlendirdiği zaman dilimi olarak tanımlanırken, rekreasyon kavramı ise bu süreçte gerçekleştirilen, bireyin fiziksel, zihinsel ve ruhsal yenilenmesini sağlayan gönüllü etkinlikleri ifade etmekte olup, bu kavramın temelinde tatmin sağlayan, özgürce seçilen ve bireysel ya da toplumsal refahı artıran deneyimler yer almaktadır (Bell, 2008; Veal, 1992; Lauckner vd., 2022).

Rekreasyon aktiviteleri, bireylerin psikolojik, sosyal ve fiziksel kazanımlar elde etmek amacıyla katıldığı davranışsal uğraşlar olup, serbest zamanın yalnızca bir aktivite değil, belirli bir ortamda çeşitli çıktılar sağlayan bir deneyim olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır (Manfredo ve diğerleri, 1996; Budruk ve Stanis, 2013).

Ekonomik, kültürel ve sosyal alanlardaki çeşitli sorunlarla karşılaşan bireyler için rekreatif faaliyetler, hem ruhsal hem de fiziksel iyilik hâlinin desteklenmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Eban, 2022).

Fiziksel aktivite, öğrencilerin sağlığını geliştiren önemli bir boş zaman etkinliği olarak tanımlansa da, bazı çalışmalar üniversite öğrencilerinin bu tür faaliyetlere sınırlı zaman ayırdığını göstermektedir (Bichescu, vd., 2014; Silva, vd., 2014; Pires, vd., 2013).

Akıllı telefon kullanımının artması, internetin aşırı ve kontrolsüz kullanımını da beraberinde getirerek telefon bağımlılığı kavramını ortaya çıkarmış, bu bağlamda "No Mobile Phone Phobia" ifadesinden türetilen Nomofobi, bireyin mobil cihazlarına erişememe veya cihazları aracılığıyla iletişim kuramama durumunda istemsizce hissettiği korku olarak tanımlanmıştır (Özgür Güler & Veysikarani, 2019).

Bir başka deyişle nomofobi, Cep telefonu, bilgisayar veya diğer sanal iletişim araçlarını sıkça kullanan bireylerde, bu cihazlara erişememe durumunda ortaya çıkan huzursuzluk ve kaygı hissi şeklinde tanımlanmaktadır (King, Valença, Silva, Baczynski, Carvalho ve Nardi, 2013). Buna göre, telefonu sürekli açık tutma ve kontrol etme ihtiyacının nomofobinin en belirgin özelliği olduğunu, nomofobinin öğrencilerde akıllı telefon bağımlılığını arttırdığı, öğrencilerin ders dinleme ve derse katılım performanslarını düşürdüğü, öğrencilerde dikkat eksikliğini artırdığı, öğrencilerin sosyal medyada geçirdikleri süre arttıkça nomofobik davranışlarının da arttığı, özellikle öğrencilerin okul yaşantılarını ve akademik başarılarını olumsuz etkilediği sonuçlarına ulaşılmıştır (Aydın ve Kuş, 2023).

Yöntem

Bu araştırma, nicel yöntemler kullanılarak betimsel ve ilişkisel tarama modeli temelinde yapılandırılmıştır.

Araştırmanın çalışma grubunu seçkisiz olmayan örneklem yöntemlerinden kolayda örneklem yoluyla belirlenen Türkiye'nin iki farklı üniversitesi olan Ahi Evran ve Ardahan Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesinde okuyan öğrencilerdir. Çalışma grubunu ise 94'ü erkek ve 252'si kadın olmak üzere toplam 346 öğrenci oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından hazırlanan kişisel bilgi formu, Nomofobi ölçeği ve Rekreasyonda Algılanan Sağlık Çıktıları Ölçeği' (RASÇÖ) kullanılmıştır.

Araştırmacılar tarafından hazırlanan "**Kişisel Bilgi Formu**", bireylerin serbest zaman etkinliklerine katılımına dair bilgi toplamak amacıyla oluşturulmuş olup; cinsiyet, yaş, medeni durum, rekreasyonel etkinlik tercihleri ve fiziksel aktiviteye katılım gibi bağımsız değişkenleri içeren sorulardan oluşmaktadır.

Nomofobi Ölçeği

Nomofobi Ölçeği (NMP-Q), 20 maddeden oluşan ve dört alt boyut ("Çevrimiçi Olamama", "İletişimi Kaybetme", "Cihazdan Yoksunluk", "Bilgiye Ulaşamama") içeren bir ölçektir.

Rekreasyonda Algılanan Sağlık Çıktıları Ölçeği

Rekreasyonel etkinliklere katılımın sağlık üzerindeki algılanan etkilerini belirlemek amacıyla Gomez, Hill, Zhu ve Freidt (2016) tarafından geliştirilen ve Yerlisu Lapa ve arkadaşları (2017) tarafından Türkçeye uyarlanan "Rekreasyonda Algılanan Sağlık Çıktıları Ölçeği" (RASÇÖ) kullanılmıştır. 16 madde ve üç alt boyuttan oluşan ölçek, "Psikolojik Deneyimin Gerçekleşmesi", "Daha Kötü Bir Durumun Önlenmesi" ve "İyileştirilmiş Durum" başlıklarını içermektedir.

Veri toplama

Araştırmanın amacı ve ölçeğin doldurulma süreci hakkında detaylı bilgiler verilmiştir. Serbest zaman etkinliklerine katılan bireyler, anketi gönüllü olarak doldurmuştur. Araştırmacı, toplanan formları inceleyerek eksik veya hatalı olanları elemiş ve geçerli verileri analiz edilmek üzere bilgisayar ortamına aktarılmıştır.

Veri Analizi

Veri analizi, SPSS 20 istatistik programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Değerlendirme sürecinde frekans, aritmetik ortalama, standart sapma, bağımsız örneklem için t testi, ANOVA testleri uygulanmıştır.

Tablo 1: Normallik Testi

FAKTÖRLER	Skewness	Kurtosis	Kolmogorov-Smirnow
REKREASYONDA ALGILANAN SAĞLIK ÇIKTILARI ÖLÇEĞİ	-,132	-,312	,285
Psikolojik Deneyimin Gerçekleşmesi	-,213	-,496	,432
Daha Kötü Bir Durumun Önlenmesi	-,113	-,484	,083
İyileştirilmiş Durum	-,255	-,639	1,502
NOMOFOBİ ÖLÇEĞİ	-,070	-,133	,815
Çevrimiçi Olamama	-,151	-,482	1,330
İletişimi Kaybetme	-,224	-,558	1,323
Cihazdan Yoksunluk	-,268	-,556	1,575

Bilgiye Ulaşamama	,073	-,650	1,796

Tablo 1'e göre parametrik testlerin yapılmasına karar verilmiştir.

Tablo 2: Güvenirlilik Testi

FAKTÖRLER	Güvenirlilik katsayısı (Cronbach Alpha)
REKREASYONDA ALGILANAN SAĞLIK ÇIKTILARI ÖLÇEĞİ	,857
Psikolojik Deneyimin Gerçekleşmesi	,938
Daha Kötü Bir Durumun Önlenmesi	,923
İyileştirilmiş Durum	,902
NOMOFOBİ ÖLÇEĞİ	,713
Çevrimiçi Olamama	,830
İletişimi Kaybetme	,729
Cihazdan Yoksunluk	,901
Bilgiye Ulaşamama	,884

Tabloya bakıldığında ölçek boyutu ve tüm alt boyutlarının güvenilir aralıklarda oldukları görülmektedir.

Tablo 3: Kişisel Bilgiler

Kişisel Bilgiler	Değişkenler	Frekans (f)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Erkek	94	27,2
	Kadın	252	72,8
Powerbank veya şarj cihazını yanınızda taşıma ihtiyacı hisseder misiniz?	Evet	108	31,3
	Hayır	238	68,7

Tablo 3'e göre katılımcıların % 27, 2'si erkek, % 72,8'i kadın; %31,3'ü Powerbank veya şarj cihazını yanınızda taşıma ihtiyacı hisseder misiniz? Sorusuna evet, %68,7'si hayır cevabını vermiştir.

Tablo 4: Cinsiyet Değişkeni T testi

FAKTÖRLER	Cinsiyet	N	X	Sd	T	P
REKREASYONDA ALGILANAN SAĞLIK ÇIKTILARI ÖLÇEĞİ	Erkek	94	4,257	1,347	-2,139	,034
	Kadın	252	4,610	1,355		
Psikolojik Deneyimin Gerçekleşmesi	Erkek	94	1,190	1,501	-2,242	,026
	Kadın	252	4,600	1,486		
Daha Kötü Bir Durumun Önlenmesi	Erkek	94	4,131	1,573	-1,757	,041
	Kadın	252	4,472	1,589		
İyileştirilmiş Durum	Erkek	94	4,513	1,591	-1,438	,041
	Kadın	252	4,795	1,594		
NOMOFOBİ ÖLÇEĞİ	Erkek	94	2,768	,723	-4,964	,000
	Kadın	252	3,231	,869		
Çevrimiçi Olamama	Erkek	94	2,445	,960	-3,566	,000
	Kadın	252	2,884	1,076		
İletişimi Kaybetme	Erkek	94	4,281	1,576	-1,894	,000
	Kadın	252	4,646	1,550		

Cihazdan Yoksunluk	Erkek	94	2,445	,960	-3,566	,000
	Kadın	252	2,884	,1,076		
Bilgiye Ulaşamama	Erkek	94	3,076	,861	-1,961	,050
	Kadın	252	3,294	1,041		

Tablo 4’te yapılan t testine göre Cinsiyet değişkeni ile ‘‘Rekreasyonda Algılanan Sağlık Çıktıları Ölçeği’’ ortalaması ve ‘‘Nomofobi Ölçeği’’ ortalaması ile tüm alt boyutlar arasında istatistiksel olarak kadın katılımcıların lehine anlamlı fark bulunmuştur.

Tablo 5: Powerbank veya şarj cihazını yanınızda taşıma ihtiyacı hisseder misiniz? Değişkeni T testi

FAKTÖRLER	Powerbank veya şarj cihazını yanınızda taşıma ihtiyacı hisseder misiniz?	N	X	Sd	T	p
REKREASYONDA ALGILANAN SAĞLIK ÇIKTILARI ÖLÇEĞİ	Evet	108	4,636	1,588	,777	,439
	Hayır	238	4,500	1,245		
Psikolojik Deneyimin Gerçekleşmesi	Evet	108	4,622	1,683	,822	,412
	Hayır	238	4,467	1,412		
Daha Kötü Bir Durumun Önlenmesi	Evet	108	4,531	1,757	,925	,356
	Hayır	238	4,346	1,523		
İyileştirilmiş Durum	Evet	108	4,781	1,816	,186	,853
	Hayır	238	4,743	1,480		
NOMOFOBİ ÖLÇEĞİ	Evet	108	3,357	,927	3,438	,001
	Hayır	238	2,997	,793		
Çevrimiçi Olamama	Evet	108	3,009	1,092	2,790	,006
	Hayır	238	2,653	1,034		
İletişimi Kaybetme	Evet	108	4,647	1,724	,549	,584
	Hayır	238	4,540	1,490		
Cihazdan Yoksunluk	Evet	108	3,009	1,092	2,790	,006
	Hayır	238	2,653	1,034		
Bilgiye Ulaşamama	Evet	108	4,647	1,724	3,222	,001
	Hayır	238	3,117	,972		

Tablo 4’te yapılan t testine göre Powerbank veya şarj cihazını yanınızda taşıma ihtiyacı hisseder misiniz? değişkeni ile ‘‘Rekreasyonda Algılanan Sağlık Çıktıları Ölçeği’’ ortalaması ve tüm alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunamamıştır.

Powerbank veya şarj cihazını yanınızda taşıma ihtiyacı hisseder misiniz? değişkeni ile ‘‘Nomofobi Ölçeği’’ ortalaması ile tüm alt boyutlar arasında istatistiksel olarak evet diyen katılımcıların lehine anlamlı fark bulunmuştur. Powerbank veya şarj cihazını yanınızda taşıma ihtiyacı hisseder misiniz? Değişkeni ile İletişimi Kaybetme alt boyutları arasında evet diyen katılımcıların ortalaması yüksek olmasına rağmen istatistiksel olarak anlamlı fark bulunamamıştır.

Tartışma ve Sonuçlar

Katılımcıların çoğunluğunun kadın katılımcılar olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kadınların yaptıkları işlerde daha titiz ve itinalı olabilecekleri varsayıldığında bu araştırmanın önemini daha da arttırmıştır.

Rekreasyonda algılanan sağlık çıktılarının erkeklere göre kadınlarda daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum kadınların daha estetik olma kaygıları sahip olmaları ile ilgili olabilir. Ayrıca özellikle çalışmayan kadınların daha fazla boş zamana sahip olmalarından bu tür etkinlikleri yapabilecek fırsatlarının daha fazla olmasından kaynaklanıyor olabilir. Genel olarak da katılımcıların rekreasyon faaliyetlerin sağlıklı olabilmek için yapıldığı algısı olduğu görülmektedir. Nakamura vd., (2020), Zadworna, (2020), Boyar (2024) çalışmalarında rekreasyon sağlık çıktıları ortalamalarının kadınların lehine anlamlı olduğu bulgusuna ulaşmaları bu çalışmayı desteklemektedir. Elçi vd. (2019) çalışmalarında rekreasyon sağlık çıktıları ortalamalarının cinsiyete göre anlamlı fark olmadığı bulgusuna ulaşmışlardır.

Günümüzde her ne kadar cep telefonları bireylerin vazgeçilmezleri olmuş olsa da bu araştırmada katılımcıların cep telefonlarından uzak kalmaları neticesinde oluşabilecek nomofobi duygularının düşük olduğu sonucuna varılmıştır. İletişimini kaybetme kadınların lehine yüksek bulunmuştur. Bu durum katılımcı kadın öğrencilerin kendi şehirleri dışında yaşamaları sonucu ailelerine duydukları iletişim ihtiyacından kaynaklanmış olabilir.

Powerbank veya şarj cihazı gibi enerji kaynaklarının olmaması katılımcıların rekreasyon sağlık çıktılarını etkileyen bir değişken olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ancak bu enerji kaynaklarının olmaması iletişimden, internetten ve bilgilere erişimden mahrum kalmak korkusuna neden olduğu sonucuna varılmıştır. Bu durumu çalışma grubunu oluşturan öğrenci katılımcıların sosyal aktivitelerinin devamı konusunda arkadaşlarına duydukları iletişim ihtiyacı ve derslerde gerekli olan bilgilere internet aracılığı ile ulaşabilme ihtiyacından kaynaklanmış olabilir.

KAYNAKÇA

Aydın, M. K., & Kuş, M. (2023). Öğrencilerin telefonsuz kalma korkusunu (Nomofobi) inceleyen çalışmaların sistematik bir analizi. *Journal of Computer and Education Research*, 11(21), 275-296. <https://doi.org/10.18009/jcer.1233559>

Bell, S. (2008). *Design for outdoor recreation* (2. baskı). Taylor and Francis Group.

Bichescu, A. (2014). Leisure time sport activities of the students at Resita University. *Procedia—Social and Behavioral Sciences*, 117, 735-740. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.02.291>

Boyar, A. (2024). Master Tenisçilerde Rekreasyonda Algılanan Sağlık Çıktılarının Başarılı Yaşlanmaya Etkisinde Rekreasyonel Akış Deneyiminin Aracılık Rolü. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Eban, F. (2022). Rekreasyon yönetimi alanında yapılmış akademik çalışmaların bibliyometrik analizi. *Turizm Ekonomi ve İşletme Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 162-174.

King, A. L. S., Valença, A. M., Silva, A. C. O., Baczynski, T., Carvalho, M. R., & Nardi, A. E. (2013). Nomophobia: Dependency on virtual environments or social phobia? *Computers in Human Behavior*, 29(1), 140-144.

Lauckner, H., Gallant, K., Akbari, M., Tomas, G., Pride, T., & Hutchinson, S. (2022). Picturing recreation: Newcomers' perspectives on experiences of recreation. *Journal of International Migration and Integration*, 23(1), 1-23.

Manfredo, M. J., Driver, B. L., & Tarrant, M. A. (1996). Measuring leisure motivation: A meta-analysis of the recreation experience preference scales. *Journal of Leisure Research*, 28(3), 188-213.

Nakamura, J.S., Hong, J.H., Smith, J., Chopik, W.J., Chen, Y., VanderWeele, T.J. & Kim, E.S. (2022). Associations Between Satisfaction With Aging and Health and Well-being Outcomes Among Older US Adults. *JAMA Network Open*, (2) <https://doi.org/10.1001/jamanetworkopen.2021.47797>

Özgür Güler, E., & Veysikarani, D. (2019). Nomofobi üzerine bir araştırma: Üniversite öğrencileri örneği. *Beykoz Akademi Dergisi*, 7(1), 75-88. <https://doi.org/10.14514/BYK.m.26515393.2019.7/1.75-88>

Öztürk, Y. (2022). Rekreasyon fayda farkındalığı ve yaşam doyum düzeyi arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 13(36), 1237-1250. <https://doi.org/10.21076/vizyoner.1096705>

Pires, C. G. S., Mussi, F. C., Cerqueira, B. B., Pitanga, F. J. G., & Silva, D. O. (2013). Physical activity practice among undergraduate students in nursing. *Acta Paulista de Enfermagem*, 26, 436-443. <https://doi.org/10.1590/S0103-21002013000500006>

Silva, A. O., & Neto, C. J. L. (2014). Association between levels of physical activity and common mental disorder in university students. *Motricidade*, 10, 49-59. [https://doi.org/10.6063/motricidade.10\(1\).2125](https://doi.org/10.6063/motricidade.10(1).2125)

Veal, A. J. (1992). Definitions of leisure and recreation. *Australian Journal of Leisure and Recreation*, 2(4), 44-52.

Zadworna, M. (2020). Healthy aging and the University of the Third Age – Health behavior and subjective health outcomes in older adults. *Archives of Gerontology and Geriatrics*, 90. <https://doi.org/10.1016/j.archger.2020.1041>.

OTORİTENİN PSİKANALİTİK TEMELLERİ, SEKÜLERLEŞME SÜRECİ VE DÖNÜŞEN BABA TEMSİLİ

SİBEL BOZDAĞ

Haliç Üniversitesi,

sibelbboz@hotmail.com – 0009 0006 0573 3651

Dr. EBRU PEHLİVAN SARI

Haliç Üniversitesi,

ebrupehlivan@halic.edu.tr – 0000 0002 9949 6944

ÖZET

Otorite, her türlü insan ilişkilerinin olduğu yerde varlığından söz edilebilen ancak içerik, işleyiş ve mahiyet açısından tanımlanması güç bir kavramdır. Mendel (2005), otoriteyi gönülden itaat ettirme yolu ve düşüncesiz bir itaate dayalı olması nedeniyle usdışı bir kavram olarak tanımlamıştır. Otorite kavramı açıkça ifade edilmemiş olsa da içerik ve anlam itibarıyla onu çağrıştıran yaklaşımlar ilk olarak Antik Yunan döneminde ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Yunan Polis'i, kamu yaşamında otoriteye benzer bir işlev üstlenmiş; kamusal-siyasi alan ile hane ve aile yaşamının özel alanı üzerinden şekillenmiştir. Otorite praksis alanında belirgin olarak Antik Roma'da karşımıza çıkmış, "babanın iktidarı" düzeni üzerine inşa edilmiştir. Roma İmparatorluğu'nun çöküşüyle birlikte siyasi ve manevi otorite Hristiyan kiliselerine geçmiş ve kiliseler, otorite ile iktidar ayrımını benimsemiştir. Aydınlanma döneminde ise akıl, pek çok kavramın tanımında olduğu gibi otoritenin tanımında da belirleyici ve başat bir rol üstlenmiştir. Toplumsal, psikolojik ve ekonomik dönüşümler otoritede değişim yaratmış ve toplumların derin köklerindeki dönüşümden beslenmiştir. 21. yüzyılda ise, bireyin iş yerine bağlılığı bağlamında şekillenmiş, patron figürü baba rolünü üstlenerek hiyerarşik otoritenin yerine performansa dayalı bir karakter kazanmıştır. Ancak rekabetçi sistem, bireyin kimlik kaygılarını, inançlarını ve ön yargılarını dönüştürmüş, otorite figüründe itibar kaybına yol açmış, *post-truth* dönemde ise baba otoritesi giderek zayıflamıştır.

Freud'a göre otorite imgeleri, bireyin erken çocukluk döneminde ebeveynlerle kurduğu ilişkiler üzerinden şekillenir. İlk olarak anne, mutlak güç olarak algılanırken, zamanla baba belirleyici otorite figürü haline gelir. Oidipus kompleksi, bireyin bilinçdışında otoriteye duyduğu çatışmaları ifade ederken, babanın baskın figür olarak varlığı hem rekabet hem de hayranlık duygularını pekiştirir. Toplumsal yapıların dönüşmesiyle geleneksel baba figüründe değişim yaşanmış ve bireylerin otoritenin meşruiyetini sorgulamasına sebep olmuştur. Değişen baba temsili sonucu otoritenin dini ve patriarkal bağlamdan uzaklaşarak rasyonaliteye dayalı yeni bir yön kazanması zorunlu hale almıştır. Bu bağlamdan hareketle, *otoritenin sekülerleşmesinden* ekseriyetle bahsetmek mümkün hale gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: otorite, itaat, oidipus kompleksi, baba otoritesi, sekülerizm, seküler otorite

ALBERT CAMUS VE VİKTOR FRANKL'DA ÖZGÜRLÜK KAVRAMI

Kerim Mahir ALBAYRAK

Haliç Üniversitesi

mahirkerim97@gmail.com-0009-0001-0088-7866

Dr. Ebru PEHLİVAN SARI

Haliç Üniversitesi

ebrupehlivan@halic.edu.tr-0000-0002-9949-6944

ÖZET

Albert Camus, insanlık tarihinin başkaldırıları üzerinden şekillendiği üzerinde duran bir düşünürdür. Başkaldırıların mutlak özgürlüğe vardırılması söylevini tenkit eder. Gerçek özgürlüğün kamusal alanda gerçekleşebileceğinin üzerinde durmuştur. Viktor Frankl ise bireyin inandığı doğrular uğruna her türlü zorlu şartların, acıların, baskıların üstesinden gelerek özgürleşebileceğini söylemektedir. Bu çalışma, psikoloji ve felsefe disiplinleri bağlamında özgürlük kavramını epistemolojik bir perspektifle incelemeyi hedeflemekte ve kavrama yönelik bütüncül bir bakış açısı sunmayı amaçlamaktadır. Araştırma kapsamında, insanın özgürlük deneyimini ahlaki ve toplumsal boyutlarıyla ele alarak, söz konusu olgunun bireysel ve kolektif yaşamdaki tezahürlerini incelemektedir. Bu bağlamda, özgürlük arayışının yalnızca bireysel bir süreç olmadığı, aynı zamanda toplumsal inançlarla ve ahlaki normlarla da yakından ilişkili olduğu ortaya konulmuştur. Bu çalışmada, bireylerin çocukluktan yetişkinliğe uzanan süreçte özgürlük hakkından etkin şekilde yararlanabilmeleri için, hem sosyal destek mekanizmaları sunan hem de eleştirel düşünme becerilerinin gelişimine olanak sağlayan kamusal alanların tesis edilmesinin önemine vurgu yapılmaktadır. Özgürlük, insanlık tarihi boyunca varlığını sürdüren ve insanca bir yaşam için temel bir gereklilik olarak her dönemde kritik önem taşımıştır. Sağlıklı bir toplum inşa edebilmek için bireylerin sağlıklı bir kamusal ortamda desteklemek ve onların potansiyellerini ortaya koyabilecekleri bir diyalog kültürü oluşturmak gereklidir. Bu çalışmada, bireylerin çocukluktan yetişkinliğe uzanan süreçte özgürlük hakkından etkin şekilde yararlanabilmeleri için, hem sosyal destek mekanizmaları sunan hem de eleştirel düşünme becerilerinin gelişimine olanak tanıyan kamusal alanların tesis edilmesinin önemi üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler : Özgürlük, başkaldırı, anlam, varoluş, sağlık.

TUNCELİ ALEVİ İNANÇ VE KÜLTÜRÜNDE AD VERME RİTÜELİNİN TOPLUMSAL VE İNANÇSAL İŞLEVLERİ

Dilan ŞAHİN

Munzur Üniversitesi

maviumut_62@hotmail.com ORCID:0009-0005-8679-946X

Özet

Tunceli, coğrafi konumu ve etnik çeşitliliği nedeniyle geleneksel kültürün derin izlerini taşıyan önemli bir bölgedir. Tunceli'nin kültürel mirası; bölgenin tarihini, geleneklerini, dilini, inançlarını ve toplumsal yapısını yansıtan bir hazinedir. Bu mirası korumak bölge halkının kimliklerini ve aidiyet duygularını güçlendirmektedir. Doğum sonrası yapılan ad verme ritüeli, bu mirasın önemli parçalarındandır. Ad verme süreci, bireyin toplumsal kimliğinin belirlenmesinde ve kuşaktan kuşağa aktarılan geleneklerin korunmasında kritik bir rol oynar. Bu çalışma Tunceli yöresindeki geleneksel ad verme ritüelinin, toplumsal yapıyı nasıl şekillendirdiği, bireylerin kimlik oluşumuna ve topluma kabulüne katkısını incelemeyi amaçlamaktadır. Tunceli yöresinde yaşayan ve bu ritüelleri deneyimlemiş bireylerle yapılan görüşmeler sonucunda, ritüellerin gerçekleştirilme adımları kayıt altına alınmıştır. Çalışmanın bulguları, Tunceli yöresinde ad verme, sadece bir isim seçme pratiği olarak değil, aynı zamanda kimliğin, kültürel bağın ve inancın bir parçası olarak varlığını sürdürmektedir. Ayrıca yapılan ritüellerin, yerel halkın inançlarına olan bağlılığını güçlendirdiği görülmektedir. Geleneksel ile modern arasında bir köprü işlevi gören bu ritüel, Tunceli'nin kültürel mirasının bir parçası olarak korunması büyük önem arz etmektedir. Yapılan bu çalışma, geleneklerin modernleşme sürecinde nasıl dönüştüğünü ve günümüz toplumsal yapılarındaki etkilerini anlamaya yönelik önemli bir temel sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Alevilik, Doğum, Geleneksel Ritüeller, Toplumsal Dayanışma, Kültürel Miras.

The Social and Spiritual Functions of the Naming Ritual in Tunceli Alevi Belief and Culture

Abstract

Tunceli is a significant region that carries deep traces of traditional culture due to its geographical location and ethnic diversity. The cultural heritage of Tunceli is a treasure that reflects the region's history, traditions, language, beliefs, and social structure. Preserving this heritage strengthens the identities and sense of belonging of the local population. The naming ritual performed after birth is one of the essential components of this heritage. The naming process plays a critical role in determining an individual's social identity and preserving traditions passed down through generations. This study aims to examine how the traditional naming ritual in the Tunceli region shapes the social structure and contributes to the identity formation and social acceptance of individuals. Interviews conducted with individuals living in the Tunceli region who have experienced these rituals recorded the steps of how the rituals are performed. The findings of the study reveal that naming in the Tunceli region is not merely a practice of choosing a name but also an integral part of identity, cultural connection, and belief. Furthermore, the rituals were observed to strengthen the local people's commitment to their beliefs. Acting as a bridge between the traditional and the modern, this ritual holds great importance in preserving Tunceli's cultural heritage. This study provides a significant foundation for understanding how traditions transform during the modernization process and their effects on contemporary social structures.

Keywords: Alevism, Birth, Traditional Rituals, Social Solidarity, Cultural Heritage

TUNCELİ ALEVİ İNANCINDA BİR ARINMA RİTÜELİ: SABAH DUASI

Sevcan ÖLMEZ

Munzur Üniversitesi

sevcanolmez86@gmail.com ORCID: 0009-0009-7013-864X

ÖZET

Anadolu'nun en eski ve köklü şehirlerinden biri olan Tunceli, halkının derin etnik kimliği ve nesilden nesile aktarılan farklı ritüelleriyle her zaman dikkat çeken, kültürel zenginliğiyle öne çıkan bir yerdir. Çoğunluğu Alevi inancına sahip olan Tunceli halkı, hem canlı hem de cansız varlıklara kutsallık atfetmiş ve bu kutsallığı dualarına, yani gülbenk ya da gülbang adı verilen manevi ifadelerine yansıtmıştır. Yüzyıllardır devam eden bu gülbenkler, halkın Yaradan ile arasında güçlü bir bağ kurmasına vesile olmuş ve günlük hayatın her alanında kendini göstermeye devam etmiştir. Tunceli Alevilerinin inanç sisteminde ve kültüründe önemli bir yere sahip olan bu dualar, cem ritüellerinde yapılan dualardan ekin biçme dualarına, sofr dualarından kurban ve lokma dualarına kadar pek çok farklı şekilde karşımıza çıkar. Ancak bu dualar arasında en dikkat çeken ve halkın günlük yaşamında özel bir yere sahip olanlardan biri de sabah duasıdır. Sabah duası, güne başlamadan önce yapılan bir ritüeldir ve temelinde iyi niyet, güzel temenniler ve şükran duygusu barındırır. Bu dua, Tunceli halkının doğaya, canlılara ve Yaradan'a duyduğu derin bağlılığın bir ifadesidir. Tunceli halkı, sabahları güneşe karşı ellerini havaya kaldırarak önce tüm canlı ve cansız varlıklar için, ardından kendileri ve sevdikleri için iyi dileklerde bulunur. Duanın sonunda ise başlarını sol tarafa çevirip boşluğu öperler. Bu hareket, doğaya ve Yaradan'a duyulan derin sevgi ve saygının bir göstergesi olarak kabul edilir. Özellikle yaşlı kadınlar tarafından her sabah düzenli olarak yapılan bu dua, zamanla bir ritüel haline gelmiş ve Tunceli'nin kültürel mirasının önemli bir parçası olarak nesilden nesile aktarılmaya devam etmiştir. Bu çalışmada, Tunceli halkının yıllardır sürdürdüğü sabah duası ritüeli derlenmiş ve genel hatlarıyla ele alınmıştır. Çalışmanın amacı, bu köklü ritüelin detaylarını ortaya koymak ve bu geleneğin sürdürülebilirliğini sağlamaktır. Tunceli'nin manevi dünyasında derin bir yere sahip olan sabah duası, sadece bir ibadet biçimi değil, aynı zamanda halkın doğayla kurduğu duygusal bağın ve toplumsal dayanışmanın bir yansımasıdır. Bu nedenle, bu tür ritüellerin korunması ve gelecek nesillere aktarılması büyük bir önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tunceli, Gulbenk, Alevilik, Ritüel, Sabah Duası.

A Purification Ritual In Tunceli Alevi Belief: Morning Prayerabstract

Abstract

Tunceli, one of the oldest and most ancient cities of Anatolia, stands out with its deep-rooted ethnic identity and the various rituals passed down from generation to generation, making it a place rich in cultural heritage. The majority of the Tunceli population adheres to the Alevi belief, attributing sanctity to both living and non-living beings, and reflecting this sanctity in their prayers, known as gulbenk or gulbang. These gulbenks, which have been practiced for centuries, have served as a means for the people to establish a strong connection with the Creator and have continued to manifest themselves in all aspects of daily life. In the belief system and cultural practices of Tunceli Alevis, these prayers hold a significant place. They range from prayers recited during cem rituals to those for harvesting crops, blessing meals, offering sacrifices, and distributing sacred food (lokma). Among these, the most remarkable and one of the most significant in daily life is the morning prayer. The morning prayer is a ritual performed before starting the day, embodying goodwill, positive wishes, and gratitude. This prayer symbolizes the deep connection of the people of Tunceli to nature, living beings, and the Creator. During the morning prayer, the people of Tunceli raise their hands towards the sun, first offering good wishes for all living and non-living beings, and then for themselves and their loved ones. At the end of the ritual, they turn their heads to the left and kiss the air, a gesture seen as an expression of profound love and respect for nature and the Creator. This prayer, regularly performed every morning, especially by elderly women, has become a ritual over time and continues to be passed down as an essential part of Tunceli's cultural heritage. This study compiles and examines the morning prayer ritual, which has been practiced by the people of Tunceli for years, in its general aspects. The aim of the study is to highlight the details of this deeply rooted ritual and ensure its sustainability. The morning prayer, which holds a profound place in the spiritual world of Tunceli, is not only a form of worship but also a reflection of the emotional bond the community has with nature and their sense of social solidarity. Therefore, preserving such rituals and passing them on to future generations is of great importance.

Keywords: Tunceli, Gulbenk, Alevism, Ritual, Morning Prayer

TUNCELİ BURMAGEÇİT'TE KADINLAR KAHVESİ / LOKALİ

Tansu Özkan Aydın

Munzur Üniversitesi

tansuaydin@munzur.edu.tr ORCID: 0000-0002-9098-3391.

ÖZET

Tunceli, Doğu Anadolu Bölgesi'nde, coğrafi konumu, tarihi derinliği ve kültürel zenginlikleriyle önemli bir yerleşim yeridir. Bu bölge, doğal güzelliklerinin yanı sıra, Alevi inancının şekillendirdiği kendine özgü sosyokültürel yapısıyla öne çıkmaktadır. Alevi inanç ve kültürü, bu topraklarda toplumsal cinsiyet eşitliği, dayanışma ve katılımcı bir yaşam anlayışının gelişiminde belirleyici bir rol oynamıştır. Bu bağlamda, Burmageçit Köyü'nde 2001 yılında kurulan kadınlar kahvesi ya da lokali, Türkiye'nin ilk köy kadınlar lokali olma ihtimalini taşıması bakımından oldukça dikkat çekicidir. Hem kadınların toplumsal hayattaki rollerine katkı sağlama hem de devlet ve toplum iş birliğinin bir ürünü olma açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir. Bu yapı, kadınların eğitime, sosyal hayata entegrasyonuna ve ekonomik katılımına destek sağlamayı hedeflemiş ve bu süreçte Alevi kültürünün eşitlikçi yaklaşımı ile yerel yönetim politikaları arasında güçlü bir bağ kurmuştur. Kadınlar lokali, devlet ve köy halkının ortak çabasıyla hayata geçirilmiş bir proje olarak dikkat çekmektedir. Özellikle kış aylarında kadınların bir araya gelerek sosyalleştiği, üretim faaliyetlerinde bulunduğu ve bilgi paylaşımı yaptığı bu mekan, kırsal bölgelerde toplumsal cinsiyet eşitliğine dayalı bir kamusal alan oluşturma çabasının somut bir örneği olarak değerlendirilmektedir. Bu çalışmanın amacı, 2001 yılında Tunceli Burmageçit Köyü'nde kurulan kadınlar kahvesi veya lokalinin, toplumsal cinsiyet eşitliği, Alevi inanç ve kültürünün eşitlikçi yaklaşımı ve kırsal alandaki toplumsal dönüşüm üzerindeki etkilerini ortaya koymaktır.

Anahtar Sözcükler: Toplumsal cinsiyet eşitliği, kırsal kalkınma, Alevi kültürü, kamusal alan, sürdürülebilirlik.

Women's Coffeehouse/Local In Burmageçit, Tunceli

Abstract

Tunceli, located in the Eastern Anatolia Region, is a significant settlement area distinguished by its geographical position, historical depth, and cultural richness. Alongside its natural beauty, the region stands out for its unique sociocultural structure shaped by the Alevi faith. Alevi belief and culture have played a decisive role in the development of gender equality, solidarity, and a participatory way of life in this region. In this context, the women's coffeehouse/local established in Burmageçit Village in 2001 is particularly notable as it potentially represents Turkey's first rural women's coffeehouse/local. It serves as an important example both for contributing to women's roles in social life and as a product of state-community collaboration. This structure aimed to support women's education, social integration, and economic participation, forging a strong link between the egalitarian approach of Alevi culture and local governance policies. The women's coffeehouse/local, realized through the joint efforts of the state and villagers, stands out as a pioneering project. Particularly during winter months, this space became a gathering point where women socialized, engaged in productive activities, and shared knowledge. It is evaluated as a concrete example of efforts to create a gender-equitable public space in rural areas. The purpose of this study is to explore the impacts of the women's coffeehouse/local established in Burmageçit Village, Tunceli, in 2001, on gender equality, the egalitarian approach of Alevi belief and culture, and social transformation in rural contexts.

Keywords: Gender equality, rural development, Alevi culture, public space, sustainability.

1. Giriş

Tunceli, Doğu Anadolu Bölgesi'nde coğrafi konumu, tarihi derinliği ve kültürel zenginlikleriyle öne çıkan bir yerleşim yeridir. Bu bölge, doğal güzelliklerinin yanı sıra, Alevi inancının şekillendirdiği kendine özgü sosyokültürel yapısıyla da dikkat çeker. Alevi inanç ve kültürü, bu topraklarda toplumsal cinsiyet eşitliği, dayanışma ve katılımcı bir yaşam anlayışının gelişiminde belirleyici bir rol oynamıştır (Harman, 2016; Kaya, 2010; Koç, 2024). Bu bağlamda, Tunceli'nin Burmageçit Köyü'nde 2001 yılında kurulan kadınlar kahvesi ya da lokali (Aydın, 2023), Türkiye'nin ilk köy kadınlar lokali olma ihtimaliyle önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Kadınlar lokali, hem kadınların toplumsal hayattaki rollerini güçlendirme hem de devlet ve toplum iş birliğinin bir ürünü olma açısından dikkat çekicidir. Bu yapı, kadınların eğitime, sosyal hayata entegrasyonuna ve ekonomik katılımına destek sağlamayı hedeflemiş ve bu süreçte Alevi kültürünün eşitlikçi yaklaşımı ile yerel yönetim politikaları arasında güçlü bir bağ kurmuştur (Aydın, 2023). Kadınlar lokali, devlet ve köy halkının ortak çabasıyla hayata geçirilmiş bir proje olarak, kırsal bölgelerde toplumsal cinsiyet eşitliğine dayalı bir kamusal alan oluşturma çabasının somut bir örneğidir.

Bu çalışmanın amacı, Burmageçit Köyü'nde kurulan kadınlar lokalinin, toplumsal cinsiyet eşitliği, Alevi inanç ve kültürünün eşitlikçi yaklaşımı ve kırsal alandaki toplumsal dönüşüm üzerindeki etkilerini ortaya koymaktır. Kadınlar lokali, özellikle kış aylarında kadınların bir araya gelerek sosyalleştiği, üretim faaliyetlerinde bulunduğu ve bilgi paylaşımı yaptığı bir mekan olarak, kırsal bölgelerde kadınların güçlenmesine ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına katkıda bulunmuştur.

2. Tunceli Burmageçit Köyü

Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan Tunceli, dağlar ve vadiler arasında bulunan, tarih boyunca farklı etnik ve inanç gruplarına ev sahipliği yapmış bir şehirdir. Antik çağlardan günümüze, Daranis, Daranalis, Daranati, Dersim, Mameki, Kalan gibi isimlerle anılmış ve her isim değişikliği bölgenin zengin tarihini ve kültürel çeşitliliğini yansıtmıştır (Danık, 2010; Koç, 2022;). Tunceli'nin merkezine yaklaşık 20 kilometre uzaklıkta bulunan Burmageçit Köyü, köklü bir tarihe ve zengin bir kültürel mirasa sahiptir. Köyün eski adı olan "Şihzo" (TBMM, 1968), bölgenin tarihsel derinliğini yansıtan önemli bir iz taşır. 1530 yılı tahrir kayıtlarında, Şiho veya Şihzor adıyla Çemişkezek sancağının Ribat nahiyesine bağlı bir köy olarak geçen yerleşim, uzun yıllar boyunca Pertek ilçesinin bir parçası olarak kalmıştır. Ancak köy halkının 1972 yılında yapılan oylamada aldığı karar sonucunda, 9 Eylül 1972 tarihinde İçişleri Bakanlığı tarafından Tunceli'nin merkez ilçesine bağlı Çiçekli (Türüşmek) bucağına dahil edilmiştir (Aydın, 2023). Burmageçit Köyü'nün nüfus yapısı da tarih boyunca çeşitli değişimlere uğramıştır. 2019 yılında yapılan nüfus sayımına göre köyde toplam 658 kişi ikamet etmektedir. Köyün nüfus kayıtları, isim değişiklikleriyle birlikte dikkat çekicidir. 1935 yılı nüfus sayımında Şihzo adıyla Pertek kazasının Vasgirt (Pınarlar) nahiyesine bağlı bir köy olarak kaydedilen yerleşim, 1940, 1945 ve 1950 yıllarında Şeyhzo olarak anılmıştır. 1955 yılında yeniden Şihzo adına dönülen köy, 1960 yılı nüfus sayımından itibaren günümüzdeki adı olan Burmageçit şekliyle kayıtlarda yer almaya başlamıştır (1960 Genel Nüfus Sayımı). Bu tarihsel süreç, Burmageçit Köyü'nün bölgedeki idari yapılanmalar ve toplumsal dinamiklerle

nasıl iç içe geçtiğini göstermektedir. Köyün isim değişiklikleri, yalnızca resmi kayıtlardaki bir düzenleme değil, aynı zamanda bölgenin sosyokültürel ve siyasi tarihinin bir yansımasıdır.

Burmageçit Köyü, bugün Tunceli'nin merkezine yakın konumuyla hem doğal güzellikleri hem de tarihi dokusuyla dikkat çeken bir yerleşim yeridir. Köyün geçmişi, bölgenin Osmanlı döneminden Cumhuriyet'e uzanan idari yapısını anlamak açısından önemli bir kaynak teşkil etmektedir. Aynı zamanda, köy halkının kararları ve yerel yönetimlerin bu kararlara verdiği önem, toplumsal katılımın ve yerel demokrasinin bir örneği olarak değerlendirilebilir.

3. Burmageçit Kadınlar Kahvesi: Tarihsel Arka Plan, Kuruluş Amaçları ve Zaman İçindeki Dönüşümü

Türkiye'nin kırsal bölgelerinde kadınların sosyal hayata katılımını artırmak ve toplumsal gelişimlerini desteklemek amacıyla başlatılan projelerden biri olan Burmageçit Kadınlar Kahvesi ya da diğer adıyla Burmageçit Köyü Kadınlar Lokali, 2001 yılında dönemin Olağanüstü Hal (OHAL) Valisi Gökhan Aydın tarafından resmi bir törenle hizmete açılmıştır. Açılış törenine dönemin 8. Kolordu Komutanı Korgeneral Engin Alan'ın da katılması, projenin hem sivil hem de askeri makamlar açısından taşıdığı önemi ve devletin yerel kalkınmaya yönelik güçlü desteğini açıkça ortaya koymuştur (Aydın, 2023; URL-1).

Lokalin kuruluşundaki temel amaçlar arasında, kırsal alanda yaşayan kadınların eğitim düzeylerini yükseltmek, onları sosyal yaşamın aktif bireyleri haline getirmek, çeşitli konularda bilinçlenmelerini sağlamak ve mesleki becerilerini geliştirerek ekonomik bağımsızlıklarını desteklemek yer almaktaydı (Aydın, 2023). Bu bağlamda lokal, devlet ile köy halkı arasında kurulan işbirliğinin somut ve işlevsel bir örneği olarak değerlendirilmiştir.

Açıldığı dönemde lokal, kadınların ihtiyaçlarına yönelik olarak donatılmıştı. İçerisinde iki adet dikiş-nakış makinesi, eğitim amaçlı bir televizyon seti, küçük ölçekli bir kitaplık ve bilgi teknolojilerine erişim sağlayan bir bilgisayar bulunmaktaydı (Aydın, 2023; KK1). Bu donanımlar sayesinde kadınların eğitim faaliyetlerine katılmaları, yeni beceriler edinmeleri ve dış dünya ile olan bağlantılarını güçlendirmeleri hedeflenmişti.

Lokalin kullanım yoğunluğu mevsimsel etkenlere bağlı olarak değişkenlik göstermiştir. Yaz aylarında bölgedeki tarımsal faaliyetlerin yoğunluğu nedeniyle kadınların lokali kullanımı azalırken, kış aylarında bu kullanım belirgin şekilde artmıştır. Böylece lokal, özellikle kış aylarında kadınların sosyal ve kültürel etkileşimleri açısından önemli bir merkez haline gelmiştir. Ancak zaman içerisinde Burmageçit Kadınlar Kahvesi, kuruluşundaki temel

amaçlarından uzaklaşarak, köyde görev yapan kamu personelinin konaklaması için lojman olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönüşüm, kırsal bölgelerde kadınların güçlendirilmesi ve sosyal yaşama katılımlarının artırılması yönünde başlatılan projelerin sürdürülebilirliği açısından ciddi soru işaretleri yaratmaktadır (Aydın, 2023; KK1; KK2; URL-1). Lokalin asli amacından uzaklaşması, benzer projelerin uzun vadede etkinliklerini koruyabilmeleri için daha kapsamlı ve sürdürülebilir planlama yapılmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır.

4. Burmageçit Kadınlar Kahvesinin/ Lokalinin Toplumsal Önemi

2001 yılında Tunceli'nin Burmageçit Köyü'nde açılan Kadınlar Lokali, Türkiye'nin kırsal kalkınma ve toplumsal cinsiyet eşitliği açısından önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilir. Özellikle 1990'ların çatışmalı ortamından sonra, devletin sosyal projeler aracılığıyla bölgedeki normalleşme sürecini destekleme çabasının somut bir örneği olarak görülmektedir. "Sorunlu" olarak tanımlanan bu ücra bölgede böylesi bir projenin hayata geçirilmesi, devletin toplumsal barışı sağlama ve sosyal yaşama katkı sunma niyetini açıkça ortaya koymuştur.

Kadınlar Lokali, köy kadınlarına ev dışında kamusal bir alan sunarak, kadınların sosyal etkileşimlerini artırmayı ve mesleki becerilerini geliştirmeyi hedeflemiştir. Lokalde bulunan dikiş makineleri, kadınların el emeğini ekonomik bir değere dönüştürme potansiyeli taşımıştır. Bu anlamda lokal, kadınların ekonomik bağımsızlığını destekleyici bir rol üstlenmiş ve kırsal kalkınmanın önemli bir parçası haline gelmiştir. Lokalin açılışına dönemin OHAL Valisi Gökhan Aydın ile birlikte, 8. Kolordu Komutanı Korgeneral Engin Alan'ın da katılması, projenin hem sivil hem de askeri makamlar tarafından desteklendiğini göstermiştir. OHAL koşullarında dahi sivil yaşamı destekleme mesajı veren bu açılış, aynı zamanda 2000'lerin başında Türkiye genelinde yükselen kadın hareketinin, devlet eliyle kırsal bölgelere taşınması girişimi olarak da değerlendirilebilir. Bu yönüyle lokal, kapalı köy toplumlarında kadın dayanışması için alan açma çabasının somut bir temsilidir.

Burmageçit Köyü Kadınlar Lokali'nin toplumsal önemi, özellikle Alevi kültürü açısından daha da derin bir anlam taşır. Geleneksel olarak kadın-erkek eşitliğini savunan Alevi toplumunda, kadınlar zaten cem törenlerinde aktif rol alır, semahlara katılır ve toplumsal karar mekanizmalarında söz sahibidir. Bu nedenle lokal, kırsalda yaşayan Alevi kadınların mevcut toplumsal rollerini güçlendirme, sosyalleşme ve dayanışma alanlarını genişletme amacına hizmet etmekteydi. Dikiş-nakış gibi mesleki becerilerle donatılan bu mekan, kadınların hem ekonomik hem de sosyal açıdan güçlenmesine yönelik önemli bir girişim olarak tasarlanmıştı. Ancak ne yazık ki, zaman içerisinde Kadınlar Lokali'nin orijinal işlevinden uzaklaşarak köyde

görev yapan kamu personelinin lojmanı haline dönüştürülmesi, kırsal alanda kadınların kamusal alan ihtiyacının sürdürülebilirliği konusunda önemli sorunları gözler önüne sermektedir. Bu dönüşüm, kırsal bölgelerde kadınları güçlendirmeye yönelik projelerin sürekliliğinin sağlanmasının ne kadar zor olduğunu gösteren çarpıcı bir örnek oluşturur. Lokalin yaşadığı bu değişim, benzer projelerin uzun vadede başarılı olması için daha kapsamlı ve kalıcı çözümler üretilmesi gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır.

5. Sonuç

Türkiye'nin ilk köy kadınlar lokali olma ihtimalini taşıması bakımından oldukça önemli olan Tunceli'nin Burmageçit Köyü Kadınlar Lokali, kırsal kalkınma ve toplumsal cinsiyet eşitliği alanında önemli bir adım olarak değerlendirilebilir. Bu proje, hem devletin yerel kalkınmaya yönelik desteğini hem de kadınların sosyal ve ekonomik hayata katılımını artırma çabalarını somutlaştıran bir örnek teşkil etmiştir. Özellikle Alevi kültürünün eşitlikçi yaklaşımıyla uyumlu bir şekilde tasarlanan lokal, kadınların kamusal alanda daha aktif rol almalarını sağlamayı hedeflemiştir. Ancak zaman içinde lokal, asli amacından uzaklaşarak kamu personelinin lojmanına dönüştürülmüş ve bu durum, kırsal bölgelerde kadınları güçlendirmeye yönelik projelerin sürdürülebilirliği konusunda ciddi soru işaretleri doğurmuştur.

Burmageçit Kadınlar Lokali'nin yaşadığı bu dönüşüm, benzer projelerin uzun vadede başarıya ulaşabilmesi için daha kapsamlı ve kalıcı planlamalar yapılması gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır. Kadınların sosyal ve ekonomik hayata katılımını destekleyen bu tür girişimler, yalnızca fiziksel bir mekan sağlamakla sınırlı kalmamalı; aynı zamanda toplumsal katılımı teşvik eden, eğitim ve beceri geliştirme programlarını içeren sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulmalıdır. Bu sayede, kırsal bölgelerde kadınların güçlenmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması yönünde daha etkili adımlar atılabilir.

Burmageçit Kadınlar Lokali, hem başarıları hem de yaşadığı dönüşümle, kırsal kalkınma ve kadınların güçlendirilmesi alanında önemli dersler sunmaktadır. Bu deneyim, gelecekte benzer projelerin daha etkin ve sürdürülebilir bir şekilde hayata geçirilmesi için bir rehber niteliği taşımaktadır.

Kaynakça

Aydın, Özkan, T. (2023). *Tunceli Burmageçit Ve Aktuluk Köylerinin Folkloru*. Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları.

Danık, E. (2010). Işuwa'dan Tunceli'ye. Ankara: Tunceli Dayanışma ve Kültür Vakfı Yayınları.

Harman, M. (2016). *Dünden Bugüne Kalan: Tarihi Eserleriyle Tunceli*. Ankara: Payda Yayınları.

Kaya, A. (2010). Başlangıcından Günümüze Dersim Tarihi. İstanbul: Demos Yayınları.

Koç, A. (2022). *Tunceli İli Yer Adları*. İzmir: Duvar Yayınları.

Koç, A. (2024). *Dil ve Kültür Mirası: Tunceli'nin Atasözleri ve Deyimleri*. Ankara: Son Çağ Yayınları.

TBMM, (1968). Köylerimiz. Ankara: İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları.

URL-1: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/tuncelide-kadinlar-lokali-38281722>

KK1: Hüzeyin Sungur, 1965, Tunceli Burmageçit Köyü.

KK2: Onur Aysal, 1983, Tunceli Burmageçit Köyü.

TUNCELİ'DE HIZIR ORUCU: İNANÇ VE KÜLTÜRÜN KESİŞEN YOLU

Tansu Özkan Aydın

Munzur Üniversitesi

tansuaydin@munzur.edu.tr ORCID: 0000-0002-9098-3391.

Özet

Tunceli, Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan, farklı kültürlerin ve dillerin bir arada yaşadığı zengin bir coğrafyadır. Tarih boyunca pek çok etnik ve inanç grubuna ev sahipliği yapmış olan bu bölge, özellikle Alevi inancının derin izlerini taşır. Türkçe, Kürtçe ve Zazaca gibi dillerin konuşulduğu Tunceli, yalnızca kültürel çeşitliliğiyle değil, aynı zamanda toplumsal dayanışma ruhuyla da dikkat çeker. Alevilik, Tunceli'deki toplumsal yaşamın en önemli yapı taşlarından biridir. Sevgi, hoşgörü, eşitlik ve doğayla uyum gibi evrensel değerleri temel alan bu inanç, ritüelleri, cem törenleri, deyişleri ve oruçlarıyla bölgenin kültürel dokusunu şekillendirir. Alevilik, sadece bir dini inanç sistemi değil; aynı zamanda toplumsal dayanışmayı ve kültürel mirası yaşatan önemli bir gelenektir. Bu bağlamda Hızır Orucu, Alevi inancında özel bir yere sahiptir ve Tunceli'de büyük bir coşkuyla yaşatılır. Her yıl Şubat ayının ikinci haftasında üç gün boyunca tutulan bu oruç, bolluk, bereket ve Hızır'ın yardımını dilemek amacıyla gerçekleştirilir. Orucun sonunda kavut geleneği yaşatılır ve toplumsal bağlar daha da güçlenir. Hızır Orucu, Tunceli'de inanç ve kültürün buluştuğu bir noktada, geçmişten bugüne aktarılan derin bir manevi yolculuğu temsil eder. Bu çalışma, Tunceli'nin çok kültürlü yapısını ve Alevi inancının bu zenginliğe kattığı değerleri ele alarak, Hızır Orucu'nun toplumsal, kültürel ve manevi boyutlarını incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: Tunceli, Alevilik, Hızır Orucu, çok kültürlülük, çok dillilik, inanç, ritüel, kültürel miras.

Hızır Fasting In Tunceli: The Crossroad Of Faith And Culture

Abstract

Tunceli, located in the Eastern Anatolia Region of Turkey, is a rich geography where diverse cultures and languages coexist. Throughout history, this region has hosted various ethnic and faith groups and bears the profound traces of the Alevi belief system. In Tunceli, where languages such as Turkish, Kurdish, and Zazaki are spoken, the region stands out not only for its cultural diversity but also for its strong sense of social solidarity. Alevism is one of the most significant pillars of social life in Tunceli. This belief system, which is based on universal values such as love, tolerance, equality, and harmony with nature, shapes the cultural fabric of the region through its rituals, cem ceremonies, hymns, and fasting traditions. Alevism is not merely a religious practice but also a tradition that sustains social solidarity and cultural heritage. In this context, Hızır Fasting holds a special place in Alevi belief and is celebrated with great enthusiasm in Tunceli. Observed for three days during the second week of February each year, this fasting practice is performed to seek abundance, prosperity, and the assistance of Hızır. At the end of the fasting period, the tradition of "kavut" is observed, further strengthening social bonds. Hızır Fasting represents a profound spiritual journey passed down through generations, standing at the intersection of faith and culture in Tunceli. This study aims to examine the multicultural structure of Tunceli and the cultural contributions of Alevi belief, focusing on the social, cultural, and spiritual dimensions of Hızır Fasting.

Keywords: Tunceli, Alevism, Hızır Fasting, multiculturalism, multilingualism, faith, ritual, cultural heritage.

1. Giriş

Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan Tunceli, coğrafi konumu, tarihi ve kültürel zenginliğiyle dikkat çeken bir şehirdir. Dağların ve vadilerin arasında saklı bu bölge, binlerce yıldır farklı etnik ve inanç gruplarını bir arada barındırmıştır. Tunceli'nin adı, tarih boyunca birçok kez değişime uğramıştır. Farklı dönemlerde farklı isimlerle anılan bu kadim topraklar, her ad değişikliğinde yeni bir kültürel ve tarihsel katman kazanmıştır (Koç, 2022: III). Antik çağlardan başlayarak belgelerde ve akademik çalışmalarda karşımıza çıkan isimler arasında Daranis, Daranalis, Daranati, Dersim, Mameki, Kalan ve en nihayetinde bugünkü adı olan Tunceli yer alır (Tosun-Koç, 2016: 420). Bu isimlerin her biri, bölgenin farklı medeniyetlerle olan etkileşimini ve kültürel çeşitliliğini yansıtır. Türkçe, Kürtçe ve Zazacanın harmanlandığı çok dilli bir yapıya sahip olan Tunceli, toplumsal dayanışma ruhu ve ortak yaşam

kültürüyle öne çıkar. Özellikle Alevi inancının derin izleri, bu coğrafyanın sosyal dokusunu şekillendiren en önemli unsurlardan biridir. Alevilik, Tunceli’de bir dini inanç sistemi ve sevgi, hoşgörü, eşitlik ve doğayla uyum gibi evrensel değerleri merkezine alan bir yaşam felsefesidir. Cem törenleri, semahlar, deyişler ve oruçlar, bu inancın ritüellerini oluştururken, toplumsal bağları da güçlendirir (Yıldız, 2020, 413). Alevi kültürü, nesilden nesile aktarılan sözlü geleneklerle beslenir ve bu durum Tunceli’nin kültürel mirasının canlı kalmasını sağlar.

Hızır Orucu, Alevi-Bektaşî inancında önemli bir yere sahip olan ve her yıl 13-15 Şubat tarihleri arasında tutulan üç günlük bir oruçtur. Hz. Hızır’ın yardım ve bereket getirdiğine inanılır. Her yıl Şubat ayının ikinci haftasında üç gün boyunca tutulan bu oruç, bolluk, bereket ve zor zamanlarda Hızır’ın yardımını dilemek amacıyla gerçekleştirilir (Çınar, 2020, 65). Hızır’ın; doğanın uyanışını, umudu ve dayanışmayı simgeleyen bir figür olması, orucun manevi derinliğini artırır (Yıldırım, 2018, 256). Orucun sonunda hazırlanan ve komşularla paylaşılan kavut (kavrulmuş buğday unu) geleneği ise toplumsal dayanışmayı somutlaştıran bir ritüeldir.

Bu çalışma, Tunceli’nin çok kültürlü ve çok dilli yapısı içinde Alevi inancının oynadığı rolü ele alarak, Hızır Orucu’nun toplumsal, kültürel ve manevi boyutlarını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, Hızır Orucu’nun bir ritüel olarak nasıl kuşaklararası bir aktarım aracına dönüştüğü, farklı etnik grupları nasıl birleştirdiği ve kültürel kimliğin korunmasındaki işlevi incelenecektir. Ayrıca modernleşme sürecinde geleneğin karşılaştığı zorluklar ve genç nesillerin bu mirasa yaklaşımı da tartışılacaktır.

2. Tunceli’nin Tarihsel, Kültürel Ve İnançsal Dokusu

Tunceli, Doğu Anadolu’nun kalbinde, Munzur Dağları’nın eteklerinde kurulmuş, tarih boyunca pek çok medeniyete ev sahipliği yapmış özel bir coğrafyadır. Munzur Suyu’nun hayat verdiği bu bölge, doğal kale görünümündeki engebeli yapısı sayesinde kendine özgü kültürel ve sosyal dokusunu binlerce yıl boyunca korumayı başarmıştır (Canpolat, 2018, 185; Harman, 2016, 15). Tarih sahnesinde Urartular, Persler, Romalılar, Bizanslılar ve Osmanlılar gibi medeniyetlerin izlerini taşıyan Tunceli, antik dönemlerden günümüze Daranis, Daranalıs, Daranati, Dersim, Mameki, Kalan gibi birçok farklı isimle anılmıştır (Koç, 2022: III). Bu tarihsel zenginlik, bölgenin kültürel kimliğini şekillendiren temel unsurlardan biri olmuştur.

Tunceli’nin kültürel dokusunun temelinde, bölgenin tarih boyunca korunmuş izolasyonu ve çok sesli yapısı yatar. Türkçe, Kürtçe ve Zazaca gibi farklı dillerin bir arada yaşadığı bu

topraklarda dil, yalnızca iletişim aracı değil, aynı zamanda kimlik ve aidiyetin güçlü bir ifadesidir (Koç, 2024, 14). Bölgenin sosyal yaşamında önemli bir yere sahip olan "muhabbet toplantıları", sözlü kültürün aktarımını sağlayan, toplumsal dayanışmayı güçlendiren geleneksel buluşmalardır. Ayrıca, Munzur Dağları ve kutsal kabul edilen su kaynakları, mitolojik anlatıların ve ekolojik bilgeliğin bulunduğu yerler olarak, bölge halkının doğayla kurduğu derin bağın göstergesidir (Sarı ve Bidav, 2022, 39). Tunceli'nin kültürel ve sosyal hayatında Alevilik, merkezi bir rol üstlenir. Bölgede yaşayan Alevi toplumu için bu inanç sistemi, yalnızca dini pratiklerle sınırlı kalmayan bir yaşam felsefesidir (Çakmak, 2019, 401; Kaval ve Taş, 2019, 3789). Eşitlik, hoşgörü ve doğa sevgisi gibi temel değerler üzerine kurulu olan Alevilik, cem törenleri aracılığıyla toplumsal adaleti ve dayanışmayı pekiştirir. Cem törenleri, ibadet ve toplumsal sorunların çözüme kavuşturulduğu barışçıl meclislerdir. Kadın-erkek ayrımı yapmadan herkesin eşit katıldığı bu törenler, bölgedeki toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik duyarlılığın da temelini oluşturur.

Munzur Dağları'nda bulunan Munzur Baba Türbesi gibi ziyaretgâhlar, bölge halkının doğayla kurduğu mistik bağın ve inanç pratiklerinin somut örnekleridir (Altı, 2018, 72; Kaval ve Koç, 2018, 41). Bu mekânlar, dilek tutma, adak adama ve şifa bulma gibi günlük hayatın içinde yer alan uygulamalarla, Alevi inancının günlük yaşamla bütünleştiğini gösterir. Ayrıca, tarih boyunca dış müdahalelere karşı bir direnişin sembolü olan Tunceli'de Alevilik, kültürel kimliğin korunmasında ve gelecek nesillere aktarılmasında önemli bir rol oynamıştır. Özellikle sözlü edebiyatın bir parçası olan Zazaca deyişler ve ağıtlar, bölgenin tarihini, dilini ve kültürünü canlı tutan önemli araçlardır. Tunceli, zengin tarihsel geçmişi, çok kültürlü yapısı ve derin Alevi geleneğiyle Anadolu'nun kültürel bir hazinesidir. Binlerce yıllık birikimiyle bugün hala yaşayan ve yaşatılan bu miras, bölgeyi yalnızca coğrafi bir alan olmaktan çıkararak, Anadolu'nun kadim ruhunu yansıtan bir kültür ve inanç merkezine dönüştürmüştür.

3. Hızır Kimdir? Hızır'ın Alevi İnancındaki Yeri ve Kelime Anlamı

Hızır, Arapça kökenli bir kelime olup "yeşil, yeşil adam" anlamına gelir. Bu isim, onun doğayla ve yenilenmeyle olan derin bağlantısını simgeler. Hızır, İslam inancında önemli bir figür olarak kabul edilir ve Kur'an'da Allah'ın salih kulu, büyük hikmete ve mistik bilgiye sahip bir kişi olarak tanımlanır (Ertuğrul, 2021, 298, 299). Bu tanım, onun sadece bir insan değil, aynı zamanda ilahi bir rehber olduğunu vurgular.

Alevi inancında Hızır, çok yönlü ve köklü bir yere sahiptir. Hızır, Hakk'ın yeryüzündeki tezahürü olarak görülür ve insan sıfatına bürünmüş haliyle kurtarıcı, yol gösterici ve umut

kaynağıdır. Aleviler arasında "Bozatlı Hızır" olarak anılır ve zorda kalanların yardımına koşan, bolluk ve bereket getiren bir figürdür. Hızır, Alevi-Bektaşî kültüründe dirilişin, varoluşun ve dayanışmanın simgesidir. Hızır, özellikle Alevi inancında kutsal bir ay olan "Hızır Ayı" ile özdeşleştirilir. Bu dönemde, Hızır'ın insanlara yardım ettiğine ve onları koruduğuna inanılır. Aleviler, Hızır'ı hem manevi hem de pratik hayatlarında bir rehber olarak görürler (Çınar, 2020, 65-70). Onun varlığı, insanların zorluklarla başa çıkmalarına ve umutlarını kaybetmemelerine yardımcı olur. Hızır, halk inanışlarında umudun, geleceğin ve bereketin simgesidir. Hızır'la bütünleşmek, Alevi inancında önemli bir ritüeldir. İçimizdeki inanç, özümüzle, sözümüzle ve gönlümüzle bir olursa, Hızır'dan medet umulur. Bu inanç, insanların kendi içlerinde bir kurtarıcı bulmalarını sağlar. Hızır, sadece dışarıda değil, içimizde de var olan bir güçtür.

Hızır, Alevi inancında bir mitolojik figür ve insanların manevi ve toplumsal hayatlarında derin bir etkiye sahip olan bir semboldür. Onun yeşil rengi, doğanın yenilenmesini ve insanların içindeki umudu temsil eder. Hızır, Alevi kültüründe kurtarıcılık, yol göstericilik ve dayanışma gibi değerlerin somutlaşmış halidir. Hızır, insanların zor zamanlarında yanlarında olan, onlara umut veren ve yol gösteren bir figür olarak, Alevi inancının temel taşlarından biridir (Çelebi, 1998; Çınar, 2020). Onun hikayesi, insanların kendi içlerinde bir kurtarıcı bulmalarını ve zorluklarla mücadele etmelerini sağlar. Hızır, sadece bir inanç figürü değil, aynı zamanda insanların hayatlarında bir rehber ve umut kaynağıdır.

4. Hızır Orucu: Köken, Tarihsel Arka Plan ve Uygulama

Hızır Orucu, kökleri antik Mezopotamya ve Anadolu kültürlerine kadar uzanan, doğa temelli inançlarla şekillenmiş bir ritüeldir. İslamiyet öncesi dönemdeki doğa tapınmaları ve yenilenme inançları, Alevi geleneği içinde varlığını sürdürerek bugüne kadar ulaşmıştır. Hızır, İslami metinlerde ve Alevi inancında ölümsüzlük suyu (ab-ı hayat) içen, insanlara yardım eden bir ermiş olarak tasvir edilir (Çınar, 2020; Yaman, 2001). Bu inanç, Hızır'ın hem kurtarıcı hem de yol gösterici bir figür olarak kabul edilmesini sağlamıştır.

Hızır Orucu, her yıl Şubat ayının ikinci haftasında (genellikle 13-15 Şubat arası) üç gün boyunca tutulur. Bu tarih, kışın sona erip baharın başlangıcına denk gelir ve doğanın yeniden canlanmasıyla sembolik bir bağ kurar. Alevi inancına göre bu dönem, Hızır'ın yeryüzüne indiği ve insanların dualarını kabul ettiği kutsal bir zaman dilimi olarak kabul edilir. Oruç süresince su içilmez, çiğ soğan ve sarımsak tüketilmez. Oruç, güneş doğmadan önce sahur yapılarak başlar ve güneş battıktan sonra iftar ile sona erer. Ancak Hızır Orucu, fiziksel bir açlık ve manevi bir arınma sürecidir. Kötü söz, dedikodu ve olumsuz davranışlardan kaçınılır; "eline,

diline, beline sahip olma" ilkesine özen gösterilir. Orucun sonunda, kavrulmuş buğday unu (kavut) hazırlanır ve komşularla paylaşılır. Bu paylaşım, toplumsal dayanışmayı ve Hızır'ın bereketinin evlere ulaştığı inancını simgeler. Ayrıca evler temizlenir, kapı eşiklerine un serpilerek Hızır'ın gelişine hazırlık yapılır. Bu ritüeller, hem bireysel hem de kolektif bir maneviyatı besler. Hızır Orucu, Alevi inancında önemli bir yere sahip olan ritüellerden biridir (Çınar, 2020; Er, 1998). Orucun tutulduğu, cemlerin yürütüldüğü, kurbanların kesildiği ve niyazların dağıtıldığı bu günler, yaklaşık olarak 30-40 günlük bir zaman dilimini kapsar. Bu süreç, Alevi toplumunun inanç ve dayanışma bağlarını güçlendirir.

Hızır Orucu, hem tarihsel kökleri hem de manevi derinliği ile Alevi kültürünün önemli bir parçasıdır. Bu ritüel, doğanın yenilenmesi, toplumsal dayanışma ve manevi arınma gibi değerleri bir araya getirerek, Alevi inancının zenginliğini yansıtır. Hızır Orucu, insanların zor zamanlarında yanlarında olan, onlara umut veren ve yol gösteren bir figür olarak, Alevi inancının temel taşlarından biridir. Onun hikayesi, insanların kendi içlerinde bir kurtarıcı bulmalarını ve zorluklarla mücadele etmelerini sağlar. Hızır, hem bir inanç figürü hem de insanların hayatlarında bir rehber ve umut kaynağıdır.

5. Tunceli'de Hızır Orucu: Ritüeller, Anlamlar ve Toplumsal Dayanışma

Hızır Orucu, Alevi inancının derinliklerinden süzülüp gelen, hem bireysel hem de toplumsal anlamlar taşıyan bir ritüeldir. Bu oruç, sadece aç kalmak değil; doğayla, inançla ve insanla kurulan bir buluşmadır. Tunceli'de bu ritüeller, Hızır'ın ermiş kimliği ve doğayla kurulan mistik bağ etrafında şekillenir (Çınar, 2020). Şubat ayının ikinci haftasında, kışın sonu ve baharın başlangıcında, üç gün boyunca tutulan bu oruç, doğanın yeniden canlanmasıyla sembolik bir bağ kurar.

Oruç boyunca su içilmez, çiğ soğan ve sarımsak tüketilmez. Bu, Hızır'ın susuzluk çekenlere yardım ettiği inancıyla ilişkilidir. Oruç öncesinde evler özenle temizlenir, kapı eşiklerine un serpilir. Un üzerindeki izler, Hızır'ın geldiğine dair bir işaret olarak kabul edilir. Orucun sonunda, kavrulmuş buğday unu (kavut) su veya sütle karıştırılarak hazırlanır ve komşularla paylaşılır. Bu paylaşım, Hızır'ın bereketini ve toplumsal dayanışmayı simgeler. Hızır, dilenci kılığında evlere gelir, dargınları barıştırır. Bekâr gençler, tuzlu kömbe yiyip uyur; rüyalarında su veren kişinin "kısmet" olduğuna inanır. Bu inanış, Hızır'ı hem kurtarıcı hem de yol gösterici bir figür olarak kabul ettirir. Tunceli'nin bazı yerleşim yerlerinde, oruç tamamlandığında cem törenleri düzenlenir. Deyişler söylenir, semahlar dönülür ve bu törenler, Alevi inancının manevi derinliğini yansıtır. Hızır Orucu'nun manevi boyutu, doğayla kurulan

mistik ilişki üzerinden şekillenir. Şubat ayında tutulması, toprağın uyanışı ve doğanın yeniden canlanmasıyla paraleldir. Hızır'ın "yeşil" anlamına gelen ismi, bu döngüyle örtüşür; doğanın yeşermesi, yaşamın sürekliliği ve umudun tazelenmesi, orucun simgesel çerçevesini oluşturur. Ritüellerin her biri, katmanlı sembolik anlamlar taşır. Örneğin, oruç boyunca su içilmemesi, insanın kendi iradesiyle zorluklara direnme kapasitesini test ederken, aynı zamanda dayanışma bilincini pekiştirir. Kavut geleneği, orucun en çarpıcı sembolik pratiklerinden biridir. Kavrulmuş buğday unundan yapılan kavut, toprağın bereketini ve emeğin kutsallığını temsil eder. Ateş üzerinde unun kavrulması, "arınma" ve "dönüşüm" metaforudur. Kavutun komşularla paylaşılması ise birlikte yaşam idealini somutlaştırır (Aydın, 2023; Çınar, 2020; Er, 1998; Üçer, 2010; Yaman, 2001). Bu paylaşım, toplumda "bir lokmanın bin bereketi" olduğu inancını yansıtır ve ekonomik eşitsizliklere rağmen dayanışmanın sürekliliğini vurgular.

Orucun manevi derinliği, ahlaki disiplin ile de desteklenir. "Diline, beline, eline sahip ol" ilkesi, oruç süresince özellikle ön plana çıkar. Kötü sözden, kötü niyetten ve haksız eylemden uzak durmak, kişinin içsel arınmasını tamamlayan bir süreç olarak görülür. Bu disiplin, bireyi toplumsal bir varlık olarak yeniden inşa eder ve kolektif bilinci güçlendirir. Ritüellerin tamamı, doğanın yeniden doğuşu, umut ve toplumsal bütünlük temaları etrafında şekillenir. Hızır Orucu, yalnızca bir açlık pratiği değil; Alevi kimliğini ve değerlerini yaşatan köklü bir kültürel mirastır. Hızır'ın ölümsüzlüğe erişmiş, zor anlarda insanlara yardım eden bir ermiş olması, orucun temelini oluşturan umut ve inanç kavramlarını besler. Bu inanişâ göre Hızır, oruç tutanların kapısını çalarak bereket, şifa ve barış getirir. Bu temas, insanla kutsal olan arasında kurulan doğrudan bir bağ olarak yorumlanır. Hızır Orucu, toplumsal dayanışmayı komşu ziyaretleri, yoksullara yardım ve barışma gibi pratiklerle pekiştirirken, doğayla kurulan bağını kışın sonunda bahar umuduyla besler. Bu ritüel, Yunus Emre ve Ahmet Yesevi gibi Anadolu erenlerinin öğretilerinde vurgulanan paylaşım, merhamet ve toplumsal adalet değerlerini yaşatarak kültürel mirasın canlı kalmasını sağlar. Böylece hem bireysel maneviyatı güçlendirir hem de kolektif hafızayı nesillere taşır (Çınar, 2020; Er, 1998; Üçer, 2010; Yaman, 2001). Hızır Orucu, insanın doğayla, inançla ve kendi içindeki derinliklerle bulunduğu bir yolculuktur. Bu yolculuk, umudu, dayanışmayı ve yeniden doğuşu simgeler. Her yıl Şubat ayında, Tunceli'nin dağlarında, köylerinde ve insanların yüreklerinde yeniden canlanır.

6. Sonuç

Tunceli'de Hızır Orucu, yalnızca bir dini ritüel değil; doğayla, inançla ve insanla kurulan derin bir bağın ifadesidir. Bu oruç, Alevi inancının temel değerlerini yaşatan, toplumsal dayanışmayı güçlendiren ve kültürel kimliği nesilden nesile aktaran köklü bir gelenektir.

Hızır'ın ermiş kimliği, doğanın yenilenmesi ve insanın içsel arınması, bu ritüelin temelini oluşturur. Şubat ayında, kışın sonu ve baharın başlangıcında tutulan bu oruç, doğanın uyanışıyla sembolik bir bağ kurar ve umudu, bereketi ve yeniden doğuşu simgeler.

Hızır Orucu, bireysel maneviyatı güçlendirirken, aynı zamanda toplumsal bağları da pekiştirir. Oruç boyunca su içilmemesi, çiğ soğan ve sarımsak tüketilmemesi gibi pratikler, Hızır'ın susuzluk çekenlere yardım ettiği inancıyla ilişkilidir. Evlerin temizlenmesi, kapı eşiklerine un serpilmesi ve oruç sonunda kavutun komşularla paylaşılması, toplumsal dayanışmayı ve Hızır'ın bereketini somutlaştırır. Bu paylaşım, "bir lokmanın bin bereketi" inancını yansıtır ve ekonomik eşitsizliklere rağmen dayanışmanın sürekliliğini vurgular. Hızır Orucu, aynı zamanda ahlaki bir disiplin sürecidir. "Diline, beline, eline sahip ol" ilkesi, oruç boyunca özellikle ön plana çıkar. Kötü sözden, kötü niyetten ve haksız eylemden uzak durmak, kişinin içsel arınmasını tamamlayan bir süreç olarak görülür. Bu disiplin, bireyi toplumsal bir varlık olarak yeniden inşa eder ve kolektif bilinci güçlendirir. Tunceli'de Hızır Orucu, Alevi inancının derin manevi boyutunu yansıtan bir ritüel olmanın ötesinde, kültürel mirasın canlı kalmasını sağlayan bir araçtır. Bu ritüel, Yunus Emre ve Ahmet Yesevi gibi Anadolu erenlerinin öğretilerinde vurgulanan paylaşım, merhamet ve toplumsal adalet değerlerini yaşatarak, bölgenin kültürel kimliğini korur. Hızır Orucu, insanın doğayla, inançla ve kendi içindeki derinliklerle buluştuğu bir yolculuktur. Bu yolculuk, umudu, dayanışmayı ve yeniden doğuşu simgeler.

Tunceli'nin dağlarında, köylerinde ve insanların yüreklerinde her yıl Şubat ayında, yeniden canlanan bu ritüel, Alevi inancının zenginliğini ve Anadolu'nun kadim ruhunu yaşatmaya devam eder. Hızır Orucu, sadece bir geçmişin mirası değil; geleceğe taşınan bir umut ve inanç kaynağıdır. Bu ritüel, insanların zor zamanlarında yanlarında olan, onlara umut veren ve yol gösteren bir figür olarak, Alevi inancının temel taşlarından biri olmayı sürdürür.

Kaynakça

Altı, A. (2018). Munzur Baba Mitolojisi Ve Tarihsel Kaynakları Üzerine Bir Deneme. *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12), 70-85.

Aydın, Özkan, T. (2023). *Tunceli Burmageçit Ve Aktuluk Köylerinin Folkloru*. Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları.

Canpolat, F. A. (2019). Tunceli Kentinin Nüfus Özellikleri. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD)*, 4(2), 183-200.

- Çakmak, Y. (2019). *Sultanın Kızılbaşları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çelebi, İ. (1998). *Hızır*. Türkiye Diyânet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 17: 406-409, İstanbul: Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları.
- Çınar, A. A. (2020). Alevilerde Hızır Kültü Ve Ritüelleri. *Milli Folklor*, c. 16, sy. 126, 2020, ss. 63-74.
- Er, P. (1998). *Geleneksel Anadolu Aleviliği*. Ankara: Evrak Yayınları.
- Ertuğrul, M. (2021). Mûsâ Peygamber'in Yol Arkadaşı Hızır'ın Kimliği. *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 293-332.
- Harman, M. (2016). *Dünden Bugüne Kalan: Tarihi Eserleriyle Tunceli*. Ankara: Payda Yayınları.
- Kaval, Y.- Taş, S. (2019). Niyaz: Tunceli'de Kansız Bir Kurban Geleneği, *Turkish Studies*, Volume 14 Issue 7.
- Kaval, Y., & Koç, A. (2018). Munzur Adının Kökeni Ve Munzur Baba Efsanesi'nin Sembolik Değerler Bakımından İncelenmesi. *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi*(2), 41-56.
- Koç, A. (2022). *Tunceli İli Yer Adları*. İzmir: Duvar Yayınları.
- Koç, A. (2024). *Dil ve Kültür Mirası: Tunceli'nin Atasözleri ve Deyimleri*. Ankara: Son Çağ Yayınları.
- Sarı, C., & Bidav, Y. (2017). Munzur Vadisi Milli Parkı'nda Doğal Ve Kültürel Çevrenin Geliştirilmesi Ve Korunması Üzerine Yöre Halkının Farkındalığı. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 22(38), 63-86.
- Tosun, İ., Koç, A. (2014). Tunceli İli Adlarının Köken, Yapı Ve Anlamları, *Turkish Studies*, 12, 34, 411-421.
- Üçer, C. (2010). *Geleneksel Alevilikte ibadet hayatı, bazı âdâb ve erkân*. H. İ. Bulut (Ed.). Anadolu'da Aleviliğin Dünü ve Bugünü. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları. 457-510.
- Yaman, M. (2001). *Alevilik-inanç, edep, erkân*. İstanbul: Garipdede Türbesi Koruma Onarma ve Yaşatma Derneği Yayınları.
- Yıldırım, A. (2018). *Alevilerin El Kitabı*. İstanbul: Siyah-Beyaz Yayınları.

Yıldız, S. (2020). Tunceli Ve Çevresinden Derlenen İki Semah: Maraş Semahı Ve Kırklar Semahı. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 96 411-428.

TUNCELİ'NİN KALBİNDE BİR İNANÇ MERKEZİ: GOLA ÇETO (HIZIR ZİYARETİ)

Cennet ÇAVANA

Munzur Üniversitesi

cennetcavana@gmail.com ORCID: 0009-0009-2047-7416.

ÖZET

Tunceli ili, Alevi inancının Anadolu'daki en önemli merkezlerinden biridir. Alevilik yüzyıllardır yaşatılan derin köklere sahip bir inanç sistemi olarak varlığını sürdürmektedir. Tunceli'de Alevilik yalnızca bir inanç sistemi değil aynı zamanda bir yaşam biçimi haline gelmiştir. Doğa ile iç içe, insan sevgisi ve saygısıyla kuşatılmış, “eline, beline, diline sahip ol” anlayışıyla özdeşleşen bir inanç kültürü süregelmektedir. Tunceli coğrafi özellik bakımından dağların çevrelediği, doğanın her rengini görebildiğimiz, şehrin her bir tarafında kutsallık havası sezilen çok özel bir şehir olma özelliğine sahiptir. Bunun yanında insana, hayvana, doğaya, canlılara bir anlam yüklenen, kutsal ve özel kabul edilen bu inançla yaşar ve yaşatırlar. Tunceli ilinin bir diğer önemli özelliği ise kutsal mekan ve ziyaret yerleri olarak bilinmektedir. Düzgün Baba, Munzur Baba, Ana Fatma, Gola Çeto, Cem evleri, Ocaklar gibi birçok ziyaret ve kutsal kabul edilen mekanlar ön plana çıkar. Bu ziyaretlerdeki amaç inanç ve ibadetleri, ritüelleri hakkıyla yerine getirmek ve Alevilik inancına sahip çıkmaktır. Bu çalışma bağlamında da ele alınan bir ziyaret yeri olan Gole Çetu / Gola Çeto, Alevilik inancında çok kıymetli bir yeri bulunan Hızır ziyareti olarak da bilinen bir kutsal mekandır. Bu kutsal mekanlar Tunceli ilinin hem inanç turizmi açısından hem de kültürel mirası korumak amacıyla büyük öneme sahip ziyaretlerdir. Bu çalışmanın amacı da Tunceli'deki Gole Çetu/ Gola Çeto ziyaretinin Alevi inancı ve kültüründeki yeri ve önemini aktarmaktır.

Anahtar Kelimeler: Tunceli, Alevilik, Kutsal Mekân, Hızır İnancı, Gola Çeto.

At The Heart Of Tunceli: A Center Of Faith - Gola Çeto And The Mystery Of Hızır

Abstract

Tunceli is one of the most significant centers of Alevi belief in Anatolia. Alevism has endured as a deeply rooted belief system that has been practiced for centuries. In Tunceli, Alevism is not just a belief system but has also become a way of life. It is a faith culture intertwined with nature, surrounded by love and respect for humanity, and characterized by the principle of "mastery over one's hand, tongue, and waist." Tunceli is a unique city surrounded by mountains, where every color of nature can be seen, and a sacred atmosphere can be felt throughout the city. Additionally, this faith assigns meaning to humans, animals, nature, and all living beings, considering them sacred and special. Another important feature of Tunceli is its sacred sites and places of pilgrimage. Sites such as Düzgün Baba, Munzur Baba, Ana Fatma, Gola Çeto, Cem Houses, and Ocaks are prominent sacred places of worship and pilgrimage. The purpose of these visits is to properly perform acts of faith, worship, and rituals, and to uphold the Alevi belief system. Specifically, Gola Çeto, the focus of this study, is a sacred site known as the Hızır pilgrimage, which holds a highly significant place in Alevi belief. These sacred places are of great importance for preserving the cultural heritage of Tunceli. The aim of this study is to examine the role and significance of the Gola Çeto pilgrimage in Alevi belief and culture.

Keywords: Tunceli, Alevism, Sacred Sites, Hızır Belief, Gola Çeto

ELAZIĞ YÖRESEL HALK OYUNLARI

DİLAN BULUT

MUNZUR ÜNİVERSİTESİ

dilan.bulut.eroglu@gmail.com

0009-0008-0786-5564

ÖZET

Elazığ geleneksel halk oyunları, geçmişten günümüze aktarılan değerli bir kültürel mirastır. Bu oyunlar, yöre halkının kimliğini, sosyal yaşantısını, ve duygusal dünyasını anlamak için önemli bir anahtardır. Elazığ halk oyunları hareketlilik açısından ağır ve estetikdir. Az sayıda da çok hareketli oyunları vardır. Bu oyunlar, düğünlerden bayramlara, askere uğurlamalardan özel kutlamalara kadar çeşitli sosyal etkinliklerde sergilenir ve yöre halkının ortak hafızasını, duygularını ve yaşam biçimlerini günümüze taşır. Elazığ halk oyunları, oyun karakteristiği olarak “tatlı-sert” diye ifade edilen bir düzeyde oynanmaktadır. Bu kavram halay bölgesindeki bazı oyunları için kullanılan genel bir kavramdır. Hareket estetiği olarak incelendiğinde, izleyene çok sert ya da kaba gelmeyen figür ve adım yapılarından oluşmuş oyunlar için kullanılan bir tabir olup, “tatlı, sert” gibi düzeyleri de bulunmaktadır. Elazığ oyunlarından özellikle erkek oyunları, biraz daha sert oynanmakta, kadın oyunları ise nispeten daha tatlı diye ifade edilen kıvamda oynanmaktadır. Bu bildiri Elazığ Halk oyunları ve kültürü hakkında bilgi vermektedir.

ANAHTAR KELİMELEER: Elazığ , Yöresel halk oyunları, halk, kültür, oyun

MEYDAN OYUNLARI

Açık havalarda, genellikle erkekler tarafından oynanan oyunlardır. Bu oyunlara örnek olarak Halay, Ağırılama (Ağır Halay), **Keçike** (Köçekçe), Temir Ağa, Çepik,...vb. gibi oyunlar gösterilebilir. Ayrıca yine Deve oyunu, Pisik oyunu, gibi oyunlar da yine erkekler tarafından meydana oynanan dramatik (seyirlik) oyunlara örnek olarak gösterilebilir. Harput'ta ve yakın köylerinde kadınlar tarafından meydan oyunları, taassup nedeniyle oynanmamıştır. Ancak bazı Alevî köylerde erkek ve kadınların beraber, yan yana, meydana oyun oynadıkları görülmektedir.

ODA OYUNLARI

Genelde kadınların kendi arasında, eğlence ve düğünlerde oynadıkları oyunlardır. Bu oyunlara örnek olarak Çayda Çıra, İsfahan, Çikçiko, Güvercin, Sudan Geçirme, Şeve Kıрма gibi oyunlar gösterilir. Bu oyunlardan Çayda Çıra, Güvercin ve Sudan Geçirme oyunları erkekler tarafından da oynanmaktadır.

1. Çayda Çıra oyunu
2. Halay (dik halay) oyunu
3. Avreş oyunu
4. Keçike oyunu
5. Çepik oyunu
6. Temirağa oyunu
7. Ağırlama (ağır halay) oyunu
8. Üç Ayak oyunu
9. Bıçak oyunu
10. Delilo oyunu
11. Büyük Ceviz oyunu
12. Tamzara oyunu;

SONUÇ

Elâzığ ve yöresinde yapılan araştırmalar ve incelemeler neticesi 80'e yakın oyunun olduğu anlaşılmıştır. Geçmişten günümüze gelen Elazığ halk folklor kültürü üzerine yapılan sohbetler gözlemler ve yerel halktan toplanan bilgiler dahilinde Elazığ yöresel halk oyunları geçmişten günümüze çeşitli değişiklikler gözlemlenmiştir. Bu değişiklikler, sosyal, kültürel ve teknolojik gelişmelerin etkisiyle ortaya çıkmıştır fakat düğün ve eğlencelerde aynı kültürel hazla oynandığı ve aynı zevki uyandırdığı gözlemlenmiştir.

DİSSOSİYATİF BOZUKLUKLAR: ÇOCUKLUK ÇAĞI TRAVMALARININ ETYOLOJİSİ VE NÖROBİYOLOJİK ROLÜ BİR İNCELEME ÇALIŞMASI

Ali Umar

Kıbrıs Aydın Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi,

Psikoloji Bölümü, Girne, KKTC.

Aliumar5@hotmail.com, <https://orcid.org/0009-0002-1329-0548>

Gülşilan Belet

Kıbrıs Aydın Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi,

Psikoloji Bölümü, Girne, KKTC.

Gulsilanbelet6@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0001-9485-0828>

Öğr. Gör. Gizem Gülden

Kıbrıs Aydın Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi,

Psikoloji Bölümü, Girne, KKTC.

gizemgulden_@outlook.com, <https://orcid.org/0000-0003-2323-9164>

ÖZET

Bu inceleme çalışmasında, dissosiyatif bozuklukların etiyolojisi, epidemiyolojisi ve nörobiyolojisi üzerine yapılan araştırmalar incelenmiştir. Dissosiyatif bozuklukların gelişiminde çocukluk çağı travmalarının, aile ortamının, genetik faktörlerin, hipnoza eğilim kapasitesinin ve bağlanma bozukluklarının önemli rol oynadığı belirlenmiştir. Çocukluk çağı travmaları, özellikle fiziksel ve cinsel istismar, dissosiyatif bozuklukların oluşumunda kritik bir etkiye sahiptir. Aile ortamındaki olumsuz koşullar, ebeveynlerin ihmal ve istismarları çocuklarda dissosiyatif semptomların ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Genetik faktörler, bazı bireylerde dissosiyatif bozuklukların ortaya çıkma riskini artırmaktadır. Hipnoza eğilim kapasitesi ile dissosiyatif bozukluklar arasındaki ilişki karmaşık olup, daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Güvensiz bağlanma stilleri, dissosiyatif bozuklukların etiyolojisinde önemli bir faktördür. Nörobiyolojik çalışmalar, çocukluk çağı travmalarının beyindeki limbik ve neokortikal sistemler üzerinde fonksiyon bozukluklarına yol açarak dissosiyatif semptomların ortaya çıkmasına neden olduğunu göstermektedir. Bu bulgular, dissosiyatif bozuklukların tedavisinde travmatik yaşantıların ve nörobiyolojik süreçlerin dikkate alınması

gerektiğini vurgulamaktadır. Sonuç olarak, bu çalışmada dissosiyatif bozuklukların daha iyi anlaşılması, erken tanı ve etkili tedavi yöntemlerinin geliştirilmesi için önerilerde bulunulmuştur. Bu öneriler arasında, araştırmaların ve eğitimlerin artırılması, erken müdahale ve önleme programlarının geliştirilmesi, travma odaklı terapi yaklaşımlarının benimsenmesi, genetik araştırmaların yapılması, bağlanma teorisi temelli terapilerin uygulanması ve toplumsal bilinçlendirme kampanyalarının düzenlenmesi yer almaktadır. Bu önerilerin hayata geçirilmesi, dissosiyatif bozuklukların daha iyi anlaşılmasına ve tedavi edilmesine önemli katkılar sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Dissosiyatif Bozukluklar, Çocukluk Çağı Travmaları, Etiyoloji, Nörobiyoloji.

ÇOCUK YOKSULLUĞU: HAK TEMELİNDE ÇOK BOYUTLU BİR DEĞERLENDİRME

Öğr. Gör. Sefa KAYA

Tarsus Üniversitesi,

sefakaya@tarsus.edu.tr - 0000-0001-6556-223X

ÖZET

Çocuklar, kendilerine has özellikleri, kaynak dağılımları üzerinde kontrollerinin olmaması, ihtiyaçlar açısından yetişkinlere bağımlılıkları ve yoksulluktan farklı şekilde etkilenmeleri nedeniyle özel bir ilgiyi hak etmektedir. Çocuk yoksulluğunun tanımlanması ve ölçülmesinde tek veya çok boyutlu yaklaşımlar kullanılmaktadır. Ancak, ölçümün temelinde çoğu zaman hak temelli bir kavramsallaştırmadan ziyade mevcut verilerin kullanılabilirliği yer almaktadır. Dolayısıyla, çocuk yoksulluğunun çok boyutlu olarak ele alınmasının olumlu katkısına rağmen, çocuk haklarını dikkate alan bir kavramsallaştırmaya odaklanılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca, çok boyutlu yaklaşımların haklar ile etkileşimi ve hak yaklaşımının dikkate aldığı önemli noktalar ile ilişkilendirilmesi gerekmektedir. Bu çalışmanın amacı, söz konusu ihtiyaç ve gerekliliklere istinaden çocuk yoksulluğunun çok boyutlu olarak haklar çerçevesinde yeniden değerlendirilmesine odaklanmaktır. Bu kapsamda, çocuk yoksulluğunun farklı boyutlarını ele alan ve yoksulluğu tanımlama yönündeki faaliyetleri ele alan yaklaşımlar incelenecek ve kavram hak temelli olarak tartışılacaktır. Betimsel analiz yöntemi çerçevesinde içerik analizi yapılacak çalışmada, çocuk yoksulluğunun anlaşılması ve soruna müdahale anlayışlarının gözden geçirilmesi açısından çocuklar “hak sahibi” ve yoksulluk “hak ihlali” olarak ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, Çocuk yoksulluğu, Çocuk hakları, Çok boyutlu yaklaşım

EĞİTİMDE VE AİLEDE ŞİDDET OLGUSU: MESLEK LİSELERİ ÜZERİNDE BİR İNCELEME

Doç.Dr., ESRA KARABAĞ KÖSE

Kırıkkale Üniversitesi,

esrakarabag@gmail.com - 0000-0003-1367-7793

ÖZET

Şiddet olgusu, bireyin psikolojik sağlığı ve iyi oluşu üzerinde en belirleyici unsurlardan birisini oluşturmaktadır. Aile içi şiddetten, okulda şiddete, akran şiddetinden öğretmen şiddetine kadar çok geniş bağlamda ele alınan ve gerek akademik düzeyde ve gerek politika düzeyinde yoğun olarak tartışılan şiddet olgusunun, özellikle sosyoekonomik ve sosyokültürel yapı ile yoğun bir bağlantısı bulunmaktadır. Bu bağlamda özellikle düşük sosyoekonomik düzeydeki ailelerin çocuklarının yoğun olarak gittiği bilinen meslek liselerinde şiddet olgusunun çok yönlü olarak incelenmesi önem taşımaktadır. “Eti senin kemiği benim” yaklaşımı gibi kültürel arka planlardan da beslenen şiddet olgusunun incelenmesinde aile ilişkileri bir başka önemli boyutu oluşturmaktadır. Bu çerçevede mevcut çalışma meslek liselerine devam eden öğrencilerin şiddet eğilimleri ile aile ilişkileri arasındaki ilişkiyi ele almaktadır. Araştırmanın örneklemini Kırıkkale ilindeki meslek liselerinde öğrenim gören 573 öğrenci oluşturmaktadır. İlişkisel tarama modelinde desenlenen araştırmada betimsel istatistiklerin yanı sıra korelasyon ve regresyon analizleri kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şiddet, Eğitimde Şiddet, Okulda Şiddet, Aile İlişkileri.

LİDER ÖĞRENCİLER İÇİN LİDER ÖĞRETMEN OLMAK

Doç.Dr., ESRA KARABAĞ KÖSE

Kırıkkale Üniversitesi,

esrakarabag@gmail.com - 0000-0003-1367-7793

ÖZET

Liderlik kavramı en genel anlamı ile başkalarını etkileyerek bir amaca yönlendirme becerisi ile açıklanmaktadır. Liderler, insanları ve/veya insan gruplarını belirli amaçlar etrafında bir araya getirerek harekete geçirebilme kabiliyetleri ile öne çıkarlar. Bu anlamda bir öğretmen de, klasik öğretim görevlerinin ötesinde öğrencilerine bir ufuk kazandırabildiği, onlar üzerinde okul hayatının ötesine geçen bir etki oluşturabildiği ölçüde iyi lider sayılabilir. Lider bir öğretmen, geleceğin liderlerini yetiştirme misyonu ile liderlerin lideri sayılabilecek mümtaz bir göreve taliptir. Alanında öncü rol oynamış pek çok başarılı insanın hatırasında, çoğu kez, onun hayatına dokunmuş ve üzerinde derin bir etki oluşturmuş bir öğretmen vardır. Mevcut çalışma, bu biraz da duygusal yönü güçlü ilişkiyi ampirik veriye dayalı olarak incelemeyi amaçlamaktadır. Bu anlamda araştırmanın amacı, öğretmen liderliği ile öğrenci liderliği arasındaki ilişkilerin incelenmesidir. Araştırmanın örneklemini, Kırıkkale’de öğrenim gören 450 ortaokul öğrencisi oluşturmuştur. İlişkisel tarama modelinde desenlenen araştırmada betimsel istatistiklerin yanı sıra korelasyon ve regresyon analizleri kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Liderlik, Öğretmen Liderliği, Öğrenci Liderliği

SANAT EĞİTİMİ VE ETKİNLİK TEMELLİ DERS TASARIMI

Ali Sait ÇELİK

Trabzon Üniversitesi,

alisait_celik22@trabzon.edu.tr - 0009-0001-9190-1474

ÖZET

Bu çalışma, sanat eğitimi bağlamında etkinlik temelli öğretim yaklaşımlarını teorik düzeyde ele alarak, mevcut literatür ışığında bu kavramların eğitim sürecindeki işlevlerini incelemeyi amaçlamaktadır. Eğitim ve sanat kavramları tarihsel, felsefi ve pedagojik açılardan değerlendirilmiş; özellikle sanat eğitiminin bireyin duyuşsal, bilişsel ve estetik gelişimindeki rolü vurgulanmıştır. Literatürde, sanatın bireyin kendini ifade etme becerisini güçlendirdiği, yaratıcılığı teşvik ettiği ve toplumsal değerlerle etkileşim içinde olduğu yönünde ortak bir görüşe yer verilmektedir. Etkinlik temelli öğretim ise, öğrencinin derse etkin katılımını, problem çözme becerilerinin gelişimini ve bilgi transferini önceliklendiren bir yaklaşım olarak tanımlanmakta; bu yaklaşımın sanat eğitimi içerisindeki önemli uygulamalarından biri olan yaratıcı drama ise bireyin hayal gücünü geliştirerek öğrenme sürecine aktif katılımını destekleyen ve yapılandırmacı yaklaşımla örtüşen bir öğretim stratejisi olarak öne çıkmaktadır. Çalışmada ulaşılan kuramsal bulgular, sanat eğitiminin yalnızca estetik bir alan değil, aynı zamanda bireyin çok yönlü gelişimini destekleyen bir eğitim aracı olduğunu göstermektedir. Sanatın ve sanat eğitiminin çağdaş eğitim anlayışındaki işlevi, yaratıcı düşünme, eleştirel bakış açısı geliştirme ve toplumsal katılım gibi temel becerilerle ilişkilendirilmekte; bu yönüyle sanat eğitimi, bireysel olduğu kadar toplumsal bir dönüşüm aracı olarak da değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Etkinlik Temelli Öğretim, Eğitim, Sanat, Yaratıcı Drama

1.GİRİŞ

Günümüz eğitim anlayışı, öğrencilerin yalnızca akademik başarıya değil; aynı zamanda yaratıcılık, estetik duyarlılık, eleştirel düşünme ve toplumsal etkileşim gibi çok yönlü becerilerle donatılmalarını hedeflemektedir. Bu bağlamda, sanat eğitimi bireyin bilişsel, duyuşsal ve devinişsel gelişimini destekleyen önemli bir öğrenme alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Sanat, bireyin kendini ifade etme biçimlerinden biri olup, yalnızca estetik haz yaratmakla kalmaz; aynı zamanda bireyin çevresiyle kurduğu iletişimi güçlendirir, duygu ve düşüncelerini yapılandırmasına yardımcı olmaktadır.

Sanat eğitiminin çağdaş eğitimdeki işlevi, öğrencilerin yaratıcılıklarını geliştirme, kendine güven duyma, estetik değerlere karşı duyarlılık kazanma ve empati kurabilme gibi temel becerilerle doğrudan ilişkilidir. Bu yönüyle sanat eğitimi, bireylerin bireysel gelişimlerine katkı sağladığı kadar, toplumsal yaşama katılımlarını da güçlendirmektedir. Bu durumda, eğitim ortamlarında yaratıcı ve yapılandırmacı yaklaşımların öne çıkması, sanat eğitimi ile bütünleşen yöntem ve tekniklerin kullanımını daha da önemli hâle getirmiştir.

Yaratıcı drama, bu süreçte etkin ve dönüştürücü bir yöntem olarak öne çıkmaktadır. Katılımcıların doğaçlama, rol oynama ve canlandırma gibi teknikler yoluyla aktif katılım sağladığı yaratıcı drama, bireyin hayal gücünü ve duygusal farkındalığını artırırken, öğrenmeyi deneyimsel hâle getirerek daha kalıcı ve anlamlı bir hâle dönüştürmektedir. Özellikle etkinlik temelli öğretim yaklaşımlarıyla bütünleştğinde, yaratıcı drama öğrencilerin öğrenme sürecine etkin katılımını desteklemekte; bu da öğrencilerin hem bireysel hem de sosyal becerilerini geliştirmelerine imkân tanımaktadır. Bu bağlamda hazırlanan bu çalışma, sanat eğitimi kapsamında yaratıcı drama ve etkinlik temelli ders tasarımı teorik ve uygulamalı yönleriyle ele almakta; söz konusu yöntemlerin eğitsel işlevlerini ve öğrenci gelişimine katkılarını mevcut literatür ışığında değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

1.1. Problem Durumu

Geleneksel eğitim anlayışında öğrenciler çoğunlukla pasif bilgi alıcıları konumundadır. Bu durum, öğrencilerin öğrenme sürecine etkin katılımını sınırlamakta; yaratıcılık, eleştirel düşünme, problem çözme ve iletişim gibi 21. yüzyıl becerilerinin gelişimini zorlaştırmaktadır. Oysa çağdaş eğitim anlayışı, öğrencinin öğrenme sürecinde aktif bir özne olması gerektiğini savunmaktadır. Bu anlayış doğrultusunda, öğretim yöntem ve tekniklerinin de öğrenci merkezli, etkileşim temelli ve çok boyutlu öğrenmeyi destekleyici nitelikte olması gerekmektedir.

Sanat eğitimi, bu gereksinimlere cevap verebilecek çok yönlü bir alan olmakla birlikte, ne yazık ki eğitim programlarında çoğu zaman yeterince yer bulamamakta; uygulamaya yönelik etkinlikler sınırlı kalmakta veya yalnızca bilişsel kazanımlar ön planda tutulmaktadır. Oysa sanat eğitimi, bireyin estetik duyarlılığını, yaratıcı düşünme yetisini ve toplumsal farkındalığını geliştiren temel bir süreçtir. Bu sürecin yaratıcı drama gibi etkinlik temelli yöntemlerle desteklenmesi, öğrencilerin öğrenme sürecine aktif olarak katılmalarına, düşüncelerini ifade etmelerine ve çok yönlü gelişim göstermelerine olanak tanımaktadır. Ancak mevcut eğitim uygulamalarında, yaratıcı dramanın yeterince sistematik biçimde ders tasarımına entegre edilemediği, etkinlik temelli öğretim anlayışının ise teorik temelleri bilinmesine rağmen uygulamada sınırlı kaldığı gözlemlenmektedir. Bu durum, sanat eğitiminin dönüştürücü gücünün tam anlamıyla kullanılmasını engellemektedir. Dolayısıyla, yaratıcı drama ve etkinlik temelli öğretim yaklaşımlarının eğitsel işlevlerini ortaya koymak, bu yaklaşımların ders tasarımına nasıl entegre edilebileceğini incelemek ve sanat eğitimi bağlamında bu yöntemlerin potansiyel katkılarını belirlemek önemli bir ihtiyaç hâline gelmiştir. Bu çalışmanın temel problemi, Sanat eğitimine bağlı olarak etkinlik temelli ders tasarımlarının mevcut literatür ışığında derlenerek yeniden ortaya konulmasıdır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı; sanat eğitimi bağlamında *yaratıcı drama* ve *etkinlik temelli ders tasarımı* yaklaşımlarının eğitsel işlevlerini incelemek ve bu yöntemlerin öğrenme sürecine olan katkılarını kuramsal bir çerçevede değerlendirmektir.

Bu doğrultuda araştırmanın alt amaçları şunlardır:

1. Sanat eğitiminin bireysel ve toplumsal gelişim açısından taşıdığı önemi vurgulamak,
2. Yaratıcı drama yönteminin eğitimdeki yerini ve potansiyelini açıklamak,
3. Etkinlik temelli ders tasarımının temel ilkelerini belirlemek,
4. Yaratıcı drama ve etkinlik temelli öğretim uygulamalarının, yapılandırmacı eğitim anlayışı ile nasıl bütünleştirilebileceğini kuramsal olarak tartışmak,
5. Sanat eğitiminde yaratıcı ve etkileşimli öğretim stratejilerinin kullanımına dair farkındalık oluşturmak.

1.3. Araştırmanın Önemi

Günümüz eğitim sistemlerinde öğrencilerin yalnızca bilgi edinmeleri değil; aynı zamanda bu bilgileri yaratıcı, eleştirel ve estetik biçimlerde kullanabilmeleri beklenmektedir. Bu noktada sanat eğitimi, bireylerin çok yönlü gelişimini destekleyen, düşünceyi eyleme dönüştüren ve bireyin toplumsal yaşama etkin biçimde katılımını sağlayan önemli bir araç olarak öne çıkmaktadır. Özellikle etkinlik temelli öğretim yaklaşımları, öğrencilerin öğrenme süreçlerine aktif olarak katılmalarını sağlamakta; düşünme, sorgulama, iş birliği ve kendini ifade etme becerilerini geliştirmektedir. Bu çalışmanın önemi, sanat eğitimi kapsamında etkinlik temelli ders tasarımının eğitsel değerini kuramsal düzeyde ele alarak, söz konusu yaklaşımların çağdaş eğitim anlayışı içerisindeki işlevlerini görünür kılmasında yatmaktadır. Araştırma, özellikle öğretmen adayları, sanat eğitimi veren öğretmenler ve eğitim programı geliştiricileri için yol gösterici nitelikte kuramsal bir zemin sunmaktadır. Ayrıca bu çalışma, etkinlik temelli öğretimin; bireylerin yalnızca estetik ve sanatsal yönünü değil, aynı zamanda bilişsel, duyuşsal ve sosyal gelişim alanlarını da kapsayan çok boyutlu etkilerini ortaya koyması açısından önemli bir katkı sağlamaktadır.

2.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Eğitim

Platon'a göre eğitim, bireyin bedensel ve ruhsal yetilerini mükemmelliğe ulaştırma sürecidir. Bu bağlamda, eğitimin kapsamı oldukça geniş ve farklı disiplinleri etkilediğinden, eğitimle ilgili birçok tanım yapılmıştır.

Stein, eğitimi bireysel yeteneklerin uyumlu bir biçimde geliştirilmesi olarak tanımlamaktadır. Eğitim, bireyin yaşamında ve içinde bulunduğu kültürde amaçlanan davranış değişikliklerini kazandırma sürecidir. Başka bir ifadeyle, eğitim sürecinden geçen bireyde belirli davranış değişikliklerinin gözlemlenmesi beklenmektedir (Demirel, 2006).

Eğitim, bireyleri hem toplumu geliştirme, dönüştürme ve yönlendirme açısından hem de bireysel gelişim açısından en etkili araçlardan biridir. Uçan'a (1997) göre eğitim, bilinçli, istendik ve amaçlı bir kültürlenme, kültürleşme ve kültür aktarımı sürecidir. Ayrıca eğitim, toplumsal yaşantının doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Çalık, 2004).

Günümüzde eğitim, yeniliklere uyum sağlama ve çağdaşlaşma sürecinin temel unsurlarından biri olarak kabul edilmektedir. Bireyin yaratıcılığını ve yeteneklerini geliştirmesi, kendini ifade etme becerisini kazanması açısından eğitim önemli bir işlev üstlenmektedir. Eğitimin, insanlık adına uzun vadeli bir yatırım olduğu gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, eğitim politikalarının dikkatle planlanması ve hedeflerinin açık biçimde belirlenmesi büyük önem arz etmektedir. Sanatın eğitimin bir parçası olarak değerlendirilmesi, toplumların sanata ve sanatçılara atfettiği değerle doğru orantılıdır (Özsoy, 2003). Eğitim süreçleri ele alınırken yaratıcı dramının, çeşitli konuların öğretiminde etkili bir yöntem olduğu unutulmamalıdır. Bu yöntem aracılığıyla çocukların ve gençlerin hayal güçleri geliştirilmekte, farklı konulara yönelik anlayışları derinleşmekte ve dünyayı algılama becerileri artmaktadır (Aykaç, 2009).

Kendi kendine yetebilen toplumlar, bireyin gelişimine önem veren toplumlardır. Eğitim sürecine katılan bireyler, toplumun geleceğini şekillendiren aktörlerdir. Bireyin kendini gerçekleştirmesini teşvik eden çağdaş bir eğitim sistemi, toplumsal refahı ve yaşam kalitesini artırma potansiyeline sahiptir. Bu doğrultuda sanat eğitimi, bireysel farkındalığı artırarak toplumsal gelişimi destekleyen temel unsurlardan biri olarak öne çıkmaktadır (İşbilen, 2002).

İnsanlık, yaşamla denge kurma ve sürekli gelişme çabası içerisindeydir. Bu çaba, bireyin akıl ve duygu dünyasına ilişkin bilgi edinme arzusunu da içinde barındırır. Bilgi sahibi olmak, bireyin hem kendini geliştirmesine hem bireyselliğini toplumsallaştırmasına hem de dünyayı anlamasına katkı sağlar. Bu bağlamda sanat ve bilim, bireyler için temel bilgi kaynakları olarak hizmet etmektedir (Çetin, 2002).

2.2. Sanat

Sanat, insan ile gerçek dünya arasındaki estetik ilişkinin bir yansımasıdır. Resim, müzik, tiyatro, heykel gibi alanlar sanatın yalnızca biçimsel görünümünü oluşturur. Esasen sanat, yaşamı derinlemesine kavrayabilen ve onun en etkileyici yönlerini estetik bir dille ifade edebilen bireyin, bu yaşamı etkileyici sanat formlarına dönüştürme yeteneğidir.

Tuzlak'a (2004) göre sanat, güzellik ve estetik kaygılar üzerine inşa edilmiştir. Farklı biçimlerde algılansa da sanat, doğa ve toplumun bir yansıması olarak değerlendirilebilir; seyircinin beğenisini kazanan ve duysal ifadeyi ön plana çıkaran bir oluşumdur. Tepecik ve Pazarlıoğlu'na (2008) göre sanat, bireyin duygu ve düşüncelerini ifade etme yöntemidir. Aynı zamanda bireyin kendisi ve çevresi hakkında geliştirdiği düşünceler ile dünyaya karşı sergilediği tutumların ifadesi olarak da tanımlanabilir.

Sanat, bireylerin eğitiminde ve insanî niteliklerinin gelişiminde temel bir rol oynamaktadır. Sanat, bireylerin iç dünyalarını, çevrelerini ve kendilerini daha derinlikli biçimde anlamalarına katkı sağlar (Atan, 2007). Bununla birlikte sanat, farklı çağlar, toplumlar ve izleyiciler arasında bir iletişim aracı işlevi görmektedir. Toplumsal sınırlamaları aşarak geçmişin izlerini günümüze taşıyan sanat, somutlaşmış bir kültür ifadesi olup, hem geçmişe hem de geleceğe dair bilgiler sunar. Sanat, geleceği anlatmaya ve insanlıkla birlikte dönüşmeye devam edecektir (Ünver, 2002).

Çocuklar ve gençler sanat aracılığıyla yaşamla bütünleşir. Gerçek yaşamdan alınan olaylar bilinç düzeyinde işlenerek sanatsal ifade ile aktarılır. Sanat, bireylere gerçek hayatta doğrudan deneyimleyemeyecekleri durumları hissettirme ve yaşatma imkânı sunar. Bu süreç, bireyin gelişimine katkı sağlamakla birlikte, onu yönlendirmeye değil, desteklemeye yönelik bir araçtır. Özellikle çocukların sanat yoluyla örneğin resim ve drama gibi yollarla paylaşma, empati kurma ve dayanışma gibi kavramları öğrenmesi, onların gerçek yaşam deneyimlerini anlamlı biçimde etkilemektedir (Etike, 1995).

Sanat, bireyin iç dünyasını ve dış dünyadaki olayları ifade edebileceği güçlü bir araçtır. Bu yönüyle sanat, bireylerin seslerini duyurdukları bir iletişim biçimi olarak değerlendirilebilir. İnsan, doğası gereği kültürel, toplumsal ve duygusal bir varlıktır. Duygusal, bilişsel, sezgisel ve dinamik davranış kalıplarına sahip olan birey, yaşamda farkındalık kazanır. Bu çerçevede sanat, sezgiyle beslenen bir varlık biçimi olarak insanın canlılığı içinde kendini ifade eder. Sanat, bireylerin duygu, düşünce, izlenim ve deneyimlerini estetik ve yaratıcı yollarla özellikle görsel sanatlar aracılığıyla dışa vurduğu bir anlatım biçimidir (Uçan, 2002).

Geçmişte yaşanan olayların ve eylemlerin anlaşılması, günümüzü doğru yorumlayabilmek açısından zorunludur. Tarih, kayıt altına alınmış belgeler aracılığıyla geçmişten bugüne bilgi aktarımı sağlar. Ancak sanat, yazılı ifadeden farklı olarak, başkalarının duygu ve düşüncelerini daha etkili biçimde aktarabilen bir araçtır. Bu nedenle, sanat eserleri yazının henüz var olmadığı dönemler hakkında önemli bilgiler sunar. Ayrıca yazı, dil ile doğrudan bağlantılı olduğundan, herkesin içeriğini anlayabilmesi mümkün değildir. Buna karşın sanat, dilin ötesinde evrensel bir ifade biçimi olarak okuryazarlık düzeyinden bağımsız şekilde tüm bireylere hitap edebilir. Bu bağlamda sanat, her dönemde güçlü bir anlatım ve iletişim aracı olma işlevini sürdürmektedir (Aytaç, 1981).

2.3. Sanat Eğitimi

İnsanın en temel gereksinimlerinden biri, kendini ifade etme ihtiyacıdır. Sanat eğitimi, bireyin kendini anlamlı ve farklı biçimlerde ifade etme yeteneğini geliştirmede önemli bir rol üstlenir. Bu eğitimin temel bileşenlerinden biri olan yaratıcı drama, düşünme becerilerinin, yaratıcılığın ve kişisel gelişimin desteklenmesini sağlar ve sanatın eğitim süreci içerisindeki bütünleyici rolünü ortaya koyar (İbişoğlu, 1994).

Çocukların güzel sanatlara ilişkin bilgi edinmesinin amacı, sanatsal yaratıcılığı geliştirmek, çevreyi estetik açıdan dönüştürmek ve sanat yoluyla kendini ifade etme becerisi kazanarak estetik bir kişilik oluşturmaktır (Türkkan, 2008). Sanat eğitimi, özgür düşünen, hümanist, yaratıcı, toplumu ile bütünleşmiş, değişen koşullara uyum sağlayabilen ve geleceğe yön verebilen bireylerin yetiştirilmesinde hayati bir öneme sahiptir (Buyurgan vd., 2008).

Sanat eğitiminin amacı yalnızca sanatçı yetiştirmek değildir. Güzel sanatlar eğitimi, bireylerin mesleki tercihleri ne olursa olsun, sanatı ve estetik değerleri tanımalarını, sorgulama becerisi kazanmalarını ve farklı bakış açıları geliştirmelerini hedefler. Millî Eğitim

Bakanlığı'na (1997) göre, sanat eğitimi sadece özel yetenekli bireylerle sınırlı kalmayıp tüm öğrencilere yönelik olarak planlanabilir.

Sanat eğitimi sürecinde çocuklar çeşitli sanatsal etkinliklere katılarak yaratıcılıklarını ifade ederler. Bu süreçte entelektüel ve duygusal gelişimlerinin yanı sıra teknik bilgi ve beceriler de kazanırlar. Materyalleri analiz etme, görselleştirme, eleştirme ve değerlendirme gibi beceriler kazanan birey, grup içinde etkileşim kurarak iletişim yeteneklerini geliştirir. Bu etkileşim, eğitim ortamını zenginleştirerek katılımcıların estetik duyarlılığının artmasına katkı sağlar (Kurtuluş, 2006).

Sanat eğitiminin temel amacı, bireyin entelektüel, algısal ve duygusal yönleriyle dengeli bir şekilde gelişmesini sağlamaktır. Ancak günümüz eğitim programlarında bu bütüncül yaklaşımı yansıtan kapsamlı bir sanat eğitimi dersi henüz yer almamaktadır. Modern sanat; resim, heykel, müzik, tiyatro, dans, sinema gibi disiplinler arası bir yapıya sahiptir. Örgün eğitimde sanat eğitimi dendiğinde genellikle Görsel Sanatlar dersi öne çıkmakta, sanat eğitiminin sorunları bu ders kapsamında değerlendirilmektedir. Bu dersin temel amacı öğrencilerin yaratıcılıklarını geliştirmektir. İlhan'a (2006) göre, oyun bu amaca ulaşmada en etkili yöntemlerden biridir. Tüm öğrenciler altyapı ya da yetenek düzeylerinden bağımsız olarak sanatın sunduğu eğitim fırsatlarından yararlanma hakkına sahiptir. Sanat eğitimi, bireylerde çoklu yeteneklerin gelişimini destekleyerek, simge ve göstergelerin analizinde katkı sağlar (Grenfell, 1996).

Türkdoğan'a (1984) göre sanat eğitimi, bireyin estetik duyarlılığını, yeteneklerini ve yaratıcılığını geliştirmek amacıyla ruhsal ve fiziksel gelişimin bir parçası olarak işlev görür. Geniş anlamda sanat eğitimi, bireyin duygularını, düşüncelerini ve izlenimlerini estetik düzeyde ifade etmesini sağlayan bir süreçtir. Bu bağlamda sanat eğitimi, bireyi çağdaş ve medeni bir insan hâline getirme ve medeni bir toplum oluşturma çabasının temel taşlarından biridir.

Sanat eğitimi; görsel algı, estetik değer takdiri, hayal gücü, yaratıcı düşünme, konuşma, yazma ve okuma gibi çok yönlü becerilerin gelişimini destekler. Bu süreç, beynin sağ ve sol yarım küresinin dengeli kullanımını teşvik eder. Böylece birey, müzik, şiir, edebiyat, drama ve plastik sanatlar gibi disiplinler aracılığıyla çok yönlü bir eğitim almış olur.

Sanat eğitimi süreci, bireylerin estetik kaygılarını, düşünce yapılarını ve görüşlerini geliştirmeyi hedefler. Bu doğrultuda öğrenciler, sanatçıları ve sanat eserlerini anlamaya yönelik çeşitli etkinliklere katılır; sanatın taşıdığı anlamı kavrar ve eserlere saygı duymayı öğrenir. Bir nesnenin sanat eseri olup olmadığına ve bu eserlerin nasıl değerlendirilmesi gerektiğine dair farkındalık kazanır. Sanat eserlerini tanımlama, analiz etme ve yorumlama süreci bireyin yargı oluşturma yetisini geliştirir. Dolayısıyla çağdaş sanat eğitimi, yetenekten bağımsız olarak herkes için gerekli bir öğrenme alanı olarak değerlendirilmektedir (Artut, 2007).

Sanat öğretiminde kullanılacak araç ve yöntemlerin, öğrencilere kazandırılmak istenen davranışlarla uyumlu olması önemlidir. Öğrencilerin gelişim düzeylerinin farklılık göstermesi

nedeniyle, öğretmenlerin çeşitli sanatsal öğrenme yöntemlerini bir arada kullanmaları ve gerektiğinde bireyselleştirilmiş öğretim uygulamaları yapmaları gerekebilir. Sanat eğitimi, yalnızca beceri kazandırma değil, aynı zamanda bilgi edinme ve düşünsel üretimi destekleyen bir süreçtir. Çocukların analiz yapma, düşünme ve özgün ürünler ortaya koyma becerilerini geliştirmek, çağdaş sanat eğitiminin temel hedeflerindendir (Artut, 2007).

Sanat eğitimi, çocuk ve gençlerin yalnızca dinleyerek değil, görerek, hissederek, sorgulayarak, araştırarak ve yaşayarak öğrenmelerini sağlar. Bu eğitim türü, bireyin kendini gerçekleştirme kapasitesini, çevresiyle sağlıklı ilişkiler kurma becerisini, yaratıcı tasarımlar geliştirme yetisini ve yeni fikirler üretme potansiyelini artırır. Bu süreç, sanat eğitimi kuramları ve uygulamaları ile üretim ve tüketim alanlarında da etkin bir biçimde kullanılmaktadır (San, 1983).

Sanat eğitiminin temel amacı, bireyin sanatçı olması değil; araştırmacı, yaratıcı, duyarlı ve üretken bir birey olarak toplumda yer almasını sağlamaktır (Şahin, 1993). Sanat eğitimi alan bireyler, estetik duyarlılığa sahip, özgün düşünebilen ve yaşamın farklı yönlerine değer katabilen bireyler olarak çağdaş demokrasilerde ihtiyaç duyulan kimliği kazanırlar. Bu bireyler, sanat yoluyla dünyanın güzelliğine katkıda bulunabilir ve yaşamın her alanında daha başarılı ve mutlu olabilirler (Eti, 1995).

Sanat eğitimi, çevreye duyarlı, düşünce ve duygularını özgürce ifade edebilen bireyler yetiştirir. Bu bireyler estetik çevre bilincine sahiptir, araştırır, karşılaştırır, geçmişin değerini bilir, bugünü kavrar ve geleceğe yönelik umut geliştirir. Problem çözme becerilerine, teknik bilgi ve özgüvene sahip bu bireyler, yaratıcı düşünme ve paylaşma kapasitesiyle özgün üretimler ortaya koyarlar (Pekmezci, 2002).

Sanat eğitimi, bireyin çevresiyle birlikte geliştiği özgün bir süreçtir. Sanat eğiticisi, neyi, nasıl ve neden öğreteceğini bilme sorumluluğuna ve bu süreci yönlendirme olgunluğuna sahip olmalıdır. Modern sanat eğitimi kapsamında ödüllendirme ve teşvik yöntemleri, bireyin katılım düzeyini artırarak üretkenliğini destekleyebilir. Bu sayede bireyler, yaşamı ve sanatı yeni bir perspektiften değerlendirme yetisi kazanabilir. Artan memnuniyet düzeyi ise sanat ürünlerinin niteliğini doğrudan etkiler. Günümüz koşullarında uzmanlık bilgisi, gerçek anlamda bir güç kaynağı olarak öne çıkmaktadır (Gümüş, 1999).

2.4. Sanat Eğitiminin Gerekliliği ve Önemi

Günümüzde sanat eğitiminin yaratıcılığın gelişiminde önemli bir rol oynadığı artık genel kabul görmüş bir gerçektir. Bu bağlamda etkinlik temelli yaratıcı drama eğitimi, sanat eğitiminin ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Drama sanatı, doğası gereği tüm sanat dallarıyla ilişki hâlinindedir. Bu nedenle tiyatro, bale, konser, sergi gibi sanatsal etkinliklere katılım sağlayan bireylerin, sanat kuramlarını, akımlarını, eleştirilerini ve tarihsel gelişimini yakından takip etmeleri gerekmektedir.

Sanat eğitimi ve yaratıcılıkla ilgilenen bireylerin, sanatın tarihsel süreçte nasıl bir evrim geçirdiğini ve özellikle içinde bulundukları döneme özgü sanat anlayışlarını bilmesi, kendi sanatsal üretimlerinde bu bilgi birikimini göz önünde bulundurmaları büyük önem taşımaktadır. Zira sanat, tarih boyunca kimi zaman sanatçının iç dünyasını, kimi zaman ise sanat yapıtını ve onu algılayan bireyin dünyasını yansıtan bir işlev üstlenmiştir. Bu süreçte sanat yapıtı, izleyici, sanatçı ve dönemin toplumsal koşulları sanatın temel bileşenlerini oluşturmuştur.

Sanat kuramları ve akımlarının ortaya çıkışı da bu bileşenlerin değişimine bağlı olarak şekillenmiştir. Sanatçılar, özellikle Antik Çağ'dan 19. yüzyıla kadar olan süreçte dış dünyada meydana gelen olayları yansıtmaya eğilimindeydiler. Bu dönemlerde etkili olan “*yansıtmacı sanat kuramı*” kapsamında, sanatçılar kendi düşüncelerini, gözlemlerini ya da genellemelerini sanatsal üretimlerine aktarmışlardır. Aristo ve Platon’un sanat anlayışları bu kuramın temel felsefi kaynakları arasında yer almaktadır. Rönesans döneminde özellikle Aristoteles’in görüşleri yeniden ele alınmış ve ideal ile genel güzellik anlayışı sanat yoluyla yansıtılmaya çalışılmıştır. Bu dönemde sanat, yalnızca bireysel değil, toplumsal yaşamı da yansıtan bir nitelik kazanmış; hatta işçi sınıfı gibi toplumsal gruplar da sanatın konusu hâline gelmiştir. 19. yüzyıla kadar sanat, “*yol boyunca gezdirilen bir ayna*” metaforuyla özetlenebilecek biçimde dış dünyayı yansıtan bir araç olarak görülmüştür. Ancak 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sanat anlayışı yön değiştirerek sanatçının iç dünyasına odaklanmaya başlamıştır. Bu dönemde ortaya çıkan empresyonizm (izlenimcilik), ekspresyonizm (dışavurumculuk) gibi akımlar ve bunlara bağlı sanat grupları örneğin “*Die Brücke*”, “*Fovizm*” ve “*Der Blaue Reiter*” sanatçının duygularını, düşüncelerini ve içsel deneyimlerini sanatsal biçimlerde ifade etmeye yönelmişlerdir (Çakır, 2007).

Sanat eğitimi, bireylerin özgüven sahibi, yaratıcı, üretken ve estetik duyarlılığı gelişmiş bireyler olarak yetişmesini amaçlar. Bu yönüyle sanat eğitimi, yalnızca bireysel gelişimi değil, aynı zamanda uygar ve bilinçli bir toplumun inşasını da hedefler. Sanat eğitiminin temel hedeflerinden biri, bireylerin düşünme ve görme yeteneklerini geliştirerek analiz, sentez ve araştırma becerileri kazanmalarını sağlamaktır. Read’e (1960) göre sanat, insanın kendi insanlığını tanıma sürecidir.

Sanat eğitimi, toplumun yaratıcı potansiyelini ve verimliliğini artıran en etkili araçlardan biridir. Aynı zamanda bireylerin yeteneklerine uygun meslekleri keşfetmelerini ve kendilerini bu doğrultuda tanımlarını da destekler. Estetik eğitim yalnızca bireysel gelişime değil, toplumsal ve kültürel gelişime de katkıda bulunan bir yatırımdır. Estetik duyarlılığı yüksek bireylerin yetişmesi, hem kültürlerin tanınmasına olanak sağlar hem de bireylerin yaratıcılıklarını çağdaş bir bakış açısıyla ortaya koymalarına yardımcı olur (Cömert, 2002).

2.5. Etkinlik Temelli Ders Tasarımı

Eğitim sürecinde öğrenme ve öğretme, birbirine sıkı sıkıya bağlı olarak işleyen iki temel unsurdur. Eğitim, bireyleri doğru, kapsamlı ve güvenilir bilgilerle donatmak ve onları entelektüel açıdan güçlendirmek amacıyla kullanılan en önemli araçlardan biridir. Bu süreçte öğretmenler, bilgiyi gelecek nesillere aktaran rehber konumundadır. Bu nedenle öğretmenlerin,

ders içeriklerine ve alan bilgilerine yeterince hâkim olmaları büyük önem taşımaktadır. Öğrencilerin yaratıcı düşünme ve eleştirel analiz becerilerini geliştirebilmeleri için öğretmenlerin sahip oldukları bilgi ve deneyimleri tarafsız, açık ve anlaşılır biçimde aktarmaları gerekmektedir (Anwer, 2019). Ericksen (1978), sınıf ortamında etkili öğrenmenin ön koşulunun, öğretmenin öğrencilerin dikkatini derse çekebilmesi olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda, etkinlik temelli öğretim uygulamaları, öğrencilerin derse olan ilgilerini sürdürmeleri açısından önemli bir rol üstlenmektedir (Ünal & Aksüt, 2021).

Etkinlik temelli öğrenme yaklaşımı, öğrencilerin öğrenme sürecine pasif dinleyiciler olarak değil, aktif katılımcılar olarak dâhil olmalarını sağlar (Kavak, 2020). Macdonald ve Twining (2002), etkinlik temelli öğrenmeyi öğrenci merkezli bir pedagojik yaklaşım olarak tanımlamışlardır. Yapılandırmacı öğrenme kuramına dayanan bu yaklaşım, öğrencilerin bilgiye etkin katılım yoluyla ulaşmalarını hedefler. Aynı zamanda bu yaklaşım, öğrencilerin problem çözme becerilerini geliştirmelerine, bilgi ve becerilerini farklı durumlara transfer edebilmelerine olanak tanıyan zihinsel modeller oluşturmalarına da katkı sağlar (Ul-Haq, Khurram & Bangash, 2017).

Etkinlik temelli öğretim sürecinde öğrenciler, elde ettikleri bilgileri kendi yaşam deneyimleriyle ilişkilendirerek anlamlandırır. Bu yaklaşım, başarılı bir öğrenci-öğretmen etkileşimi üzerine inşa edilir. Öğrenciler bu süreçte araştırma yapmaya, keşfetmeye, deneysel etkinliklerde bulunmaya, iş birliği içerisinde çalışmaya ve öğrenme sürecinden keyif almaya teşvik edilirler (Keengwe, Onchwari & Onchwari, 2009). Bu bağlamda öğretmenin görevi yalnızca bilgi aktarmak değil; aynı zamanda öğrenme sürecini kolaylaştırmak, öğrencilerin ilgisini canlı tutmak ve onları öğrenmeye motive etmektir.

Etkinlik temelli öğretime başlamadan önce öğretmenin, süreci detaylı biçimde planlaması ve öğrenmeyi destekleyici materyalleri önceden hazırlaması büyük önem taşır (Tural, 2015). Etkinlik temelli öğretimin çeşitli belirgin özellikleri bulunmaktadır (Toprak, Uğurel, Tuncer & Koyunkaya, 2017). Bu özellikler arasında;

- Etkinlik temelli öğretimin, yaratıcılığı teşvik eden, farklı düşünme biçimlerini destekleyen ve günlük yaşamla ilişkilendirilebilen bir yapıya sahip olması (Duman, 2019),
- Öğrencilerin bilgilerini çeşitli koşullar altında uygulama becerilerini geliştirmesi (Kösterelioğlu & Yapıcı, 2016),
- Öğrencilerin öğrenme sürecine etkin şekilde katılımının sağlanması (Aslan & Bulut, 2021),
- Öğrencilere mantıksal çıkarımlarda bulunma fırsatı sunması (Erdem & Sarpkaya Aktaş, 2018) yer almaktadır.

2.6. Yaratıcı Drama

Etkinlik temelli bir öğretim yaklaşımı olarak öne çıkan yaratıcı drama, katılımcıların kendi yaratıcı buluşlarına, özgün düşüncelerine ve deneyimlerine dayanarak oluşturdukları

eylem durumlarını, herhangi bir önceden yazılmış ya da planlanmış metne bağlı kalmaksızın doğaçlama yoluyla canlandırmalarıdır. Bu yöntem, katılımcının kişisel anılarını ve birikimlerini temel alarak gerçekleştirdiği canlandırmalarla şekillenir.

Yaratıcı drama, öğrencilerin hayal gücünü ve gönüllü katılımını teşvik ederek hem akademik hem de kişiler arası ilişkilerin gelişmesini sağlar. Yazılı bir metne dayalı olmaksızın gerçekleştirilen bu süreçte öğrenciler, farklı rolleri üstlenerek öğrenme sürecine aktif olarak katılırlar. Geleneksel tiyatro oyunlarında oyuncular başkaları tarafından yazılmış diyalogları canlandırırken, yaratıcı dramada bireyler kendi ifadeleriyle düşüncelerini ve duygularını yansıtır. Bu yöntem, bireylerin duygularını ve düşüncelerini canlandırarak konuya ilişkin yeni anlamlar üretmelerine olanak tanır. Dokunma, konuşma, dinleme, işitme ve düşünme gibi çok yönlü etkinliklerle tüm vücut öğrenme sürecine katılır. Duyuların tamamının harekete geçirildiği bu öğrenme modeli, öğrencinin dikkatini yoğunlaştırmasını sağlayarak öğrenmenin kalıcılığını artırmaktadır (Aykaç, 2013).

Yaratıcı drama eğitiminin temel özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

1. Öğrencilerin yaratıcı ve özgün fikirlerine, deneyimlerine dayanarak eylem durumları geliştirir.
2. Kurgusal dünya ile gerçek dünya arasında etkileşim kurar.
3. Grup çalışmasına dayalı olarak yürütülür ve katılımcılığa önem verir; grup üyelerinin yaşam deneyimlerinden beslenir.
4. Öğrencilerin iç dünyaları ile çevreleri arasında etkili bir bağ kurar.

Drama, öğrencilerin bir sorunu çözmek ve ortak çözümler üretmek amacıyla grupla iş birliği içerisinde çalışmasını sağlayan sosyal bir süreçtir. Bu süreçte öğrenci, belirli bir duruma girer, çatışma yaşar, bu çatışmayı kurgusal bir bağlamda deneyimler ve grup içi iletişimi gözlemler. Drama liderinin rehberliğinde bu süreci sorgular, yeniden analiz eder ve sürecin doğal bir parçası haline gelir. Kurgusal gerçeklik ile yaşanmış gerçeklik arasındaki geçiş, öğrenme sürecinin devamlılığını sağlar.

Yaratıcı drama, diğer sanat türleriyle etkileşim kurmayı da kolaylaştırır. Birçok yaratıcı drama etkinliğinde müzik, dans ve görsel sanatlar aktif biçimde kullanılır. Bu yöntem, sınıf içi etkinliklerde zamandan tasarruf sağlayan etkili bir araçtır. Pantomim, grafik canlandırmalar, güdümlü görselleştirme, drama oyunları, kukla tiyatrosu gibi yaratıcı drama teknikleri öğretmenler tarafından derslerde uygulanabilir (Piecza, 2013).

Yaratıcı dramanın duygusal, düşünsel ve bedensel boyutları bir arada barındırması, onu etkili bir öğrenme yöntemi hâline getirir. Bu yöntem aracılığıyla öğrenciler, çeşitli öğrenme biçimlerine yönelik beceriler kazanırlar. Duyularla öğrenme arasında kurulan bağ, yaratıcı dramanın eğitsel değerini artırmaktadır (Üstündağ, 2004). Son olarak, yaratıcı drama öğrencileri pasif öğrenici konumundan çıkararak, duyularını ve bedenini etkin biçimde kullanmalarını sağlar. Öğrenme sürecine aktif katılım, konuların daha iyi kavranmasına ve içselleştirilmesine katkı sunar. Yaratıcı drama; bilişsel, duyuşsal ve devinışsel becerileri

bütüncül bir şekilde bir araya getirerek, öğrenme sürecinde etkili bir yöntem olarak değerlendirilmektedir. Katılımcılar, başkalarının duygu, düşünce ve hareketlerinden etkilenecek kendi öğrenme yollarını keşfederler. Ayrıca bireysel yaşam öykülerinden yola çıkarak daha derinlemesine düşünsel çıkarımlar gerçekleştirme imkânı bulurlar (Ömeroğlu, 1991).

2.6.1. Yaratıcı Drama Aşamalarının İncelenmesi

İlk olarak incelenmesi gereken ısınma-hazırlık aşamasıdır. Keyik'e (2011) göre, yaratıcı dramanın; bedensel hareketlerin yoğun olarak yer aldığı, duyuların aktif biçimde kullanıldığı, içe dönük çalışmaların gerçekleştirildiği ve grup dinamiğini oluşturmaya yönelik olarak uyum sağlama ile güven kazanmaya dayalı kuralları bulunan, lider tarafından yapılandırılan bir yöntem olduğunu ifade etmektedir.

Adıgüzel (2015) ise yaratıcı drama sürecinde ısınma aşamasının, bir sonraki etkinliklerin verimliliği açısından kritik öneme sahip olduğunu vurgulamaktadır. Isınma etkinlikleri; katılımcılarda mevcut olan veya sürecin başlangıcında ortaya çıkan gerginliği azaltmak, gerekli durumlarda bu gerginliği açığa çıkarıp çözümlemek amacıyla planlanmalıdır.

Isınma çalışmalarının temel özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

1. Basit fiziksel aktiviteleri içerir; bu hareketler, düşünme ve eylem arasındaki dengeyi sağlar.
2. Öğrencilerin etkinliklere daha rahat ve anlaşılır bir biçimde katılmalarını destekler.
3. Yaratıcı çalışmalara katılımı teşvik eder.
4. Katılımcıların sınıf ortamından dış dünyaya geçişini kolaylaştırır.
5. İş birliği yapma ve güven geliştirme becerilerini destekler.
6. Etkinlikler arasında anlamlı ilişkiler kurarak, sınıf ortamındaki bireylerin birbirlerinin farkına varmasını ve sağlıklı ilişkiler geliştirmesini sağlar.

Maley ve Duff'a (2005) göre bu süreç, bireylerin çevresindeki diğer kişilerle nasıl ilişki kuracaklarına dair farkındalıklarını artırmaya yönelik bir sorgulama süreci de barındırmaktadır.

Isınma-hazırlık kısmı tamamlandığında devamında canlandırma gelmektedir. Oyun, önceden belirlenmiş kurallar çerçevesinde ders konuları doğrultusunda özgürce tasarlanmakta ve geliştirilmektedir. Öğrenciler, rollerini canlandırırken hayal güçlerini, dil becerilerini, empati yetilerini ve sosyal etkileşim kapasitelerini geliştirme fırsatı bulurlar (Karakaya, 2007). Bu süreçte en sık kullanılan teknikler arasında canlandırma, rol oynama ve doğaçlama yer almaktadır. Canlandırma aşamasında, lider konumundaki öğretmen uygun anlarda role girerek sürecin sağlıklı bir biçimde ilerlemesine katkı sağlamalıdır.

Wee (2009), bu aşamada çocukların deneyimlerinden, yaşam öykülerinden, hayal güçlerinden ve yaratıcılıklarından faydalanarak drama teknikleri aracılığıyla bir yapı oluşturduklarını belirtmektedir. Süreç içerisinde belirlenen konu doğrultusunda doğaçlama

etkinlikleri gerçekleştirilmekte, roller katılımcılar arasında paylaşılmaktadır. Bu aşamada öğrencilerden, jest ve mimiklerini kullanarak canlandırdıkları karakterlerin duygu ve düşüncelerini ifade etmeleri beklenmektedir. Bu duygular arasında sevinç, keder, hüzn, endişe, hayal kırıklığı ve utanç yer almaktadır.

Canlandırma kısmı tamamlandıktan sonra devamı olarak değerlendirme ve tartışma kısmı devreye girmektedir. Yaratıcı drama sürecinde, katılımcıların yaşantıyı nasıl algıladıklarına ve bu yaşantıya ilişkin duygu, düşünce ve görüşlerine yer verilen değerlendirme aşaması, aynı zamanda sürecin sonunda kazanılan bilgi ve deneyimlerin ilerleyen yaşantılara etkisinin olup olmadığını irdelemeyi amaçlar (Adıgüzel, 2015).

Genç (2005), dramatik uygulamalar ve canlandırmaların ardından öğrencilerin görüşlerinin alındığı aşamayı değerlendirme süreci olarak tanımlar. Bu aşamada, öğrencilerin ilgi alanlarına yönelik sorular yöneltilir ve onların düşünceleri alınır. Böylece, yaratıcı drama süreci hem süreç odaklı hem de sonuç odaklı olarak değerlendirilir.

Önder'in (2010) belirttiği üzere, yaratıcı drama uygulamalarının sonunda yapılan tartışma ve değerlendirme süreci çeşitli faydalar sağlar. Bu aşama, öğrenilen bilgilerin kalıcılığını artırmaya yönelik önemli bir işlev görür.

Değerlendirme sürecinin temel özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

1. Yaratıcı drama etkinlikleri, soyut öğrenmeden ziyade somut yaşantılara odaklanır. Süreç boyunca öğrencilerin neleri gerçekleştirdikleri ya da gerçekleştiremedikleri fark ettirilir.
2. Katılımcıların duygularını ifade etmelerine imkân tanınır.
3. Bu süreçte liderin görevi, ayrıntılı ve yönlendirici sorular sormak; yorum yapmaktan kaçınarak katılımcıyı destekleyici bir tutum sergilemektir.
4. Lider, elde edilen değerlendirme sonuçları doğrultusunda katılımcıların anlama düzeyini analiz edebilir ve grubun gelişim seviyesine uygun olarak sürecin sonraki aşamalarını planlayabilir (Önder, 2010).

3. YÖNTEM

Bu araştırma, nitel araştırma desenine dayalı olarak yürütülmüş kuramsal bir derleme çalışmasıdır (Özdemir & Tuti, 2023). Çalışmada, sanat eğitimi kapsamında etkinlik temelli öğretim yaklaşımları mevcut literatür doğrultusunda kuramsal açıdan ele alınmış ve bu yöntemlerin eğitim süreçlerindeki işlevleri, bireysel ve toplumsal kazanımlar açısından değerlendirilmiştir. Araştırmada betimsel yöntem kullanılmış olup (Ültay, Akyurt & Ültay, 2021), konuya ilişkin yerli ve yabancı kaynaklardan elde edilen bilgiler doğrultusunda kavramsal bir çerçeve oluşturulmuştur. Bu kapsamda; yaratıcı drama, sanat eğitimi, yapılandırmacı öğrenme, etkinlik temelli ders tasarımı gibi temel kavramlar kuramsal temelleriyle birlikte incelenmiş, çeşitli akademik yayınlar, kitaplar, tezler ve makalelerden yararlanılmıştır.

4.BULGULAR VE YORUMLAR

Bu araştırma kapsamında yapılan kuramsal incelemeler ve literatür değerlendirmeleri doğrultusunda, etkinlik temelli öğretim yaklaşımlarının sanat eğitimi sürecinde çok yönlü katkılar sunduğu belirlenmiştir. Bulgular, bu yöntemlerin yalnızca bilişsel gelişimi desteklemediğini; aynı zamanda öğrencilerin duyuşsal, sosyal ve devinışsel yönlerini de geliştirdiğini ortaya koymaktadır. Yaratıcı drama, bireyin hayal gücünü harekete geçirerek özgün düşünceler üretmesini sağlamakta; doğaçlama, rol oynama ve canlandırma gibi teknikler yoluyla öğrencilerin derse aktif katılımını teşvik etmektedir. Sürecin merkezine öğrenciyi alan bu yaklaşım, yaparak ve yaşayarak öğrenmeyi desteklemekte; böylece öğrenmenin kalıcılığını artırmaktadır. Ayrıca öğrenciler bu süreçte empati kurma, grup içinde sorumluluk alma ve farklı bakış açılarını anlama becerilerini geliştirme fırsatı bulmaktadırlar. Diğer etkinlik temelli ders tasarımları ise öğrencilere bilgiyi doğrudan aktarmak yerine, onları keşfetmeye, araştırmaya ve üretmeye teşvik eden bir öğrenme ortamı sunmaktadır. Bu yaklaşım sayesinde öğrenciler, öğrenme sürecine yalnızca zihinsel değil, aynı zamanda bedensel ve duygusal olarak da katılmakta; bu da öğrenmenin çok boyutlu gerçekleşmesine olanak tanımaktadır. Öğrencilerin problem çözme, karar verme ve yaratıcı düşünme becerilerinin gelişiminde bu yöntemin etkili olduğu vurgulanmaktadır. Araştırmada ulaşılan kuramsal bulgulara göre, yaratıcı drama ve diğer etkinlik temelli öğretim yöntemleri:

1. Sanat eğitiminin estetik, yaratıcı ve eleştirel yönlerini güçlendirmektedir.
2. Öğrencinin öğrenme sürecine gönüllü ve etkin katılımını artırmaktadır.
3. Sosyal-duygusal öğrenme hedeflerine ulaşmada önemli katkılar sunmaktadır.
4. Bireyin kendini ifade etme ve özgün ürün ortaya koyma becerilerini desteklemektedir.
5. Sanatı, bireysel ve toplumsal gelişimin temel bir aracı olarak değerlendirme bilinci kazandırmaktadır.

5.SONUÇ

Bu çalışma, sanat eğitimi bağlamında etkinlik temelli öğretim yaklaşımlarının eğitsel işlevlerini kuramsal düzeyde inceleyerek, söz konusu yöntemlerin bireyin çok yönlü gelişimine katkılarını ortaya koymayı amaçlamıştır. Elde edilen bulgular, yaratıcı drama ve diğer etkinlik temelli öğretim stratejilerinin, çağdaş eğitim anlayışıyla örtüşen, öğrenci merkezli ve yapılandırmacı bir öğrenme ortamı sunduğunu göstermektedir. Etkinlik temelli öğretim yaklaşımı, öğrenmeyi teorik bilgi aktarımının ötesine taşıyarak, öğrencilerin yaşantılarından yola çıkan, deneyime dayalı ve sorgulayıcı bir süreci teşvik etmektedir. Bu yönüyle, öğrencilerin öğrenmeye karşı tutumlarını olumlu yönde etkilediği, öğrenmenin kalıcılığını artırdığı ve ders içeriği ile gerçek yaşam arasında anlamlı bağlar kurmalarına olanak sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Sonuç olarak, sanat eğitimi sürecine etkinlik temelli öğretim yaklaşımlarının bütüncül biçimde entegre edilmesi; yalnızca sanatsal becerilerin değil, aynı zamanda bireysel farkındalık, toplumsal duyarlılık ve estetik değerlerin gelişimini de desteklemektedir. Bu bağlamda, sanat eğitimi veren öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının bu yöntemlere yönelik bilgi ve donanımlarının artırılması, eğitim programlarının bu yaklaşımları içerecek şekilde yeniden yapılandırılması önerilmektedir. Sanat eğitimi, bireyde estetik bir

bakış açısı geliştirmekle kalmamakta; aynı zamanda onu aktif bir yurttaş, yaratıcı bir birey ve duyarlı bir toplum üyesi olarak yetiştirmektedir.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, Ö. (2015). *Eğitimde yaratıcı drama*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Anwer, F. (2019). Activity-based teaching, student motivation and academic achievement. *Journal of Education and Educational Developement*, 6(1), 154-170.
- Artut, K. (2007). *Sanat eğitimi kuramları ve yöntemleri*. Ankara: Anı.
- Aslan, S. &. (2021). 6. sınıf sosyal bilgiler dersinde etkinlik temelli öğretimin kullanılmasının öğrencilerin çevresel okuryazarlık düzeylerine etkisi. *Turkish Journal of Educational Studies*, 8(1), 85-108.
- Atan, U. (2007). *Resim-iş öğretmenini yetiştirmede yaratıcı drama yönteminin grafik tasarımı derslerinde kullanılmasının erişi, tutum ve kalıcılığa etkisi*. Ankara: Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Aykaç, N. (2009). *Öğrenme ve öğretme sürecinde aktif öğretim yöntemleri*. Ankara: Natürel.
- Aytaç, Ç. (1981). *Sanat ve uygarlık*. Ankara: Dizi.
- Baran Burçoğlu, E. v. (2013). Sanat eserlerini incelemede yaratıcı drama yönteminin kullanımına ilişkin katılımcı görüşleri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(2), 182-197.
- Buyurgan, S. P. (2008). The children paintings from divided families at pre-school period and the expressions of these. *Proceedings of International Conference on Educational Science ICES'08*.
- Cömert, C. (tarih yok). Türkiye’de sanat eğitimi ve öğretmen yetiştirme. *Gazi Üniversitesi’nin Eğitimde 75. Yılı Sanat Eğitimi Sempozyumu’nda sunulmuş bildiri*. Ankara: Gazi Eğitim Fakültesi.
- Çakır İlhan, A. (2007). Yaratıcı drama ile örtüşen çağdaş sanat akımları. *Ankara Üniversitesi Yaratıcı Drama Dergisi*, 1(3-4), 139-157.
- Duman, İ. (2019). *Etkinlik temelli öğrenmeye dayalı ters-yüz edilmiş sınıf modelinin öğrencilerin akademik başarı ve öğrenme motivasyonları üzerindeki etkisi*. Sakarya: Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya Üniversitesi.
- Erdem, Ö. &-A. (2018). Ortaokul 7. sınıf öğrencilerinin cebir öğrenme alanında yaşadıkları kavram yanlışlarının giderilmesinde etkinlik temelli öğretimin değerlendirilmesi. *Türk Bilgisayar ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 9(2), 312-338.
- Ericksen, S. C. (1978). *The Lecture. Memo to the Faculty*. University of Michigan.

- Etike, S. (1995). *Sanat Eğitimi Yazıları*. Ankara: Ülke.
- Genç, H. N. (2005). Eğitimde drama ve/veya dramada eğitim. *Kazım Karabekir Üniversitesi Dergisi*, 12.
- Grenfell, J. (1996). Arts education: teaching the visual arts discipline-based art education. *Visual Arts*, 1-4.
- Gümüş, M. (1999). *Yönetimde başarı için altın kurallar*. İstanbul: Alfa Yayınevi.
- İlhan, A. Ç. (2006). İlköğretimde sanat eğitimi ve eğitsel yaratıcı drama. Ö. Adıgüzel içinde, *Yaratıcı drama: 1985-1998 yazılar* (s. 126). Ankara: Naturel.
- Karakaya, N. (2007). İlköğretimde drama ve örnek bir uygulama. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27(1), 103-139.
- Kavak, Ş. (2020). *STEM eğitimine dayalı etkinliklerin okul öncesi çocukların temel bilimsel süreç becerilerine etkisi*. Adana: Yayımlanmamış Doktora Tezi. Çukurova Üniversitesi.
- Keengwe, J. O. (2009). Technology and student learning: Towards a learnercentered teaching model. *Association for the Advancement of Computing in Education*, 17(1), 11-22.
- Keyik, S. (2011). *Sanat eğitimi derslerinde yaratıcı drama etkinlikleri*. Ankara: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kösterelioğlu, İ. &. (2016). Etkinlik temelli öğrenme sürecinin öğretmen adaylarının yapılandırmacı öğrenme ortamı algılarına etkisi. *International Journal of Human Sciences*, 13(1), 1342-1354.
- Kurtuluş, Y. (2006). *Sanat bilimi ve sanat eğitimi uygulamaları, sanat eğitiminde sanat biliminin rolü*. Ankara: Naturel.
- Macdonald, J. &. (2002). Assessing activity-based learning for a networked course. *British Journal of Educational Technology*, 33(5), 603-618.
- Maley, A. v. (2005). *Drama techniques: A resource book of communication activities for language teachers*. United Kingdom: Cambridge University.
- MEB. (1997). *Resim-iş öğretmen kılavuzu, ilköğretim 1. kademe*. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.
- Ömeroğlu, E. (1991). *Yaratıcı drama eğitiminin İngiltere’de okulöncesi eğitiminde kullanılmasıyla ilgili bir inceleme*. Ankara: Natürel.
- Önder, A. (2010). *Yaşayarak öğrenme için eğitici drama*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Özdemir, M. &. (2023). Nitel Araştırma Desenleri: Metodolojik Bir Temellendirme. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 11(2), 217-235.
- Özsoy, V. (2003). *Görsel sanatlar eğitimi Resim-is eğitiminin tarihsel ve düşünsel temelleri*. Ankara: Gündüz.

- Pekmezci, H. (2002). Eğitim-sanat eğitimi- nitelikli insan eğitimi. *Gazi Üniversitesi Eğitimde 75. Yıl Sanat Eğitimi Sempozyumu'nda sunulmuş bildiri*. Ankara.
- Read, H. (1960). *Sanatın anlamı*. (G. İnal, Çev.) Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları.
- San, İ. (1983). *Sanat eğitimi kuramları*. Ankara: Tan Yayınevi.
- Şahin, C. (1993). Sanat eğitimi Resim teknikleri ders notları. *Kütahya Hizmet İçi Eğitim Semineri*. Kütahya.
- Toprak, Ç. U.-K. (2017). Matematik öğretmen adaylarının matematik öğrenme etkinliğine yönelik algılarının incelenmesi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 10(1), 1-30.
- Tural, A. (2015). Yapılandırmacı yaklaşımı benimseyen sosyal bilgiler dersi öğretim sürecine ilişkin öğrenci görüşleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 19(2), 29-40.
- Tuzlak, B. (2004). *Sanat eğitimi ve çevre ilişkisi. Güzel sanatlar eğitimi bilimi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Türkkan, B. (2008). *İlköğretim görsel sanatlar dersi bağlamında görsel kültür çalışmaları: Bir eylem araştırması*. Eskişehir: Yayınlanmamış Doktora Tezi. Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Uçan, A. (1997). *Müzik eğitimi (temel kavramlar-ilkeler-yaklaşımlar)*. Ankara: Müzik Ansiklopedisi.
- Uçan, A. (2002). Türkiye'de sanat eğitimi ve öğretmen yetiştirme. *Gazi Üniversitesi'nin Eğitimde 75. Yılı Sanat Eğitimi Sempozyumu'nda sunulmuş bildiri*. Ankara.
- Ul-Haq, Z. K. (2017). Development of speaking skills through activity based learning at the elementary level. *Eurasian Journal of Educational Research*, 241-252.
- Ültay, E. A. (2021). Sosyal Bilimlerde Betimsel İçerik Analizi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*(10), 188-201.
- Ünal, M. &. (2021). 4-6 yaş çocuklarına etkinlik temelli STEM eğitiminin bilimsel süreç becerilerine etkisinin incelenmesi. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*, 5(1), 109-134.
- Ünver, E. (2002). *Sanat eğitimi*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Üstündağ, T. (2004). *Yaratıcı drama öğretmenimin günlüğü*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Wee, S. J. (2009). A casestudy of drama educationcurriculum for young children in early childhood programs. *Journal of Research in Childhood Education*, 23(4), 143-496.

MESLEK LİSELERİNDE NEET, OKULDAN ERKEN AYRILMA VE BECERİ UYUMSUZLUĞUNA YÖNELİK ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Öğr. Üyesi, CUMHUR DEMİRALP

Hakkari Üniversitesi,

cmhrdmrlp@gmail.com- ORCID ID:0000-0001-7138-2964

ÖZET

Bu araştırmanın amacı meslek liselerinde eğitim-öğretim gören öğrencilerin üç temel sorunsalı olarak belirlenen “NEET (ne okulda ne de istihdamda olma), Okuldan Erken Ayrılma ve Beceri Uyumsuzluğu” olgularına yönelik öğretmen görüşlerinin değerlendirilmesidir. Bu çalışma AB ERASMUS+ KA202 Mesleki Eğitim Alanında Stratejik Ortaklık projesi olan “Gelecek Seçimlerine Destek Projesi (Support to Choose Future Project) kapsamında gerçekleştirilmiştir. Bu araştırma nitel çalışma yöntemlerinden olan bir durum çalışmasıdır. Meslek liselerinde çalışan farklı branşlarda 20 öğretmen ile yürütülen bu çalışma yarı yapılandırılmış görüşme şeklinde yürütülmüştür. İçerik analizle görüşmelerden çıkan sonuçlar meslek lisesinde çalışan öğretmenlerin belirlenen sorunlara yönelik değerlendirmelerini göstermektedir. “NEET, Okuldan Erken Ayrılma ve Beceri Uyumsuzluğu” sorunsallarına yönelik değerlendirmelerde ortaya çıkan bulgulara bakıldığında; mesleki materyallerin yetersiz olması, meslek liselerinin konumlarının sanayi ve benzeri kuruluşlara uzak olması, istihdama yönelik bir eğitim sisteminin olmaması, yanlış alan tercihi (rehberlik ve yönlendirme hizmetinin eksikliği), sosyal medya bağımlılığı, okumanın cazip gelmemesi, ailenin eğitim farkındalığının gelişmemesi, ebeveyn kaybı, kişinin kendini tanınamaması, motivasyon (okuma isteğinin) olmaması, iş kaygısı, eğitilmiş insanların eğitilmiş olmayanlardan daha konforlu yaşayamaması, amaçsızlık, maddi yetersizlik, hedef belirleyememe, özgüven eksikliği gibi sonuçların ortaya çıktığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: NEET, Okuldan Erken Ayrılma, Beceri Uyumsuzluğu, Mesleki Eğitim.

ABSTRACT

The aim of this study is to evaluate teachers' views on the three main problematic issues of students studying in vocational high schools: NEET (neither in school nor in employment), Early School Leaving and Skill Mismatch. This study was carried out within the scope of the EU ERASMUS+ KA202 Strategic Partnership in Vocational Education Project “Support to Choose Future Project”. This research is a case study which is one of the qualitative study methods. This study, which was conducted with 20 teachers from different branches working in vocational high schools, was conducted in the form of semi-structured interviews. The results of the interviews through content analysis show the evaluations of vocational high school

teachers on the problems identified. When the findings of the evaluations on the problematics of “NEET, Early School Leaving and Skill Mismatch” are examined; inadequate vocational materials, location of vocational high schools far from industry and similar organizations, lack of an employment-oriented education system, wrong field preference (lack of guidance and orientation services), social media addiction, reading is not attractive, lack of family awareness of education, loss of parents, lack of self-knowledge, lack of motivation (desire to read), job anxiety, educated people cannot live more comfortably than non-educated people, aimlessness, financial inadequacy, inability to set goals, lack of self-confidence.

Keywords: NEET, Early School Leaving, Skill Mismatch, Vocational Education.

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN MATEMATİK ÖZ YETERLİK ALGILARI İLE ELEŞTİREL DÜŞÜNME EĞİLİMLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, AYŞENUR KIZIL

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi,

aysenurkizil58@gmail.com – 0009-0003-6685-1780

Prof. Dr., KÜRŞAT YENİLMEZ

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi,

kyenilmez@ogu.edu.tr – 0000-0001-6256-4686

ÖZET

Bu çalışmada ortaokul öğrencilerinin matematik öz yeterlik algıları ile eleştirel düşünme eğilimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın kavramsal çerçevesi Pajares (1996)'ın matematik öz yeterlik algısı tanımı ile Facione (2015)'nin eleştirel düşünme ile ilgili yaptığı tanımlara dayandırılmıştır. Çalışmada nicel araştırma paradigması kapsamında ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın evreni Bursa ili Yıldırım ilçesi ortaokul öğrencileri olarak belirlenmiştir. Araştırma örneklemini uygun örnekleme yolu ile seçilen orta düzeyde bir devlet ortaokulunun 5, 6, 7 ve 8. sınıf düzeyinden 250 öğrenci oluşturmuştur. Öğrencilerin matematik öz yeterlik algılarını belirlemek amacıyla “Matematik Öz Yeterlik Algısı Ölçeği” ve eleştirel düşünme eğilimini belirlemek amacıyla “Ortaokul Öğrencileri İçin Eleştirel Düşünme Eğilimi Ölçeği” kullanılmıştır. Verilerin analizinde değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla Pearson korelasyon analizi, cinsiyete göre farklılık analizi için t-testi, sınıf düzeyine göre farklılık analizi için tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgular sonucunda öğrencilerin matematik öz yeterlik algılarının ve eleştirel düşünme eğilimlerinin orta düzeyde olduğu saptanmıştır. Ayrıca öğrencilerin matematik öz yeterlik algısı ile eleştirel düşünme eğilimleri arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı, pozitif ancak düşük düzeyde olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Matematik öz yeterliği, matematik öz yeterlik algısı, eleştirel düşünme, eleştirel düşünme eğilimi, ortaokul öğrencileri.

1. GİRİŞ

Öz yeterlik kavramı daha önce farklı alanlarda ve değişkenlerde ele alınmıştır. (Özsoy-Güneş, Çingil-Barış ve Kırbaslar, 2013). Bandura (1997) öz yeterlik kavramını, “Bireyin, geleceğe yönelik yaşanması muhtemel durum ve olayları kurgulama, yönlendirme ve hayata geçirebilme için kendine ve sahip olduğu vasıflara olan inancı” şeklinde tanımlamıştır. Pajares (1996) matematik öz yeterliğini bireyin matematik problemlerini bitirebilme inancı ve kendine olan güveninin değerlendirmesi şeklinde tanımlamıştır. Matematik öz yeterliğinin bireyin matematik dersinde gösterdiği akademik başarıyı, düşünme tarzını, olumlu yönden etkileyeceği düşünülmektedir (Sevgi ve Zihar, 2020). Matematikte öz yeterlik kavramı, “kişinin matematik ile ilgili belirli görevleri tamamlaması için kendi kabiliyetlerine yönelik algıları” biçiminde tanımlanmaktadır (Ural, Umay ve Argün, 2008). Matematik öz yeterlik tanımından hareketle öz yeterlik algısı yüksek bireylerin karmaşık problemlere farklı yönlerden yaklaşabilmeleri, sahip oldukları matematiksel potansiyelin farkında olmaları, matematiğe karşı öz güvenlerinin tam olması gerektiği ve bu bağlamda başarılı olacaklarına inanmaları beklenmektedir (Öztürk ve Kurtuluş, 2017).

Ülkemizde uygulanmakta olan matematik öğretim programının amaçlarından biri öğrencilerde matematiksel olarak düşünebilme yeteneğini geliştirmektir. Matematiksel beceri kavramı; rasyonel, uzamsal, eleştirel fikir üretme ve bu düşünceleri ifade etmenin matematiksel modlarını farklı derecelerde kullanma beceri ve istediğini içermektedir (MEB, 2018). Eğitim programlarında yer alan becerilerden biri de eleştirel düşünme becerisidir. Özden (2000)’e göre eleştirel düşünme kavramı 1970’li yıllarda ortaya atılmıştır (Sarigöz, 2014). Dewey eleştirel düşünmeyi derinlemesine düşünme olarak tanımlamıştır (Kaya, 2010). Scriven ve Paul (1987)’e göre eleştirel düşünme, akıl yürütme, gözlem, deneyim, yansıtma yoluyla elde edilen veya bunlar tarafından üretilen bilgiyi aktif ve ustalıkla kavramsallaştırma, analiz etme, sentezleme, uygulama ve/veya değerlendirmenin entelektüel olarak disipline edilmiş sürecidir (akt. Sham, 2016). Bu tanımdan hareketle eleştirel düşünme olumsuz olarak eleştirmek anlamına gelmemekte, yansıtıcı ve bağımsız düşünmede kişinin değerlendirme sürecinde açık ve akılcı düşünebilmesidir. Bu düşünce tarzıyla kişi akıl yürütme, mantıklı yorumlama, alternatif olasılıkları değerlendirip düzenlemeye yatkındır (Sham, 2016).

Eleştirel düşünme, bireylerin bilgiyi sorgulama, analiz etme, değerlendirme ve sonuç çıkarma yeteneklerini içeren önemli bir zihinsel süreçtir (Paul ve Elder, 2006). Bu süreç, bilgiye yönelik kritik bir yaklaşım geliştirerek doğru ve yanlış arasındaki farkları belirlemenin yanı sıra, farklı bakış açılarını anlama ve değerlendirme yeteneğini de içerir (Ennis, 1996) Eleştirel düşünebilme yeteneği var olan kişiler farklı bakış açıları geliştirebilme, etkili kararlar alma, dile getirilmeyen düşüncelerin farkına varma, elde edilen bilgileri sorgulayabilme ve test edebilme gibi farklı birtakım özelliklere sahip olan bireylerdir (Özsoy-Güneş, Çingil-Barış ve Kırbaslar, 2013).

Facione (2015) eleştirel düşünceye sahip olmayan bireylerin; pek çok şeye aldırmayan, doğruyla ilgilenmeyen, düşünmeyi tercih etmeyen, problemleri çözmek için akıl yürütmeye isteksiz ve güvensiz, dar görüşlü, esnek fikirli olmayan, fikirlerini değerlendirirken adil ve tutarlı olmayan kişiler olacağını belirtmiştir. Facione, Facione ve Giancarlo (2000) gerçekleştirdikleri çalışmada eleştirel

düşünme eğilimlerini Görsel 1’de görüldüğü gibi 7 özelliğe ayırmıştır (Yıldırım-Döner ve Demir, 2021).

Görsel 1. Eleştirel Düşünmenin Bileşenleri (akt. Kartal, 2012).

Eleştirel düşünme eğilimlerinden analitik eğilimli kişiler, var olan güçlüklerin karşısında hem kavramsal hem de davranışsal olarak tetiktedir ve sorunlarını çözerken öz sezisel girişime ve sebep göstermeye çalışırlar. Özgüvene sahip bireyler karar verme süreçlerinde kendilerine güvenirlir ve başkalarının güvenini kazanırlar. Meraklı bireyler, bilginin değerini bilir ve sürekli öğrenmeye açıktırlar. Olgunluk, bireysel olgunluk ve epistemik gelişimi ifade eder. Olgun düşünen bireyler, problemlere ve araştırmaya açık bir şekilde yaklaşırlar ve standarta, bağlamlara ve kanıta dayalı yargılara yer verirler. Açık fikirlilik, farklı görüşlere saygı duyma ve hoşgörü gösterme eğilimini ifade ederken, sistematiiklik ise araştırmalara organize ve odaklı bir şekilde yaklaşma eğilimini yansıtır. Doğruyu arayan bireyler ise dürüst ve objektif bir şekilde araştırma yaparlar ve doğruları bulma amacıyla çaba gösterirler. Bu özelliklerin bir araya gelmesi, bireylerin bilgiye olan açıklığını, analitik düşünme yeteneklerini ve araştırma becerilerini yansıtır (Ertaş-Kılıç ve Şen, 2014).

Matematik öz yeterlik algısı üzerine ilgili alan yazın incelendiğinde pek çok çalışma olduğu görülmektedir. Bu kapsamda Adal ve Yavuz (2017) ortaokul öğrencilerinin matematik öz yeterlik algıları ile matematik kaygıları arasındaki ilişkiyi incelemiş ve matematik öz yeterlik algısı ile matematik kaygısı arasında düşük düzeyde anlamlı bir ilişki bulmuştur. Kurtuluş ve Öztürk (2017) ortaokul öğrencilerinin matematik öz yeterlik algısının matematik başarısını %47 oranında açıkladığını ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu ifade etmektedir. Ural (2014) matematik öğretmenliği okuyan öğrenciler üzerine yaptığı çalışmada matematik öz yeterlik algısı ile matematik öğretmeye yönelik kaygı arasında negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulmuştur. Sevgi ve Zihar (2020) ortaokul kademesinde eğitim alan kişilerin problemleri çözömlemesine dönük yansıtıcı düşünme becerisi ve matematik öz yeterlik algıları arasında orta seviyede, pozitif anlamlı bir ilişki olduğunu ifade etmektedir. Sevgi ve Yakışıklı (2020) ortaokul öğrencilerinin matematiğe yönelik tutum ve matematik öz yeterliklerini cinsiyet, sınıf, okul, aylık gelir ve yazılı puanı değişkenine göre incelemiştir.

Eleştirel düşünme eğilimleri üzerine ilgili alan yazın incelendiğinde; Çingil-Barış vd. (2013) fen bilgisi öğretmen adayları üzerine yaptıkları çalışmada matematik okuryazarlığı öz yeterlik seviyeleri ile eleştirel düşünme eğilimleri arasındaki ilişkileri incelemiş ve iki değişkenin aralarında pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu bulunmuştur. Akbıyık ve Seferoğlu (2006)

çalışmalarında 71 dokuzuncu sınıf öğrencisinin eleştirel düşünme ve akademik başarıları arasındaki farkları incelemişlerdir. Çalışma sonucunda üst düzey eleştirel düşünme becerilerine sahip grup ile düşük eleştirel düşünme becerilerine sahip grup arasında başarı yönünden anlamlı farklar bulunmuştur. Korkmaz (2009)'ın öğretmenlerin eleştirel düşünme eğilimlerini incelediği çalışmasının sonucunda öğretmenlerin eleştirel düşünme eğilimlerinin orta seviyede olduğu görülmüştür. Koçoğlu ve Kanadlı (2019) çalışmalarında kendilik desteği ile fen ve matematik derslerinde problem çözebilme yetenekleri ve eleştirel düşünebilme yönelimleri arasındaki bağlantıyı incelemiş, kendilik desteğinin iki beceriyi de çıkarsadığı sonucuna ulaşmıştır. Demir (2023) çalışmalarında öğrencilerin matematik derslerinde etkin katılımları ile matematiğe yönelik motivasyonel düzeyleri ve eleştirel düşünme eğilimleri arasındaki ilişkiyi incelemiş, iki değişken arasında anlamlı, pozitif bir ilişki gözlemlemiştir. Uyar (2023) çalışmasında ortaokul öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilim düzeylerini incelemiş ve çalışma bulguları olarak ortaokul düzeyindeki öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerine dönük yönelimlerinin güçlü olduğu sonucuna ulaşmıştır. Alsancak ve Aybek (2023) ortaokul öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimleri ile akademik başarıları arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yaptıkları çalışmalarında iki değişken arasında anlamlı ve yüksek düzeyde bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Uluslararası alanyazında yer alan çalışmalar incelendiğinde eleştirel düşünmenin akademik başarı üzerindeki etkisi ile ilgili olarak, eleştirel düşünmenin akademik başarı üzerinde olumlu etkisinin olduğunu (Ip, Lee, Lee, Chau, Wootton ve Chang, 2000; Adams vd. 1999) ortaya koyan araştırmalara rastlanmaktadır.

Yapılan araştırmalar incelendiğinde ortaokul öğrencilerinin matematik öz yeterlik algısı ve eleştirel düşünme eğilimlerini bağımsız olarak inceleyen akademik çalışmalar olmasına karşın iki durumun bir arada incelendiği ve iki beceri arasındaki ilişkiyi tespit eden bir çalışma ile karşılaşılmamıştır. Bu nedenle yapılan bu çalışma ile ortaokul düzeyindeki öğrencilerin matematik öz yeterlik algısı ve eleştirel düşünme eğilimleri arasındaki ilişki incelenmiş, elde edilecek bulgular ile alanyazındaki boşluğun giderilebileceği düşünülmüştür.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Çalışmada nicel araştırma paradigması benimsenmiş olup ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modeli birden çok parametre arasındaki ilişkinin dışarıdan bir müdahale yapılmadan incelendiği araştırmalardır (Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2022).

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni Bursa ili Yıldırım ilçesinde ortaokul düzeyinde öğrenim gören öğrenciler olarak seçilmiştir. Çalışmada örneklem olarak 2023-2024 ders yılı, Yıldırım ilçesinde yer alan ekonomik ve toplumsal açıdan ortalama düzeydeki bir devlet ortaokulunda öğrenim gören öğrenciler olarak belirlenmiştir. Araştırma kapsamında toplam 250 öğrenci ile çalışılmıştır. Çalışmada örnekleme yöntemi olarak kolay ulaşılabilir ve gönüllü katılmak isteyen bireyler üzerinden yapılan zaman, para ve iş gücü faktörlerindeki kaybı önlemeyi temel amaç edinen bir örnekleme olduğu için seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden biri olan uygun örnekleme yöntemi kullanılmıştır (Büyüköztürk vd., 2022).

Çizelge 1. Örneklemi Oluşturan Öğrencilerin Demografik Özellikleri

Cinsiyet	f	%	Sınıf	f	%
Kadın	119	47,6	5. Sınıf	50	20
Erkek	131	52,4	6. Sınıf	75	30
			7. Sınıf	81	32,4
			8. Sınıf	44	17,6

Çalışmanın örneklem grubu cinsiyet dağılımı açısından incelendiğinde Çizelge 1’de belirtildiği üzere katılımcıların 131’i (%52,4) erkek, 119’i (%47,6) kadın olmak üzere toplam 250 kişidir. Çizelge 1 incelendiğinde örneklem grubunun 50’si (%20) 5.sınıf düzeyinde, 75’i (%30) 6.sınıf düzeyinde, 81’i (%32,4) 7.sınıf düzeyinde ve 44’ü (%17,6) 8.sınıf düzeyindedir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmanın uygulanması için ilk olarak öğrencilere cinsiyet ve sınıf bilgilerinin sorulduğu bir form hazırlanmış, öğrencilerin matematiğe yönelik öz yeterlik algı düzeyinin belirlenmesinde Umay (2001) tarafından geliştirilen “Matematik Öz Yeterlik Algısı Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçek 14 maddeden oluşmakta ve 8 adet olumlu, 6 adet olumsuz ifade içeren maddeler şeklindedir. Beşli likert tipinde hazırlanan ölçekte maksimum puan 70, minimum puan 14’tür. Öztürk (2017) ortaokul öğrencileri ile yaptığı çalışmada ölçeğin güvenirlik katsayısını ,87 olarak hesaplamıştır. Değerlendirme aracından elde edilecek üst düzey puan öğrencinin matematik öz yeterlik algısının yüksek olduğu anlamına gelmektedir.

Öğrencilerin eleştirel düşünme eğilimlerini belirlemek için Yıldırım-Döner ve Demir (2021) tarafından geliştirilen “Ortaokul Öğrencileri İçin Eleştirel Düşünme Eğilimi Ölçeği” kullanılmıştır. Eleştirel Düşünme Eğilimi ölçeğinde 21 soru yer almaktadır. 1 ile 5 arasında puanlanan beşli likert tipinde hazırlanan ölçekte maksimum 105 puan, minimum ise 21 puan alınmaktadır. Yıldırım-Döner ve Demir (2021) tarafından geliştirilen ölçeğin yapı güvenirliği ,93 olarak hesaplanmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Verilerin analizinde normal dağılım testi yapılarak parametrik testler uygulanmıştır. Ölçme araçlarından elde edilecek puanların katılımcı özellikleri bakımından ele alınmasında tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ile ilişkisiz gruplar t-testi kullanılmıştır. Öğrencilerin Matematik Öz Yeterlik Algısı ile Eleştirel Düşünme Eğilimleri arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla Pearson korelasyon analizi kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Bu bölümde ortaokul düzeyinde öğrenim gören öğrencilerin matematik alanındaki öz yeterlik algıları ile eleştirel düşünme eğilimleri arasındaki ilişkiye yönelik elde edilen veriler, yöntem kısmında belirtilen analiz metotları ile çözümlenmiş, ulaşılan bulgular tablolar şeklinde sunulmaktadır.

3.1. Öğrencilerin Matematik Öz Yeterlik Algılarına İlişkin Bulgular

Öğrencilerin matematiğe dair öz yeterlik algılarına ilişkin elde edilen verilerin genel analizine ilişkin bulgular Çizelge 2’de sunulmuştur.

Çizelge 2. Matematik Öz Yeterlik Algı Ölçeği Toplam Puanı Genel Analizi

	N	Minimum	Maksimum	Ortalama	S.S.

MÖAÖ	250	14	70	43,37	8,13

Çizelge 2 incelendiğinde örnekleme ölçekten alınan en düşük puanın 14, en yüksek puanın 70 olduğu, grubun ortalamasının ise 43,37 olduğu görülmektedir. Buradan öğrencilerin matematik öz yeterlik algılarının orta düzeyde olduğu söylenebilir.

Öğrencilerin matematik öz yeterlik algılarının cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığı ilişkisiz gruplar t-testi ile çözümlenmiş ve elde edilen bulgular Çizelge 3’de sunulmuştur.

Çizelge 3. Matematik Öz Yeterlik Algısının Cinsiyete Göre Farklılığı

	N	Ortalama	S.S.	t	p
Kadın	119	42,47	6,1	1,67	,09
Erkek	131	44,19	9,5		

Çizelge 3 incelendiğinde öğrencilerin matematik öz yeterlik algı düzeylerinin cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir ($t_{(250)} = 1,67, p > .05$). Bu sonuçtan yola çıkarak kadın ve erkek öğrencilerin matematik öz yeterlik algı düzeylerinin birbirine yakın olduğu söylenebilir.

Öğrencilerin matematik öz yeterlik algılarının sınıf düzeyine göre farklılık gösterip göstermediği ANOVA ile çözümlenmiş ve ulaşılan bulgular Çizelge 4’de sunulmuştur.

Çizelge 4. Matematik Öz Yeterlik Algısının Sınıf Düzeyine Göre Farklılığı

Kaynak	Kareler Toplamı	S.D.	Kareler Ortalaması	F	p
Gruplar arası	1011,89	3	337,29	5,36	,001
Grup içi	15458,50	246	62,83		
Toplam	16470,40	249			

Çizelge 4 incelendiğinde öğrencilerin öz yeterlik algı düzeylerinin sınıf düzeyine göre anlamlı farklılık gösterdiği görülmektedir ($F = 5,36, p < .05$). Bu bağlamda 6. sınıfların matematik öz yeterlik algısının diğer gruplara göre daha yüksek olduğu görülmektedir. 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin benzer öz yeterlik düzeyine sahip olup matematik öz yeterlik algı puan ortalamasına göre diğer gruplardan daha geri olduğu görülmektedir.

Matematik öz yeterlik algı ölçeği maddelerine ilişkin elde edilen verilerin genel analizine ilişkin bulgular Görsel 2’de sunulmuştur.

	Ortalama	S.S.
1. Matematiği günlük yaşamımda etkin olarak kullanabildiğimi düşünüyorum.	3,32	1,34
2. Günümü/zamanımı planlarken matematiksel düşünürüm.	3,25	1,19
3. Matematiğin benim için uygun bir uğraş olmadığını düşünüyorum.	2,73	1,36
4. Matematikte problem çözme konusunda kendimi yeterli hissediyorum.	3,12	1,26
5. Yeterince uğraşırsam her türlü matematik problemini çözebilirim.	3,42	1,38
6. Problem çözerken yanlış adımlar atıyorum duygusu taşıyorum.	3,14	1,36
7. Problem çözerken beklenmedik bir durumla karşılaştığımda telaşa kapılıyorum.	3,20	1,35
8. Matematiksel yapılar ve teoremler içinde dolaşp yeni, küçük keşifler yapabilirim.	3,14	1,20
9. Matematikte yeni bir durumla karşılaştığımda nasıl davranmam gerektiğini bilirim.	3,30	1,18
10. Matematiğe çevremdekiler kadar hakim olmanın benim için imkansız olduğuna inanırım.	2,93	1,31
11. Problem çözmekle geçirdiğim zamanların büyük bölümünü kayıp olarak görüyorum.	2,73	1,33
12. Matematik çalışırken kendime olan güvenimin azaldığını fark ediyorum.	2,95	1,39
13. Matematikle ilgili sorunlarında çevremdekilere kolaylıkla yardım edebilirim.	3,00	1,33
14. Yaşam içindeki her türlü probleme matematiksel yaklaşımla çözüm önerileri getirebilirim.	3,07	1,30

Görsel 2. Matematik Öz Yeterlik Algı Ölçeği Maddelerinin Genel Analizi

Görsel 2 incelendiğinde öğrencilerin en çok puan aldığı madde 5, en az puan aldığı maddeler 3. ve 11. maddelerdir. En yüksek ortalamanın (3.42) “Yeterince uğraşırsam her türlü matematik problemini çözebilirim” ifadesinde olduğu görülmektedir. Buna göre öğrencilerin çaba ile başarı sağlanabileceğine inandığı söylenebilir. Bu bağlamda öğrencilerin yeterince uğraşırsa matematik yapabileceğine yönelik öz yeterlik algısı yüksektir ve bu durum en düşük alınan madde içeriklerine göre tutarlık göstermektedir. İlgili madde verileri incelendiğinde çoğu ifade 3 civarında bir ortalama olduğu ve öğrencilerin kararsız veya orta düzeyde öz yeterliğe sahip olduğu söylenebilir.

3.2. Öğrencilerin Eleştirel Düşünme Eğilimlerine İlişkin Bulgular

Öğrencilerin eleştirel düşünme eğilimlerine ilişkin elde edilen verilerin genel analizine yönelik veriler Çizelge 5’de sunulmuştur.

Çizelge 5. Eleştirel Düşünme Eğilimi Ölçeği Toplam Puanı Genel Analizi

	N	Minimum	Maksimum	Ortalama	S.S.
EDEÖ	250	25	105	73,58	13,91

Çizelge 5 incelendiğinde örnekleme ölçekten alınan en düşük puanın 25, en yüksek puanın 105 olduğu, grubun ortalamasının ise 73,58 olduğu görülmektedir. Buradan öğrencilerin eleştirel düşünme eğilimlerinin orta seviyede olduğu söylenebilir.

Öğrencilerin eleştirel düşünme eğilimlerinin cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediği ilişkisiz gruplar t-testi ile incelenmiş ve elde edilen veriler Çizelge 6’da sunulmuştur.

Çizelge 6. Eleştirel Düşünme Eğiliminin Cinsiyete Göre Farklılığı

	N	Ortalama	S.S.	t	p
Kadın	119	73,53	12,07	,054	,957
Erkek	131	73,63	15,43		

Çizelge 6 incelendiğinde öğrencilerin eleştirel düşünme eğilimlerinin cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir ($t_{(250)} = ,054$, $p > .05$). Bu sonuçtan yola çıkarak kadın ve erkek öğrencilerin eleştirel düşünme eğilimlerinin birbirine yakın olduğu söylenebilir. Öğrencilerin eleştirel düşünme eğilimlerinin sınıf seviyesine göre farklılık gösterip göstermediği ANOVA ile çözümlenmiş ve elde edilen veriler Çizelge 7’de sunulmuştur.

Çizelge 7. Eleştirel Düşünme Eğiliminin Sınıf Düzeyine Göre Farklılığı

Kaynak	Kareler Toplamı	S.D.	Kareler Ortalaması	F	p
Gruplar arası	2892,36	3	964,12	5,23	,002
Grup içi	45288,20	246	184,09		
Toplam	48180,56	249			

Çizelge 7 incelendiğinde öğrencilerin eleştirel düşünme eğilimlerinin sınıf seviyesine göre anlamlı farklılık gösterdiği görülmektedir ($F = 5,36$, $p < .05$). Bu bağlamda eleştirel düşünme eğilimi açısından 6. sınıfların diğer sınıf gruplarından daha yüksek ölçek puanına sahip olduğu, 5. ve 8. sınıf öğrencilerinin benzer puanlara sahip olduğu ve ölçek puanlarına göre en düşük puanlı grubun 7. sınıf öğrencileri olduğu görülmektedir.

Eleştirel düşünme eğilimi ölçeği maddelerine ilişkin elde edilen verilerin genel analizine ilişkin bulgular Görsel 3’ te sunulmuştur.

	Ortalama	S.S.
1. Çevremdeki insanların fikirlerini dikkatlice dinlerim.	3,94	1,14
2. İnsanların fikirlerini oluşturan nedenleri önemserim.	3,50	1,17
3. Problemlere ürettiğim çözümleri paylaşıırken kendime güvenirim.	3,73	1,28
4. Karşıt fikirleri değerlendirirken tarafsız davranırım.	3,33	1,31
5. Bir durumu tüm yönleri ile tanımlayabilirim.	3,22	1,28
6. Fikirlerimin arkasında durabilirim.	4,16	1,08
7. Bir probleme getirdiğim çözümün neden doğru olduğunu açıklayabilirim.	3,54	1,28
8. Bilgiyi edinmeye meraklıyım.	3,66	1,30
9. Kendi düşüncelerimin farkındayım.	4,20	1,07
10. İnsanlarla herhangi bir konu üzerinde tartışmalarda bulunmayı severim.	3,38	1,40
11. Bir cümledeki ön yargıyı sezebilirim.	3,16	1,33
12. Bir olayın temelindeki nedenleri keşfetmek benim için önemlidir.	3,51	1,30
13. Çevremdeki insanların fikirlerini tarafsız bir şekilde dinlerim.	3,67	1,36
14. Problem çözme konusunda kendime güvenirim	3,47	1,32
15. Mantık hatalarını tanımlayabilirim.	3,34	1,25
16. Düşünce sürecimde temel amacım doğrulara ulaşmaktır.	3,67	1,34
17. Olayların detaylarına odaklanabilirim.	3,60	1,23
18. Eleştirel düşünmeyi severim.	3,20	1,40
19. Günlük hayatta eleştirel düşünmeye başvururum.	2,95	1,36
20. Eleştirel düşünme benim için önemlidir.	3,06	1,43
21. Eleştirel düşünmenin bana katkı sağladığını düşünüyorum.	3,12	1,42

Görsel 3. Eleştirel Düşünme Eğilimi Ölçeği Maddelerinin Genel Analizi

Görsel 3 incelendiğinde öğrencilerin en çok ölçek puanı aldıkları madde 9. ve en az ölçek puanı aldıkları madde ise 19. maddedir. Bu bağlamda öğrencilerin kendi düşüncelerinin farkında olma düzeyleri yüksek fakat günlük hayatta eleştirel düşünmeye başvurma oranları düşüktür.

3.3. Matematik Öz Yeterlik Algısı ile Eleştirel Düşünme Eğilimleri Arasındaki İlişki
Öğrencilerin matematik öz yeterlik algısı ile eleştirel düşünme eğilimleri arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılan Pearson Korelasyon analizi sonuçları Çizelge 8’de sunulmuştur.

Çizelge 8. Matematik Öz Yeterlik Algısı ile Eleştirel Düşünme Eğilimi Arasındaki İlişki

		EDEÖ
MÖAÖ	r	,227
	p	,001
	N	250

Çizelge 8 incelendiğinde öğrencilerin matematik öz yeterlik algısı ile eleştirel düşünme eğilimleri arasında istatistiksel olarak anlamlı, pozitif ancak düşük düzeyde bir ilişki olduğu söylenebilir. Korelasyon katsayısı ,227 olup bu değer iki değişken arasında zayıf bir pozitif ilişki olduğunu göstermektedir (Cohen, 1988). Bu durumda, öğrencilerin matematik öz yeterlik algıları arttıkça eleştirel düşünme eğilimlerinin de hafif düzeyde artış gösterebileceği söylenebilir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Bu çalışmada ortaokul seviyesindeki öğrencilerin matematiğe yönelik öz yeterlik algıları ile eleştirel düşünme eğilimleri arasındaki ilişki incelenmiş ve öğrencilerin öz yeterlik algısı ve eleştirel düşünme eğilimleri cinsiyet ve sınıf seviyesi değişkenlerine göre incelenmiştir. Matematik öz yeterlik algısı cinsiyet değişkenine göre incelendiğinde her iki cinsiyetteki katılımcıların algı seviyelerinin cinsiyete göre farklılaşmadığı ve bu bağlamda cinsiyetin etkili bir değişken olmadığı bulunmuştur. Bu sonuca benzer olarak Öztürk (2017) yaptığı çalışma ile öğrencilerin matematik öz yeterlik algılarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermediğini belirlemiştir. Çalışmanın tersine matematiğe yönelik öz yeterlik algısının kadın ve erkek öğrenciler arasında anlamlı seviyede farklılık gösterdiği çalışmalar da mevcuttur. Adal ve Yavuz (2017) çalışmalarında matematik öz yeterlik algılarının cinsiyete değişkenine göre erkekler lehine olacak şekilde farklılaştığı sonucuna ulaşmıştır. Taşdemir (2012) lise düzeyinin son sınıf seviyesinde öğrenim gören öğrencilerin öz yeterlik puanlarının cinsiyet değişkeninde farklılaştığını saptamıştır. Benzer şekilde Abalı-Öztürk ve Şahin (2015) 5. sınıf öğrencilerine yaptığı araştırmada kadınların öz yeterlik algısını daha yüksek belirlemiştir. Öz yeterlik algısı ile cinsiyet değişkeni arasındaki ilişkiye ilişkin çeşitli araştırma sonuçları bulunmaktadır. Ancak, literatürde genellikle öz yeterlik algısının cinsiyet değişkenine göre farklılık gösterdiği ve bu farkın erkek cinsiyeti avantajına olduğu yönünde bulgular ağırlıktadır.

Matematik öz yeterlik algısı sınıf düzeyi bağlamında incelendiğinde 6. sınıf öğrencilerinin matematik öz yeterlik algısının diğer sınıflar düzeylerinden yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ölçekten aldıkları puanlara göre en yüksekten en düşüğe sırasıyla; altıncı, beşinci, yedinci ve sekizinci sınıf şeklindedir. Bu sonuca göre sınıf seviyesi yükseldikçe matematik öz yeterlik algısının düştüğü yorumu yapılmaktadır. İlgili alan yazın incelendiğine bu sonuç Öztürk’ün (2017) matematik öz yeterliğinin alt sınıflar lehine farklılık gösterdiğini tespit ettiği çalışması ile benzerlik göstermektedir. Matematik öz yeterlik algısının üst sınıf düzeyleri lehine

olduğunu belirten çalışmalar da bulunmaktadır (Umay, 2001). Çalışmanın aksine Gündoğdu (2013) 7 ve 8. sınıf öğrencilerine yaptığı çalışmada matematik öz yeterlik algı düzeylerinin sınıf seviyeleri yönünden farklılık göstermediğini belirlemiştir.

İlgili alan yazın incelendiğinde eleştirel düşünme eğilimlerinin toplam puan olarak ele alındığı pek çok çalışmada cinsiyet değişkeni bakımından anlamlı farklılık olmadığı belirtilmiştir (Çetin, 2008; Korkmaz, 2009). Benzer şekilde Ekinci ve Aybek (2010) çalışmalarında eleştirel düşünme için cinsiyet değişkeninin anlamlı farklılıklar oluşturmadığı sonucuna ulaşmıştır. Emir (2012) eleştirel düşünme eğilimi puanını cinsiyete göre karşılaştırdığında erkek öğrenciler lehine anlamlı farklılıklar tespit etmiştir.

Eleştirel düşünme eğilim puanları sınıf düzeyi açısından incelendiğinde 6. sınıfların puanlarının diğer sınıf düzeylerinden yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ölçek ortalama puanına göre sıralandığında en çoktan en aza olacak şekilde; 6, 5, 8 ve 7. sınıf şeklindedir. Benzer şekilde Kandemir ve Eğmir (2020) çalışmalarında sınıflara göre eleştirel düşünme eğilimleri arasındaki farklılığın 8. sınıf öğrencilerinin aleyhine olduğu bulgularına ulaşmıştır. Çalışma sonucundan ayrı olarak bazı Köksal ve Çöğmen (2018) çalışmalarda sınıf düzeyi arttıkça eleştirel düşünme eğiliminin arttığı çıkarımını yapmıştır.

Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre; matematik öz yeterlik algı puanları ile eleştirel düşünme eğilim puanları arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı, pozitif ancak düşük düzeydedir. Bu bağlamda ortaokul öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimlerinin artması ile matematiğe ilişkin öz yeterlik algı seviyelerinin de pozitif düzeyde artış gösterebileceği yorumu yapılabilir. İlgili literatür taraması yapıldığında ortaokul öğrencilerinin matematik öz yeterlik algıları ile eleştirel düşünme eğilimlerini inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ancak çalışmaya benzer olarak Özsoy-Güneş, Çingil-Barış ve Kırbaşlar (2013) fen bilgisi öğretmenlerinin matematik okuryazarlığı öz yeterlik düzeyleri ile eleştirel düşünme eğilimleri arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki saptamıştır.

Çalışmadan elde edilen bulgular doğrultusunda şu öneriler getirilebilir: Çalışmada matematik öz yeterliği ve eleştirel düşünme eğiliminin cinsiyet ve sınıf düzeyi değişkenlerinden farklı olarak akademik başarı, ailenin sosyo-ekonomik durumu, ebeveynlerin eğitim durumu gibi başka değişkenlere göre farklılaşma durumları incelenebilir. Çalışma Bursa ili Yıldırım ilçesindeki bir ortaokulda bulunan öğrenciler ile sınırlıdır. Türkiye'deki öğrencilerin matematik öz yeterlik algısı ve eleştirel düşünme eğilimlerini birlikte inceleyen çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- [1] Abalı Öztürk, Y. ve Şahin, Ç. (2015). Matematiğe ilişkin akademik başarı-öz yeterlilik ve tutum arasındaki ilişkilerin belirlenmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 31, 343-366.
- [2] Adal, A. A. ve Yavuz, İ. (2017). Ortaokul öğrencilerinin matematik öz yeterlik algıları ile matematik kaygı düzeyleri arasındaki ilişki. *International Journal of Field Education*, 3(1), 20-41.
- [3] Akbıyık, C. ve Seferoğlu, S. S. (2006). Eleştirel düşünme eğilimleri ile akademik başarı. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(32), s. 90-99.
- [4] Alsancak, E. ve Aybek, B. (2023). Ortaokul öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimleri ile akademik başarıları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Scientific Educational Studies*, 7(1), 57-78.
- [5] Bandura, A. (1997). Self-efficacy: Toward a Unifying Theory of Behavioral Change. *Psychological Review*, 84(2), 191-215.
- [6] Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi, Ankara, 2022.
- [7] Demir, F. (2023). Matematik dersine etkin katılımın güdüsel düzenleme ve eleştirel düşünme eğilimi ile ilişkisi. *Turkish Journal of Mathematics Education*, 4(3).
- [8] Döner, S. Y. ve Demir, S. (2022). Ortaokul öğrencileri için eleştirel düşünme eğilimi ölçeği'nin geliştirilmesi: geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1-30.
- [9] Ekinci, Ö. ve Aybek, B. (2010). Öğretmen adaylarının empatik ve eleştirel düşünme eğilimlerinin incelenmesi. *İlköğretim Online*, 9 (2), 816-827.
- [10] Emir, S. (2012). Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimleri, Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi, 17(1), 34-57.
- [11] Facione, P. A., 2015 Critical Thinking: What It Is and Why It Counts. Insight assessment. <https://doi.org/ISBN 13: 978-1-891557-07-1>
- [12] Kandemir, S. N. ve Eğmir, E. (2020). Ortaokul öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimleri ile akademik öz yeterlilikleri arasındaki ilişkinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 9(4), 1775-1798.
- [13] Kartal, T. (2012). İlköğretim fen bilgisi öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimlerinin incelenmesi, Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD), 13(2), 279-297.
- [14] Kaya, H. (2014). Eleştirel Düşünmeye Eleştirel Bir Bakış. *Florence Nightingale Journal of Nursing*, 18(1), 47-51.
- [15] Kılıç, H. E. ve Şen, A. İ. (2014). UF/EMI eleştirel düşünme eğilimi ölçeğini Türkçe'ye uyarlama çalışması. *Eğitim ve Bilim*, 39(176).
- [16] Koçoğlu, A. ve Kanadlı, S. (2019). Ortaokul öğrencilerinin algıladığı özerklik desteği, eleştirel düşünme eğilimleri ve problem çözme becerileri arasındaki ilişkisinin incelenmesi. *Trakya Eğitim Dergisi*, 9(1), 61-77.
- [17] Korkmaz, Ö. (2009). Öğretmenlerin eleştirel düşünme eğilim ve düzeyleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(1), 1-13.

- [18] Köksal, N. ve Çöğmen, S. (2018). Ortaokul öğrencilerinin eleştirel düşünme ve iletişim becerileri. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 44(44), 278-296. <https://doi.org/10.9779/pauefd.422244>
- [19] Kurtuluş, A. ve Öztürk, B. (2017). Ortaokul öğrencilerinin üstbilişsel farkındalık düzeyi ile matematik öz yeterlik algısının matematik başarısına etkisi. Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, (31), 762-778.
- [20] Özsoy-Güneş, Z., Çıngıl-Bariş, Ç. ve Kırbaşlar, F. (2013). Fen bilgisi öğretmen adaylarının matematik okuryazarlığı öz-yeterlik düzeyleri ile eleştirel düşünme eğilimleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi. HAYEF Journal of Education, 10(1), 47-64.
- [21] Pajares, F. (1996). Self-efficacy beliefs in achievement settings. Review of Educational Research, 66, 543-578.
- [22] Sarıgöz, O. (2014). Öğretmen adaylarının eleştirel düşünme becerileri hakkındaki görüşlerinin değerlendirilmesi. Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi, (41).
- [23] Sevgi, S. ve Yakışıklı, Z. (2020). Ortaokul öğrencilerinin matematik öz-yeterlik algılarının ve matematiğe yönelik tutumlarının incelenmesi. Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 16(2), 394-416.
- [24] Sevgi, S. ve Zihar, M. (2020). Ortaokul öğrencilerinin yansıtıcı düşünme becerileri ile matematik öz yeterlik algılarının incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 28(6), 2331-2345.
- [25] Sham, D. P. L. (2016). Teaching and learning ESL writing by critical thinking. American Journal of Educational Research, 4(12), 854-860.
- [26] Taşdemir, C. (2012). Lise son sınıf öğrencilerinin matematik öz-yeterlik düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi (Bitlis ili örneği). Karadeniz Fen Bilimleri Dergisi, 2(6), 39-50.
- [27] Umay, A. (2001). İlköğretim matematik öğretmenliği programının matematiğe karşı özyeterlik algısına etkisi. Journal of Qafqaz University, 8(1).
- [28] Ural, A. (2015). Matematik öz-yeterlik algısının matematik öğretmeye yönelik kaygıya etkisi. Kuramsal Eğitimbilim Dergisi, 8(2), 173-184.
- [29] Ural, A., Umay, A. ve Argün, Z. (2008). Öğrenci takımları başarı bölümleri tekniği temelli eğitimin matematikte akademik başarı ve öz yeterliğe etkisi. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 35(35), 307-318.
- [30] Uyar, A. (2023). Ortaokul öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimlerinin incelenmesi. Maarif Mektepleri Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi, 7(1), 62-82.

OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE AKRAN ZORBALIĞI: NEDENLERİ, SONUÇLARI VE ÖNLEME STRATEJİLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Gülsüm HOŞ

Munzur Üniversitesi,

ghos@munzur.edu.tr- 0000-0002-5335-6778

Arş. Gör. Meryem Cemile OK

Munzur Üniversitesi,

meryemogur@munzur.edu.tr- 0000-0002-5549-3004

ÖZET

Akran zorbalığı, çocukluk döneminde sıkça karşılaşılan ve çocukların psikolojik, sosyal ve akademik gelişimlerini olumsuz yönde etkileyen önemli bir sorundur. Okul öncesi dönemde, çocukların sosyal becerileri gelişmekte olduğu için akran zorbalığına yönelik erken müdahale, bu tür olumsuz davranışların önlenmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Akran zorbalığının nedenleri, bireysel ve çevresel faktörler bağlamında ele alınmaktadır. Bireysel faktörler arasında düşük empati düzeyi, saldırgan davranış eğilimleri ve yetersiz problem çözme becerileri yer almaktadır. Çevresel faktörler ise aile içi disiplin yöntemleri, öğretmen-öğrenci ilişkileri ve akran gruplarının dinamikleri ile ilişkilidir. Özellikle olumsuz ebeveyn tutumları ve yetersiz sosyal beceri eğitimi, çocukların zorbalığa eğilim göstermesine veya mağdur olmasına neden olabilmektedir. Akran zorbalığının sonuçları hem zorbalık yapan çocuklar hem de mağdurlar açısından değerlendirilmektedir. Zorbalık mağduru olan çocuklarda kaygı, özgüven eksikliği, akademik başarısızlık ve sosyal izolasyon gibi olumsuz etkiler görülürken, zorbalık yapan çocukların da ilerleyen yaşlarda saldırganlık, düşük akademik başarı ve antisosyal davranışlar sergileme riski artmaktadır. Bahsedilen bilgiler ışığında derleme niteliğindeki bu çalışmada, okul öncesi dönemde akran zorbalığının nedenleri, sonuçları ve önleme stratejilerine yönelik yaklaşımların gözden geçirilmesi, mevcut araştırmaların değerlendirilmesi ve eğitimciler için uygulamaya yönelik önerilerin sunulması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda çalışmada öncelikle okul öncesi dönemde akran zorbalığının temel dinamikleri ortaya konmuş daha sonra uygulamaya yönelik önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Akran zorbalığı, okul öncesi dönem, çocuk gelişimi.

PEER BULLYING IN EARLY CHILDHOOD: CAUSES, CONSEQUENCES, AND PREVENTION STRATEGIES

ABSTRACT

Peer bullying is a significant issue frequently encountered during childhood, negatively impacting children's psychological, social, and academic development. In the preschool period, as children's social skills are still developing, early intervention in peer bullying is crucial for preventing such negative behaviors. The causes of peer bullying are examined within the context of individual and environmental factors. Individual factors include low levels of empathy, tendencies toward aggressive behavior, and insufficient problem-solving skills. Environmental factors, on the other hand, are related to family discipline methods, teacher-student relationships, and peer group dynamics. In particular, negative parenting attitudes and inadequate social skills training can lead children to engage in bullying behavior or become victims of bullying. The consequences of peer bullying are evaluated from the perspectives of both the perpetrators and the victims. Victims of bullying may experience anxiety, low self-esteem, academic failure, and social isolation, while children who engage in bullying behavior are at an increased risk of displaying aggression, low academic achievement, and antisocial behavior later in life. In light of these considerations, this review study aims to examine the causes, consequences, and prevention strategies of peer bullying in the preschool period, evaluate existing research, and provide practical recommendations for educators. Accordingly, the study first presents the fundamental dynamics of peer bullying in the preschool period, followed by practical suggestions for implementation.

Keywords: Peer bullying, early childhood, child development.

SPOR VE HAREKETİN ÇOCUKLARIN FİZİKSEL VE PSİKOLOJİK GELİŞİMİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Arş. Gör. Meryem Cemile OK

Munzur Üniversitesi,

meryemogur@munzur.edu.tr- 0000-0002-5549-3004

Dr. Öğr. Üyesi Gülsüm HOŞ

Munzur Üniversitesi,

ghos@munzur.edu.tr- 0000-0002-5335-6778

ÖZET

Spor ve fiziksel aktivite, çocuk gelişiminin hem fiziksel hem de psikolojik boyutlarını doğrudan etkileyen temel unsurlar arasında yer almaktadır. Hareket etme ihtiyacı, çocukların büyüme süreçlerinin doğal bir parçası olup gelişimsel süreçte sporun düzenli olarak hayatlarına dahil edilmesi, onların sağlıklı bir birey olmalarını destekleyen önemli faktörlerden biridir. Fiziksel gelişim açısından ele alındığında, düzenli spor yapmanın kas-iskelet sistemi gelişimini desteklediği, motor becerileri güçlendirdiği, esneklik ve dayanıklılığı artırdığı bilinmektedir. Aynı zamanda, fiziksel aktivitenin çocukluk çağında sağlıklı büyüme ve gelişim için gerekli olduğu, bağışıklık sistemini güçlendirdiği ve kronik hastalıkların önlenmesine katkı sunduğu vurgulanmaktadır. Spor, ayrıca çocuklarda obezite riskini azaltan ve genel sağlık durumlarını iyileştiren önemli bir faktördür. Psikolojik gelişim bağlamında ise sporun çocukların tüm gelişim alanlarını olumlu katlılar sunduğu pek çok araştırma ile ortaya konduğu görülmektedir. Düzenli spor yapan çocukların stres ve kaygı ile daha etkili bir şekilde başa çıktıkları, özgüven kazandıkları, disiplin geliştirdikleri ve duygu durumlarını daha iyi yönetebildikleri dikkat çekmektedir. Takım sporlarının çocuklarda iş birliği, empati, liderlik ve sorumluluk duygusunu artırdığı; bireysel sporların ise öz disiplin, öz yeterlilik ve kişisel gelişimi desteklediği bulgulanmıştır. Ayrıca, sporun akademik başarı üzerindeki olumlu etkileri de çeşitli araştırmalarla ortaya konmuş, fiziksel aktivitenin zihinsel odaklanmayı artırdığı ve öğrenme süreçlerini desteklediği belirlenmiştir. Bu çalışma, spor ve hareketin çocukların fiziksel ve psikolojik gelişimi üzerindeki etkilerini derinlemesine ele alarak, alandaki bilimsel çalışmaları derlemeyi ve bu konudaki güncel literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Çalışma kapsamında, çocuk gelişimi, spor bilimleri ve eğitim bilimleri alanlarında ulusal ve uluslararası akademik makaleler ve başlıca kitaplardan edinilen bilgiler ışığında çocukların fiziksel ve psikolojik gelişimiyle ilgili eğilimler, örüntüler ve çıkarımlar ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çocuk gelişimi, spor, fiziksel aktivite, psikolojik sağlık, motor beceriler.

THE EFFECT OF SPORTS AND MOVEMENT ON CHILDREN'S PHYSICAL AND PSYCHOLOGICAL DEVELOPMENT

ABSTRACT

Sports and physical activity are among the fundamental elements that directly impact both the physical and psychological dimensions of child development. The need for movement is a natural part of children's growth process, and incorporating sports regularly into their lives is a crucial factor in supporting their development into healthy individuals. From a physical development perspective, regular participation in sports is known to support musculoskeletal development, strengthen motor skills, and enhance flexibility and endurance. Additionally, physical activity is essential for healthy growth and development during childhood, as it strengthens the immune system and contributes to the prevention of chronic diseases. Moreover, sports play a significant role in reducing the risk of obesity and improving overall health in children. In terms of psychological development, numerous studies have demonstrated the positive contributions of sports to various aspects of child development. Children who engage in regular sports activities are found to manage stress and anxiety more effectively, gain self-confidence, develop discipline, and regulate their emotions better. Team sports have been shown to enhance children's cooperation, empathy, leadership, and sense of responsibility, while individual sports promote self-discipline, self-efficacy, and personal growth. Furthermore, research has highlighted the positive effects of sports on academic achievement, indicating that physical activity enhances mental focus and supports learning processes. This study aims to provide an in-depth analysis of the impact of sports and movement on children's physical and psychological development by compiling scientific research in the field and contributing to the current literature on the subject. Within the scope of this study, trends, patterns, and insights regarding children's physical and psychological development have been identified based on information obtained from national and international academic articles and key books in the fields of child development, sports sciences, and educational sciences.

Keywords: Child development, sports, physical activity, psychological health, motor skills.

METHODOLOGICAL AND CONTEXTUAL COMPARISON OF TWO WORKS DESCRIBING THE CONQUEST OF ISTANBUL

Ms.C., Abdulkadir ASLAN

Iğdır University, Institute of Educational Sciences, Department of History

aslanbahoz811@gmail.com – ORCID: 0009-0006-1121-4970

ABSTRACT

The purpose of this study is to undertake a methodological and contextual comparison between *Câmiü'd-Düvel* (Ottoman History 1299-1481), authored by Müneccimbaşı Ahmed bin Lütfullah, and 'Literature Evaluation on the Conquest of Istanbul', written by Fahameddin Başar. *Câmiü'd-Düvel*, a work of historical enquiry, is characterised by its comprehensive treatment of the early Ottoman era within the broader context of a general chronology. It offers a meticulous analysis of the conquest's political, military, and religious dimensions from the standpoint of traditional Ottoman historiography. In contrast, 'Literature Review on the Conquest of Istanbul' employs modern academic methodologies to analyse existing studies on the conquest, highlighting their limitations. The study provides a comprehensive analysis of the utilisation of sources, the narrative style, the historical approach, and the contributions to knowledge transfer in both works. It reveals how both works convey information through primary and secondary sources, emphasising the disparities between period historiography and modern approaches. The findings demonstrate that *Câmiü'd-Düvel* remains committed to classical historiography and prioritises religious themes and heroic narratives, whereas the 'Evaluation of the Literature on the Conquest of Istanbul' exhibits a more systematic, analytical and critical approach. Consequently, the two works contribute to a broader contextualisation of the subject by revealing how historical information on the conquest of Istanbul can be evaluated from different perspectives. This comparison provides a significant foundation for a more nuanced comprehension of the methodological distinctions between classical and modern historiography.

Key Words: Conquest of Istanbul, Ottoman History, *Câmiü'd-Düvel*, Literature Review, Methodological Comparison

1. INTRODUCTION

The conquest of Istanbul stands as a significant turning point in both Ottoman and world history. This significant event has been addressed by numerous sources across different historical periods and has been thoroughly examined by historians and researchers. In this article, we will comparatively analyze two important works focusing on the conquest of Istanbul: *Camii'd-düvel* (Ottoman History 1299-1481) and "Literature Review on the Conquest of Istanbul." These works adopt divergent methodological approaches, thus illuminating the historical context of the conquest and underscoring the significance of the sources utilized. *Camii'd-düvel* (Ottoman History 1299-1481) and "Literature Review on the Conquest of Istanbul" are two seminal works that present different academic approaches to the conquest of Istanbul.

Camiü'd-düvel (Ottoman History 1299-1481)

Müneccimbaşı Ahmed bin Lütfullah (1631-1702) was an Ottoman historian, astrologer, and scholar. Born in Heraklion, Crete, he received a comprehensive education in religious and scientific disciplines. Following the completion of his education in religious and scientific disciplines, he pursued a career in the profession of munajjim, working as a muderris in various madrasas in Istanbul for a period of time.

In 1687, during the reign of Sultan Mehmed IV, he was appointed as the müneccimbaşı. During his tenure, he conducted significant studies on Ottoman astrology and calendar calculations. However, he gained his true renown for his contributions to the field of history.

His magnum opus, the history book Câmîü'd-Düvel, is widely regarded as a seminal work in the field. This comprehensive work encompasses an encyclopedic array of global history, extending from the Islamic world to China, and incorporates a wide-ranging perspective on political history. This work is widely regarded as a foundational source in the study of Ottoman historiography.

Müneccimbaşı Ahmed bin Lütfullah passed away in Mecca in 1702. As a scholar and historian, he made significant contributions to Ottoman intellectual life. His magnum opus, Câmîü'd-Düvel (Ottoman History 1299-1481), co-authored by Ahmet Ağırakça and published by İnsan Publications in 1995, is a seminal work that comprehensively covers the history of the Ottoman Empire from its inception until 1481. The work provides comprehensive information on the early Ottoman period, especially covering critical events such as the conquest of Istanbul in detail. The work is noteworthy for its meticulous analysis and utilization of sources, which have garnered the attention of historians. Notably, pages 237 to 246 of the translation offer invaluable insights into the conquest of Istanbul and the historical context of the event.

Given his familiarity with the Ottoman state system and administrative mechanisms, the author provides direct and reliable information about the period. The conquest is discussed in the context of Ottoman expansion, offering a contemporary perspective.

A distinguishing feature of Lütfullah's work is its comprehensive coverage of official information and its meticulous examination of the actors involved in the conquest process. It serves as a primary source, offering insights into the Ottoman institutional structure and post-conquest arrangements. In the relevant section of the work, the conquest of Istanbul is summarized as follows¹:

The conquest of Istanbul, a pivotal event during Sultan Mehmed II's reign, was achieved through the strategic maneuvers and decisive actions of the sultan. The strategic preparation for the conquest of Istanbul included the construction of Boğazkesen Castle on the Rumeli side, a process that involved confrontations with both local authorities and Frankish kingdoms. During the siege, large cannons were cast, ships were landed in the Golden Horn, and the siege was carried out from the sea. The Ottomans exploited the discord among the Franks and Greeks to their advantage, and their forces breached the city's walls, entering the city and planting their banners on the bastions near Topkapı. Following the conquest, the Sultan granted his troops a three-day period to plunder the city, after which he guaranteed the safety of the populace. This

¹ Lütfullah, M. A. B. (1995). *Camiü'd-Düvel (Osmanlı Tarihi 1299-1481)*. Çeviri: Ahmet Ağırakça, İnsan Yayınları, İstanbul, Sayfa: 237-246.

significant victory was documented as a remarkable feat in the annals of Ottoman history, and Sultan Mehmed entered the city to express his gratitude to Allah.

“Literature Review on the Conquest of Istanbul”

Fahameddin Başar's article, "Literature Review on the Conquest of Istanbul," is a significant academic study that comprehensively examines the Turkish and foreign literature on the conquest of Istanbul. The study provides a comprehensive overview of the historical context and consequences of the event by systematically analyzing the extant written works on the conquest of Istanbul across a range of temporal and thematic perspectives. The article places significant emphasis on the conquest's role in historiography and the analysis of pertinent sources.

The study delves not only into the event itself but also into its subsequent interpretation throughout the centuries. The study places significant emphasis on the evolution of historiography, the interplay between sources, and the diversity of historians' methodologies. The literary and historical analysis of primary sources, including chronicles and conquest-nāmas, offers a comprehensive perspective on the cultural and diplomatic dimensions of the conquest.

This study analyzes the studies on the conquest of Istanbul in the Republican period in Turkey. The titles of these studies are enumerated in Table 1.

Table 1: The following studies on the conquest of Istanbul in the Republican period in Turkey were analyzed in the study titled "Literature Review on the Conquest of Istanbul"²

Year	Author(s)	Work Title
1953	Selâhattin Tansel	Political and Military Activities of Mehmed the Conqueror According to Ottoman Sources ³
1953	İsmail Hikmet Ertaylan	Mehmed the Conqueror and His Conquests I: Byzantium and the Black Sea ⁴
1954	Halil İnalcık	Studies and Documents on the Reign of Mehmed the Conqueror, I ⁵
1964	Various Authors	"511th Anniversary of the Conquest Conferences" ⁶
1967	Kritovoulos	Sultan Mehmed II (The Conquest of Istanbul) ⁷
1976	Feridun Dirimtekin	The Conquest of Istanbul ⁸

² Başar, F. (2010). ‘İstanbul’un Fethine Dair Literatür Değerlendirmesi’. Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, (16), 61-100.

³ Selâhattin Tansel. (1953). *Osmanlı kaynaklarına göre Fatih Sultan Mehmed’in siyasi ve askerî faaliyeti*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

⁴ İsmail Hikmet Ertaylan. (1953). *Fâtih ve fütuhâtı I: Bizans ve Karadeniz*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

⁵ Halil İnalcık. (1954). *Fatih devri üzerinde tetkikler ve vesikalar, I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

⁶ Çeşitli Yazarlar. (1964). *Fethin 511’inci yıldönümü konferansları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

⁷ Kritovoulos. (1967). *Sultan Mehmed Hân-ı Sâni (İstanbul’un Fethi)* (Çev. Karolidi Efendi, sadeleştiren ve notlayan: Muzaffer Gökman). İstanbul: Kitapçılık Ticaret Ltd. Şti. Yayınları.

⁸ Feridun Dirimtekin. (1976). *İstanbul’un Fethi*. İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları.

1986	Midhat Sertoğlu	The Conquest Foretold by the Prophet and the Conqueror ⁹
1989	Hüseyin Algül	The Great Conquest and After ¹⁰
1994	Ahmed Muhtar Pasha	The Sublime Conquest of Constantinople ¹¹
1995	Mustafa Armağan (ed.)	Istanbul Anthology, 1: The Conquest and the Conqueror ¹²
1997	Various Authors	"1st International Conference on the Conquest of Istanbul" ¹³
1999	Steven Runciman	The Fall of Constantinople – May 29, 1453 ¹⁴
2002	Franz Babinger	Mehmed the Conqueror and His Time ¹⁵
2003	Feridun M. Emecen	"The Event and Issues of the Conquest of Istanbul" ¹⁶
2004	Necat Birinci (ed.)	The Conqueror and His Era / Mehmed II and His Period ¹⁷
2005	Gustave Schlumberger	Istanbul Has Fallen – Am I Still Alive? Anatomy of a Conquest ¹⁸
2006	Agostino Pertusi	The Conquest of Istanbul (3 Volumes) ¹⁹
2009	Levent Kayapınar	Memoirs of George Sphrantzes, the Last Byzantine Witness of the Conquest – Chronicon Minus ²⁰

⁹ Midhat Sertoğlu. (1986). *Peygamberin müjdelediği fetih ve Fâtih*. İstanbul: Tercüman İslâmî Eserler Serisi.

¹⁰ Hüseyin Algül. (1989). *Büyük fetih ve sonrası*. İzmir: Nil A.Ş.

¹¹ Ahmed Muhtar Paşa. (1994). *Feth-i Celîl-i Kostantiniyye*. İstanbul: Bedir Yayınları.

¹² Mustafa Armağan (Yay. haz.). (1995). *İstanbul armağanı, 1: Fetih ve Fatih*. İstanbul: İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.

¹³ Çeşitli Yazarlar. (1997). *1. Uluslararası İstanbul'un Fethi Konferansı*. İstanbul: İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.

¹⁴ Steven Runciman. (1999). *Konstantinopolis düştü: 29 Mayıs 1453* (Çev. Derin Türkömer). İstanbul: Doğan Kitap A.Ş.

¹⁵ Franz Babinger. (2002). *Fatih Sultan Mehmed ve zamanı* (İngilizce baskısından çev. Dost Körpe). İstanbul: Oğlak Bilimsel Kitaplar.

¹⁶ Feridun M. Emecen. (2003). *İstanbul'un fethi olayı ve meseleleri*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

¹⁷ Necat Birinci (Ed.). (2004). *Fatih ve dönemi / Mehmed II and His Period*. İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları.

¹⁸ Gustave Schlumberger. (2005). *İstanbul düştü: Ben hâlâ hayatta mıyım? Bir fethin anatomisi* (Çev. Hamdi Varoğlu). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

¹⁹ Agostino Pertusi. (2006). *İstanbul'un Fethi (3 Cilt)* (Türkçeye çeviren ve tamamlayıcı bilgileri ekleyen: Mahmut H. Şakiroğlu). İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.

²⁰ Levent Kayapınar. (2009). *İstanbul'un fethinin Bizanslı son tanığı Yorgios Sfrancis'in anıları- Chronicon Minus*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

2. Methodological and Content Comparison of the Works

Methodology

Câmiü'd-Düvel is a significant work within the traditional historiographical approach, employing a chronological methodology. It provides a comprehensive examination of the pivotal events of the era, particularly the conquest of Istanbul, from the vantage points of politics and military strategy. The composition of the work was informed by first-hand sources, thereby prioritizing historical accuracy.

In contrast, contemporary academic studies, such as "Literature Review on the Conquest of Istanbul," adopt a meta-analytic approach to historiography. Rather than relying on direct citations of primary sources, this method involves a more thorough analysis of the role and significance of these sources within the broader historiographic context. This methodological emphasis on the analysis of sources, rather than direct citation, underscores the broader evaluation of historiography. The employment of these disparate approaches facilitates a comparative analysis of traditional and contemporary methods in historiography.

In the assessment of the conquest of Constantinople, the conquest is presented not only as a political and military victory, but also as a turning point that consolidated the Ottoman leadership in the Islamic world. The conquest process is described in detail through an analysis of Byzantine defense strategies and Ottoman siege tactics. Mehmed the Conqueror's leadership and strategic acumen are also emphasized in this context. The work provides a multifaceted analysis of the events, emphasizing the meaning of the conquest from both religious and political perspectives.

Analysis of Sources

The primary sources concerning the conquest of Istanbul reflect the event-centered and normative structure of the historiography of the period in terms of the order and emphasis of events. Jami'd-duvel, conquest narratives, the official records of the period, and the chronicles of contemporary historians play an instrumental role in this process. Of particular note are the conquest narratives, which accentuate the authority and legitimacy of the Ottoman sultans. These narratives also offer interpretive insights into significant historical transformations, such as the fall of the Byzantine Empire, within a religious and political framework.

The themes encompass not only military triumphs but also the fulfillment of religious prophecies and the belief that the sultan acted on a divine mission. These narratives portray the phenomenon of conquest not solely as a triumph but also as a foundational element in the construction of Ottoman identity. Beyond mere military triumph, the Fetihnâmes accentuate elements that substantiate the authority and might of the Ottoman Empire within a religious framework.

This narrative structure is approached from diverse interpretive perspectives in modern historiography. For instance, while the conquest narratives are shaped around the theme of victory, the chronicles of contemporary historians consider the political, military, and socio-cultural contexts in more detail. The "Literature Review on the Conquest of Istanbul" methodically analyzes the historical significance of primary sources, emphasizing the consistency and contradictions in historiography. It evaluates the challenges and transformations in the Ottoman conquest process in both a religious and political context.

Content and Theme

Camii'd-düvel meticulously chronicles the preparations for the siege of Istanbul, the strategic decisions made by the Ottomans, and the military techniques employed during this process. The text places particular emphasis on innovative tactics, such as the casting of cannons and the launching of ships into the Golden Horn. The conquest is celebrated as an achievement of the Islamic world. The hadiths of the Prophet Muhammad (Hz. Muhammed) concerning the conquest of Istanbul are invoked to underscore the religious nature of Sultan Mehmed's undertaking. Sultan Mehmed is depicted as a leader operating on a divine mandate. The text further underscores the role of Sultan Mehmed's authority and determination in fortifying the power of the Ottoman dynasty. The text further delves into the vulnerabilities and internal strife that plagued the Byzantine Empire in its waning years. The argument is posited that the prevailing circumstances of Byzantium, characterized by internal disarray and decline, served as a catalyst for the Ottoman conquest.

The event-centered and normative approach, a classical feature of historiography, is accentuated. Rather than emphasizing cause-and-effect relationships, it seeks to portray the splendor of the victory and the intricacies of the process. The conquest of Istanbul is regarded as a pivotal moment in the rise of the Ottoman Empire, not only as a regional power but also as a significant religious authority. This triumph is regarded as a pivotal moment in the formation of Ottoman identity. The text is also a propagandistic endeavor, crafted to extol the policies of

the Ottoman Empire and the leadership of Sultan Mehmed. In this capacity, it functions as an ideological instrument within the framework of Ottoman historiography.

A thorough examination of the sources of Ottoman historiography, including conquest narratives, is provided in the "Literature Review on the Conquest of Istanbul." These primary sources offer a normative perspective that accentuates the military, religious, and political dimensions of the events. The leadership of Sultan Mehmed, the Ottoman claims to legitimacy, and religious themes are prominent features of these sources. The interpretations and analyses of modern historians and academic studies on the conquest represent another salient dimension of the work. In this context, the book undertakes a thorough evaluation of the methodological approaches employed by historians, their perspectives on events, and the consistency or contradictions between them. The work undertakes a comprehensive analysis of the historiography of the period, emphasizing its event-centered and normative structure. It is noted that Ottoman historiography placed significant emphasis on religious prophecies and political achievements, while modern historiography has focused on socio-economic and cultural dynamics. The text goes on to discuss the differences and contradictions between primary and secondary sources on the conquest. For instance, while certain sources accentuate the religious dimension of the conquest, others prioritize military strategy and the Ottoman political vision. The analysis emphasizes the manner in which primary sources address the events within the framework of religious and political legitimacy. The conquest is depicted as part of a divine plan and a testament to the Ottoman leadership in the world. The text goes on to evaluate the various interpretations and methodological approaches found in secondary literature. The author asserts that modern historiography, while more critical and analytical in its treatment of events, occasionally lacks a comprehensive understanding of the historical period under scrutiny. The phenomenon of conquest is approached from a multifaceted perspective, not only as a military victory but also as a process of constructing Ottoman identity. In this context, conquest narratives are analyzed as a means of consolidating Ottoman political, religious, and cultural supremacy. The analysis of diverse sources is presented as a critical element in understanding how and in what context conquest narratives were shaped. This approach unveils how historians and scribes may have been influenced by the ideological and political climate of their era.

3. CONCLUSION

Camii'd-düvel is a work intended for the general reader of the period and aims to appeal to history enthusiasts and a broader audience. Beyond its informative nature, the work presents a narrative that celebrates the victories of the Ottoman Empire.

In the context of the conquest of Istanbul, Jami al-duvel endeavors to appeal to a dual audience: those interested in the history of the period and those seeking a narrative that celebrates the great victories of the Ottoman Empire. While providing a meticulous account of the conquest of Constantinople, it underscores the significance of this victory in Ottoman history, portraying the conquest not only as a military triumph but also as the ascent of a civilization. Utilizing a celebratory language that acknowledges the triumph of the Ottoman forces, the work also serves as an informative resource for scholars and enthusiasts of history seeking to comprehend the political and cultural milieu of the era. In this regard, the Jami al-d-Dualwal offers a comprehensive perspective, articulating both the historical specifics and the profound implications of this momentous victory. Conversely, "Literature Review on the Conquest of Istanbul" is directed primarily towards historians, researchers, and academic circles. By evaluating extant literature on the subject, it offers important criticisms of the methodologies and approaches used in historiography, thus creating a basis for academic discussions.

The distinction between these two works underscores the evolution of historiography and the variation in methodologies across historical periods. The former presents a narrative of history, while the latter provides an analytical evaluation of these narratives. This provides a valuable framework for understanding the progress of history as a discipline.

The two works that address the conquest of Istanbul, *Camii'd-düvel* and "Evaluation of the Literature on the Conquest of Istanbul," offer significant insights into Ottoman history by presenting different dimensions and approaches to this pivotal historical event. Despite their shared focus on the conquest of Istanbul, these works diverge significantly in terms of their methodological approaches, the nature of the content they present, and the perspectives they offer.

Camii'd-düvel, an exemplary work of classical Ottoman historiography, examines the conquest process through the lenses of military, religious, and political triumph. The conquest is depicted in this work as a chronological sequence of events and a narrative that emphasizes the Ottoman legitimacy. The siege of Constantinople, the military achievements of the Ottoman army, and the leadership of Sultan Mehmed are covered in detail. A notable aspect of the work is its emphasis on the Ottoman dynasty's perception of itself as bearers of a divine mission, with the

conquest being portrayed as a spiritual victory for the Islamic world. The work adopts an event-centered and normative approach, a common feature in the historiography of the period. Drawing upon a comprehensive array of primary sources, including conquest narratives and official records, the work offers a multifaceted interpretation of the historical events of the period, contextualizing them within both religious and political frameworks.

The present study, entitled 'Literature Review on the Conquest of Istanbul', explores the conquest of Istanbul from a variety of interpretative and methodological perspectives within the field of historiography. The objective of this study is to present the historical, cultural and political effects of the conquest from a broader perspective by evaluating primary and secondary sources. By analysing historical texts on the conquest process, the book examines how different historiographical traditions shaped the conquest event. Furthermore, it delves into the evolution of the perception of conquest within Ottoman historiography, shedding light on the impact of this seminal event on the Western world. Utilising a combination of literature review and textual analysis, the book meticulously unpacks the variances in historiographical approaches and the evolution of interpretations over time. The principal objective of this study is to evaluate the event not only as a victory, but also as a process that shaped the Ottoman identity. *Camiü'd-düvel* employs the classical historiographical tradition, narrating the event in a manner that emphasises the legitimacy of the Ottoman Empire. Conversely, 'Evaluation of the Literature on the Conquest of Istanbul' adopts a modern academic approach and analyses how the event was handled and interpreted in different periods from a comparative perspective. While Jami'd-duwal evaluates the conquest in the context of religious and military achievement, the 'Evaluation of the Literature on the Conquest of Istanbul' focuses on the cultural and historical repercussions of this event.

The two works complement each other in order to understand the different dimensions of the conquest of Istanbul in historiography. The former, adopting a conventional standpoint, accentuates the legitimacy and identity of the Ottoman Empire, while the latter proffers a more comprehensive viewpoint on the occurrence. This comparison highlights the importance of viewing the conquest of Istanbul not only as a military triumph but also as a profound domain of inquiry within the discipline of historiography.

REFERENCES

- Başar, F. (2010). "İstanbul'un Fethine Dair Literatür Değerlendirmesi". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, (16), 61-100.
- Lütfullah, M. A. B. (1995). *Camiü'd-düvel (Osmanlı Tarihi 1299-1481)*. Çeviri: Ahmet

Ağırakça, İnsan Yayınları, İstanbul, Sayfa: 237-246.

BÜVEYHÎLER DEVLETİ ORDUSUNDA İNSAN UNSURU

Arş. Gör. Dr. Sevgi Kübra BİLGİN

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi

sevgikubraakdemirel@gmail.com - ORCID: 0000-0003-1248-691X

ÖZET

934-1056 (h. 322-448) tarihleri arasında İran ve Irak coğrafyasında hüküm sürmüş olan Büveyhîler, aslen Deylemli bir hanedandır. İmâdüddeve Ali b. Büveyh'in 934 (322) yılında Şîraz'a girmesiyle devletlerinin temelleri atılmıştır. Rûknüddeve'nin 943 (332) yılında Rey ve Cibâl, Muizzüddeve'nin 945 (334) yılında Bağdat'ı hâkimiyetleri altına almaları ile devletin Rey-Cibâl ve Irak kolları da kurulmuştur. Böylece İran ve Irak coğrafyasında hüküm süren Büveyhîler, Abbâsî Devleti halifesini de tahakkümleri altına alarak devrin siyasetinde söz sahibi olmuşlardır. Kendileri de askerî kimliğe sahip olan Büveyhî emîrleri, askerî teşkilâta büyük bir önem vermekteydiler. Büveyhîler Devleti ordusu, çok uluslu bir yapıya sahipti. Bu yapı, kurucu Büveyh kardeşlerin de mesleği olduğu üzere, ücretli askerlik yapan birliklerden müteşekkildi. Ordunun ana insan unsuru Deylemli ve Türk askerlerdi. Bunun yanında takviye kuvvet olarak Cîl, Arap ve Kürt birlikler de bulunmaktaydı. Ordunun ana unsuru olan Şii Deylemliler, piyade birliklerdi. Ücret aldıkları müddetçe orduda yer alıyorlardı. Maaşlarında kesinti olması Deylemlilerin isyan etmelerine neden olmaktaydı. Ordunun bir diğer önemli unsuru olan Sünnî Türkler ise süvari birliklerdi. Türkler cesaretleri ve sadakatleri ile ön plana çıkmaktaydılar. Büveyhî emîrleri ordularının temelini Deylemlilerden oluştursalar da düzenlerini idame ettirebilmek ve orduda güç dengesi oluşturabilmek adına güven duydukları Türkleri etraflarında bulundurmak zorunda kalmaktaydılar. Yapılan bu çalışmada Büveyhî askerî teşkilatı içerisinde yer alan çok uluslu yapıya değinilerek ordunun iki ana insan unsuru olan Türk-Deylemli ilişkileri hakkında bilgi verilecektir.

Anahtar Kelimeler : Büveyhîler, Türk, Deylem, ordu.

THE HUMAN ELEMENT IN THE BUYIDS ARMY

Research Assistant PhD Sevgi Kübra BİLGİN

Recep Tayyip Erdogan University

sevgikubraakdemirel@gmail.com - ORCID: 0000-0003-1248-691X

ABSTRACT

The al-Buyids, who ruled in Iran and Iraq between 934-1056 (h. 322-448), were originally a dynasty from Deylem. The foundations of their state were laid when Imad al-Dawla 'Ali b. al-Buwayh entered Shiraz in 934 (322). The Rey-Jibâl and Iraqi branches of the state were also established when Rukn al-Dawla took Rey and Jibâl under his rule in 943 (332) and Muizz al-Dawla took Baghdad under his rule in 945 (334). Thus, the Buyids, who ruled in Iran and Iraq, had a say in the politics of the period by taking the caliph of the Abbasid State under their domination. Buyid emirs, who themselves had a military identity, attached great importance to military organization. The army of the Buyids had a multinational structure. As was the profession of the founding al-Buyid brothers, this structure consisted of troops serving as paid soldiers. The main manpower of the army was Deylemite and Turkish soldiers. There were also Jîl, Arab and Kurdish troops as reinforcements. The Shiite Deylemites, the main element of the army, were infantry troops. They were in the army as long as they were paid. The cuts in their salaries caused the Deylemites, who had no national and religious sensitivities, to rebel. The other important element of the army, the Sunni Turks, were cavalry troops. Turks stood out with their courage and loyalty. Although the Buyid emirs formed the basis of their armies from the Deylemites, they had to keep the Turks they trusted around them in order to maintain order and create a balance of power in the army. In this study, the multinational structure within the Buyid military organization will be discussed and information will be given about the Turkish-Deylemite relations, the two main human elements of the army.

Keywords: Buyids, Turk, Deylem, army.

1940-1945 YILLARI İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİ TÜRKİYEİNİN YAŞADIĞI EKONOMİK SORUNLAR VE BU SORUNLARA KARŞILIK POLİTKA ARAYIŞLARI

Meryem ERTAŞ

Dicle Üniversitesi, meryemertass.47@gmail.com - 0009-0009-2628-2759

Prof. Dr. Halis ÖZER

Dicle Üniversitesi halisozer1@hotmail.com - 0009-0009-2628-2759

ÖZET

Türkiye Cumhuriyeti 1940-1945 dönemi 2. Dünya savaşının yaşanması sebebiyle ortaya çıkan ekonomik daralma, gerileme ve bu süreçte oluşan iktisadi politikaların şekillenmesinde etkili olan siyasi iktidarların tutum ve kararlarının sonucu ortaya çıkan politikalar ve çözüm yollarının özellikle dönemin koşullarına bağlı olarak gelişen, olağan üstü döneme özgü çıkarılan kanun ve vergilerle Türkiye devletinin denge siyaseti güden politika uygulamıştır.

1940-1945 yılları 2. Dünya savaşı döneminde taze kurulmuş Türkiye devlet konumunda olması ile savaşa girmeme politikası güdüldüğü halde her an savaşa girecekmiş gibi tedbirli olması savaşa şekillenen ekonominin daha önce devletçi ekonomi politika güden ancak savaş gölgesinde şekillenen dönemlerde farklı strateji ve beklentilerle arayışlar içinde bulunmuştur.

Türkiye Devletinin yaklaşık bir milyon insanı silahaltına alması ile üretimde yaşanan aksaklıkların, hükümetin izlediği tarafsızlık politikasıyla büyük bir ordunun getirdiği ekonomik ihtiyaçlardan kaçınmamış olması. Silahaltına alınan ülke nüfusunun çoğunluğu üretimde yetersizlik seviyesine ulaşmış olması ithalatı da büyük ölçüde etkilemiştir, bu etkinin savaş yıllarında ülkenin ekonomisini giderek zayıflamasına neden olan iktisadi, ekonomi ve sosyal etkenlerin zeminin hazırlamıştır.

1940-1945 yıllarında kullanılan ekonomi yöntemlerinin, bugünkü Türkiye Cumhuriyeti ekonomisinin temellerinin farklı stratejiler geliştirilerek kurulmasından destek alınarak geliştirilmiştir. 1940 Milli koruma kanunu, 1942 de çıkarılan varlık vergisi kanunu çiftçiyi topraklandırma kanunu ve daha birçok kanunun bu süreçlerde sosyo-ekonomik gelişmelerin üzerinde yaşanan etkileri oluşturulmuştur. Kanunların asıl amacının savaşın tahribatlarını yok etmek olduğu, uygulamaya konulmasındaki gidişatı incelendiğinde özellikle 1940 yılı çıkarılan milli koruma kanununun, hükümete olağan üstü hallerde fiyatları belirlemede gerek görüldüğünde ürünlere el koyma, zorunlu çalışma yükümlülüğü getirmede ekonomi alanda birçok yetkiler veren kanundur.

Anahtar kelime; 2.Dünya Savaşı Türkiye Ekonomisi, 1940-1945 Türkiye’de Çıkarılan Kanunlar, Türkiye Savaş Ekonomisi Politikaları

ECONOMIC PROBLEMS EXPERIENCED BY TURKEY DURING THE SECOND WORLD WAR, 1940-1945 AND POLICY SEARCHES TO ADDRESS THESE PROBLEMS

ABSTRACT

The Republic of Turkey implemented a policy of balance in the period 1940-1945, with the economic contraction and decline that emerged due to the Second World War, and the policies and solutions that emerged as a result of the attitudes and decisions of the political powers that were effective in shaping the economic policies formed in this process, especially the laws and taxes that developed depending on the conditions of the period and were specific to the extraordinary period.

During the World War II period between 1940-1945 Turkey, which was newly established as a state, pursued a policy of not going to war, but was cautious as if it could go to war at any moment. The economy shaped by the war was in search of different strategies and expectations in the periods that previously followed a statist economic policy but were shaped under the shadow of war.

The disruptions in production that occurred after the Turkish State conscripted approximately one million people, and the government's policy of neutrality, which prevented it from avoiding the economic needs brought about by a large army. The fact that the majority of the country's population that was conscripted reached a level of inadequacy in production, also greatly affected imports, and this effect prepared the ground for the economic, economic and social factors that gradually weakened the country's economy during the war years.

The economic methods used in the years 1940-1945 were developed by supporting the establishment of the foundations of the economy of the Republic of Turkey by developing different strategies. The effects of the 1940 National Protection Law, the Wealth Tax Law enacted in 1942, the Farmer Land Law and many other laws on socio-economic developments were created during these processes. When the main purpose of the laws was to eliminate the devastation of war and the course of their implementation is examined, it is seen that the National Protection Law enacted in 1940, in particular, is a law that gives the government many powers in the economic field, such as determining prices in extraordinary situations, seizing products when necessary, and imposing compulsory labor obligations.

Key words; World War II Turkish Economy, Laws Enacted in Turkey 1940-1945, Turkish War Economy Policies

GİRİŞ

1939-1945 Yılları arasında ortaya çıkan ekonominin alt yapısı, aslında 1938 öncesi yaşanan krizlerin etkisini üzerinden henüz yeni atıp toparlanmaya çalışan Türkiye Devleti ekonomisini şekillendirme çabasıyla oluşturulmuştur. 1938 yılından 1945 yılına kadar yaşanan ekonomi süreci 2. Dünya savaşı itibariyle ülke ekonomisini kötü etkilemiştir. Devletin, Genç yaş nüfusu askere alınması, savaş durumundaki belirsizliğin yarattığı harcamalar üzerine üretim, istihdam eksikliğinin yanı sıra hükümetin her türlü tüketim mallarını piyasalarda yüksek hacimli satın alma politikası, üreticiler ve büyük tüccarların stokçuluk, faiz ve karaborsa gibi yollarla büyük kazanç elde etmesine dönüşen ekonomik ortam, bu süreci oldukça zorlaştırmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Merkez bankasının söz konusu yıllarda her yıl artan fiyatlar için kamu kuruluşlarına büyümek zorunda kaldığı krediler de artan borçlanma ile açığı kapatmaya çalışmıştır. 1938 yılında 89 milyon olan kredilerin 1944 yılında 773 milyona yükselmesine sebebiyet vermiş ve buna bağlı olarak para arzı 219 milyondan 995 milyona yükselmiştir. Buda ülke ekonomisinin 1930'lu yıllarda uygulanan "denk bütçe" politikasını uygulanamaz hale getirmiştir. (Tezel, 2002:350,355)

Savaş öncesi 10,78 lira olan Cumhuriyet altını, 1941 de 28 lira 1942 ise 32 lira olmuştur. Durum bu şekilde ilerlerken ülke ekonomisi ise bu dönem de üretim kapasitesi yerinde sayarken, yatırımlar ise durmuştur. Yaşanan ekonomik zorlukların hükûmeti yeni iktisadi politika arayışına sürüklemiştir. 1940 yılı savaşın ilk dönemlerinde Refik Saydam hükümetinin almaya çalıştığı önlemler başında iki temel iktisat politikası belirlemiştir. Birincisi, mamullerin yetersizliği sıkıntısını gidermektir. İkincisi, bu durumu fırsata çevirip haksız kazanç yanında aşırı kazanç elde etmelerini önlemek amacıyla yapılan reformlarla devletin ekonomiye müdahalesini artırmaktır. 26 Ocak 1940 yılında yürürlüğe konulan "Milli Müdafaa Kanunu" devletin ekonomiye yön vermesi ile savunma alanında karar alınması hususunda sınırsız yetki verilmiştir. 1941 yılında ise çoğu malın iç-dış alım satımı adına Ticaret Bakanlığına bağlı gıda ve tüketim malları için "Ticaret ofisi" petrol malları ticareti içinse "Petrol ofisi" gibi tam yetkili kuruluşlar faaliyete geçirilmiştir. 1941 yılı yine tütün ve tütün mamulleri için, alkol işletmeleri genel müdürlüğü kurulmuştur. Aynı zaman dilimi içinde Raman petrol kuyusu bulunmuştur. 1942 yılı itibariyle Türkiye Devletin de hükümet ile büyük sermaye sahipleri arasında ekonomik sıkıntılar baş gösteriyordu. Halkın temel besin gıda maddesi olan ekmek ve benzeri ürünleri üretimdeki aksaklıklar ve dağıtımdaki yetersizlikleri gidermek için 1942 yılında önce Ankara da sonrada İstanbul'da uygulanan karne yöntemi oluşturuldu. Karne ile

oluşturulan yöntemde kişi başına 300 gr. Ekmek alına biliniyordu. Bu yöntem ile yaşanan ekonomik sıkıntıların artması ile Nisan ayı itibariyle 175 gr indirildi. Bu durum 1 Eylül 1944 yılına dek devam etti. Halkın temel gıda mallarının kıtlığı yaşanan ekonomik sıkıntılar ve karaborsacılık sebebiyle çıkarılan kanunla hangi sanayi ürününün ne kadar miktarda çıkarılacağı karara bağlanarak üretilme başlandı. Bu durumu tarihe geçecek en güzel ifadeyle belirten ve Savaş sonrası meydana yaptığı konuşma esnasında hükümet başkanı olan İsmet İnönü'ye tepki veren 'Bizi aç bıraktın Ekmeksiz Bıraktın'' diyerek seslenen çocuklara '' Ben sizi aç bıraktım ama babasız bırakmadım'' cevabıdır. 1942 Temmuz ayı Devlet yöneticisi olan Refik Saydam'ın vefatı sonucu hükümet değişikliği, yerini devralan yeni başkan Şükrü Saraçoğlu'nun ekonomide birçok değişikliğe gidilmiştir. Özel sektörde ekonominin Devlet denetimini azaltma kararı alınmıştır. Ancak bu durum fiyatların hızla tırmanmasına sebebiyet vermiştir. (Tezel,2002:355,358)

Yeni hükümetin karar alıcı mercii olan Şükrü Saraçoğlu'nun piyasa üzerindeki sıkı denetimleri azaltma eğilimi sonucu olarak, ilk hububat alım fiyatları yükseltmesi yanı sıra ürünlerin % 25 fazlasını piyasa fiyatlarından satımı çiftçi için serbest bırakılmıştır. Yapılan bu değişikliğin örnek sonucu ise buğday fiyatlarında %200ve %120, genel fiyatlar düzeyinin ise %75 ve %90 arttığı 1942 ve 1943 yılları savaş döneminin enflasyonu en yüksek seyrettiği yıllar olarak yaşanmıştır. (Borotav, 2019:84)

Saraçoğlu hükümeti oluşan iktisadi durumun aşırı kazanç ve yüksek enflasyon ortamını yumuşama olanağı ile iki yeni olağanüstü karar almıştır. 1942 Kasım ayı kabul edilen Varlık vergisi kanunu ve 1944 yılı kabul edilen Toprak mahsulleri vergisi kanunu ile bu kanunların çıkarılmasındaki asıl gaye savaş koşullarının olumsuz etkilediği ekonomi ortamını hızla yumuşatma çabasıdır. (Borotav, 1982:85)

Savaş Koşullarında Devletin Finansman Kaynağı İçin Başvurduğu Yollar

Türkiye savaşın ilk yıllarında dış ilişkilerinde İngiliz ve Fransızlarla yakınlaşma neticesinde 19 Ekim 1939 yılı yapılan Türk-İngiliz-Fransız üçlü İttifakıyla birlikte İngiltere ve Fransa'dan borç alma olanağı bulmuştur. 6 milyonu silah ve askeri teçhizat için kullanılabilecek olan 16 milyon sterlinlik İngiliz ticaret kredisi 1939 yılında işletilmiştir. Geriye kalan 10

milyonluk kredi ise ticari faaliyetlerde kullanmak üzere alınmıştır. Bu alınan krediye ek olarak İngiltere ve Fransa'dan %4 faizli 30 Haziran 1940 yılından itibaren 20 yılda 40 taksitle ödenmek üzere 25 milyon sterlin askerî malzeme kredisi alınmıştır. (Tekeli ve İlkin 2021:60)

16 Ocak 1939 yılında Berlin'de Almanya ve Türkiye arasında 150 milyon marklık bir kredi anlaşması imzalanmıştır. %5 faizle yapılan borçlanma 10 yılda 6 aylık taksitlerle geri ödenecektir. Bu para o günün şartlarında 76,1 milyon liralık olanak getiriyordu. Yine 1942 yılında Almaya 100 milyon marklık bir kredi açmış ve Türkiye bu krediyi silah alımında kullanmıştır. (Tekeli ve İlkin,2021:61)

1940 ikinci dünya savaşı yılları öncesine kadar dış sermaye kaynak kullanımını önemli boyutlara ulaşmamıştır. Ancak ABD'den alınan 10 milyon dolar Merkez Bankası'nın kuruluşunda; Sovyetler Birliğinden sağlanan 10,5 milyon liralık kredi sanayileşmede, özellikle dokuma sanayisinde ve İngiltere'den sağlanan 16 milyon İngiliz sterlini de Karabük Demir Çelik Fabrikası'nın yapımında kullanılmıştır. Aynı yıllarda Almanya'dan da kredi alınmıştır. Savaş yıllarında önemli oranda dış borçlanmaya gidilmiştir. Dış borçlanmanın, borç alınacak kaynakların sınırlı olması düşük kalmasına karşılık, iç borçlanma yüksek önemli miktarlara ulaşmıştır. Savaş yılları toplam 50 milyon liraya ulaşan iç borçlanma –ki önceki dönemlere kıyasla yıllık bütçenin dörtte biri dolayındadır-da büyük ölçüde demir yolu yapımında kullanılmıştır. (Kepenek ve Yentürk,2005:79,81)

Para Politikası ve Maliye Politikasının Gelişimi

1930'lu yılların 1945 yıllarına kadar süren dönemde para politikası ve maliye politikası uygulamalarında 1930 yılının 1939 yılına kadar ki sürecinde her şey rayına oturtulmuş bir denge politikasıyla sürdürülmektedir. Bu dönemlerin ilk yarısında ekonomik kararlılık ortamında hızlı gelişen bir sanayi politikası hâkimdir ve başarıyla da uygulanmıştır. İkinci yarısı olan 1939 1945 yılları ise 2. Dünya Savaşı'na girilmemesine rağmen yaşanan makroekonomik dengesizlikler, üretim düşüşleri, zorunlu para politikaları ve maliye politikaları ağır bir enflasyon ortamını oluşturmuştur. Bu durum dolayısıyla dış ticaret açısından çok fazla verdiği bir ortamda görülmüştür. Enflasyonun oluşumunda, değinilen bütçenin açık finansmanının ve buna bağlı olarak miktarındaki artışın etkisi varsa da bunları yaşanan Enflasyonu açıklamada yetersizdir. Özellikle üretime, bunun sek törel gelişmelerine ve piyasa yapısına dağıtım ve satış

süreçlerine bakılması da gereklidir. Çünkü çoğu zaman enflasyonu açıklamaya para sunumu, fiyat artışı arasında birebir ilişki olmayabilir. Kısaca bu olaylardan çıkarılabilecek savaş yılları ekonomisinin asıl büyüme, ticari sermaye birikimi yönünde olmuştur. (Kepenek ve Yentürk,2005:69,70)

Savaş Esasında Şekillenen İktisat Politikasının İthalat ve İhracatla İlgili Sektörlerle İyileştirme Çabaları

Madencilik ve Enerji

Cumhuriyet dönemi ekonomisinde devletçilik politikası uygulaması bir taraftan sanayileşme politikası uygulanmasıyla doğrudan tarımsal hammaddeye dayalı olmayan sanayinin geliştirilmesi; diğer taraftan da döviz gereksinimleri, madencilığe önem verilmesini zorunlu kılıyor yerli sermayenin yetersizliği ve yabancı kaynakların var olan koşullarda isteksizliği, kamu girişimciliğini ön plana çıkarıyordu. Madencilik alanında kamu girişimciliği, uygulama da 195 yılında. Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü (MTA) ve Etibank'ın kurulmasıyla birlikte büyük bir ekonomik ivme kazanmıştır. MTA'nın maden arama, bununla ilgili jeolojik ve jeofizik araştırmalar yapma, laboratuvarlar kurma ve personel eğitimi sağlama işlevleri üstleniyordu. Etibank madenlerin işletilmesi; bununla ilgili her türlü işleme, alım-satım, ruhsat ve benzeri faaliyetleri yürütecek, ek olarak olağan bankacılık işlemleri geliştirilmesi zorunlu kılınmıştır. 1936 yılında madencilik alanında kamu faaliyetleri genişletildikten sonra önce taş kömürü ve bakır madenlerinin işletme yetkisi sırasıyla Fransız (societe Heraclee) ve Alman (Deutsche Bank) ortaklıklarından, satın alındı, daha sonrasında ise kamulaştırmalar ile birlikte, krom ve demir başta olmak üzere, madenlerle ilgili üretim ve arama çalışmaları yaygınlaştırıldı. Madencilik cumhuriyet dönemi ilk yıllarında yabancı ortaklıklarca geliştirilmiş bununla birlikte bakır işleme üretimi azalmış, yerini 1930'lardan sonra demir işlemesine bırakmış ancak savaş yıllarında üretim bayağı gerilemiş, üretimde de bayağı dalgalanmalar izlenmiştir. (Kepenek ve Yentürk,2005:75)

1940'lı yıllarda madencilik sektörünün durulması kişi başına verimin sermaye ve teknoloji yetersizliği nedeniyle, diğer ülkelere oranla düşük seyirli olması bu durumun linyit ve krom alanlarında da faaliyet gösteren özel girişimleri temel sorunu üretim sonrası maden zenginleştirme faaliyetlerinin geliştirilememesi ve başta krom olmak üzere dışarıyı yapılan satımlarının işlenmeden olmasıdır. Dönemim elektrik enerji üretiminin Etibank'a ait olması

ulaşım ve kullanımı da dâhil, elektrik enerjisiyle ilgili kullanılacak malzemeyi ve makinelerinde kendi bünyesinde barındırmasına rağmen; elektrik üretimi çok sınırlı ve yerel düzeyde kalmıştır. Buda açıkça gösteriyor ki dönemim elektrik enerjisi üretimi maliyetinin yüksek sınırdaki kalmasıyla ilerideki dönemlerde düzenlemeler yapılmıştır. (Kepenek ve Yentürk,2005:76)

Petrol

1940 yılında yapılan çalışmalarla ilk kez 20 Nisan'da Batman'ın güneyinde bulunan Raman'da bir kuyu açılarak, günlük 10 ton dolayında üretim sağlanmıştır. Ancak ekonomik açıdan ticari ilk petrol keşfi 1945 yılında yapılmıştır. (Devlet İstatistik Enstitüsü, A, G, E:382) Petrol rezervleri 1940 yılı itibariyle savaş dönemine müteakib olduğından, devlet sıkı bir rejim uygulamıştır. Bahsi geçen senenin ilk 9 ayı boyunca Romanya'dan Türkiye'ye karayolları üzerinden 4,5 milyon ton petrol ihraç edilmiştir. Savaş yılları yaşanan sıkıntılar ihracatı güçleştirmiş o dönem benzin yerine daha çok gaz kullanmaya yönelinmiştir. Söz konusu dönemde daha çok kömür ve odun gazı ile çalışan arabalar imalat edilmiştir. (Dünya Maden Haberleri, 1940-1945:1-2)

Sanayi

1930'lu yıllarda sanayi üretimi önemli gelişmeler göstermiş olup, temel tüketim mallarının yerli üretiminin sağlanması büyük ölçüde sağlanmıştır. –o günkü koşullar göz önünde bulundurularak- pek çok malın var olan iç talebinin yerli üretimle karşılanması, başlı başına büyük bir başarı sayılmıştır. Ekonomik ve toplumsal gelişmişliğin bir göstergesi sayılan iç Pazar büyüklüğünün, gelir düzeyi, kentleşme, vs. göstergelerden anlaşılacağı gibi sınırlı olması, iç talebin sınırlı bir yerli üretimle karşılanması sonucudur. Bu dönemlerde özellikle dokuma sanayisinin gelişmesi Çukurova ve ege bölgesinde özel girişim işletmelerinin kurulması 1930 sonrası yerli üretim talebini %80 bölümünü karşılayacak seviyeye getirmiştir. Bu dönemde kurulan dört ana üretim birimine yoğunlaştırılması 1935 yılından sonra şeker dışalımını sona erdirecek düzeye ulaşmıştır. Çimento üretimi, özel girişimlerin kamulaştırılmasıyla 1938 yılı sonuna denk birçok işletmelerin kurulmasına zemin hazırlamış olup 1930 yılı önce yılda 14,4 bin tondan, 1935 yılı sonrasına 220 bin tona yükselmiştir. İç talep fazlası olduğundan dış satım başlamış, dış satımda 90bin tona ulaşmıştır. Demir-çelik üretimi hükümet açısından bir nevi bağımsızlık simgesi oluşturmuştur.1939 yılında İngiliz firması tarafından Karabük'te ilk demir çelik fabrikası kurulmuştur. Sanayinin sektör el gelişim

göstermesi, üretimin %90'dan fazlasını sağlayan bir bölümü Teşvik yasasından yararlanılmıştır. Çıkarılan teşvik kanunundan kamu-özel ayrımı yapılmadan sektör kesimleri yararlandırılmıştır. İlk çıktığı dönem (1932)'de 1473 işletme yararlanırken, 1939 yılında 1144'e düşmüş yasanın uygulandığı son yıl olan 1940lı yıllarda 1052 düşmüştür. Teşvikten yararlanan şirketlerin yarısının sanayi girişimlerinin kişisel mülkiyete dayandığı, ortaklık olgusunun çok sınırlı olduğu, anonim şirketleri olan "kurumlaşma" anonim ortaklıkların yaygınlaşmadığı da belirtilmiştir. O yıllarda %44 tarım %23 ise dokuma sanayisi gelişim göstermiştir. Sanayilerin gelişmedeki önceliği açıklama da ise temel tüketim mallarının üretiminin ön de tutulmasıdır. Üretim yapısını belirleme ise kullanılabilecek önemli bir gösterge ise iş yeri başına çalışan miktarının belirtilmesidir. Sanayi işletmelerin çalışan sayılarının 1933 yılı ortalama 47 kişiden, 1937 yılı 84 kişiye yükselmiş olması dönem boyunca üretimin ölçeğinin artırılması yorumunun göstergesi olmuştur. (Kepenek ve Yentürk, 2005:76,79)

Dış Ticaret

1930'lu yıllarda zemini devletçilik politikasının uygulanması sırasında belirli düzenlemeler getirilerek uygulanmaya konulmuştur. Dönemim dış ticaret politikasının en önemli amacı, ticaret açığından kaçınmadır. Bu amaç doğrultusunda yürütülen politikayla dış ticaret genel olarak ikili politikalarla yürütülmüştür. Türkiye'nin mallarını satın alan ülkelerden mal alınması, yerli üretimi yapılan malların dışalımının sınırlandırılması ve ikili anlaşma konusu olan malların dışalımında serbesti, uygulanan politikalardan bazılarıdır. Bu dönemde başta Almanya olmak üzere birçok ülke ile kliring anlaşmalar yapılmış, dışsatım karşılığı dışalım yaklaşımı uygulanmıştır. Bu alandaki düzenlemeler, 1934 yılında kurulmuş Dış Ticaret Ofisi Aracılığıyla yürütülmüştür. 1936'dan sonra Dış Ticaret Bütçeleri hazırlanması yoluna gidilmiştir. 1937 yılında daha önce yapılan kliring anlaşmaları yerine serbest olması yönünde girişimlerde bulunulmuştur. 1938 de ise dış ticaretin açık vermesi ile terk edilmiş, yeniden sınırlamalar getirilerek savaş yılları boyunca ise tamamen sınırlama getirilerek dış ticaretin sınırlandırılması politikası izlenmiştir. İzlenen politika sonucu, dış ticaret sadece 1938 yılına bakılmaksızın sürekli fazla vermiştir. Özellikle savaş yıllarında ülkenin ürettiği tarım ürünlerine ve başta krom olmak üzere madenlerine olan güçlü dış istem, dışsatımın sürekli artışına yol açmıştır. Ancak dönem süresince tüketim malları dışalımına getirilen sınırlamalar, dış ticaret hacminin giderek daralmasına yol açmıştır. (Kepenek ve Yentürk, 2005:86)

Dış ticaret hacmi, dönem süresince yüzde 15 dolayından yüzde 5 dolayına düşmüştür. 1940'lı yıllarda savaş dönemi dış ticaret ulusal gelirden daha az bir oranda artmış ve ekonomi

içindeki görece önemi giderek azalmıştır. Sonuç olarak ekonominin savaş yıllarında kendi kendine yetecek seviyede kapalı nitelik kazanmıştır. Ekonominin dışa kapalı duruma gelme süreci uygulanan politikalarla birlikte savaş koşullarının da sebebiyet verdiği bir sonuçtur. 1942 yılı sonrası dış ticaret verileri ise dış ticaret oranlarının sürekli düşmesi ile ülkenin zarar uğramasıdır. Savaş yıllarında izlenen politika ve siyasi süreçlerden dolayı, ülkenin kaynak kıtlığı ve kaybına yol açmıştır. Genel bakış açıları ile dönem boyunca dış ticaretin 1938 yılı dışında sürekli fazla vermesi altın ve döviz stoklarının artışına yol açmıştır. Altın stoku, 1938-1945 yılları arasında 14,5 tondan 210,8 tona yükselmiştir. Sadece savaş yılları baz alındığında bile Türkiye devleti, 260 milyon dolarlık döviz ve altın rezervi ve 60 milyon dolarlık da çevrilemez yabancı paraya sahip bulunuyordu. (Aktaran,1938-1950:406)

Devlet Gelirlerine Kaynak Yaratma Çabaları İle Yapılan Politikalar

Milli Koruma Kanunu

Milli koruma kanunu 1940-1945 yılları arasında savaş dönemi şartlarından ve ihtiyaçlarından doğan olağanüstü dönemlerde milli müdafaa gücünü artırma, ekonomi ve iktisat başta olmak üzere üretim, tüketim, hayatın tüm alanlarını içinde barındıran devlet tarafında kontrol altına alınması amaçlanan kanun niteliğindedir. (Kuruç,1963:64)

26.01.1940 Yılında çıkarılan Milli Koruma Kanunu ekonomi ve iktisatın devlet temeline dayandırılıp savaş dönemi politikalarını yönetme temel hedefi ile üretimi denetim altına alma, fiyatları saptama, özel işletmelere geçici el koyma, temel ihtiyaç mallarının karne ile dağıtılması vb. durumlar için geniş yetki amaçlı çıkarılmıştır. (Borotav. 2019:84)

Milli koruma kanunu, hem devletçi ekonomi politikası ile ekonomiyi millileştirme hem de dış ticaret alanında devlete sınırsız yetki verme politikasının uygulanması amaçlıdır. Temel iktisat politikası budur. Ancak, zamanla bazı değişikliklere uğrayarak 1960 yılına kadar yürürlükte kalmıştır.

Milli koruma kanuna dayanılarak çıkarılan kararnamelerden esnek politika uygulamaları yöntemi ile hububat ürünlerinin belli kısmına %25 devletin el koyma kanunu 15 Temmuz 1942 yılında çıkarılan bir kararname ile “%25 sistemi” uygulanmaya çalışılmıştır. %25 kararname uygulama amacı hububat ürünlerinin bir kısmına el konulması amaçlıdır. Bu şekilde yılda üretilen 8milyon ton hububatın 1,5-2 milyon tonu devlet himayesine geçerek ordu

ve devletin hububat üretimi karşılanmaya çalışılmıştır. Ancak köy ve toprak ağaları korunmuş çoğu çiftçininse ürün saklamış olması bu durumda başarısızlığa sürüklenmiştir. Yılda 1,5-2 milyon ton olarak belirlenen hububat ürününün 600 tonuna Devlet el koyabilmiştir. (Saraçoğlu 1942;5326). Türkiye Devleti savaş yıllarında meydana gelen olağanüstü durumlarla baş etme amacıyla çıkardığı kanunnamelerle, Devletin giderlerini hafifletmeye çalışırken bir yandan da köylünün desteğini de almayı amaçlamıştır. Başta köylüyü üretime teşvik amaçlı olan uygulamanın %25 kararı küçük ve orta gelirli köylüyü aleyhine işlemiş, büyük çiftçinin ise elinde mallarının tükenmesine sebebiyet vermiştir. (Borotav, 2019:85-86)

Varlık Vergisi Kanunu

Varlık vergisi kanunu 1942 yılı temmuz ayında çıkarılan Devletin yüzde 25 olarak belirlediği miktar ile Devletin hububat gelirinin azaltılmaya çalışılması yöntemidir. Ancak bu kararname sonucu oluşan tedavüldeki para artışı sonucu bu paranın vergi yoluyla geri çekme düşüncesi ile Varlık vergisi kanunu 11.11.1942 yılında çıkarılmıştır. Varlık vergisi ile tedavülde ki paranın bir kısmını piyasadan çekme olarak planlanmış, piyasadaki fiyatları düşürme amaçlanmıştır. Varlık vergisi İkinci Dünya savaşı döneminde birden zengin olanların, servetleri artan tüccarların, büyük çiftçiler ve emlak sahiplerine getirilen bir vergi uygulamasıdır. Bu vergide asıl amaç hem haksız kazancın önüne geçilmesi hem de Devlete kaynak yaratma olanağının desteklenmesidir. Amaç tüccar büyük çiftçinin stoklarını satarak ödemeye gitmesidir. Ayrıca bu vergi olağan üstü bir vergi mahiyetindedir. (Saraçoğlu, 1942:5326)

Varlık Vergisi Kanunu, İkinci Dünya savaşı dönemi elde edilen spekülatif kaynaklı aşırı ticari kazançların bir kısmına el koymak gayesiyle çıkarılmış bir defalık servet vergisi kanunudur. (Kurtoğlu, 2015:451,452)

1,5 yıl uygulamada kalan varlık vergisi kanunu 15.03.1944 yılında 4530 sayılı kanun ile yürürlükten kaldırılmıştır. Varlık vergisi kanunu ile 1943 yılı mart ayına kadar 225 milyon para toplanmış, 1943 yılı sonuna kadar bu miktar 318 milyon u bulmuştur. Varlık vergisinin uygulanmasında tatmin olan dönemin millet vekillerinin oldukça başarılı bulunması 1943 yılı mart ayında 4 ay kadar süre içinde özellikle 1939 yılı 396 milyon lira olan emisyon miktarının 1941 yılında 521 milyona 1942 yılında ise 744 milyona yükseltmiştir. Hem emisyon yükselmesi hem ordunun artan ihtiyacının karşılanmasında zorlanan Devlet 1943 Mart ayına kadar varlık vergisi sayesinde 225 milyon lira toplamıştır. Bu verginin sağladığı en büyük avantajın ise,

önemli miktarda paranın piyasadan çekilmesi Merkez Bankasının altın ve döviz artmasının Türk parasının güçlendirilmesine sebep olmuştur. (Saraçoğlu, 1942:5326)

1940 Zirai Kombinalar Kurumu

Zirai Donatım Kurumu (ZDK), 18 Ocak 1940 tarihinde yürürlüğe giren, 3780 sayılı Milli Korunma Kanunu kapsamında teşkil edilen ve Ziraat Vekâletine bağlı bir genel müdürlüktür.

Kuruluş amacı hem tarımsal üretimi artırmak hem de tarımsal mekanizasyonu geliştirerek üretim ve kalite artışı sağlamlaştırmak, zirai tekniklerin çiftçilere öğretilmesini hedeflemektir. İkinci Dünya savaşının patlak vermesiyle savaş süresince yaşanan ekonomik durum, başta buğday olmak üzere birçok temel gıda maddelerinin garanti altına alınmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu durumda çözümü 1940 yılı Milli koruma kanununun 39. Maddesi gereği Devletin kendisine ait araziler üzerinde üretim yapabilmesi hakkı teşkil ettiği ifadesiyle topluma mal etme ile Devlet üretme çiftliklerinde yoğun zirai üretim gerçekleştirilmiştir. 1942-1945 yılları arasında 13 zirai çiftlikte 1.644.150 dekar arazide üretim yapılmıştır. 1944 yılında yürürlüğe giren 4604 sayılı Türkiye Zirai Donatım Kurulu (TZDK) kanunu ile zirai kombi nal kurumlarının elinde bulunan ilaç, gübre tohum ve makineler çiftçilere dağıtılmak hususunda TZDK'ye devredilmiştir. (Tekeli ve İlkin 2018:37-90)

Sonuç itibariyle, Tarımda makineleşmenin yaygınlaşması çerçevesinde kabul edilen "Zirai Kombinalar İdaresi Kanunu" Kombinalar Türkiye ekonomi süreci 1940-1942 yılı Eylül ayına kadar 752.860 dönüm araziye sürmüş, 398.419 dönüm araziye ikileme yapmış, 78.918 dönüm araziye de ekmiştir. Aynı yıl içinde hasat işlerinde de çiftçilere yardımcı olan kombinalar, biçerdöver ve harman makinesi ile toplam 30.000 ton hububatın kaldırılmasına katkı sağlamıştır (Tekeli ve İlkin, 2014:239).

1942 Toprak Mahsulleri Vergisi

4Haziran 1943 yılında 4429 sayılı kanun ile kabul edilmiştir. (Düstur, Resmî Gazete 1943:20,25)

Türkiye de yetiştirilen bütün toprak mahsulleri bu verginin kapsamı alanına alınmıştır. Bu vergi de yine savaş döneminde alınan vergilerle aynı amaç güdülmüştür. Emisyon hacminin artmasına karşılık bulunması amacı, varlık vergisine karşı tepkileri azaltmak ve savunma tedbirlerinin yol açtığı harcamalara kaynak bulunması amacıyla çıkarılmıştır. Bu vergi varlık

vergisi ile sıkıntılı duruma düşen çiftçilerin mağdurluklarına karşılık veren bir vergi konumundadır. (Boratav 2019:351)

Toprak mahsulleri vergisi aşar vergisine benzetilmiştir. Toprak mahsulleri vergi oranının ürünün olgunlaşma dönemi matrahı belirlenir şeklinde hesaplanırdı. İlk dönemde %8 oranında alınan verginin ilerleyen dönemde Yüzde 10 olarak belirlenmesi ile toprak mahsulleri vergisi 1943-1946 dönemine kadar 233 milyon lira gelir tahsis edilmiştir. Uygulamada yeteri sonuca ulaşılmayan bu vergi olağanüstü dönemim sonlarında 23 01 1946 yılında 4840 sayılı kanun ile kaldırılmıştır. (Düstur Resmi gazete, 1943:849)

Halk arasında “yeşil ekin vergisi” olarak adlandırılan bu vergi köylünün zararına yaptırımlarda bulunmuştur. Haksız hesaplanan bu verginin yeri geldiğinde toprağını, ekinini hatta öküzünün bile vermek durumunda kalan çiftçinin ve köylülerin yönetime karşı tepki vermelerine yol açmıştır. Toprak mahsulleri vergisi 1943-1946 yılları arasında hükümet gelirlerinin %5 ile % 7’sini oluşturmuştur. Toprak mahsulleri vergisi ile 1943,1944ve 1945 yıllarında toplam 319 milyon lira vergi gelirinin öngörülmesi, 1943-1946 %73üne karşılık denk gelmiştir.(Tezel, 1982:396,398)

Hükümetin belirlediği vergiyi toplayamaması savaş yıllarında uygulamaya koyduğu politikalar nedeniyle kırsal kesim devletle karşı karşıya kalmıştır. (Tezel, 1982:396,402)

4553 Sayılı kanun ile toprak mahsulleri vergisi kanunun kaldırılması Ocak 1946 da kaldırılmıştır.

Çiftçiye Topraklandırma Kanunu

15 Haziran 1945 yılında 4738 sayılı kanun ile Şükrü Saraçoğlu hükümeti tarafından çıkarılan kamu mülkiyetinde bulunan ancak kullanılmayan köy ve mahallelerin ortak kullanımında bulunan fakat hükümete göre gereğinden fazla olan, sahibi bilinmeyen topraklarla özel mülkiyette olup da kamulaştırılacak olan toprakların, köylüye dağıtılmasını öngören kanundur. Bu kanunun çıkarılmasındaki asıl amaç topraksız olana yâda az toprağı olan çiftçileri topraklandırmadır. Bu kanunun uygulanma şartları şu şekilde belirlenmiştir. Yoğun nüfuslu bölgelerde yaşayıp sulak yerlerde 200 dönüm, kurak yerlerde 500 dönümden fazla araziye sahip çiftçilerin topraklarının dörtte birinin kamulaştırıp, faizsiz 20 yıllık borç verilmesi ile zengin

olan çiftçilerin tohum ve tarım aletinin temin etmesi karşılığında köylü çiftçilerin hasadın çeyreğini veya yarısını alma karşılığında uygulanan bir kanundur. Toplam 350bin dolayında aileye yaklaşık 18 milyon dönüm toprak verilmiştir. Dönemin en önemli olayı ise; traktör sayısının hızla artmasına bağlı olarak işlenen alan, toprak miktarının genişlemesidir. (Kepenek ve Yentürk. 2005:108,109)

SONUÇ

1940-1945 yılları arasında Türkiye’de uygulanan ekonomik politikalar ikinci dünya savaşı nedeniyle” zorunlu” ekonomi politikalarıdır. Dönem hükümetinin uyguladığı en baskın ekonomik politika genellikle halka arz edilen mal kıtlığının sebep olduğu ekonomik sıkıntıları hafifletmeye çalışmak ve yaşanan enflasyonun oluşturduğu haksız kazancı önlemek amaçlı çıkarılan kanunlardır. Bu iki politika 1940-1945 yılları 2.dünya savaşı iktisat politikasının temel hedef ve amacı olmuştur

2.dünya savaşının baş aktörü Almanya ile Türkiye arasında savaş öncesi dış ticaret gelişimi iyi ilerlemiş. Ancak 1940-1941 yılları bu orana %25 oranı kadar gerileme yaşanmıştır. 1942-1944 yılları arasında iyileşmeye başlayan bu durum ithalat ve ihracattaki payı yükseltmiştir. Hatta 1944 yılına kadar Türkiye devletinin dış ticarete Almaya ile ilerlemiştir. 1945 yılı itibariyle Almanya ile dış ticareti yaşanan politikalarla sarsılmış, 1945 yılı itibariyle İkinci Dünya savaşının sona yaklaşımı Türkiye’ye ABD, Fransa, İngiltere ve diğer Avrupa ülkelerinin ticaret kapıları aralanmıştır. İkinci dünya savaşı başlangıcında ihracatta büyük daralma yaşayan Türkiye ekonomisi hem miktar hem ölçüde önemli derecede gerilemiş, bu durumun sonucu ihracat değerinde de daralmalara yansımıştır. Çünkü söz konusu yıllar Türkiye devleti ihraç malları ve fiyatlarında olağan üstü yükselme oluşmuştu ve ihracattaki daralmanın en önemli sebebi ise Türkiye’nin ihracatında %50 paya sahip olan Almanya ile ticaretinin tıkanmasıdır. Savaş yılları ihracat hacminin düşmesi rağmen 1942 yılıyla birlikte ihracatta yükselme baş göstermeye başlamıştır. Bunu sebebi ise Türkiye’de üretilen ihraç mallarının fiyatlarının 6 kat oranda yükselmesidir. İhracat fiyatının ithal fiyatlara oranla yükseliş göstermesi Türkiye’nin dış ticaret fazlası elde etmesine sebebiyet vermiştir. Buna istinaden Türkiye altın ve döviz rezervlerinde artmıştır. Türkiye savaş yılları öncesine oranla büyük miktarda dış kredi olanaklarından yararlanmıştır. 1938-1945 yılları arasında Türkiye ekonomisi 127 milyon dolar ekonomik, 187 milyon dolar askeri hibe üzerinden 314 milyon dolar döviz elde etmiştir.

Türkiye Devleti elde ettiği dövizle alt yapı geliştirme olanağı elde etmiş, yabancı şirketlerin elinde bulunan demiryolu- liman alt yapısını millileştirme yolunda kullanmıştır. Ancak yaşanan gelişmelere rağmen Türkiye'nin dış borcu 236 milyon dolardan 439 milyon dolara yükselmiştir. 1940-1945 Yılları arası dönemim, ithalatı ve üretim giderlerinin daralması sonucu, ekonominin gerilediği bir dönemdir. 1940-1945 yılları arası savaş yılları, (1942 tarım hariç), tarım sanayi ve milli hasılanın sürekli düşüş gösterdiği yıllardır. Savaşın uzun sürmesi ve savaş etkisiyle oluşan tahribatların meydan getirdiği ağır hasarlar, sermaye birikiminde gerilemesine neden olmuştur. 1945 Yılına kapsayan zaman diliminde Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulan meşrutiyet, yaşanan siyasi ve ekonomik durumu bakımından geçerliliğini büyük ölçüde yitirmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti, savaşın ilk 3 yılında birçok tedbir almasına rağmen fiyat artışlarının önüne geçilememiştir. Savaş sebebiyle mal ithalinde aşırı gerileme yaşanmış ve genç nüfusun askere alınmasıyla iş potansiyelini olağan düşüşe zorlamıştır. Azalan üretim ve artan tüketimin istifçilik karaborsa ve enflasyon sonucunu ortaya çıkarmıştır. İlk olarak fiyat artışında çiftçiyi memnun etmeyi hedefleyen Devlet, başarısız olduğu bu adımdan sonra tüketimi azaltma yoluna gidilmiş, ordu ve büyük şehirlerde kontrollü tüketim sağlamaya çalışmıştır. Ancak bu durumla da baş edemeyen Türkiye Devleti Amerika ile anlaşma yaparak hububat ihracatı yapılmıştır. Amerika'nın onaylamasıyla 15bin ton buğday getirilmiş hemen akabinde İngiliz hükümetiyle de iletişime geçilmiş 6 ton buğday anlaşması yapılmıştır. Bu durum aslında Türkiye'nin izlediği denge siyasetinin de özetlemiştir.

1940 1945 yılları arasında çıkarılan kanunların en önemlisi olan milli koruma kanunu çerçevesinde şekillenmiş olup, Türkiye ikinci Dünya savaşı içinde aldığı önlemlerle, ülke sınırlarında yaşanan ekonominin bozulan dengelerini yeniden kurarken, halkın tükettiği gıda maddelerine dahi müdahalede bulunmak zorunda kalmıştır. Türkiye sıcak savaşa katılmamış bir ülke olarak, halkının savaş esnasında kendi gündelik yaşamında gıda maddelerinin sağlanmasını gibi yaşanan sıkıntıları üzerinde hissetmiştir. Kısacası Türkiye Devleti savaş dönemi koşullarına uyum sağlamaya çalışırken, ekonomisinin ne kadar küçüldüğünü, bu küçülmenin ekonomi faaliyetlerini nasıl farklılaştırdığını, savaş sonrasında ise tekrar nasıl büyüdüğünü inceleme amaçlı olmuştur. Genel olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin yaşanan fiyatların 5katı artması ile değişen ekonominin alınan önlemler, çıkarılan kanunlar gölgesinde ülkenin nüfusu zarar görmeden devlet eliyle yapılmış yaptırımlarla düzenlemelerin genel

ekonomi, iktisadi ve siyasi açıdan finans sektörlerini savaş esnasında yaşanan krizler ve durumlarına rağmen ülke halkının öncelikleri doğrultusunda ilerlenmiştir.

KAYNAKÇA

AKTARAN, Cillov. (1938-1950), A, G, E 1938-1950 Ankara

BOROTAV, Korkut, (2019) Türkiye iktisat tarihi 1908-2015, İmge kitapevi

BOROTAV Korkut (1982) Türkiye’de Devletçilik, Ankara, Savaş Yayınları

KEPENEK, Yakup, YENTÜRK Nurhan (2005) Türkiye Ekonomisi 18, Basım Remzi Kitap Evi

KURTOĞLU, Ramazan (2015) Türkiye Ekonomisi Milli Bağımlılık Büyüme Krizler ve Siyasi sonuçları, 1938-2015 Orion yayıncılık kitapevi

KURUÇ, Bilsay (1963) İktisat Politikasının Resmî Belgeleri (Söylev ve Yazıları) Ankara

TEZEL, YAHYA (2002-) Cumhuriyet Dönemi İktisat Tarihi, 5. Baskı İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları

TEZEL Yahya S. (1982) Cumhuriyet Dönemi İktisat Tarihi, Ankara, Yurt Yayınları

TEKELİ, İlhan, İLKİN Selim, (2018) İkinci Dünya Savaşı Türkiye’si Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle Birinci Cilt 3.baskı İstanbul İletişim Yayıncılık

TEKELİ, İlhan, İLKİN, Selim. (2014) “Devletçilik Dönemi Tarım Politikaları”, Türkiye’de Tarımsal Yapılar (1923-2000), Der. Şevket Pamuk & Zafer Toprak, Ankara, Yurt Yayınları

TEKELİ İlhan, İLKİN Selim (2021) İktisadi Politikaları ve Uygulamalarıyla İkinci Dünya Savaşı Türkiye’si İkinci Cilt 3. Baskı İstanbul İletişim Yayınevi

DÜSTUR, (1942) Cilt; 24 1323 Resmî Gazete Sayı 5423

Dünya Maden Haberleri, (1940-1945) Dergi m.t.a. gov.tr Makalesinden Alınmıştır.

SARAÇOĞLU, (1942):6-7 sayı 5326 Resmî gazete gov. 3,15

Devlet İstatistik Enstitüsü Tuik.gov.tr

PEYGAMBERLERİN “RABBİMİZ” SÖZCÜĞÜYLE DUA ETMELERİ ÜZERİNE (NESEFÎ’NİN ET-TEYSÎR Fİ’T-Tefsîr’İ ÖRNEĞİ)•

Doç. Dr. Hacı ÇİÇEK

Adıyaman Ünv., Eğitim Fak., Arap Dili Eğitimi (Arapça Öğretmenliği), Adıyaman/Türkiye.

hcicek02@hotmail.com ORCID 0000-0003-4735-6349

Özet: Peygamberler, başkalarına karşı kendilerini üstün görmeyen, neredeyse her zaman ve zeminde Allah’tan bağışlanma dileyen öncü insanlardır. Yüce Allah, onları kötülöklere karşı koruduğı halde onlar, kendilerini masum ve hatalardan arınmış olarak görmemişlerdir. Bu davranış, onların asil kişiliklerinin bir göstergesi olarak görölebilir. Nitekim Hz. Yusuf’un “Ben, nefsimi temize çıkarmam. Çünkü nefis, rabbimin koruması dışında, daima kötölüğü emreder” (Yusuf 12/53) diye insanın psikolojik yapısını seslendirmesi, oldukça önemli olduğı söylenebilir. Bu nedenle peygamberler, Yüce Allah’ın koruma garantisinde olmalarına rağmen, işledikleri hatalar veya gelecekte olması muhtemel yanlışlıklara dair hep bağışlanma istemişlerdir. Bağışlanmalarını ya “Rabbimiz” veya “Rabbim” nidasıyla istemişlerdir. Çünkü onlar, sadece Allah’ın “bağışlayan makam” olduğunu herkesten daha iyi bilenlerdir. Kur’ân-ı Kerim, bazı peygamberlerin Allah’tan bağışlanma metodolojisini verdiğı gibi peygamberleri rol-model gören müminlerin metodolojisini de vermiştir. Çünkü Kur’ân, peygamberleri müminler için izlenmesi gereken “kılavuz insanlar” (Ahzâb 33/21) diye bildirmiştir. Bu çalışmada Ebû Hafs Necmüddîn Ömer b. Muhammed Neseî’nin *et-Teyisîr fî t-Tefsîr’i* esas alınmış, Onun peygamberlerin bağışlanma üsluplarına dair yorumları değerlendirilmiştir. Doğal olarak, konunun daha iyi anlaşılması bağlamında yeri geldikçe başka müfessirlerin görüşleri de analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Allah, Kur’an-ı Kerim, Peygamberler, Bağışlanmak.

• Bu çalışmada, Ebû Hafs Necmüddîn Ömer b. Muhammed b. Ahmed en-Neseî es-Semerkandî’nin (*et-Teyisîr fî t-tefsîr*; thk. Mâhir Edîb Habbûs ve diğeri, (İstanbul: Dârü’l-Lübâb li’l-Dirâsât, 2019) nüshası esas alınmıştır.

On the Prophets Praying with the Word ‘Our Lord’ (The Example of al-Nasafi's al-Taysir fi't-Tafsir)

Abstract: The prophets were pioneering people who did not consider themselves superior to others and asked for forgiveness from Allah at almost every time and place. Although Allah Almighty protected them against evil, they did not consider themselves innocent and free from mistakes. This behaviour can be seen as an indicator of their noble personality. As a matter of fact, Prophet Yusuf said, ‘I do not justify my soul. For the nafs, except for the protection of my Lord, always commands evil’ (Yusuf 12/53), can be said to be very important. For this reason, the prophets always asked for forgiveness for their mistakes or possible future mistakes, even though they were under the protection of Allah Almighty. They asked for forgiveness either by saying ‘Our Lord’ or ‘My Lord’. Because they are the ones who know better than anyone else that only Allah is the ‘forgiving authority’. The Holy Qur'an has given the methodology of some prophets in seeking forgiveness from Allah, as well as the methodology of believers who see prophets as role-models. Because the Qur'an has declared the prophets as ‘guiding people’ (al-Ahzab 33/21) who should be followed by the believers. This study is based on Abū Hafs Najmüddīn ‘Umar b. Muhammad al-Nasafi's al-Taysir fi't-Tafsir and his interpretations of the forgiveness styles of the prophets are evaluated. Naturally, the views of other commentators have also been analysed for a better understanding of the subject.

Keywords: Tafsir, Allah, Holy Qur'an, Prophets, Forgiveness.

Giriş

Şu anda Özbekistan sınırları içinde yer alan ve on iki büyük ilden birisi olan Buhara yakınlarındaki (İranlıların Nahşeb diye adlandırdığı) Nesef kenti, birçok alimin yetiştiği ilim havzalarından birisidir. Nesef şehrine nispet edilen ve kahir ekseriyeti Hanefî mezhebine mensup alimler oldukça fazladır. Ebû Mutî‘ Mekhûl b. el-Fazl en-Nesefî el-Hanefî (ö.18/930)¹, Ebû'l-Muîn Meymûn b. Muhammed b. Muhammed b. Mu'temid en-Nesefî (ö.508/1115)², Ebû Hafs Necmüddîn Ömer b. Muhammed b. Ahmed en-Nesefî es-Semerkindî (ö.537/1142) ve

¹ Şemsüddîn Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân b. Kaymâz ez-Zehbî, *el-Muktenâ fî serdi'l-künâ*, (Medine: Meclisü'l-İlmî bi'l-Câmiati'l-İslâmiyye, 1408/1987), 2/82; Hayruddîn ez-Ziriklî, *el-A'lâm* (Beyrût: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002), 7/284; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemu'l-muellifîn* (Beyrût: Dâru İhyâ et-Türâs el-Arabî, ts.), 12/319.

² Ziriklî, *el-A'lâm*, 7/341; Ebû'l-Adl Zeynüddîn Kâsım b. İbn Kutluboğa es-Südüni, *Tâcu't-terâcim fî tabakâti'l-Hanefiyye*, thk. Muhammed Hayr Ramazan Yûsuf (Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1922), 308.

Medârikü't-tenzil ve hakâikü't-te'vil adlı meşhur tefsirin sahibi Ebü'l-Berekât Abdullah b. Ahmed en-Nesefî, (ö.710/1310) onlardan bazılarıdır.³

Çalışmamıza esas aldığımız Ebû Hafs en-Nesefî, Zemahşerî'nin çağdaşı olup onunla görüşmüş, hac için Mekke ve ilim için Bağdat gibi yerleri ziyaret etmiş, *müftü's-sakâleyn* diye nitelenmiş⁴ ve birçok alimden ders alması nedeniyle “müksirûn” diye öne çıkmış bir alimdir.⁵ Ebû Hafs en-Nesefî, 537/1142 yılında yetişip büyüdüğü Semerkant'ta vefat etmiş⁶, bu nedenle Semerkandî diye de nitelenmiştir.⁷

Peygamberlerin, Yüce Allah'tan bağışlanma isteklerine dair konu başlıkları, elimizdeki verilere göre kronolojik bağlamda sıralanmıştır.

1.Hatası Nedeniyle Hz. Adem'in Yüce Allah'tan Bağışlanma Dilemesi

Kur'ân, insanların ataları Hz. Âdem ile eşine, yasak ağaca yaklaşmamaları şartıyla cennette yerleşip diledikleri şeyden yemelerinin emredildiğini⁸, şeytanın iyiliksever bir tavırla ve yeminle onlara yaklaştığını, vesveseyle sözü edilen ağaçtan yemeye onları ikna ettiğini⁹; yaptıklarına karşılık olarak ayıplarının kendilerine göründüğünü ve cennetteki ağaç yapraklarından üzerlerini örtmeye çalıştıklarını haber vermiştir.¹⁰ Yaptıklarının yanlış olduğunu anladıklarında şöyle dua etmişlerdi: رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ “Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Bizi bağışlamaz ve bize merhamet etmezsen elbette kaybedenlerden oluruz.”¹¹

³ Ziriklî, *el-A'lâm*, 4/67; Kehhâle, *Mu'cemu'l-muellifîn*, 6/32.

⁴ Şihâbüddîn Mahmud Âlûsî, *Rûhu'l-me'âni fî tefsiri'l-Kur'âni'l-Azim ve's-sebi'l-mesânî* (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, H/1415), 12/15.

⁵ Âdil Nüveyhid, *Mu'cemu'l-müfessirîn min sadri'l-İslâm hatta'l-'asri'l-hâdir*, takdim: Müftü'l-cumhûriyyeti'l-lübânîyye eş-Şeyh Hasan Hâlid (Beyrût: nşr. Müessesetü Nüveyhid es-Sakâfe li't-Te'lif ve't-Tercüme ve'n-Neşr,1998), 1/400.

⁶ Şemsuddîn Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân b. Kaymâz ez-Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ* (Kâhire: Dârü'l-Hadîs, 2006), 14/494; Muhammed b. el-Hasen b. el-Arabî es-Seâlibî el-Hacvî, *el-Fikrû's-sâmî fî târihi'l-fikhi'l-İslâmî* (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995), 2/208; Muhammed Sıddîkî b. Ahmed Ebû'l-Hâris el-Burnû el-Gazzî, *Mevsûatü'l-kavâidi'l-fikhiyye* (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2003), 2/481.

⁷ Âdil Nüveyhid, *Mu'cemu'l-müfessirîn min sadri'l-İslâm hatta'l-'asri'l-hâdir*, 1/400.

⁸ el-Arâf 7/19.

⁹ el-Arâf 7/20-21.

¹⁰ el-Arâf 7/22.

¹¹ el-Arâf 7/23.

Nesefî, dilbilimcilerin dedikleri gibi¹² ayette¹³ geçen vesvese sözcüğünün “fısıldama” ve “kısık sesle konuşma” anlamına geldiğini söyledikten¹⁴ sonra şeytanın süslü sözlerle onları yasaktan ağaçtan yemeye ikna ettiğini, bunun üzerine ikisinin “Rabbimiz!” nidasıyla duaya başladıklarını sözlerine eklemiştir.¹⁵

2.Hz. Nuh’un, Rabbine Yalvarması

Kur’ân, Hz. Nuh’un, henüz kendilerine acı bir azap gelmeden evvel uyarıp-korkutmak üzere kavmine gönderildiğini, onun insanları apaçık şekilde Allah'a kulluk etmeye, sadece O'na itaat edilmesini söylediğini haber vermiştir. Hz. Nuh’un, kavmini gece-gündüz, açık-gizli davet edip-durduğu, davetin onlara hiçbir fayda vermediği, hatta küfürlerinin gittikçe arttığı, onların parmaklarını kulaklarına tıkadıkları, örtülerini başlarına çektikleri, büyüklük tasladıkları, isyan ettikleri de vurgulanmıştır.¹⁶ Kur’ân, inkârcıların inatçılığı sonucunda sabrı taşan Hz. Nuh’un bir taraftan رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ ذِيَّارًا “*Rabbim, yeryüzünde kafirlerden hiç kimseyi bırakma!*”, diğer taraftan ise رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِمَنْ دَخَلَ بَيْتِي مُؤْمِنًا وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ “*Rabbim, beni, annemi-babamı, mümin olarak evime gireni, erkek olsun kadın olsun iman edenleri bağışla!*” şeklinde Allah’a yalvardığını haber vermiştir.¹⁷

3.Peygamberlerin Atası Hz. İbrahim’in Bağışlanma Dilemesi

Kur’ân-ı Kerim, Mekke’yi kastederek güvenli kılmasını, kendisini ve çocuklarını putlara kulluk etmekten uzak tutmasını, Yüce Allah’ın, bağışlayan ve esirgeyen olduğunu seslendirmiş, çocuklarından bir kısmını ekini olmayan bir vadiye namazı kılsınlar diye yerleştirdiğini, insanların bir kısmının kalplerini onlara meyletmesini dilediğini haber vermiştir. Daha sonra onun وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا الْبَلَدَ آمِنًا وَاجْنُبْنِي وَبَنِيَّ أَنْ نَعْبُدَ الْأَصْنَامَ “*Rabbim, bu şehri/Mekke’yi (tehlikelerden) emin kıl, beni ve çocuklarımı putlara tapmaktan uzak tut!*”¹⁸ رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءِ “*Rabbim, beni ve soyumu namazında sürekli kılanlardan eyle, Rabbimiz, duamı kabul buyur*”¹⁹ الْحِسَابُ

¹² Ebû Abdürrahmân Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-ayn* (Beyrût: Dâru Mektebeti'l-Hilâl, ts.), 7/335; Ebû'l-Hasan Ali b. İsmâîl b. Sîde el-Mürsî, *el-Muhkem ve'l-muhîtü'l-a'zam*, thk. Abdülhamid Handâvî (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000), 8/539; Ebû Fadl Cemâluddîn Muhammed İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrût: Dâru Sâdır, H/1414), 6/254.

¹³ el-Arâf 7/20.

¹⁴ Nesefî, *et-Teysîr fî't-tefsîr*, 6/307. Ayrıca bkz. Ebû'l-Berekât Abdullah b. Ahmed en-Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâikü't-te'vîl* (Beyrût: Dâru'l-Kelim et-Tayyib, 1998), 1/559.

¹⁵ Nesefî, *et-Teysîr fî't-tefsîr*, 6/310-311.

¹⁶ Nuh 71/1-9.

¹⁷ Nuh 71/26-28.

¹⁸ İbrahim 14/35.

¹⁹ İbrahim 14/40.

“Rabbimiz, hesap gününde beni, anne-babamı ve mü'minleri bağışla!” diye Allah’a yalvardığını vurgulamıştır.²⁰

4.Hz. Yusuf’un, Münkerât’a Karşı Allah’tan Yardım Dilemesi

Kur’ân-ı Kerim, Hz. Yusuf’un Mısır Azizi’nin sarayına yerleşmesinden sonra onun evinde kalan kadının, bütün kapıları kapatarak²¹ Yusuf’tan ondan murat almak istediğini, Hz. Yusuf’un ise Yüce Allah’a sığındığını²², olayın saraya yakın aristokrat ve bürokrat çevrenin sosyete kadınları tarafından duyulduğunu²³, bütün masumiyet ve mağduriyetine rağmen Hz. Yusuf’un suçlanıp zindana atıldığını ve orada zindana girmenin, serkeş kadının çağırdığı kötülüğe uymaktan daha iyi olduğunu söyleyip rabbinden yardım ve bağışlanma dilediğini, bunun üzerine duasının kabul edildiğini ve kadınların kurdukları tuzağın boşa çıktığını haber vermiştir.²⁴

Nesefî, Hz. Yusuf’tan murat almak isteyen kadının Züleyha olduğunu kaydetmiştir.²⁵ Nesefî, maalesef bu ayetlere dair İsrâiliyyât kaynaklı haberlere baş vurmuştur. Müellif, Yusuf için bedeni zayıf düşen, yüzü benzi solan ve geceleri uyku uyumayan Züleyha’nın, yakın çevresinden bu konuda ne yapması için görüş istediğini, onların ise odasını en şatafatlı objelerle süslemesini, mermer duvarlara kendisi ve Yusuf’un resmini çizmesini tavsiye ettiklerini kaydetmiştir. Çevresinin tavsiyelerini yerine getiren Züleyha’nın, yatak odasını en çekici örtü ve rengarenk eşya ile donattığını, en kıymetli mücevheratla işlenmiş bir taç giydiğini, altın ve yakutla bezenmiş bir yatağa oturduğunu ve her şeyden habersiz Hz. Yusuf’u oraya çağırdığını söylemiştir.²⁶ Nesefî, tefsirinin bazı yerlerinde İsrâiliyyât kaynaklı haberlere ilgi gösterdiği gibi Hz. Yusuf ile ilgili ayetlerde de aynısını yaptığı müşahede edilmiştir.

²⁰ İbrahim 14/41.

²¹ Bazı müfessirler, ayetlerde verilmek istenen “kötülüklerden korunma”, “Allah’ın sayesinde menhiyyât ve şehviyyâtтан uzak durma” gibi mesajlara yoğunlaşmazken, olayın geçtiği mekanlardaki objelerin nitelik ve niceliğine yoğunlaşmıştır. Kadının, Hz. Yusuf’u elde etmesi için kapattığı kapıların sayısını örnek olarak vermek mümkündür. Tefsir kitaplarının bu formdaki gereksiz malumatla doldurulmasının, Kur’ân’ın vermek istediği mesajı ikinci plana itmesini getirmektedir. Bkz. Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmiü ‘li ahkâmi’l-Kur’ân* (Kâhire: Dârü’l-Kütübi’l-Mısriyye, 1964), 9/163; Nâsiruddîn Ebû Said Abdullâh b. Ömer el-Beyzâvî, *Envârü’t-tenzîl ve esrârü’t-te’vîl* (Beyrût: Dârü İhyâ Tûrâsi’l-Arabî, 1997), 3/160; Ebû’l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Cüzey el-Kelbî, *et-Teshîl li-‘ulûmi’t-tenzîl* (Beyrût: Şirketü Dârü’l-Erkam, H/1416); 1/384; Nizâmuddîn Hasen b. Muhammed b. Hüseyin el-A’rec en-Nisâbüri, *Garâibu’l-Kur’ân ve regâibu’l-furkân* (Beyrût: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1996), 4/77; Ebüssuûd Efendi, *İrşâdû’l-‘akli’s-selîm ilâ mezâya’l-kitâbi’l-kerîm*, 7/213; Ebû’l-Berekât Abdullah b. Ahmed en-Nesefî, *Medârikü’t-tenzîl ve hakâikü’t-te’vîl*, 2/103.

²² Yusuf 12/23.

²³ Yusuf 12/30-31.

²⁴ Yusuf 12/33-34.

²⁵ Nesefî, *et-Teysîr fi’t-tefsîr*, 8/362.

²⁶ Nesefî, *et-Teysîr fi’t-tefsîr*, 8/365-366. Bazı tefsirlerde, Züleyha’nın kendisini haklı çıkarmak amacıyla saraya çağırdığı kadınların kaç kişi ve kimin eşleri oldukları bile maalesef detaylıca kaydedilmiştir. Kimisine göre kırk, kimisine göre firincının, su sorumlusunun, hapisane gardiyanının, ahır sorumlusunun ve teşrifatçının eşleri olmak üzere beş kadın saraya davet edilmiştir. Bkz. Ebû’l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî,

5.Hz. Musa'nın, Kendisi ve Kardeşi Harun İçin Allah'tan Bağışlanma Dilemesi

Kur'ân, Tur'u Sina'ya gitmesi amacıyla Hz. Musa ile kırk gece sözleşildiğini, Hz. Musa'nın, kardeşi Harun'dan göz kulak olması için kavminin başına geçmesini istediğini²⁷, peşinden kavmi Benî İsrâil'in Hz. Harun'u dinlemeyip buzağıyı kutsadıklarını, Tur'dan dönen Hz. Musa'nın, kardeşi Harun'un görevinde ihmalkâr davrandığı zannıyla onu hırpaladığını²⁸ ama olayın hakikatini anladığında ise رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِإِخِي “Rabbim! Beni ve kardeşimi bağışla” diye bağışlanma dilediği haber verilmiştir.²⁹

Nesefî, yukarıda geçen ayetlerden hareketle her müminin, şahit olduğu münker/olumsuz davranışlara karşı çıkması, onlardan ders ve ibret çıkarması gerektiği sonucunu çıkarmıştır.³⁰

Hz. Musa, gençlik çağında suçlu/haksız birisine arka çıktığından nedamet duymuş, kendi nefesine zulmettiğini itiraf etmiş, Yüce Allah'tan bağışlanma dilemiş³¹, birkaç yıl sonra vahyin ilke ve prensiplerini tebliğ etmek için Firavun'a gitmek üzere görevlendirilirken, Allah'ın, kalbine genişlik vermesini dilemiştir.³²

6.Hz. Zekeriyyâ'nın Rabbine Yalvarması

Hz. Zekeriyya, Rabbine gizlice seslenerek kemiklerinin zayıfladığını, saçlarının ağardığını, kendisinden sonra gelecek yakınları adına endişelendiğini, eşinin kısır olduğunu, bundan sonra kendi katından bir çocuk/yardımcı armağan etmesini dilemiştir. رَبِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مُلْكًا “Rabbim! Beni bağışla ve bana bir mülk ihsan et.”³³

Nesefî, Meryem suresinin başında “Kur'ân'ın Faziletleri” kapsamında Übey b. Ka'b'a isnad edilen mevzu bir hadisi eserine almıştır. Daha sonra ise gereksiz şekilde surenin başında bulunan Hurûf-u Mukattaa'nın (Kesik Harfler) hangi anlamlara geldiğine dair yorumlar yapmıştır.³⁴ Nesefî, Hz. Zekeriyyâ'nın Yüce Allah'a gizlice seslenmesini “riya ve gösterişten uzak”, “en saf şekil”, “ileri yaşında Allah'tan çocuk istemesi nedeniyle halkın kınamasından çekinmesi” şeklinde yorumlamıştır.³⁵

Tefsîrû Mukâtil (Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâs, ts.), 2/331; Nâsiruddîn Ebû Said Abdullâh b. Ömer el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl* (Beyrût: Dârü İhyâ Türâsî'l-Arabî, 1997), 2/327; Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mehdî İbn Acîbe, *el-Bahrü'l-medîd fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd* (Kâhire: Hasan Abbâs Zekî, 1998), 2/592; Muhammed Senâullah Mazharî Pânîpetî, *et-Tefsîrû'l-Mazharî* (Pakistan: Mektebetü'r-Rüşdiyye, H/1412), 5/157; Vehbe b. Mustafa Zühaylî, *et-Tefsîrû'l-münîr* (Beyrût: Dârü'l-Fikri'l-Muâsır, 1991), 12/251.

²⁷ el-Arâf 7/142.

²⁸ el-Arâf 7/148.

²⁹ el-Arâf 7/151.

³⁰ Nesefî, *et-Tefsîr fî't-tefsîr*, 7/6.

³¹ el-Kasas 28/16-17.

³² Tâhâ 20/24-25.

³³ Meryem 19/3-5.

³⁴ Nesefî, *et-Tefsîr fî't-tefsîr*, 10/161-163.

³⁵ Nesefî, *et-Tefsîr fî't-tefsîr*, 10/164.

H. Zekeriyâ'nın yukarıda geçen istek ve münacatları daha çok, ailevî bağlamda çocuk sahibi olmasına yönelik olduğunu söylememiz yerinde olacaktır.

7.Hz. İsa'nın Yüce Allah'tan, Gökten Donatılmış Bir Sofra İstemesi

Havariler, Allah'a teslim olan ve onun peygamberine inanan, Müslüman olduklarına Hz. İsa'yı şahit tutan ama kalpleri güvende ve mutmain olsun diye Hz. İsa'dan, Allah'ın gökten donatılmış bir sofraya indirmesini isteyen kimselerdi.³⁶ Onların söz konusu istekleri üzerine Hz. İsa *اللَّهُمَّ رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ تَكُونُ لَنَا عِيدًا لِأَوَّلِنَا وَآخِرِنَا وَآيَةً مِنْكَ* “*Rabbimiz! Bize gökten bir sofraya indir ki hem öncekilerimiz hem sonra gelenlerimiz için bir bayram ziyafeti ve senden gelen bir mucize olsun!*” diye yalvarmıştır.³⁷

H. İsa'nın buradaki isteği, itiraz için olmayıp aksine bilgisinin fazlalaşması amacına yöneliktir. İbn Abbâs'ın dediğine göre Hz. İsa, Benî İsrâîl'e Allah rızası için otuz gün oruç tutup sonra da ondan bir şey dilerse, o size dilediğini verir, demiş, bunun üzerine onlar da oruç tutmuşlardır. Onların bu davranışından sonra Hz. İsa, kıldan mamul elbisesini giymiş ve kalkıp namaza durmuştur.³⁸ Müellif'in geçen son cümlelerinde İsrâiliyyât merkezli haberler bulunduğunu söylemek mümkündür. Çünkü naslarda ne kadar oruç tutulduğu, Hz. İsa'nın neden mamul elbise giydiği, ondan sonra kalkıp namaza durduğu mealinde hiçbir kayıt bulunmamaktadır. Nitekim, Müellif Nesefî'nin bazı konularda İsrâiliyyât kaynaklı haberlere baş vurduğu müşahade edilmiştir.³⁹

Nesefî, Hz. İsa'nın “bayram ziyafeti olsun” sözünü “O günün (Pazar) hatırına kalıcı bir ikram”; “öncekilerimiz” sözünü ise “An itibarıyla hazır olanlar”; “Senden gelen bir mucize olsun” ibaresini ise “Hz. İsa'nın doğru ve doğru sözlü; muhtemel şek ve şüpheleri gidersin” diye yorumlamıştır.⁴⁰

8.Peygamberlerin Dualarından Mülhem Müminlerin Duası

Unutmak, insandaki arizî bir haldir. Bu nedenle insanın iradesi dışında gelişen durumlardan hesaba çekilmesi, Yüce Allah'ın mutlak adaletine aykırı görülmüştür. Çünkü Kitab, sünnet ve icma-ı ümmetle sabittir ki, unutkanlık veya yanılma neticesindeki kusurlar, günah sayılmamıştır. Nitekim buna dair Mecelle'nin dokuzuncu külli kaidesi “Sıfat-

³⁶ el-Mâide 5/111-113.

³⁷ el-Mâide 5/114.

³⁸ Ebû Hafs Necmüddîn Ömer b. Muhammed b. Ahmed en-Nesefî, *et-Teyisîr fi't-tefsîr*, thk. Mâhir Edîb Habbûş ve diğerleri (İstanbul: Dârü'l-Lübâb li'd-Dirâsât, 2019), 5/530. Aynı ibarelerin vurgulandığı tefsirler için bkz. Ebû Hafs Sirâcuddîn Ömer b. Ali b. Âdil en-Nu'mânî, *el-Lübâb fi ulûmi'l-kitâb* (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998), 7/603.

³⁹ Bkz. Hacı Çiçek, Ebû Hafs Necmüddîn Ömer En-Nesefî'nin *et-Teyisîr fi't Tefsîr*'inde İsrâiliyyâta Dair Bazı Rivayetler -Bakara Sûresi Örneği- *Dicle İlahiyat Dergisi*, Cilt: XXV, Sayı: 2022/2, Sayfa: 580-599.

⁴⁰ Nesefî, *et-Teyisîr fi't-tefsîr*, 530-531.

ı arızada asıl olan ademdir/yokluktur” şeklinde vurgulanmıştır. Buna göre kişi, unuttuğu yükümlülüğü daha sonra yerine getirmek durumundadır.⁴¹

Hadiste hata, unutma ve e zorlanma noktasında günah olmadığı vurgulanmıştır.⁴² Hadis, yanılma, unutma veya zorlanma suretiyle yapılan işlerin günahının Allah tarafından bağışlandığına delâlet etmektedir.

Nesefî, ayeti kesitler halinde tefsir ederek şöyle demiştir: Müminler رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا “Rabbimiz, şayet unuttur ya da hataya düşersek bizi sorumlu tutma!” diye Allah’tan bağışlanma dilerler. Müellife göre Yüce Allah, müminlerin yükünü hafifletmiş, onları unutma ve yanılma sonucu yaptıkları nedeniyle kınamadığını bildirmiştir. رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إَصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ “Rabbimiz, bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır bir yük yükleme!” ibaresindeki yükten kasıt ise sorumluluk gerektiren ağır ibadetler, çok büyük cezalar ve şiddetli hükümler olduğunu vurgulamıştır.⁴³ Müellif, رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ “Rabbimiz, kaldıramayacağımız yükü, bize yükleme” ifadesini “Zayıfız, takatimiz yok, onları bize yükleme, onlardan bizi sorumlu tutma” şeklinde yorumlamıştır. وَاعْفُ عَنَّا “Bizi affet!” ibaresinin de “Günahlarımızı sil, yok et!” anlamına geldiğini; وَاعْفُزْنَا “Bizi bağışla!” duasının da “Bizim günahlarımızı ört!” manasında olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca peş peşe gelen bu ifadelerin tekrar olmadığını, birincisinin günahların bırakılması, onların karşılığında ceza verilmemesi ve silinmesi; ikincisinin ise günahın örtülmesi sadedinde anlaşılması gerektiğini vurgulamıştır. وَارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلَانَا “Sen bizim mevlamızsın” ifadesinin ise “Sen, bize yardım edensin, bizim sevgilimizsin, bizim işlerimizi üstlenensin, bizi koruyansın, işlerimizi düzeltensin, bizi yönetensin ve bizim mutlak hükümdarımızsın!” gibi anlamlara geldiğini kaydetmiştir. فَأَنْصُرْنَا “Kâfirlere karşı bize yardım et!” ibaresi için “onlara karşı bize yardım et, onların kötülüklerini ve planlarını bizden savuştur” demiştir. Çünkü kâfirlere karşı Yüce Allah’ın yardımı, ancak onlardan gelecek şerhlerin defedilmesiyle mümkündür. İşte bu, müminlerin her konuda Yüce Allah’tan şeytanlara karşı direnç gösterme talebidir; zira şeytan da kâfirler topluluğundandır.⁴⁴

Sonuç

İslâm’ın ilâhî öğretilerine göre Yüce Allah’ın dışında peygamberler de dahil olmak hiçbir kimse dokunulmaz, sorumsuz değildir. Peygamberler, beşer olmaları bakımından gerek

⁴¹ Bkz. Mustafa Yıldırım, *Mecelle’nin Külli Kaideleri* (İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2009), 46.

⁴² İbn Mace, *Talak*, HN:2043, 2045;

⁴³ Nesefî, *et-Tefsîr fi’t-tefsîr*, 3/442-443.

⁴⁴ Nesefî, *et-Tefsîr fi’t-tefsîr*, 3/444.

bireysel gerek ailevî gerekse de kendilerine iman eden toplulukla birlikte sınanmış, sıkıntılar yaşamış, hafakanlar geçirmişlerdir. Kur’ân-ı Kerim, peygamberlerden bazılarının yoksulluk ve sıkıntı çektiklerini, sarsıldıklarını ve toplumsal düzeyde “Allah’ın yardımı ne zaman?” diye niyazda bulunduklarını (Bakara 2/214) bildirmiştir.

Bütün peygamberlerin, “*Ey Rabbimiz/Rabbim*” nidasıyla Yüce Allah’tan bağışlanma dilemelerinde farklı gerekçeler bulunmaktadır. Onların her birisi farklı sıkıntı ve isteklerine yönelik Allah’a yalvarmış, ihtiyaçlarını arz etmiş, zayıf hallerini bildirmişlerdir. Örneğin Hz. Âdem ile eşi, şeytanın iğvası ve vesvesesi ile yasak ağaçtan yediğinden yaptığının yanlış olduğuna dair uyarılmış ve zalimlerden olduğunu itiraf ederek bağışlanma dilemiştir (Arâf, 7/23). Hz. Nuh, inkârcıların yaptıklarına dayanamayarak onlara beddua ettikten sonra “*Rabbim, beni, annemi-babamı, mümin olarak evime gireni, erkek olsun kadın olsun iman edenleri bağışla!*” şeklinde Allah’a yalvarmıştır (Nuh, 71/26-28). Hz. İbrahim, Yüce Allah’tan, putperestliğe karşı kendisinden sonra gelecek zürriyetini korumasını (İbrahim 14/35), namaz kılanlardan eylemesini (İbrahim, 14/40), daha sonra ise kendisini, anne babasını bağışlaması için Allah’a yalvarmıştır (İbrahim, 14/41). Hz. Zekeriyâ, Yüce Allah’a kemiklerinin zayıfladığını, saçlarının ağardığını, eşinin kısır olduğunu arz ettikten sonra kendisine bir çocuk/yardımcı armağan etmesini dilemiş, peşinden de “*Rabbim! Beni bağışla*” (Meryem, 19/3-5) diye yalvarmıştır.

Çalışmada, sadece peygamberler ve müminlerin “Rabbim” veya “Rabbimiz” nidasıyla Allah’tan taleplerini bildirmediikleri; aksine aynı sözcüğe muadil “Allah’ımız” lafzıyla kâfirlerin de -peygamberleri yalancılıkla itham etmeleri maksadıyla- meydan okudukları müşahede edilmiştir. Onların “*Ey Allah’ımız! Bu (Kur’an) senin katından ise üzerimize gökten taş yağdır veya bize elem verici bir azap getir!*” (Enfâl, 8/32) mealindeki sözleri, bunun en canlı örneği olarak verilebilir.

Kaynakça

- Âlûsî**, Şihâbüddîn Mahmûd. *Rûhu’l-me’ânî fî tefsiri’l-Kur’ânî’l-Azim ve’s-sebi’l-mesânî*. 16 Cilt. Beyrût: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, H/1415.
- Beyzâvî**, Nâsiruddîn Ebû Said Abdullâh b. Ömer. *Envârü’t-tenzîl ve esrârü’t-te’vîl*. 5 Cilt. Beyrût: Dârü İhyâ Tûrâsi’l-Arabî, 1997.
- Çiçek**, Hacı. Ebû Hafs Necmüddîn Ömer En-Nesefî’nin et-Teysîr fi’t Tefsîr’inde İsrailiyyâta Dair Bazı Rivayetler -Bakara Sûresi Örneği-. *Dicle İlahiyat Dergisi*, Cilt: XXV, Sayı: 2022/2, Sayfa: 580-599.

Ebü'l-Hâris el-Gazzî, Muhammed Sıddîkî b. Ahmed el-Burnû. *Mevsûatü'l-kavâidi'l-fikhiyye*.

Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2003.

Ebüssuûd Efendi. *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâya'l-kitâbi'l-kerîm*. 9 Cilt. Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, ts.

Ferâhîdî, Ebû Abdurrahmân Halîl b. Ahmed. *Kitâbü'l-ayn*. 8 Cilt. Kâhire: Dârü Mektebeti'l-Hilâl, ts.

Hacvî, Muhammed b. el-Hasen b. el-Arabî es-Seâlibî. *el-Fikrû's-sâmî fî târihi'l-fikhi'l-İslâmî*. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995.

İbn Acîbe, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mehdî el-Hasenî. *el-Bahrü'l-medîd fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-mecîd*. 7 Cilt. Kâhire: Hasan Abbâs Zekî Neşri, 1998.

İbn Âdil, Ebû Hafs Siracuddîn Ömer b. Ali en-Nu'mânî. *el-Lübâb fî ulûmi'l-kitâb*. 20 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.

İbn Cüzey, Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbî. *et-Teshîl li-'ulûmi't-tenzîl*. 2 Cilt. Beyrût: Şirketü Dâri'l-Erkam, H/1416.

İbn Kutluboğa, Ebü'l-Adl Zeynüddîn Kâsım b. Abdullah es-Sûdûnî. *Tâcu't-terâcim fî tabakâti'l-Hanefiyye*. Dımaşk: Dârü'l-Kalem, 1922.

İbn Manzûr, Ebû Fadl Cemâlüddîn Muhammed. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrût: Dârü Sâdır, H/1414.

İbn Sîde, Ebü'l-Hasan Ali b. İsmâîl ed-Darîr el-Mürsî. *el-Muhkem ve'l-muhîtü'l-a'zam*. 11 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.

Kehhâle, Ömer Rızâ. *Mu'cemu'l-muellifîn*. 13 Cilt. Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâs el-Arabî, ts.

Kurtubî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmiu' li ahkâmi'l-Kur'ân*. 20 Cilt. Kâhire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 2. Basım, 1964.

Mazharî, Muhammed Senâullah Pânîpetî. *et-Tefsîru'l-Mazharî*. thk. Gulâm Nebî Tûnusî. 10 Cilt. Pakistan: Mektebetü'r-Rüşdiyye, 1412.

Mukâtil b. Süleymân, Ebü'l-Hasen b. Beşîr el-Ezdî. *Tefsîrû Mukâtil*. 5 Cilt. Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâs, 2002.

Nesefî, Ebü'l-Berekât Abdullah b. Ahmed. *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*. 3 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kelim et-Tayyib, 1998.

Nesefî, Ebû Hafs Necmüddîn Ömer b. Muhammed b. Ahmed en-Nesefî es-Semerkindî. *et-Teyisr fî ('ilmi)'t-tefsîr*. İstanbul: Dârü'l-Lübâb li'd-Dirâsât, 2019.

Nisâbü'rî, Nizâmuddîn Hasen b. Muhammed b. Hüseyin el-A'rec. *Garâibu'l-Kur'ân ve regâibu'l-furkân*. 6 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996.

Nüveyhid, Âdil. *Mu‘cemu’l-müfessirîn min sadri’l-İslâm hatta’l-‘asri’l-hâdır.* takdim: Müfti’l-cumhûriyyeti’l-lübnâniyye eş-şeyh Hasan Hâlid. Beyrût: nşr. Müessesetü Nüveyhid es-sakâfe li’t-te’lif ve’t-tercüme ve’n-neşr, 1998.

Yıldırım, Mustafa. *Mecelle’nin Külli Kaideleri.* İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2009.

Zehebî, Şemsuddîn Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân b. Kaymâz. *Muktenâ fî serdi’l-künâ.* 2 Cilt. Medine: Meclisü’l-İlmî bi’l-Câmiati’l-İslâmiyye, 1408/1987.

Zehebî, Şemsuddîn Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân b. Kaymâz. *Siyeru a‘lami’n-nübelâ.* 25 Cilt. Kâhire: Dârü’l-Hadîs, 2006.

Zirikî, Hayruddîn. *el-A‘lâm.* Beyrût: Dârü’l-İlm li’l-Melâyîn, 2002.

Zühaylî, Vehbe b. Mustafa. *et-Tefsîrû’l-münîr.* 30 cilt. Beyrût: Dârü’l-Fikri’l-Muâsır, 1991.

HALKI ZALİM OLAN KENT'İN KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLERİNE DAİR BİR DEĞERLENDİRME (NİSÂ SÛRESİ 4/75. AYET ÖRNEĞİ)

Doç. Dr. Hacı ÇİÇEK

Adıyaman Ünv., Eğitim Fak., Arap Dili Eğitimi (Arapça Öğretmenliği), Adıyaman, Türkiye.
hcicek02@hotmail.com ORCID 0000-0003-4735-6349

Özet

İnsanlar arası sosyal ilişkilerde en sevimsiz ve olumsuz davranışların başında zulmün geldiği söylenebilir. İnsanın ekolojik dengeye, insanın hayvanlara, insanın diğer insanlara zulmü olmakla beraber, en aşağılık zulüm ise insanın insana uyguladığı zulümdür. Kur'ân, adaleti övdüğü gibi adaletin zıddı olan zulmü kınamış, zulmü işleyen birey ve toplumların çeşitli şekillerde cezalandırıldığını ve tarih sahnesinden silindiklerini haber vermiştir. Kur'ân, bir ayette (Nisâ 4/75) dönemin şartlarına göre insanlara sosyo-ekonomik alanda zulmeden çevrelerin yaptıklarını, Kent'e telmihte bulunarak gündeme getirmiştir. Müfessirlerin genel görüşü, ayette sözü edilen Kent, Hz. Peygamber'in doğduğu, kendisine peygamberlik geldiği, etrafında müminlerin toplandığı Mekke'dir. Çünkü İslâm'ın Mekke dönemindeki Müslümanlar, her türlü baskı ve işkencelere maruz kalmış, nihayetinde Medine'ye göç etmek zorunda bırakılmışlardır. Müfessirlere göre “Zalim Kent” nitelemesi, her ne kadar Mekke için yapılmış olsa da her çağda aynı özellikleri taşıyan bütün kentleri kapsamaktadır. Kentlerin, zulüm kavramı ile özdeşleşmesi, oralara vaziyet eden despot ve zalim idarecilerin maddî ve manevî baskıları neticesinde olmuştur. Bu çalışmada özelde halkı zalim olan Mekke Kent'i, genelde ise aynı ortak paydaya sahip bütün yerleşim birimleri analiz edilmiş, değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Allah, Kur'ân, Zulüm, Ceza.

An Evaluation on the Characteristic Features of the City Whose People are Cruel

(Surah Nisâ 4/75. Verse Example)

Abstract

It can be said that cruelty is one of the most unpleasant and negative behaviours in social relations between people. Although human beings are cruel to ecological balance, human beings are cruel to animals, human beings are cruel to other human beings, the most despicable cruelty is the cruelty of human beings to human beings. As the Qur'an praises justice, it condemns

oppression, which is the opposite of justice, and informs that individuals and societies who commit oppression are punished in various ways and erased from the stage of history. In one verse (Nisâ 4/75), the Qur'ân has brought up the actions of the circles that oppressed people in the socio-economic field according to the conditions of the period by referring to City. The general opinion of the commentators is that the city mentioned in the verse is Mecca, where the Prophet was born, prophethood came to him, and believers gathered around him. Because the Muslims in the Meccan period of Islam were subjected to all kinds of oppression and torture, and eventually they were forced to migrate to Medina. According to the commentators, although the term 'oppressive city' is applied to Mecca, it covers all cities in every age with the same characteristics. The identification of cities with the concept of oppression was the result of the material and spiritual oppression of the despotic and cruel rulers who ruled them. In this study, the city of Mecca, whose inhabitants are oppressors in particular, and all settlements with the same common denominator in general have been analysed and evaluated.

Keywords: Tafsîr, Allah, The Qur'ân, Cruelty, Punishment.

Giriş

Yüce Allah, insanı inançta ve kişisel davranışlarında hür yaratmıştır. Kur'ân-ı Kerim, ilahî öğretilerin Allah'tan bir gerçek olduğunu, söz konusu gerçek insana aktarıldıktan sonra onun, inanıp inanmamada muhayyer bırakıldığını bildirdiği gibi¹ dinî hassasiyetlerini başkalarına cebren kabul ettirmenin yanlışlığını da vurgulamıştır.²

Yüce Allah, mutlak sahibi olduğu evrende inanç bağlamında insana seçenek hakkı verirken, tarih boyunca idare erkini ele geçiren inkârcı unsurların, başkalarını baskı altına alıp bozgunculuk çıkardıkları, ürünleri/kültürleri ve nesilleri yok ettikleri müşahade edilmiştir.³ Onların ortak paydaya sahip oldukları karakteristik özellikler, genelde sosyal, ekonomik ve kültürel bağlamda iyilikten başka bir şeyi düşünmedikleri, kişisel çıkarlarından daha çok, toplumun genel menfaati için çalıştıkları iddialarıdır. Bu konuda yemin eder, dil dökerler. Kendilerince bütün yaptıkları, yeryüzünü imar etmek, insanlar arasında adaleti sağlamaktır. Oysaki bütün çabaları fesat çıkarmak, nesli ve kültürü bozmaktan başka bir şey değildir. Müslüman çocukları, İslâm'dan uzaklaştırmak, materyalist bir felsefeyle şekillendirmeye gayret etmek, onların en başat amaçları arasındadır. Bütün insanların, annelerinden hür

¹ Kehf 18/29.

² Bakara 2/256.

³ Bakara 2/205.

doğması, birçok özlük temel haklara sahip olması, onların hassasiyetleri arasında yer almamaktadır.

Yüce Allah, kullarına itikadî bağlamda inanıp inanmama özgürlüğünü tanıırken, halkı zalim olan kentlere vaziyet eden idarecilerin, başta insanların inanç dünyasına, ardından sosyal, ekonomik ve kültürel yapılarına müdahale ettikleri söz konusudur. Olumlu ya da olumsuz olsun Kent'e dair başkalarının görüş belirtmelerine imkân tanınmaz, fırsat verilmez. Hatta politik bağlamda kendilerinin oyu ile başkalarının oyu eşit bile görülmez. Çünkü kendileri kalburüstü, aristokrat sınıftır.

Bu sunumda halkı zalim olan kentten neyin kast edildiği, halkı zalim memleketin karakteristik özellikleri, ayette geçen mustazaf kadın ve çocukların kimlerden oluştuğu, müfessirlere göre ayetin vermek istediği mesajların içeriği ve halkı zalim olan kentleri nasıl bir akıbet beklediği gibi alt başlıklar ele alınacaktır.

1.Halkı Zalim Olan Kent'ten Kastedilen Nedir?

Müfessirlerin, halkı zalim olan Kent'ten/Memlekette kastın ne olduğu konusunda farklı yorumlarının olduğunu söylemek mümkündür.

Ayette, her ne kadar “zalim” sıfatı, kente isnad edilmiş olsa da aslında orada haddini aşan kimseler olduğu⁴ görüşünde olanlar olduğu gibi Yahya b. Sellâm (ö.200/815) ve birçok müfessir {وَهِيَ ظَالِمَةٌ} ibaresinin, müşrikler olduğu kanaatindedir.⁵ Söz konusu görüş ve yorumların dışında “zalim kent” ifadesinin

1- “Peygamberlerini yalanlayan kentler”⁶,

2- “Hem kullar arasındaki hem kul ile Allah arasındaki ilişkiler bağlamında inkârcı ve isyan edenler”⁷

3- “Davranışlarında ve sosyal ilişkilerinde haddini aşanlar” şeklinde görüşler ileri sürülmüştür.⁸

⁴ Ebû'l-Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed Vâhidî, *el-Vasît fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd* (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 2/589.

⁵ Ebû Zekerîyyâ b. Ebî Sa'lebe Yahyâ b. Sellâm et-Teymî, *Tefsîrû Yahyâ b. Sellâm* (Beyrût: nşr. Hind Çelebî, 1/301, 383; Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullâh b. İsa b. Ebû Zemenîn, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîz* (Kâhire: el-Fârûku'l-Hadîse, 2002), 3/142; Ebû'l-Berekât Abdullah b. Ahmed en-Nesefî, *Medârikü't-tenzil ve hakâikü't-te'vîl* (Beyrût: Dâru'l-Kelim et-Tayyib, 1998), 2/445.

⁶ Ebû'l-Fidâ İmâduddîn İsmail b. Şihâbüddîn İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm* (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, H/1419), 5/438.

⁷ Bkz. Ebû Abdullâh Abdurrahmân b. Nâsır es-Sa'dî, *Tefsîrû'l-kerîmi'r-rahmân fi tefsîri kelâmi'l-mennân* (*Tefsîrû's-Sa'dî*) (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2000); 1/427.

⁸ Muhammed İzzet Derveze, *et-Tefsîrû'l-hadîs* (Kâhire: Dâru İhyâ el-Kütübi'l-'Arabiyye, H/1383), 3/536.

Belagat bağlamında ise mecaz sanatı bulunmaktadır. Ayetteki⁹ “Kente/Köye sor” **وَاسْأَلِ الْقَرْيَةَ** ibaresinden kasıt **وَاسْأَلِ أَهْلَ الْقَرْيَةِ** “Kentin/Köyün halkına sor” demektir.¹⁰ Türkçede “Sobayı yak” ifadesinden “Sobanın içindekilerini yak” anlamı da aynı bağlamda kullanılmaktadır. Birbirini tamamlayan farklı görüşler ışığında “Zalim Kent” kavramının, her zaman ve zeminde, -farklı ton ve desenleriyle- her coğrafyada ete kemiğe büründüğünü söylemek mümkündür.

2.Halkı Zalim Olan Memleket Neresidir?

Mekke’nin ileri gelenlerinin karakteristik özelliklerinin başında zalim olmaları, kendi düşünce ve kültürleri dışındaki oluşumlara tahammül göstermemeleri gelmektedir. Bu itibarla halkı zalim olan belde veya kent nitelemesi, günün Mekke’sinde ileri gelen ve her açıdan beldeye vaziyet eden Ebu Cehil (ö.2/624), Ebu Leheb (ö.2/624), Ümeyye b. Halef (ö.2/624), Utbe b. Rabia (ö.2/624), Übey b. Halef (ö.3/625), ve cahiliye dönemindeki Ebu Süfyan (ö.31/651-652) gibi şahıslar ile özdeşleşmektedir.

Taberî (ö.310/923) ve birçok müfessir, “halkı zalim olan memleket”in Mekke olduğu konusunda ittifak edildiğini belirtmiştir. Ayette müminlerin, zulme ve çeşitli işkencelere maruz kalan, dinlerini değiştirmeye zorlanan diğer zayıf müminleri kurtarmaya teşvik edildikleri vurgusu bulunmaktadır.¹¹ Kurtubî de (ö.671/1273) bu konuda müfessirler arasında bir icmanın oluştuğu görüşündedir.¹²

3.Mustazaf Kadınlar ve Çocuklar Kimlerdir?

Kur’ân’ın vurguladığı “*Ey Rabbimiz, halkı zâlim olan şu memleketten bizi çıkarıp kurtar ve katından işimizi belli bir düzene koy, diyen zavallı erkek, kadın ve çocuklar uğrunda niçin savaşıyorsunuz?!’*” diyen kimseler hakkında farklı yorumların en çarpıcı olanı, İbn Abbâs’ın, kendisi ve annesinin mustazaf kadın ve çocuklardan olduğuna dair verdiği haberdur.¹³

⁹ Yûsuf 12/82.

¹⁰ Bkz. Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezid Müberrid, *el-Kâmil fi'l-lugati ve'l-edeb*, thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhîm (Kâhire: Dâru'l-Fikri'l-Arâbî, 1997), 1/124, 2/104; Celâluddîn Ebû Abdullah Muhammed el-Hatib el-Kazvîni, *el-Îzâh fi 'ulûmi'l-belâga*, thk. Muhammed Abdülmun'im Hafacî (Beyrût: Dâru'l-Cîyl, ts.), 1/110;

¹¹ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân fi te'vîli' âyi'l-Kur'ân* (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 8/543-546. Ayrıca bkz. Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm b. el-Münzir en-Nisâbüri, *et-Tefsîr*, thk. Sa'd b. Muhammed es-Sa'd (Medine: Dâru'l-Meâsir, 2002), 2/791; Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullâh b. İsâ b. Ebû Zemenîn, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'aziz* (Kâhire: el-Fârûku'l-Hadîse, 2002), 1/387.

¹² Bkz. Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmiü 'li ahkâmi'l-Kur'ân* (Kâhire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısıriyye, 1964), 5/279. Ayrıca bkz. Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed b. Mahlûf Seâlibî, *el-Cevâhirü'l-hisân fi tefsîri'l-Kur'ân* (Beyrût: Dâru İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, 1997), 2/262.

¹³ Bkz. Ebû'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî, *Tefsîrü Mukâtil*, thk. Abdullah Mahmûd Şehhâte (Beyrût: Dâru İhyâ et-Türâs, ts.), 1/389; Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi', et-Tefsîr, (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, H/1419), 1/475; Taberî, *Câmi'u'l-beyân fi te'vîli' âyi'l-Kur'ân*, 9/110; Fahrüddîn Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beyrût: Dâru İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, 1999), 10/141; Ebû'l-Berekât en-Nesefî, *Medârikü't-tenzil ve hakâikü't-te'vil*, 1/374; Abdurrahmân b. Ebûbekir Celâluddîn es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîri bi'l-me'sûr* (Beyrût: Dâru'l-Fikr, ts.), 2/593; Ebû Hafs Sirâcuddîn Ömer b. Ali İbn Âdil en-

Kurtubî, zayıf bırakılmış mustazaflardan kastın ise el-Velid b. el-Velid (ö.8/629), Seleme b. Hişâm (ö.14/635), Ayyâş b. Ebî Rabia (ö.15/636) olduğunu kaydetmiştir.¹⁴ Hz. Peygamber'in adı geçen kimseler için, **اللَّهُمَّ أَنْجِ الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ** "Allah'ım, zayıf bırakılmış müminleri kurtar!" şeklinde dua etmiştir.¹⁵

4.Müfessirlere Göre Ayetin Vermek İstedığı Mesajlar Nelerdir?

Ayetin, birçok açıdan müminlere mesaj verdiği söylenebilir. Müfessirlerin ayete dair yaptığı yorumlar, ileri sürdüğü görüşlerin birbirini tamamlar nitelikte olduğu müşahade edilmiştir.

Taberî, ayetin¹⁶, ümmet-i Muhammed'i geçmiş ümmetlerden haddini aşanların, sapıkların yolunu tutanların başına gelenler hakkında uyardığını ve aynı yolu tutmamaları için dikkat çektiğini söylemiştir. Allah'ın, zalimlere mühlet verdiğini ve asla ihmal etmediğini; hak edene sonunda mutlak surette cezasının verileceğini; onun cezalandırmasının, yaratıklarının cezalandırmasına benzemediğini sözlerine eklemiştir.¹⁷ İbn Atıyye de (ö.541/1147) ayetin, zulmeden müminlerin şehirlerini de kapsadığını, çünkü onlar hakkında kâfir değil, zalim ifadesinin kullanıldığını söylemiştir.¹⁸

İmam Mâtürîdî (ö.333/944), adı geçen ayetten hareketle her halükârda cihadın farz; zulüm altında kalanları zalimlerin ellerinde bırakmamanın, güç ve kuvvet sahibi inananların kesin bir görevi olduğunu vurgulamıştır.¹⁹

İslâm alimlerinden İmam Kuşeyrî (ö.465/1072), ayetin şu soruları içerdiğini söylemiştir:

- Ey müminler! Allah yolunda savaşmanıza engel olan nedir?
- Allah yolunda canınız ve ruhunuzu feda etmeniz gerekmez mi?
- Allah rızası uğrunda zarara girmekten mi korkuyorsunuz?

Nu'mânî, *el-Lübâb fî 'ulûmî'l-kitâb* (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998), 6/497; Ebü'l-Hasen Alâüddîn Ali b. Muhammed b. İbrâhîm el-Hâzin el-Bağdâdî, *Lübâbü't-te'vîl fî me'âni't-tenzîl* (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415), 1/399; Muhammed Mütevellî eş-Şa'râvî, *el-Havâtır havle'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Kâhire: Matbaatü Ahbâr el-Yevm, ts.), 4/2419; Muhammed Seyyid Tantavî, *et-Tefsîrû'l-vasît li'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Kâhire: Dâru'n-Nahda, 1997), 3/217.

¹⁴ Kurtubî, *el-Câmiü 'li ahkâmi'l-Kur'an*, 5/279. Ayrıca bkz. Şa'râvî, *el-Havâtır havle'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 4/2419; Ebü't-Tayyib Muhammed Sıddîk Hasan Hân el-Kannevî, *Fethü'l-beyân fî mekâsidi'l-Kur'an* (Beyrût: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1992), 3/178.

¹⁵ Bkz. Kurtubî, *el-Câmiü 'li ahkâmi'l-Kur'an*, 5/279; Muhammed Cemâluddîn Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl* (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, H/1418), 3/223.

¹⁶ Hüd 11/102.

¹⁷ Taberî, *Câmi 'u'l-beyân fî te'vîli 'âyi'l-Kur'an*, 15/474-475. Ayrıca bkz. -Kuşeyrî, *Letâifü'l-işârât*, 2/157.

¹⁸ İbn Atıyye el-Endülüsî, *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*, 3/206. Ayrıca bkz. Ebü'l-Kâsım Mahmûd ez-Zemaşşerî, *el-Keşşâf 'an hakâiki gavâmidî't-tenzîl ve 'uyûni'l ekâvil fî vucûhi't-te'vîl* (Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1987), 2/427.

¹⁹ Bkz. Mâtürîdî, *Te'vîlâtü*, 3/255-257.

-Allah'ın huzuruna çıkacağınızı bilmiyor musunuz?

-Fani olan hayatınızı, Allah yolunda harcayarak ebedileştirmek istemez misiniz?²⁰

Vâhidî (ö.468/1076), ayetten hareketle güçlü ve imkânı sahibi müminlerin, zayıf bırakılmış ve zulme uğramış müminleri kurtarmaktan geri durmalarında hiçbir mazeretlerinin olmayacağını belirtirken²¹, Semânî (ö.489/1096), güç ve kuvvet sahibi müminlerin ölümden çekinmemeleri, Allah yolunda bütün risk ve tehlikeleri göze almaları gerektiğini; çünkü nerede olunursa olunsun -sarp ve sağlam kayalıklarda olsa bile-ölümün insanı yakalayacağını vurgulamıştır.²²

Begavî (ö.516/1122), Mazlum ve mustazafların yardım çılgınlıklarına diğer müminlerin icabet ederek birkaç yıl sonra Mekke'yi fethettiklerini, müşriklerin tasallut ve tahakkümlerine son verdiklerini belirtmiştir.²³ İbn Atıyye, Begavî'nin yorumlarına katılmış ve Allah yolunda savaşan kimsenin nihaî anacının ya şehit olmak veya düşmana galip gelmek olduğunu; müminlerin, Allah'ın, cihada dair emrini satın aldıklarını, şehit olmaları halinde cennetle yüzleşeceklerini, galip gelmeleri durumunda ise hem ganimete hem hesapsız mükafatlara kavuşacaklarını sözlerine eklemiştir.²⁴

Zemahşerî (ö.538/1144), kalpleri hastalıklı kimseler, müminleri cihat gibi kutsal bir amelden alıkoymaya çalışsalar da imanı güçlü müminlerin, zayıf bırakılmış ve itilip kakılmış insanlar için savaşmaktan geri durmamaları gerektiği görüşündedir. Bunun, Allah'ın dinini aziz kılmak için en yüce ve mükafatı en büyük bir eylem olduğunu belirtmiş, “ezilen erkekler”den kastedilenlerin, Mekke’de İslam’ı kabul edip müşriklerin baskısına maruz kalan ve oradan çıkmalarına mâni olunan, tek sermayeleri kurtuluş için daima dua ile yardım isteyen kimseler olduğunu söylemiştir.²⁵

Râzî (ö.606/1210), ayetteki Allah ve zayıf bırakılmış kimseler yolunda niçin savaşmıyorsunuz?” kesitinden cihadın farz olduğu, bütün dünya, buna karşı durup kınasa bile kabul cihadın gerçekleşmesi gerektiği ve çaresiz kalanlar için savaştan geri durmada mazeretin olmayacağı, cihattan kastın ise zayıf müminleri müşrik kâfirlerin elinden kurtarma amacı

²⁰ Ebû'l-Kâsım Zeynulislâm Abdulkerim b. Hevâzin b. Abdülmelik el-Kuşeyrî, *Letâifü'l-işârât* (Kâhire: el-Heyetü'l-Misriyye, ts.), 1/346.

²¹ Vâhidî, *el-Vasît fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-Mecîd*, 2/79.

²² Ebû'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdülcabbâr es-Sem'ânî, *Tefsîrû'l-Kur'ân* (Riyâd: Dârü'l-Vatan, 1997), 1/449-450.

²³ Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mesud el-Begavî, *Meâlimü't-tenzîl fî tefsîri'l-Kur'ân* (Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, 1420), 1/663.

²⁴ Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib İbn Atıyye el-Endülüsî, *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-azîz* (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001), 2/78.

²⁵ Bkz. Zemahşerî, *Keşşâf*, 1/534.

taşıdığı görüşündedir.²⁶ Kurtubî, Allah'ın adının yükseltilmesi, İslam dininin üstün kılınması ve zayıf bırakılmış müminlerin düşman elinden kurtarılması için bazı canlar telef olsa da cihadın yapılması gerektiğini belirtmiştir. Kurtubî, şayet düşman, savaş yerine belli bir mal karşılığında zayıf müminleri serbest bırakma sözünü verecek olursa, esirlerin fidye yoluyla kurtarılması gerekir; çünkü mal, candan daha önemsizdir şeklinde bir yorumda bulunmuştur.²⁷

Beyzâvî (ö.685/1286), ayette çocukların da zikredilme maksadını, imkânları ve güçleri olan müminleri cihada daha çok teşvik etmesinin yanı sıra müşriklerin zulüm ve işkencelerinin masum çocukları da içine alan boyutlara vardığını vurgulamak olduğunu bildirmiştir.²⁸ Merhamet sahibi ve fıtratı kirlenmemiş her insanın dünyasında çocuklara yapılan haksızlıklara karşı durma ve tepki gösterme potansiyeli mevcuttur. Bu itibarla Reşid Rızâ (ö.1935), zayıf bırakılmış çocuk ve kadınların mümin olmaları konusunda bir ittifak olmadığı görüşündedir. Kendisi, her zayıf bırakılmış çocuk ve kadınların, zalimler tarafından kurtarılmasının gerekli olduğunu belirtmiştir.²⁹ Ayette vildân'ın/çocukların zikredilmesindeki amaç, eziyet ve zulmün hangi derecelere geldiğini, bu noktaya Müslümanları dikkatini çekmek ve savaşa teşvik etmek içindir. Örneğin bu çağrıya icabetle Hz. Peygamber'in komutasında müminlerin Mekke'ye sefer düzenlenmesi, mazlumların arasında masum çocukların bulunması nedeniyledir. Nitekim Mekke'den ayrılıp Medine'ye gitmeleri kolaylaştı, geride kalanlar ise Mekke'nin en saygın kişileri oldular.³⁰

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (ö.1942), olaya farklı bir açıdan yaklaşmış, savaşın ancak Allah rızası için mazlumların zalimlerin pençesinden kurtarmak, Allah'ın rahmetini yaymak amacıyla açılabileceğini; başkalarına tahakküm etmek, istibdada yol açmak veya memleketler istilâ etmek niyetiyle savaş açmanın meşru olmadığını dile getirmiştir.³¹

Mustafa Merâgî (ö.1952), ayette geçen Allah'ın, güç sahibi müminlere çağrısındaki davetin zımnında “Siz, bu konuda savaşmakla tevhide, şirkin yerine ikame etmek istemez misiniz?” sorusunun mevcut olduğuna dair bir yorum getirmiştir.³² Seyyid Kutub (ö.1966), ayette insanlığın merhamet duygusunu etkileyen tablodaki mazlum erkek, kadın ve çocukların güçlü müminler tarafından kurtarılmaktan başka seçeneğin olmadığını dile getirmiştir. Kutub,

²⁶ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 10/140-141.

²⁷ Bkz. Kurtubî, *el-Câmiü' li ahkâmi'l-Kur'an*, 5/279

²⁸ Bkz. Beyzâvî, tefsir, 2/84; ayrıca bkz. Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf Ebû Hayyân el-Endülûsî, *el-Bahrü'l-muhît* (Beyrût: Dârü'l-Fikr, 1999), 3/710; Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, 3/223-224.

²⁹ Bkz. Reşid Rızâ, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Hakîm (Tefsîrü'l-menâr)* (Kâhire: Heyet, 1990), 5/209.

³⁰ Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mehdi İbn Acîbe, *el-Bahrü'l-medîd fî tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd* (Kâhire: nşr. Hasan Abbâs Zekî, 1998), 1/528.

³¹ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kuran Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979), 2/1394.

³² Ahmed b. Mustafâ el-Merâgî, *Tefsîrü'l-Merâgî* (Kâhire: Mektebetü ve Matbaatü Mustafâ el-Babî el-Halebî, 1946), 5/90.

onların, akide ve dinleri nedeniyle eziyete uğradıklarını, dolayısıyla inanç konusunda eziyet çekmenin, diğer alanlarda eziyet ve mihnet çekmekten çok daha ağır olduğunu vurgulamıştır. Kutub, feryatlara karşılık vermekten kaçınmanın, kınanmayı hak ettiği görüşünü paylaşmıştır.³³

Bu cihadın neticesinde müminler, bu dünyada zayıf bırakılmış erkek, kadın ve çocuk gibi her insan grubunu yaşadıkları sıkıntıdan kurtarmış olacak, bu itibarla kendi birliklerini koruyacak, Allah'ın adını yüceltip onun rızasına nail olacak; ahirette ise hesapsız ve sayısız nimetlerle karşılaşacaklardır. Muhammed Ebu Zehre (ö.1974), burada başka bir noktaya dikkat çekmekte, Yüce Allah'ın birçok ayette bizzat kentleri “zalim” diye nitelerken bu ayette (Nisâ, 4/75) ise Mekkelileri “zalim” diye nitelemiştir. Bu ayrıcalığın, Yüce Allah'ın son vahyin iniş yeri olan Mekke'yi onure etmesi şeklinde yorumlanabilir.³⁴

Muhammed İzzet Derveze (ö.1984) ise ayetlerin, Müslümanların cihad konusundaki niyet ve çabalarına engel olmaya bir topluluğu eleştirdiği kanaatindedir. Onlar, daha çok, seriyye ve gazvelere katılmaktan geri duran ama Allah'ın yardımı sayesinde elde edilen ganimetlere ortak olmaya çalışanlar olduğunu söylemiştir. Onlar, savaştan geri durmada utanmadıkları gibi ganimet mallarına da ortak olmaktan utanmazlar. Derveze, Allah yolunda ölme ile öldürülme arasında bir farkın olmadığını, her iki halde de onlara sayısız mükafatlar verileceğini vurgulamıştır. Müellife göre evlerinde oturup cihada katılmayanlara aşağılayıcı bir eleştiri vardır.³⁵ Ayette her ne kadar cihada teşvik ve gerçekleşmesi halinde müminlere verilecek mükafatlar söz konusu olsa da diğer taraftan ise cihadın terk edilmesi durumunda müminlere açık bir uyarı ve büyük bir azarlama vardır.³⁶

Yukarıda vurgulanan görüşler ışığında şunu söylemek mümkündür: İslâm'ın şahadet kriterlerine göre Allah yolunda ölmenin veya öldürülmenin arasında hiçbir fark bulunmamaktadır. Her iki halde de sevap kazanılacağından, söz konusu fırsat ve imkânın kaçırılmaması gerektiği bilinmelidir.

5.Halkı Zalim Olan Kentlerin Akıbeti

Kur'ân-ı Kerim Yüce Allah'ın, zalim olan kentlerden nicelerini kırıp geçirdiği, onlardan sonra başka bir halk getirdiği³⁷, zulüm ve baskı yapmalarından dolayı nice kentleri yok ettiği,

³³ Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân* (Kâhire: Dârü's-Şurûk, 2003), 1/564.

³⁴ Muhammed Ebû Zehra, *Zehretü't-tefâsîr* (Beyrût: Dârü'l-Fikr el-Arabî, ts.), 4/1761-1763

³⁵ Muhammed İzzet Derveze, *et-Tefsîrü'l-hadis* (Kâhire: Dârü İhyâ el-Kütübi'l-'Arabiyye, H/1383), 8/165.

³⁶ Bkz. Ebû Abdullâh Abdurrahmân b. Nâsır b. Abdullah b. Nâsır es-Sa'dî en-Nâsîrî, *Tefsîrü'l-kerîmî'r-rahmân fî tefsîri kelâmî'l-mennân (Tefsîrü's-Sa'dî)* (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 187.

³⁷ Enbiya 21/11.

görmekli evlerinin çatılarını yerle bir ettiği, duvarlarını yıktığı, onların yerinde yelleri estirip devre dışı bıraktığı haber vermektedir.³⁸

Ayetten³⁹ Yüce Allah'ın, zulmedenlere otokritik yapmaları için belli bir süre verdiği, zulüm ve işkencelerine devam etmeleri nedeniyle onları amansız bir şekilde yakaladığı anlaşılmaktadır. Nitekim Zemahşerî'ye göre ayet gerek Mekke'nin zalimlerini gerekse diğerk şehirlerin kâfirlerini; hatta bütün zalim toplumların başkalarına karşı işledikleri zulümlerine dair dikkatli olmaya çağırılmaktadır. Ayet, aynı zamanda zalim ve despotların vakit kaybetmeden tövbe etmelerine ve kendilerine çekidüzen vermelerine fırsat vermektedir.⁴⁰

Sonuç

Mazlum ve mağdur insanları, anavatanlarından etmek, atalarının toprağından koparmanın ne anlama geldiğini zalim, despot ve modern tağıutların anlaması mümkün değildir.

Taberî ve birçok müfessirin ittifakına göre halkı zalim olan memlekette amaç Mekke kenti olsa da ayeti belli bir zaman ve mekanla sınırlama, Kur'ân ilke ve prensiplerinin kıyamete değin geçerlilik sürecini göz ardı etmek demektir. Ayetin gündeme getirdiğı söz konusu memleket, günümüzde Müslümanlara her türlü baskı ve zulmü yapan bütün yöre ve beldeleri kapsamakta, o günün Mekke'si için yapılan ilahî davet ve emir, günümüzde de geçerliliğini korumakta, gücü kuvveti yerinde olan diğerk coğrafyalardaki Müslümanların söz konusu çağrıya icabet etme mecburiyetleri bulunmaktadır. Buna en canlı örnek olarak günümüzde Filistin'de Gazze'ye yapılan acımasız saldırıları vermek mümkündür. Çünkü orada da en modern silahlarla çoluk-çocuk, kadın-erkek, genç ihtiyar demeden katlediliyor, soykırıma tabi tutuluyor. Dünyaya demokrasi ve özgürlük pazarladıkları iddiasında bulunan Amerikan'ın, salt Filistin'in özgürlüğünü istedi ve Filistinlilerin de temel özlük haklarına kavuşması gerektiğini dile getirdi diye Türk kız öğrencinin vizesini iptal etmesi, zalim kent örneğinin en canlı örneğidir. Bu itibarla günümüzde işgal edilen Filistin toprağı üzerinde kurdurulan İsrail Devleti'nin bütün coğrafyası ile ona yardım eden her ülke "halkı zalim olan kent"; yöneticilerinden hareketle de "idarecileri zalim olan kent/ülke" kapsamında değerlendirilmelidir.

Bir dönem "Bayrak" adlı şiiri yasaklanan Merhum Arif Nihat Asya (ö.1975), Naat'ında bunu çok güzel vurgulamış, özetlemiştir.
"Ebu Leheb öldü" diyorlar:

³⁸ Hac 22/45.

³⁹ Hac 22/48.

⁴⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/427.

Ebu Leheb ölmedi, ya Muhammed;
Ebu Cehil, kıtalar dolaşıyor!

Kaynakça

- Abdürrezzâk es-San‘ânî**, Ebû Bekr b. Hemmâm b. Nâfi‘ es-San‘ânî. *et-Tefsîr*. 3 Cilt. Beyrût: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, H/1419.
- Begavî**, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes‘ûd el-Ferrâ. *Me‘âlimü’t-tenzîl fî tefsîri’l-Kur‘ân*. 5 Cilt. Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi’l-Arabî, 1999.
- Beyzâvî**, Nâsiruddîn Ebû Said Abdullâh b. Ömer. *Envârü’t-tenzîl ve esrârü’t-te’vîl*. 5 Cilt. Beyrût: Dârü İhyâ Türâsi’l-Arabî, 1997.
- Derveze**, Muhammed İzzet. *et-Tefsîrü’l-hadîs*. 10 Cilt. Kâhire: Dârü İhyâ el-Kütübi’l-‘Arabiyye, H/1383.
- Ebû Hayyân el-Endülüsî**, Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf. *el-Bahrü’l-muhît*. 10 Cilt. Beyrût: Dârü’l-Fikr, 1999.
- Ebû Zehre**, Muhammed. *Zehretü’t-tefâsîr*. 10 Cilt. Beyrût: Dârü’l-Fikr el-Arabî, ts.
- Hâzin**, Ali b. Muhammed, Ebü’l-Hasen Alâüddîn Ali b. Muhammed. *Lübâbü’t-te’vîl fî me‘âni’t-tenzîl*, 4 Cilt. Beyrût: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, H/1415.
- İbn Acîbe**, Ebü’l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mehdî el-Hasenî. *el-Bahrü’l-medîd fî tefsîri’l-Kur‘ânî’l-mecîd*. 7 Cilt. Kâhire: Hasan Abbâs Zekî, 1998.
- İbn Atıyye el-Endülüsî**, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib el-Muhâribî. *el-Muharrerü’l-vecîz fî tefsîri’l-kitâbi’l-azîz*. 6 Cilt. Beyrût: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2001.
- İbn Ebû Zemenîn**, Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullâh b. Îsâ el-Mürri el-Kurtubî. *Tefsîrü’l-Kur‘ânî’l-‘azîz*. 5 Cilt. Kâhire: el-Fârûku’l-Hadîse, 2002.
- İbn Kesîr**, Ebü’l-Fidâ İmâduddîn İsmail b. Şihâbüddîn. *Tefsîru’l-Kur‘ânî’l-Azîm*. Beyrût: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, H/1419.
- Kâsimî**, Muhammed Cemâluddîn. *Mehâsinü’t-te’vîl*. 9 Cilt. Beyrût: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, H/1418.
- Kazvînî**, Celâluddîn Ebû Abdullah Muhammed el-Hatib. *el-İzâh fî ‘ulûmi’l-belâga*. thk. Muhammed Abdülmun‘im Hafacî. Beyrût: Dârü’l-Cîyl, ts.
- Kurtubî**, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmiu‘ li ahkâmi’l-Kur‘ân*. 20 Cilt. Kâhire: Dârü’l-Kütübi’l-Mısriyye, 2. Basım, 1964.
- Kutub**, Seyyid. *Fî Zilâli’l-Kur‘ân*. 6 Cilt. Kâhire: Dârü’s-Şurûk, 2003.

- Merâgî**, Ahmed b. Mustafâ. *Tefsîrû 'l-Merâgî*. 30 Cilt. Kâhire: Matbaatü Mustafâ el-Babî el-Halebî, 1946.
- Müberraîd**, Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Yezid. *el-Kâmil fî 'l-lugati ve 'l-edeb*. thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm. 4 Cilt. Kâhire: Dârü'l-Fikri'l-Arâbî, 1997.
- Neseî**, Ebü'l-Berekât Abdullah b. Ahmed. *Medârikü 't-tenzîl ve hakâiku 't-te 'vîl*. 3 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kelim et-Tayyib, 1998.
- Râzî**, Fahrüddîn. *Mefâtihü 'l-gayb*. 32 Cilt. Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, 1999.
- Rızâ**, Reşîd. *Tefsîrû 'l-Kur'âni 'l-Hakîm (Tefsîrû 'l-menâr)*. 12 Cilt. Kâhire: Heyet, 1990.
- Sa'dî**, Ebü Abdullâh Abdurrahmân b. Nâsır b. Abdullâh. *Teysîrû 'l-kerîmi 'r-rahmân fî tefsîri kelâmi 'l-mennân (Tefsîrû 's-Sa'dî)*. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2000.
- Se'âlibî**, Ebü Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed b. Mahlûf. *el-Cevâhirü 'l-hisân fî tefsîri 'l-Kur'ân*. 5 Cilt. Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, 1997.
- Sem'ânî**, Ebü'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdulcabbâr. *Tefsîrû 'l-Kur'ân*. 6 Cilt. Riyâd: Dârü'l-Vatan, 1997.
- Sıddîk Hasan Hân**, Ebü't-Tayyib Muhammed el-Kinnevcî. *Fethu 'l-beyân fî mekâsidi 'l-Kur'ân*. 15 Cilt. Beyrût: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1992.
- Süyûtî**, Abdurrahmân b. Ebûbekir Celâluddîn. *ed-Dürrü 'l-mensûr fî 't-tefsîr bi 'l-me'sûr*. 8 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Fikr, ts.
- Şa'râvî**, Muhammed Mütevellî. *el-Havâtır havle 'l-Kur'âni 'l-Kerîm*. 20 Cilt. Kâhire: Matbaatü Ahbâr el-Yevm, ts.
- Taberî**, Ebü Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmulî. *Câmi 'ü 'l-beyân fî te 'vîli 'l-Kur'ân*. 24 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2000.
- Tantavî**, Muhammed Seyyid. *et-Tefsîrû 'l-vasîl li 'l-Kur'âni 'l-Kerîm*. 15 Cilt. Kâhire: Dârü'n-Nahda, 1997.
- Vâhidî**, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbûrî. *el-Vasîl fî tefsîri 'l-Kur'âni 'l-mecîd*. thk. Komisyon. 4 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- Yahyâ b. Sellâm**, Ebü Zekerîyyâ b. Ebî Sa'lebe et-Teymî. *Tefsîrû Yahyâ b. Sellâm*. 2 Cilt. Beyrût: Hind Çelebî, 2004.
- Yazır**, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kuran Dili*. 9 Cilt. İstanbul: Eser Neşriyat, 1979.
- Zemahşerî**, Cârullâh Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf 'an hakâiki gavâmidî 't-tenzîl ve uyûni 'l-ekâvil fî vucûhi 't-te 'vîl*. 4 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1987.

ÖĞRENCİLERİN ÇEVRE FARKINDALIK DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ

Büşra ESEN

Mersin Üniversitesi

busraesen250@gmail.com- 0009-0001-6434-5986

Prof. Dr. Sevda BİRDİR

Mersin Üniversitesi

birdirss@mersin.edu.tr - 0000-0002-1568-5837

ÖZET

Bu çalışma, üniversitede öğrenim gören öğrencilerin çevre farkındalık düzeylerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, Mersin Üniversitesi öğrencilerine yönelik düzenlenmiş ve gönüllü toplam 200 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma, nicel araştırma yöntemine dayalıdır. Araştırmada veriler, 15 Kasım 2024 ile 10 Aralık 2024 tarihleri arasında yüz yüze anket yöntemiyle toplanmıştır. Veriler istatistik programı ile analiz edilmiş, betimsel istatistikler, t-testi ve ANOVA gibi testlerle değerlendirilmiştir. Araştırmada, öğrencilerin çevre farkındalık düzeylerinin yüksek olduğu ve en önemli çevre farkındalık ifadesinin “İnsan sağlığı üzerine olumsuz etkileri nedeni ile sanayi atıkları, kontrolsüz olarak doğaya atılmamalıdır (4,6350)” olduğu saptanmıştır. Bununla birlikte, çevre farkındalık düzeylerinin cinsiyet ve yaş değişkenlerine göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Analizlere göre, yüksek çevre farkındalığı bulunan profil “20 ve üstü” yaş aralığında ve “kadın” olan katılımcılar olarak gerçekleşmiştir. Yapılan testlere göre, “çevre farkındalığı” boyutu ile “sınıf düzeyleri” ve “bölüme isteyerek gelme” değişkenleri arasında anlamlı bir farklılık bulgulanmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Çevre, Çevre Farkındalığı, Sürdürülebilirlik, Öğrenci, Mersin.

ABSTRACT

DETERMINATION OF STUDENTS' ENVIRONMENTAL AWARENESS LEVELS

This study aims to determine the environmental awareness levels of university students. The research was designed for Mersin University students and was carried out with a total of 200 volunteer students. The research is based on quantitative research method. Data were collected through face-to-face survey method between November 15, 2024 and December 10, 2024. The data obtained were analyzed with a statistical program and evaluated with tests such as descriptive statistics, t-test and ANOVA. In the research, it was determined that the environmental awareness levels of the students were high and the most important

environmental awareness statement was "Industrial wastes should not be disposed of uncontrolledly into nature due to their negative effects on human health (4.6350)". However, it was determined that environmental awareness levels showed significant differences according to gender and age variables. According to the analysis, the profile with high environmental awareness was the participants who were "20 and above" and "female". According to the tests conducted, no significant difference was found between the "environmental awareness" dimension and the "class levels" and "coming to the department willingly" variables.

Keywords: Environment, Environmental Awareness, Sustainability, Student, Mersin

GİRİŞ

Çevre, içinde bulunan bileşenlerde yaşayan varlıkların yaşamı için gerekli canlı ve cansız varlıklardan oluşan bir sistemdir (Dağdemir, 2015, s.7). Canlıların yaşam boyu etkileşimde bulunduğu çevreyi korumak, uyum sisteminin sürdürülmesiyle mümkündür. (Kazazoğlu, 2020, s. 1). Canlıların tamamı için büyük öneme sahip olan çevre, sanayileşme ve bilinçsiz davranışlar nedeniyle doğal akışlar hızla tükenmiş, atıklar çoğalmış ve çevre ciddi şekilde kirlenmiştir. Günümüzde ise çevre sorunları tüm canlılar için uygun olmayan bir duruma gelmiştir (Seçgin, Yalvaç ve Çetin 2010, s. 391-398).

Geçmişte çevre sorunları, günümüzdeki kadar tehdit edici olmadığı için önemleri yeterince algılanamamış, ancak günümüzde çevre koruma bilinci geçmişe kıyasla artmıştır (Uşak, 2015, s. 2). Farklı bir açıdan bakıldığında, çevre sorunları insanoğlunun hayatını daha çok etkilemeye başlamış ve bu yönde meseleler ortaya çıkmaktadır (Güven ve Aydoğdu, 2012, s. 586).

Çevre eğitimi, çevre bilincini artırarak sağlıklı bir yaşam ortamı sağlamayı hedefler. Üniversiteler, çevre sorunlarını topluma duyurmak ve çözüm için bilinç oluşturmak adına bu eğitimi sağlar. Bu süreç, çevre bilimciler ve diğer meslek gruplarının çevre kazanımlarıyla entegre şekilde yetiştirilmesiyle mümkündür (Şenyurt vd., 2011, s. 9). Üniversite öğrencilerinin çevre bilinci kazanmalarında, çevre eğitiminin etkisi oldukça büyüktür (Çelik ve Demir, 2020, s. 45). Özellikle, üniversite öğrencileri için çevre farkındalığını artırmaya yönelik etkinlikler, sürdürülebilirlik anlayışını arttırmaktadır (Aydın, 2021).

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1.Çevre ve Çevre Farkındalığı Kavramı

Çevre, su, hava ve toprak sistemleriyle bunların içindeki ve üzerindeki canlıların yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan tüm canlı ve cansız unsurlardan oluşan bir yaşam destek sistemi olarak tanımlanır (Kazazoğlu, 2020, s. 10). Doğal çevre, canlı ve cansız bileşenler arasındaki dengeden oluşur ve bu denge insan faaliyetleriyle sıklıkla bozulmaktadır. Çevre kirliliği ve ekolojik dengesizlik, insanın doğal kaynakları sorumsuzca kullanmasından kaynaklanmaktadır (Verap ve Vural, s. 332). İnsanların sağlıklı kalabilmesi için sağlıklı çevrelerde yaşaması ve çevrenin korunması gereklidir. Bu, bireylerin çevreye yönelik bilinçli davranışları ve yaşam boyu süren eğitimle sağlanabilir (Bostancıoğlu ve diğerleri, 2017, s. 268).

Farkındalık, kişinin kendi düşünce ve duygularını yargısız bir şekilde deneyimlemesidir. Tutum ise bireyin duygu, düşünce ve davranışlarını şekillendiren eğilimlerdir. Çevre farkındalığı, doğal çevreye yönelik davranış, düşünce ve tutumları içerirken, çevre duyarlılığı ise çevre sorunlarına karşı olumlu düşünce ve eylemler sergileme isteğini ifade eder. Gelişmiş farkındalık ve tutum, çevre sorunlarına dair bilgi, tutum ve davranışların geliştirilmesi, yaygınlaştırılması ve savunulmasını içerir. Bu duyarlılık, bireyin yaşam koşullarına ve sosyo-ekonomik durumuna göre değişiklik gösterebilir (Bostancıoğlu ve diğerleri, 2017, s. 268).

2. LİTERATÜR TARAMASI

Keleş (2007), çevre eğitimi için “ekolojik ayak izi” yöntemini kullanmış ve bu yöntemin, bireylerin sürdürülebilir yaşam becerilerini geliştirmede etkili bir araç olduğunu vurgulamıştır. Çalışmada, eğitim programlarının sürdürülebilir gelişme amaçlı yeniden düzenlenmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır.

Atasoy ve Ertürk (2008), ilköğretimde eğitim görenlerin çevresel tutum ve bilgilerini araştırmış ve çevre eğitiminin öğrencilerin çevreye duyarlılıklarını artırmada etkili olduğunu göstermiştir. Araştırma, çevreye yönelik pozitif tutumların, doğrudan deneyimlere dayalı etkinliklerle güçlendirilebileceğini vurgulamaktadır.

Öğretmen adaylarının çevreye yönelik farkındalık düzeylerini inceleyen Özdemir ve Yapıcı’nın (2010) çalışması, öğretmenlerin çevre bilinci kazandırmadaki rolünü ve bu konuda yeterliliklerini artırmanın önemini ortaya koymaktadır. Çalışmada, öğretmen adaylarına yönelik geliştirilen ölçekler, farkındalık düzeylerini ölçmek ve değerlendirmek için bir temel sunmuştur.

Üstündağlı ve Güzeloğlu (2015) tarafından yapılan çalışma, gençlerin çevre farkındalığını, tutumlarını ve davranışlarını incelemiştir. Araştırma, gençlerin çevresel farkındalığının, akademik başarı ve aile eğitimi gibi değişkenlerden etkilendiğini ve bu farkındalığın çevreye yönelik davranışlara dönüşmesinde zorluklar yaşandığını ortaya loymuştur.

Kazazoğlu (2020), katılımcıların çevre farkındalıkları ile çevre sorunlarına ilişkin davranışlarını belirlemek için bir anket çalışması yürütmüştür. Anket sonuçlarına göre, araştırmaya katılan öğrencilerin yarıdan fazlasının çevre eğitimi aldığı ve çevre dostu ürün kullanımına yatkın oldukları belirlenmiştir.

Yoloğlu ve Halisdemir’in (2020), üniversite öğrencileri arasında yaptıkları bir araştırmada, sosyo-ekonomik faktörlerin çevresel tutum ve davranışlar üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte, eğitim düzeyi ve gelir seviyesi yüksek olan bireylerde çevre bilincinin daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Yıldız ve arkadaşları (2021), üniversite öğrencilerinin çevre sorunlarına yönelik tutumları ile sürdürülebilir çevre eğitimi arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışma, sürdürülebilirlik bilincinin artırılması için üniversitelerin aktif bir rol üstlenmesi gerektiğini vurgulamıştır.

4. YÖNTEM

Araştırma, bilimsel yöntemlerle sorulan sorulara sistematik bir şekilde cevap aramayı ve bu süreçte nesnel, geçerli ve güvenilir bilgiler elde etmeyi amaçlayan bir eylemdir (Karasar, 2012, s. 57). Araştırma türleri, çeşitli amaçlar ve yöntemler doğrultusunda farklı kategorilere ayrılabilir. Akademik çalışmalarda genellikle dört ana araştırma türü öne çıkar. Bunlar : (1) temel araştırma, (2) uygulamalı araştırma, (3) betimsel araştırma ve (4) deneysel araştırma'dır.

Temel araştırma, bilimsel bilginin genişletilmesi amacıyla yapılırken, uygulamalı araştırma, belirli bir sorunu çözmek veya pratik bir amaca hizmet etmek için yapılmaktadır. Betimsel araştırma, bir durumu, olayı, bireyi ya da olguyu olduğu gibi tanımlamayı amaçlamakta ve deneysel araştırma, belirli değişkenlerin, diğerleri üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla yapılmaktadır (Karasar, 2012, s. 79). Bu araştırmanın tasarımı için temel araştırmadan yararlanılmıştır. Araştırmada verilerin anket ile toplanması tercih edilmiştir.

4.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinin çevre farkındalık düzeylerini belirlemektir. Öğrencilerin çevre farkındalık düzeylerinin belirlenmesi, çevre farkındalığının artırılması ve gelecek kuşaklara aktarılmasına aracılık yapması açısından büyük önem taşımaktadır. Bu amaca yönelik olarak araştırma ile ilgili alanyazın incelenmiş ve aşağıda belirtilen araştırma sorusu ortaya konulmuştur.

AS1: Üniversite öğrencilerinin çevre farkındalık boyutları ile demografik değişkenleri arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

4.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Bir araştırma sürecinde incelemeye alınan tüm birey, nesne veya birimlerin tamamına evren denir. Araştırma evreni, çalışmanın hedeflediği tüm bireyleri veya grupları kapsar ve bu topluluğun tüm özelliklerini içermelidir (Özdemir, 2013, s. 78). Bir başka deyişle evren, araştırmanın konusu olan ve hakkında genelleme yapılması hedeflenen tüm birimleri kapsar. Bu birimler, belirli bir konu ya da sorunun çözümüne yönelik olarak seçilir (Arlı ve Nazik, 2001, s. 35). Araştırmanın evreni, Mersin Üniversitesinde 2023-2024 eğitim-öğretim yılında öğrenim gören öğrencilerdir. Kasım 2024 yılı verilerine göre Mersin Üniversitesi toplam öğrenci sayısı 39881'dir.

Bir araştırma evreninden belirli kurallar ve yöntemler altında seçilen, araştırma sonuçlarının genelleştirilmesine kaynaklık eden, daha küçük bir grup ya da kümeye örneklem adı verilmektedir (Karasar, 2012, s. 110). Örneklem seçiminde, zaman ve kaynağın kısıtlı olması nedeniyle evrenin tamamına ulaşmanın kolay olmamasından dolayı tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yöntemi dikkate alınmıştır. Kolayda örnekleme, araştırmacının en kolay ulaşabileceği bireyleri seçmesi ile gerçekleştirilir. Bu yöntemin avantajı, uygulanmasının kolay ve hızlı olmasıdır; ancak örneklemin popülasyonu temsil etme düzeyi genellikle düşüktür (Büyüköztürk ve diğerleri, 2017, s. 91). Bu araştırmanın örneklemi ise, Mersin üniversitesinde 2023-2024 eğitim yılında öğrenim gören gönüllü öğrencilerden oluşmaktadır. Evrenden seçilebilecek örneklem büyüklüğü ± 0.05 örneklem hatası ile **381** kişi (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004, s. 50) olarak hesaplanmıştır.

4.3. Verilerin Toplanması

Bu araştırma için veriler anket yöntemi ile toplanmıştır. Anket, bireylerin belirlenmiş konular için bilgi toplamak amacıyla kullanılan bir araç olarak ifade edilebilir (Odabaşı, 1999, s. 81). Araştırmada kullanılan anket formu iki bölüm, bir ölçekten oluşmaktadır. Ölçekler 5’li likert tipindedir. Anketin birinci bölümü, katılımcıların demografik özelliklerine yönelik sorulardan oluşmaktadır. Anketin ikinci bölümünde ise, öğrencilerin çevre farkındalık düzeylerini belirlemek için bir ölçek yer almaktadır. Ölçekte 18 ifadeye yer verilmiştir. Ölçek, Kazazoğlu (2020) tarafından uyarlanmıştır. Anket, araştırmacı tarafından öğrencilere yüz yüze 15 Kasım - 10 Aralık 2024 tarihlerinde uygulanmıştır. Anket için M.E.Ü. Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulundan 04.11.2024 tarih ve 320 no’lu karar ile onay alınmıştır.

4.4. Verilerin Analiz Edilmesi

Araştırma için toplanan veriler uygun istatistik programına aktararak analize tabi tutulmuştur. Elde edilen verilerin normal dağılıma sahip olup olmadığına yönelik analizler gerçekleştirilmiştir. Daha sonra, araştırma sorularına uygun analizler (frekans, aritmetik ortalama, mod, medyan ve standart sapma, faktör analizi, t-testi ve tek yönlü varyans analizi) yapılmıştır.

4.5. Ölçeğin Güvenirlik ve Geçerliliği

Güvenirlik, bir ölçme aracının aynı koşullarda tekrarlanan ölçümlerde tutarlı ve kararlı sonuçlar verebilme özelliğidir (Ercan ve Kan, 2004, s. 212). Güvenirlik katsayısı, Cronbach’s Alfa’nın ölçme değerleri; güvenilir olmayan ölçek : $0,00 < \alpha \leq 0,40$; düşük güvenilirlikte ölçek: $0,40 < \alpha \leq 0,60$; güvenilir ölçek: $0,60 < \alpha \leq 0,80$ ve yüksek güvenilirlikte ölçek : $0,80 < \alpha \leq 1$ şeklinde ifade edilebilmektedir (Sarigül, 2015, s. 206).

Araştırma kapsamında 15 Kasım 2024-10 Aralık 2024 tarihlerinde 200 katılımcıdan elde edilen verilere ilk olarak normallik testi yapılmıştır. Çevre Farkındalık ölçeği için bu değerlerin -3 ile +3 arasında olduğu gözlemlenmiştir. Literatüre göre, verilerin normallik varsayımına uygun olması için çarpıklık ve basıklık değerleri 3’ten küçük olmalıdır (Akyol, 2021, s. 95). Verilerin normal dağılım göstermesi üzerine güvenilirlik analizi uygulanmıştır. Araştırmada kullanılan ölçeklerin madde varyansına dayalı olarak güvenilirlik katsayısının hesaplanmasında Cronbach’s Alpha kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan 18 maddeli çevre farkındalık ölçeğinin güvenilirlik katsayısı ,941 olarak saptanmıştır.

Ölçeğin yapı geçerliliğini test etmek için, elde edilen verilere, .400 korelasyon düzeyinde faktör analizi yapılmıştır. Faktör analizinde 3 nolu madde, .400 korelasyon düzeyinin altında olması nedeniyle analizden çıkarılmıştır. Geriye kalan 17 madde tekrar analiz edilmiş ve tek boyutlu bir yapı elde edilmiştir (Çizelge 1).

Çizelge 1. Çevre Farkındalık Ölçeğine İlişkin Faktör Analizi Sonuçları

Çevre Farkındalık İfadeleri	Faktör Yüğü	Öz Değer	Varyans (%)	Ortalama	Güvenirlik
		10,340	60,824	4,257	,958
M17.	,886				
M14.	,857				

M16.	,853				
M8.	,829				
M11.	,815				
M2.	,811				
M10.	,804				
M5.	,783				
M6.	,779				
M9.	,779				
M15.	,762				
M7.	,754				
M1.	,740				
M13.	,731				
M12.	,720				
M4.	,704				
M18.	,604				
Varimax Rotasyonlu Temel Bileşenler Analizi – Açıklanan Toplam Varyans: %60,824 KMO Örneklem Yeterliliği: ,944– Bartlett Küresellik Testi: χ^2: 2741,951; s.d.:136; p<0,000 Genel Ortalama: 4,406; Ölçeğin Tamamı için Alfa: ,941 Yanıt kategorileri: (1) Tamamen Katılmıyorum (2) Katılmıyorum (3) Ne Katılmıyorum Ne Katılıyorum (4) Katılıyorum (5) Tamamen Katılıyorum					

Araştırmada “Çevre Farkındalığı Ölçeği”ne ait KMO örneklem yeterliliği oranı %94, Bartlett's Küresellik Testi oranı 2741,951 olarak gerçekleşmiştir. Çevre Farkındalık Ölçeği faktör analizinde temel alınan maddelerin özdeğerlerine bakıldığında “1”in üzerinde olan 1 boyut olduğu ve bu 1 boyutun toplam açıklanan varyansının %60,824 olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç mevcut literatür ile paralellik göstermektedir.

5. BULGULAR

Araştırmaya katılanların demografik bilgileri incelendiğinde, katılımcıların cinsiyet dağılımının %53,5'sinin “kadın” ve %46,5'sinin “erkek” olduğu belirlenmiştir. Ankete katılanların %16,5'ini “15-19” yaş ve %83,5'ini “20-24 yaş” arasındaki katılımcıların oluşturduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte, katılımcıların %35'i “1. sınıf”, %33,5'i “2. sınıf” ve %31,5'inin “3. sınıf” öğrencileri olduğu bulgulanmıştır (Çizelge 2).

Çizelge 2. Öğrencilerin Demografik Değişkenlerine İlişkin Sonuçlar

	f	%		f	%
Cinsiyet			Sınıfınız		
Kadın	107	53,5	1.sınıf	70	35
Erkek	93	46,5	2.sınıf	67	33,5
Toplam	200	100	3.sınıf	63	31,5
			Toplam	200	100
Yaş			Bölümü İsteyerek Seçme		
15-19	33	16,5	Evet	166	83,0
20 ve üstü	167	83,5	Hayır	34	17,0
Toplam	200	100	Toplam	200	100

Üniversite öğrencilerinin çevre farkındalık düzeylerinin belirlenmesi için yapılan analizde, öğrencilerin çevre farkındalığı ölçeğinin ortalamasının 4,295 olarak gerçekleşmesi üzerine, katılımcı öğrencilerin çevre farkındalık düzeylerinin yüksek olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, en önemli çevre farkındalık ifadesinin “İnsan sağlığı üzerine olumsuz etkileri nedeni ile sanayi atıkları, kontrolsüz olarak doğaya atılmamalıdır (4,6350)” olduğu saptanmıştır.

Araştırmada, “Üniversite öğrencilerinin çevre farkındalık boyutları ile demografik değişkenleri arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?” sorusuna cevap bulmaya çalışılmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin “çevre farkındalıkları” ile “cinsiyet” değişkenleri arasında bir farklılık olup olmadığını tespit etmek amacıyla t-Testi yapılmıştır (Çizelge 3). Analiz sonucunda “çevre farkındalıkları” ile “cinsiyet” değişkeni arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık olduğu ve “kadın” öğrencilerin “erkek” öğrencilere oranla daha yüksek çevre farkındalığına sahip oldukları belirlenmiştir.

Çizelge 3. Öğrencilerin Cinsiyetleri İle Çevre Farkındalıklarına İlişkin t-Testi Tablosu

Faktör	Cinsiyet	N	Ort.	s.s.	t. değeri	Anlam Düzeyi
Çevre Farkındalığı	Kadın	107	4,5157	,66574	2,270	,024
	Erkek	93	4,2789	,80850		

Öğrencilerin “çevre farkındalıkları” ile “yaşları” arasındaki olası anlamlı bir farklılığı bulgulamak için t-Testi uygulanmıştır. T-testine yönelik bulgular Çizelge 4’te sunulmuştur. Analize göre, “çevre farkındalığı” boyutu ile “yaş” değişkeni arasında anlamlı bir farklılık saptanmıştır. Ulşailan bulgu, “20 ve üstü” yaş aralığında bulunan öğrencilerin, “15-19” yaş aralığında bulunan öğrencilere oranla daha yüksek çevre farkındalığına sahip olduğudur.

Çizelge 4. Öğrencilerin Yaşları İle Çevre Farkındalıklarına İlişkin t-Testi Tablosu

Faktör	Yaş aralığı	N	Ort.	s.s.	t. değeri	Anlam Düzeyi
Çevre Farkındalığı	15-19	33	4,1586	,92442	-2,107	,036
	20 ve üstü	167	4,4544	,69486		

Araştırmaya katılım sağlayan öğrencilerin “çevre farkındalıkları” ile “sınıfı”nın anlamlı bir farklılık gösterip göstermeyeceğini ortaya koymak için ANOVA testi yapılmıştır (Çizelge 5). ANOVA testine göre, “çevre farkındalığı” boyutu ile “sınıf” gözlemi arasında anlamlı bir farklılık olmadığı belirlenmiştir.

Çizelge 5. Öğrencilerin Sınıf Düzeyleri İle Çevre Farkındalıklarına İlişkin ANOVA Tablosu

Faktör	Sınıf Düzeyi	N	Ort.	s.s.	F değeri	Anlam Düzeyi
Çevre Farkındalığı	1.Sınıf	70	4,3563	,82474	,705	,495
	2.Sınıf	67	4,4934	,71180		
	3.Sınıf	63	4,3669	,68099		

Katılımcıların “çevre farkındalıkları” ile “bölüme isteyerek gelme” değişkeni anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığının belirlenmesi için veriler t-Testine tabi tutulmuştur. T-testine ilişkin bulgular Çizelge 6’da gösterilmektedir. Yapılan teste göre, “çevre farkındalığı” boyutu ile “bölüme isteyerek gelme” değişkeni arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Çizelge 6. Öğrencilerin Bölümü İsteyerek Seçme Durumları İle Çevre Farkındalıklarına Yönelik t-Testi Tablosu

Faktör	Bölümü İsteyerek Seçme	N	Ort.	s.s.	t. değeri	Anlam Düzeyi
Çevre Farkındalığı	Evet	166	4,3987	,75734	-,291	,771
	Hayır	34	4,4394	,69912		

Öğrencilerin memleketlerine yönelik sorulan soruya alınan cevaplar incelendiğinde, %21,5’inin “Mersin”li olduğu belirlenmiştir. Bunu, %11 ile “Hatay”, %9,5 ile “Adana”, %4 ile “Ankara” ve “Konya”, %3,5 ile “Osmaniye” ve “Şanlıurfa”, %3 ile “İzmir”, “Gaziantep” ve “Mardin”, %2 ile “Kahramanmaraş” ve “Trabzon”, %1,5 ile “Bitlis”, “Malatya” “Diyarbakır” ve “Şırnak” illeri izlemiştir. Öte yandan, katılım sağlayan öğrencilerin %1’lik bir oranla “Adıyaman”, “Ağrı”, “Aydın”, “Azerbaycan”, “İstanbul”, “Kocaeli”, “Siirt”, “Sivas”, “Tokat”, “Zonguldak” ve “Van”, %0,05’lik bir oranla “Aksaray”, “Amasya”, Antalya, “Ardahan”, “Balıkesir”, “Batman”, “Çorum”, “Bursa”, “Denzili”, “Elazığ”, “Erzincan”, “Erzurum”, “Giresun”, “Hakkari”, “Kayseri”, “Kırşehir”, “Kilis”, “Kütahya”, “Manisa”, “Muş”, “Ordu”, “Samsun”, “Sinop”, “Tekirdağ”, “Yalova” ve “Yozgat” illerinden geldikleri belirlenmiştir.

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada, Mersin üniversitesinde eğitim gören öğrencilerin çevre farkındalık düzeylerini belirlemeyi ve bu farkındalığın demografik değişkenler açısından farklılık bulunup bulunmadığı ele alınmıştır. Bu amaca yönelik gerçekleştirilen analizler, araştırmada çeşitli ve önemli sonuçların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu analizler doğrultusunda ulaşılan sonuçlar aşağıdaki gibidir;

-Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin demografik özellikleri incelendiğinde, araştırma katılım sağlayanların %53,52’inin “kadın”, %46,5’inin “erkek”lerden oluştuğu, yaş gruplarına bakıldığında çoğunluğunun “20 ve üzeri” yaş aralığında bulunduğu ve katılımcıların büyük çoğunluğunun birinci sınıf öğrencilerinden oluştuğu ve büyük çoğunluğunun bölümü isteyerek seçtiği tespit edilmiştir.

Çevre farkındalık düzeylerinin katılımcıların cinsiyet ve yaşa göre anlamlı farklılıklar olduğu belirlenmiştir. Çelik ve Küçük’ün (2022) Şanlıurfa’da gerçekleştirdiği çalışmada, kadınların çevreye yönelik farkındalık, tutum ve davranışlarının erkeklere oranla daha yüksek bulunmuştur. Benzer şekilde, Dablan ve Yılmaz Alarçin’in (2020) yaptıkları araştırmada, kadınların çevreye duyarlı tüketim davranışlarının erkeklere göre daha yüksek olduğu saptanmıştır. Bu durum kadınların çevresel sorunlara karşı daha duyarlı olduklarını göstermektedir. Diğer yandan, “20 ve üzeri” yaş gurundaki katılımcıların, “15-19” yaş grubundaki katılımcılara göre daha yüksek çevre farkındalığına sahip olduğu belirlenmiştir. Kadioğlu ve Öner (2020), 20 yaş ve üzeri bireylerin çevre farkındalık düzeylerinin yaşa göre

farklılık gösterdiğini ortaya koymuştur. Benzer diğer bir çalışma, Erkol ve Uğulu (2013) tarafından ortaöğretim öğrencilerine yönelik yapılmıştır. Söz konusu araştırmada, 21 yaş ve üzeri öğrencilerin çevreye yönelik tutumlarının, 20 yaş ve altındaki öğrencilere göre daha yüksek olduğu bulgulanmıştır. Bununla birlikte, katılımcıların okudukları sınıf ve bölüm seçimi ile çevre farkındalıkları arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık olmadığı belirlenmiştir.

Oğuz, Çakıcı ve Kavas'ın (2011) "Yüksek Öğretimde Öğrencilerin Çevre Bilinci" başlıklı çalışmalarında, öğrencilerin okudukları sınıf ile çevreye karşı tutumları arasında anlamlı bir fark bulunmadığı belirtilmiştir. Benzer şekilde, Konakoğlu (2020), tarafından yapılan araştırmada, öğrencilerin okudukları sınıf haricinde, demografik ve sosyo-ekonomik özellikleri ile çevreye karşı tutumları arasında anlamlı bir fark tespit edilmemiştir.

Araştırma bulgularından elde edilen sonuçlarına göre, üniversite öğrencilerine yönelik olarak şu önerilerde bulunulabilir:

Üniversitelerde çevre bilincini artırmak amacıyla uzman kişilerin ve akademisyenlerin katılabileceği seminer ve paneller gibi etkinlikler düzenlenebilir. Bu etkinliklerde, iklim sorunları, iklim değişikliği ve sürdürülebilir yaşam gibi konuların ele alınmasıyla öğrencilerin bilgi sahibi olması sağlanabilir.

Tek kullanımlık ürünler yerine yeniden kullanılabilir ürünlerin (matara, bez çanta) kullanımı özendirilebilir.

Üniversitelerde çevre koruma kulüplerinin kurulması teşvik edilebilir. Bu kulüplerde yapılan etkinliklerin desteklenerek, daha fazla öğrenci sayısına ulaşım sağlanabilir.

Kampüs içerisinde ağaç dikim etkinlikleri yapılabilir.

Öğrencilere kendi çevre dostu ürünlerini yapmayı öğreten uygulamalı etkinlikler yapılabilir. Ayrıca, yapılan ürünlerin tanıtılması amacıyla sergiler düzenlenebilir.

Bu çalışma, Mersin Üniversitesi öğrencilerinin çevre farkındalık düzeylerine yönelik gerçekleştirilmiştir. Öğrencilerin çevre farkındalığı bilincinin oluşturulması ve sürdürülebilirliği çok önemlidir. İlkokul düzeyinden başlanarak öğrencilerin tüm eğitim seviyelerinde çevre farkındalığı ile ilgili deneyim sağlamaları ve çevre farkındalık seviyelerinin yükseltilmesi, çevre farkındalığı bilincinin artınmasına katkı sağlayabilir. Çevre farkındalığının oluşturulmasında yerel otoritelerin bu konu ile ilgili çalışmaların da büyük önem taşımaktadır. Bu açıdan, çevre farkındalığı bilincinin oluşturulması ve sürdürülebilirliği hakkında yerel halk, yerel yönetimler, kamu kurumları, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları birlikte hareket etmeli ve çalışmalar yapılmalıdır.

Çevre farkındalığı ile ilgili gelecekte yapılacak çalışmalar, nitel araştırma yönteminde yapılarak daha derin bilgi elde edilmesine katkı sağlayabilir. Yerel halk ve paydaşlara yönelik yapılacak çalışmalar, çevre farkındalığı ile ilgili farklı görüşlerin ortaya çıkmasını sağlayabilir.

KAYNAKÇA

- Akyol, B. (2021). The Validity and Reliability Study of the Scale of Occupational Professionalism of School Principals. *E-International Journal of Educational Research*, 12(4).
- Arlı, M., & Nazik, H., *Bilimsel Araştırmaya Giriş*, Ankara, 2001.
- Atasoy, E., & Ertürk, H. (2008). İlköğretim Öğrencilerinin Çevresel Tutum Ve Bilgisi Üzerine Bir Alan Araştırması. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(1), 105-122.
- Bostancıoğlu, A., Vural Saraçoğlu, G., & Öztürk, M. (2017). 5. Sınıf Öğrencilerinin Çevre Farkındalıklarının ve Çevreye Yönelik Tutumlarının İncelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 42(190), 257-281.
- Büyükoztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (24. baskı). Ankara, 2018.
- Çapar, M. C., & Ceylan, M. (2022). Durum Çalışması Ve Olgubilim Desenlerinin Karşılaştırılması. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 299.
- Çelik, A., & Demir, B. (2020). Üniversite Öğrencilerinin Çevre Bilinci Üzerine Bir Araştırma. *Çevre Ve Toplum Dergisi*, 12(3), 40-50.
- Çelik, A., & Küçük, A. (2022). Toplumsal Cinsiyet Açısından Çevre Duyarlılığı: Şanlıurfa Örneği. *Dicle Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(24), 387-406.
- Dablan, E., & Yılmaz Alarçin, E. (2020). Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Çevreye Duyarlı Tüketim Davranışı Üzerine Etkisinin Ölçülmesine Yönelik Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 11(26), 164-181.
- Dağdemir, Ö., *Çevre Sorunlarına Ekonomik Yaklaşımlar ve Optimal Politika Arayışları*, 3. Baskı, Ankara, 2015.
- Ercan, İ., & Kan, İ. (2004). Ölçeklerde Güvenirlik Ve Geçerlik. *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 30(3), 212.
- Erkol, S., & Uğulu, İ. (2013). Ortaöğretim Öğrencilerinin Biyoloji Ve Çevreye Yönelik Tutumlarının Karşılaştırılması. *Eğitim Ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 243-251.
- Erten, S. (2004). Çevre Eğitimi Ve Çevre Bilinci Nedir, Çevre Eğitimi Nasıl Olmalıdır?, *Çevre ve İnsan Dergisi*, Çevre ve Orman Bakanlığı Yayın Organı. Sayı 65/66. 2006/25 Ankara.
- Güven, E., & Aydoğdu, M. (2012). Çevre Sorunlarına Yönelik Davranış Ölçeğinin Geliştirilmesi Ve Öğretmen Adaylarının Davranış Düzeylerinin Belirlenmesi, *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(2): 573-589.
- Kadıoğlu Ateş, H., & Işık Öner, A. (2020). Öğretmen Adaylarının Çevre Sorunlarına Yönelik Farkındalık Düzeyinin İncelenmesi. *Kesit Akademi Dergisi/The Journal Of Kesit Academy*.
- Karakoç, F. Y., & Dönmez, L. (2014). Ölçek Geliştirme Çalışmalarında Temel İlkeler. *Tıp Eğitimi Dünyası*, 13(40), 42.
- Karaman, M. (2023). Keşfedici Ve Doğrulamalı Faktör Analizi: Kavramsal Bir Çalışma. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 9(1), 49.
- Karasar, N., *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Ankara, 54-110, 2012.

- Kazazoğlu, T. I., & Erkal, S. (2020). Üniversite Öğrencilerinin Çevre Farkındalık Düzeylerinin ve Çevre Sorunlarına Yönelik Davranışlarının İncelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(81), 21-42.
- Keleş, Ö., *Sürdürülebilir Yaşama Yönelik Çevre Eğitimi Aracı Olarak Ekolojik Ayak İzinin Uygulanması Ve Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2007.
- Kocabıyık, O. O. (2016). Olgubilim ve gömülü kuram: Bazı özellikler açısından karşılaştırma. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 55-66.
- Konakoğlu, S. S. K. (2020). Üniversite Öğrencilerinin Çevre Konularında Farkındalık, Bilinç Ve Duyarlılık Seviyesinin Belirlenmesine Yönelik Bir Çalışma: Amasya Üniversitesi Kentsel Tasarım Ve Peyzaj Mimarlığı Bölümü Örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 11(2), 130-141.
- Odabaşı, Y. (1999). Anket Yöntemi, Eskişehir: *TC Anadolu Üniversitesi Yayınları*, 81.
- Oğuz, D., Çakıcı, I., & Kavas, S. (2011). Yükseköğretimde Öğrencilerin Çevre Bilinci. *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 12(1), 34-39.
- Orçan, F. (2018). Açıklayıcı Ve Doğrulamalı Faktör Analizi: İlk Hangisi Kullanılmalı. *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, 9(4), 415.
- Özdemir, O., & Yapıcı, E. (2010). Öğretmen Adaylarının Çevre Sorunlarına Yönelik Farkındalık Ve İlgi Düzeylerinin Karşılaştırılması. *Anadolu Doğa Bilimleri Dergisi*, 1(1), 48-56.
- Sarıgül, H. (2015). Finansal Okuryazarlık Tutum Ve Davranış Ölçeği: Geliştirme, Geçerlik Ve Güvenirlik, *Journal Of Management And Economics Research*, 13(1), 200-218.
- Seçgin, F., Yalvaç, G., & Çetin, T., İlköğretim 8. Sınıf Öğrencilerinin Karikatürler Aracılığıyla Çevre Sorunlarına İlişkin Algıları, 11(13): 391-398, 2010.
- Tavşancıl E., *Tutumların Ölçülmesi Ve SPSS ile Veri Analizi* (3. Basım), Ankara, 2006.
- Uşak, M., *Çevre Nedir?*, Çevre Bilimi, 5. Baskı, Ankara, 2015.
- Üstündağlı, E., & Güzelöğlu, E. (2015). Gençlerin Yeşil Tüketim Profili: Farkındalık, Tutum ve Davranış Pratiklerine Yönelik Analiz. *Global Media Journal TR Edition*, 5(10), 341-362.
- Verep, H., & Vural, G. (2022). İlköğretim Öğrencilerinin Çevre Bilinci ve Farkındalığı Üzerine Çalışmalar. *Anadolu Çevre ve Hayvancılık Bilimleri Dergisi*, 7(3), 331-335.
- Yazıcıoğlu, Y., & Erdoğan, S., *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Ankara, 2004.
- Yıldız, K., & Güzel Gürbüz, P. (2021). Üniversite Öğrencilerinin Çevre Sorunlarına Yönelik Tutumları ve Sürdürülebilir Çevre Eğitimi. *Uluslararası Sosyal Alan Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 35-49.
- Yoloğlu, A. C., & Halisdemir, B. (2020). Üniversite Öğrencilerinin Çevre Bilinci ve Çevresel Tutumları Üzerine Ampirik Bir Çalışma: Mersin Üniversitesi Örneği. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(103), 91-107.

ANKARA ERKEÇ PASTIRMASI

Ali Enes ADAK

Yüksek Lisans Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Gastronomi ve Mutfak Sanatları Ana Bilim Dalı, Konya, Türkiye- alienesadak68@gmail.com

0009-0002-7090-9060

Yılmaz SEÇİM

Doçent Doktor, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü,

Konya, Türkiye- yilmazsecim@gmail.com

0000-0002-9112-7650

ÖZET

Pastırma geçmişten günümüze birçok medeniyet tarafından üretilmiş ve tüketilmiştir. Seferlerde savaşlarda ve göçlerde tüketilmesi kolay olan ve zengin protein kaynağı olarak yanlarında taşıdıkları ilkel yöntemler ile üretilen bir üründür. Pastırma günümüzde de hala tüketilmekte olup dünya üzerinde farklı isimler ile de anılmaktadır. Farklı üretim çeşitleri farklı et türleri ile üretilen önemli bir besin kaynağıdır. Ankara iline özgü Ankara Tiftik Keçisinin etinden de üretilen pastırma türü Erkeç Pastırması olarak isimlendirilmektedir. Coğrafi işaret ile Ankara iline tescillenen bu ürün günümüzde unutulmaya yüz tutmuştur. Ankara'nın bazı bölgelerinde hala üretime devam edilmektedir bu bölgeler; Ayaş ilçesi ve köyleri, Beypazarı ilçesi ve köyleri, Nallıhan ilçesinin köyleri gibi Ankara'nın belirli ilçelerinde ve köylerinde üretim yapılmaktadır. Üretilen ürünler ticari bir amaçtan çok kendi ihtiyaçlarını karşılamak için üretilmektedir. Bölge gençleri üretilen bu ürüne yeterince sahip çıkmamaktadır, maddi getirisi olmaması pazarda yer bulamaması gibi sebeplerden dolayı üretime yeterince dahil olmadıkları gözlemlenmiştir. Keçi üretiminin de aynı şekilde geçmişe oranlar büyük düşüşler yaşıyor olması da bu sektörü zor duruma sokmaktadır. Yapılan çalışma ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiş ve bu görüşmeler sonucunda elde edilen verilen ortak bir noktada birleştirilmiş ve sonuç kısmına eklenmiştir. Yapılan çalışmanın geleneksel gastronomi alanına katkıda bulunacağı düşünülmektedir. İlgililerine ve konunu meraklılarına hitap edeceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Pastırma, Keçi, Erkeç Pastırması, Ankara Tiftik Keçisi

ANKARA ERKEÇ PASTIRAMI

ABSTRACT

Pastirma has been produced and consumed by many civilizations from past to present. It is a product that was produced using primitive methods, easy to consume during expeditions, wars, and migrations, and carried as a rich source of protein. Pastirma is still consumed today and is known by different names around the world. It is an important food source produced using

various production methods and different types of meat. A type of pastirma made from the meat of the Ankara Angora Goat, specific to the Ankara region, is called "Erkeç Pastirma." This product, registered with a geographical indication to Ankara province, is now on the verge of being forgotten. Production still continues in some regions of Ankara, such as the district of Ayaş and its villages, the district of Beypazarı and its villages, and the villages of Nallıhan. However, the products are primarily produced to meet local needs rather than for commercial purposes.

The younger generation in the region does not sufficiently support this product. Due to reasons such as its lack of financial return and limited market presence, they do not actively participate in production. Additionally, the significant decline in goat farming compared to the past has placed this sector in a challenging position.

In this study, face-to-face interviews were conducted, and the data obtained from these interviews were consolidated and included in the results section. It is believed that the study will contribute to the field of traditional gastronomy and will appeal to interested parties and enthusiasts of the subject.

Keywords : Pastirma, Goat, Erkeç Pastirma, Ankara Angora Goat

1.GİRİŞ

Kırmızı etler bütün dünyada bolca tüketilen ve sevilen lezzettir, genellikle sığır, koyun, domuz, keçi gibi hayvanlardan elde edilen etler kullanılmaktadır (Yetimoğulları, 2001). Keçi eti oldukça lezzetli ve besleyici bir gıdadır. Keçiler genel olarak bulundukları ortama uyum sağlayabilmektedir ve bundan dolayı birçok kültür de yetiştirilmiştir (Webb vd., 2005: 163-164). Keçi üretiminde başarı elde edilmiş olsa bile pazarlama konusunda oldukça geri kalmıştır ve bu geri kalma keçi eti tüketiminin daha geniş alanlara yayılmasını engellemektedir (Koluman Darcan vd., 2016 2-3). Keçilerin tümü doğru beslenir ve doğru işlenir ise kendisine has bir lezzet tüketilmeye hazır hale gelebilmektedir (Webb vd. 2005: 163-164, Tolentino vd. 2016: 9). Evsel atıkları değerlendiren keçiler, sıcak iklimte susuzluğu da dayanabilen canlılardır bu durumlar maliyeti düşüren unsurlardır (Şentürk ve Arslanbaş, 2010). Keçiler vasıfsız arazilerin değerlendirilmesi konusunda oldukça yararlı hayvanlardır. Beslenme ihtiyaçlarını çalı, maki gibi bitkilerden karşılayabilmektedirler. Yetiştirilen hayvandan elde edilen ürünler ile de birçok ihtiyaçlarını giderebilmektedirler; sütünden peynir ve çeşitleri, yününden kıyafet ve çeşitleri, etinden gıda ve çeşitlerini karşılayabilirler (Little, 2010: 5).

On dokuzuncu ve yirminci yüzyıllara kadar tüketilen gıdalar yakın bölgelerden temin edilmiştir. Kurutma, tuzlama, tütsüleme gibi teknikler ile işlenen gıdalar da dayanıklılık sürelerine göre çeşitli bölgelerde satışa hazırlanmıştır, çok nadir de olsa paketlenmiş gıdalar da kullanılmıştır. Pazarlarda meyve, sebze ve hayvansal ürünler genellikle kısa süreli ve mevsimsel olarak pazarlarda yerlerini almışlardır (Giovannucci vd., 2010). Geçmiş zamanlardan beri etin bu denli fazla kullanılmasının sebeplerden birisi de, geçmişten günümüze gelen saklama çeşitleridir. Bu çeşitlerden birisi de kurutmadır, çiğ etin raf ömrünün kısa olması ve soğuk zincirin uzun süre korunamaması insanları alternatif yöntemlere itmiştir (Özbay Doğu ve Sarıçoban, 2015: 109). Keçi etleri, bu saklama yöntemi ile uzun süreler muhafaza

edilmektedir. Bu yöntem sayesinde içerisindeki su miktarını da saklanabilir, daha sağlıklı bir ürün elde edilebilir (Casey, 1992: 593). Uluslararası mutfaklarda, farklı türlerde kurutulmuş etler bulunmaktadır. Bu farklılıklar kesim şekilleri, uygulanan işlemler, kurutma şekli, vb. işlemler değişkenlik gösterebilmektedir. Bu işlemlerden sonra bazı ürünler direkt tüketilebilir veya başka işlemlere tabi tutulabilmektedir. Etler bölgeden bölgeye farklılık gösterebileceği gibi bölgelere has aroma vericiler kullanılması da bölgeler arası lezzet farkını ortaya koymaktadır. Ülkemizde ‘pastırma’ Afrika’da ‘biltong’ Brezilyada ‘charqui’ gibi bilinen kurutulmuş et türleri bulunmaktadır. Bu türler yöresel olarak ev tipi üretimler ile elde edilebileceği gibi endüstriyel olarak da üretilebilir ve ulusal – uluslararası pazarda satışa çıkabilmektedir (Özbay Doğu ve Sarıçoban, 2015: 114-115). Keçi etini işlenerek sucuk gibi gıdalar elde edilebilir, sucuk üretimi üretici açısından kar marjını arttıracaktır (Atik, 2013: 2).

Keçiden elde edilen ürünlerden birisi de üründe pastırmadır. Ankara Erkeç Pastırması coğrafi işareti alınmış ve keçiden elde edilen bir et türüdür. Bu pastırma çeşidinin kendine has özellikleri vardır ve bu ürün sadece Ankara’da yetişen keçilerden elde edilir (Durlu Özkaya ve Öztürk, 2021: 501).

2.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1.Keçi

Son yıllarda ülkemizde Tiftik keçisi yetiştiriciliği ve bu keçiden elde edilen ürünlerin bilimsel ve kültürel çalışmalarla yeniden gündeme gelmesi, olumlu gelişmelerin yaşanmasını sağlamaktadır. Tarım ve Orman Bakanlığı'na bağlı TAGEM'in yürüttüğü “Ankara Tiftik Keçisi” buna bir örnektir (Tüfekci, 2021: 155). Türkiye’de küçükbaş hayvan yetiştiriciliği, özellikle keçi yetiştiriciliği, insanların beslenmesinde, dokuma sanayisinde ve istihdamda olduğu kadar, iç ve dış ticarete de önemli bir yere sahiptir. Ankara keçisi neredeyse yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu durum, nüfus artışına rağmen süt ve et gibi gıda üretiminde azalmaya yol açmış ve istihdam üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır. Keçi yetiştiriciliğinde geliri artırmak ve özellikle kıl keçisinin ormana verdiği öne sürülen zararları azaltmak için teknik olarak yapılması gereken ilk adım, ıslah çalışmalarının örgütlenmesidir (Kaymakçı ve Engindeniz, 2010: 22).

Keçi etleri sağlık açısından da oldukça önemlidir. Yağlarını böbrek ve mezenter çevresinde biriktirdiği için farklı kırmızı et türlerine göre daha az yağlıdır (Yetimoğulları, 2021: 19). Sağlıklı beslenme bilinci olan tüketiciler arasında keçi eti büyük bir pazar potansiyeli taşımakta olup, dünya genelinde keçi etine olan talep hızla artmaktadır. Koyunlara göre daha az deri altı ve kas içi yağ barındırdığı için özellikle gelişmiş ülkelerdeki tüketiciler, kardiyovasküler (kalp veya damar rahatsızlığı) hastalık oranının yüksek olduğu bölgelerde, yağ oranı düşük et kaynağı olarak keçi etini tercih etmektedir. Bu durum, kardiyovasküler hastalık riskini azaltmada da önemli bir role sahiptir (Banskalieva vd. 2000, Kadim vd. 2003). Keçi etleri genel olarak tüketiciler tarafından sert ve lifli bir et olarak bilinmektedir, keçi etleri hakkında genel bir bilgiye sahip olmamaları da olumsuz etkiye yol açmaktadır. Keçi etine yakın bir tür olarak görülen kuzu-koyun etleri daha fazla tercih edilmektedir. Küçük ve büyük ölçekli işletmeler keçi eti konusunda bilinçlenmeli ve bu ürünleri tezgahlarında sergilemelilerdir, bir tür teşvik

olarak düşünülen bu işlem ile insanlar daha fazla bilinçleneceği düşünülmektedir (Pophiwa vd., 2019).

2.2. Ankara Tiftik Keçisi

Ankara tiftik keçisi, bölge ile özdeşleşmiş ve coğrafi tescil belgesi alınmıştır. Ankara tiftik keçisinin önemli özelliklerinden birisi de yünleridir. Yünleri yapıları gereği ince, sık ve yumuşaktır. İşlenmeye uygundur; yalıtımı oldukça yüksektir, kolaylıkla boyanabilir, parlak görünüme bir sahiptir (Şahin, 2013: 198).

Ankara Keçisinin bir diğer ismi de Ankara Tiftik Keçisidir. Ankara tiftik keçisi ile ilgili kaynaklardan birisi de Evliya Çelebinin Seyahatnamesidir. 1640'lı yıllarda Ankara'ya gelen Evliya Çelebi tiftik keçisine de yer vermiştir, tiftik keçisinden elde edilen yünlerin kumaş, sof yapıldığından bahsetmiş ve bunları övgüler halinde seyahatnamesinde anlatmıştır (Yanar ve Akpınarlı, 2016: 40). Keçi etinin tüketimi diğer et türlerine göre oldukça azdır. Tüketime az olmasının sebebi keçi üretimi geçişe oranla azalmasından kaynaklanmakla beraber günümüzde kolay ulaşılabilen bir ürün olmamasıdır. Ürüne olan ulaşım daha da kolay olur ise market reyonlarına girdiğinde tüketime artacağı bilinmektedir. Talebin az olmasının başka bir sebebi de keçi eti ile ilgili gerekli tanıtım ve pazarlamanın yapılamaması veya eksik yapılmasıdır. Keçi etinin faydaları konusunda tüketici bilgilendirilmelidir. Kamu destekli reklamların yapılması, keçi ürünleri ile ilgili workshoplar düzenlenmeli, market ve süpermarketlerde tanıtımlar ve keçi ürünlerinden üretilen diğer ürünlerin (Pastırma, Sucuk, Köfte vb.) tanıtımı yapılması kamuoyunda keçi etlerine olan ön yargıyı kırmak için çalışmalar yapılmalıdır, bunların sonucunda keçi etlerine olan ilgi artacaktır (Aksit vd., 2023: 445-446).

2.3. Pastırma

Geleneksel ürünler, belirli bir bölge, alan veya ülke ile özdeşleşmiş, nesiller ile günümüze ulaşmıştır. Tüketim düzeyleri değişiklik gösterebileceği gibi kutlamalarda, belirli mevsimlerde tüketim düzeyleri değişiklik gösterebilmektedir. Bu tarz ürünler, gastronomik mirasa göre özgün yöntemler ile üretilir, doğal yollarla işlenir ve belirgin duyuşal özellikleri ile diğer ürünlerden ayrılır (Fernandez-Ferrin vd., 2019). Bu ürünler belirli özellikleri taşımaktadırlar bu özellikler o bölgenin; kültürü, doğal koşulları, üretim teknikleri, üretim yöntemleri, becer ve bilgilerini yansıtmaktadır (Giovannucci vd. 2010, Yıkılmış ve Ünal, 2016). Pastırma geçmişten günümüze gelen bir lezzettir, bu lezzetin ortaya çıkması zorunluluklardan dolayıdır. Göçebe hayatının yaşanıyor olması, yazlık, kışkık olarak farklı barınma yerlerinin kullanılıyor olması sonucunda gıdaları muhafaza etme konusunda farklı yöntemler kullanılmıştır. Pastırma yapımında da kullanılan saklama yöntemi olan kurutma yöntemi fazlasıyla kullanılmıştır. Bu yöntem yerleşik hayata geçtikten sonra da kullanılmaya devam edilmiştir (Özkan, 2013). Pastırma birçok hayvanın etinden elde edilmektedir. Fazla bilinmeyen bir pastırma türü de Erkeç Pastırmasıdır. Ankara ilinin coğrafi işaretli ürünlerinden birisi olan bu pastırma türünün, kendine has hazırlanma yöntemi ve lezzeti bulunmaktadır (Daşkiran ve Koluman, 2015: 35-36).

Pastırmanın tarihi eskiye ve kelime kökeni olarak 'Bastırma' fiilinden türemiştir. Yapımı itibari ile pişirilmeyen bu ürün kurutma, presleme, çemenleme, bekletme gibi aşamalardan geçirilerek hazırlanır ve uygun koşullarda uzun süre muhafaza edilebilmektedir. Hayvanların farklı

bölgelerinden elde edilen etler ile yaklaşık 26 tür pastırma üretilmektedir (Kilic, 2009: 1584). Pastırma işleminin yapılabilmesi için ilk öncelikle etin kas kısmını saran yağ ve bağ dokusundan arındırılmalıdır. Kuru tuz ile et kaplanmalı ve kurutulmalıdır bu işlemden sonra preslenme ve çemen olarak bilinen karışım ile kaplanmalıdır. Çemen, öğütülmüş bir bitkidir içerisine sarımsak, kırmızıbiber eklenir ve bir toz haline getirilir daha sonra su ilave edilerek etin dış kısmını kapsayan bir tabaka oluşturulmaktadır (Abdallah vd. 2017). Pastırma yapılış aşamalarında dikkat edilmesi gereken hususlar bulunmaktadır, bu hususlar sadece yapım aşamasını değil öncesini de kapsamaktadır. Etler uygun biçimde kesilmeli ve muhafaza edilmelidir, pastırma yapım aşamasında ise en önemli husus tuz miktarıdır gereğinde fazla tuz olması eti kurutacaktır tam aksi bir durumda ise istenilen düzeyde bir kuruma meydana gelmeyecektir bu da nitelsiz ürünlerin meydana gelmesine sebep olmaktadır (Akköse ve Aktaş, 2014).

2.4. Ankara Erkeç Pastırması

Ankara Erkeç Pastırması 2019 yılında Türk Patent ve Marka Kurumu tarafından menşei adı ile tescillenmiştir. Keçilerin 25 kilogram ve üzeri olması, fiziksel gelişimlerini tamamlamış, bir yaşında kastre (kısırlaştırılmış) edilmiş 4 yaş ve üzerindeki Ankara Keçilerinin etlerinden elde edilir. Dövülmüş sarımsak ve öğütülmüş çemen otu ile dış kısmı kaplanır ve uygun bir biçimde kurutma işlemi gerçekleştirilir (Durlu Özkaya ve Öztürk, 2021: 501).

Ankara keçisi, ağırlığı 25-35 kg arasında değişen bir hayvandır ve yaklaşık 150 günlük bir gebelik sürecinin ardından genellikle tek yavru doğurur. Tiftik üretimi sayesinde önemli bir ticari değer taşır ve genellikle yılda bir kez kırılır. 2016 yılı verilerine göre, Ankara'nın 21 ilçesinde bu keçinin yetiştiriciliği yapılmaktadır. Ankara keçisinin en yoğun yetiştirildiği ilçeler ise Gündül, Beypazarı, Nallıhan, Elmadağ, Polatlı, Haymana, Kahramankazan, Ayaş, Çubuk, Kızılcahamam, Sincan ve Bala'dır. Ayrıca, Ankara'da yetişen tiftik keçisinin eti, 21 ilçede üretilen Ankara Erkeç Pastırması için kullanılmaktadır (Türk Patent ve Marka Kurumu). Bu alanda coğrafi işaret tescili almış et ürünlerinin, standart üretim koşullarına uygun şekilde üretilmesi için üreticilerle iş birliği yapılması önerilmektedir. Alternatif bir protein kaynağı olarak önemli görülen keçi etinin, modern üretim teknikleriyle hazırlanarak piyasaya sunulması ve tüketiminin yaygınlaştırılması amacıyla çalışmaların yürütülmesi tavsiye edilmektedir (Yetimoğulları, 2021: 91).

Ankara Erkeç Pastırmasının kendisine has özellikleri bulunmaktadır. Ayaş ilçesi başta olmak üzere Ankara'nın çeşitli ilçelerinde üretilmektedir. Ankara Erkeç Pastırmasının Dört önemli ayırt edici özelliği bulunmaktadır. Bu özellikler;

1. Ankara Erkeç Pastırması için kullanılan etler yalnızca Ankara Keçisinden elde edilmelidir.
2. Pastırma yapılacak keçiler kastre edilmiş olmalıdır, üreme işlemi durdurulmuş hayvanlar olacağından dolayı damızlık hayvanlardan Erkeç Pastırması elde edilemez. Kastre işleminin yapıldığı hayvanlarda teke kokusu oluşmayacağından ete de bu koku yansımaz ve oldukça önemli bir husustur.
3. Ankara Keçisi yaşadığı bölgelerde ki mera ve makilerden beslenir, beslendiği bölgenin florasını etine ve dolayısı ile pastırmaya yansıtmaktadır.

4. Erkeç Pastırmasının en önemli bileşenlerinden birisi de çemendir ve bu çemen de Ayaş ilçesi civarında yetişen çemen otu tohumundan elde edilmektedir. Bu bölgede yetişen çemen otu Erkeç Pastırmasına özgü bir tat katmaktadır (Türk Patent ve Marka Kurumu).

2.5. Üretim Metodu

Erkeç Pastırması kendisine has bir üretim metodu ile üretilmektedir. Türk Patent Kurumu'nun standartlarına göre;

Eylül ve Ekim aylarında, 25 kg ve üzeri ağırlığa sahip, fiziksel olarak yeterli olgunluğa ulaşmış Ankara Keçileri kesime alınır. Bu hayvanların karkasları hazırlanır ve 0-2 °C arasında 12 saat bekletilerek dinlendirilir. Ardından pastırma yapımı için karkaslar kemiklerinden ayrılır. Ortalama 30 kg karkas ağırlığına sahip bir keçiden yaklaşık 7-7,5 kg kemik çıkar, geri kalan etin pastırmaya uygun olmayan kısımları ayrılır. Ankara Erkeç Pastırması için genellikle hayvanın antrikot, kontrfile ve bonfile gibi değerli bölümleri (boyun, sırt, but, döş) kullanılır. Bu pastırma için ideal olan, hayvanın orta yağlı olmasıdır (bölgesel olarak "alaçakır" veya "alakral" olarak adlandırılır). Keçi etindeki yağlanma, koyun etindekinden farklıdır ve yağ, kas lifleri arasında dağılmış durumdadır. Bu özellik, pastırmaya hem yumuşaklık hem de lezzet kazandırır. Pastırmanın ideal yağ oranı %30 ile %35 arasında olmalıdır. Et, iri tuzla kaplanarak serin bir ortamda ya da buzdolabında (4 °C) yaklaşık 10-15 gün boyunca dinlendirilir ve bu süreçte ürüne özgü yapı ve şekil kazanır. Halk arasında bu aşama "pişirilme" olarak da adlandırılır.

Bekletmenin ardından, parçalar doğrudan güneş ışığına maruz kalmayacak şekilde, tercihen gölgede 1-2 gün asılarak, etlerin "tavlanma" denilen toparlanma sürecine girmesi sağlanır. Bu süreçte, ürünün kendine has şekil ve yapısını kazanması için parçalar, kas liflerine zarar vermeyecek şekilde tahta tokmakla hafifçe dövülür. Etler, nemin yaklaşık %45'ini kaybedene kadar kurutulduktan sonra, "Tekrar Islatma" adı verilen işlemle suya yatırılır. Bu aşamada, etin yumuşaması ve fazla tuzun uzaklaştırılması hedeflenir; işlem 3-4 gün sürer ve her gün su yenilenir.

Son aşamada, çemenleme işlemine hazırlık olarak "Şerbetleme" yapılır. Et parçaları, viskozitesi yüksek bir karışımda (çemen otu, acı biber, sarımsak) yaklaşık 24 saat bekletilir. Ardından çemen, el yardımıyla et üzerine ince bir tabaka halinde sürülür. Bu işlem için her 10 kg çemen karışımına, 5 kg çemen otu, 200-250 g acı-tatlı biber, 1,5-2 kg sarımsak ve yeterli miktarda su eklenir. Çemen tabakası yaklaşık 0,5 mm kalınlığında uygulanır ve etler yeniden kurutmaya bırakılır.

Kurutma işlemi tamamlandığında, çemenler dokunulduğunda ele yapışmayacak kıvama gelir ve Ankara Erkeç Pastırması, satışa hazır hale gelir. Bu süreç sonunda etler, ağırlığının %30-40'ını kaybeder. Üretim boyunca dış etkenlerden kaynaklanabilecek kontaminasyonları önlemek için hijyen kurallarına dikkat edilir ve kurutma doğal koşullarda gerçekleştirilir.

Ankara'da eylül ayında sıcaklık ortalaması 18.8°C ekim ayında ise 13.0°C olduğundan dolayı keçilerin lif yapıları bu aylarda daha narin bir hal almaktadır, bu aylarda lezzet, tat ve aroma olarak da maksimum seviyelere çıkmaktadır. Bu şartlara uygun işlemlerden geçmeyen Erkeç Pastırmalarında istenmeye tat, koku oluşabilmektedir (Türk Patent ve Marka Kurumu).

3. Araştırmanın Amacı

Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti Ankara iline has bir lezzet olan Ankara Erkeç Pastırması unutulmaya yüz tutmuş bir yiyecektir. Ankara'nın coğrafi işaretli ürünü olan bu pastırma günümüzde Ankara halkı tarafından dahi pek bilinmemektedir. Yerel halk tarafından bilinmiyor olmasının birden fazla nedeni bulunmakta ve bunların olumlu sonuçlanabilmesi için neler yapılacağından bahsedilmektedir. Yaptığımız çalışma ile bilinirliğin artması için neler yapılabilir, kimler bu duruma ön ayak olabilir bunlardan bahsedilmektedir.

3.1. Araştırmanın Önemi

Unutulmaya yüz tutmuş, fakat tarihi eskilere dayanan bir yiyecek olan Erkeç Pastırması belirli yerlerde üretime devam ediliyor. Son yıllarda sağlıklı beslenme ile ilgili birçok çalışma yapıldığı bilinmektedir, bu çalışmaların büyük çoğunluğunda keçi etinden bahsedilse bile keçi etinden elde edilen pastırmadan bahsedilmemektedir. Gerekli reklamı ve tanıtımı yapıldığı sürece hem gastronomi tarihine, hem gastronomi turizmine hem de gastronomi dünyasına yeni bir lezzet katılacaktır. Keçi eti diğer et türlerine göre daha sağlıklı olduğu bilinmektedir, bu ürünler yerel halklar tarafından bilinmediğinden veya ön yargılı yaklaşımlardan dolayı fazla tüketilmemektedir. Geleneksel pastırma üretimi doğal ürünler ve geleneksel teknikler ile gerçekleştirildiğinden dolayı diğer işlenmiş gıdalara göre daha sağlıklı olduğunun bir ispatıdır.

3.2. Veri Toplama Yöntemi

Doğru ve anlaşılır bir çözüm bulabilmek için literatür taraması ile gerekli bilgiler çalışmaya eklendi ve ek olarak nitel araştırma yöntemlerinden birisi olan yüz yüze görüşme tekniği ile üreticiler ile görüşüldü. Literatür taraması yapılırken Erkeç Pastırması hakkında yazılı kaynakların sınırlı sayıda olduğu gözlemlenmiştir. Ayaş ilçesi başta olmak üzere belirli ilçelerde üretime devam edildiği fakat bu üretim uluslararası veya ulusal pazarda görülememektedir.

3.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Ankara ilinde yetişen tiftik keçisinden elde edilen bir ürün olan erkeç pastırması ile ilgili yüz yüzer görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Konu ile ilgili Ankara'nın belirli ilçelerine (Beypazarı, Ayaş) gidilmiştir.

3.4. Veri Analiz Yöntemi

Yüz yüze yapılan görüşmeler ses kaydı ile kayıt altına alınmıştır ve elde edilen bu ses kayıtları yazıya aktarılmıştır. Katılımcılar K1, K2, K3, K4 şeklinde kodlanarak eklenmiştir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİ

Yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen verilen şu şekildedir;

1. Pastırma üretimi, özen ve sabır gerektiren bir süreçtir. Etin doğru şekilde hazırlanması, tuzlanması, dinlendirilmesi ve çemenlenmesi gibi adımları içermektedir. Her aşamada dikkatli olunması gerekir çünkü bu ürünün kalitesini doğrudan etkilemektedir.
2. Genelde sırt ve but kısımlarını tercih ediyoruz çünkü bu bölgeler hem daha lezzetli hem de yağ oranı pastırmaya uygun olmaktadır. Özellikle erkeç (Erkek Keçi) etinde bu kısımlar daha aromatik bir lezzet sunmaktadır.

3. En önemli adımlardan biri tuzlama işlemidir. Etin suyunu doğru oranda çekmesi gerekmektedir. Ayrıca çemenleme aşaması, pastırmanın kendine has kokusunu ve tadını veren en kritik adımdır.
4. Hava koşulları üretimi etkileyebilmektedir. Özellikle kurutma aşamasında nemli hava işleri zorlaştırabilmektedir. Ayrıca doğal malzemeleri temin etmek bazen zaman alabilmektedir.
5. Erkeç etini genellikle yerel üreticilerden almaktayız. Çemeni ve diğer baharatları da mümkün olduğunca doğal kaynaklardan temin etmeye özen göstermekteyiz.
6. Bu pastırma, Ankara'nın kırsal yaşamıyla ve geleneksel yöntemlerle birebir örtüşür. Eskiden kış hazırlıklarının bir parçası olarak yapılan pastırma, halen bu kültürün bir devamıdır.
7. Bu bilgiler genelde aile içinde aktarılır. Baba ve dedelerimizden öğrendiğimiz tarifleri ve teknikleri kullanıyoruz. Yeni nesil de bu yöntemleri öğreniyor.
8. Geleneksel yöntemler, pastırmaya doğallık ve eşsiz bir lezzet katar. Endüstriyel üretimde bu lezzeti yakalamak zor çünkü süreç hızlandırıldığı için aromatik özellikler tam olarak oluşmuyor.
9. Müşteriler genelde pastırmanın yoğun ve aromatik lezzetini çok beğeniyor. Özellikle doğal yöntemlerle üretim yaptığımız için olumlu yorumlar alıyoruz.
10. Talep arttığında üretimi genişletmek için daha fazla çaba sarf ediyoruz. Ancak bu, geleneksel yöntemlerden ödün vermeden yapılıyor.
11. Doğal kaynakları verimli kullanmaya özen gösteriyoruz. Hayvanların sağlıklı şartlarda yetiştirilmesi ve çevreye zarar vermeyen malzemelerin kullanılması bizim için önemli.
12. Yeniliklere açığız, ancak bu yenilikler geleneksel lezzeti bozmayacak şekilde olmalı. Örneğin, daha verimli kurutma yöntemleri veya ambalajlama tekniklerini deniyoruz.
13. Bu işi seçmemde en büyük motivasyon aile geleneğini devam ettirmektir. Ayrıca doğal ve kaliteli bir ürünü insanlara sunmanın gururunu yaşıyorum.
14. Pastırmanın lezzetini ve kokusunu üretim süreci boyunca hissetmek beni mutlu ediyor. Ayrıca müşterilerden aldığımız olumlu geri dönüşler büyük bir keyif kaynağı.
15. Sabırlı olmayı, detaylara dikkat etmeyi ve kaliteli üretim için özverili çalışmayı öğrendim. Ayrıca insanların damak zevkine hitap etmenin inceliklerini kavradım.

Yapılan görüşmeler sonucunda ortak kanılara varılmıştır. Üretimin artık eskisi gibi olmadığı yeni neslin hazır ürünlere daha fazla yatkın oldukları da görüşme esnasında belirtilmiştir. Pazarın geniş olmasına rağmen satışlarını yapamıyor olmalarının sebebini ise üretimin zaman alan zor işlemler barındırmasından dolayı kısıtlı üretimlerin gerçekleştiği belirtilmiştir, fabrikasyon ürünlere karşı zorlandıklarından bahsedilmiştir. Üretim konusunda yetkili kişiler destek verilirse sınırlı üretim yapılan bu yerlerin daha fazla üretim yapılacağı ve yeni iş kollarının oluşmasına yardımcı olacağı da katılımcıların beklentileri arasındadır, gerek üretim için mekanik desteğe gerekse hayvansal desteklere ihtiyaç duyduklarını maliyetlerin artışından dolayı gerekli destekler verilirse bölgenin nüfus kayıplarının önlenebileceği düşünülmektedir.

Üretimi gerçekleştiren insanların sayısı bir hayli azalmış durumdadır. Gençlerin Ankara Erkeç pastırmasının üretimine ilgisi ve hevesi bulunmamaktadır, gerek maddi getirisi gerekse yorucu

işçilikten dolayı bu sektörden uzak kalmışlardır. Atalarından kalan bu miras günümüzde unutulmaya başlanmış ve üretim sahaları oldukça azalmıştır. Türk mutfak kültüründe önemli bir yer tutan pastırma (bastırma) savaş dönemlerinde, kışlık hazırlığında ve uzun seferlerde her zaman önemli bir yer tutmuştur. Geçmiş dönemlerde saklama koşullarına uygun bir şekilde uzun süreler muhafaza edilerek insanların protein kaynağı olmuştur. Erkeç pastırması da pastırmanın bir türüdür ve kendine has özellikleri bulunmaktadır Türk Marka ve Patent Enstitüsü tarafından tescillenmiştir. Gelecek nesillere aktarımlarda ne kadar büyük önem taşısa da uygulama konusunda da imkanı olan gençlerin öğrenmesi ve gelecek nesillere aktarması büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdallah, M. R. Mohamed, M. A. Mohamed, H. M. ve Emara, M. M. (2017). Improving the sensory, physicochemical and microbiological quality of pastırma (A traditional dry cured meat product) using chitosan coating. *LWT*, 86, 247-253.
- Akköse, A. ve Aktaş, N. (2014). Curing and diffusion coefficient study in pastırma, a Turkish traditional meat product. *Meat Science*, 96(1), 311-314.
- Aksit, Ö. Dellal, G. Tütenk, S. ve Pehlivan, E. (2023). Ankara ilinde keçi eti ve et ürünleri tüketici algısını etkileyen faktörler. *Turkish Journal of Agriculture-Food Science and Technology*, 11(3), 439-446.
- Atik, A. (2013). *Keçi etlerinin sucuk üretiminde değerlendirilmesi* (Master's thesis, Pamukkale Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü).
- Banskalieva, V. Sahlu, T. A. ve Goetsch, A. L. (2000). Fatty acid composition of goat muscles and fat depots: a review. *Small Ruminant Research*, 37(3), 255-268.
- Casey, N. H. (1992, March). Goat meat in human nutrition. In *Proceedings of the V International Conference on Goats* (Vol. 1992).
- Durlu Özkaya, F. ve Öztürk, B. (2021). Ankara'da bulunan coğrafi işaretli gıda ürünlerinin gıda güvenliği ve sürdürülebilirlik perspektifinden değerlendirilmesi (Evaluation of Geographically Indicated Food Product in Ankara from the Perspective of Food Safety and Sustainability). *Journal of Tourism & Gastronomy Studies*, 9(Special Issue 5), 497-508.
- Fernández-Ferrín, P. Bande, B. Galán-Ladero, M. M. Martín-Consuegra, D. Díaz, E. ve Castro-González, S. (2019). Geographical indication food products and ethnocentric tendencies: The importance of proximity, tradition, and ethnicity. *Journal of cleaner production*, 241, 118210.
- Giovannucci, D. Barham, E. ve Pirog, R. (2010). Defining and marketing "local" foods: Geographical indications for US products. *The journal of world intellectual property*, 13(2), 94-120

- Kaymakçı, M. ve Engindeniz, S. (2010). Türkiye’de keçi yetiştiriciliği: sorunlar ve çözümler. *Ulusal Keçicilik Kongresi 24–26 Haziran 2010*, 1-25.
- Kilic, B. (2009). Current trends in traditional Turkish meat products and cuisine. *LWT-Food Science and Technology*, 42(10), 1581-1589.
- Koluman, N. Görgülü, M. Göncü, S. ve Daşkiran, İ. (2015). Sürdürülebilir keçi yetiştiriciliği: keçi eti. *Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 1-16
- Little, K. (2010). *Meat goats: sustainable livestock farming*. Nuffield Farming Scholarships Trust. Chelmsford Yayınevi, Birleşik Krallık.
- Özbay Doğu, S. ve Sarıçoban, C. (2015). Et kurutma teknolojisi ve dünyada tüketilen bazı kurutulmuş et ürünleri. *Journal of Food and Health Science*, 1(3). 109-123.
- Özkan, N. (2013). Pastırma sözü üzerine. *Dil Araştırmaları*, 13(13), 45-55.
- Pophiwa, P. Webb, E. C. ve Frylinck, L. (2020). A review of factors affecting goat meat quality and mitigating strategies. *Small ruminant research*, 183, 106035.
- Şahin, G. (2013). Coğrafi bir simge olarak Ankara keçisinin Türkiye’deki mevcut durumu. *Millî Folklor Dergisi*, 25(97), 195-209.
- Şentürlü, S. ve Arslanbaş, E. (2010). Entansif keçi yetiştiriciliği. *Ulusal Keçicilik Kongresi*, 24-26.
- Tolentino, G. S. Estevinho, L. M. Pascoal, A. Rodrigues, S. S. ve Teixeira, A. J. (2016). Microbiological quality and sensory evaluation of new cured products obtained from sheep and goat meat. *Animal Production Science*, 57(2), 391-400.
- Tüfekci, H. (2021). Tiftik (Ankara) keçisi yetiştiriciliği ve Yozgat ili potansiyeli. *Bahri Dağdaş Hayvancılık Araştırma Dergisi*, 10(2), 147-157
- Türk Patent ve Marka Kurumu (2024) Ankara Erkeç Pastırması
<https://ci.turkpatent.gov.tr/cografi-isaretler/detay/38257> (Erişim Tarihi: 08/11/2024).
- Webb, E. C., Casey, N. H., ve Simela, L. (2005). Goat meat quality. *Small ruminant research*, 60(1-2), 153-166.
- Yanar, A. ve Akpınarlı, F. (2016). Geleneksel Ankara sof dokumaları. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 170-179.
- Yetimoğulları, F. (2021). *Ankara keçisinden üretilen Ankara erkeç pastırması çeşitlerinin kalite özellikleri*. (Yüksek Lisans Tezi) Ankara Üniversitesi
- Yıkılmış, S. ve Ünal, A. (2016). The importance of geographical indication in gastronomy tourism: Turkey. *International Journal of Agricultural and Life Sciences*.

Ek 1. Görüşme Soruları

Üretimle İlgili Genel Sorular:

1. Pastırma üretim sürecini nasıl tanımlarsınız?
2. Pastırma üretirken hangi et kısımlarını kullanıyorsunuz?
3. Pastırma yapımındaki en önemli adımlar nelerdir?
4. Üretim sürecinde karşılaştığınız zorluklar nelerdir?
5. Kullandığınız malzemeleri nereden temin ediyorsunuz?

Geleneksel ve Kültürel Yönler:

6. Ankara Erkek Pastırması üretimi, bölgenin gelenekleriyle nasıl bağlantılıdır?
7. Ankara Erkek Pastırma yapımında kullandığınız yöntemler nasıl nesilden nesile aktarılmıştır?
8. Sizce geleneksel yöntemlerle yapılan pastırmanın farkı nedir?

Pazar ve Tüketici Tercihleri:

9. Pastırmanın nasıl geri dönüşler alıyorsunuz?
10. Pazar talebindeki değişiklikler, üretim sürecinizi nasıl etkiliyor?

Sürdürülebilirlik ve Yenilik:

11. Pastırma üretiminde sürdürülebilirlik konusunda nelere dikkat ediyorsunuz?
12. Pastırma üretiminde yeni yöntemlere veya yenilikçi uygulamalara açık mısınız?

Kişisel Deneyim ve Uzmanlık:

13. Pastırma üreticisi olmayı seçmenizi sağlayan motivasyonlar nelerdir?
14. Bu işte en çok keyif aldığınız noktalar nelerdir?
15. Deneyiminizin size kazandırdığı en önemli beceriler nelerdir?

Ek 2 Katılımcı Bilgileri

SIRA NO	KOD	ADI SOYADI	CİNSİYET	EĞİTİM DURUMU	İLÇE	YAŞ
1	K1	AHMET ÇINAR	ERKEK	İLKOKUL	AYAŞ	55
2	K2	MUSTAFA AYDOĞAN	ERKEK	LİSE	AYAŞ	48
3	K3	KEMAL ŞAHİN	ERKEK	İLOKUL	BEYPAZARI	53
4	K4	AYŞE YILDIRIM	KADIN	İLKOKUL	AYAŞ	51

ÇATALHÖYÜK MUTFAK KÜLTÜRÜNE GENEL BİR BAKIŞ

KEVSER KAPLAN

Yüksek Lisans Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Gastronomi ve Mutfak Sanatları Ana Bilim Dalı, Konya, Türkiye
Necmettin Erbakan Üniversitesi, k.kev1990419@gmail.com
0009-0009-6313-5221

Yılmaz SEÇİM

Doçent Doktor, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü,
Konya, Türkiye- 0000-0002-9112-7650

ÖZET

Türkiye'nin Konya ilinin Çumra ilçesinde konumlanan, M.Ö. 8000 yıllarına kadar uzanan ve halen çalışmaların devam edip bir kısmının keşfedilmediği çok eski bir yerleşim bölgesidir. Bu bağlamda, Çatalhöyük mutfak kültürünü araştırarak, bölgenin beslenme alışkanlıkları ile ilgili göze çarpan tahıl türevleri, yabancı bitkiler (yabancı turp gibi) ve bitkilerin geride kalan fosilleşmiş kalıntıları ile araştırmanın ilerlemesinde katkı da bulunmuştur. Bu bağlamda, çalışmalarda bulunan evler yapılarının içerisinde saklama kaplarının, ocakların, mutfak araç-gereçlerin ve saklama alanlarının keşfedilmesi, beslenme ihtiyaçlarını nasıl karşıladıklarına ilişkin ipuçları vermektedir. Bu doğrultuda, mutfak araç-gereçlerinin işlem görmesi gelecek dönemdeki kazılarda daha ileri düzey aletlerle karşılaşacağını işaret etmektedir. Ayrıca kazı sırasında çıkan bitki fosillerinin bölgede yaşayan toplumların tarım ile uğraştığı hakkında bilgi verirken kullandıkları pişirme teknikleri hakkında kesin bir bilgi vermemektedir. Bu nedenle, Çatalhöyük mutfak kültürü ile ilgili daha çok araştırma ve çalışma yapılması gerekmektedir. Ayrıca, Çatalhöyük'te kullanılan tarım ürünleri ve yiyeceklerin, günümüz Anadolu mutfağında da izlerine rastlanması, geçmişten günümüze mutfak kültürünün nasıl evrildiğine dair değerli bilgiler sağlamaktadır. Bu çalışma, Çatalhöyük'teki kazı çalışmalarında gün ışığına çıkan ve mutfak kültürünü oluşturan yiyecek öğelerini, yeme-içme tutumlarını, mutfakta kullanılan yardımcı malzemeleri araştırarak günümüz mutfak kültürüne yansımalarını incelemektedir. Ayrıca çalışma, Çatalhöyük mutfak kültürünün araştırılması ve korunması gerektiğini vurgulayarak, bu alandaki gelecekteki araştırmalar için önerilerde bulunarak gelecek literatür çalışmalarına katkı sağlamasını hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk Mutfağı, Konya Mutfağı, Çatalhöyük Mutfak Kültürü.

AN OVERVIEW OF CATALHOYUK CULINARY CULTURE

ABSTRACT

Çatalhöyük, located in Çumra in Konya province of Turkey, is a very old settlement dating back to 8000 BC and is still under study and some of it remains undiscovered. In this context, Çatalhöyük has contributed to the progress of the research by investigating the culinary culture of Çatalhöyük, with the fossilised remains of cereal derivatives, wild plants (such as wild radish) and plants that stand out about the eating habits of the region. In this context, the

discovery of storage containers, cookers, kitchen utensils and storage areas in the houses found during the studies gives clues about how they met their nutritional needs. In this direction, the processing of kitchen utensils indicates that more advanced tools will be encountered in future excavations. In addition, while the plant fossils found during the excavations provide information about the agricultural activities of the societies living in the region, they do not provide precise information about the cooking techniques they used. Therefore, more research and studies should be conducted on the culinary culture of Çatalhöyük. In addition, the fact that traces of the agricultural products and foods used in Çatalhöyük are also found in today's Anatolian cuisine provides valuable information on how the culinary culture has evolved from the past to the present. This study analyses the food items, eating and drinking attitudes, auxiliary materials used in the kitchen and their reflections on today's culinary culture, which have come to light during the excavations at Çatalhöyük. In addition, the study aims to contribute to future literature studies by emphasising that the culinary culture of Çatalhöyük should be researched and preserved and by making suggestions for future research in this field.

Keywords: Turkish Cuisine, Konya Cuisine, Çatalhöyük Culinary Culture.

1. GİRİŞ

Beslenme alışkanlıkları, geçmişten günümüze çeşitli etkenlerle şekillenmektedir. Bu etkenler, kültürel miras, dini inançlar, gelenekler ve kişisel deneyimler gibi faktörleri içermektedir. Bu bağlamda, beslenme alışkanlıkları insanlar arasında ve bireyler arasında önemli ölçüde farklılıklar gösterebilmektedir (Ceylan ve Yaman, 2018: 2173). Dolayısıyla beslenme, insanların yaşamını devam ettirebilmeleri için vazgeçilmez bir temel ihtiyaçtır. Aynı zamanda beslenme içinde bulundukları coğrafya şartları, yeme içme alışkanlıkları, bağlı oldukları din ve başka kültürlerle etkileşimi sonucunda şekil almaktadır (Çıtak ve Sandıkcı, 2020:257).

Yeme-içme kavramı, global olmasının yanında, bir milletin aslına dair bulguları açığa çıkartan mutfak kültürleri ile de kendinden bahsettirmektedir. Belirli bir bölgeden ikamet eden milletlere ait yeme-ime, sofrada, zamanla yer edinmiş görgü kuralları ve buna bağlı olarak genel bir yargı olarak ifade edilen mutfak kültürü o milletin kültürel yansıması içerisinde bulunmaktadır (Seçim ve Kuru, 2024:5). Tarih boyunca tüm insanlar yemek kültürüne önem vermiştir ve ihtiyaçları olan ürünlerin bir kısmını kendi imkanları ile üretmeye ya da temin etmeye özen göstermişlerdir. Üretilen veya temin edilen bu yemeklerin bir araya geldiği yer ise mutfak olmuştur (Eken ve Solak, 2018: 992).

Bir bölgenin yemek kültürü, o bölgenin kendisine ait ürünleri ve geleneksel hazırlama teknikleriyle hazırlanan yöresel ürünleriyle şekil almaktadır. Bu yöresel ürünler, bölgenin kimliğini oluşturan temel öğelerdir. Geleneksel ürünlerin korunması ve geleneksel yöntemlere başvurarak hazırlanıp sürdürülmesi, bu kültürel mirası gelecek nesillere aktarma açısından oldukça önem taşımaktadır (Küçükyaman vd., 2018: 86). Söz konusu geleneksel mutfaklarda biriside Çatalhöyük mutfağıdır. İl zamanlarda, arkeologlar Çatalhöyük'te yerleşik yaşam tarzını benimsemiş bireylerin olası dış tehditlere karşı kendilerini savunma amaçlı yaşam alanlarını kenar kısımdaki girişleri tercih etmediklerini düşünmüşlerdi. Ancak günümüzde, Çatalhöyük'ün sosyal, kültürel ve ritüel açıdan sunduğu kanıtlar daha ön plana çıkarak odak haline gelmiştir. Yeme içme kültürünün değişim yaşanmaması, burada yer alan sosyal

geleneklerin ve davranışların uzun süre boyunca devam ettiği ve kültürlerinde belirli bir muhafazakarlığın hakim olduğunu gösteriyor (Bursalı, 2024).

Çatalhöyük, Neolitik Çağ süresince Yakın Doğu'ya uzanan kültürel ve ekonomik farklılıkların büyük bir katılımcısı olarak yer almıştır. Anadolu'daki hedefe yönelik konuma bağlı olarak Çatalhöyük'teki Neolitik yaşam tarzı Avrupa'ya ve ilerisine uzanmıştır (Uyanık ve Ber, 2016: 5).

Bu çalışma, Çatalhöyük mutfak kültürüne genel bir bakış sergileyerek, kazı çalışmaları sonucunda elde edilen verilerin o bölge ile ilgili yemekleri, beslenme tarzlarını ve yemek hazırlama tekniklerini tarihsel sürecini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çatalhöyük mutfak kültürü kapsamında yapılan mevcut araştırmalar ve bulgular, bu kültürün özelliklerinin kaydedilmesi, tanıtılması ve gelecekteki araştırmalara yardımcı olacak şekilde aktarılması hedeflenmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Türk Mutfak Kültürü

Kültür, bir topluluğun ya da bir ulusun düşünsel, sanatsal, teknik ve felsefi varlıklarını içeren; bu topluluğun, diğerlerinde ayıran özgün niteliklerin bir araya geldiği bir düşünce ve değerler bütünü olarak kabul edilmektedir (Solmaz ve Dülger Altın, 2018: 109).

Mutfak kültürü, toplumların özgün beslenme yöntemleri hakkında bilgi sunmaktadır. Beslenme yöntemlerindeki bazı farklılıklar geçen zaman aralığında önemli değişikliklerle birlikte ortaya çıkmıştır. Bu süreci ve değişimi belirlemek, geçmişten günümüze kadar ulaşan verilerin analiz edilmesi ile mümkündür (Seçim ve Kuru, 2024: 5). Bu nedenle her bir toplumun tarihsel kimliğine, beslenme alışkanlıklarına, damak zevkine, tarımsal üretim yapısına ve sosyo-kültürel ve ekonomik yapısına bağlı olarak şekillenmiş bir mutfak yapısı bulunmaktadır (Uzel, 2018: 38).

Türkler tarihsel süreçte göçebe bir toplum olarak yaşamış ve yeme-içme kültürlerine oldukça önem vermişlerdir (Kızıldemir vd., 2014: 191). Göçebe bir yaşam biçimi benimseyen Türkler kültürel yönden oldukça zengindir. Mezopotamya'nın tahıl ürünleri, Orta Asya'nın et ve mayalanmış süt ürünleri, Güney Asya'nın baharatları, Akdeniz'in meyve ve sebzeleri ile Türk mutfak kültürü oluşmuştur (Seçim ve Kuru, 2024: 7). Türk mutfak kültürünün oluşumu incelendiğinde, 10. ve 11. yüzyıla kadar uzanan, Orta Asya ve Anadolu topraklarındaki ürün çeşitliliği, göçler esnasında diğer medeniyetlerle etkileşimi, Selçuklu ve Osmanlı saraylarında yapılan özgün ve geliştirilebilen lezzetler gibi faktörler Türk mutfağını ürün çeşitliliği bakımından zengin olmasını olanak sağlayan etkenlerdendir (Güler, 2010: 24- 25).

Türk mutfak kültürüne etki eden diğer faktör ise İslamiyet'in kabul edilmesidir. Bu nedenle, dinde yenilmesi ve içilmesi yasaklanmış besin ve içeceklerden olan uzak durmaya özen göstermişlerdir ((Kızıldemir vd., 2014: 205). Öyle ki coğrafya, iklim ve kültürel çeşitliliğin yanı sıra Türk mutfak kültürünün temelini oluşmasında dinin etkisi daha öne çıkmaktadır (Közlme, 2012: 1- 3). Türklerin yaşam biçimi, farklı toplumlarla etkileşim halinde olması mutfak kültürünün zengin ve lezzetli bir yapıya sahip olmasına olanak sağlamıştır. Türk mutfağı yıllardır süregelen gelenek ve etkinliklerle dolu bir mutfaktır. Öyle ki eski zamanlarda da toplu yemeklerin yapıldığı cenaze, sünnet, düğün gibi etkinliklerin bugün hala devam etmesi, Türk mutfak kültürünün nesiller boyunca aktarıldığının kanıtıdır (Kasar, 2021: 357).

2.2. Konya Mutfak Kültürü

Konya mutfağının tarihsel gelişimi neolitik çağa kadar uzanmakta olup, Hitit, Roma-Bizans, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinden etkilenmiştir. Anadolu yemek kültürünün birçok özelliğini yansıtan Konya mutfacı, geçmişten günümüze kadar nesilden nesile aktararak kendisine özgü yapısıyla Türk mutfak kültürünün önemli bir parçası haline gelmiştir (Seçim ve Kuru, 2024: 14). Çatalhöyük kazıları sonucu ortaya çıkan bulgur ve mercimek taneleriyle yedi, sekiz bin yıl öncesine kadar uzanan Konya mutfacı, Türklerin Anadolu'yu yurt edilmesiyle birlikte yerleşik hayatı benimseyerek Orta Asya ve göç sırasında geçtikleri yerlerden getirdikleri ürünlerle Konya'nın mevcut mutfak yapısını harmanlayarak muhteşem bir mutfak inşa edilmiştir (Halıcı, 2022:11).

Konya Selçuklu Devleti tarafından fethedilmeden önceki mutfak kültürü ile ilgili yeterli bilgi olsa da, kazı çalışmaları sonucunda ortaya çıkan bulgular ele alındığında yemeklerin; et, sebze ve tahıl gibi tarım ağırlıklı besinler olduğu saptanmıştır. Ancak hangi koşullar içerisinde ve nasıl pişirildiği hakkında net bir bilgi bulunmamaktadır (Odabaşı, 2001: 18). Türk mutfak kültürüne ait yazılı eserlerin Selçuklu döneminde belgelemeye başlamıştır. Bu belgeler; törenleri, kutlamaları, yemek tariflerini ve sofrada adabını içermektedir (Seçim, 2018:128- 129). Aynı zamanda bu eserler , Konya'ya mutfacında yemeklerin yapımında kullanılan yoğurt, ayran, peynir ve yahni gibi yiyeceklerin Dede Korkut hikayelerinde de bahsedildiği görülmektedir (Halıcı, 2011: 11).

Büyük Selçuklu Devleti ve Anadolu Selçuklu Devleti, İran, Arap ve Bizans gibi birçok kültürlerden etkilenmiştir. İslam'ın kabul edilmesiyle birlikte tarıma dayalı bir yaşama tarzı sürdürülmeye başlamıştır. Anadolu Selçuklu Devleti, Türklerin Anadolu'ya yerleşiminden sonra kurulan ilk büyük devlettir. Konya, bu devletin başkenti olarak 200 yıl boyunca önemli bir merkez olarak uzun yıllar konumunu korumuştur (Dilmeç, 2021: 65).

Cumhuriyet dönemi süresince, Konya mutfacının günümüze kadar ulaşmasında önemli rolü olan kurumlar, konaklar ve aşçılar büyük bir öneme sahiptir. Konyalı aşçılar, usta çırak ilişkisine bağlı olarak deneyimlerini nesilden nesile aktararak yemek geleneğini korumuşlardır. Aynı şekilde, konaklarda da devam eden bu gelenekler, anneden kıza ya da kaynanadan geline aktararak mutfacının zenginliğini koruyarak günümüze kadar başarıyla ulaşmıştır (Büyükşalvarcı vd., 2016: 166).

Konya mutfacı 1960'lı yıllara kadar geleneksel özelliklerini korurken eski Konya yemeklerini bilen kişi sayısının azalması, bağ ve bahçe kültürünün zaman içerisinde kaybolması, her ne kadar Konya mutfacının klasik yapısına zarar vermese de bazı değişikliklere neden olmuştur (Halıcı, 2011: 14).

2.3. Çatalhöyük Mutfak Kültürü

Çatalhöyük, eski Konya Gölü'nün yatağında Beyşehir Gölü'nden akan Çarşamba Çayı'nın kıyısında kurulmuştur. Konya'nın 52 km güneydoğusunda, Çumra ilçesinin 10 km doğusunda ve deniz seviyesinden 980 m yüksekte yer almaktadır (Mellaart, 1962: 42).

Çatal ismini almasının nedeni höyüğün birbirinden farklı iki yükseklikteki tepenin çatal şekline benzemesinden gelmektedir. Kent özelliklerine sahip olan bu yerleşim alanı, 1951 tarihinde arkeolog James Mellaart tarafından keşfedilmiştir (Seçim ve Kuru, 2021: 19). Ancak o

dönemlerde Hacılar yerleşmesinde kazı çalışmalarının devam etmesi sebebiyle Çatalhöyük'te çalışmalara başlanamamıştır (Çetin, 2018: 15).

Çatalhöyük'te yapılan kazılar sonucunda tarım, besin üretimi ve mutfak uygulamalarına ilişkin önemli bulgular ortaya çıkmıştır. Ayrıca kazılarda Neolitik dönemde tarımsal faaliyetlerin başladığı noktalardan birisi olarak ifade edilerek tarımsal ürünlerin yetiştirilmesi, işlenmesi ve depolanmasına dair bulgular sunmaktadır. Öyle ki, beslenme tarzlarının uzun süre boyunca devam ettiği görülmüştür. Buna ek olarak, toplumsal yapılarının ve geleneklerinin yüzyıllar içerisinde çok fazla evrim göstermemesi, kültürlerinde belirli bir gelenekselci bir yaklaşımın varlığını vurgulamaktadır. Mutfak geleneklerine dair veriler ise, hayvan, kuş, balık, organik ve botanik, mikrofuna örnek kalıntıları gibi birçok buluntular üzerinden erişim sağlanmıştır (Batu ve Batu, 2024: 67, Bursalı, 2014).

Neolitik Çağ, toplulukların göçebe hayat tarzından yerleşik yaşama adım attığı ve toplum düzenini özümlediği bir dönemdir. Bu dönemde, Çatalhöyük'te tarıma başlanmış, avcılık faaliyetleri de devam etmiştir. Buna ek olarak, bireyler besin maddelerini muhafaza etmek için hanelerine gıda saklama alanları ilave etmiştir. Aynı zamanda, tarımın devamlılığı sağlanmış, tahıl ve baklagiller yetiştirilmeye ve kullanılmaya devam edilmiştir (Akt: Çetin, 2018: 22, Hodder, 2006).

Çatalhöyük'te yaşayan toplulukların beslenme alışkanlıkları incelendiğinde kazılar sonucunda buğday, kabuksuz arpa, karaburçak, mercimek, yabani erik, badem, alıç/armut, bezelye, kapari, sumak, nohut, fıstık, ve kuş kiraz ürünlerinin izlerine rastlanmıştır (Asouti- Fairbairn, 2006: 80-81). Beslenme rejimlerinde bu yiyecekleri kullandıkları düşünülmektedir. Bu bağlamda, rastlanan mercimek ve bulgur taneleri ile mutfak eşyaları günümüzden 80000 yıl önceye uzanan ilk kaynaklar olma niteliğindedir. Halen tüketilmekte olan tandır çorbası ve mercimekli bulgur pilavı gibi yiyeceklerin ilk tüketim tarihinin Çatalhöyük zamanında olduğu düşünülmektedir (Büyükşalvarcı vd., 2016: 166).

Çatalhöyük kazılarında ortaya birçok kap çıkmıştır. Bunlar; dokuma sepetleri, kilden elde edilmiş pişirme topları, seramik saklama kapları, taş aletler ve öğütücüler, bu dönemle ilgili önemli bilgiler sunmaktadır. İç alanlarda ise, kızartma, kurutma, dövme, süzme, öğütme, tütsüleme, tuzlama, fermente etme, dilimleme gibi çeşitli pişirme tarzlarına dair izlere rastlanmıştır. Erken tabakalarda ise, çömlek ve çanak sayısının yeterli miktarda olmadığı, bulunan çanak ve çömleklerin ise, alçı ya da deri ile kaplı kalıcı kaplardan yapıldığı ifade edilmiştir (Bursalı, 2014).

2.4. Çatalhöyük Mutfağında Kullanılan Mutfak Ekipmanları

Mutfak ekipmanları, bireylerin toprakları pişirmesi sonucunda elde etmiş olduğu, düz tabana sahip, temel yapılı, dar ağızlı, kapaklı veya kapaksız, birçok boyutta, hem iki kulplu hem de tek kulplu çeşitleri bulunan çömlekler günlük hayatta kullanılmaktadır. Bununla birlikte, Çatalhöyük mutfağında yer alan ve kullanılan çömlek türlerinde içsel ve dışsal olarak benzerlik gösterdiği görülmektedir. Çömlek ve çanakların toplum tarafından bilhassa yemekleri pişirmek ve yiyecekleri depolamak amacıyla kullanıldığı ifade edilmektedir (Aksoy ve Çetin, 2018:134). Çatalhöyük'de yaşayan bireylerin gıdaları muhafaza etmek için kurutma tekniklerinden faydalandıkları, bu yüzden erken dönemlerde ısıya karşı dayanıklı araç-gereçlerin mevcut olmaması sebebiyle besinlerin kilden yapılan toprakları pişirilmesi aşamalarını gerçekleştirdikleri

ifade edilmektedir. Aynı zamanda, pişirme tekniklerinden kuru ısıda, suda, köz ve fırında pişirme tekniklerinin kullanıldığını tahmin edilmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda, günümüz mutfak kültürünün eski dönemlere ait mutfak kültürlerinden kalıntılar taşıyabileceğini ve Anadolu mutfak kültürünün kaynaklarını Neolitik Çağ zamanına kadar geri almanın önemini göstermektedir (Çetin, 2018: 69). Bu doğrultuda, Çatalhöyük'te yaşayan toplumların birbirinden farklı çanak ve çömlekler kullandığı belirtilmiştir (Batu ve Batu, 2024: 66).

Görsel 1 (Wang, 2019).

Görsel 2 (Konya Valiliği, 2024).

Çatalhöyük yerleşkesinde yer alan mutfak şekilleriyle ilgili, gıda kaynakları, mutfak aparatları ve beslenme düzenleri hakkında ipuçları sunmuştur. Mutfak ile ilgili aparatlar arasında fırınlar, ocaklar; kaseler, kaplar, kaşıklar, öğütme taşları, karıştırma aletleri, baharat kapları ve kil topları bulunmaktadır (Çetin, 2018: 49).

Çatalhöyük yerleşkesinde yer alan bireylerin tarımı öğrenmesiyle birlikte besinleri depolamak ve raf ömrünü uzatmak için ev içerisine depo dahil ettikleri, depodaki gıdaların birbirine karışmaması için bölümlere ayırdıkları saptanmıştır. Ayrıca kazı esnasında bu tarz mutfak düzenine denk gelinmemiş olursa da, teknolojinin olmadığı dönemlerde besinleri serin tutmak amacıyla kullanılan bastirik'in yerel halk ile yapılan görüşme neticesinde Çatalhöyük'te kullanılmış olma olasılığının yüksek bir ihtimal olarak görülmektedir (Aksoy ve Çetin, 2018: 137).

Çatalhöyük'teki yer alan 250 adet ev içerisinde, 90 adet kil fırın ve 160 ocak günyüzüne çıkarılmıştır. Fırınlar, ısıl işleme tabi tutulmuş topraktan elde edilmiş, kalıcı ve kubbeli eserlerken, ocaklar daha dar ve az ömürlü olduğu düşünülmüştür. Evde birçok fırın olmasına rağmen, sadece bir bir fırının sürekli olarak kullanıldığı tahmin edilmektedir (Bursalı, 2018)

Tablo 1 (Çetin, 102)' de Mutfak araç-gereçleri yer almaktadır.

Araç- gereç ismi	Tahmini kullanım süreci					Araç- gereç yapısı		
	Piştirme	Taşıma	Depolama	Isıtma	Diğer	Taş	Pişmiş toprak	Kemik
Çömlek	✓	✓	✓				✓	
Dört ayaklı çömlek			✓				✓	
Sepet kulplu çömlek		✓	✓				✓	
Çömlekcik		✓		✓			✓	
Kase- Çanak						✓	✓	
Kulplu kase		✓	✓			✓	✓	
Kase (sosluk)					✓	✓	✓	
Tabak					✓	✓		
Akıtacaklı tabak					✓	✓		
Öğütme taşları						✓		
Kil toplar	✓		✓				✓	
Saç ayağı	✓		✓			✓	✓	
Kaşık çeşitleri	✓		✓					✓
Karıştırıcı	✓		✓					✓
Baharatlık		✓	✓				✓	

Tablo 2 (Çetin, 2018) Mutfak ekipmanlarının görünümü.

Araç- gerecin adı Araç-gereçlerin şekli	Araç- gerecin adı Araç-gereçlerin şekli
Çömlek Tabanı düz, küresel gövdeli, boyunlu veya omurgalı, ağız	Çömlek Tabanı düz, küresel gövdeli, boyunlu veya omurgalı, ağız
kısmı gövdesine göre daralan bir şekle sahiptir. Çeşitli	kısmı gövdesine göre daralan bir şekle sahiptir. Çeşitli
boylarda, kullanım amacına göre bazen tutamaklı, sepet	boylarda, kullanım amacına göre bazen tutamaklı, sepet
kulplu ya da çan/dört ayaklı olabilmektedir. Çömlek	kulplu ya da çan/dört ayaklı olabilmektedir. Çömlek
çeşitlerinde geometrik motiflere, figürlere rastlanmaktadır.	çeşitlerinde geometrik motiflere, figürlere rastlanmaktadır.
Dört ayaklı çömlek	Dört ayaklı çömlek
Sepet kulplu çömlek	Sepet kulplu çömlek
Çömlekcik	Çömlekcik
Kâse-Çanak Tabanı düz ve gövdeye göre dar, ağız kısmı ise gövde ile aynı	Kâse-Çanak Tabanı düz ve gövdeye göre dar, ağız kısmı ise gövde ile aynı
genişlikte olan derince bazen de yayvan, yuvarlak bir şekle	genişlikte olan derince bazen de yayvan, yuvarlak bir şekle
sahiptir. Kullanım amacına göre çeşitli boyları vardır.	sahiptir. Kullanım amacına göre çeşitli boyları vardır.
Kulplu kâse	Kulplu kâse
Kâse (sosluk)	Kâse (sosluk)
Tabak Geniş, az derin, yayvan bir şekle sahiptir. Çeşitli boylarda ve	Tabak Geniş, az derin, yayvan bir şekle sahiptir. Çeşitli boylarda ve
bazen bir ke Akıtacaklı tabak narında sıvıyı akıtmak amacıyla ağızlık bulunur.	bazen bir ke Akıtacaklı tabak narında sıvıyı akıtmak amacıyla ağızlık bulunur.
Öğütme taşları Öğütme amacıyla kullanılan ortası çukur sabit bir taş ile	Öğütme taşları Öğütme amacıyla kullanılan ortası çukur sabit bir taş ile

3. İLGİLİ ÇALIŞMALAR

Aksoy ve Çetin (2018) yapmış oldukları çalışmalarında, Çatalhöyük'te bulunan mutfakla ilgili yapıları ve araç-gereçleri inceleyerek, bu kültürün 21. yüzyıl çağdaş toplum mutfak kültürüne olan etkilerini meydana çıkarmayı amaçlamıştır. Bu bağlamda, mutfak kültürü ve insan davranışını, bağlı bulunduğu çevre içinde daha iyi anlayabilmek ve araştırma konusuyla ilgili derinlemesine bilgi edinmek amacıyla nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Araştırmanın evreni, Çatalhöyük yerleşkesi merkez alınarak, çevresindeki 10 kilometre yarıçapındaki yerleşim alanlarında yaşamını sürdüren yerel halk olarak belirlenmiştir.

Batu ve Batu (2024) taraflarından yazılan çalışmalarında, çevrimiçi derinlemesine bir literatür taraması yaparak Çatalhöyük mutfak kültürüne daha fazla ışık tutmayı ve böylece hem Türk hem de küresel gastronomi yeni bakış açıları kazandırmayı amaçlamışlardır.

Çetin (2018), Çatalhöyük'teki mutfak kültürüne dair gıda temellerini, beslenme tarzlarını, mutfak yapıları ve araç-gereçlerini araştırarak, bu unsurların 21. yüzyıl çağdaş toplum mutfak

kültürüne etkilerini ortaya koymayı amaçlamıştır. Aynı zamanda araştırma yöntemlerinden birisi olan, nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir.

Fairbairn, Martinoli, Butler ve Hillman (2007) taraflarından araştırılan çalışmada, yabancı tohum kullanımının, bitkisel üretimin ekonomik yapısının yanı sıra geçimlik uygulamaların tertipli bir bölüm olduğunu kanıtlamakta ve sahadaki kullanım uygulamalarının ne kadar çeşitli olduğunu tekrardan ortaya koymaktadır.

Rosen ve Robert (1995) çalışmalarında, Çatalhöyük etrafındaki çevresel farklılıkları zaman içinde tekrardan oluşturmayı ve Konya Ovası yerel halkının bölgenin doğal ve insan kaynaklı peyzaj ve biyota dönüşümlerine verdikleri tepkilerde yaptıkları seçimleri anlamaya çalışmayı amaçlamaktadır.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışma, Çatalhöyük kazı çalışmaları kapsamında mutfak kültürüne ilişkin elde edilen bulgular, bölgenin yemek kültürünü ve beslenme tarzlarını ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Çatalhöyük'te gerçekleştirilen kazılar, Neolitik Çağın ebaşlarından itibaren bölge halkının beslenme alışkanlıkları ile ilgili önemli bulgular vermiştir. Çatalhöyük'te yaşayan bireyler, tarım ve hayvancılık faaliyetlerini entegre bir şekilde devam ettirerek, zaman içerisinde bölgenin mutfak kültürünün şekillenmesinden önemli rol oynamışlardır. Aynı zamanda, çalışmalarda bulunan mercimek, bulgur, buğday ve çeşitli meyve türleri gibi yiyecekler, Çatalhöyük'te yaşayan halk için beslenme rejiminde temel öğeler olarak yer almıştır.

Çatalhöyük'teki mutfak kültürü, özellikle Neolitik Çağ'daki pişirme yöntemleri, yemek hazırlık aşamaları ve mutfak ekipmanları açısından önemli bilgiler vermektedir. Özellikle çömlekler, pişirme topları, taş aletler ve öğütücüler gibi araç-gereçler, mutfak kültürünün nasıl ilerleme kaydettiğine dair önemli ipuçları vermektedir. Bunun yanı sıra, Çatalhöyük'teki beslenme alışkanlıklarının, Anadolu'nun mutfak kültürüne etkisinin ne kadar fazla olduğu da anlaşılmaktadır. Çatalhöyük'te yer alan pişirme yöntemlerinin, günümüzde halen Anadolu mutfağının bazı unsurlarını kullandığı dair bilgiler görülmektedir.

- Çatalhöyük mutfak kültürünün daha fazla araştırılması ve geleceğe aktarılması, tarihsel gelişimin anlaşılmasına yardımcı olmasının yanında, kazı alanının kültürel olarak korunmasına da katkı sağlayacaktır. Bununla birlikte, Çatalhöyük'ün mutfak kültürüne dair daha fazla arkeolojik kazı çalışmaları yapılması, bu alandaki eksikliklerin azalmasına olanak tanıyacaktır.
- Çatalhöyük mutfak kültürü ile ilgili yapılan kazıların ve çalışmaların daha da derine inilerek araştırılması ve bulunan mutfak ekipmanlarının daha ayrıntılı olacak şekilde incelenmesi gerekmektedir.
- Çatalhöyük mutfak kültürü ile modern mutfak arasındaki ilişki araştırılmalı. Bu bağlamda, geleneksel yemek tariflerinin günümüz yemeklerine nasıl uyarlandığı, modern mutfak kültürüne nasıl aktarıldığı araştırılmalıdır.
- Geleneksel mutfak kültürünün yaşatılması için eğitim kursları uzmanlar tarafından düzenlemeli, ve sürdürülmelidir.
- Arkeologlar, tarihçiler, antropologlar ve mutfak alanında uzman kişilerin bir araya gelerek multidisipliner çalışmalar yaparak, Çatalhöyük ve diğer antik yaşam yerlerinde benzer şekilde yapılan araştırmaları bir araya getirilmesinde faydalı olacaktır.

Kaynakça

- Aksoy, M. ve Çetin, K. (2018). Çatalhöyük mutfak yapıları ve araç-gereçlerinin 21. yüzyıl mutfak kültürüne yansımaları. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6(1), 125-141.
- Batu, A. ve Batu, H. S. (2024). Çatalhöyük Gastronomy Culture: The First Known Culinary Practices in Anatolia (Türkiye) and World History. *Çatalhöyük Uluslararası Turizm Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12, 61-69. <https://doi.org/10.58455/cutsad.1472506>.
- Bursalı, A. (2014). Çatalhöyük ve Neolitik Diyet: 9000 Yıl Önce Orta Anadolu'da Yemek. <https://arkeofili.com/catalhoyuk-ve-neolitik-diyet-9000-yil-once-orta-anadolu/>. (Erişim Tarihi: 28. 12. 2024).
- Büyüksalvarcı, A., Şapcılar, M. C. ve Yılmaz, G. (2016). Yöresel yemeklerin turizm işletmelerinde kullanılma durumu: Konya örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 54, 164- 181.
- Ceylan, F. ve Yaman, M. (2018). Ritüele dönüşen mutfak: Mevlevi mutfağı. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(3), 2172-2179.
- Çetin, K. (2018). Çatalhöyük yerleşkesinin mutfak kültürü ve 21. yüzyıla yansımaları. Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Çıtak, B. ve Sandıkcı, M. (2020). Afyonkarahisar mutfağının yöresel çorbaları ve diğer şehirlerle karşılaştırılması. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, 23(2), 256- 270.
- Dilmeç, H. (2021). Geçmişten Günümüze Mutfak Kültürü ve Isıl Pişirme Yöntemleri, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.
- Eken, V. ve Solak, Bulut, B. (2018). Konya'nın yöresel yemeklerine tarihi bir bakış. *In 2nd International West Asia Congress of Tourism Research*, 65-66.
- Fairbairn, A., Martinoli, D., Butler, A., & Hillman, G. (2007). Wild plant seed storage at Neolithic Çatalhöyük East, Turkey. *Vegetation History and Archaeobotany*, 16, 467-479.
- Güler, S. (2010). Türk mutfak kültürü ve yeme içme alışkanlıkları. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (26). 24-30.
- Halıcı, N. (2011). *Konya Mutfağı*. Konya: Selçuklu Belediyesi Kültür Yayınları.
- Halıcı, N. (2022). *Konya Mutfak Kültürü ve Konya Yemekleri*. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi yayınları.
- Hodder, I. (2006). *Çatalhöyük Leoparın Öyküsü*, (Çeviren: D. Şendil). İstanbul: Yapı KrediYayınları.
- Kasar, H. (2021). Türk mutfak kültürü evreleri ve mutfak sentezinin incelenmesi. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 11(2), 359-378.
- Kızıldemir, Ö., Öztürk, E. ve Sarıışık, M. (2014). Türk mutfak kültürünün tarihsel gelişiminde yaşanan değişimler. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(3), 191-210.
- Küçükayman, M. A., Demir, Ş. Ş. ve Bulgan, G. (2018). Mutfak şeflerinin yöresel ürünlere ilgisi: Isparta örneği. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 86-103.
- Konya Valiliği, (2024). Çatalhöyük Neolitik antik kenti. <http://www.konya.gov.tr/konya-catalhoyuk>. (Erişim Tarihi: 30.12. 2024).
- Közleme, O. (2012). *Türk mutfak kültürü ve din*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Mellaart, J. (1962). Excavations at Çatal Hüyük: First Preliminary Report, 1961. *Anatolian Studies*, 12, 41-65.
- Rosen, A. and Roberts, N. (1995). The nature of Çatalhöyük: people and their changing environments on the Konya Plain. *Çatalhöyük perspectives: reports from the*, 99, 41-55.
- Seçim, Y. (2018). Selçuklu ve Osmanlı mutfağının gastronomi açısından değerlendirilmesi. *Journal of Tourism Theory and Research*, 4(2), 123-131.
- Seçim, Y. ve Kuru, M. (2024). *Çatalhöyük Kenti Çumra Yemek Kültürü ve Yemek Çeşitliliği*. Konya: Neu Press.
- Solmaz, Y. ve Altın, D. D. (2018). Türk mutfak kültürü ve beslenme alışkanlıkları üzerine bir değerlendirme. *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 108-124.
- Uyanık, N. ve Ber, F. M. (2016). Mekan-şehir ve medeniyet bağlamında Çatalhöyük. *Çatalhöyük Uluslararası Turizm ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 16, 116.
- Uzel, A. R. (2018). Geleneksel mutfak kültürü ve tarımsal ürün çeşitliliğinin, üniversite öğrencileri beslenme durumu üzerine etkisi. *Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 55 (1): 37-44.
- Odabaşı, A. S. (2001). *Konya Mutfak Kültürü*. Konya: Konya Ticaret Odası.
- Whang, K. (2019). Archaeology's best new finds shape history. *China Daily*. <https://www.chinadaily.com.cn/a/201903/30/WS5c9e5db5a3104842260b363c.html>. (Erişim Tarihi: 30.12.2024).

YENİ TRENDLER: MİKRO YEŞİLLİKLER VE MİKRO FİLİZLER

Yüksek Lisans Öğrencisi, Şevval KÜÇÜK

Karabük Üniversitesi,

sevvalkucuk6@gmail.com, ORCID: 0009-0009-6074-3395

Doç.D.,İrfan YURT

Karabük Üniversitesi,

irfanyurt@karabuk.edu.tr - 0000-0001-6568-5328

ÖZET

Günümüzde sağlıklı ve sürdürülebilir beslenmeye yönelik artan ilgi, gastronomi alanında yeni trendlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu trendlerden biri de mikro yeşillikler ve mikro filizlerin mutfaklarda daha yaygın biçimde kullanılmasıdır. Bu çalışmada, mikro yeşillikler ve mikro filizlerin gastronomideki yükselişi, besin değerleri, mutfaklardaki kullanım alanları ve tüketici algısı çerçevesinde değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Araştırmanın yöntemi nitel literatür taramasına dayanmaktadır. Çalışma kapsamında mikro yeşilliklerin ve mikro filizlerin besin içerikleri, lezzet profilleri, yetiştirme süreçleri, gastronomideki işlevsel ve estetik rolleri ile birlikte sürdürülebilirlik bağlamındaki avantajları analiz edilmiştir. Ayrıca, bu ürünlerin profesyonel mutfaklarda ve ev tipi beslenme pratiklerinde nasıl yer bulduğu ele alınmıştır. Elde edilen bulgular, mikro yeşilliklerin ve mikro filizlerin yalnızca estetik sunum amacıyla değil; yüksek besin yoğunlukları sayesinde sağlıklı beslenmeye katkı sunan önemli unsurlar olarak değerlendirildiğini göstermektedir. Hızlı üretim döngüleri, düşük alan gereksinimleri ve çevresel etkilerinin minimal düzeyde olması, bu ürünleri sürdürülebilir tarım açısından cazip kılmaktadır. Tüketici eğilimleri de mikro ürünlerin özellikle sağlıklı yaşam tarzını benimseyen bireyler tarafından benimsendiğini ve premium mutfak uygulamalarında tercih edildiğini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, mikro yeşillikler ve mikro filizler gastronomide hem görsel hem de besinsel açıdan önemli bir yenilik olarak öne çıkmakta ve gelecekte daha geniş bir kullanım potansiyeline sahip olduğu değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mikro Filizler, Mikro Yeşillikler, Gastronomi, Yeni Trendler, Sürdürülebilirlik

1. GİRİŞ

Tüketiciler beslenme tercihlerini belirlerken çok sayıda kriteri göz önünde bulundurmaktadır. Bu kriterlerden biri de gıda maddelerinin besin değeridir. Bu nedenle mikro filizlere ve mikro yeşilliklere talep giderek artmaktadır. Mikro filizler ve mikro yeşillikler son yıllarda besin değerleri, sağlık üzerinde etkileri ve kısa sürede verim alınması sebebiyle popülerlik kazanmıştır. Bunların yanı sıra renkleri, tatları ve dokularıyla da ön plana çıkmaktadırlar.

Mikro yeşillikler ve filizler yüksek miktarda mineral, vitamin ve biyoaktif bileşikler içerir ve bu nedenle fonksiyonel gıda olarak kabul edilmişlerdir. Böylelikle vegan ve vejetaryen beslenmede yer edinmiştir. Mikro filiz tohumları ışığa ihtiyaç duymadan çimlendirilir ve 3-4 gün içinde filizlenir. Bu nedenle mikro filizler bitkinin en küçük halidir. Mikro yeşiller ise daha uzun süre de ışığa ihtiyaç duyularak çimlendirilir ve ilk gerçek yapraklar çıktığında hasat edilirler. (Işık vd. 2022) Bu çalışma mikro filizlerin ve mikro yeşilliklerin çeşitlerini mutfakta kullanım alanlarını, yetiştirilme ortamını ve besin değerlerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu çalışma kapsamlı bir literatür taraması niteliğindedir. Mikro filiz ve mikro yeşilliklerle ilgili mevcut literatür taranmıştır. Elde edilen bilgiler ışığında mikro filizlerin ve mikro yeşilliklerin sürdürülebilirlik açısından önemli olduğunu, gastronomi de hem besinsel hem de görsel açıdan önemli bir yenilik olarak öne çıktığını söylemek mümkündür.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Mikro Yeşilliklerin ve Mikro Filizlerin Besin Değeri

Mikro yeşillikler, yenilebilir sebze ve aromatik otların erken gelişim evresindeki fideleri olup, son yıllarda gastronomi alanında dikkat çeken yenilikçi uygulamalardan biri haline gelmiştir. Küçük boyutlarına karşın, yoğun aroma profilleri, canlı renk tonları ve kıtır dokularıyla hem duysal zenginlik sunmakta hem de tabak sunumlarında işlevsel bir bileşen olarak değerlendirilmektedir (Renna, 2016). Bu özellikleriyle mikro yeşillikler, özellikle gurme mutfaklarda garnitür veya özgün salata içeriği olarak tercih edilmektedir. Mikro yeşillikler ve mikro filizler, olgun sebzelere kıyasla daha yoğun besin içeriğine sahip olup, özellikle C vitamini, E vitamini, beta-karoten ve polifenoller açısından zengin kaynaklar olarak kabul edilmektedir (Xiao, Lester, Luo, , Wang, 2012). Bu bitkilerin antioksidan kapasiteleri yüksek olup, bağışıklık sistemini destekleyici özellikler sunduğu belirtilmektedir (Mir, Shah & Mir, 2021).

Mikro yeşillikler, günümüzde artan ilgi gören ve gastronomide öne çıkan yenilikçi gıda bileşenleri arasında yer almaktadır. Bu ürünler; genç, hassas yapılı kotiledon yapraklarına sahip olup, renk, doku ve tat açısından zengin bir profil sunmaktadır. Genellikle ilk yaprakların tam olarak geliştiği, ancak gerçek yaprakların henüz ortaya çıkmadığı büyüme evresinde hasat edilen bu yeşillikler, özgün duysal özellikleri nedeniyle mutfaklarda yeni nesil bir sebze türü olarak değer kazanmaktadır (Ebert, 2022). Salataları zenginleştirmek veya çok çeşitli diğer yemekleri süslemek için yenilebilir garnitürler olarak kullanılırlar. Mikro yeşillikler, başta hardal, lahana, turp, karabuğday, marul ve ıspanak gibi bitkiler olmak üzere çeşitli sebze türlerinden elde edilen genç bitki fideleridir. Bu ürünlerin tüketimi, içerdiği vitaminler, mineraller ve antioksidanlar gibi sağlık açısından faydalı biyoaktif bileşenlerin, olgunlaşmış sebzelere kıyasla daha yüksek düzeylerde bulunması nedeniyle son yıllarda artış göstermiştir. Bununla birlikte, hassas yapıları nedeniyle hızlı kalite kaybına uğramaları, mikro yeşilliklerin raf ömrünü sınırlayan temel bir dezavantaj olarak öne çıkmaktadır (Mir, Shah & Mir, 2021).

Filizler ve mikro yeşillikler, baklagiller, tahıllar, yalancı tahıllar, yağlı tohumlar, sebzeler ve otlar gibi birçok ürünün tohumlarından yetiştirilir. Tüketicilerin ilgisini çeken başlıca özellikler arasında filizler ve mikro yeşilliklerin görsel çekiciliği, dokusal yapısı, aromatik profili, fitokimyasal bileşen içeriği ve besin değeri yer almaktadır. Genel olarak bakıldığında, yalnızca bazı baklagil ve yağlı tohum türleri (örneğin fasulye ve belirli ağaç türleri) filiz amacıyla

yetiştirilmekte olup, çoğu bitki türü hem filiz hem de mikro yeşillik üretimi için değerlendirilmektedir. Yeşil fasulye ve soya filizleri, uzun yıllardır Asya mutfağının ve vejetaryen diyetlerin vazgeçilmez bir bileşeni olarak kullanılmakta olup, son dönemlerde Amerika, Avrupa ve Afrika gibi farklı coğrafyalarda da yaygınlık kazanmaya başlamıştır (Ebert, 2022). Bununla birlikte, filizlenmiş tahıllar ekmek, makarna, erişte ve kahvaltılık gevrek gibi temel gıda ürünlerinde kullanım potansiyeline sahip olsa da, gıda işleme süreçleri genellikle bu ürünlerin besin bileşimini olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Havuç, rezene, çemen otu, Fransız fesleğeni, hardal, soğan, turp, ıspanak, ayçiçeği, hibiskus mikro yeşillerinin makro ve mikro besin değerleri, oksalat içerikleri karşılaştırılarak yapıldığı çalışma da olgun yapraklı bitkilerde oksalik asit seviyesinin düşük olduğunu, en yoğun besin maddesi içeren mikro yeşilin turp olduğunu onu Fransız fesleğeni ve hibiskusun takip ettiği sonucuna ulaşmışlar. En az besin maddesi içeren mikro yeşilliklerinse çemen otu ve soğan olduğunu vurgulamışlardır. (Ghoora vd. 2020)

2.2. Gastronomide Kullanımı ve Trendler

Mikro yeşillikler, günümüz gastronomi dünyasında özellikle fine-dining ve çağdaş mutfak uygulamalarında giderek artan bir yaygınlıkla kullanılmaktadır. Bu ürünler yalnızca besleyici özellikleriyle değil, aynı zamanda tabak sunumuna sağladıkları estetik katkılar ve tat profiline getirdikleri farklılıklarla da dikkat çekmektedir. Turhan, Şen ve Doğan (2024) tarafından yürütülen çalışmada, mikro yeşilliklerin şefler tarafından yalnızca dekoratif amaçlarla değil, aynı zamanda yemeğin aromatik yapısını ve duyuusal deneyimini geliştirmek amacıyla da kullanıldığı vurgulanmaktadır. Özellikle acılık, baharatlılık, topraksılık veya limonsu notalar gibi farklı aromatik profillerin sağlanmasında mikro yeşillik türleri çeşitlilik göstermektedir.

Gastronomide mikro yeşilliklerin kullanım alanları oldukça geniştir. Salatalarda baz ya da destekleyici unsur olarak, ana yemeklerin yanında garnitür şeklinde, sandviç ve atıştırmalıklar içerisinde hacim ve tat katmak amacıyla, ayrıca smoothie ve soğuk çorbalarda fonksiyonel bir bileşen olarak değerlendirilmesi mümkündür. Özellikle modern restoran menülerinde, mevsimsel ve yerel üretime dayalı tabaklamaların ayrılmaz bir parçası haline gelmişlerdir (Ebert, 2022; Riggio, G., Wang, Q., Kniel, K., & Gibson, K., 2019).

Bununla birlikte mikro yeşillikler yalnızca lezzet ve görsellik açısından değil, aynı zamanda ekolojik mutfak hareketleri ve sürdürülebilir gastronomi anlayışı kapsamında da önemli bir yer edinmiştir. Mikro yeşilliklerin kısa büyüme döngüleri, düşük alan ve su ihtiyacı, minimal tarımsal girdi gereksinimi gibi avantajları, sürdürülebilir tarım uygulamalarıyla olan uyumunu ön plana çıkarmaktadır. Galieni ve arkadaşları (2020), bu ürünlerin kent tarımı, dikey tarım ve hidroponik sistemlerde uygulanabilirliğine işaret ederek, özellikle karbon ayak izi düşük menü planlamalarında mikro yeşilliklerin rolünü vurgulamıştır.

Mikro yeşillikler hem fonksiyonel hem estetik hem de çevresel açıdan çok boyutlu katkılar sağlayan modern gastronomi bileşenleri arasında yer almaktadır. Bu özellikleriyle yalnızca profesyonel mutfaklarda değil, aynı zamanda sağlıklı yaşam ve çevre dostu beslenme eğilimlerinin de güçlü bir temsilcisi haline gelmiştir.

2.3. Mikro Yeşilliklerin Besin Değeri ve Sağlık Üzerindeki Etkileri

Mikro yeşillikler, olgunlaşmış sebzelere kıyasla daha yoğun besin profiline sahip olup, özellikle vitamin, mineral ve antioksidan içerikleri bakımından zenginlik göstermektedir. Yapılan bilimsel çalışmalar, bu ürünlerin başta C vitamini, E vitamini, beta-karoten, polifenoller ve flavonoidler olmak üzere birçok biyolojik aktif bileşeni yüksek oranlarda içerdiğini ortaya koymuştur (Turhan, Şen & Doğan, 2024). Bu bileşenlerin, insan sağlığı üzerinde bağışıklık sistemini destekleyici, serbest radikalleri nötralize edici ve hücre yenilenmesini teşvik edici etkileri bulunduğu bilinmektedir. Ayrıca bu tür antioksidanların kanser, Alzheimer hastalığı ve kronik inflamatuvar rahatsızlıklar gibi yaygın hastalıklara karşı koruyucu rol üstlendiği rapor edilmiştir.

Özellikle Brassicaceae (Turpgiller) familyasına ait mikro yeşillikler, sağlık açısından öne çıkan türler arasında yer almaktadır. Bu familyada yer alan brokoli filizi, içerdiği yüksek düzeydeki izotiyosiyanatlar sayesinde, kansere karşı koruyucu etkiler göstermektedir. Marton ve arkadaşları (2010), brokoli mikro filizlerinin menopoz öncesi kadınlarda meme kanseri riskini azaltabileceğini, genel olarak hastalık gelişme olasılığını düşürebileceğini ve tümör oluşum sürecini baskılayabileceğini ifade etmektedir. Bu etkilerin, özellikle sulforafan gibi izotiyosiyanat türevlerinin hücre döngüsü üzerinde düzenleyici rol oynamasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Bu bağlamda, mikro yeşilliklerin yalnızca besleyici gıda bileşenleri olarak değil, aynı zamanda önleyici sağlık stratejilerinin bir parçası olarak değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Fonksiyonel gıdalar içerisinde değerlendirilebilecek bu ürünlerin, sağlıklı bireylerde koruyucu; hastalıklara yatkın bireylerde ise destekleyici rol oynaması, güncel beslenme modelleri açısından önemli bir potansiyel sunmaktadır.

Çizelge 1’de, farklı mikro yeşillik türlerinin besin değerleri karşılaştırmalı olarak verilmiştir.

Mikro Yeşillik Türü	C Vitamini (mg/100g)	Beta-Karoten (µg/100g)	Polifenol İçeriği (mg GAE/100g)
Brokoli	89	4500	110
Roka	62	3000	90
Bezelye Filizi	42	2800	80
Amarant Filizi	43.3	8600	430
Reyhan	90.8	6100	860
Fesleğen	71	8400	860
Kişniş	40.6	11700	170
Turp Filizi	70.7	6100	659
Hardal	72.1	5600	90
Kereviz	45.8	5600	170

Görüldüğü üzere, mikro yeşillikler yalnızca görsel sunumu iyileştirmekle kalmamakta, aynı zamanda sağlıklı beslenme açısından da önemli bir katkı sunmaktadır.

2.4.Gastronomide Kullanım Alanları

Gastronomi dünyasında mikro yeşilliklerin kullanımı giderek yaygınlaşmaktadır. Şeflerle yapılan görüşmelerde, mikro yeşilliklerin yalnızca süsleme amacıyla değil, tat profiline katkı

sağlamak için de tercih edildiği belirlenmiştir. Örneğin, roka mikro yeşilliği keskin ve baharatlı bir tat sunarken, bezelye filizleri hafif tatlı bir aroma sağlamaktadır.

Şeflerin mikro yeşillikleri en çok kullandıkları yemek kategorileri şu şekilde sıralanmıştır:

- Salatalar (%85)
- Ana yemek garnitürleri (%70)
- Çorbalar ve içecekler (%55)
- Tatlılar ve atıştırmalıklar (%30)

Bu bulgular, mikro yeşilliklerin sadece sağlıklı bir bileşen değil, aynı zamanda yaratıcı gastronomi uygulamaları için de ideal olduğunu ortaya koymaktadır.

Aşağıda ki görseller de mikro ürünlerin tabaklamada örnek kullanımı gösterilmektedir.

Görsel 1. Atıştırmalıklar da örnek kullanımı,

Görsel 2. Başlangıç tabaklarında örnek kullanımı,

Görsel 3. Çorbalarda örnek kullanımı,

Görsel 4. Ana yemek tabaklarında örnek kullanımı.

Görseller: www.istockphoto.com/tr sitesinden alınmıştır.

2.5. Tüketici Algısı ve Pazar Eğilimleri

Literatür incelemeleri ve mevcut araştırmalar, tüketicilerin mikro yeşillikleri premium bir ürün olarak algıladıklarını göstermektedir. Sağlıklı beslenmeye yönelik artan farkındalık, mikro yeşilliklere olan ilgiyi artırmış ve özellikle fine-dining restoranlarında kullanımını yaygınlaştırmıştır.

Son yıllarda yapılan pazar araştırmaları, mikro yeşilliklerin organik ve sürdürülebilir gıda hareketiyle ilişkilendirildiğini ortaya koymaktadır. Özellikle şehirde yaşayan sağlıklı beslenme bilincine sahip bireyler, mikro yeşilliklere büyük ilgi göstermektedir.

Bulgular, mikro yeşilliklerin hem sağlık hem de gastronomi açısından değerli bir bileşen olduğunu ve gelecekte bu ürünlere olan talebin artacağını göstermektedir (Turhan et al., 2024).

İtalya’da 12 farklı mikro yeşillik türünün tüketiciler tarafından algısını ölçmek amacıyla gerçekleştirilen çalışma da tüketicilerin en çok nötr ve tatlı lezzet aldıkları pazı ve kırmızı lahana gibi mikro yeşilleri beğendiklerini, en az ise turp ve hardal gibi daha acımtırak lezzete sahip mikro yeşilleri beğendikleri sonucuna ulaşmışlardır. (Caracciolo vd.2020)

3. YÖNTEM VE BULGULAR

3.1. Yöntem

Bu araştırma, mikro yeşilliklerin ve mikro filizlerin gastronomideki rolünü; besin değerleri, sağlık yararları, estetik katkıları ve kullanım alanları açısından incelemek amacıyla gerçekleştirilmiş nitel bir derleme çalışmasıdır. Araştırmada, mikro ürünlerin gastronomi alanındaki yerini ortaya koymak için literatür taraması yöntemi kullanılmıştır.

Veri toplama sürecinde, akademik dergilerde yayımlanmış makaleler, bilimsel kitaplar, güncel raporlar ve konuyla ilgili güvenilir elektronik kaynaklar incelenmiştir. Literatür seçimi yapılırken, özellikle son 10 yıl içinde yayımlanmış, hakemli ve bilimsel niteliği yüksek çalışmalara öncelik verilmiştir. Mikro yeşillikler ve mikro filizlerin besin içeriği, sağlık üzerindeki etkileri, gastronomide kullanım alanları ve sürdürülebilirlik açısından değerlendirilmesi amacıyla içerik analizi yapılmıştır.

Araştırmada nitel veriler karşılaştırmalı olarak sınıflandırılmış; mikro ürünlerin farklı türlerine ait besin değerleri tablolastırılmış ve yorumlanmıştır. Ayrıca, mikro yeşilliklerin gastronomide kullanımına dair güncel trendler ve literatürdeki bulgular tematik başlıklar altında ele alınmıştır.

Bu yöntemsel yaklaşım sayesinde, mikro yeşilliklerin çok yönlü özellikleri bilimsel temellere dayalı olarak analiz edilmiş ve gastronomi alanındaki önemi kapsamlı biçimde ortaya konmuştur. Çalışmada veri toplamak için akademik dergiler, kitaplar ve güncel bilimsel makaleler taranmıştır.

Araştırmanın geçerli ve güvenilir olmasını sağlamak adına yalnızca hakemli dergilerde yayımlanan ve akademik otoriteler tarafından kabul gören kaynaklar kullanılmıştır. Veri setlerinin güncelliğini korumak için son 10 yıl içinde yayımlanan çalışmalar önceliklendirilmiştir.

3.1.1. Veri Analizi ve Kullanılan Testler

Toplanan veriler içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiş ve kategorilere ayrılmıştır. Mikro yeşilliklerin besin değerleri ve sağlık yararlarını değerlendirmek için karşılaştırmalı analiz yapılmıştır. Ayrıca, mikro yeşilliklerin gastronomide kullanımına dair güncel trendler ve literatürdeki bulgular tematik başlıklar altında ele alınmıştır. Mikro yeşillikler ve mikro filizlerin sürdürülebilirlik kapsamında değerlendirilmiştir.

3.1.2. Sınırlılıklar

Bu araştırma, mevcut literatüre dayalı olarak gerçekleştirilmiş olup, deneysel bir çalışma içermemektedir. Mikro yeşilliklerin ve mikro filizlerin besin değerleri, sağlık etkileri ve gastronomideki kullanımlarına ilişkin bilgiler yalnızca ikincil kaynaklardan elde edilmiştir. Ayrıca, gastronomide mikro yeşillik kullanımına yönelik yapılan tüketici tercihlerini doğrudan ölçen bir anket çalışması yapılmamıştır. Gelecekteki araştırmalar, tüketici algısı ve tat tercihlerini daha detaylı inceleyerek bulguların genişletilmesini sağlayabilir.

Çalışmada mikro yeşilliklerin ve mikro filizlerin kullanımına dair örnekler ve değerlendirmeler ağırlıklı olarak genel literatüre ve belirli bölgelerdeki uygulamalara dayanmaktadır. Farklı coğrafyalardaki mutfak kültürleri ve tarımsal üretim farklılıkları dikkate alınmamıştır. Çalışma da 2020 sonrası literatüre öncelik vermiştir. Sürdürülebilir tarım, gastronomi trendleri ve tüketici davranışları zamanla değişkenlik gösterdiği için elde edilen bulguların zamanla güncelliğini yitirme riski bulunmaktadır.

3.2.Bulgular

Çizelge 2: Mikro Yeşillikler ve Mikro Filizler Üzerine Akademik Kaynaklar

Yazar(lar)	Yıl	Makale Başlığı	Çalışma Amacı
Marton M., Mandoki Zs., Csapo-Kiss Zs., Csapo J.	2010	The role of sprouts in human nutrition. A review	Mikro filiz ve yeşilliklerin insan beslenmesindeki rolünü ve faydalarını değerlendirmek.
Xiao, Z., Lester, G.E., Luo, Y., Wang, Q.	2012	Assessment of vitamin and carotenoid concentrations of emerging food products: Edible microgreens	Mikro yeşilliklerin vitamin ve karotenoid içeriklerini analiz ederek besleyicilik düzeylerini belirlemek.
Renna M.	2016	Microgreens: Novel fresh and functional food to explore all the value of vegetables' diversity	Mikro yeşilliklerin fonksiyonel gıda olarak kullanılabilirliğini sebze çeşitliliği üzerinden ele almak.
Kyriacou, M.C., Rouphael, Y., Di Gioia, F. vd.	2016	Micro-scale vegetable production and the rise of microgreens	Mikro yeşilliklerin üretim potansiyeli, kalite parametreleri ve besin değeri bakımından değerlendirilmesi.
Weber, C.F.	2017	Broccoli microgreens: A mineral-rich crop that can diversify food systems	Brokoli mikro yeşilliğinin mineral içeriğini analiz ederek, gıda sistemlerine katkılarını değerlendirmek.
Galieni, A., Falcinelli, B., Stagnari, F. vd.	2020	Sprouts and Microgreens: Trends, Opportunities, and Horizons for Novel Research	Mikro ürünlerin güncel tarım ve gıda trendleri açısından önemini vurgulamak ve araştırma fırsatlarını sunmak.
Ghoora M.D., Babu D.R., Srividya N.	2020	Nutrient composition, oxalate content and nutritional ranking of ten culinary microgreens	On mikro yeşillik türünü makro ve mikro besin değerlerini ve oksalat içeriğini karşılaştırmak.
Caracciolo F., El-Nakhel C., Raimondo M., vd.	2020	Sensory Attributes and Consumer Acceptability of 12 Microgreens Species	On iki mikro yeşillik türünün tüketiciler tarafından karşılaştırılmasını ele alır.

Mir, S.A., Shah, M.A., Mir, M.M.	2021	Microgreens: Production, Shelf Life, and Bioactive Components	Mikro yeşilliklerin üretim süreçleri, raf ömrü ve biyoaktif bileşen içeriklerini incelemek.
Ebert, A.W.	2022	Sprouts and Microgreens—Novel Food Sources for Healthy Diets	Mikro filiz ve yeşilliklerin sağlıklı diyetlerde alternatif besin kaynağı olma potansiyelini değerlendirmek.
Işık S., Işık H., Aytemiş Z. vd.	2022	Mikroyeşillikler: Besinsel İçeriği, Sağlık Üzerine Etkisi, Üretimi ve Gıda Güvenliği	Mikro yeşilliklerin üretimi, besin içeriği, sağlığa faydaları ve saklama koşullarını gıda güvenliği açısından değerlendirmek.
Turhan, D., Şen, A., Doğan, M.	2024	Microgreens: A innovative source of aesthetics and nutritional value in gastronomy	Mikro yeşilliklerin gastronomideki estetik ve besin değeri katkılarını ortaya koymak.
Bhabani M.G., Shams R., Dash K.K.	2024	Microgreens and novel non-thermal seed germination techniques for sustainable food systems: a review	Mikro yeşilliklerin gelişiminde çimlenme sırasında uygulanan tekniklerin etkisini ele alır.

Mikro yeşilliklerle ilgili çalışmalar, özellikle son on beş yılda hem beslenme bilimleri hem de gastronomi disiplini kapsamında önemli bir araştırma alanı haline gelmiştir. Literatürde bu ürünlerin besin içeriği, sağlık üzerindeki etkileri, üretim teknikleri, estetik katkıları ve sürdürülebilir gıda sistemleri içerisindeki yeri çeşitli boyutlarda ele alınmaktadır.

Bu alandaki erken dönem çalışmalardan biri olan Marton ve arkadaşları (2010), mikro filiz ve yeşilliklerin insan beslenmesindeki genel rolünü incelemiş ve bu ürünlerin sağlıklı diyetlerdeki yerini vurgulamıştır. Ardından gelen Xiao ve arkadaşları (2012), mikro yeşilliklerin vitamin ve karotenoid içeriklerini analiz ederek, besin değerlerinin yüksekliğini ortaya koymuştur. Bu doğrultuda Renna (2016) ise mikro yeşilliklerin sebze çeşitliliği üzerinden fonksiyonel gıda olarak değerlendirilme potansiyeline odaklanmıştır.

Kyriacou ve arkadaşları (2016) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, mikro ölçekli sebze üretimi bağlamında mikro yeşilliklerin kalite parametreleri ve üretim potansiyeli değerlendirilmiş; Weber (2017) ise brokoli mikro yeşilliklerinin mineral içeriğini inceleyerek bu ürünlerin gıda sistemlerine çeşitlilik kazandırmadaki rolünü ortaya koymuştur.

2020 yılı, mikro yeşilliklerin çok yönlü analizlerinin yapıldığı önemli bir dönem olmuştur. Galieni ve arkadaşları (2020) bu ürünleri güncel gıda ve tarım trendleri bağlamında ele alırken; Ghooora ve arkadaşları (2020) farklı mikro yeşillik türlerinin besin bileşenleri ve oksalat içeriklerini karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Aynı yıl, Caracciolo ve arkadaşları (2020) tarafından yapılan çalışmada ise on iki farklı mikro yeşillik türünün duyuşal özellikleri değerlendirilmiş ve tüketici kabul düzeyleri analiz edilmiştir.

Mir ve arkadaşları (2021), mikro yeşilliklerin üretim süreci, raf ömrü ve biyoaktif bileşenlerine dair kapsamlı bir inceleme sunarken; Ebert (2022) bu ürünlerin sağlıklı diyetlerde alternatif birer besin kaynağı olarak değerlendirilebileceğini belirtmiştir. Işık ve arkadaşları (2022) ise üretim, saklama ve sağlık etkileri konularını gıda güvenliği çerçevesinde ele almıştır.

Son dönemde, mikro yeşilliklerin gastronomik yönlerine odaklanan araştırmalar dikkat çekmektedir. Turhan ve arkadaşları (2024), bu ürünlerin gastronomideki estetik değerini ve besin katkılarını değerlendirirken; Bhabani ve arkadaşları (2024) sürdürülebilir gıda sistemleri kapsamında yenilikçi çimlenme tekniklerinin mikro yeşillik üretimine etkisini tartışmıştır.

Bu çalışmalar genel olarak değerlendirildiğinde, mikro yeşilliklerin yalnızca yüksek besin değerine sahip alternatif ürünler olarak değil, aynı zamanda sürdürülebilir tarım uygulamaları,

gıda güvenliği, estetik sunum ve tüketici beğenisi açısından da çok boyutlu bir araştırma alanı sunduğu görülmektedir. Özellikle son yıllarda, bu ürünlerin gastronomi alanında estetik ve duyu katkılar sağlayan yenilikçi bileşenler olarak ele alınması, mikro yeşillikleri mutfak sanatlarında da stratejik bir konuma taşımaktadır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, mikro yeşillikler ve mikro filizlerin gastronomi dünyasındaki yükselen önemini besin değerleri, estetik katkıları, sürdürülebilirlik ve tüketici eğilimleri açısından ele almıştır. Literatür taramasına dayanan bulgular, bu ürünlerin yalnızca görsel sunumu zenginleştirmekle kalmadığını; aynı zamanda yüksek vitamin, mineral ve antioksidan içeriği sayesinde sağlıklı beslenmeye de anlamlı katkılar sunduğunu göstermektedir. Özellikle brokoli filizinin kanser oluşumunu azalttığı bulunan sonuçlar arasındadır.

Özellikle fine-dining restoranlarda tabaklamada hem lezzet profiline hem de sunum estetiğine katkı sağlayan mikro yeşillikler, modern gastronomide yaratıcı uygulamalar için ideal bileşenler olarak öne çıkmaktadır.

Kısa sürede üretilebilmeleri, az alan ve su gereksinimiyle çevre dostu olmaları, mikro yeşilliklerin sürdürülebilir tarım uygulamalarıyla da uyumlu olduğunu ortaya koymaktadır. Tüketici ilgisinin artması, bu ürünlerin gelecekte gıda endüstrisinde ve gastronomi eğitiminde daha fazla yer bulabileceğini göstermektedir.

4.1.Öneriler

Gelecek çalışmalar, deneysel yöntemlerle mikro yeşilliklerin besin değerlerini karşılaştırmalı olarak incelemeli ve farklı türlerin sağlık üzerindeki etkilerini değerlendirmelidir. Tüketici algısına yönelik anket çalışmaları yapılmalı; özellikle mikro yeşilliklerin bilinirliği, tercih edilme nedenleri ve tat profiline ilişkin beklentiler araştırılmalıdır.

Gastronomi eğitimi veren kurumlar, mikro yeşillik ve filizlerin kullanımı konusunda uygulamalı dersler ve sürdürülebilir mutfak uygulamaları geliştirmelidir. Yerel üreticiler ve restoranlar arasında iş birlikleri teşvik edilerek, mikro yeşillikler ve mikro filizlerin yerel gastronomiyle entegrasyonu sağlanmalıdır.

Raf ömrü ve saklama koşullarına dair daha fazla araştırma yapılarak, mikro ürünlerin tedarik zincirinde daha etkin rol oynaması desteklenmelidir.

Profesyonel mutfaklarda mikro filizlerin ve mikro yeşilliklerin daha çok kullanılması ve tüketicilerin bu ürünleri tanınması sağlanmalıdır.

Kaynakça

Bhabani M., Shams R., Dash K. Microgreens and Novel Non-Thermal Seed Germination Techniques for Sustainable Food Systems: A review, Food Science and Biotechnology February, 26.02.2024

Caracciolo F., El-Nakhel C., Raimondo M., Kyriacou M.C., Cembalo L., Pascale S.D., Rouphael Y., Sensory Attributes and Consumer Acceptability of 12 Microgreens Species, Agronomy, 10(7), 2020

Ebert, A. W. (2022). *Sprouts and microgreens—Novel food sources for healthy diets*. Horticulturae, 8(7), 2022.

Ebert, A. W., Sprouts and Microgreens—Novel Food Sources for Healthy Diets. Plants, 11(4), 2022.

Galieni, A., Falcinelli, B., Stagnari, F., Datti, A., & Benincasa, P., Sprouts and Microgreens: Trends, Opportunities, and Horizons for Novel Research. Agronomy, 10(9), 2020.

Ghoora M.D., Babu D.R., Srividya N., Nutrient composition, oxalate content and nutritional ranking of ten culinary microgreens, Journal of Food Composition and Analysis, April 19.04.2020

<https://www.istockphoto.com/tr/Food Styling With Microgreens> (Erişim tarihi 04.04.2025)

Işık S., Işık H., Aytemiş Z., Güner S., Aksoy A., Çetin B., Topalcengiz Z., Mikroyeşillikler: Besinsel içeriği, sağlık üzerine etkisi, üretimi ve gıda güvenliği, Gıda The Journal of Food, 47 (4), 2022 630-649

Marton M., Mandoki Zs., Csapo-Kiss Zs., Csapo J., The role of sprouts in human nutrition. A review, Acta Universitatis Sapientiae, Alimentaria, 3, 2010, s.81-117

Mir, S. A., Shah, M. A., & Mir, M. M. , "Microgreens: Production, Shelf Life, and Bioactive Components." Critical Reviews in Food Science and Nutrition, 61(15), 2021, sayfa 2516-2532.

Renna, M., Book review: *Microgreens. Novel fresh and functional food to explore all the value of biodiversity*, F. Di Gioia & P. Santamaria (Eds.), ECO-logica, Bari, Italy, 2015. ISBN: 978-88-909289-3-2. *South African Journal of Botany*. 2016.

Riggio, G., Wang, Q., Kniel, K., & Gibson, K., Microgreens: A review of food safety considerations along the farm to fork continuum. *International Journal of Food Microbiology*, 290, 2019. s76–85.

Turhan, D., Sen, A., & Dogan, M., Microgreens: A innovative source of aesthetics and nutritional value in gastronomy. *Eurasian Journal of Medical and Biological Sciences*, 4(2), 2024, s63-70.

Xiao, Z., Lester, G. E., Luo, Y., & Wang, Q., "Assessment of vitamin and carotenoid concentrations of emerging food products: Edible microgreens." *Journal of Agricultural and Food Chemistry*, 60(31), 2012.s7644-7651.

Weber CF (2017) Broccoli Microgreens: A Mineral-Rich Crop That Can Diversify Food Systems. *Front. Nutr.* 4:7. doi: 10.3389/fnut.2017.0000

ARTIRILMIŞ GERÇEKLİK İLE ENTEGRE EDİLMİŞ SPORLAR: HADO ÖRNEĞİ VE GELECEĞE YÖNELİK PERSPEKTİFLER

Doktora Öğrencisi, Gamze DAĞDEVİREN

Fırat Üniversitesi,

gamzedag23@hotmail.com - <https://orcid.org/0009-0007-6198-4225>

Doç. Dr., Cumaali YAVUZ

Fırat Üniversitesi,

cyavuz@firat.edu.tr - <https://orcid.org/0000-0002-5183-2371>

ÖZET

Spor, tarihsel süreç içerisinde bireyin fiziksel gelişimini, zihinsel disiplinini ve toplumsal aidiyet duygusunu destekleyen evrensel bir alan olarak varlık göstermiştir. Ancak teknoloji ile iç içe geçmiş bulunduğumuz dijital çağda, sporun anlamı, biçimi ve uygulama şekilleri değişim göstermektedir. HADO gibi artırılmış gerçeklik tabanlı fiziksel e-sporlar, bu dönüşümün somut örnekleri arasında yer almakta olup, gelecekte sporu yeniden tanımlama potansiyeline sahiptir. Bu bağlamda çalışmada, teknoloji ile insan etkileşiminin spora yansıyan boyutlarını anlamaya çalışmak ve sporun tanımı, sınırları konusunda süregelen tartışmalara yeni bir teorik bir çerçeve sunmak amaçlanmaktadır. Çalışmada, geleneksel sporun fiziksel boyutunu dijital katmanlarla zenginleştirerek çok katmanlı bir deneyim sunan Artırılmış Gerçeklik sporlarının avantajları, sınırlılıkları ve geleceğe yönelik potansiyelleri ayrıntılı biçimde ele almak ve bu sporların fiziksel, bilişsel, psikolojik ve sosyal etkilerini ve kullanım alanlarını tespit etmek HADO örneği üzerinden çok boyutlu incelemek hedeflenmektedir. Araştırma, 2015–2024 yılları arasında yayımlanmış hakemli dergi makaleleri, resmi raporlar ve bilimsel kitapları temel almaktadır. Özellikle Artırılmış gerçeklik sporları”, “HADO”, “fiziksel e-sporlar”, “egzersiz oyunları” ilişkin yazın taranarak, artırılmış gerçeklik teknolojilerinin spor alanındaki kullanımıyla ilgili ulusal ve uluslararası akademik kaynaklar sistematik olarak incelenecektir. HADO örneği üzerinden yürütülecek bu değerlendirme, yalnızca bir vakayı analiz etmekle kalmayacak; aynı zamanda artırılmış gerçeklik destekli sporların geleceğine dair öngörüler sunabilmeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Artırılmış Gerçeklik, Fiziksel E- Spor, HADO

1. GİRİŞ

Dijitalleşmenin etkisiyle birlikte teknoloji, yaşamın her alanında dönüşümlere neden olmakta; bu dönüşüm en çok eğitim, eğlence, sağlık ve spor gibi doğrudan insan hayatına temas eden alanlarda kendini göstermektedir. Son yıllarda özellikle artırılmış gerçeklik (augmented reality - AR) teknolojileri, fiziksel ve dijital dünyayı birbirine entegre ederek insan-makine etkileşimini çok daha etkileşimli ve deneyimsel bir düzleme taşımıştır. Artırılmış gerçeklik, gerçek dünya üzerine dijital bilgi, görsel ve ses katmanlarının eklenmesiyle oluşan bir teknoloji türüdür (Azuma, 1997).

AR teknolojilerinin yaygınlaşması, öncelikle oyun ve eğlence sektörü üzerinden gündelik yaşamımıza girmiştir. 2016 yılında tüm dünyada büyük ses getiren Pokémon GO gibi mobil

oyunlar, AR'nin kitleler tarafından benimsenmesinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu tür oyunlar, kullanıcıları fiziksel olarak hareket etmeye teşvik etmiş, dijital oyunların klasik “ekrana bağımlı” yapısını kırmıştır (LaViola ve ark., 2017). Ancak bu gelişme yalnızca oyun dünyasıyla sınırlı kalmamış; AR kısa sürede sağlık, askeri eğitim, mimarlık, endüstriyel üretim ve son olarak **spor** alanına da girmiştir (Billinghurst ve ark., 2015).

2. ARTIRILMIŞ GERÇEKLİK (AR) ve FİZİKSEL E-SPOR

AR teknolojisinin ilk temelleri 1960’lı yıllarda, Ivan Sutherland’ın geliştirdiği “Sword of Damocles” adlı başa takılan ekran sistemiyle atılmıştır (Sutherland, 1968). Ancak bu erken dönem uygulamalar oldukça sınırlı olup ve daha çok askeri eğitim veya mühendislik simülasyonları gibi profesyonel alanlarda kullanılmıştır. 1990’lı yıllarda ise AR terimi, Ronald Azuma tarafından akademik literatürde sistematik olarak tanımlanmış ve üç temel özellik üzerinden açıklanmıştır: gerçek ve sanal öğelerin birleşimi, gerçek zamanlı çalışması ve üç boyutlu konumlandırma (Azuma, 1997). Bu tanım günümüzde hâlâ AR sistemlerinin temel kriterleri olarak kabul edilmektedir.

Gelişen donanım kapasitesi, işlem gücü ve mobil cihazlar sayesinde 2010’lu yıllardan itibaren AR, sadece askeri ya da endüstriyel alanlarda değil, aynı zamanda gündelik yaşamda da yaygınlaşmaya başlamıştır. Özellikle akıllı telefonlar ve tabletlerle uyumlu AR uygulamaları, eğitim, sağlık, perakende, oyun ve spor gibi çok çeşitli alanlarda kullanılmaktadır (Billinghurst ve ark., 2015).

Spor alanında ise AR teknolojileri, antrenman programlarından, maç analizlerine; hakem kararlarından, izleyici deneyimine kadar birçok alanda entegre edilmektedir (Baca & Kornfeind, 2006).

Fiziksel e-spor, oyuncuların dijital ortamda mücadele ettiği ancak bu mücadelenin fiziksel hareket, efor, denge, çeviklik ve hız gibi fiziksel parametreleri içerdiği oyun türlerini kapsar. Bu sporlarda oyuncuların performansı yalnızca ekran becerisine değil, bedenlerini gerçek dünyada nasıl kullandıklarına da bağlıdır. Bu özellikleriyle fiziksel e-sporlar, hem geleneksel spor hem de dijital oyun dünyasının özelliklerini barındıran hibrit bir yapı oluşturur (Chung, ve ark., 2020). Fiziksel e-sporların en bilinen örneklerinden biri olan HADO, artırılmış gerçeklik teknolojisi ile fiziksel hareketin iç içe geçtiği özgün bir spordur.

3. HADO NEDİR?

Japonya kökenli bir fiziksel e-spor olan HADO, artırılmış gerçeklik gözlükleri ve kol bandı sensörleri aracılığıyla oynanan, fiziksel hareketleri ölçmenin yanı sıra dijital strateji gerektiren rekabetçi bir oyundur (Melek & Çelik, 2022). Oyuncular, fiziksel alanda koşar, zıplar, savunma manevraları yapar ve artırılmış gerçeklik üzerinden enerji topları göndererek rakiplerini saf dışı bırakmaya çalışır. Bu yapısıyla HADO, yalnızca dijital bir oyun değil, aynı zamanda gerçek zamanlı fiziksel aktiviteye dayalı bir spor dalı olarak kabul edilmektedir (HADO Official, 2023).

HADO, ilk prototipiyle 2015 yılında Tokyo'daki bir teknoloji fuarında tanıtılmış ve kısa sürede genç kitleler arasında büyük ilgi görmüştür. Oyunun sunduğu dinamik yapı, gerçek zamanlı fiziksel aktivite gereksinimi ve bilim kurgu temalı görsel dünyası, özellikle dijital oyunlarla büyüyen Z kuşağının dikkatini çekmiştir. Bu ilgiyi takiben Meleap Inc., HADO’nun altyapısını

geliştirerek AR gözlüklerini, kol bandı sensörlerini ve mobil yazılım platformunu daha stabil ve kullanıcı dostu hale getirmiştir (Meleap Inc., 2023).

2016 yılında Japonya'da ilk HADO ligi düzenlenmiş ve bu organizasyon, HADO'nun resmi bir e-spor dalı olarak kurumsallaşmasını başlatmıştır. Hemen ardından Tayvan, Güney Kore ve Singapur gibi Asya ülkelerinde HADO arenaları kurulmuş; 2018 yılında ise Avrupa'da ilk HADO ligleri Fransa ve İtalya'da başlamıştır (Yamazaki, 2019).

HADO, 2019 yılında Türkiye'ye giriş yapmış ve ilk olarak İstanbul'da tanıtılmıştır. Türkiye Bedensel Engelliler Spor Federasyonu ile bazı özel okulların pilot projeleri kapsamında fiziksel e-spor uygulamaları denemelerle hayata geçirilmiş ve HADO deneyimi gençlerin beğenisine sunulmuştur. 2021 yılında, Türkiye E-Spor Federasyonu (TESFED) bünyesinde HADO'ya özel branşlaşma çalışmaları başlatılmıştır (TRT Haber, 2020).

Üniversitelerde, spor liselerinde ve gençlik merkezlerinde HADO' nun yaygınlaşmasını amaçlayan çeşitli tanıtım turnuvaları düzenlenmiştir. Türkiye'nin çeşitli şehirlerinde HADO stüdyoları açılmış ve artırılmış gerçeklik (AR) donanımına sahip mini spor sahaları kurulmuştur (Melek ve Çelik, 2022).

Ülkemizin ev sahipliğinde gerçekleştirilen 2021 Avrupa Şampiyonası'nda şampiyon unvanını elde ederek altın madalya kazanan milli takımımız, 2022 yılında Fransa'da düzenlenen Avrupa Şampiyonası'nda ikinci olarak önemli bir başarıya imza atmış ve 2024 yılında İngiltere'de gerçekleştirilmiş olan şampiyonada tekrar şampiyonluğa ulaşarak bir kez daha altın madalya kazanmıştır (hürriyet.com.tr, 2024).

4. YÖNTEM

Çalışma, nitel bir araştırma tasarımına dayalı olarak literatür taraması yöntemi ile oluşturulmuştur. Araştırma kapsamında, artırılmış gerçeklik teknolojilerinin spor alanındaki kullanımıyla ilgili 2015–2024 yılları arasında yayımlanmış hakemli dergi makaleleri, resmi raporlar ve bilimsel kitapları temel alınmıştır. Özellikle Artırılmış gerçeklik sporları”, “HADO”, “fiziksel e-sporlar”, “egzersiz oyunları” ilişkin yazın taranarak, artırılmış gerçeklik teknolojilerinin spor alanındaki kullanımıyla ilgili ulusal ve uluslararası akademik kaynaklar incelenmiştir.

5. BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

5.1. Artırılmış Gerçeklik ve HADO' nun Fiziksel Etkileri Üzerine Bulgular

Fiziksel aktivite, bireyin sağlıklı bir yaşam sürdürebilmesi için temel bir gereklilik olup; Dünya Sağlık Örgütü, haftada en az 150 dakika orta yoğunlukta aerobik egzersiz yapılmasını önermektedir (World Health Organization, 2020). Ancak özellikle genç yaş grubunda fiziksel aktivite oranları düşmekte ve hareketsiz yaşam biçimi alarm verici düzeylere ulaşmaktadır (Hallal ve ark., 2012). Bu noktada artırılmış gerçeklik (AR) tabanlı sporlar, teknolojiyle iç içe büyüyen genç kuşakları harekete geçirmek adına önemli bir potansiyele sahiptir.

Artırılmış gerçeklik (AR) destekli fiziksel sporlar, kullanıcıyı yalnızca ekrana bağlı bir tüketici pozisyonundan çıkararak fiziksel ortamda hareketli bir oyuncuya dönüştürmektedir. Bu dönüşüm, HADO gibi fiziksel e-spor alanlarında net bir şekilde gözlemlenmektedir. Oyuncuların koşma, zıplama, ani yön değiştirme ve rakipten kaçma gibi hareketleri, geleneksel

bir kardiyo egzersizi ile karşılaştırıldığında benzer ölçüde enerji harcamasına yol açabilmektedir. (Melek & Çelik, 2022).

Japonya’da yapılan bir pilot çalışmada, 10 dakikalık HADO maçının ortalama kalp atış hızının 140 bpm üzerinde seyrettiği ve bir maç süresince ortalama 80–100 kalori harcandığı gözlemlenmiştir (HADO Official, 2023).

Bir başka çalışmada, HADO oynayan lise öğrencilerinin denge, çeviklik ve reaksiyon süresi gibi motor becerilerinde istatistiksel olarak anlamlı gelişmeler gözlemlenmiştir (Çalışkan & Uyanık, 2022). Bu gelişmelerin özellikle oyunun yön değiştirme, ani hareket etme ve stratejik konumlanma gerektiren doğasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Ayrıca bu oyun yapısı sayesinde oyuncuların kardiyovasküler sistemleri desteklenmekte; düzenli HADO katılımının uzun vadede obeziteyle mücadelede etkili olabileceği savunulmaktadır (Benzing & Schmidt, 2018).

Sonuç olarak, AR sporları bireyleri aktif hareket etmeye teşvik ederken, fiziksel sağlığa yönelik somut katkılar sunmakta; kalp-damar dayanıklılığı, denge, çeviklik ve koordinasyon gibi parametreleri geliştirebilmektedir (Benzing & Schmidt, 2018).

5.2.Artırılmış Gerçeklik ve HADO’ nun Sosyal Etkileri Üzerine Bulgular

Spor yalnızca bireysel fiziksel performans değil, aynı zamanda güçlü bir sosyal etkileşim ve topluluk oluşturma aracıdır. Takım oyunlarında geliştirilen stratejik düşünme, birlikte hareket etme becerisi ve empati kurma yetisi, bireyin sosyal zekâsını beslerken; bireysel sporlarda da topluluğa aidiyet, destek ve tanınma duygusu ön plandadır (Carron & Brawley, 2008).

AR destekli sporların en önemli avantajlarından biri, sosyal etkileşimi yalnızca fiziksel mekânla sınırlı tutmamasıdır. Dijital skor tabloları, online turnuvalar, dünya sıralamaları, sosyal medya paylaşım entegrasyonları gibi unsurlar, oyuncuların birbirleriyle çevrimiçi ortamda da bağ kurmasını sağlar. Bu durum, sporun sosyal yönünü genişletir ve daha önce hiç karşılaşmamış bireylerin bile sanal ortamda ortak bir deneyim üzerinden etkileşime geçmesine olanak tanır (Gao ve ark., 2021).

Ayrıca oyun sırasında ve sonrasında yaşanan sosyal geri bildirimler (örneğin arkadaşlardan gelen övgü, dijital ödüller, sıralama artışı) oyuncunun içsel motivasyonunu pekiştirir. Sosyal tanınırlık, özellikle genç kullanıcılar için güçlü bir motivasyon aracıdır (Sailer ve ark., 2017).

Öte yandan, HADO gibi fiziksel e-sporlar, farklı sosyo-kültürel geçmişlere sahip bireyler arasında köprü kurma potansiyeline de sahiptir. Uluslararası turnuvalar, dil bariyerlerini aşan oyun dili, dijital avatarlar ve ortak hedefler, bu sporları kültürel açıdan kapsayıcı hale getirir. Bu bağlamda HADO, sadece teknolojik yenilik değil, aynı zamanda dijital çağda kültürlerarası spor diplomasisinin bir aracı olarak da değerlendirilebilir (Kim & Thomas, 2021).

5.3.Artırılmış Gerçeklik ve HADO’ nun Eğitim Etkileri Üzerine Bulgular

Artırılmış gerçeklik (AR) teknolojisinin spora entegrasyonu yalnızca rekabetçi oyunlar ve fiziksel aktiviteyle sınırlı değildir; aynı zamanda eğitimsel süreçleri destekleme ve rehabilitasyon uygulamalarını dönüştürme potansiyeline de sahiptir. Eğitimde beden farkındalığı, motor becerilerin geliştirilmesi ve grup içi etkileşim gibi hedeflerin desteklenmesinde; rehabilitasyonda ise motor işlevlerin yeniden kazandırılması, motivasyon

artırımı ve tedaviye uyum sağlanmasında AR tabanlı sporlar giderek daha fazla kullanılmaktadır (Chen ve ark., 2020).

Özellikle çocuk ve ergenlerin beden eğitimi derslerinde dikkat eksikliği, motivasyon düşüklüğü ve katılım yetersizliği gibi sorunlar sıklıkla karşılaşılan problemlerdir (Baena-Extremera ve ark., 2016). Bu tür sorunlara çözüm üretmek amacıyla artırılmış gerçeklik destekli spor uygulamaları, eğitim ortamlarına entegre edilmeye başlanmıştır. AR teknolojisi sayesinde öğrenciler, gerçek dünyada fiziksel olarak hareket ederken aynı anda dijital uyarıcılara maruz kalmakta ve bu durum çoklu duyuya hitap eden bir öğrenme deneyimi sunmaktadır (Bacca ve ark., 2014).

HADO gibi fiziksel e-sporlar, beden eğitimi derslerinde farklı yetenek seviyelerine sahip öğrencileri aynı anda aktive edebilme potansiyeline sahiptir. Oyunun oyunlaştırılmış yapısı, öğrencilerin derse aktif katılımını artırırken; puanlama sistemleri, geri bildirimler ve seviye atlama gibi mekanizmalar aracılığıyla öğrenmeye yönelik içsel motivasyonu destekler (Sailer ve ark., 2017).

5.4.Artırılmış Gerçeklik ve HADO 'nun Rehabilitasyon Süreçleri Üzerine Bulgular

Artırılmış gerçeklik destekli sporların bir diğer kritik kullanım alanı ise fiziksel ve nörolojik rehabilitasyon süreçleridir. Özellikle inme, travmatik beyin hasarı, ortopedik ameliyatlara ve nöromotor gelişim bozuklukları gibi durumlarda, geleneksel fizyoterapi yöntemleriyle bireyin tedaviye bağlılığı düşük olabilmektedir. Bu noktada AR tabanlı egzersizler, bireye etkileşimli, motivasyon artırıcı ve kişiselleştirilmiş bir rehabilitasyon ortamı sunmaktadır (Chen ve ark., 2020).

HADO gibi tempolu ve denge gerektiren oyunlar, özellikle denge bozukluğu yaşayan bireyler için denge, refleks ve hareket sürekliliği gibi becerilerin yeniden kazandırılmasına yardımcı olabilir. Ayrıca bazı rehabilitasyon kliniklerinde, dikkat eksikliği ve otizm spektrum bozukluğu gibi durumlarda da artırılmış gerçeklik temelli egzersiz oyunları dikkat süresini artırmak, motor planlama becerilerini geliştirmek ve duygusal uyaranlara adaptasyonu kolaylaştırmak amacıyla kullanılmaktadır (Weiss ve ark., 2014).

6. TARTIŞMA VE ELEŞTİRİLER

Artırılmış gerçeklik tabanlı sporların sahip olduğu tüm bu potansiyele rağmen, karşılaşılan bazı yapısal ve toplumsal zorluklar, bu alandaki gelişimi sınırlamaktadır. Bu zorlukların başında, erişim eşitsizliği ve teknolojik maliyet gelmektedir. HADO gibi sistemlerin oynanabilmesi için gereken AR gözlükleri, sensörler, mobil cihazlar ve özel yazılımlar yüksek maliyetli olduğu için, bu sporlar hâlen birçok birey ve kurum için ulaşılabilir değildir (Liu ve ark., 2020).

Bir diğer önemli sorun ise, bu sporların bazı kesimler tarafından “gerçek spor” olarak görülmemesidir. Geleneksel spor kavramına bağlı kesimler, AR tabanlı sporların fazla dijitalleştiğini ve fiziksel rekabetin yerini "gösteri"ye bıraktığını savunmaktadır (Parry, 2006).

Ayrıca bazı sağlık uzmanları, dijital ekranlara yakın mesafeden uzun süre bakmanın görsel yorgunluk ve denge bozukluğu gibi fizyolojik etkiler yaratabileceğini, özellikle çocuklarda bu etkilerin daha belirgin olabileceğini belirtmektedir (Kim ve ark., 2018). Oyun sırasında

yaşanabilecek kazalar, düşmeler ve hareket koordinasyonu sorunları da göz önünde bulundurulması gereken fiziksel risklerdir.

Artırılmış gerçeklik sporları, yalnızca teknolojik veya fiziksel etkilerle değil; aynı zamanda etik ve toplumsal düzlemde de önemli tartışmalar yaratmaktadır. Bu alandaki en temel etik kaygılardan biri, veri güvenliği ve kişisel mahremiyet ile ilgilidir. AR sistemleri, oyuncuların konumlarını, hareketlerini, performans verilerini ve hatta biyolojik sinyallerini toplamakta; bu veriler çoğu zaman üçüncü taraf yazılımlarla işlenmektedir. Bu durum, veri sızıntısı, izinsiz analiz ve hedefli pazarlama gibi etik sorunlara zemin hazırlamaktadır (Mittelstadt ve ark., 2016).

Bir diğer etik mesele, teknolojiye bağımlılık ve gerçeklikten kopuş riskidir. Oyunlaştırma unsurları, motivasyon artırma amacı taşıırken, bazı kullanıcı gruplarında aşırı bağımlılık ve “kaçış davranışı” gibi psikolojik sorunlara neden olabilir (King ve ark., 2019).

7. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, artırılmış gerçeklik teknolojisinin spora entegrasyonu bağlamında ortaya çıkan yeni nesil spor deneyimlerini HADO örneği üzerinden incelemiştir. Elde edilen bulgular, HADO’nun yalnızca fiziksel bir oyun değil, aynı zamanda hareket, teknoloji, sosyalleşme ve eğlenceyi birleştiren çok katmanlı bir spor pratiği sunduğunu göstermektedir. Gerek fiziksel sağlık göstergeleri (kalp atım hızı, kalori harcaması, motor beceri gelişimi), gerekse bilişsel ve psikolojik etkiler (motivasyon, dikkat, stres yönetimi) açısından HADO gibi AR destekli sporlar, çağın ihtiyaçlarına cevap veren alternatifler olarak öne çıkmaktadır (Benzing & Schmidt, 2018; Melek & Çelik, 2022).

Ancak bu olumlu potansiyele rağmen, bazı sınırlılıkların olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu alanın sağlıklı gelişebilmesi, yalnızca teknolojik yenilikle değil, aynı zamanda sosyo-kültürel, ekonomik ve politik düzeyde bütüncül yaklaşımlarla desteklenmelidir.

AR destekli sporların, özellikle beden eğitimi derslerinde motive edici ve yenilikçi bir araç olarak kullanımı yaygınlaştırılmalıdır. Öğretmenlerin dijital pedagojik yeterliliklerinin artırılması ve okul altyapılarının teknolojiye uygun hale getirilmesi gereklidir (Bacca ark., 2014).

HADO’nun farklı fiziksel yeterlilik düzeylerine göre modifiye edilmiş versiyonları geliştirilerek, engelli bireylerin de bu sporlara katılımı sağlanmalıdır (Meleap Inc., 2023).

Bu alandaki akademik çalışmalar henüz yeterli değildir. Üniversiteler ve enstitüler, AR tabanlı sporların sağlık, eğitim, psikoloji ve sosyoloji gibi çok disiplinli alanlarda uzun vadeli etkilerini inceleyen araştırmaları desteklemelidir.

KAYNAKÇA

Azuma, R. T. (1997). A survey of augmented reality. *Presence: Teleoperators and Virtual Environments*, 6(4), 355–385. <https://doi.org/10.1162/pres.1997.6.4.355>

Baca, A., & Kornfeind, P. (2006). Rapid feedback systems for elite sports training. *IEEE Pervasive Computing*, 5(4), 70–76. <https://doi.org/10.1109/MPRV.2006.91>

Bacca, J., Baldiris, S., Fabregat, R., Graf, S., & Kinshuk. (2014). Augmented reality trends in education: A systematic review of research and applications. *Educational Technology & Society*, 17(4), 133–149.

Baena-Extremuera, A., Granero-Gallegos, A., Bracho-Amador, C., & Pérez-Quero, F. J. (2016). Motivation and motivational climate in physical education: A structural equation model. *Teaching and Teacher Education*, 60, 38–48. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2016.08.011>

Benzing, V., & Schmidt, M. (2018). Exergaming for children and adolescents: Strengths, weaknesses, opportunities and threats. *Journal of Clinical Medicine*, 7(11), 422. <https://doi.org/10.3390/jcm7110422>

Billinghurst, M., Clark, A., & Lee, G. (2015). A survey of augmented reality. *Foundations and Trends in Human-Computer Interaction*, 8(2–3), 73–272. <https://doi.org/10.1561/11000000049>

Carron, A. V., & Brawley, L. R. (2008). *Group dynamics in sport* (3rd ed.). Fitness Information Technology.

Chen, J., Liang, Y., Tang, Y., & Gu, Y. (2020). Augmented reality in education and rehabilitation: A review of recent advances. *Computers in Biology and Medicine*, 122, 103843. <https://doi.org/10.1016/j.compbimed.2020.103843>

Çalışkan, T., & Uyanık, N. (2022). Artırılmış gerçeklik tabanlı egzersizlerin genç bireylerde denge ve çeviklik üzerine etkisi. *Spor Bilimleri Dergisi*, 33(1), 45–58.

Gao, Z., Zhang, P., & Podlog, L. (2021). Physical activity and learning engagement through augmented reality exergames. *Technology, Pedagogy and Education*, 30(4), 509–524. <https://doi.org/10.1080/1475939X.2021.1935791>

HADO Official. (2023). What is HADO? <https://hado-official.com>

Hallal, P. C., Andersen, L. B., Bull, F. C., Guthold, R., Haskell, W., & Ekelund, U. (2012). Global physical activity levels: Surveillance progress, pitfalls, and prospects. *The Lancet*, 380(9838), 247–257. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(12\)60646-1](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(12)60646-1)

Hürriyet. (2024, Eylül 15). Türkiye HADO Milli Takımı bir kez daha Avrupa şampiyonu. <https://www.hurriyet.com.tr/sporarena/turkiye-hado-milli-takimi-bir-kez-daha-avrupa-sampiyonu-42532170>

Kim, J., Lee, S., & Choi, D. (2018). Effects of augmented reality games on physical activity and health-related outcomes in children and adolescents: A meta-analysis. *Journal of Medical Internet Research*, 20(10), e312. <https://doi.org/10.2196/jmir.9586>

Kim, Y., & Thomas, S. (2021). Physical esports: A hybrid sports format for active gameplay. *Entertainment Computing*, 39, 100430. <https://doi.org/10.1016/j.entcom.2021.100430>

King, D. L., Delfabbro, P. H., & Griffiths, M. D. (2019). The convergence of gambling and digital media: Implications for gambling in young people. *Journal of Addiction Research & Therapy*, 10(1), 1–6.

LaViola, J. J., Kruijff, E., McMahan, R. P., Bowman, D. A., & Poupyrev, I. (2017). *3D user interfaces: Theory and practice*. Addison-Wesley Professional.

Liu, C., Yu, X., & Jin, X. (2020). Challenges and opportunities in using augmented reality in education and rehabilitation. *Journal of Educational Technology Development and Exchange*, 13(1), 1–18.

Meleap Inc. (2023). Company overview. <https://meleap.com/en>

Melek, A., & Çelik, S. (2022). Yeni nesil fiziksel e-spor deneyimi: HADO örneği. *Spor Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 188–202. <https://doi.org/10.33468/sobiad.1146378>

Mittelstadt, B. D., Allo, P., Taddeo, M., Wachter, S., & Floridi, L. (2016). The ethics of algorithms: Mapping the debate. *Big Data & Society*, 3(2), 1–21. <https://doi.org/10.1177/2053951716679679>

Parry, J. (2006). Sport and technology: The ethical interface. *Sport in Society*, 9(3), 417–434. <https://doi.org/10.1080/17430430600673457>

Sailer, M., Hense, J. U., Mayr, S. K., & Mandl, H. (2017). How gamification motivates: An experimental study of the effects of specific game design elements on psychological need satisfaction. *Computers in Human Behavior*, 69, 371–380. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.12.033>

Sutherland, I. E. (1968). A head-mounted three dimensional display. *AFIPS '68 (Fall)*, 33, 757–764. <https://doi.org/10.1145/1476589.1476686>

TRT Haber. (2020, Kasım 12). HADO ile teknoloji sporla buluştu. <https://www.trthaber.com/haber/guncel/hado-ile-teknoloji-sporla-bulustu-530108.html>

Weiss, P. L., Kizony, R., & Feintuch, U. (2014). Virtual reality in neurorehabilitation. In M. E. Selzer et al. (Eds.), *Textbook of neural repair and rehabilitation* (Vol. 2, pp. 182–197). Cambridge University Press.

World Health Organization. (2020). Physical activity. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/physical-activity>

Yamazaki, R. (2019). HADO: AR sports as physical digital entertainment. *Journal of Sports Innovation*, 5(2), 33–42.

A BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF ACADEMIC STUDIES ON ART GARDENS

Graduate Student, Ayşenur Baysak

Munzur University

aysenurbaysak09@gmail.com - ORCID ID: 0009-0009-3252-9009

Prof. Dr. Murat DAL

Munzur University

prof.dr.dal@gmail.com - ORCID ID: 0000-0001-5330-1868

ABSTRACT

With the evolving conditions of today's world, individuals who have become increasingly distanced from the natural environment have begun to feel a deeper longing for nature—especially in the aftermath of the pandemic. In this context, the subject of this study, art gardens, emerges as spaces where people interact with nature within a socio-economic balance and where science is produced within a sustainable and innovative ecosystem of entrepreneurial architecture.

This scientific ecosystem supports individuals' participation in recreational activities by offering opportunities in various areas such as sports, culture, art, and social engagement.

This study was conducted using advanced bibliometric analysis methods and is based on data collected from the Scopus database with the aim of serving as a reference for future academic studies. The dataset consists of 126 academic publications related to art gardens published between 1984 and 2025. The analysis investigates the historical development and current trends in the field by examining publication types, annual distribution, languages, country contributions, authorship, institutional affiliations, subject categories, citation counts, keywords, and source titles.

Keywords: Art Garden, Bibliometric Analysis, Scopus Database

SANAT BAHÇELERİ ÜZERİNE AKADEMİK ÇALIŞMALARIN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

ÖZET

Gelişen günümüz koşulları ile beraber doğal çevreden uzaklaşan insan doğaya olan özlemini, özellikle de pandemiden sonra daha fazla hissetmeye başlamıştır. Bununla birlikte, bu çalışmanın konusu olan sanat bahçeleri; insanların sosyo-ekonomik denge içerisinde doğa ile etkileşim kurdukları, içerisinde bilimin üretildiği, sürdürülebilir, yenilikçi girişimcilik ekosistem mimarisi şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Bu bilim ekosistemi sportif, kültürel, sosyal, sanatsal ve birçok farklı alanlarda hizmet vererek bireylerin bu alanlara yönelmelerine ve aktif olarak rekreasyon faaliyetlerine katılmalarına imkan sağlamaktadır.

Bu çalışma gelişmiş bibliyometrik analiz yöntemleri ile sanat bahçelerinin Scopus veri tabanında inceleme yapılarak verilerin toplanması ve bu verilere dayanarak ilerdeki akademik çalışmalara referans olması amacı ile yazılmıştır. Veriler 1984 ve 2025 yılları arasındaki Scopus veri tabanında yayınlanmış olan 126 akademik çalışmadan alınmıştır. Bu analizde; yayınların türleri, yıllara göre değişimi, dil dağılımı, ülkelerin bilimsel üretiminin dağılımı, yazarlar, kurumlar, yayınların kategorilere göre dağılımı, atıf sayısı, anahtar kelimeler ve kaynak başlıkları da dahil olmak üzere ilgili alandaki tarihsel gelişimi ve mevcut eğilimleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sanat Bahçesi, Bibliyometrik Analiz, Scopus Veri Tabanı

1. INTRODUCTION

As Eyüboğlu (1991) stated, the word "garden" is derived from Persian and means a small vineyard. In dictionary terms, it is defined as “a piece of land enclosed by a fence or something similar, where vegetables, flowers, or fruit trees are grown either separately or together” (Püsküllüoğlu, 1995; Aytekin, 2013). Accordingly, it is understood that the first and most essential condition for a garden to exist is the delimitation of an area, separating it from its surroundings. The person inside the garden, although situated within an architectural setting formed with sharp boundaries, still encounters the garden through visual perception.

Gardens can take many forms. They may appear as spaces of tranquility and calm, or as places that revive aspects of wild nature and serve to cultivate the soil or develop agricultural resources.

Gardens are living spaces created by people to become integrated with nature and to be closer to it. Alongside individuals' desire to organize their surroundings, the art of gardening has emerged. This dynamic art has taken shape with its own values, varying according to societies and historical periods. Even though certain elements have been preserved, with advancing technology and evolving demands, the materials used and the designs created have brought about temporal and societal differences.

The design and construction of gardens have long been considered an art in various parts of the world (Pouya et al., 2015). Art gardens have been a reflection of how different cultures have interacted with nature throughout history. Starting from Ancient Rome, through Renaissance Europe, and in traditional gardens of Asia, a strong connection was established between nature and art, blending natural elements with artistic creations. Today, especially with modern and contemporary understandings of art, garden designs have gained a new perspective. In particular, landscape artists combine the aesthetics of nature with man-made artworks, allowing visitors to have both visual and emotional experiences.

Academic studies on art gardens generally examine not only the artistic functions of these spaces but also their psychological and social effects. For example, Miller (1988) analyzed the

emotional effects of art gardens on visitors and emphasized that these gardens support the search for peace and balance in human psychology. Miller (1988) also highlighted the ever-changing nature of gardens over time. While other artworks generally remain static, gardens constantly change depending on the seasons, weather conditions, and maintenance processes. This transformation offers a unique dimension in evaluating gardens as works of art. Time is a part of the garden, and each visit creates a different experience.

Art gardens carry societal meanings beyond mere visual pleasure. These spaces reflect the cultural identities of communities while also encouraging social interaction. The artistic installations within gardens stimulate visitors' cultural and aesthetic senses, creating shared experiences. Art gardens are also shaped in accordance with the principles of sustainable landscape design. These spaces, featuring efficient use of natural resources, eco-friendly materials, and elements of recycling, redefine the relationship with nature and enhance environmental responsibility. The artistic power of gardens is shaped through the interaction between nature and humans. Art gardens combine the organization of nature with human creativity. These gardens offer visitors both a visual and emotional experience by showcasing the harmonious union of nature and art (Figure 1).

Art gardens are spaces that encourage creative thinking, facilitate the reinforcement of community experiences, and make sustainability permanent (Impronta, Deblasio, Fermariello & Fossa, 2021). David Fenner and Ethan Fenner describe art gardens as specially designed spaces where art pieces are exhibited in outdoor environments, combining nature and art, and offering visitors an aesthetic experience. These gardens redefine the perception of art and its relationship with space by integrating sculptures, installations, and other forms of art with the natural landscape.

In summary, art gardens are not only related to aesthetics or art, but also serve as spaces that offer multi-sensory experiences on a psychological level (Yin, Shao, Meng & Hao, 2023). Art gardens, integrated with natural sound and landscape elements, strengthen the emotional and behavioral connections individuals have with their surroundings (Figure 2).

Figure 1. An example of an art garden (URL1)

Figure 2. An example of an art garden (URL2)

2. MATERIAL AND METHOD

Bibliometrics is a research method that involves the numerical analysis of scientific publications. It is used to measure scientific performance and understand knowledge production processes by examining metrics such as the number of publications, citation rates, and author collaborations (Ay, 2024; Mayr & Scharnhorst, 2015; Martínez-López et al., 2018). It serves as an important tool in shaping science policies and evaluating academic success (Al & Sezen & Soydal, 2012). This analysis is used to understand research productivity and interaction.

Bibliometric analysis can be used to assess the impact of individual researchers, research groups, countries, institutions, or journals (Krauskopf, 2018). Through bibliometric analysis, the literature can be explored, and access to the most significant works is provided. Thus, by analyzing previous studies, future research can be directed (Ay & Dal, 2024; Tekin, Burkut & Dal, 2024). We observe that the first example of a bibliometric study in our country was conducted by Özinönü in 1970 (Hotamışlı & Erem, 2014). The bibliometric analysis method, which offers the possibility of conducting analyses in many fields, is frequently preferred today (Acar, 2023).

In order to use bibliometric methods in studies, data is obtained from scientific databases such as Web of Science (WOS), Scopus, Google Scholar, or Dimension (Karasözen et al., 2011; Öztürk et al., 2020; Donthu et al., 2021).

The Scopus database, used as the primary source in this study, is a comprehensive bibliographic database used to analyze research performance, containing thousands of peer-reviewed journals, conference proceedings, and book chapters published worldwide across a wide range of fields, including natural sciences, social sciences, health sciences, and humanities. Access to Scopus is provided only by universities that have a subscription in Turkey (Karasözen et al., 2011).

According to the screening conducted on March 27, 2025, the concept of art garden was extensively examined in this study using the Scopus database. The main objective of the research is to present in detail the relationships between the types of academic publications written on art gardens, the distribution of articles by year, languages, keyword analyses, the most publishing countries, and the distribution of publication types. A total of 126 data entries were obtained by using the keywords "art garden" (All fields) OR "art garden*" (All fields) in the Scopus database. The primary aim of the study is to provide bibliometric data obtained from these analyses as a reference for future studies.

3. FINDINGS

According to the data obtained from the search conducted in the Scopus database on March 27, 2025, a total of 126 academic works were found. The search is up to date and includes academic works published in 2025. The distribution of these academic publications is shown in Figure 3. When examining the types of academic publications, it was observed that the majority of these

works are articles (58). In addition to articles, there are conference papers (24), books (21), book chapters (14), reviews (6), retracted publications (2), and a short survey (1).

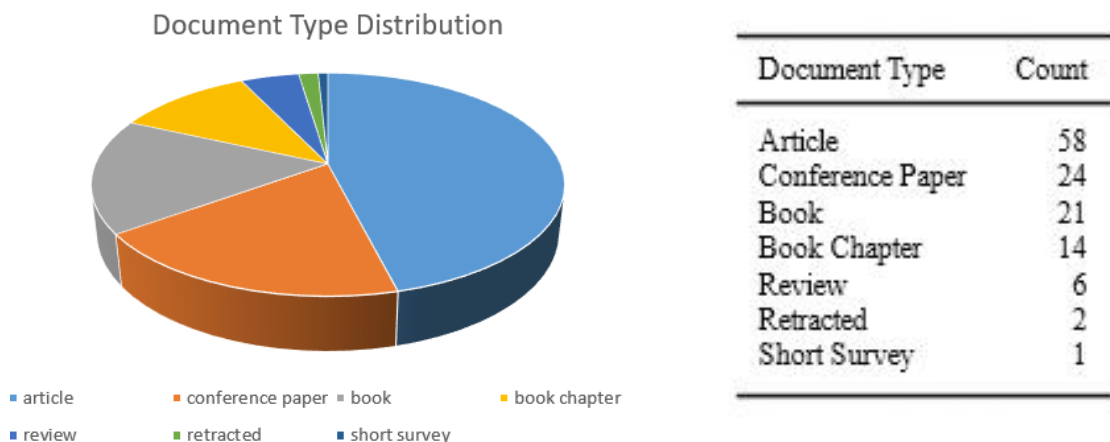

Figure 3. Academic Document Types

When examining the distribution of relevant academic works by year, it was found that the first works were written in 1984. The first article on the subject was “The Impact of Bomarzo,” the first conference paper was “Research on Cultivating Innovative Thinking of Environment Art Students” by Cui (2011), the first book was “The Royal Hunt in Eurasian History” by Allson (2006), the first book chapter was “Horace’s Garden Thoughts: Rural Retreats and The Urban Imagination” by Spencer (2006), the first review was “In opere gotico unicus: The hybrid architecture of Jan Blažej Santini-Aichl and patterns of memory in post-Reformation Bohemia” by Kalina (2010), the first retracted publication was “Analysis on the Application of Information Technology in Comprehensive Art Design in the Digital Scenario Considering Feature Mining Algorithms” by Lu (2022), and the only short survey was “Shattering The Glass Ceiling For Women In Gardening and Landscaping: A Mini-Review” by Sdao et al. (2022).

The distribution and numbers of academic works related to art gardens over the years are shown in Figure 4. Yearly analysis reveals a balanced increase in articles. It is also observed that there were no publications in some years. The number of publications, particularly after 2010, shows a noticeable increase in the field. The year with the most publications was 2022, with 17 publications.

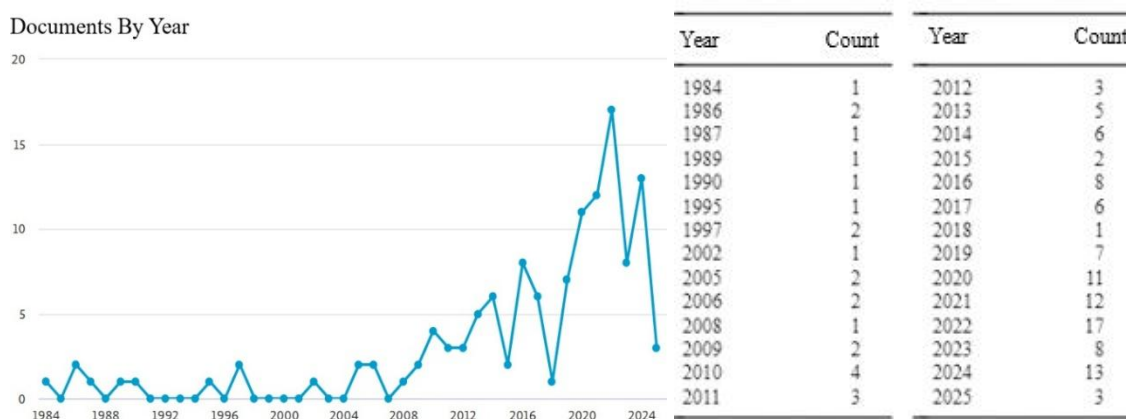

Figure 4. Distribution of academic publications by year

When examining the languages of academic works related to the topic of art gardens, it was found that almost all of them are in English (117 publications). This highlights the use of English as a universal language of communication in academic fields and its prominence in international knowledge sharing. In addition to English, there were publications written in Chinese (3), Ukrainian (1), Russian (1), Polish (1), Korean (1), French (1), Estonian (1), Croatian (1), and Bosnian (1). This distribution emphasizes the necessity of increasing works on art gardens in local languages and underscores the importance of making the topic more inclusive. The language distribution of the articles is shown in Figure 5.

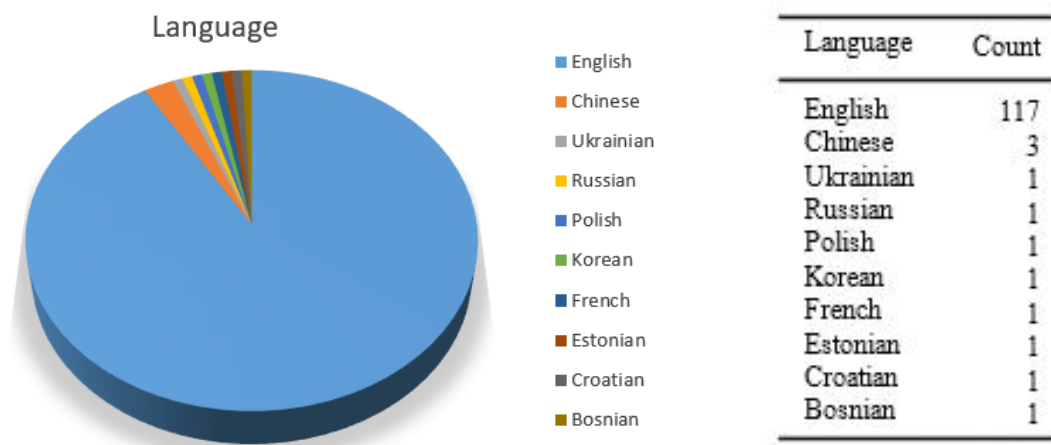

Figure 5. Distribution of ccademic publications by language

According to this analysis, the countries with the most academic publications on the topic are shown in Figure 6. According to this, it can be seen that China has produced the most publications.

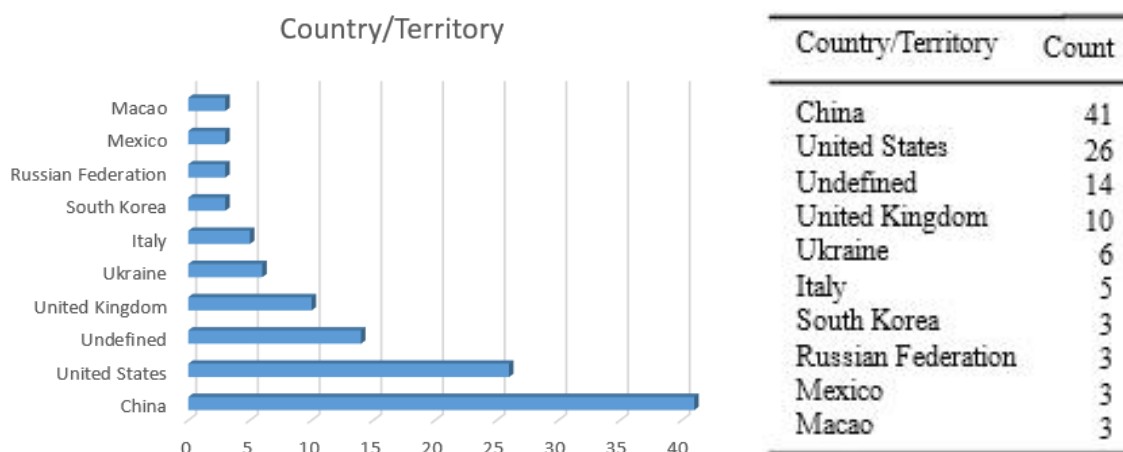

Figure 6. Scientific production of countries/territories

The authors who have published on the related topic in the Scopus database are shown in Figure 7. The authors with the most publications on the topic are listed. A total of 12 authors have published on art gardens, with two publications each.

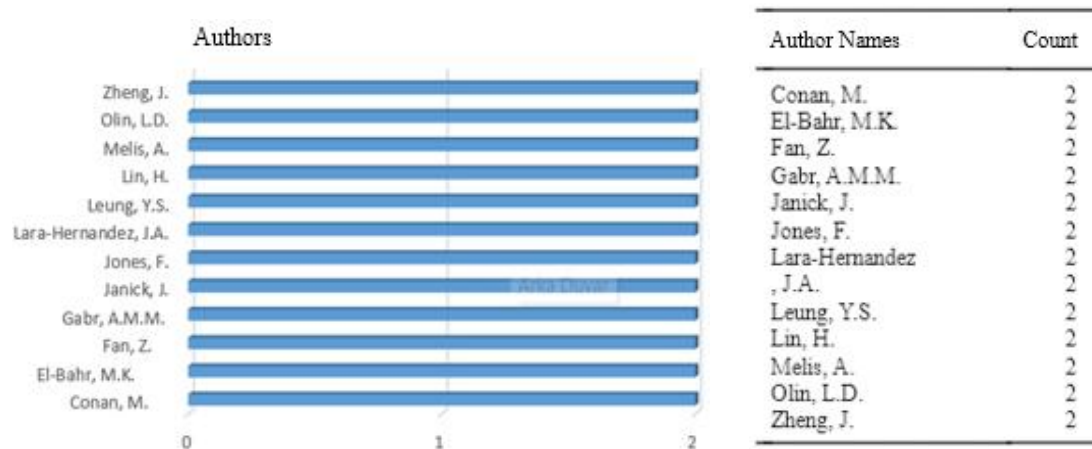

Figure 7. Authors with the most publications on the topic

The institutions to which the authors' academic publications on the research topic belong are shown in Figure 8. According to this, the University of Liverpool, with 3 publications, is the institution with the most publications on the topic. The next 14 institutions each have 2 publications on the research topic.

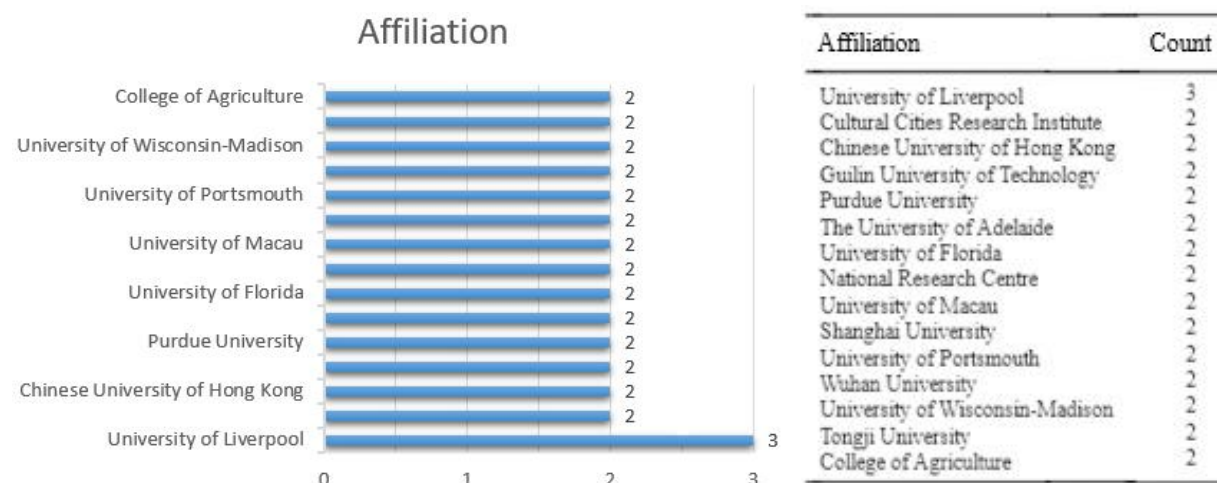

Figure 8. Institutions with the most publications on the topic

When the academic publication categories in the Scopus database were analyzed, the top 10 categories are shown in Figure 9. The analysis reveals that the most publications, with 58 publications, are in the category of Arts and Humanities. Considering the academic publication categories, it can be seen that the related topic is studied across various disciplines and spans a wide field.

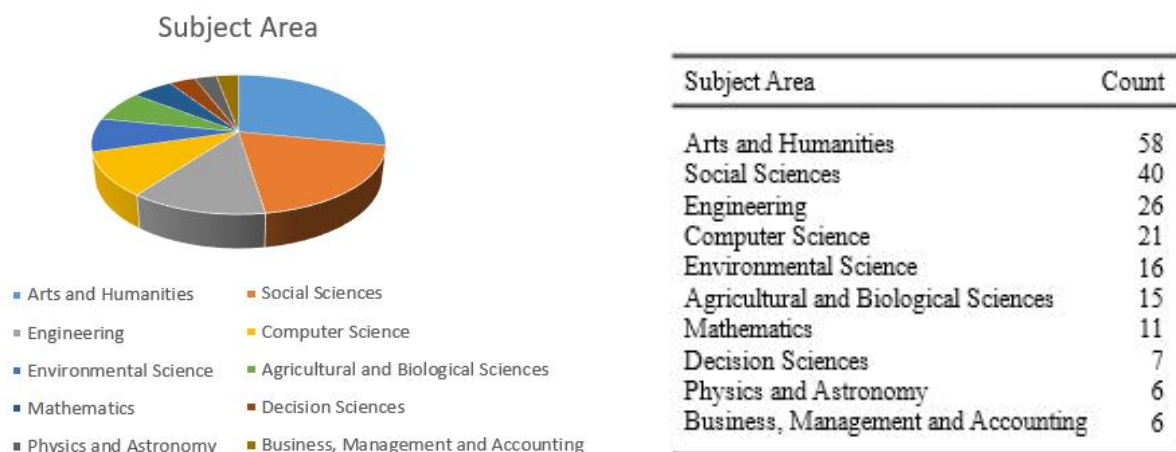

Figure 9. Academic publication categories

A Citation/Document analysis was conducted to identify the most influential academic publications on art gardens and/or garden arts. According to this, the book *The Royal Hunt in Eurasian History* by Allsen, with 204 citations, the article *Sustainable Urban Greening Strategies For Compact Cities in Developing And Developed Economies* by Jim, with 191 citations, the book *The Transnational Beat Generation* by Grace and Skerl, with 33 citations, the book *Composing While Dancing: An Improviser's Companion* by Buckwalter, with 32 citations, and the article *Discovering A New Identity After Brain Injury* by Lorenz, with 28 citations, were identified as the most cited works (Table 1). According to this, it can be seen that the most cited sources on the related topic are generally books.

Author(s) Name, (Year)	Title of Publication	Document Type	Number of Citations
Allsen, (2006)	The Royal Hunt in Eurasian History	Book	204
Jim, (2013)	Sustainable Urban Greening Strategies For Compact Cities in Developing And Developed Economies	Article	191
Grace, Skerly, (2012)	The Transnational Beat Generation	Book	33
Buckwalter, (2010)	Composing While Dancing: An Improviser's Companion	Book	32
Lorenz, (2010)	Discovering A New Identity After Brain Injury	Article	28

Table 1. Most influential academic publications according to citation count

In the works obtained from the search on the topic of art gardens (“art garden” OR “art garden*”) in the Scopus database, the most frequently encountered keywords include

'architecture', 'arts computing', 'design', 'sustainable development', and 'art'(Figure 10). These findings indicate that the concept of art gardens is addressed from an interdisciplinary perspective, particularly examined within the frameworks of architecture, technology, and environmental sustainability.

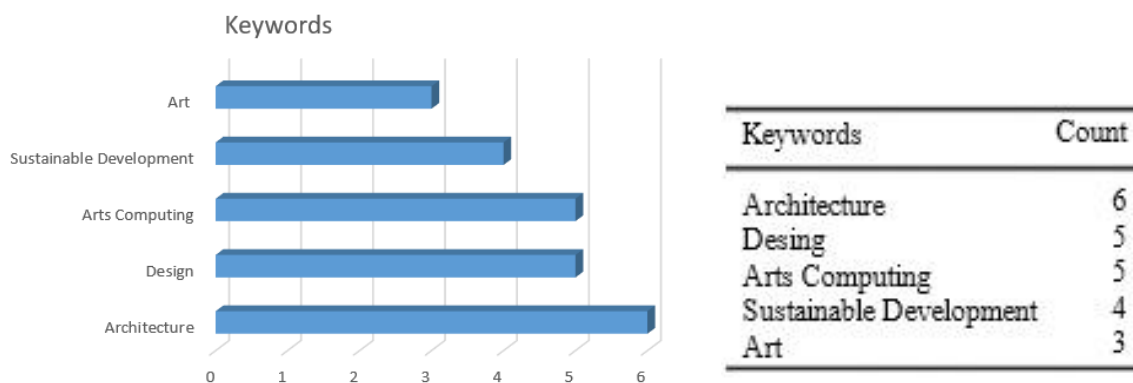

Figure 10. Most frequently used keywords on the related topic

4. CONCLUSION AND EVALUATION

In this context, bibliometric analysis of the publications obtained from the Scopus database has identified academic trends and research gaps related to art gardens. The analysis conducted based on the obtained data has revealed the evolution and development of literature on art gardens over the years. The first academic works on the subject of art gardens and related topics began in 1984, and over time, publications in various formats have diversified and increased, demonstrating that interest in the topic has grown and that different academic disciplines have contributed to this field. The findings show that academic studies on art gardens have significantly increased, especially after 2010. The surge in publications, particularly in 2022, with 17 publications, indicates that interdisciplinary studies investigating the relationship between art and nature are gaining more ground in the academic field. This development parallels the growing interest in environmental awareness and place-based art practices.

When examining publication types, it is observed that the majority of academic publications on art gardens are in article format. However, conference papers, books, and book chapters also occupy an important place, indicating that the topic is approached from various perspectives and that different research methods are being employed.

When the language distribution of the academic works is examined, it is evident that the vast majority are written in English. This shows that English is used as a global communication language in academia, underscoring that English is preferred for academic works to gain universal acceptance and reach a wider audience. However, the presence of a limited number of academic publications in local languages suggests the necessity of increasing research in local languages on art gardens and expanding information sharing in a more inclusive manner in this field.

According to the analysis results, when scientific production by countries/regions is examined, it is found that China has the most academic publications, with 41 publications. The countries

with the most publications are: the United States with 26 publications, the United Kingdom with 10 publications, Ukraine with 6 publications, Italy with 5 publications, Australia with 3 publications, France with 3 publications, Hong Kong with 3 publications, Macao with 3 publications, and Mexico with 3 publications. These data reveal that art garden-themed studies attract global interest but that production varies by country. The high publication activity in China suggests that this topic has become an emerging research field in the Asian region.

The authors with the most publications on art gardens in the Scopus database have made significant contributions to the development of the field. A total of 12 authors, each with two publications, have contributed to the accumulation of knowledge in this area, and these works have enabled art gardens to be explored from different perspectives. This shows that interest in the topic continues to grow, and specialization in the research area is advancing. When citations related to the subject are examined, it is evident that the research has increased, and the academic work in this field has had a significant impact through both books and articles. The citations show that the topic has deepened in the academic literature and that researchers are sharing more information and making additional contributions in this field.

In conclusion, art gardens, an important public space for the social-cognitive and emotional development of individuals in society, hold significant importance in this context. The analysis results show that the number of studies related to the topic is steadily increasing. The highest number of publications (17) was written in 2022. It is aimed that these analysis results will serve as a reference for future academic works.

5. REFERENCES

- Acar, N., *Animasyon Konulu Makalelerin Bibliyometrik Analizi: Dergipark Örneği*, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, 13(2), 1153–1165, 2023.
- Al, U., Sezen, U., & Soydal, İ., *Hacettepe Üniversitesi Bilimsel Yayınlarının Sosyal Ağ Analizi Yöntemiyle Değerlendirilmesi*, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 29(1), 2012.
- Allsen, T. T., *The Royal Hunt In Eurasian History*, University of Pennsylvania Press, 2006.
- Ay, İ., *A Bibliometric Analysis on Smart Home Systems: A Web of Science Based Study*, İçinde D. Ciloğlu (Ed.), III. International Fırat Scientific Research Congress (ss. 114–121). Elazığ: Ases Publications, 2024.
- Ay, İ., Dal, M., *A Study on the Trend of Carbon Footprint Studies in Architecture (2010-2024).*, International Science and Art Congress (ss. 199–206). Kahramanmaraş: Ases Publications, 2024.
- Aytekin, C., *Claude Monet'nin "Nilüfer Bahçesi" Üzerine Eserleri Bağlamında Farklı Kültürlerdeki Bahçe Felsefelerinin Resim Sanatına Etkileri*, Sanatta Yeterlilik Eser Metni, 2013.

- Buckwalter, M., *Composing While Dancing: An Improviser's Companion*, Univ of Wisconsin Press, 2010.
- Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D., Pandey, N. ve Lim, W. M., *How to Conduct a Bibliometric Analysis: An Overview and Guidelines*, Journal of Business Research, 133, 285-296, 2021.
- Eyüboğlu, İ.Z., *Türk Dili'nin Etimoloji Sözlüğü*, Sosyal Yayınlar, 66, 1991.
- Fenner, D. E. W., & Fenner, E., *The Art And Philosophy Of The Garden*, Oxford University Press., 2019.
- Grace, N.M., Skerl, J., *The Transnational Beat Generation*, Springer, 2012.
- Hotamışlı, M., & Erem, I., *Muhasebe ve Finansman Dergisi'nde Yayınlanan Makalelerin Bibliyometrik Analizi*, Muhasebe ve Finansman Dergisi, 63, 1–20, 2014.
- Impronta, R., Deblasio, E., Fermariello, S. & Fossa, G., *Piazza Grande Community Art Garden*, 2021.
- Jim, C. Y., *Sustainable Urban Greening Strategies For Compact Cities in Developing And Developed Economies*, Urban Ecosystems, 16, 741-761, 2013.
- Karasözen, B., Gökkurt Bayram, Ö., & Umut Zan, B., *WoS ve Scopus Veri Tabanlarının Karşılaştırması*, Türk Kütüphaneciliği, 25(2), 238-260, 2011.
- Krauskopf, E., *A bibliometric analysis of the Journal of Infection and Public Health: 2008–2016*, Journal Of Infection And Public Health, 11(2), 224-229, 2018.
- Lorenz, L. S., *Discovering A New Identity After Brain Injury*, Sociology Of Health & Illness, 32(6), 862-879, 2010.
- Martínez-López, F. J., Merigó, J. M., Valenzuela-Fernández, L., & Nicolás, C., *Fifty Years Of The European Journal Of Marketing : A Bibliometric Analysis*, European Journal of Marketing, 52(1/2), 439–468, 2018.
- Mayr, P., & Scharnhorst, A., *Scientometrics And Information Retrieval: Weak-Links Revitalized*, Scientometrics, 102(3), 2193–2199, 2015.
- Miller, M., *The Garden As An Art*, Doctoral Dissertation, University of Michigan, ProQuest Dissertations & Theses Global, 1988.
- Öztürk N., Kurutkan M. N., *Kalite Yönetiminin Bibliyometrik Analiz Yöntemi ile İncelenmesi*, Journal of Innovative Healthcare Practices, 1(1), 1–13, 2020.
- Pouya, S., Demirel, Ö., Kurdoğlu, B. Ç., & Pouya, S., *An Examination of Tabriz Gardens In Iranian Garden Art*, Landscape Research, 40(2), 247–260, 2015.
- Püsküllüoğlu, A., *Türkçe Sözlük*, Yapı Kredi Yayınları, 1995.

Tekin, S., Burkut, E. B., & Dal, M., *Akıllı Şehirler ve Sanat Alanlarındaki Akademik Çalışmaların Bibliyometrik Analizi*, Munzur International Scientific Research And Innovation Congress, 288-297, Ubak Kongre. 2024.

Yin, Y., Shao, Y., Meng, Y., & Hao, Y., *The Effects Of The Natural Visual-Aural Attributes Of Urban Green Spaces On Human Behavior And Emotional Response*, Frontiers in Psychology, 14, 2023.

URL1: <https://tr.pinterest.com/pin/77757531062526348/>, 05.04.2025

URL2: <https://tr.pinterest.com/pin/5559199536224460/>, 05.04.2025

A BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF ACADEMIC STUDIES ON THE SCAMPER METHOD

Graduate Student, Ayşenur Baysak

Munzur University

aysenurbaysak09@gmail.com - ORCID ID: 0009-0009-3252-9009

Prof. Dr. Murat DAL

Munzur University

prof.dr.dal@gmail.com - ORCID ID: 0000-0001-5330-1868

ABSTRACT

The SCAMPER method is an effective thinking technique that supports creative thinking and promotes the generation of innovative ideas. This technique aims to lead to results through a sequence of specific cognitive steps. Each of these steps represents a distinct mode of thinking: replacing an element with another (Substitute), combining two elements (Combine), adapting an existing idea to a new context (Adapt), modifying, reducing, or enlarging features (Modify, Minify, Magnify), using an element for different purposes (Put to other uses), removing unnecessary components (Eliminate), and reversing or rearranging the structure (Reverse, Rearrange). The acronym SCAMPER is derived from the initials of these steps. This study presents a bibliometric analysis of academic publications on the SCAMPER method. Within the scope of the research, 1507 academic publications were identified in the Scopus database using the keywords “SCAMPER” (All fields) OR “SCAMPER*” (All fields). The dataset covers the years between 1939 and 2025. A literature review was conducted based on these keywords, and the historical development and current trends of academic studies on the subject were examined through data such as the distribution of publications by year, language, publication type, author, country, institution, and category. The findings aim to provide researchers with a comprehensive overview of the literature in this field and to establish important reference points for future studies.

Keywords: SCAMPER Method, SCAMPER Technique, Bibliometric Analysis, Scopus Database

SCAMPER METODU ÜZERİNE YAPILAN AKADEMİK ÇALIŞMALARIN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

ÖZET

SCAMPER metodu, yaratıcı düşünmeyi destekleyerek yenilikçi fikir üretimini teşvik eden etkili bir düşünme yöntemidir. Bu teknik, belirli düşünsel adımlar üzerinden ilerleyerek sonuca götürmeyi hedefler. Her biri belirli bir düşünme şeklini temsil eden bu adımlar; bir öğeyi başka bir şeyle değiştirme (Substitute), iki öğeyi bir araya getirme (Combine), mevcut bir fikri yeni bir bağlama uyarlama (Adapt), özellikleri değiştirme, küçültme ya da büyütme (Modify,

Minify, Magnify), farklı işlevlerde kullanma (Put to other uses), gereksiz unsurları çıkarma (Eliminate) ve yapıyı tersine çevirme ya da yeniden düzenleme (Reverse, Rearrange) gibi yönelimlerden oluşmaktadır. Bu adımların baş harfleri ile de SCAMPER ortaya çıkmaktadır. Bu çalışma, SCAMPER metodu konusundaki akademik yayınların bibliyometrik analizini sunmaktadır. Araştırmada Scopus veri tabanında “SCAMPER” (All fields) OR “SCAMPER*” (All fields) anahtar kelimeleri aratılarak 1507 adet akademik yayın bulunmuştur. Veriler 1939 ve 2025 yılları arasını kapsamaktadır. Bu anahtar kelimelerin literatür taraması yapılmış olup ilgili konu üzerine yapılan akademik çalışmalardan elde edilen verilerle yayınların yıl, dil, yayın türü, yazar, ülke, kurum ve kategorilere göre dağılımı da dahil olmak üzere tarihsel gelişimi ve mevcut eğilimleri incelenmiştir. Elde edilen bulgular ile araştırmacılara bu alandaki literatürün kapsamlı bir görünümünü sunulmakta ve gelecekteki çalışmalar için önemli referans noktaları oluşturması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: SCAMPER Metodu, SCAMPER Tekniği, Bibliyometrik Analiz, Scopus Veri Tabanı

1. INTRODUCTION

The Turkish Language Association (2019) defines creativity as an innate ability present in every individual. The verb “create” in English derives from the Latin word *creare*, which carries meanings such as producing or bringing new things into existence. Relatedly, the Latin term *crescere*, meaning “to arise” or “to come forth,” reflects another conceptual root that explains the nature of the creative process (Leski, 2017; Akgül & Yılmaz, 2023).

In the past, creativity was considered a special talent bestowed by an external force and thought to be possessed only by certain individuals. Over time, this view evolved into the belief that creativity belonged to a limited group with fixed and undevelopable mental attributes. Today, however, a more flexible understanding has gained acceptance—one that acknowledges creative potential as an innate trait that can nonetheless be developed through proper education and experience (Freiman, 2009; Özyaprak, 2016). In other words, although creativity is a cognitive and performative phenomenon that exists from birth, it can be cultivated. Methods supported by creative thinking skills and educational practices contribute to the development of this potential.

Various methods are commonly used, especially in the field of education, to foster creative thinking. Techniques such as SCAMPER, attribute listing, morphological synthesis, brainstorming, analogy, creative problem-solving, and the six thinking hats method are among the creativity techniques utilized (Davis & Rimm, 2004). Creativity-based educational programs in which these techniques are implemented aim to raise awareness about creative thinking in individuals and make creative processes more accessible, thereby supporting creativity.

The subject of this study, the SCAMPER method—also referred to as the SCAMPER technique—is one of the approaches used in creative thinking. Critical thinking, rather than accepting existing conditions and their outcomes as they are, supports the development of personal emotions and thoughts. In this context, the SCAMPER technique plays a significant

role in generating different ideas and alternative solutions. This method aims to guide idea production through multiple outcomes (De Bono, 2000). The SCAMPER technique enables the listing of predetermined approaches before proposing new ideas. The method is referred to as “Directed Brainstorming.” It was originally introduced by Alex Osborn in 1953 and later developed by Bob Eberle in 1971 (Eberle, 1996). The name SCAMPER is derived from the initials of the steps that make up its structure. Each letter in this sequence represents one of nine questions designed to approach a topic, situation, or problem from a different perspective.

These are:

Substitute: What materials, objects, methods, or techniques currently in use could be replaced with alternatives?

Combine: Which problems, conditions, components, thoughts, ideas, or opinions can be combined with one another?

Adapt: What can be copied, imitated, or adapted to new conditions?

Modify, Minify, Magnify: Can the color, sound, taste, smell, material, or form of an object or tool be changed? Can the object or tool be made larger, stronger, higher, etc., than originally thought?

Put to Other Uses: Can the object or tool be used in a different area, task, or purpose than its original function?

Eliminate: Which of the previously considered elements can be removed, filtered out, or selected from the ideas?

Reverse/Rearrange: Can the position of parts of a system or object be changed, rearranged, reprogrammed, or reorganized? Can a part be shifted to the front, back, right, left, top, bottom, from inside to outside, or from outside to inside? (Üstündağ, 2014)

The questions included in the SCAMPER technique offer a structured framework that activates individuals’ creative thinking processes. This technique not only facilitates creative thinking but also supports the development of diverse perspectives. Through this support, participants can gain cognitive flexibility, step outside conventional patterns, and explore their potential to generate more original and innovative ideas. At its core, the technique encourages questioning habitual approaches and moving away from ordinary solutions. Each letter represents a different mode of thinking, and the corresponding question patterns enable individuals to develop a multidimensional perspective toward objects or events. In this way, SCAMPER serves not only as a tool for idea generation but also as a cognitive practice that enhances mental flexibility. In this regard, it contributes not only to the emergence of creative potential but also to the transformation of thinking habits (Özyaprak, 2016).

Thanks to its capacity to generate numerous and diverse ideas in a short time, the SCAMPER technique is effectively used not only in the field of education but also across various disciplines, including engineering, health, business, and design (Buser et al., 2011).

2. MATERIAL AND METHOD

Bibliometrics is an interdisciplinary research method focused on the numerical analysis of scientific publications. By analyzing publication counts, author numbers, keywords, etc., research on the relevant topic is examined, and future advancements in scientific and technological fields are forecasted (Mayr & Scharnhorst, 2015; Martínez-López et al., 2018; Girard-Perier et al., 2020; Ay, 2024). It serves as an important tool for identifying scientific paths and evaluating current academic achievements (Al & Sezen & Soydal, 2012). This analysis identifies the productivity of the conducted research and, consequently, the interactions related to it.

Bibliometric analysis is a widely used method for measuring the impact of researchers, research groups, countries, institutions, and journals (Krauskopf, 2018). This method enables the scanning of the literature and the identification of the most important works. In this way, the evaluation of previous studies can shed light on future research (Ay & Dal, 2024; Tekin, Burkut, & Dal, 2024a). This method relies on a reliable methodology based on the research topic and requires datasets obtained from relevant databases (Dal et al., 2023; Tekin et al., 2024b).

Bibliometric analysis serves as a research methodology aimed at comprehending global research trends within a specific field, drawing on the outputs of academic publications sourced from databases like Scopus or Web of Science (WoS). This approach differentiates between two distinct types of academic research, namely review papers and bibliometric analyses, which primarily focus on discussing the conclusive results of a particular subject (Alsharif et al., 2020).

To collect bibliometric data, scientific databases such as Web of Science (WOS), Scopus, Google Scholar, and Dimension are utilized (Karasözen et al., 2011; Öztürk et al., 2020; Donthu et al., 2021). The Scopus database, primarily used in this study, is a comprehensive bibliographic data source containing peer-reviewed journals, conference papers, and book chapters published worldwide in fields such as natural sciences, social sciences, health sciences, and humanities. In Turkey, access to Scopus is only available through subscribing universities (Karasözen et al., 2011).

In this study, bibliometric analysis, a quantitative research method, is employed to extensively investigate academic publications related to the SCAMPER method in the Scopus database. The data search conducted via Scopus encompasses all studies published up to 29.03.2025. The primary aim of the research is to thoroughly present the types of academic publications previously written on SCAMPER, the distribution of articles over the years, languages, keyword analyses, the most publishing countries, and the relationships between publication type distributions. A total of 1507 records were obtained by using the keywords “SCAMPER” (All fields) OR “SCAMPER*” (All fields) in the Scopus database. The main objective of this study is to provide a reference for future studies through the bibliometric data obtained from these analyses.

3. FINDINGS

According to the data obtained from the search conducted in the Scopus database, a total of 1507 academic works were found. The distribution of these academic publications is shown in Figure 1. When examining the types of academic publications, it was observed that the majority of these works were articles (864 items). Apart from articles, there were also conference papers (348 items), reviews (112 items), book chapters (90 items), books (70 items), notes (7 items), editorial materials (5 items), short surveys (3 items), retracted publications (2 items), letters (2 items), corrections (2 items), and conference evaluations (2 items). When the distribution of the related academic works by year was examined, it was determined that the first study was conducted in 1939. In this context, the first article related to the topic was titled “Wattled Pigs in Panama.” The first conference paper was written by Agnew (1981) and titled “Manufacturing Oriented Cad Optimizes Circuits For Production.”

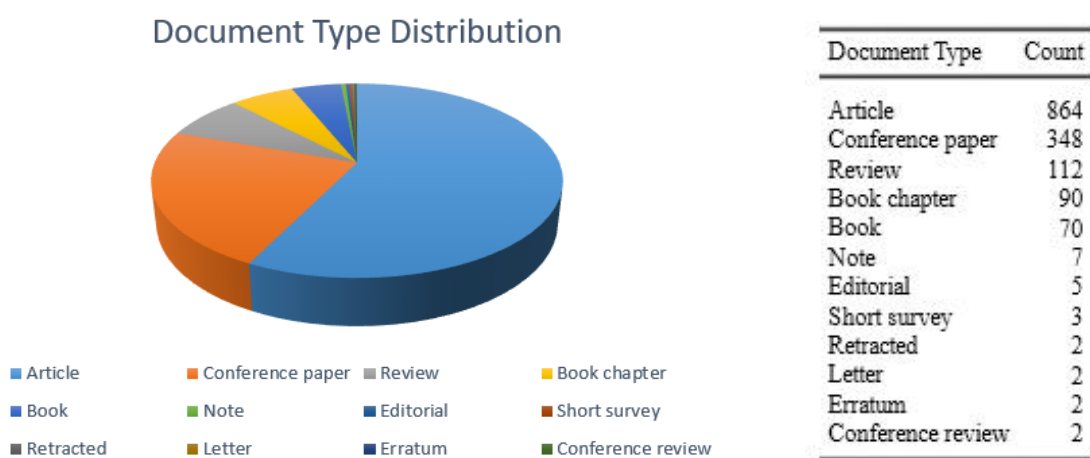

Figure 3. Academic Document Types

The distribution of academic works written on SCAMPER by year is shown in Figure 2. When looking at the data on a yearly basis, it can be said that the articles exhibit a balanced increasing trend. The year 2024, with 148 articles written, was the year with the highest number of publications. Up until the research date in 2025, 35 publications related to the topic have been published. When examining the number of publications, it can be stated that there has been a continuous increase since the early 2000s.

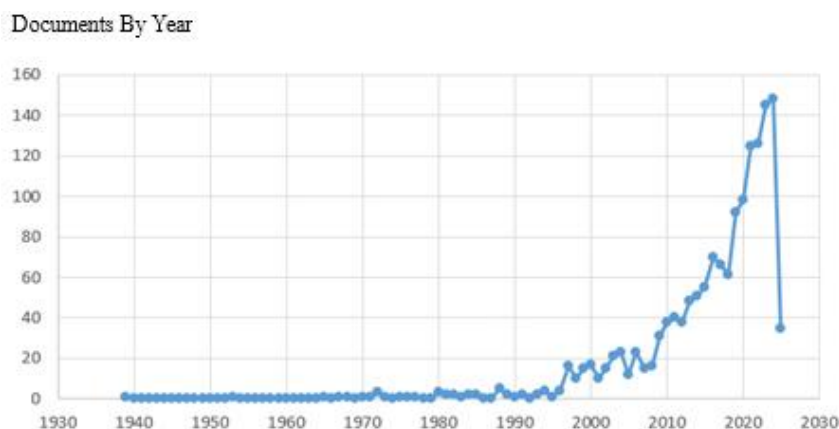

Figure 2. Distribution of academic publications by year

When examining the languages of academic works published on the SCAMPER method, it is observed that almost all of them are in English (1460 articles). This emphasizes the use of English as a universal communication language in the academic field and its prominence in international knowledge sharing. In addition to English, there are 15 articles in Spanish, 9 in Italian, 9 in Chinese, 4 in Russian, 3 in Portuguese, 2 in Turkish, 2 in Japanese, 2 in German, 2 in French, 1 in an unspecified language, 1 in Persian, 1 in Korean, 1 in Danish, and 1 in Arabic. This distribution highlights the necessity of increasing studies on SCAMPER in local languages and underscores the importance of making this topic more inclusive. The language distribution of academic works is shown in Figure 3.

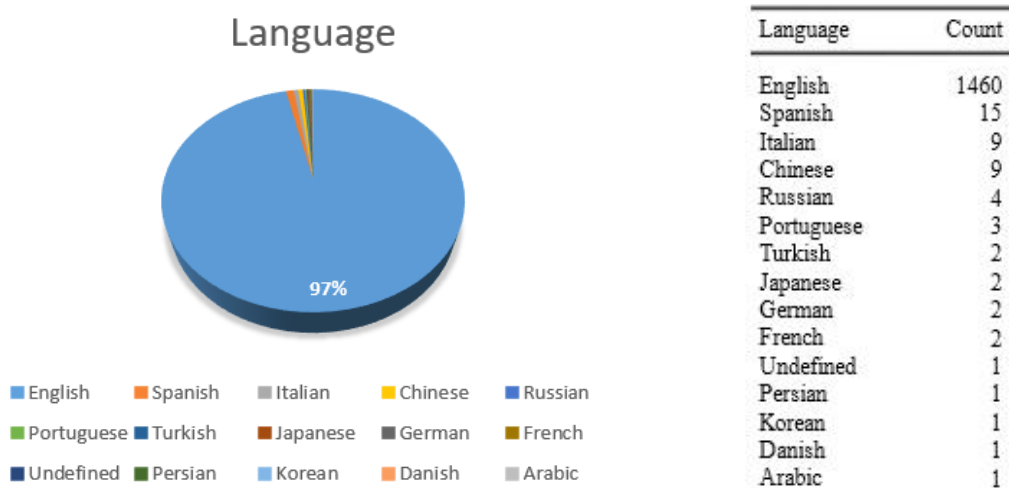

Figure 3. Distribution of ccademic publications by language

According to the research result, the countries with the most academic publications on the subject are shown in Figure 4. Accordingly, the United States has the most publications with 487 publications. Following it are China with 138 publications, the United Kingdom with 100 publications, Italy with 97 publications, Spain with 65 publications, Germany with 64 publications, Indonesia with 58 publications, Tatvan with 55 publications, France with 54 publications, and Australia with 45 publications. This analysis shows the top 10 countries with the most publications on the subject.

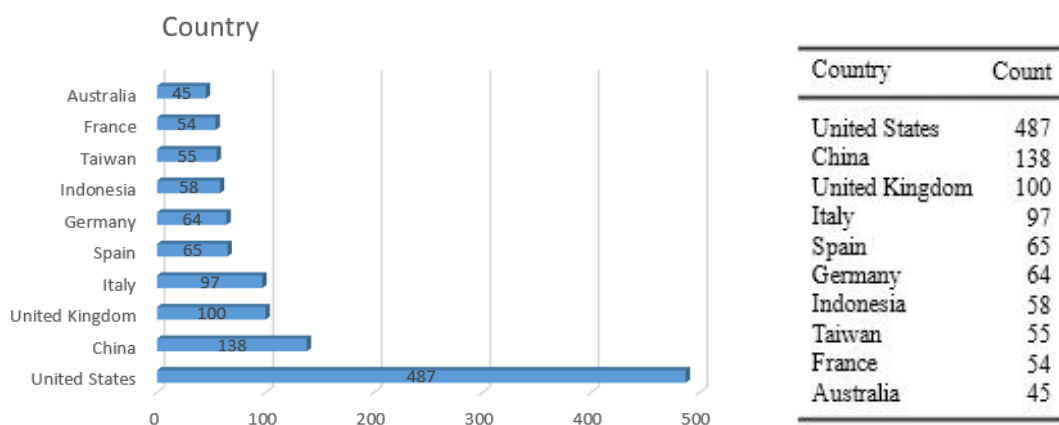

Figure 4. Scientific production of countries

Scopus database shows the authors who have published on the relevant topic in Figure 5. The authors with the most publications on the subject are listed. Camper ranks first with 83 publications.

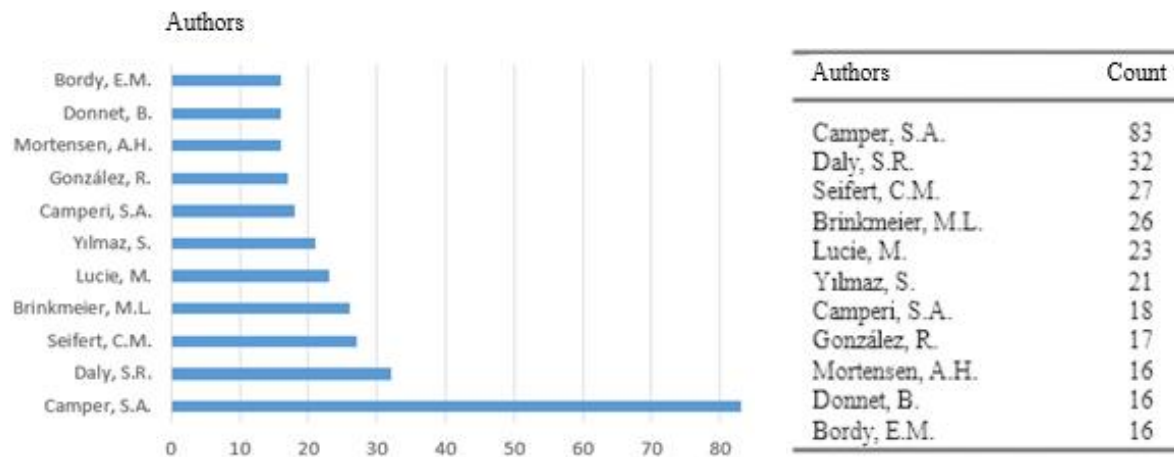

Figure 5. Authors with the most publications on the relevant topic

The institutions to which the authors of the academic publications on the research topic are affiliated are shown in Figure 6. The analysis reveals the top 10 institutions with the most publications on the topic. According to this, the University of Michigan, Ann Arbor, with 96 publications, is the institution with the highest number of publications on the subject.

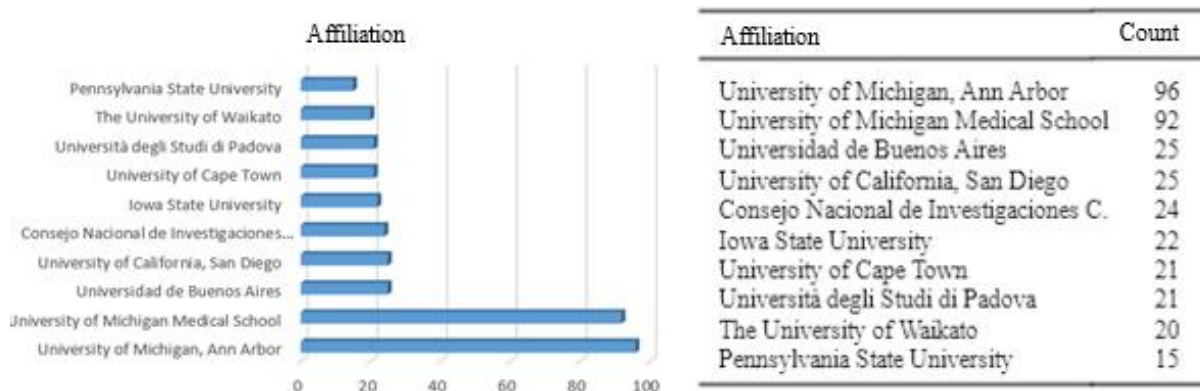

Figure 6. Institutions with the most publications on the relevant topic

When the academic publication categories in the Scopus database were analyzed, the top 10 categories are shown in Figure 7. The search results indicate that the highest number of publications, 427, is found in the Social Sciences category. Considering the academic publication categories, it is evident that the related topic has been studied across different disciplines and spans a wide range of fields.

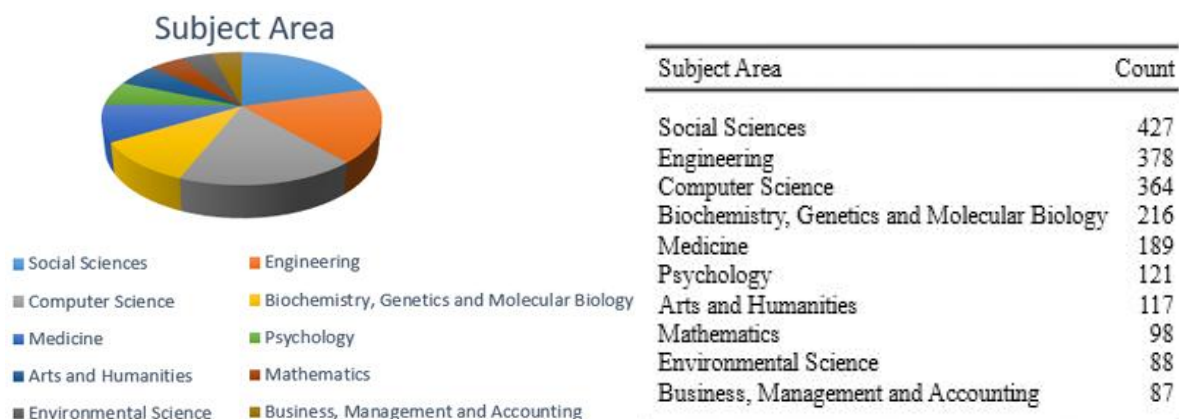

Figure 7. Academic publication categories related to the topic

To identify the most influential academic publications containing the SCAMPER method, a Citation/Document analysis was conducted. According to this, the most cited works include: "The Versatility And Universality Of Calcium Signalling" by Berridge, Lipp, and Bootman with 4829 citations; "Calcium Signalling: Dynamics, Homeostasis And Remodelling" by Berridge, Bootman, and Roderick with 4649 citations; "A Meta-Analysis of 25 Years of Mood-Creativity Research: Hedonic Tone, Activation, or Regulatory Focus?" by Baas, De Dreu, and Nijstad with 1320 citations; "Creativity" by Hennessey and Amabile with 1225 citations; and "Microdomains of Intracellular Ca²⁺: Molecular Determinants And Functional Consequences" by Rizzuto and Pozzan with 995 citations (Table 1). It is observed that the most cited sources related to the topic are primarily critical review articles.

Author(s) Name, (Year)	Title of Publication	Document Type	Number of Citations
Berridge, Lipp, Bootman, (2000)	The Versatility And Universality Of Calcium Signalling	Review	4829
Berridge, Bootman, Roderick, (2003)	Calcium Signalling: Dynamics, Homeostasis And Remodelling	Review	4649
Baas, De Dreu, Nijstad, (2008)	A Meta-Analysis of 25 Years of Mood-Creativity Research: Hedonic Tone, Activation, or Regulatory Focus?	Article	1320
Hennessey, Amabile, (2010)	Creativity	Article	1225
Rizzuto, Pozzan, (2006)	Microdomains of Intracellular Ca ²⁺ : Molecular Determinants And Functional Consequences	Review	995

Table 1. Most influential academic publications according to citation count

4. CONCLUSION AND EVALUATION

In this context, bibliometric analysis of the publications obtained from the Scopus database has identified academic trends and research gaps regarding the SCAMPER method. The analysis conducted based on the obtained data has revealed the evolution and development of the literature on the SCAMPER method over the years. The first academic works on the SCAMPER method began in 1939, and subsequently, different types of publications diversified and increased over time. The increasing number of academic publications on the SCAMPER method, especially from the 2000s onwards, indicates that this method has gained more acceptance across various disciplines. The publication count in 2024 reflects the growing popularity of the method in different fields and the increased interest due to developing technologies.

The bibliometric analysis conducted in the Scopus database has identified a total of 1507 academic publications on the SCAMPER method, indicating an increasing interest in this approach within the scientific community. When examining the distribution of publication types, it was observed that the majority of the publications were in the form of articles, while there were also a significant number of conference papers, reviews, book chapters, and books. This diversity shows that the SCAMPER method is frequently used not only in theoretical research but also in practical applications. Additionally, due to its compatibility with various scientific fields and its support for innovative thinking, the method is widely adopted by researchers in many disciplines, particularly in education. The data obtained reveals that the SCAMPER method has become a powerful tool for interdisciplinary studies and occupies an important place among contemporary scientific approaches.

When analyzing the language distribution of the related academic publications, it was observed that the majority of them were written in English, highlighting the use of English as a global communication language in academic settings. This suggests that English is preferred to ensure universal acceptance and wider dissemination of academic work. However, despite being fewer in number, publications in Spanish, Italian, Chinese, Russian, Portuguese, Turkish, and several other languages indicate that the SCAMPER method has also garnered interest in different cultural and linguistic contexts.

When examining the country distribution of academic publications on the SCAMPER method, it was found that the country with the highest number of publications was the United States, with 487 publications. China, the United Kingdom, Italy, and other European and Asian countries followed. The prominence of the United States can be linked to the widespread use of this method in fields such as innovation, education, and product development, where research and educational centers are more prevalent. The fact that the top 10 countries come from different continents shows that the SCAMPER method has become a globally adopted and applied approach. In this context, the interdisciplinary nature of the method and its flexibility in adapting to different educational and research cultures can be considered key factors that contribute to the increased international academic interest.

The analysis of the author and institutional distribution of academic publications on the SCAMPER method shows that researchers and institutions focusing on this topic have created a certain area of expertise. Camper, S.A. stands out as the author with the most publications,

with 83 publications, followed by Daly, S.R., Seifert, C.M., and Brinkmeier, M.L. This suggests that the method has been systematically and deeply studied by specific research groups. When evaluating the institutional affiliations of the authors, it was found that the institution with the most publications was the University of Michigan, Ann Arbor, with 96 publications, followed by Michigan Medical School, which is also part of the same university. This indicates that research on the SCAMPER method is concentrated in certain academic centers, which are leading in the production of knowledge related to the topic. Furthermore, the fact that the top 10 institutions come from different countries indicates that the method has not only had an impact in specific geographical regions but has also made a global academic impact, supported by a multinational research network.

The bibliometric analysis conducted shows that the SCAMPER method is increasingly gaining attention in the academic literature and is being studied by researchers and institutions from various disciplines. The data on publication language, authors, countries, institutions, and publication types reveals that this method has gained a strong position in both theoretical and applied research and has been widely accepted globally. In this context, the SCAMPER method's structure that encourages creative thinking suggests that it has a broad application potential in fields such as education, engineering, business, and design. These analysis results aim to serve as a reference for future academic studies.

5. REFERENCES

- Akgül, B., & Yılmaz, M., *Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalı Öğrencilerinin Çalışmalarında SCAMPER Tekniğinin Yaratıcılığa Etkisi*, Eğitim Ve Toplum Araştırmaları Dergisi, 10(1), 36-53, 2023.
- Al, U., Sezen, U., & Soydal, İ., *Hacettepe Üniversitesi Bilimsel Yayınlarının Sosyal Ağ Analizi Yöntemiyle Değerlendirilmesi*, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 29(1), 2012.
- Alsharif, A. H., Salleh, N. Z. M., & Baharun, R., *Research Trends Of Neuromarketing: A Bibliometric Analysis*, Journal of Theoretical and Applied Information Technology, 98(15), 2020.
- Ay, İ., Dal, M., *A Study on the Trend of Carbon Footprint Studies in Architecture (2010-2024)*, International Science and Art Congress (ss. 199–206). Kahramanmaraş: Ases Publications, 2024.
- Baas, M., De Dreu, C. K., & Nijstad, B. A., *A Meta-Analysis Of 25 Years Of Mood-Creativity Research: Hedonic Tone, Activation, Or Regulatory Focus?*, Psychological Bulletin, 134(6), 779, 2008.

- Berridge, M. J., Bootman, M. D., & Roderick, H. L., *Calcium Signalling: Dynamics, Homeostasis And Remodelling*, Nature Reviews Molecular Cell Biology, 4(7), 517-529, 2003.
- Berridge, M. J., Lipp, P., & Bootman, M. D., *The Versatility And Universality Of Calcium Signalling*, Nature Reviews Molecular Cell Biology, 1(1), 11-21, 2000.
- Buser, J. K., Buser, T. J., Gladding, S. T., & Wilkerson, J., *The creative counselor: Using the SCAMPER model in counselor training*, Journal of Creativity in Mental Health, 6(4), 256-273, 2011.
- Dal, M., Burkut, E. B., & Karataş, L., *Analysis of Publications on Earthquake Research in Architecture Category and Analysis with R Studio-Biblioshiny Software*, Journal of Architectural Sciences and Applications, 8(Special Issue), 183–197, 2023.
- Davis, G. A., & Rimm, S. B., *Education of the gifted and talented (5th Ed.)*, Allyn and Bacon: Needham Heights, MA., 2004.
- De Bono, E., *New Thinking For The New Millennium*, (No Tittle), 2000.
- Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D., Pandey, N. ve Lim, W. M., *How to Conduct a Bibliometric Analysis: An Overview and Guidelines*, Journal of Business Research, 133, 285-296, 2021.
- Eberle, B., *SCAMPER on: Games for imagination development*, Creative games and activities for imagination development. Prufrock Press Inc., 1996.
- Freiman, V., *Mathematical Enrichment: Problem Of The Week Model*, In R. Leikin, A. Berman, B. Koichu (Eds.), Creativity in Mathematics and the Education of Gifted Students, 367-382, Rotterdam, 2009.
- Gao, Y., Ge, L., Shi, S., Sun, Y., Liu, M., Wang, B., Shang, Y., Wu, J., & Tian, J., *Global Trends And Future Prospects Of E-Waste Research: A Bibliometric Analysis*, Environmental Science and Pollution Research, 26(17), 17809–17820, 2019.
- Girard-Perier, N., Dorey, S., Marque, S. R. A., & Dupuy, N., *Mapping The Scientific Research On The Gamma Irradiated Polymers Degradation (1975–2018)*, Radiation Physics and Chemistry, 168, 108577, 2020.
- Hennessey, B. A., *The Creativity-Motivation Connection*, The Cambridge Handbook Of Creativity, 342-365, 2010.
- Karasözen, B., Gökkurt Bayram, Ö., & Umut Zan, B., *WoS ve Scopus Veri Tabanlarının Karşılaştırması*, Türk Kütüphaneciliği, 25(2), 238-260, 2011.

- Martínez-López, F. J., Merigó, J. M., Valenzuela-Fernández, L., & Nicolás, C., *Fifty Years Of The European Journal Of Marketing : A Bibliometric Analysis*, European Journal of Marketing, 52(1/2), 439–468, 2018.
- Mayr, P., & Scharnhorst, A., *Scientometrics And Information Retrieval: Weak-Links Revitalized*, Scientometrics, 102(3), 2193–2199, 2015.
- Özyaprak, M., *Yaratıcı Düşünme Eğitimi: SCAMPER Örneği*, Üstün Zekâlılar Eğitimi ve Yaratıcılık Dergisi, 3(1), 67 -81, 2016.
- Öztürk N., Kurutkan M. N., *Kalite Yönetiminin Bibliyometrik Analiz Yöntemi ile İncelenmesi*, Journal of Innovative Healthcare Practices, 1(1), 1–13, 2020.
- Rizzuto, R., & Pozzan, T., *Microdomains Of Intracellular Ca²⁺: Molecular Determinants And Functional Consequences*, Physiological Reviews, 86(1), 369-408, 2006.
- Tekin, S., Burkut, E. B., & Dal, M., *Akıllı Şehirler ve Sanat Alanlarındaki Akademik Çalışmaların Bibliyometrik Analizi*, Munzur International Scientific Research And Innovation Congress, 288-297, Ubak Kongre. 2024a.
- Tekin, S., Burkut, E. B., & Dal, M., *Culture And Arts Management: A Bibliometric Analysis Using Software*, Cultural Heritage and Science, 5(1), 62–74, 2024b.
- Üstündağ, T., *Yaratıcılığa Yolculuk Ankara*, Pegem Akademi Yayınları, 56-57., 2014.

GEÇİCİ SÜREKLİLİKTE MEKÂN: ÜRDÜN-ZA'ATARI MÜLTECİ KAMPI

Doç. Dr. Öğretim Üyesi, Senem KAYMAZ

Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

skaymaz@yildiz.edu.tr - ORCID ID: 0000-0001- 8567-2620

Yüksek Lisans Öğrencisi, Burcu KÖROĞLU

Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı

burcu.koroglu@std.yildiz.edu.tr - ORCID ID: 0009-0008-3691-3334

ÖZET

Mülteci kampları; savaş, doğal afetler ve siyasi krizler gibi olağanüstü durumlar sonucunda yerinden edilen mültecilere geçici bir çözüm olarak sunulan mimarlık üretimidir. Ancak bazı mülteci kamplarında geçicilik zamanla birlikte sürekli bir hal alır. Geçicilik ve sürekliliğin iç içe geçtiği mülteci kamplarındaki geçici gerçeklik durumunda mekâna dair algılar ve yer edim süreçleri yeniden şekillenir. Mülteci, mevcut belirsizlik ve zor koşullarla başa çıkmak için kamptaki mekân ile bağ kurmaya çalışır. Mekân, eski yaşamlarına bir bağlanma noktası ya da yeniden yapılanma sürecinin bir parçası olabilir. Artık mekân, fiziksel sınırlarla tanımlanan geçici bir olgu olmanın ötesinde; zaman, sosyo-kültürel, politik, beşeri dinamiklerle şekillenen bir inşa sürecinin katalizörü haline gelir. Devam eden geçicilik hali, mülteci kamplarının mülteciler için başlangıçtaki geçici gerçeklik durumunun ötesine geçerek yeni bir gerçeklik yaratır. Oluşan yeni gerçeklik; mültecinin kamptan önceki yaşamında sürdürdüğü günlük pratiklerin, rutinlerin ve ritüellerin yeniden üretilmesinin/taklit edilmesinin sonucudur.

Mültecinin kampta geçirdiği zamanla birlikte şiddetlenerek somutlaştırdığı yeni gerçeklik, çalışmanın ele aldığı temel problemidir. Çalışma, kamplardaki geçicilik ve geçici süreklilik arasındaki gerilime odaklanmaktadır. Mültecinin kamptan önceki yaşamında süregelen davranışlarının mekânsal karşılıkları Ürdün-Za'atari Mülteci Kampı üzerinden örneklendirilerek anlatılacaktır. Kampın fiziksel ve sosyokültürel yapısını ele alan çalışmalar incelenerek, bu mekânların geçici olmaktan çıkıp nasıl sürekli bir yaşam alanına dönüştüğü analiz edilecektir. Kamptaki sosyal yaşamın ve gündelik pratiklerin mekânsal karşılıkları aranacaktır. Çalışmanın sonucunda, kamplardaki yer yaratma ve kendileme edimlerinin, geçici süreklilik sürecindeki etkileri ele alınarak yalnızca işlevsel olarak değil toplumsal anlamı da üreten bir araç olarak nasıl kullanılabileceği üzerine farklı çıkarımlar yapılabileceği öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Geçicilik, Geçici Süreklilik, Mülteci Kampları, Kendileme, Yer Yaratma Edimi.

BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF SUSTAINABILITY LITERATURE: TRENDS AND FINDINGS OF ACADEMIC PUBLICATIONS WITH SCOPUS DATA

Graduate Student, Juya ERDOĞAN

Munzur University,

Juya3466@gmail.com- 0009-0009-4103-6900

Prof. Dr. Murat DAL

Munzur University

prof.dr.dal@gmail.com - 0000-0001-5330-1868

Lecturer İlhami AY

Hakkari University

ilhamiay@hakkari.edu.tr - 0000-0002-3506-3234

SUMMARY

Sustainability is a multifaceted concept covering environmental, economic, social and cultural dimensions. In today's world where globalisation continues rapidly, the importance of creating sustainability awareness and raising awareness on this issue is increasing day by day. The concepts of sustainability and sustainable development, which we encounter in many fields today, are handled with various definitions in relation to different disciplines. In this context, preserving the cultural heritage of societies and transferring it to future generations is of great importance, and recognising, protecting and maintaining cultural values has become an integral part of sustainability. In this study, the concept of sustainability is analysed through academic studies published between 2020-2024. The bibliometric analysis method was used in the examination process and the data were obtained from the Scopus database. Within the scope of the analysis, the distribution of sustainability-related publications by years, types of publications, languages used, publication categories, number of citations, authors, countries and institutions contributing the most, were evaluated in detail. As a result of the search with the keyword 'Sustainability', a total of 267,376 documents were reached between 2020-2024. In terms of publication types, it was determined that the most preferred format was articles. In the analysis made according to academic fields, it is noteworthy that there are more publications on this subject in the social sciences category. This bibliometric analysis on sustainability reveals the current state of the field and aims to guide future studies. The findings obtained will

serve as a guide for new research in the field of sustainability and will further enrich the knowledge in this field.

Keywords: Sustainability, Bibliometric analysis, Scopus, Academic publications

1. INTRODUCTION

Sustainability is a concept that includes environmental, economic, social and cultural issues. As a matter of fact, this concept was defined by the World Commission on Environmental Development in 1987 as ‘the ability of people to meet and satisfy their current needs without affecting the amount and form of resources that can meet the needs of future generations’ (Hayta, 2009: 144). In this context, preserving and transferring the cultural heritage of societies to the next generations becomes a need for the culture to be known, protected and maintained by the next generations (Pelit & Türkoğlu, 2018). The concept of sustainability basically means ensuring continuity and continuity.

Bibliometric mapping is defined as a discipline that aims to visualise the structure, relationships and dynamics of scientific literature in a particular field and the relationships between different fields, different disciplines, journals, scientists, publications, sources and scientific terms (Ay, 2024a; Burkut & Dal, 2024; Özmen Halis, Ay, et al., 2025; Petrovich, 2020; Tekin et al., 2024).

During bibliometric analysis, the distribution of publication years, publication types, publication languages, publication categories, most influential academic publications, authors, countries, institutions are evaluated (Ay, 2024b; Ay & Dal, 2024; Özmen Halis, Dal, et al., 2025; Tekin, Ay, et al., 2025). Sustainability, as one of today's current issues, reveals its importance in the future and emphasises that it will pave the way for new studies similar to this.

2. METHOD AND MATERIAL

Bibliometric analysis method provides a systematic examination of the data obtained. It works with a reliable methodology based on the research topic and data sets obtained from relevant databases (Ay, Bekler, et al., 2024; Bekler et al., 2024; Dal et al., 2023; Merigó & Yang, 2017; Tekin, Dal, et al., 2025).

Bibliometric analysis examines from a quantitative and objective point of view using secondary data obtained in a digital database (Albort & Riberio, 2016); it can therefore offer a systematic, transparent and reproducible review process and subsequently improve the reliability and quality of the review (Bellis, 2009).

In this study, bibliometric analysis method is preferred as a quantitative research method. In addition, bibliometric analysis stands out as an effective technique for measuring the factors that determine the quality of research. This method depends on a reliable methodology based on the research topic and requires data sets obtained from relevant databases (Dal et al., 2023; Tekin et al., 2024b).

The research was conducted by searching the Scopus database with the keyword ‘sustainability’ from the subject section. As a result of the search between 2020-2024, 267,376 academic publications were reached.

3. FINDINGS

This research on sustainability covers academic publications in the Scopus database between 2020 and 2024. Within the scope of this research, 267,376 academic publications were analysed.

In this study, academic studies in the field of sustainability will be examined through bibliometric analysis method and publications obtained from the Scopus database will be evaluated in terms of citation networks, author collaborations and subject distribution. The findings reveal the main research trends and development areas in the field. The current publications of the research will contribute to the categorisation of past publications.

Figure 1 shows that publications on Sustainability were accessed in the Scopus database between 2020 and 2024. As a result of bibliometric analysis, publications from 267,376 academic databases were identified.

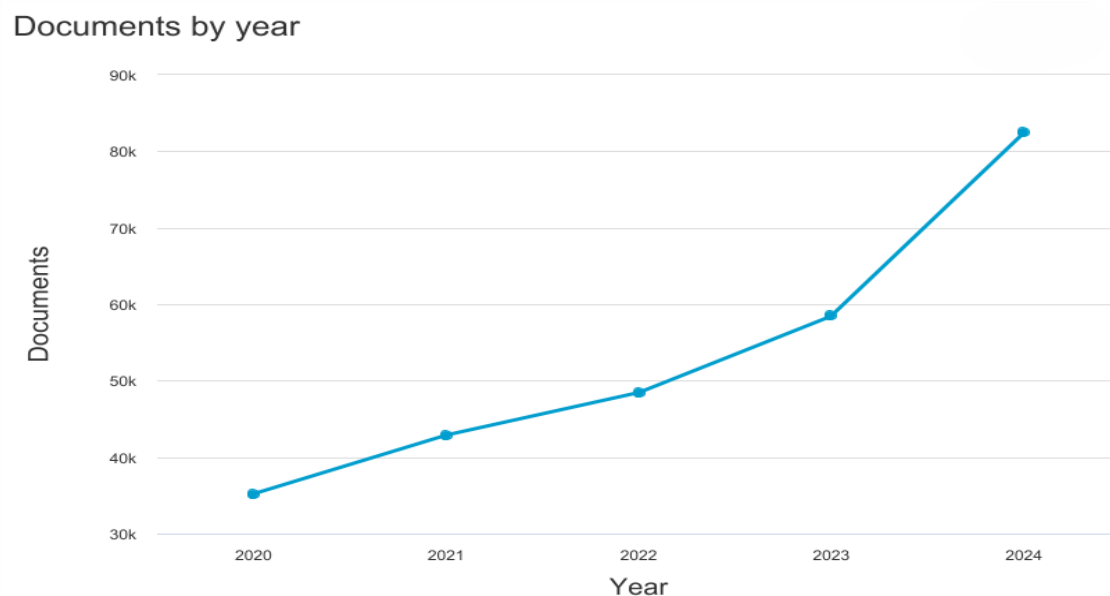

Figure 1. Distribution of academic studies by years

When academic publications on sustainability are analysed, different types of documents emerge. These academic publications are shown in Figure 2. A total of 276,376 academic publications, 172790 articles, 34102 conference proceedings and 25668 book chapters were identified as publication types.

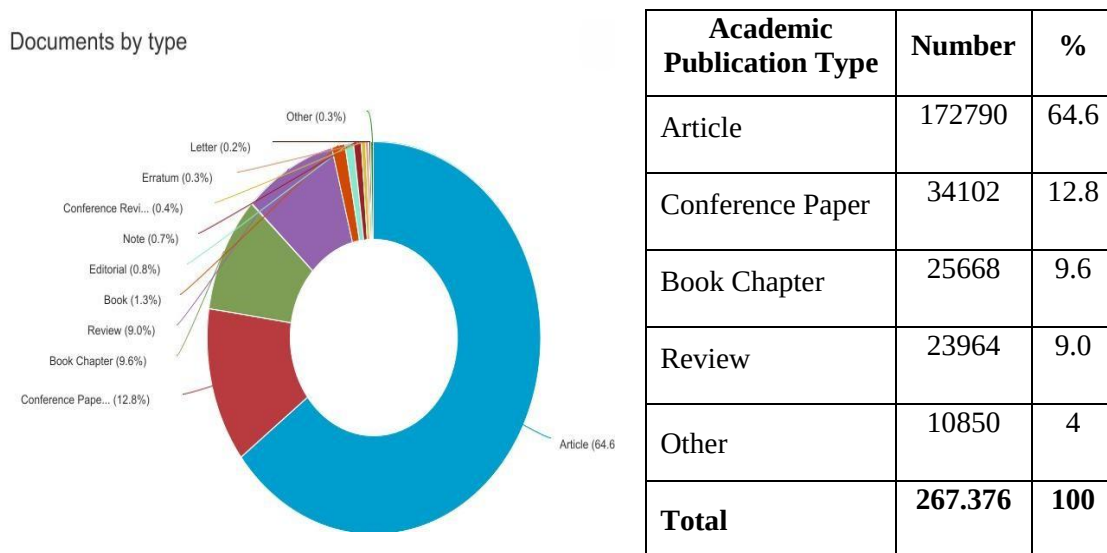

Figure 2. Types of Publication of Academic Studies

When the categories of academic publications on Sustainability are analysed within the scope of the research, the categories in the first 10 fields are shown in Table 1. In the field of sustainability, Environmental Sciences 94326 publications, Social Sciences 78282 publications, Engineering 66136, Energy 52907 publications were identified. Table 1 shows the categories of academic publications in the relevant subject.

Table 1. Categories of academic publications on the related subject

Publication Category	Number	Percent(%)
Environmental Sciences	94326	16.1
Social Sciences	78282	13.4
Engineering	66136	11.3
Energy	52907	9.0
Computer Sciences	44375	7.6
Business, Management and Accounting	39538	6.8
Agricultural and Biological Sciences	34850	6.0
Economics, Econometrics and Finance	25241	4.3
Medicine	17826	3.0
Materials Science	17741	3.0

The 10 most cited articles in the Scopus database related to the research topic are shown in Table 2. The number of citations of the most cited articles is 146 and consists of academic publications published in 2020 and 2022.

Table 2. The most influential articles according to the number of citations

Authors Name, (Year)	Article Name	Document Type	Citation
Avelino, F. (2021)	Theories of power and social change. Power contestations and their implications for research on social change and innovation	Article	165
Bashir, M.F., vd. (2022)	Investigating the role of environmental taxes and regulations for renewable energy consumption: evidence from developed economies	Article	163
Khanfar, A.A.A., vd., (2021)	Applications of blockchain technology in sustainable manufacturing and supply chain management: A systematic review	Article	162
Bocken, N.M.P.,vd. (2021)	Unsustainable business models – Recognising and resolving institutionalised social and environmental harm	Article	160
Morais, E.S., vd. (2020)	Use of ionic liquids and deep eutectic solvents in polysaccharides dissolution and extraction processes towards sustainable biomass valorization	Review	154
Yoo, D.K., vd. (2021)	Adsorptive removal of hazardous organics from water and fuel with functionalized metal-organic frameworks: Contribution of functional groups	Review	153
Tocmo, R.,vd. (2020)	Valorization of pomelo (Citrus grandis Osbeck) peel: A review of current utilization, phytochemistry, bioactivities, and mechanisms of action	Review	152
Dawood, M.A.O., vd. (2021)	Antiparasitic and antibacterial functionality of essential oils: An alternative approach for sustainable aquaculture	Review	151
Turnheim, B., vd. (2020)	Forever stuck in old ways? Pluralising incumbencies in sustainability transitions	Article	151
Ong, H.C.vd. (2021)	Recent advances in biodiesel production from agricultural products and microalgae using ionic liquids: Opportunities and challenges	Review	147

The 10 most influential authors in research on sustainability in the Scopus database are shown in Figure 3. As can be seen in the figure, Adebayo, T.S. is the most influential author with 123

publications in the field of sustainability. Dincer, I. ranks second with 110 publications and Alola, A.A. ranks third with 102 publications.

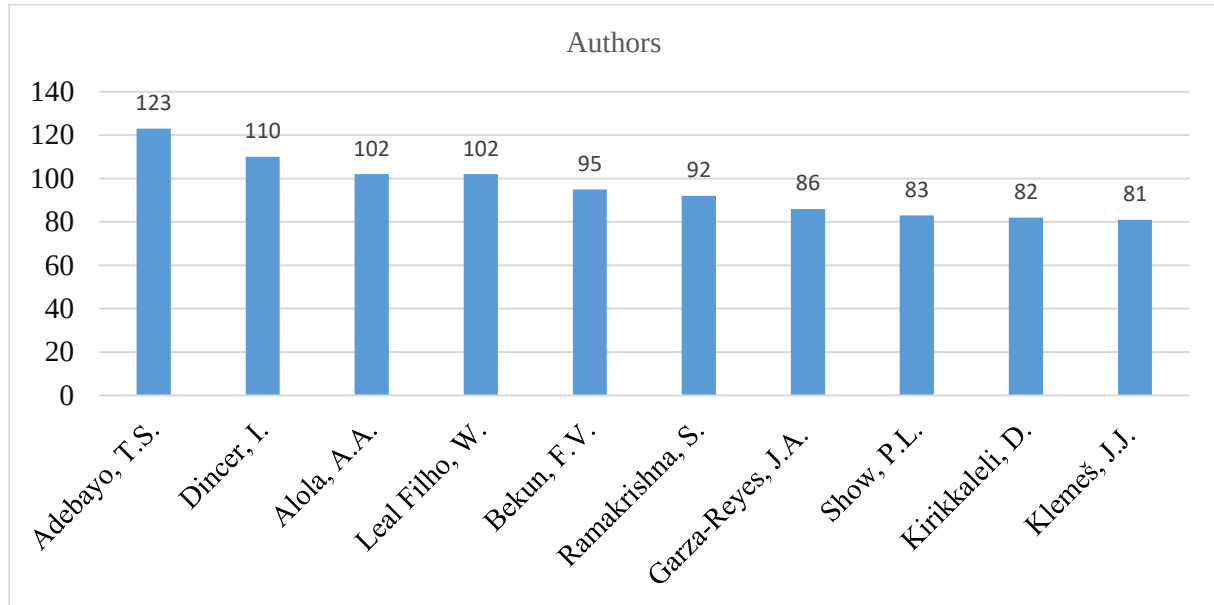

Figure 3. Most Published Authors

China ranks first among the countries with the most broadcasts. China ranks first among the countries with the most broadcasts with 34107 broadcasts. The United States ranks second with 33886 broadcasts. India ranks third with 29929 publications.

Documents by country or territory

Compare the document counts for up to 15 countries/territories.

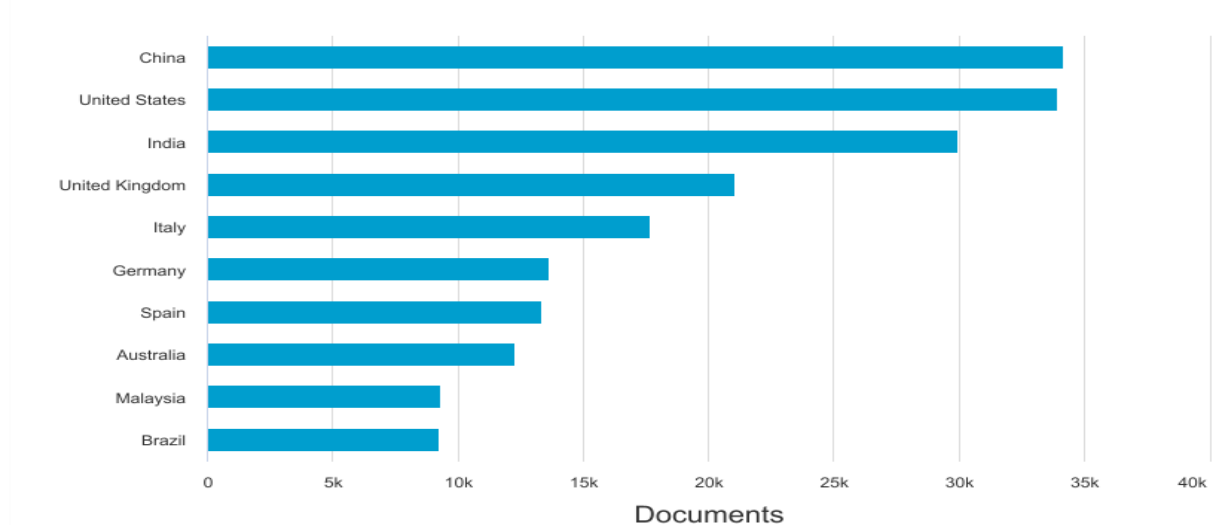

Figure 4. Countries with the most publications

In the bibliometric analysis research, when the documents published by institutions are analysed, the Chinese Academy of Sciences ranks first with 3165 publications. It is followed by the Ministry of Education of the People's Republic of China with 2451 publications and CNRS National Centre for Scientific Research with 1724 publications. Table 3 shows the number of documents published by organisations.

Table 3. Documents Published in Relation to Organisations

Institutions	Documents
Chinese Academy of Sciences	3165
Ministry of Education of the People's Republic of China	2541
CNRS Centre National de la Recherche Scientifique	1724
University of Chinese Academy of Sciences	1429
Wageningen University & Research	1403
Universidade de Lisboa	1258
King Saud University	1250
University of Johannesburg	1248
Universidade de São Paulo	1200
INRAE	1162

When we look at the frequency of use of keywords, ‘Sustainability’ was the most effectively used keyword with 92,631 repetitions. ‘Sustainable Development’ with 60,796 repetitions, ‘Human’ with 19,351 repetitions, “Article” with 18,401 repetitions and ‘Climate Change’ with 13,943 repetitions were the most frequently used effective keywords. Table 4 shows the most effective keywords with their numbers.

Table 4. Most effective keywords

The Most Effective Keywords	Citation
Sustainability	92,631
Sustainable Development	60,796
Human	19,351
Article	18,401
Climate Change	13,943

4. GENERAL EVALUATION AND CONCLUSIONS

In the research conducted within the scope of sustainability, 267,376 academic publications were reached in the document analysis obtained using the Sopus database and a general approach to the current situation was presented within the scope of bibliometric analysis. This

study focuses on the distribution of academic publications indexed according to the Scopus database according to years, publication types, publication authors, most active countries and authors. The research covers academic studies conducted between 2020 and 2024.

When the types of publications are analysed within the scope of this research, it is seen that articles are among the most published types among 276,376 publications. 172790 articles were published.

Within the scope of the research, when the categories of academic publications on sustainability are analysed, Environmental Sciences ranks first in the academic publication category with 94326 publications in the field of sustainability.

The number of citations of the most cited articles in the Scopus database on the research topic is 146 and consists of academic publications published in 2020, 2021 and 2022.

The most influential author in the field of sustainability was Adebayo, T.S. with 123 publications. Dincer, I. ranks second with 110 publications and Alola, A.A. ranks third with 102 publications.

China ranks first among the countries with the most publications. China ranks first among the most publishing countries with 34107 publications.

When we look at the frequency of use of keywords, ‘Sustainability’ was the most effectively used keyword with 92,631 repetitions.

Sustainability is one of today's current issues. Sustainability will further develop and contribute to the literature with the results of this study. It is thought that sustainability will improve access and interaction in society by producing more in every field.

REFERENCES

- Ay, İ. (2024a). Akıllı Ev Sistemleri Üzerine Bibliyometrik Bir Analiz: Scopus Tabanlı Bir Çalışma. In D. Ciloğlu (Ed.), III. International Fırat Scientific Research Congress (pp. 114–121). Ases Publications.
- Ay, İ. (2024b). Sürdürülebilir Kentsel Planlamada Bilimsel Yayınların Eğilimleri: Bibliyometrik Bir İnceleme. In D. Ciloğlu (Ed.), III. International Fırat Scientific Research Congress (pp. 91–99). Ases Publications.

- Burkut, E. B., & Dal, M. (2024). Analysis of Articles on Occupational Health and Safety with Scientific Mapping Techniques in WoS & Scopus Database (2000-2023). *Digital International Journal of Architecture Art Heritage*, 3(1), 1–13.
- Dal, M., Burkut, E. B., & Karataş, L. (2023). Analysis of publications on earthquake research in architecture category and analysis with R studio-biblioshiny software. *Journal of Architectural Sciences and Applications*, 8(Special Issue), 183-197.
- De Bellis, N. (2009). *Bibliometrics and citation analysis: from the science citation index to cybermetrics*. scarecrow press.
- Özmen Halis, E. G., Dal, M., & Ay, İ. (2025). A Bibliometric Study of Artificial Intelligence and Art Research From 1978 to The Present: Scopus Database. In E. Yabalak (Ed.), II. International Perge Scientific Studies Congress (pp. 144–152). Arceng Publications.
- Pelit, E. & Demir, M. & Türkoğlu T. (2018). Kültürel Mirasın Sürdürülebilirliği: Turizm Eğitim Eğitimi Veren Kurum Müfredatları Üzerine Bir İnceleme, *Turizm Akademik Dergisi*, 5 (2), 73-83.
- Petrovich, E. (2020). Science mapping. ISKO Encyclopedia of Knowledge Organization.
- Rey-Martí, A., Ribeiro-Soriano, D., & Palacios-Marqués, D. (2016). A bibliometric analysis of social entrepreneurship. *Journal of business research*, 69(5), 1651-1655.
- Tekin, S., Burkut, E. B., & Dal, M. (2024). Akıllı Şehirler ve Sanat Alanlarındaki Akademik Çalışmaların Bibliyometrik Analizi. In Z. Karaçor, S. Karaçora, B. Güvenek (Eds.), *Munzur International Scientific Research And Innovation Congress* (pp.288–297). Ubak Kongre
- Tekin, S., Burkut, E. B., & Dal, M. (2024). Culture and arts management: A bibliometric analysis using software. *Cultural Heritage and Science*, 5(1), 62–74. <https://doi.org/10.58598/cuhes.1471765>
- Tekin, S., Ay, İ., & Dal, M. (2025). Intersection of Cultural Memory: Bibliometric Analysis of Museum and Music Studies: Scopus Database. In E. Yabalak (Ed.), II. International Perge Scientific Studies Congress (pp. 165–173). Arceng Publications.

BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF CULTURE AND ART LITERATURE: TRENDS AND FINDINGS OF ACADEMIC PUBLICATIONS WITH SCOPUS DATA

Graduate Student, Juya ERDOĞAN

Munzur University,

Juya3466@gmail.com- 0009-0009-4103-6900

Lecturer İlhami AY

Hakkari University

ilhamiay@hakkari.edu.tr - 0000-0002-3506-3234

Prof. Dr. Murat DAL

Munzur University

prof.dr.dal@gmail.com - 0000-0001-5330-1868

SUMMARY

Culture needs language in order to be transmitted from generation to generation. Language, which enables the feelings, thoughts and lifestyles of the society to become concrete, is a basic tool for culture. Culture is the whole of oral and written expressions and material and spiritual values that a nation has created throughout history. Every type of art is fed by the life of the society in which it is produced. Art is a form of communication in which imagination and creativity are used effectively and emotions and thoughts are expressed in aesthetic ways. This form of communication has survived from prehistoric times to the present day and has undergone various changes over time. In this study, the concepts of culture and art are analysed through academic publications made between 2020-2025. The bibliometric analysis method was used in the examination process and the data were obtained from the Scopus database. The criteria taken into account during the analysis included the distribution of publications by year, types of publications, languages used, categories of publications, number of citations, most active authors, countries where studies were conducted and affiliated institutions. A total of 1,037 documents were found as a result of the search with the keywords ‘culture and art’. However, when only those published between 2020 and 2025 are filtered, this number drops to 550 documents. When the distribution according to countries is analysed, it is seen that the most publications are made in China. In terms of publication types, it is understood that the most

preferred format is articles. In the evaluation made according to academic categories, it is noteworthy that there are more intensive studies on culture and art in the field of social sciences. This bibliometric analysis aims to shed light on future studies by revealing the current situation in the field of culture and arts. The findings obtained will guide new researches to be conducted in this field and are also important in terms of further enriching the knowledge in the field of culture and arts.

Keywords: Arts and culture, Bibliometric analysis, Scopus, Academic publications

1. INTRODUCTION

Culture needs language in order to reach from generation to generation; language, which is the means by which the feelings, thoughts and life manifestations of the society become concrete, is also a cultural need (Göçer, 2012). In social sciences, culture refers to the interactions of individuals and communities in areas such as thought, art, education, philosophy and the reflections of these interactions on social heritage and traditions (Tekin, S., Burkut, E. B., & Dal, M, 2024). Art is a field of communication in which imagination and creativity are used effectively and feelings and thoughts are expressed in an aesthetic way. There is art wherever there is a human being. Art is an aesthetic structure that exists beyond the needs that are necessary for human beings to sustain their lives, covers the process of making sense of themselves, and expresses the spiritual world (Dinçeli, 2020).

Bibliometric mapping is defined as a discipline that aims to visualise the structure, relationships and dynamics of scientific literature in a particular field and the relationships between different fields, different disciplines, journals, scientists, publications, sources and scientific terms (Ay, 2024a; Burkut & Dal, 2024; Özmen Halis, Ay, et al., 2025; Petrovich, 2020; Tekin et al., 2024). Bibliometric analysis is based on indicators that it depends on methodology based on reliability related to the research topic and requires data sets obtained from relevant databases (Abdullah and Sofyan, 2023; Burkut and Dal, 2024; Dal et al., 2023). Bibliometric analysis is a technique used to measure the factors that determine the quality of research. Bibliometric analysis is based on indicators that it depends on methodology based on reliability related to the research topic and requires data sets obtained from databases related to the topic (Burkut, E. B., & Dal, M., 2024). During bibliometric analysis, the distribution of publication years, publication types, publication languages, publication categories, most influential academic publications, authors, countries, institutions are evaluated (Ay, 2024b; Ay & Dal, 2024; Özmen Halis, Dal, et al., 2025; Tekin, Ay, et al., 2025). Culture and art, as one of the current issues of today, reveals its

importance in the future and emphasises that it will pave the way for similar new studies. The aim of this study is to reveal the general characteristics of the literature on culture and art and to facilitate the examination of the studies to be carried out in this field constitutes another aim of the research. This research will contribute to the existing publications by categorising the past years and revealing effective studies.

2. METHOD AND MATERIAL

The bibliometric analysis method provides a systematic examination of the data obtained. Bibliometric analysis examines from a quantitative and objective point of view using secondary data obtained in a digital database (Albort & Riberio, 2016); therefore, it can offer a systematic, transparent and reproducible review process and subsequently improve the reliability and quality of the review (Bellis, 2009). Bibliometric analysis method provides a systematic examination of the data obtained. It works with a reliable methodology based on the research topic and data sets obtained from relevant databases (Ay, Bekler, et al., 2024; Bekler et al., 2024; Dal et al., 2023; Merigó & Yang, 2017; Tekin, Dal, et al., 2025).

In this study, bibliometric analysis method is preferred as a quantitative research method. In addition, bibliometric analysis stands out as an effective technique for measuring the factors that determine the quality of research. This method depends on a reliable methodology based on the research topic and requires data sets obtained from relevant databases (Dal et al., 2023; Tekin et al., 2024b).

The research was conducted by searching the Scopus database with the keywords ‘culture and art’ from the subject section. As a result of the search, 550 academic publications were found.

3. FINDINGS

This research on culture and arts covers academic publications in the Scopus database between 2020 and 2025. Within the scope of this research, 550 academic publications were analysed.

In this study, academic studies in the field of culture and arts are analysed through bibliometric analysis method. The publications obtained from the Scopus database will be evaluated in terms of citation networks, author collaborations and subject distribution. The findings reveal the main research trends and development areas in the field. The current publications of the research will contribute to the categorisation of past publications. Figure 1 shows that publications related to the field of culture and arts were accessed in the Scopus database

between 2020 and 2025. As a result of the bibliometric analysis, the data obtained from 550 academic databases.

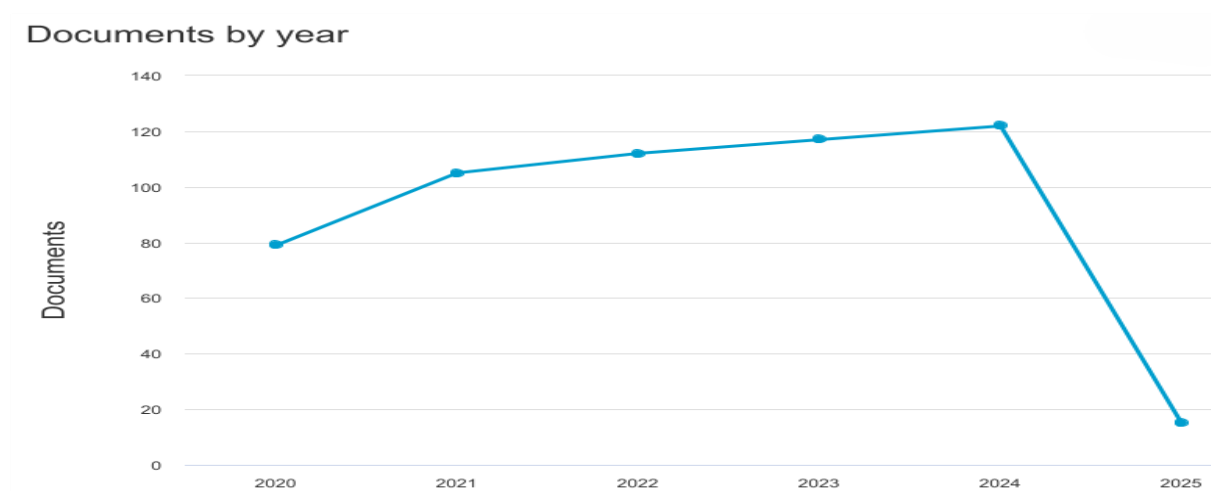

Figure 1. Distribution of academic studies by years

When academic publications on culture and arts are analysed, different types of documents emerge. These academic publications are shown in Figure 2. Among a total of 550 academic publications, 363 articles, 76 conference proceedings and 47 book chapters were identified as publication types.

Documents by type

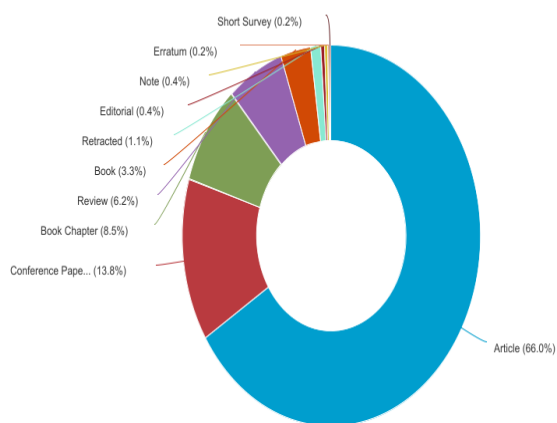

Figure 2. Publication Types of Academic Studies

Within the scope of the research, when the categories of academic publications on culture and art are analysed, the categories in the first 10 fields are shown in Table 1. In the field of culture and arts, 262 publications in Social Sciences, 238 publications in Arts and Humanities, 106 publications in Computer Sciences, 88 publications in Engineering were identified. Table 1 shows the categories of academic publications in the relevant subject.

Table 1. Categories of academic publications

Publication Category	Number	Percent(%)
Social Sciences	262	23.7
Arts and Humanities	238	26.0
Computer Science	106	10.5
Engineering	88	8.7
Environmental Science	40	4.0
Mathematics	37	3.7
Business, Management and Accounting	28	2.8
Economics, Econometrics and Finance	25	2.5
Materials Science	23	2.3
Earth and Planetary Sciences	21	2.1

The 10 most cited articles in the Scopus database related to the research topic are shown in Table 2. In 2021, Cho, J.D, “A study of multi-sensory experience and colour recognition in visual arts appreciation of people with visual impairment” ranks first with 35 citations. In 2020, Kim, Y., et al.'s article “Correlation between preventive health behaviours and psycho-social health based on the leisure activities of South Koreans in the COVID-19 crisis” ranks second with 35 citations. In 2023, Byrkovych, T., et al. “State Policy of Cultural and Art Projects Funding as a Factor in the Stability of State Development in the Conditions of Globalization” ranked third with 33 citations.

Table 2. The most influential articles according to the number of citations

Authors Name, (Year)	Article Name	Document Type	Citation
Cho, J.D. (2021)	A study of multi-sensory experience and color recognition in visual arts appreciation of people with visual impairment	Review	35
Kim, Y., vd. (2023)	Correlation between preventive health behaviors and psycho-social health based on the leisure activities of South Koreans in the COVID-19 crisis	Article	35
Byrkovych, T., vd. (2023)	State Policy of Cultural and Art Projects Funding as a Factor in the Stability of State Development in the Conditions of Globalization	Review	33
Milexk, J. (2023)	Hermann Hesse: Life and art	Book	29
Darda, K.M., vd. (2022)	The role of expertise and culture in visual art appreciation	Article	29
Lee, J. (2022)	A study on the intention and experience of using the metaverse	Article	24
Simonetti, O.,vd. (2021)	COVID-19 and Spanish flu-18: review of medical and social parallelisms between two global pandemics	Review	23
Lv, C., vd. (2022)	SeparaFill: Two generators connected mural image restoration based on generative adversarial network with skip connect	Article	20
Zhang, Y.,vd. (2023)	A cultural geography study of the spatial art and cultural features of the interior of Lingnan ancestral halls in the Ming and Qing dynasties	Article	19
Hong, X.,vd. (2022)	The use of AR to preserve and popularize traditional Chinese musical instruments as part of the formation of the tourist attractiveness of the national art of Guizhou province	Article	17

The 10 most influential authors in research on culture and art in the Scopus database are shown in Figure 3. As can be seen in the figure, the most influential authors on culture and arts are Horban, Y. with 4 publications. Horban is followed by Cho, J.D., Koptseva, N.P. and Skachenko, O. with 3 publications.

Documents by author

Compare the document counts for up to 15 authors.

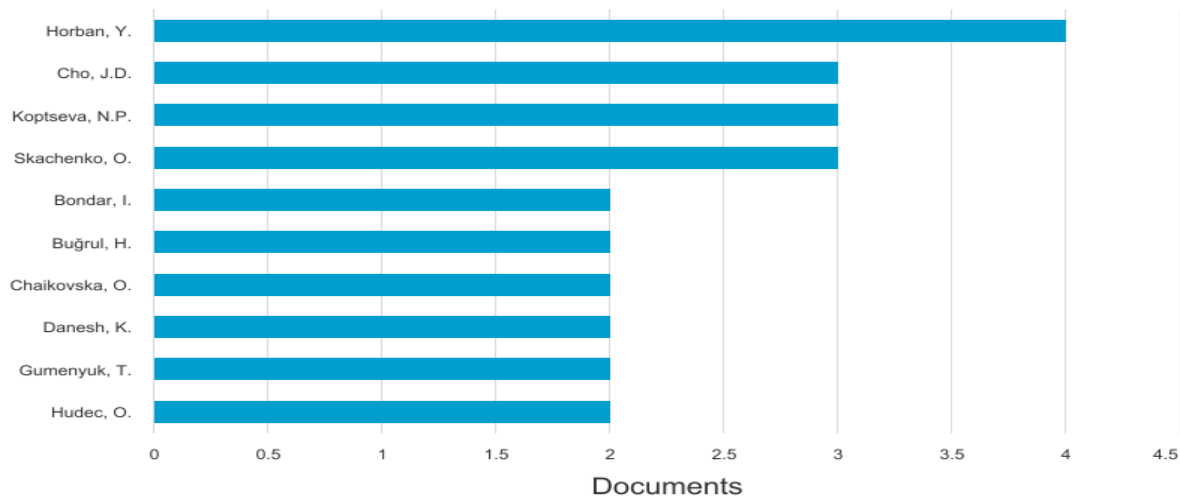

Figure 3. Most Published Authors

China ranks first among the countries with the highest number of broadcasts. China ranks first with 131 broadcasts, Russia ranks second with 65 broadcasts and Ukraine ranks third with 37 broadcasts.

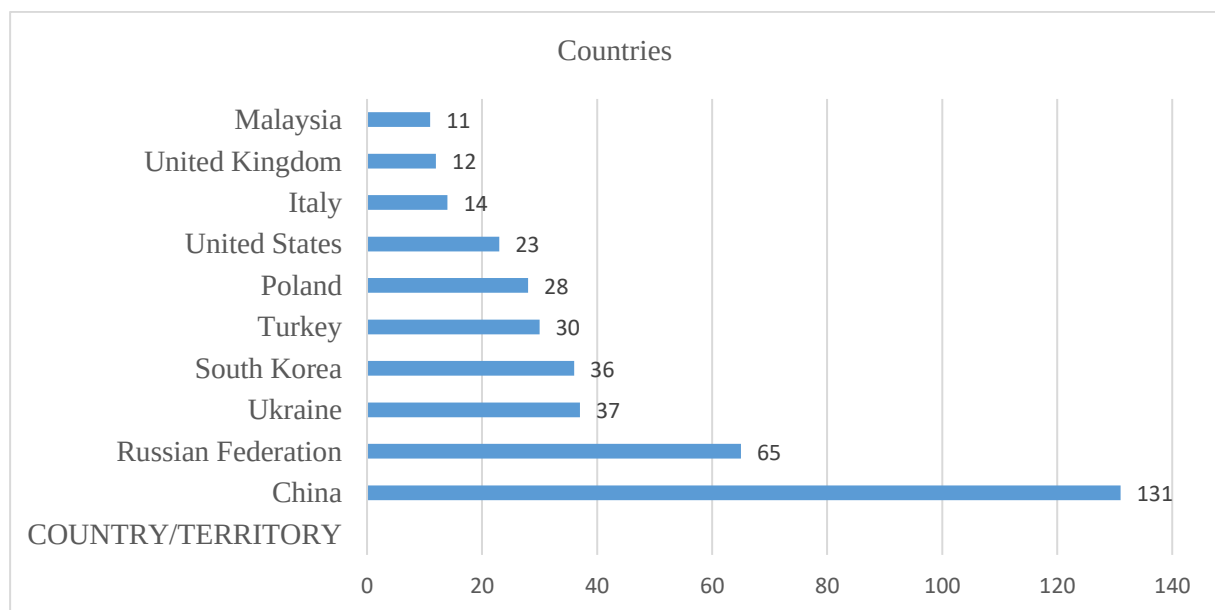

Figure 4. Countries with the most publications

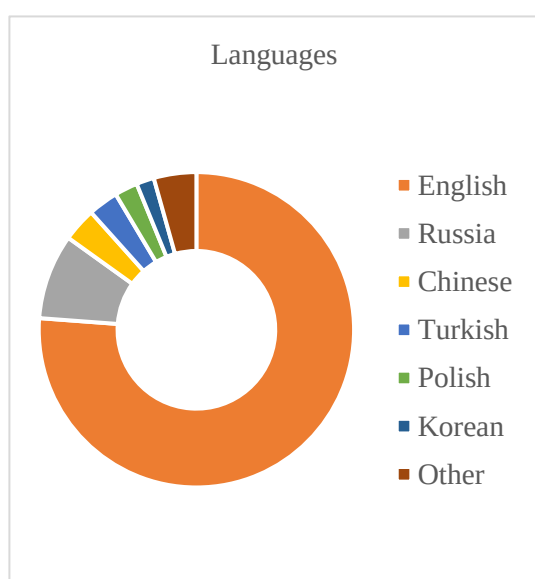
According to the bibliometric analysis of documents published by institutions, Kyiv National University of Culture and Arts ranks first with 20 publications. It is followed by the Russian Academy of Sciences and Siberian Federal University with 6 publications. Table 3 shows the

number of documents published by organisations. Thus, it is seen that there is interest in culture and arts from various countries.

Table 3. Documents Published in Relation to Institutions

Institutions	Documents
Kyiv National University of Culture and Arts	20
Russian Academy of Sciences	6
Siberian Federal University	6
Chung-Ang University	5
Sungkyunkwan University	4
University of Lodz	4
Uniwersytet Jagielloński	4
Saint Petersburg State University	4
Ministry of Education of the People's Republic of China	3
Charles University	3

When we look at the language distribution of research on culture and art, we see that 419 publications are in English, 48 in Russian, 19 in Chinese, 17 in Turkish, 13 in Polish, 10 in Korean and 24 in other languages. In this study, 419 of the total 550 publications were written in English. In this context, the importance of English in terms of international language use is emphasised once again. The language distribution of this study is shown in Figure 5.

Language	Number
English	419
Russia	48
Chinese	19
Turkish	17
Polish	13
Korean	10
Other	24

Figure 5. Language Distribution of Academic Studies

When we look at the frequency of use of keywords, ‘Culture’ was the most frequently used keyword with 28 occurrences. ‘Art’ with 24 occurrences, ‘Arts Computing’ with 20 occurrences, “History” with 19 occurrences, and ‘Traditional Cultures’ with 12 occurrences were the most frequently used keywords. Table 4 shows the most effective keywords by number.

Table 4. The Most effective keywords

The Most Effective Keywords	Citation
Culture	28
Art	24
Arts Computing	20
History	19
Traditional Cultures	12

4. GENERAL EVALUATION AND CONCLUSIONS

In the research conducted within the scope of culture and arts, 550 academic publications were reached in the document analysis obtained by using the Sopus database and a general approach to the current situation is presented within the scope of bibliometric analysis. This study focuses on the distribution of academic publications indexed according to the Sopus database according to years, publication types, publication languages, publication authors, most active countries and authors. The research has a history of approximately five years, covering academic studies conducted between 2020 and 2025.

When the types of publications are examined within the scope of this research, it is seen that 363 articles out of 505 publications are among the most published types. In 2021, Cho, J.D. ‘A study on multisensory experience and colour recognition in visual arts appreciation of visually impaired individuals’ ranks first with 35 citations.

China ranks first among the countries with the highest number of broadcasts. China ranks first with 131 publications, Russia ranks second with 65 publications and Ukraine ranks third with 37 publications.

When the authors are analysed within the scope of bibliometric analysis, Horban, Y. made the most studies on culture and arts with 4 publications. Horban is followed by Cho, J.D., Koptseva, N.P. and Skachenko, O. with 3 publications.

Among the publication categories, Social Sciences ranks first with 262 publications. This is followed by Arts and Humanities with 238 publications and Computer Sciences with 106 publications. When the institutions are analysed in the bibliometric analysis, Kyiv National University of Culture and Arts ranks first with 20 publications. It is seen that publications in this field are mostly published by foreign institutions. When we look at the language distribution of research on culture and art, 419 publications are in English. When we look at the frequency of use of keywords, 'Culture' is the most frequently used keyword with 28 repetitions.

Culture and art is one of the current issues of today. Culture and art will develop further and contribute to the literature with the results of this study. It is thought that culture and art will improve access and interaction in society by producing more in every field.

This study offers important implications for the future of the field in the arts and culture literature. The data show that arts and culture is growing rapidly not only in social sciences but also in interdisciplinary fields such as engineering, computer science, engineering, mathematics, arts and humanities, and environmental science. In the future, more multidisciplinary and international collaborations are expected to contribute to the field.

REFERENCES

- Abdullah, K. H., & Sofyan, D. (2023). Machine learning in safety and health research: a scientometric analysis. *International Journal of Information Science and Management (IJISM)*, 21(1), 17-37.
- Albort-Morant, G., & Ribeiro-Soriano, D. (2016). A bibliometric analysis of international impact of business incubators. *Journal of Business Research*, 69(5), 1775-1779.
- Ay, İ. (2024a). Akıllı Ev Sistemleri Üzerine Bibliyometrik Bir Analiz: Scopus Tabanlı Bir Çalışma. In D. Ciloğlu (Ed.), III. International Fırat Scientific Research Congress (pp.114–121). Ases Publications.
- Ay, İ. (2024b). Sürdürülebilir Kentsel Planlamada Bilimsel Yayınların Eğilimleri: Bibliyometrik Bir İnceleme. In D. Ciloğlu (Ed.), III. International Fırat Scientific Research Congress (pp. 91–99). Ases Publications.
- Ay, İ., Bekler, S., Bekler, B., & Dal, M. (2024). Taş Alterasyonları Konusunda Yapılmış Akademik Çalışmaların VOSviewer Yazılım Programı ile Bibliyometrik Analizi. *Kültürel Miras Araştırmaları*, 5(1), 15–31. <https://doi.org/10.59127/kulmira.1495257>
- Bekler, S., Ay, İ., Dal, M., & Bekler, B. (2024). Bilimsel Bir Bakış: Küresel İklim Değişikliği ve Kültür ve sanat Alanındaki Araştırma Trendleri (1992-2024). In M. Dal (Ed.), *Mimarlıkta Güncel Araştırma, Tasarım ve Yöntem-2024* (pp. 1–24). Livre de Lyon.
- Byrkovych, T., et al. (2023). State Policy of Cultural and Art Projects Funding as a Factor in the Stability of State development in the Conditions of Globalization. *Economic Affairs*. New Delhi, 68(1), pp. 199–211
- De Bellis, N. (2009). Bibliometrics and citation analysis: from the science citation index to cybermetrics. scarecrow press.
- Burkut, E. B., & Dal, M. (2024). Analysis of Articles on Occupational Health and Safety with Scientific Mapping Techniques in WoS & Scopus Database (2000-2023). *Digital international journal of Architecture Art Heritage*, 3(1), 1-13.
- Cho, J.D. (2021). A study of multi-sensory experience and color recognition in visual arts Appreciation of people with visual impairment. *Electronics*, Switzerland, 10(4), pp. 1–37, 470.

- Dal, M., Burkut, E. B., & Karataş, L. (2023). Analysis of publications on earthquake research in architecture category and analysis with R studio-biblioshiny software. *Journal of Architectural Sciences and Applications*, 8(Special Issue), 183-197.
- Darda, K.M., Cross, E.S. (2022). The role of expertise and culture in visual art appreciation. *Scientific Reports*, 12(1), 10666.
- Dinçeli, Duygu. “Yaratıcılık ve Sanat”. sed, 8/1 (2020 Mart): s. 43–55. doi: 10.7816/sed-08-01-05.
- Göçer, A. (2012). Dil-kültür ilişkisi ve etkileşimi üzerine. *Türk Dili*, 729, 50-57.
- Hong, X., Wu, Y.-H. (2022). The use of AR to preserve and popularize traditional Chinese musical instruments as part of formation of the tourist attractiveness of the traditional art of Guizhou province. *Digital Scholarship in the Humanities*. , 37(2), pp. 426–440.
- Kim, Y.-J., Cho, J.-H. (2020). Correlation between health behaviors and psycho- social health based on the leisure activities of South Koreans in the COVID-19 crisis. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 17(11), pp. 1–10, 4066.
- Lee, J. (2022). A study on the intention and experience of using the metaverse. *Jahr*, 13(1), pp 177-192.
- Lv, C., et al. (2022). SeparaFill: Two generators connected mural image restoration based on generative adversarial network with skip connect. *Heritage Science*, 10(1), 135.
- Merigó, J. M., & Yang, J.-B. (2017). A bibliometric analysis of operations research and management science. *Omega*, 73, 37–48. <https://doi.org/10.1016/j.omega.2016.12.004>.
- Mileck, J. (2023). *Herman Hesse: Life and art*. Herman Hesse: Life and Art, pp. 1-397.
- Özmen Halis, E. G., Dal, M., & Ay, İ. (2025). A Bibliometric Study of Artificial Intelligence and Art Research From 1978 to The Present: Scopus Database. In E. Yabalak (Ed.), II. International Perge Scientific Studies Congress (pp. 144–152). Arceng Publications.
- Petrovich, E. (2020). Science mapping. ISKO Encyclopedia of Knowledge Organization.
- Simonetti, O., Martini, M., Armocida, E. (2021). COVID-19 and Spanish flu-18: review of medical and social parallelisms between two global pandemics. (2021). *Journal of Preventive medicine and Hygiene*, 62(3), pp. E613-E620.
- Soysaldı Aysen (1995). Kültür, Sanat ve Beşeriyet İlişkisi. *STD* 2018 Aralık, 305-315.

- Tekin, S., Ay, İ., & Dal, M. (2025). Intersection of Cultural Memory: Bibliometric Analysis of Museum and Music Studies: Scopus Database. In E. Yabalak (Ed.), II. International Perge Scientific Studies Congress (pp. 165–173). Arceng Publications.
- Tekin, S., Burkut, E. B., & Dal, M. (2024). Akıllı Şehirler ve Sanat Alanlarındaki Akademik Çalışmaların Bibliyometrik Analizi. In Z. Karaçor, S. Karaçora B. Güvenek (Eds.), Munzur International Scientific Research And Innovation Congress (pp.288–297). Ubak Kongre.
- Tekin, S., Burkut, E. B., & Dal, M. (2024). Culture and arts management: A bibliometric analysis using software. *Cultural Heritage and Science*, 5(1), 62–74.
- Zhang, Y., et al. (2023). A cultural geography study of the spatial art and cultural features of the interior Lingnan ancestral halls in the Ming and Qing dynasties. *Journal of Asian Architecture and Building Engineering*, 22(6), pp.3128-3140.

YEREL BASINDA YAYIN POLİTİKASI DEĞİŞİMİNE İKİ ÖRNEK: *DEMOKRAT ERZİNCAN*'DAN *HÜR ERZİNCAN*'A, *DEMOKRAT İLIÇ*'TAN *ILIC*'IN SESİ'NE

Dr. Öğretim Üyesi, İhsan Gülüş

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi,

igulus@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-8440-2477

Özet

Siyasi iktidarlar ve medya kuruluşları arasında geçmişten günümüze, doğrudan ya da dolaylı ve çok yönlü ilişkiler daima var olmuştur. Bu ilişkilerin sürekliliği ve seyri, ait oldukları toplumda vuku bulan çeşitli dinamiklere bağlı olarak değişkenlik gösterebilmektedir. Özellikle siyasî iktidar ve iktidardaki güç dengelerinin değişim süreçleri ve akabinde daha çok belirginleşen değişkenlikler, medya ve onun geleneksel araçlarından olan yazılı basın ve gazetelerin yayın politikaları, haber içerikleri ve söylem tercihlerine, bazılarında isim değişikliği de dâhil, köklü bir değişim ve dönüşüm olarak yansımaktadır. Yayınlarında iktidar ve iktidardaki parti yanlısı çizgi izleyen bir gazete, muhalif bir çizgiye; muhalif çizgideki bir gazete ise iktidara yakın bir çizgiye geçerek yayın politikası izleyebilmektedir. Bu çalışma, gazete nüsha taraması ve içerik analizi yöntemiyle yapılan inceleme sonucunda, söz konusu değişimi 27 Mayıs 1960 ihtilal süreci ve sonrasında, keskin bir şekilde yaşadığı saptanan, *Demokrat Erzincan* ve *Demokrat Ilıç* gazetelerinin geçirdiği değişim ve dönüşümün, basın-siyaset ilişkileri bağlamında bir fotoğrafını sunmaktadır. Demokrat Parti dönemi Erzincan basın tarihine de ışık tutan bu çalışma, ihtilal ile yaşanan iktidar değişikliği ardından “*Demokrat Erzincan*”ın adını “*Hür Erzincan*” olarak; “*Demokrat Ilıç*”ın ise adını “*Ilıc’ın Sesi*” olarak değiştirmesiyle, iki gazetenin gerek yayın politikası, gerekse isim olarak yaşadıkları değişimin görünürdeki boyutunu gözler önüne sermektedir.

Anahtar Kelimeler: Basın-Siyaset İlişkileri, Yayın Politikası, Demokrat Erzincan, Demokrat Ilıç, Yerel Basın, Demokrat Parti (DP), Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), 27 Mayıs 1960

TWO EXAMPLES OF CHANGE IN PUBLICATION POLICY IN LOCAL PRESS: FROM *DEMOKRAT ERZİNCAN* TO *HÜR ERZİNCAN*, *DEMOKRAT İLIÇ* TO *ILIC*'IN SESİ

Abstract

From past to present, direct or indirect and multifaceted relations have always existed between political authorities and media organisations. The continuity and course of these relations may vary depending on various dynamics in the society to which they belong. In particular, the processes of change in political authorities and the balance of power in the government and the subsequent changes that become more apparent are reflected in the publication policies, news content and discourse preferences of the media and its traditional tools, the written press and newspapers, as a radical change and transformation, including name changes in some of them. A newspaper that follows a line in favor of the government and the party in power in its publications can adopt an opposition line, while a newspaper with an opposition line can adopt an publication policy close to the government. This study presents a photograph of the change and transformation experienced by the newspapers *Demokrat Erzincan* and *Demokrat Ilıç*, which were determined to have experienced this change sharply during and after the coup of May 27, 1960, as a result of the examination conducted by the newspaper copy scanning and

content analysis method, in the context of press-politics relations. This study, which also sheds light on the press history of Erzincan during the Democrat Party period, reveals the apparent dimension of the change in both the publishing policy and the name of the two newspapers after the change of power following the revolution, when "*Demokrat Erzincan*" changed its name to "*Hür Erzincan*" and "*Demokrat Ilıc*" changed its name to "*Ilıc'ın Sesi*".

Key Words: Press-Politics Relations, Publication Policy, Demokrat Erzincan, Demokrat Ilıc, Local Press, Democrat Party (DP), Republican People's Party (CHP), 27 May 1960

TÜRKİYE’DE INSTAGRAM ÜZERİNE YAPILMIŞ LİSANSÜSTÜ TEZLERİN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

Doç. Dr., Ramazan ASLAN

Adıyaman Üniversitesi, ramazanaslan@adiyaman.edu.tr – 0000-0002-1427-8543

Yüksek Lisans Öğrencisi, Süleyman YETİŞ

Adıyaman Üniversitesi, etsets.ak@gmail.com – 0009-0007-8511-1111

ÖZET

Instagram, 2010 yılında kurulan ve ilk aşamada yalnızca fotoğraf ve kısa video paylaşımına olanak veren bir sosyal ağ platformu olarak ortaya çıkmıştır. Zamanla gelişen platform, kullanıcı deneyimini zenginleştirmek adına hikâyeler, IGTV, Reels ve canlı yayın gibi çeşitli içerik paylaşım araçlarını bünyesine katmıştır. Kullanıcılar, Instagram aracılığıyla fotoğraf ve video tabanlı içerikler üreterek etkileşimde bulunabilmekte, yorum yapabilmekte, içerikleri beğenebilmekte ve paylaşabilmektedir. 2012 yılında Facebook tarafından satın alınmasıyla birlikte, platformun erişim gücü ve kullanıcı kitlesi hızla genişlemiş, Instagram bireysel kullanıcılar kadar markalar, işletmeler ve içerik üreticileri için de önemli bir dijital pazarlama ve etkileşim aracı hâline gelmiştir.

Dijital pazarlama, tüketici davranışları, sosyal medya dinamikleri ve içerik üretimi gibi farklı alanlarda önemli bir araştırma konusu hâline gelen Instagram, akademik çalışmalar açısından da giderek daha fazla ilgi görmektedir. Bu doğrultuda, çalışmanın temel amacı, 2016-2024 yılları ve arasında Türkiye’de Instagram üzerine yapılan akademik çalışmaların eğilimlerini incelemektir. Çalışmada, Yükseköğretim Kurulu(YÖK) Ulusal Tez Merkezi veri tabanında bulunan Instagram ile ilgili lisansüstü tezler nicel araştırma yöntemlerinden bibliyometrik analiz yöntemi ile incelenmiştir. Bibliyometrik analiz, belirli bir konu üzerine yapılan akademik çalışmaların sistematik olarak değerlendirilmesine ve literatürdeki araştırma eğilimlerinin belirlenmesine olanak tanıyan bir yöntemdir.

Çalışma kapsamında toplam 191 lisansüstü tez analiz edilerek belirlenen kriterler doğrultusunda değerlendirilmeye alınmıştır. Elde edilen bulgular, Türkiye’de Instagram üzerine yapılan akademik çalışmaların genel yönelimlerini ortaya koyarak, bu alanla ilgili çalışan araştırmacılar için önemli bir kaynak oluşturmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal medya, Bibliyometrik Analiz, Instagram.

1. GİRİŞ

Dijital dönüşümün hızla yaygınlaşması, sosyal medya platformlarının toplumlar üzerindeki etkisini önemli ölçüde artırmıştır. Instagram, görsel odaklı içeriği ve etkileşimli yapısıyla, kullanıcılar arasında geniş bir kitleye hitap eden en popüler sosyal medya araçlarından biri haline gelmiştir. Özellikle genç nüfusun yoğun bir şekilde kullandığı bu platform, sosyal ilişkilerden pazarlamaya, eğlenceden eğitime kadar birçok alanda yeni araştırma ve inceleme alanları ortaya çıkarmıştır.

Son yıllarda, Instagram ile ilgili akademik ilgi de artmış ve Türkiye’de sosyal bilimler başta olmak üzere birçok farklı disiplinde lisansüstü tezler yapılmaya başlanmıştır. Bu tezlerin genel bir bakış açısıyla incelenmesi, bu alandaki literatürün derlenmesi ve ortaya konulması, sosyal medya araştırmalarında daha derinlemesine anlayış geliştirilmesine olanak tanıyacaktır. Bibliyometrik analiz, akademik üretimin sistematik bir şekilde analiz edilmesi için kullanılan önemli bir yöntemdir ve bu bağlamda, Türkiye’de Instagram üzerine yapılmış lisansüstü tezlerin sayısal verilerle incelenmesi, konuya dair trendleri, araştırma alanlarını ve akademik etkileşimleri ortaya koymaktadır.

Bu çalışma, Türkiye’de Instagram üzerine yapılan lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizini gerçekleştirerek, söz konusu tezlerin araştırma yöntemleri, konu başlıklarına dair bir genel değerlendirme sunmayı hedeflemektedir. Böylelikle, sosyal medya ve dijital kültür üzerine yapılan akademik çalışmaların gelişimine katkıda bulunulması amaçlanmaktadır.

YÖK Ulusal Tez Merkezi’ndeki tez araştırmalarının bibliyometrik analizlerinin yapılması amacıyla tez künyelerindeki “yazar cinsiyeti”, “tez düzeyi”, “tez dili”, “yayın yılı”, “araştırma tasarımı” ve “yayınlanan tezlerin hangi üniversitede bulunduğu ” gibi kriterler esas alınmıştır. Bu sınıflandırma işlemi aşağıdaki araştırma sorularına yanıt bulunması amacıyla yapılmıştır;

1. Türkiye’de Instagram üzerine yapılmış lisansüstü tezleri hazırlayanların cinsiyet dağılımı nasıldır?
2. Türkiye’de Instagram üzerine yapılmış lisansüstü tezler hangi düzeyde tamamlanmıştır?
3. Türkiye’de Instagram üzerine yapılmış lisansüstü tezler Türkçe mi yoksa yabancı dillerde mi hazırlanmıştır?
4. Türkiye’de Instagram üzerine yapılmış lisansüstü tezler yapılırken hangi araştırma yöntemleri kullanılmıştır?
5. Türkiye’de Instagram üzerine yapılmış lisansüstü tezler hangi yıllarda yayınlanmıştır?
6. Türkiye’de Instagram üzerine yapılmış lisansüstü tezlerin hazırlandıkları üniversiteler hangileridir?

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Bibliyometrik Analiz

Bilgiye erişim, son yıllarda teknolojinin hızlı bir şekilde gelişmesiyle büyük ölçüde kolaylaşmıştır. İnternetin yaygın kullanımı, araştırmacıların ve akademisyenlerin en son bilimsel veriye hızlı bir şekilde ulaşmalarını sağlamıştır. Ancak bu kolay erişim, aynı zamanda bilgi hacminde önemli bir artışa yol açmış ve bilgilerin doğru şekilde sınıflandırılması, analiz edilmesi ve güncellenmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır (Zeren ve Kaya, 2020: 37). Bu noktada, bibliyometrik analiz önemli bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bibliyometri, bilimsel literatürün niceliksel analizine dayanan bir yöntemdir ve araştırmaların durumunu değerlendirmeyi, eğilimleri takip etmeyi ve bilimsel ağları incelemeyi mümkün kılar (Moed, 2005: 23).

Bibliyometrik analiz, bilimsel yayınların sayısal verilerini inceleyen bir yöntemdir. Bu analiz, belirli bir alandaki araştırma faaliyetlerini ölçmek için yayımlanan makaleler, atıflar, dergiler, yazarlar ve anahtar kelimeler gibi verileri kullanır. Başlıca bibliyometrik göstergeler arasında atıf sayıları, yazar ve dergi etki faktörleri, anahtar kelime analizi ve alanda yapılan işbirlikleri yer alır. Bu göstergeler, belirli bir bilimsel alanın evrimini anlamamıza yardımcı olur ve araştırma sonuçlarının geçerliliği hakkında bilgi verir (Garfield, 2006: 95).

Bibliyometrik analiz, sadece bilimsel alanların büyüklüğünü ve yönelimlerini anlamakla kalmaz, aynı zamanda araştırma politikaları ve finansman stratejilerinin belirlenmesine de katkı sağlar. Örneğin, hangi alanların daha fazla araştırma desteğine ihtiyaç duyduğunu belirlemek, politika yapıcıların kaynakları daha verimli bir şekilde dağıtmalarına olanak tanır. Ayrıca, bilimsel işbirliklerinin haritasını çıkararak, araştırmacıların potansiyel işbirlikçi partnerlerini tespit etmelerini sağlar (Moed, 2005: 26; Kılıç, 2017: 118).

Bibliyometrik analiz yaparken kullanılan başlıca araçlar ve veri kaynakları arasında Google Scholar, Scopus, Microsoft Academic ve Web of Science vb. yer alır. Bu araçlar, yayınların ve atıfların izlenmesini, etki faktörlerinin ölçülmesini ve araştırma ağlarının oluşturulmasını sağlar (Anderson ve Dandino, 2021: 314; Yılmaz, 2020: 57).

Bibliyometrik analiz, bilimsel literatürün daha iyi anlaşılmasını ve yönetilmesini sağlayan güçlü bir araçtır. Araştırma alanlarındaki eğilimleri ve işbirliklerini ortaya koyarak, daha verimli bir bilimsel araştırma ortamı yaratılmasına yardımcı olur. Bilgiye erişim ve bilimsel üretkenliğin arttığı günümüzde, bibliyometrik analizlerin önemi giderek artmaktadır.

2.1.1. Bibliyometrik Analiz Yöntemleri

Atıf Analizi: Atıf sayıları, bir araştırmanın ne kadar etkili olduğunu ve ne kadar yaygın bir şekilde kullanıldığını gösteren önemli bir göstergedir. Araştırma makalelerine yapılan atıfların analizi, bilimsel etkiyi ve belirli bir alanın önemini belirlemeye yardımcı olur (Newman, 2001: 405).

Yazar ve Kurum Analizi: Bibliyometrik analizler, belirli bir alandaki en üretken yazarları ve en çok atıf yapılan kurumları belirlemek için kullanılır. Bu tür bir analiz, işbirlikçi ağları ve araştırma yoğunluklarını ortaya çıkarabilir (Zhang ve Lee, 2019: 1043).

Dergi Etki Faktörü: Bilimsel dergilerin etki faktörleri, derginin bilimsel toplulukta ne kadar etkili olduğunu gösterir. Yüksek etki faktörüne sahip dergiler, genellikle daha çok atıf alır ve daha fazla akademik saygınlığa sahiptir (Garfield, 2006: 97).

Anahtar Kelime Analizi: Araştırmaların içeriklerinin incelenmesi, anahtar kelimeler aracılığıyla hangi temaların öne çıktığını ve bu temaların zamanla nasıl evrildiğini ortaya koyabilir (Anderson ve Dandino, 2021: 312).

2.2. Instagram

Instagram, 2010 yılında kurulan ve ilk aşamada yalnızca fotoğraf ve kısa video paylaşımına olanak veren bir sosyal medya ağı olarak ortaya çıkmıştır. Zamanla gelişen platform, kullanıcı deneyimini zenginleştirmek adına hikâyeler, Reels ve canlı yayın gibi çeşitli içerik paylaşım araçlarını bünyesine katmıştır. Kullanıcılar, Instagram aracılığıyla fotoğraf ve video tabanlı içerikler üreterek etkileşimde bulunabilmekte, yorum yapabilmekte, içerikleri beğenebilmekte ve paylaşabilmektedir.

Instagram, kullanıcıların anlık görsellerini çekip düzenleyip paylaştığı bir fotoğraf ve video paylaşım uygulamasıdır. Özellikle fotoğrafları geliştirmek veya kişiselleştirmek için kullanılan dijital filtreleriyle popülerdir. Kullanıcılar, profillerini özel yaparak, paylaşımlarını yalnızca onlara abone olan kişilerin görmesini sağlayabilirler. Paylaşımlar, belirli hashtag'lerle etiketlenir ve bu sayede benzer ilgi alanlarına sahip diğer kullanıcıların keşfetmesine olanak tanır. Hashtag'ler, kullanıcıların belirli bir konuya dair diğer paylaşımları bulmasını sağlar. Instagram, her fotoğraf için bir yer eklemeyi de mümkün kılar; böylece belirli bir yerde çekilen fotoğraflar arasında bağlantılar kurulabilir. Aynı zamanda, kullanıcılar yorum yapabilir, "beğeni" bırakabilir ve içerikleri paylaşarak sosyal etkileşimde bulunabilirler. Instagram, yaratıcılığı, paylaşımı ve etkileşimi bir araya getiren geniş bir çevrimiçi topluluk oluşturur (Yeniçiftçi, 2016: 95).

2.3. Literatür Taraması

Sosyal medya, bireylerin ve toplumların dijital platformlar üzerinden anlık olarak içerik paylaşarak etkileşimde bulunabildiği, sınırları ve zaman kavramını ortadan kaldıran küresel bir iletişim ağıdır. Bu platformlar, kullanıcıları yalnızca bilgi iletmekle kalmaz, aynı zamanda kimlik inşası, sosyal ilişkiler kurma ve bireysel ya da toplumsal hareketler yaratma konusunda da güçlü bir etki alanı oluşturur. Sosyal medya, günümüzde toplumsal yapıyı dönüştüren, anlık tepkileri yönlendiren ve yeni kültürel normları şekillendiren dijital çağın en etkili aracıdır.

Bergstrom ve Backman(2013), Instagram'da en popüler beş şirketin yazışma içeriklerinin müşterilerle etkileşim seviyesini nasıl etkilediğini incelediler ve şirketlerin müşterilerini, kendilerine özgü etiketleri kullanmaya teşvik etmelerinin etkileşim seviyesini beş katı kadar artırdığını söylediler. Wallsbeck ve Johansson (2014), Y kuşağının Instagram platformunda hangi markalarla ilgilendiklerini ve bu markaları neden tercih ettiklerini araştırdılar; Y kuşağının, farklı olma arzusuyla Instagram platformunda sıradışı markaları takip ettiğini belirttiler. Çetinkaya ve Özdemir (2014), yaptıkları araştırmada, ünlülere verilen hediyelerin, onların sayfalarında paylaşılmasının bir pazarlama taktiği olduğunu belirttiler.

Latiff ve Safiee (2015), yaptıkları araştırmada, Instagram'ın markalaşma hamleleri üzerinde önemli bir unsur olduğunu ve Instagram'da yeni iş alanları yaratmak için kullanıldığını ortaya koydular. Fatanti ve Suyadnya (2015), markaların destinasyon planlarının Instagram üzerinde nasıl oluşturulduğunu incelediler ve Instagram'ın, turizmde marka oluşturmadan, müşterilerin gönderdiği destinasyon içerikli fotoğraf ve vidolara kadar geniş bir etkileşim fırsatı sunduğunu vurguladılar.

Öztürk ve arkadaşları (2016), Instagram platformunda gerçekleştirilen ürün yerleştirme uygulamalarının yapısal özelliklerini ve bileşenlerini incelemiş; bu bağlamda, ürün yerleştirmenin etkisinin, Instagram'ın tematik özelliklerinin etkin kullanımıyla artırılabilceğini ortaya koymuşlardır. Bununla birlikte, sosyal medya ortamlarının temel dinamiklerinden biri olan etkileşim unsurunun, Instagram'daki ürün yerleştirme çabalarında yeterince kullanılmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Aslan ve Ünlü (2016), Instagram fenomenleri ile reklam arasındaki ilişkiyi incelemeye yönelik gerçekleştirdikleri çalışmalarında, fenomenlerin içerik üretim süreçlerinde çoğunlukla profesyonel bir ekipten destek almadıklarını tespit etmişlerdir.

Sezgin (2016), Türkiye'de geniş bir takipçi kitlesine sahip ve sosyal medya fenomeni olarak kabul edilen Instagram kullanıcılarının paylaşımları üzerine yapılan bir çalışmada, bu bireylerin dijital ortamda inşa ettikleri kimliklerin, yerel kültürel öğelerden ziyade küresel kültürel etkiler doğrultusunda şekillendiği tespit edilmiştir. Çalışmada, dijital kimliğin oluşum sürecinde evrensel norm ve eğilimlerin, yerel kültürel kodlara kıyasla daha belirleyici olduğu vurgulanmaktadır. Sabuncuoğlu ve Gülay (2016), gençlerin Instagram reklamlarına yönelik tutumlarını inceledikleri çalışmalarında, reklamların bilgilendirici ve eğlenceli özelliklerinin tüketicilerin Instagram reklamlarına yönelik tutumları üzerinde olumlu bir etki yarattığını, buna karşın rahatsız edici özelliklerinin ise olumsuz bir etki oluşturduğunu tespit etmişlerdir.

Can (2017), yaptığı araştırmada, Instagram platformunda yer alan "beğenme" özelliğine yönelik tutumun ve bireylerin algıladığı topluluk etkisinin satın alma isteği üzerinde pozitif yönde etkili olduğu ortaya konmuştur. Ancak, katılımcıların markaya karşı sergiledikleri davranışsal sadakat ile satın alma isteği arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanamamıştır. Kırık ve Yazıcı(2017), Yapılan çalışmada, Instagram adlı sosyal ağın temel işleyişi ile kullanıcıların bu platformu hangi amaçlarla tercih ettikleri açıklanmış; ayrıca Instagram hikâye (story) içeriklerinin oluşturulmasında başvuru alan araç ve yöntemler incelenmiştir. Araştırma bulguları, kullanıcıların hikâye paylaşımlarını, kendilerini nasıl algıladıkları ya da nasıl görünmek istedikleri doğrultusunda şekillendirdiklerini ortaya koymuştur. Bununla birlikte, kimi zaman bu paylaşımların, bireylerin gerçek kimlikleriyle örtüşmeyen unsurlar barındırdığı gözlemlenmiştir.

Yayla(2018), kullanıcıların Instagrama yönelik motivasyon unsurları ile sosyal medya ve Instagram'da geçirdikleri sürelerin; demografik özellikler ve kullanım amaçlarıyla olan ilişkisi analiz edilmiştir. Araştırmacı, Instagram kullanımını etkileyen dokuz temel motivasyon kaynağını şu başlıklar altında toplamıştır: bireyin kendini ifade etme ihtiyacı, eğlenme ve alışkanlık haline gelen kullanım davranışı, sosyal çevreden uzaklaşma ve zihinsel rahatlama arayışı, sosyal etkileşim kurma arzusu, karar alma süreçlerinde bilgi edinme, kişisel gelişim ve

kendini gerçekleştirme, arkadaşlık ilişkileri kurma, ekonomik nedenler ve bilgi/takip amaçlı kullanım.

Colliander ve Marder (2018), markaların Instagram'da ürünlerinin doğrudan ve spontane fotoğraflarını paylaştıklarında, kullanıcıların markaya karşı daha güçlü bir bağ geliştirdiğini ortaya koymuşlardır. Jean ve Mukaddam (2018) ise, Instagram'da narsistik kişilikleri takip eden narsistik kullanıcıları konu alan bir araştırma gerçekleştirmişlerdir.

Tuncay(2019), araştırmada, lisans ile yüksek lisans düzeyindeki öğrencilerin günlük Instagram kullanım süreleri ile depresyon ve yalnızlık düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Elde edilen bulgular, Instagram'da geçirilen zaman ile bireylerin depresyon ya da yalnızlık hisleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmadığını göstermektedir.

Arslan(2020), söz konusu araştırmada, Instagram üzerinden yayımlanan reklamların, tüketicilerin marka algıları ve satın alma davranışları üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir. Bulgular, Instagram'ın tüketici davranışları üzerinde cinsiyet, eğitim düzeyi ve meslek gibi demografik değişkenler açısından anlamlı bir farklılık oluşturmadığını ortaya koymuştur. Ancak, yaş grupları ile bireylerin gelir düzeylerinin, Instagram üzerinden gerçekleşen satın alma eğilimlerinde belirleyici bir rol oynadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Doğdu (2021), Yapılan çalışmada, Instagram ortamında algılanan toplumsal eğilim davranışının, markaya yönelik davranışsal bağlılık ve beğeni ifadesine ilişkin tutumların, bireylerin satın alma isteği üzerindeki etkisi analiz edilmiştir. Araştırma sonuçları, hem algılanan toplumsal eğilim davranışının hem de markaya karşı geliştirilen davranışsal sadakatin, kullanıcıların beğeni ifade etme tutumları üzerinde anlamlı ve olumlu bir etki yarattığını ortaya koymuştur.

Sarıkaya(2022), Gerçekleştirilen araştırmada, Instagram fenomenlerinin Türkiye ve Almanya'daki lise çağındaki gençler üzerinde meslek seçimi bağlamında nasıl bir etki oluşturduğu incelenmiştir. Çalışmanın bulguları, Z kuşağına mensup bireylerin kariyer planlama süreçlerinde hâlâ geleneksel değer yargılarından ve düşünme biçimlerinden hareketle karar verdiklerini ortaya koymuştur.

Ayvaz(2023), çalışmasında, Instagram fenomenlerinin (influencerlarının) kullanıcıların satın alma davranışları üzerindeki etkisi incelenmiştir. Araştırma bulguları, işletmelerin influencer iş birlikleri yoluyla hedef kitlelerine daha etkili bir biçimde ulaşabileceklerini ve bu sayede satış performanslarını artıracabileceklerini göstermektedir.

Akçakara (2024), Çevrimiçi sosyal medya pazarlamasında algılanan değerın satın alma niyetine etkisi ve duygusal tatminin aracılık rolünü incelemiş Faydacı ve hedonik değerin tüketici davranışları üzerindeki etkileri olduğunu göstermiş Ancak, bu etkilerde duygusal tatminin aracılık rolünün, sadece hedonik değer için geçerli olduğu saptamıştır.

3. METODOLOJİ VE BULGULAR

3.1. Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmada 2016 ve 2024 yılları arasında YÖK Ulusal Tez Merkezi'nde bulunan Türkiye'de instagram üzerine yapılmış lisansüstü tezleri nicel bir araştırma yöntemi olan bibliyometrik analiz yöntemiyle incelenmiştir. Analiz sonucunda ortaya çıkan veriler Excel ortamına aktarılmış ve excel programı yardımıyla analiz edilmiştir.

3.2. Çalışmanın Evreni ve Örneklemi

Çalışmanın evrenini YÖK Ulusal Tez Merkezi'ndeki “Instagram” kavramını içeren doktora ve yüksek lisans tezleri oluşturmuştur. Bu kavramı içeren ve 2016-2024 yılları arasındaki döneme ait 191 tez analiz edilmiştir. Veri tabanı üzerinde çalışma kapsamında olup aktif bulunmayan tezlere rastlanmamıştır. Bu nedenle araştırmanın evreni 191 tane yüksek lisans ve doktora tezlerinden oluşmaktadır. Çalışmada, örneklem seçimi yapılmamış ve tüm evren analiz kapsamına alınmıştır.

3.3. Çalışmanın Verilerinin Toplanması

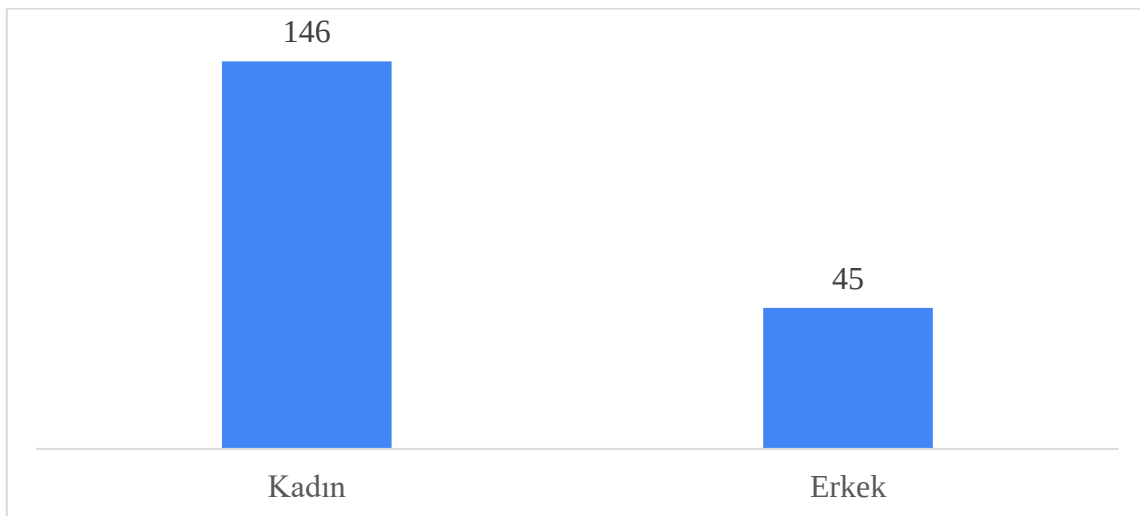
Çalışmadan kullanılan veriler, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden “gelişmiş tarama” uygulanarak, 03.03.2025 ve 09.03.2025 tarihleri arasında elde edilmiştir. Bu araştırma yapılırken, “Instagram” kavramı araştırılmıştır. Daha sonra tezler sistemde kayıtlı olan tezin yayın yılı, tezin düzeyi, yazım dili, yazarın cinsiyeti, tezlerin araştırma tasarımları ve yazıldığı üniversite bilgileri şeklinde tasnif edilmiştir.

3.4. Çalışmanın Sınırlılıkları

Çalışmanın sınırlılığı 2016–2024 yılları arasında YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanında yer alan Türkiye'de Instagram üzerine yapılmış lisansüstü tezlerden oluşmaktadır.

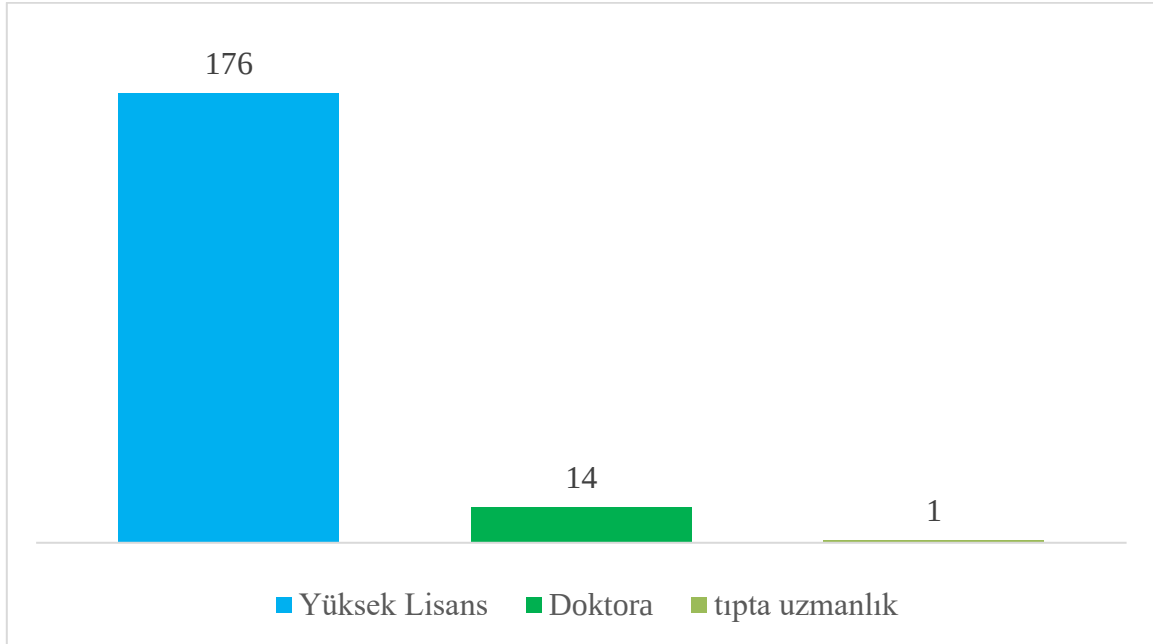
3.5. Çalışmanın Bulguları

Çalışmanın bulgular kısmında YÖK Ulusal Tez Merkezi'nde “Instagram” kavramını içeren 2016 ve 2024 yılları arasında yayınlanmış lisansüstü tezlerden elde edilen veriler incelenmiştir. Araştırma kapsamında doktora ve yüksek lisans tezleri dahil olmak üzere 191 teze erişim sağlanmıştır.

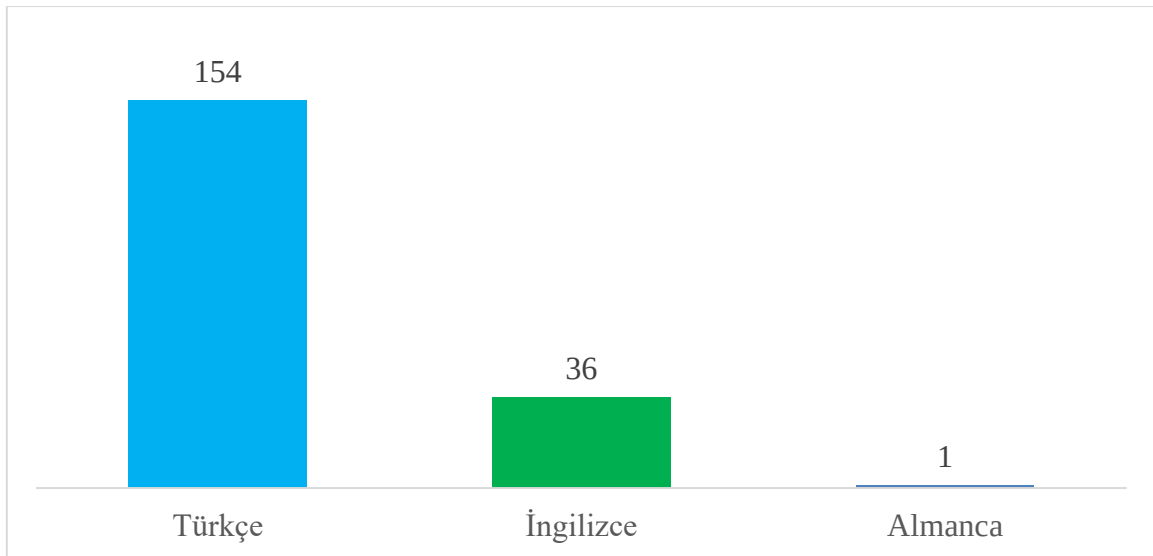
Görsel 1. Lisansüstü Tezlerinin Yazarlarının Cinsiyetlerine Göre Sınıflandırılması

Görsel 1’de YÖK Ulusal Tez Merkezi’nde yayınlanan Instagram kavramını içeren ve erişim durumları aktif olan lisansüstü tezlerinin 146’sının (%76) kadın geriye kalan 45’inin (%24) ise erkek öğrenciler tarafından hazırlandığı tespit edilmiştir.

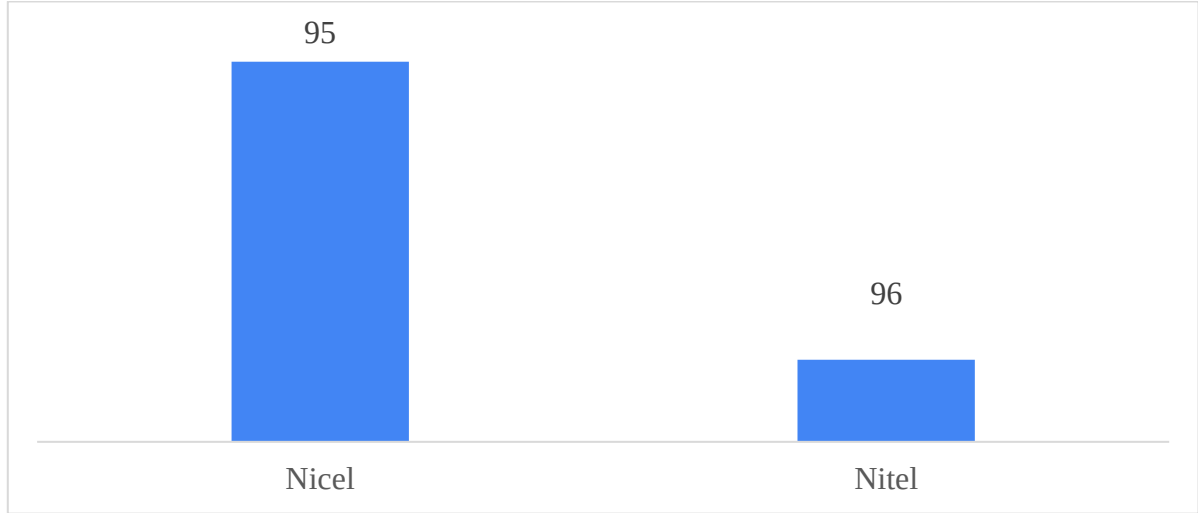
Görsel 2. Lisansüstü Tezlerinin Düzeylerine Göre Sınıflandırılması

Görsel 2’de çalışmalar lisansüstü düzeylerine göre ayrıntılı bir şekilde sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırılma sonucunda tezlerin 176’sı yüksek lisans düzeyindeyken 14’ü doktora düzeyindeki tezler ve 1 tanesi tıpta uzmanlık oluşmaktadır. Doktora düzeyindeki tez sayısının, yüksek lisans düzeyine göre daha az olması doktoranın daha uzun zaman almasıyla izah edilebilir. Tıpta uzmanlık tezinde Instagram’ın konu edilmesi, bu sosyal medya platformunun farklı disiplinlerdeki akademik ilgilere ve araştırma konularına zemin oluşturabilecek bir potansiyele sahip olduğunu göstermektedir.

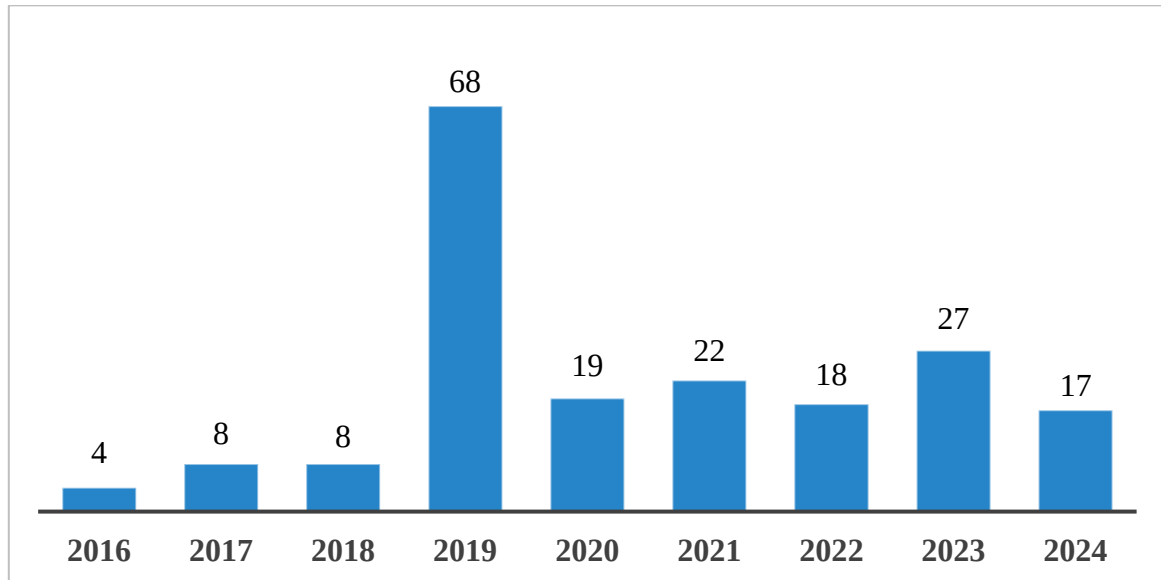
Görsel 3. Lisansüstü Tezlerinin Dil Türüne Göre Sınıflandırılması

Görsel 3'te lisansüstü tezler yazıldığı diller açısından incelenmiştir. İnceleme kapsamında değerlendirilen lisansüstü tezlerin 154'ünün (%81) Türkçe dilinde, 37'sinin (%19) ise yabancı dillerde kaleme alındığı belirlenmiştir. Türkçe yazılan tezlerin daha fazla olması öğrencilerin eğitim dili Türkçe olan bölümleri tercih etmesi ile açıklanabilir.

Görsel 4. Lisansüstü Tezlerinin Araştırma Tasarımlarına Göre Sınıflandırılması

Görsel 4'te lisansüstü tezlerinde kullanılan araştırma yöntemleri incelenmiştir. İncelenen tezlerden 95'i (%50) nicel tabanlı çalışmalardır. Geriye kalan 96'sı (%50) nitel tabanlı çalışmalardır.

Görsel 5. Lisansüstü Tezlerinin Yayınlandıkları Yıllara Göre Sınıflandırılması

Görsel 5'te, tezlerin yayınlandığı yıllara göre dağılımı incelendiğinde, konuya ilişkin veri tabanındaki ilk tezin 2016 yılında yayımlandığı tespit edilmiştir. 2019 yılına kadar bu alana

ilginin giderek arttığını ve 2019 yılında zirve yaptığını, devam eden yıllarda ise Instagram’a ilginin sürdüğünü göstermektedir.

Çizelge 1. Lisansüstü Tezlerinin Hazırlandığı Üniversitelere Göre Sınıflandırılması

Afyon Kocatepe Üniversitesi	1	İstanbul Gelişim Üniversitesi	4
Akdeniz Üniversitesi	2	İstanbul Kent Üniversitesi	1
Anadolu Üniversitesi	4	İstanbul Medipol Üniversitesi	1
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	3	İstanbul Nişantaşı Üniversitesi	2
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	1	İstanbul Okan Üniversitesi	1
Atatürk Üniversitesi	4	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi	2
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi	1	İstanbul Şehir Üniversitesi	1
Ankara Üniversitesi	2	İstanbul Teknik Üniversitesi	1
Atılım Üniversitesi	2	İstanbul Ticaret Üniversitesi	4
Bahçeşehir Üniversitesi	7	İzmir Katip Çelebi Üniversitesi	1
Balıkesir Üniversitesi	1	Kadir Has Üniversitesi	2
Başakşehir Üniversitesi	1	Karabük Üniversitesi	1
Başkent Üniversitesi	2	Karatay Üniversitesi	1
Batman Üniversitesi	1	Kastamonu Üniversitesi	1
Beykent Üniversitesi	4	Katholieke Üniversitesi	1
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi	1	Kocaeli Üniversitesi	4
Bilkent Üniversitesi	2	Lefke Avrupa Üniversitesi	2
Biruni Üniversitesi	1	Maltepe Üniversitesi	4
Boğaziçi Üniversitesi	3	Manisa Celal Bayar Üniversitesi	1
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi	2	Mersin Üniversitesi	1
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	1	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	1
Bursa Uludağ Üniversitesi	1	Ondokuz Mayıs Üniversitesi	3
Çağ Üniversitesi	1	Ortadoğu Teknik Üniversitesi	2
Çankırı Karatekin Üniversitesi	1	Pamukkale Üniversitesi	1
Dokuz Eylül Üniversitesi	1	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi	1
Gazi Üniversitesi	1	Sabancı Üniversitesi	1
Ege Üniversitesi	4	Sakarya Üniversitesi	7
Erciyes Üniversitesi	6	Selçuk Üniversitesi	5
İstanbul Aydın Üniversitesi	7	Sussex Üniversitesi	1
Hacettepe Üniversitesi	2	Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi	1
İstanbul Üniversitesi	9	Ufuk Üniversitesi	2
Marmara Üniversitesi	19	Uşak Üniversitesi	1
Fırat Üniversitesi	2	Üsküdar Üniversitesi	3
Haliç Üniversitesi	2	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi	1
Hasan Kalyoncu Üniversitesi	3	Yeditepe Üniversitesi	5
İnönü Üniversitesi	3	Yaşar Üniversitesi	1
İstanbul Beykent Üniversitesi	2	Yalova Üniversitesi	3

İstanbul Bilgi Üniversitesi	3	Yıldız Teknik Üniversitesi	1

Çizelge 1'de, 76 farklı üniversitede toplam 191 adet lisansüstü tez hazırlandığı ve en fazla tezin Marmara Üniversitesi öğrencileri tarafından yazıldığı görülmektedir. Bu durum, Türkiye genelindeki üniversitelerin büyük çoğunluğunda bu konuyla ilgili akademik çalışmalar yürütüldüğünü ortaya koymaktadır.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu çalışma çerçevesinde elde edilen bulgular aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

YÖK Ulusal Tez Merkezi'nde 2016-2024 yılları arasında yayınlanan Instagram kavramını içeren ve erişim durumları aktif olan lisansüstü tezlerinin 146'sının kadın geriye kalan 45'inin ise erkek öğrenciler tarafından hazırlandığı tespit edilmiştir.

Tezlerin 176'sı (%92) yüksek lisans düzeyindeyken 14'ü (%8) doktora düzeyinde tezlerdir. Doktora düzeyindeki tez sayısının yüksek lisans tezlerine oranla daha düşük olması, doktora sürecinin niteliği gereği daha uzun zaman alan, kapsamlı ve derinlemesine bir araştırma süreci gerektirmesiyle açıklanabilir. Bu bağlamda, ilerleyen dönemlerde ilgili alana bilimsel katkının artırılabilmesi için doktora düzeyinde yürütülen çalışmaların sayısının artırılması önem arz etmektedir. Öte yandan, tıpta uzmanlık alanında bir çalışmanın bulunması, Instagram'ın disiplinler arası bir ilgi odağı haline geldiğini ve farklı alanlarda araştırma konusu olarak değerlendirildiğini göstermektedir.

Lisansüstü tezlerinin 154'ü (%81) Türkçe diliyle geriye kalan 37'si (%19) yabancı dilde yazılmıştır. Türkçe yazılan tezlerin daha fazla olması öğrencilerin eğitim dili Türkçe olan bölümleri tercih etmesi ile açıklanabilir. Elde edilen bulgular doğrultusunda, lisansüstü tezlerin uluslararası literatüre katkı sağlayabilmesi için yabancı dillerde yazılan tezlerin oranının artırılması gerektiği kanaatine varılmaktadır.

Tezlerin 95'i (%50) nicel araştırma yöntemleriyle, geri kalan 96'sı (%50) ise nitel araştırma yöntemleriyle yürütülmüştür. Tezlerin nicel ve nitel araştırma yöntemleriyle yürütülmüş olması, konuya yönelik hem nicel verilerle genel eğilimlerin ortaya konduğunu hem de nitel verilerle derinlemesine analizlerin yapıldığını göstermektedir. Bu denge, farklı araştırma yöntemlerinin bir arada kullanılarak daha kapsamlı ve çok yönlü bir inceleme sağlandığını ortaya koymaktadır.

Tezlerin yayınlandığı yıllara ilişkin yapılan analiz sonucunda, konuya dair veri tabanındaki ilk tezin 2016 yılında yayımlandığını göstermektedir. 2019 yılına kadar bu alana ilginin giderek arttığını ve 2019 yılında zirve yaptığını, devam eden yıllarda ise Instagram'a olan ilginin azalmasına rağmen sürdüğü görülmektedir.

İncelenen 191 adet lisansüstü tezin hazırlandığı 76 farklı üniversitenin olduğu ve en çok tezin Marmara Üniversitesi öğrencileri tarafından yazıldığı görülmüştür. Buda bize Türkiye'deki çoğu üniversitede bu konuyla ilgili tez hazırlandığını göstermektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

[1] Moed H. F., *Citation analysis in research evaluation*. Dordrecht, The Netherlands: Springer. 2005.

Tez

[2] Arslan, K., *Instagram Reklamlarının, Tüketicilerin Marka Algısı Ve Satın Alma Davranışları Üzerine Etkisi: Hazır Giyim Sektörü Uygulaması*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2020.

[3] Ayvaz, S., *Instagram Influencerlarının, Kullanıcı Satın Alma Davranışı Üzerindeki Rolü*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Medipol Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2023.

[4] Doğdu, N., *Instagram'da Algılanan Sürü Davranışının, Markaya Olan Davranışsal Bağlılığın ve Beğiniyi İfade Etmeye Yönelik Tutumun Satın Alma Niyeti Üzerindeki Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Burdur, 2021.

[5] Kılıç, F., *Bilimsel makale yazımında bibliyometrik analiz yöntemlerinin kullanımı* (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 2017.

[6] Sarıkaya, B.F., *Instagram Fenomenlerinin Türk Ve Alman Liseli Gençlerin Meslek Edinmelerindeki Etkileri*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2022.

[7] Tuncay, A.E., *Lisans Ve Yüksek Lisans Öğrencilerinde Günlük Instagram Kullanım Süresi İle Depresyon Ve Yalnızlaşmanın Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019.

[8] Wallsbeck, F.E., and Johansson, U., *Instagram Marketing-When Brands Want to Reach Generation Y with Their Communication. Unpublished Master's Thesis*, Halmstad University, 2014.

[9] Yılmaz, M., *Bibliyometrik analizlerle Türk akademik literatürünün incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2020.

Makale

[10] Anderson, J. A., & Dandino, F., Bibliometric analysis: A review of techniques and tools. *Journal of Information Science*, 47(3), 301-316, 2021.

[11] Aslan, A. ve Ünlü, D. G., Instagram Fenomenleri ve Reklam İlişkisi: Instagram Fenomenlerinin Gözünden Bir Değerlendirme, *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 3 (2). 41-65, 2016.

[12] Bergstrom, T. ve Backman, L., *Marketing and PR in Social Media: How The Utilization of Instagram Builds and Maintains Customer Relationship*, *Media and Communication*, 1-57, 2013

[13] Can, L., Sosyal Medya Pazarlaması Kanalı Olarak Instagram'da Algılanan Sürü Davranışı ve Satın Alma Niyeti, *Akademik Bakış Dergisi*, 59. 208-220, 2017.

- [14] Colliander, J. and Marder, B., Snap Happy' Brands: Increasing Publicity Effectiveness Through A Snapshot Aesthetic When Marketing A Brand on Instagram, *Computers in Human Behavior*. 78. 34-43, 2018.
- [15] Çetinkaya, A. ve Özdemir, Z., Sosyal Ağların Pazarlama Disiplinleri İçinde Kullanımı: Instagram Üzerine Bir İnceleme Dijital İletişim Etkisi, *Uluslararası Akademik Konferans Bildiri Kitabı*, 581-598, 2014.
- [16] Fatanti, M. N. and Suyadnya, I. W., Beyond User Gaze: How Instagram Creates Tourism Destination Brand?, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 211. 1089- 1095, 2015
- [17] Garfield, E., The history and meaning of the journal impact factor, *JAMA*, 295(1), 90-93, 2006.
- [18] Kırık, A. M. ve Yazıcı, N., Instagram Örneği Üzerinden Sosyal Medyada Hikaye Anlatıcılığı, *Erciyes İletişim Dergisi Akademia*, 5 (2). 82-99, 2017.
- [19] Latiff, Z. A. and Safiee, N. A. S., New Business Set Up for Branding Strategies on Social Media – Instagram, *Procedia Computer Science*, 72. 13-23, 2015
- [20] Newman, M. E. J., The structure of scientific collaboration networks. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 98(2), 404-409, 2001.
- [21] Öztürk, E., Şener, G. ve Süher, H. K., Sosyal Medya Çağında Ürün Yerleştirme: Instagram ve Instabloggerlar Üzerine Bir İçerik Analizi, *Global Media Journal TR Edition*, 6 (12). 355-386, 2016.
- [22] Sabuncuoğlu, A. ve Gülay, G. (2016). "Sosyal Medyada Görsel Paylaşımından Reklamcılığa: Instagram Reklamlarının Genç Kullanıcılar Üzerine Etkisine Dair Bir Araştırma". *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*. 7 (15). 107-131.
- [23] Sezgin, A. A. (2016). "Türkiye'de Instagram Fenomenleri: Sosyal Paylaşım Ağlarında İnşa Edilen Yaşamların Kültürel Analizi". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 9 (43). 2144-2150.
- [24] Yayla, H. M. (2018). "Kullanımlar ve Doyumlar Bağlamında Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanımı: Instagram Örneği". *Selçuk İletişim*. 11 (1). 40-65.
- [25] Yeniçıktı, N. (2016). "Halkla İlişkiler Aracı Olarak Instagram: Sosyal Medya Kullanan 50 Şirket Üzerine Bir Araştırma". *Selçuk Üniversitesi İletişim Dergisi*, 9(2), 92-115.
- [26] Zeren, D., Kaya, N., Dijital Pazarlama: Ulusal Yazının Bibliyometrik Analizi, *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17,1, 2020.
- [27] Zhang, L., & Lee, H. (2019). Bibliometric analysis of global scientific trends in library and information science. *Journal of Librarianship and Information Science*, 51(4), 1037-1048.

MEDYAYA YANSIYAN “İNTİHAR NOTLARI” ÜZERİNE BİR İNCELEME

Doç. Dr. Mevlüt CAN KOÇAK

Karabük Üniversitesi

mevlutcankocak@karabuk.edu.tr- ORCID ID: 0000-0002-9496-0541

Öğr. Gör. Olgun KÜÇÜK

Karabük Üniversitesi

olgunkucuk@karabuk.edu.tr- ORCID ID: 0000-0002-9471-3540

ÖZET

Kişiler ruhsal sorunları sebebiyle intihar edebildikleri gibi çevresel etkenler de bu olumsuzluğu ortaya çıkarabilir. Bazı bireyler intihar öncesinde farklı davranışlar ortaya koyabilmektedir. Bu bireyler, arkalarında şikayetlerini veya intihar nedenlerini açıkladıkları notlar, mektuplar bırakabilmektedir. Bireyler bu notları iletmek için çeşitli yollar kullanır. Bazen kâğıt şeklindeki bir not uygun bir noktaya bırakılırken bazen de internet gibi mecralar kullanılmaktadır. İntihar eden kişilerin bıraktıkları bu yazılara medyada da yer verilmektedir. İntihar mektuplarına medyada yer verilirken özensiz davranılması durumunda yeni sorunlar ortaya çıkabilmektedir. İntihar notlarının dramatik bir yapıda sunulması izleyicileri olumsuz etkileyebilmektedir. Bu araştırmada, Temmuz-Aralık 2024 tarihleri arasında internet sitelerine yansıyan intihar notu bırakılan haberler incelenmiştir. İnceleme sonuçlarına bakıldığında; intihar notu bırakanların daha çok toplumdan beklediği ilgiyi görememiş, duygusal açlık çeken ve yalnızlığı yoğun biçimde yaşayan bireyler oldukları anlaşılmaktadır. İntihar eden bazı kişiler bu durumdan başkalarını sorumlu tutarak bıraktıkları mektupları ifşa mekanizması olarak kullanmışlardır. Böylelikle kendilerini bu yola ittiğini düşündükleri kimselerden intikam alma yoluna gitmektedirler. Bazı intihar vakalarında bireylerin yakınlarından özür dileyen notlara yer verdikleri görülmektedir. İntihar eden bireylerden bazıları çevreleri tarafından fark edilmemekten ve takdir edilmemekten yakınmaktadır. Kişinin toplum tarafından kabul görmediğini düşünmemesinin de intihar için bir neden olduğu bu notlarla ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Medya, İntihar, İntihar Mektupları

AN ANALYSIS ON “SUICIDE NOTES” REFLECTED IN THE MEDIA

ABSTRACT

Individuals can commit suicide due to mental problems, but environmental factors can also cause this negativity. Some individuals may exhibit different behaviors before suicide. These individuals may leave behind notes or letters explaining their complaints or reasons for suicide. Individuals use various ways to deliver these notes. Sometimes a note in the form of paper is left at an appropriate point, while sometimes channels such as the internet are used. These writings left by people who commit suicide are also covered in the media. If suicide notes are treated carelessly in the media, new problems may arise. Presenting suicide notes in a dramatic structure may negatively affect the viewers. In this study, news items with suicide notes reflected on websites between July and December 2024 were analyzed. When the results of the analysis are analyzed, it is understood that those who leave suicide notes are mostly individuals who have not received the attention they expect from society, who are emotionally starving and who experience loneliness intensely. Some people who committed suicide held others responsible for this situation and used the letters they left as a disclosure mechanism. In this way, they try to take revenge on those who they think pushed them to this path. In some suicide cases, it is observed that individuals included notes apologizing to their relatives. Some of the individuals who committed suicide complained about not being recognized and appreciated by their environment. These notes reveal that not feeling accepted by society is also a reason for suicide.

Keywords: Media, Suicide, Suicide Letters

1. GİRİŞ

Bir kişi yaşamını kendi kararı ile sonlandırıyorrsa bu intihar olarak tanımlanmaktadır. Birçok kişi intiharı düşünse de az sayıda birey intihar girişiminde bulunur. Zor bir dönemden geçtiğini düşünen bireyler, yaşadıkları olumsuzluklarla baş edemeyerek böyle bir yola başvurabilmektedir (Apaydın ve ark, 2016, 40).

İnsanlar ruhsal sorunları sebebiyle intihar edebildikleri gibi çevresel etkenler de kişiyi bu olumsuzluğa itebilir. İntihara yol açan birçok sebep sayılabilirken bireyin bir eylemsizlik içinde umutsuz bekleyişi de buna yol açabilir (Küçük ve ark., 2022, 86).

İntihar, değişik yöntemler kullanılarak gerçekleştirilebileceği gibi kimi zaman intihar öncesinde kişiler farklı davranışlar da sergileyebilmektedir. İntihara yeltenen kişi eylem öncesi bunu duyurma yoluna giderek ve ifadeleriyle bazı kişileri suçlayabilmektedir. Bu suçlamalar farklı şekillerde gerçekleşmektedir.

Bazen intihar eden kişiler arkalarında bunun nedenlerini ve duygularını açıklayıcı notlar bırakır. Bu notlar internet yoluyla paylaşılabilmesi gibi kimi zaman telefon mesajı, bazen de mektupla olmaktadır. İntihar mektuplarından bazıları çok uzun yazılmakta bazılarında ise duygusal ifadelerle çokça yer verildiği gözlenmektedir (Karbeyaz ve ark., 2014, 278). Bu çalışma bağlamında, sözü edilen intihar notları doküman analizi yöntemiyle incelenecektir.

2. MEDYA VE İNTİHAR

Medya, insanların bireyselleşmesinde etkili olabilir. Zira insanlar boş vakitlerini medya ile geçirme eğilimindedir. Bir anlamda ailenin yerini medya almış durumdadır. Aile ile geçirilecek vakitlerde medya kullanımı yaygınlaştığı için kişinin en yakınları ile olan bağı azalmaktadır. Aile içi iletişimin azalması insanın ruhsal aleminde bir boşluk oluşturmaktadır. Yapılan araştırmalar da bu yargıyı desteklemektedir. Arık ve arkadaşlarının (2024, 1) 18-29 yaş aralığında en az bir kez intihar girişiminde bulunan kişiler üzerinde yaptıkları araştırmada bu kişilerin genellikle parçalanmış ailelerden geldiği tespit edilmiştir. Yine, intihara kalkışan kişilerin aile içi iletişimde sorunlar olduğu bulgulanmıştır. Araştırmada katılımcıların günlük medya tüketimlerinin oldukça yüksek olduğu ve sosyal medyada fazla vakit geçirmelerinin olanları duygusal anlamda olumsuz etkilediği tespit edilmiştir.

Medyanın bazı haber veya olguları daha sık gündeme getirmesi takipçiler üzerinde etki oluşturmaktadır. İntihar vakalarının medyada yoğun aktarımı intihara meyilli izleyenler üzerinde olumsuz etki yapabilmektedir. Özellikle intihar yöntemlerine detaylı yer verilmesi sorunlara yol açmaktadır. İnsanlar bu içeriklerden etkilenmektedir. Öyle ki intihar konulu kitaplar dahi yeni intihar vakalarını tetiklemektedir.

İntihar vakalarına medyada yer verilmesinin ardından yeni vakalarının ortaya çıkması “Werther etkisi” olarak tanımlanır. Bunlar aynı zamanda taklit intiharlar olarak düşünülür. Goethe’nin, 1774 yılında kaleme aldığı “Genç Werther’in Acıları” adlı roman intiharları tetiklediği gerekçesiyle yasaklanmıştır. Avrupa’da birçok devlet, okurların etkilenilerek intihar edebileceği düşüncesiyle bu romana izin vermemiştir (Gould and etc., 2003, 1270).

İnsanlar medyada yer alan intihar içeriklerine ilgi göstermektedir. Küçük ve arkadaşlarının (2021, 91) yapmış oldukları araştırmada katılımcıların büyük bir kısmı özellikle intihar haberlerini okuduklarını belirtmişlerdir. (Duman, 2019, 331) Bu sonuç medyanın intihar

konusunda ortak adımlar atması gerektiğini göstermektedir. Haberlerde özendirici bir dil olmamasına dikkat edilmelidir (Çat ve ark, 2022, 29). İntihar, bir nedene bağlanarak üzerinden ideolojik söylemler üretilmemelidir.

İntihar haberlerinde içine düşülen durumla ilgili çözüm önerileri sunulabilirse olumsuz etkisi azaltılabilir. Haberlerde bu durumdaki bireylere yardımcı olabilecek kurumlar ve iletişim bilgilerine yer verilebilir. Böylelikle haberleri takip eden intihara meyilli kimselere yardımcı olunabilir (Schmidtke ve ark., 2005, 34-36).

Dünya Sağlık Örgütü, intihar haberlerine medyada nasıl yer verilmesi gerektiği konusunda birtakım kurallar belirlemiştir: (URL:1).

- “Haberde ölme kararında rol oynayan psikososyal nedenler aydınlatılmalı, altta yatan bir psikiyatrik hastalık varsa belirtilmelidir. İntihara yol açan depresyon, madde bağımlılığı gibi hastalıkların tedavisinin olduğu vurgulanmalı ve nasıl yardım alınacağı konusunda bilgi verilmelidir. Kişilerarası ilişki güçlükleri ve çatışmalarda çözüm yollarını örneklerle belirten yol gösterici haberler şeklinde verilmelidir”
- “İntihar, haberlerde cesur bir davranış olarak sunulmamalı. Haber ilk sayfalarda, resimli, renkli ve intihar yöntemi ayrıntılı verilmemelidir.”
- “Olay romantik ve gizemli bir davranış olarak verilmemelidir.”
- “İntihar bir çözüm yolu olarak gösterilmemelidir.”
- “İntihar girişimlerinden sonra meydana gelebilecek ağır bedensel sorunlar-beyin hasarı, felç, vs.- tanımlanmalı ve caydırıcı bir şekilde kullanılmalıdır.”
- “İntiharlar bir problem çözümü olarak sunulmamalıdır. Çeşitli başka etkili çözüm yolları olduğu, bunlara ulaşamama durumunda bu sonucun ortaya çıktığı belirtilmelidir.”
- “Kurbana bazı özenilebilecek nitelikler, dikkat çeken özellikler ve bir özel statü kazandıracak sunumlardan kaçınılmalıdır.”
- “Haberlerde bireylerin intihar düşünceleriyle baş etmelerine yardımcı olabilecek kurumlar, tedavi seçenekleri hakkında bilgi verilmelidir.”
- “Tercihen yalnızca ölümle sonuçlanan intihar davranışı haber yapılmalı ve haber kısa, resimsiz, intihar yöntemi bildirilmeden verilmelidir.”
- “Nasıl intihar edilebileceğini gösteren ayrıntılı intihar haberlerinden sakınılmalıdır.”
- “Olay hiçbir şekilde geniş ve tekrarlayan biçimde haberleştirilmemelidir.”
- “Lokal medya ve sağlık kurumları arası sürekli bir diyalog sağlanmalıdır.”

- “Kurbana intihar davranışıyla bir ün kazandırılmamalı, intiharın ün kazanmak için bir yol olduğu mesajı verilmemelidir.”

Dünya Sağlık Örgütü, haberlerde intihar eden kişiye ün kazandırmaktan uzak durulması gerektiğini belirtse de medyanın çoğu zaman bunu ve diğer tavsiyeleri göz ardı ettiğini belirtmek gerekir. Bunun örnekleri ülkemizde de görülmektedir.

Milliyet.com.tr, 16.10.2014 tarihinde “Mehmet Pişkin'in intihar videosu gündemi sarstı!” başlıklı bir habere yer vermiştir (URL: 2). Haberde, Pişkin'in intihar etmeden önce video çekerek internette paylaştığı aktarılmıştır. Ayrıca Pişkin'in ODTÜ İnşaat Mühendisliği Bölümü'nden mezun olduğu belirtilmiştir. Haberin detaylarında ise bilgisayar yazılımcısı olduğundan bahsedilmiştir. Milliyet.com.tr internet sitesinden yayımlanan bu haber pek çok gazete tarafından da aynı şekilde aktarılmıştır. Özellikle haberlerde Pişkin'in ODTÜ mezunu olduğu ön plana çıkartılmıştır.

Mehmet Pişkin'in intihar videosunda söylediği “Merhabalar, Mehmet Pişkin ben, 16 Ekim 2014, sabah saatlerindeyiz. Doğrudan konuya gireyim bu bir intihar notu, bu sabah yaşam defterimi kapatıyorum. Bana ayrılan sürenin sonuna geldik...” şeklindeki ifadeleri pek çok medya organında yayınlanmıştır.

Youtube'da ‘alazteller’ adlı kullanıcının yüklemiş olduğu “Merhabalar Mehmet Pişkin ben..” isimli video 300 bine yakın görüntüleme almıştır. Mehmet Pişkin'in intihar videosu pek çok Youtube kullanıcısı tarafından da farklı isimlerle eklenmiş ve binlerce görüntüleme almıştır.

Çizelge 1. Mehmet Pişkin'le İlgili İntihar Videoları

Video İsimleri	Görüntülenme Sayısı
Ölmezdim.	104.932
"Bana ayrılan sürenin sonuna geldik.."	272.427
Ella Fitzgerald - Everytime We Say Goodbye	237.587
Güncel Gürsel Artıktay- Ölmezdim Sözleri	13.401
Mehmet Pişkin Toprağa Verildi	141.403
Mehmet Pişkin- Son Notu!	2.526
Sehabe- Sonsuzlukta	720.683

Mehmet Pişkin vakasının ardından benzer bir intihar daha yaşanmıştır. Bu intihar internet haber sitelerinde “İstanbul'da 2'nci Mehmet Pişkin Vakası” olarak aktarılmıştır. Haberde trans bir bireyin intihar etmeden önce aracının içinde çekmiş olduğu videoya yer verilmiştir. Haberin detaylarında, intihar eden kişinin “Bugün benim en güzel günüm, çok mutluyum ama bugün benim için güzel bir gün daha olacak” şeklindeki sözlerine yer verilmiştir (URL: 3).

Haberin devamında, intihar eden Mehtap Zengin'in “Yarın gazetelerin 3., 4., veya 1. sayfalarında benim adımı duyacaksınız. Hepinizi öpüyorum Allah'a emanet olun” şeklindeki

ifadelerine yer verilmiştir. Zengin, intihar eyleminin gazetelerde konuşulacağını söylemektedir. İntihar eylemlerinin kimi zaman bu ve buna benzer düşünceler üzerinden gerçekleşebileceği vurgulanmaktadır. Adler (1983, 64, 211), bu durum için “insanların kimi zaman intihar etmekle dikkati kendi üzerlerine çekebilecekleri” düşüncesini benimsediğini söyler. Ayrıca intiharın içinde bir suçlama ve intikam olabileceğini de belirtir. Mehtap Zengin’in videosunda geçen “Birçok insan benim arkadaşımı ama arkadaşım değilmiş. Herkesi vicdanı ile baş başa bırakıyorum” sözleri de bu durumu desteklemektedir.

İntihar öncesi bırakılan notlar olayın internet ortamında daha hızlı yayılmasına ve ilgi görmesine neden olabilmektedir.

3. ARAŞTIRMA

3.1. Yöntem

Bu araştırmada Temmuz-Aralık 2024 tarihleri arasında internet sitelerine yansıyan, intihar notu bırakılan haberler incelenmiştir. İntihar mı cinayet mi olduğu şüpheli haberler ise araştırmaya dahil edilmemiştir. İntihar notlarının incelenmesinde doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Sosyal bilimler alanında kullanılan bir yöntem olan doküman analizi, görme ve gözlemlene imkanlarının sınırlı olduğu durumlarda araştırma verilerine zenginlik kazandırması bakımından tercih edilebilmektedir. Bu analizde sadece yazılı içerikler ele alınmaz, görsel malzemelerden de yararlanılır. Doküman analizi nitel bir yöntemdir, görsel veya yazılı dokümanın tespiti ile başlanarak alt ve üst tema elamanlarının geliştirilmesi ve analiz birimine karar verilmesi şeklindeki süreçleri kullanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2005, 187-190).

3.2. Analiz

20 Temmuz 2024 tarihinde haberler.com internet sitesinde bir tekstil firmasında çalışan Muhammed Yavuz’un intiharı haberleştirilmiştir. Yavuz’un intihar etmeden önce “Bu bir intihar vakası değil, cellatlığını E. C.'nin yaptığı bir idam vakası" ifadelerini kullandığı, e-posta ile çalıştığı firmanın bölge müdürünü sorumlu tuttuğu aktarılmıştır (URL: 4).

Adler (2023, 52), bu durumu şöyle açıklamaktadır: “*Her intihar vakasında intihar edenin kendi ölümünün sorumluluğunu yüklediği bir başkasını bulabiliriz. Sanki kişinin intihar eylemi “Tüm insanlar içinde en hassas ve en duygusal olan kişi bendim ve sen bana en gaddarca biçimde davrandın” der.*”

11 Ağustos 2024 tarihinde yayınlanan haberde Samsun’da bir doktorun sosyal medya üzerinden yayınladığı fotoğrafa “Bir süre buralarda olmayacağım, üç mucize bırakıyorum, sevgiyle kalın”

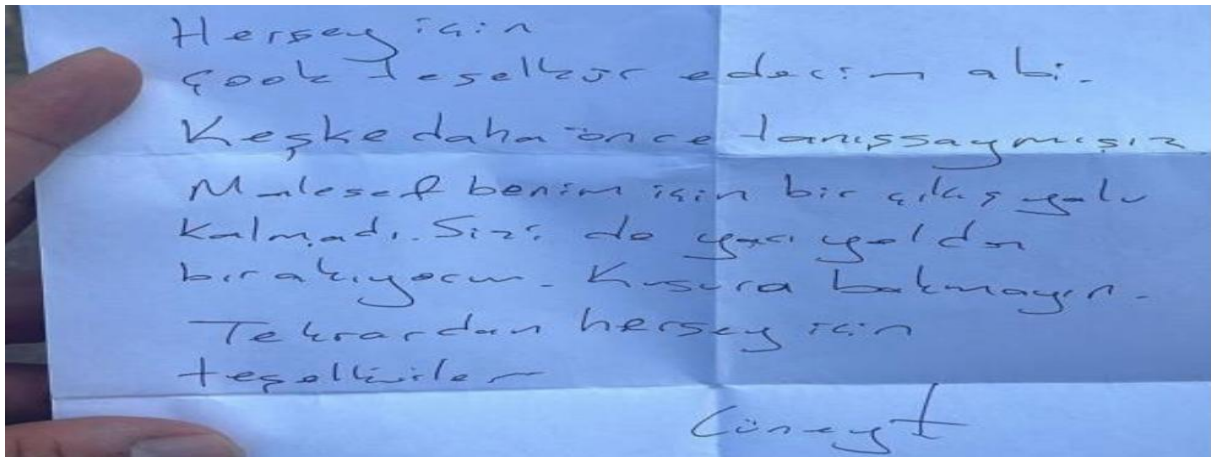
notunu düştükten sonra 4. kattan atlayarak intihar ettiğine yer verilmiştir. Doktor, intiharı kendisi için bir son olarak görmemekte bunu normal bir ayrılık olarak değerlendirmektedir (URL: 5).

Görsel 1. Samsun’da İntihar Eden Doktorun Notu

13 Ağustos 2024 tarihinde ntv.com.tr’de 19 yaşındaki bir kızın 6’ncı kattan atlayarak intihar ettiği ile ilgili bir haber yayınlanmıştır. Haberde, intihar eden genç kızın bıraktığı notta "Böyle olmasını istemiyordum. Çok üzgünüm. Ailemden özür diliyorum. Özellikle babamdan" yazdığı aktarılmıştır (URL: 6). İntihar eyleminde bulunacak kişiler bazen arkalarında ailelerini yalnız bırakacaklarını düşünerek intihar notlarında onlardan özür dileyebilmektedirler (Karbeyaz ve ark, 2014, 275). Bu haberde intihar eden kişi özellikle babasından özür dilemektedir.

3 Eylül 2024 tarihinde turkiyegazetesi.com.tr sitesinde “Arkasında not bırakıp intihar etti!....” başlıklı haber yayınlanmıştır. Haberde, Kocaali’de 32 yaşındaki C. R. Ç.’nin başına ateş ederek 300 metrelik uçuruma düştüğü ve daha sonra öldüğü aktarılmıştır. İntihar eden kişinin ailesine ve yakınlarına bıraktığı notun ekran görüntüsüne haberde yer verilmiştir (URL: 7).

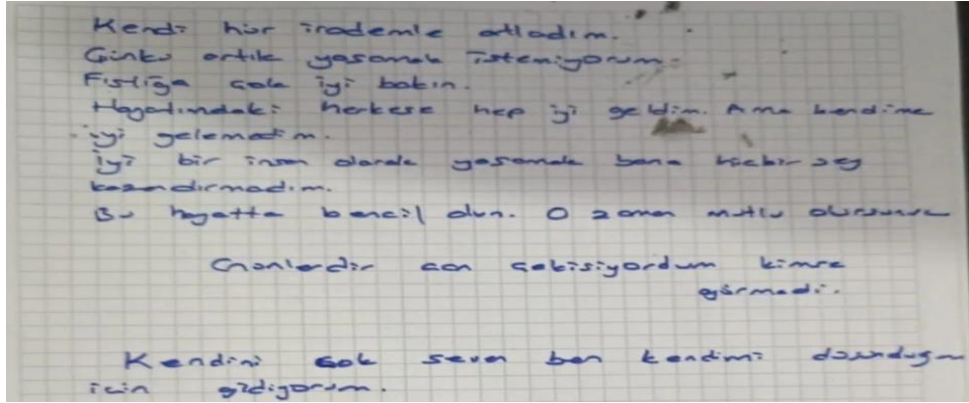

Görsel 2. Kocaali’nde C. R. Ç.’nin İntihar Mektubu

Notta, “maalesef benim için bir çıkış yolu kalmadı” ifadesi kullanılmıştır. İntihar notlarında buna benzer ifadeler kullanılabilir. (Pehlivan, 2021, 45) İntihar dışında bir seçeneği olmadığını belirten kişi aslında mantıksızlık içindedir. Çünkü, burada bir seçenek bulunmaz,

benzer şeyler arasında kararsız kalındığında ancak seçme durumu olabilir. Fakat intihar eylemi buna uygun değildir. İnsanın hayatta kalmayı seçmesi ile intihar etmesi birbirine benzeyen seçenekler olamaz. Öte yandan, intihar daha önce deneyimlenecek bir durum da değildir. Dolayısıyla birey, hakkında bilgisi olmadığı ölümü, hayata seçmiş sayılmaz. Bilinmeyen bir davranışta daha önce buna yeltenen kişilerin öykülerinden faydalanabilirsiniz, bununla birlikte hayatı sonlandırmak telafi edilemeyecek bir eylemdir.

23 Eylül 2024 tarihinde verilen haberde sosyal medya fenomeni olarak bilinen Kübra Aykut'un, İstanbul Sultanbeyli'deki evinin 5. katından atlayarak intihar ettiği belirtilmektedir. Aykut, intihar etmeden önce geride bir mektup bırakmıştır. Mektupta yaşamak istemediği için kendi hür iradesiyle intihar ettiğini ve *fıstık* adlı kendisine iyi bakılmasını istemektedir. Aykut, hayatındaki herkese iyi geldiğini fakat kendisine iyi gelemediğini belirterek geride kalanlara bencil olmalarını, o zaman mutlu olacaklarını tavsiye etmektedir. Aykut mektubunun son kısmında ise “günlerdir can çekişiyorum kimse görmedi” ifadesini kullanmıştır (URL: 8).

Görsel 3. Sultanbeyli, K. A., İntihar Mektubu

Aykut, mektubunun son bölümünde yalnız olduğuna özellikle vurgu yapmaktadır. Halbwachs, yalnızlığın insanları intihara götürebileceğini belirtir (Durkheim, 2013, 45). Dünya Sağlık Örgütü, yalnızlığı sağlık açısından bir tehdit olarak görmekte ve insanların sosyal etkileşime teşvik edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Çünkü sosyal bağlantıları olmayan kişilerde anksiyete, depresyon, bunama ve intihar görülebilir. Sosyal izolasyon, ruhsal sağlık konusunda birtakım problemlerin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir (URL: 9). Yapılan araştırmalar da bu durumu desteklemektedir. Arık ve arkadaşlarının (2024) yapmış oldukları araştırmada daha önce intihar girişimde bulunmuş kişiler kendilerini yalnız hissettiklerini ve çevrelerine karşı yabancılaşma duygusu yaşadıklarını belirtmişlerdir.

29 Ekim 2024 tarihinde haberler.com internet sitesinde Selene Durna adlı milli sporcunun evinin 6. katından düşerek öldüğü aktarılmıştır. Haberin detaylarında, Durna'nın intihar

etmeden önce evin kapısına bıraktığını notta; “Anneme söyleyin ben intihar ediyorum” yazdığı aktarılmıştır (URL: 10).

23 Aralık 2024 tarihinde İhlas Haber Ajansı, Adıyaman’ın Kahta ilçesinde 48 yaşında bir erkeğin “psikolojim bozuk” şeklinde not bıraktıktan sonra oturduğu binanın çatı katında silahla intihar ettiğini haberleştirmiştir (URL: 11). Erkekler duygularını kadınlar kadar rahat ifade edemezler, bu bakımdan psikolojik destek almaktan kaçınabilirler. Ruh sağlığında yüz yüze terapiler model olarak kullanıldığından erkekler bundan sakınabilmektedir (akt. Tarsuslu ve Durat, 2018, 84). Diğer taraftan, depresyonda olan kişiler arasında intihar oranı yüksektir. Depresif kişi iyileşme sürecine girse dahi intihar riskini taşımaya devam etmektedir (Can ve Sayıl, 2004, 55).

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

İntihar eden bireylerin arkalarında bıraktıkları mektup ve notlar intiharın sebepleri ve toplumsal problemler hakkında ipuçları sağlamaktadır. Özellikle duygusal tatmin sağlayamayan, beklediği ilgiyi yakalayamayan veya yalnızlık içinde olanların intihar eylemine daha çok başvurdukları bu notlardan anlaşılmaktadır.

İntihar eden bireyler kimi zaman bu sonuçtan bazı kişileri sorumlu tutarak yazdıkları intihar notlarında bu kişilerin isimlerini vermektedir. Böylelikle hem olayın sorumluluğunu üzerlerinden atmakta hem de kendisine baskı uyguladığını düşündüğü kimseden bir anlamada intikam almaktadır.

Bazı bireyler intihar sonrası bıraktıkları notlarla yakınlarından özür dilemektedir. İnsanların daha çok anne ve babalarından af diledikleri yazılan intihar mektuplarından anlaşılmaktadır. Böylelikle intihar eden kişilerin vicdani bir ikilem yaşadıkları anlaşılmaktadır. İntihar eden bireyler bıraktıkları mektuplar veya notlarda özellikle ailelerine bilgi verilmesini istemektedir. İntihar eden ve arkalarında not bırakan bazı kişilerin ise uzun süre çevreleri tarafından fark edilmeyi bekledikleri ama kendilerini anlayan kimse bulamadıklarında ve tüm seçeneklerin tükendiğini düşündüklerinde bu yola başvurdukları anlaşılmaktadır. Bu durum bireylerin toplumsal yaşam içinde arkadaşlığa ve samimiyete ne kadar muhtaç olduklarını da göstermektedir. Öte yandan bu kişilerin ölümü bir yol olarak görmeleri de yine kendilerine destek verecek bir yakınları bulunmamasıyla ilgilidir.

İntihar notları bireylerin aslında anlaşılmak, takdir edilmek ve sevilmek istediklerini ortaya çıkarmaktadır. İntihar edenlerden biri olan K. A. herkese iyi geldiği halde kimsenin kendisine iyi gelmediğini ardında bıraktığı mektupta özellikle belirtmektedir.

İntihar eylemlerinde cinsiyet anlamında bir farklılaşma olduğu anlaşılmaktadır. İntihar eden erkeklerin sorunlarını paylaşma anlamında kadınlar kadar rahat olamadıkları ve bu durumun onları olumsuz etkileyerek intihara sürükleyebildiği anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Adler, A. (1983). Kişilik bozuklukları ve toplumsal bütünleşme. (Çev. Belkıs Çorakçı). İstanbul: Say Yayınları.
- Adler, A. (2023). Yaşamın Anlamı ve Amacı. (çev. İ. Korkmaz). İstanbul: Maya Yayınları.
- Apaydın, H., Özdemir, Ş., & Ünal, A. Z. (2016). İntihar girişiminde bulunan bireylerde bazı değişkenlerle intihar girişimi ilişkisi. *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (6), 7-46.
- Arık, E., İnce, M., Koçak, M. C., Bilişli, Y., Karataş, E. O., Akgün, H., & Aşlakçı, F. (2024). Communication dynamics and media interactions of young adults who have attempted suicide: a qualitative thematic analysis. *Frontiers in Psychology*, 15, 1460348.
- Can, S. S., & Sayıl, I. (2004). Yineleyici intihar girişimleri. *Kriz Dergisi*, 12(3), 53-62.
- Çat, A. K., Küçük, O., & Koçak, M. C. (2022). Haber Söyleminde İdeolojik Etki: İntihar Haberleri Örneği. *Academic Knowledge*, 5(1), 29-42.
- Duman, N. (2019). İntihar ve medya. *Ekev Akademi Dergisi*, (77), 333-340.
- Durkheim, E. (2013). *İntihar*. (Çev. Zühre İlkelen). İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Gould, M., Jamieson, P. And Romer, D. (2003). Media Contagion and Suicide among the Young, Columbia University, University of Pennsylvania.
- Karbeyaz, K., Akkaya, H., Balcı, Y., & Urazel, B. (2014). İntihar notlarının analizi: Eskişehir deneyimi. *Nöro Psikiyatri Arş*, 51, 275-279.
- Koçak, M. C., & Küçük, O. (2022). Presentation Of Suicide Behavior in Television Series . Presented at the 3.Baskent International Conference On Multidisciplinary Studies, Ankara.
- Küçük, O., Toprak, Ö. & Koçak, M.C. (2022). Medya ve intihar üzerine bir araştırma. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 9(79), 85-94.
- Pehlivan, M. (2021). İntihar Eyleminin Yaşam Pratikleri Çerçevesinde Ve Zorunluluklara Bağlı Olarak Ortaya Konmasının Sebepleri Üzerine Bir Yorum. *Türkiye Mesleki ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (7), 43-50.
- Schmidtke, A., Schaller, S., Wasserman, D., & Cengiz, S. (2005). Seri İntiharlar ve Medya Gündeminde İntihar. *Kriz Dergisi*, 13(3), 33-36.

Tarsuslu, B., & Durat, G. (2018). Erkeklerde depresyon, intihar, yardım arama ve iyi oluş. *Journal of Human Rhythm*, 4(2), 80-87.

Yıldırım A. & Şimşek H. (2005). Nitel Araştırma Yöntemleri, Ankara: Seçkin.

İnternet Kaynakları:

URL:1. <https://psikiyatri.org.tr/basin/817/intihar-haberlerinin-basinda-verilis-sekilleriyle-ilgili-basin-aciklamasi>) (Erişim: 26.02.2025).

URL: 2. <https://www.milliyet.com.tr/gundem/mehmet-piskinin-intihar-videosu-gundemi-sarsti-1955599> (Erişim: 25.02.2025).

URL: 3. <https://www.istanbulses.com/istanbulda-2inci-mehmet-piskin-vakasi-33118h.htm> (Erişim: 26.02.2025).

URL: 4. <https://www.haberler.com/3-sayfa/lc-waikiki-calisan-arkasinda-ihbar-gibi-veda-17539952-haberi/> (Erişim: 25.02.2025).

URL: 5. <https://www.tgrthaber.com/gundem/doktorun-intihar-anlari-kamerada-bu-fotografi-ve-notu-paylasip-balkondan-atladi-2966574?s=1> (Erişim: 26.02.2025).

URL: 6. <https://www.ntv.com.tr/turkiye/tiktokfenomeni-kubra-aykut-intihar-etti-veda-mektubu-ortaya-cikti,mgiehYCHHEOOus0mdBa4Qg> (Erişim: 25.02.2025).

URL: 7. <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/gundem/arkasinda-not-birakip-intihar-etti-cenazesiyile-ilgili-dikkat-ceken-detay-1060669?s=2> (Erişim: 27.02.2025).

URL: 8. <https://www.ntv.com.tr/turkiye/tiktokfenomeni-kubra-aykut-intihar-etti-veda-mektubu-ortaya-cikti,mgiehYCHHEOOus0mdBa4Qg> (Erişim: 25.02.2025).

URL: 9. <https://www.who.int/news/item/1>). (Erişim: 27.02.2025).

URL: 10. <https://www.haberler.com/3-sayfa/milli-sporcu-selene-durna-intihar-etti-17986634-haberi/> (Erişim: 26.02.2025).

URL: 11. <https://www.ihf.com.tr/adiyaman-haberleri/psikolojim-bozuk-diye-not-birakip-intihar-etti-164495833> (Erişim: 25.02.2025).

Videolar:

<https://www.youtube.com/watch?v=B8tteDYEZSg&rco=1> (Erişim: 25.02.2025).

<https://www.youtube.com/watch?v=UlwWm1K3-rU> (Erişim: 25.02.2025).

<https://www.youtube.com/watch?v=A5BZL7Ro9lo> (Erişim: 24.02.2025).

<https://www.youtube.com/watch?v=khSXXQ4hbFE> (Erişim: 25.02.2025).

<https://www.youtube.com/watch?v=dSKJcXEuIlo> (Erişim: 24.02.2025).

<https://www.youtube.com/watch?v=TDyM4LfYSqE> (Erişim: 25.02.2025).

<https://www.youtube.com/watch?v=BQ8ckCgVe8A> (Erişim: 25.02.2025).

FOTOĞRAFTA YAŞAMIN ESTETİĞİ: JOSEF KOUDELKA VE “ROMANLAR”

Doç. Dr. Mevlüt CAN KOÇAK

Karabük Üniversitesi

mevlutcankocak@karabuk.edu.tr- ORCID ID: 0000-0002-9496-0541

Öğr. Gör. Olgun KÜÇÜK

Karabük Üniversitesi

olgunkucuk@karabuk.edu.tr- ORCID ID: 0000-0002-9471-3540

ÖZET

Estetiğin insanın duyumuyla ilgisi vardır. Ona, güzelliği arayan bilim yakıştırması yapılmaktadır. Estetik yargıların oluşumunda nesnelerin özleri yanında bireyin kendi özelliklerinin de etkisi vardır. Hem sanatta hem de özel olarak fotoğrafta estetik, güzelliğin değeri ve doğasına odaklanır. Yüz yüze görme ile fotoğrafta görme farklılık arz etse de fotoğraf ile de bir sanat formu inşa edilebilir. Aynı zamanda fotoğraflar yoluyla toplumsal gerçeklikler sergilenebilir. Bu çalışmada, Josef Koudelka'nın Roman toplumunu yansıtan fotoğrafları analiz edilmiştir. Koudelka'nın fotoğrafları görsel bir estetik sunmakla kalmayıp aynı zamanda birer belge niteliği taşımaktadır. Fotoğraf çalışmalarında estetik ile Romanların yaşam tarzlarını bütünleştirmiştir. Bu toplumun müziğe ilgisi ve yeteneği sanatçının fotoğraflarında kendine yer bulmuştur. Göçebe yaşam tarzında önemli bir yere sahip olan atın Roman toplumu için değeri fotoğraflar yoluyla yansıtılmaktadır. Romanlara özgü kalabalık aile yapısı da fotoğraflarda aktarılmaktadır. Öte yandan, Romanların yaşamsal zorluklarına fotoğraf karelerinde dikkat çekilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Fotoğraf, Josef Koudelka, Roman Kültürü

AESTHETICS OF LIFE IN PHOTOGRAPHY: JOSEF KOUDELKA AND

“GYPSIES/ROMA”

ABSTRACT

Aesthetics is related to human sensation. It is called a science that seeks beauty. In the formation of aesthetic judgments, the essences of objects as well as the individual's own characteristics are influential. In both art and photography in particular, aesthetics focuses on the value and

nature of beauty. Although face-to-face viewing and viewing in photography differ, an art form can also be constructed with photography. At the same time, social realities can be exhibited through photographs. In this study, Josef Koudelka's photographs reflecting Gypsy society were analyzed. Koudelka's photographs not only present a visual aesthetic but also have the quality of documentation. In his photographic works, he integrated aesthetics with the lifestyles of the Gypsies. The interest and talent of this society in music found a place in the artist's photographs. The value of the horse, which has an important place in the nomadic lifestyle, for the Gypsy society is reflected through photographs. The crowded family structure specific to Gypsies is also conveyed in the photographs. On the other hand, the life difficulties of the Gypsies are highlighted in photographs.

Keywords: Photograph, Josef Koudelka, Gypsy/Roma Culture

1. GİRİŞ

Estetik, “aisthesis veya aisthanesthai” sözcüğünden gelmekte, anlam açısından duyumsallıkla ilgili olduğu düşünülmektedir. Hatta onun duyumsallıkla ilgisi tıp terminolojisinde kullanılan “anestesi lokal” veya “anestesi total” terimleridir. “Anestesi total” tüm duyuşsallığın ortadan kaybolması şeklindeyken anestesi lokal ise bölgesel kaybolma demektir (Tunalı, 1989, 13).

Alexander Baumgarten, estetik kavramını ilk kez kullanan kişidir. Fakat onun öncesinde çeşitli düşünürler farklı isimlerle bu kavramdan söz etmişlerdir (Küçük ve Koçak, 2024, 8). Örneğin, estetiğin ilgi alanlarından biri olan ‘güzel’ kavramı Platon ve Aristoteles tarafından ortaya konulmuştur (Tekel, 2015, 150). Tanımlama noktasında ise; Baumgarten estetik için “güzelliği araştıran bilim” ifadesini kullanmaktadır (Kınay, 2013, 182). Kavram aynı zamanda ‘değer’ ile iç içe geçmiş olup güzellik, iyilik ve hakikat unsurlarını da kapsamına alır (İnan ve Uslu Üstten, 2015, 1412).

Estetik hakkında öznel ve nesnel bazı yaklaşımlar vardır. Kişi, bir nesneye beğenmeme davranışı geliştirerek estetik bir yargı inşa eder. Bu yargıda bir nesnellik aranamaz. Bireyin yargıları üzerinden bir niteleme yapılırken nesneye de bir değer yüklenir. Estetik yargının oluşumunda kişinin içsel yapısı yanında nesnenin fiziksel özellikleri de rol oynar. Değerlendirmede kişinin ilgili nesneye yüklediği anlam öne çıkmaktadır. Genel anlamda bakıldığında, estetik düşüncesi subjektif görülmekle birlikte bu konuya kafa yoranların farklı düşünceleri de bulunmaktadır. Estetik yargıda nesnenin özelliklerinin ağırlıklı olduğunu savunanlar vardır. Bu düşüncüyü savunanlar güzelliğin nesnenin özünde, temelinde zaten var

olduğunu ifade etmektedir. Bir diğer taraf ise estetik ve güzellik yargılarının oluşumunu daha çok bireyin duyuları üzerinden açıklar. Aynı zamanda bireyin duyuları toplumsal yapıdan, inanç biçiminden de etkilenebilir. Ortak değer yargıları estetik algısı üzerinde etkilidir (Tekel, 2015, 154).

Estetikçinin ana konusu güzelliştir. Güzelin peşindeki en bilinçli takipçidir estetikçi. Her birey güzellik takibini kendi bilinç durumuyla ortaya çıkan bazı değer yargıları ve kurallar doğrultusunda yapar. Kişilerin bazı beğeni ölçütleri bulunmaktadır. Sahip olduğu estetik ölçütler sebebiyle güzellik bilinci her bireyin yaşamında bir miktar yer alır. Estetik alanı bireyi diğer bilim ve sanat alanlarından daha çok ilgilendirir. Hemen herkes bu konuda bilgi sahibi olmayı arzular. Toplumdaki her bireyin estetik ve güzellik hakkında bir yargısı bulunmaktadır. Güzeli, daha çok sanatçıların ilgi alanında olmakla birlikte izleyicileri ve sıradan insanları da ilgilendirebilmektedir (Timuçin, 2013, 15).

2. ESTETİK FOTOĞRAF VE GERÇEKLİK

Sanatta ve fotoğraf çerçevesinde estetik, güzelliğin doğası ve kıymeti üzerine odaklanır. Fotoğraftaki güzelliği yorumlayabilmek ve estetik özellikler hakkında konuşmak öznel bir yargıda bulunmaktır. Çünkü bir fotoğrafın, bir eserin estetik değerini belirlemek için standart ilkeler yoktur. Yine de fotoğrafların bazı niteliklerinin insanlar tarafından daha çok ilgi çektiği anlaşılmaktadır (Datta ve ark, 2006). Diğer taraftan, fotoğraf bir sanat formunun ortaya çıkmasını sağlayabilir. Yüz yüze görmekle fotoğraftan görmek farklılık gösterebilir (Lopes, 2003, 433).

Fotoğraf, gerçeğin ötesini işaret edebilme özelliğine de sahiptir. Fotoğrafta gerçeklik kimi zaman toplumsal bir belge özelliği taşıyabilir (Ray, 2020, 139-141). Fotoğraf, pek çok farklı disipline katkı sağlar. 2014 yılında, Boğaziçi Üniversitesi tarafından Ara Güler'e fahri doktora unvanının verildiği törende konuşan yazar Orhan Pamuk, Ara Güler'in fotoğraf arşivi için şu ifadeleri kullanmıştır (URL: 1):

“Arşivde çalışırken, malzemenin zenginliğinden sersemlediğimi ve hem büyük bir coşkuya hem de bir hayal kırıklığına kapıldığımı hatırlıyorum. İstanbul adlı kitabımın büyük bir çoğunluğunu yazmıştım. Keşke arşivde görüp hatırladığım küçük pek çok ayrıntıyı da kitaba koyabilseydim diyordum kendi kendime. (Bunlardan pek çoğunu Güler'in fotoğraflarıyla hatırladıktan sonra İstanbul'da yazdım.) Ama bir yandan da hatıra kitabı yazmanın bütün hatıraları tek tek gözden geçirip saklamak değil, büyük bir kısmını unutup en vazgeçilmezleriyle bir hikâyeye kurmak olduğunu da kitabı yazarken kalbim kırılarak zaten anlamıştım.”

Fotoğraf, toplumsal değişimi gösterebilmesi, haber, belgesel, savaş hatta moda gibi konuları belleğinde saklaması nedeniyle tarihçilerin de kıymet verdiği bir kaynaktır. Bu yönüyle fotoğraf, toplumsal bir hafızadır (Orhan, 2020, 50). Fakat bu durum onun estetik anlayıştan uzaklaşmasına engel değildir. Susan Sontag’a göre, estetik arayışlar yoluyla fotoğrafın toplumsal yönü daha da güçlenmiştir. Kısa sürede fotoğraf toplumda bilginin, değişimin, iletişimin etkili araçlarından biri haline gelmiştir (Özkeçeci ve Çiçek, 2017, 310).

Josef Koudelka fotoğrafçılık alanında yapmış olduğu çalışmalarda sadece görsel bir estetik sunmaz aynı zamanda eserleri birer belge niteliği taşımaktadır. Özellikle ‘Romanlar’ ile ilgili çalışmalarında estetik ile onların yaşam tarzları bütünleştirilmiştir.

3. ARAŞTIRMA

Josef Koudelka, Çek asıllıdır. 1938’de doğmuş, 1987’de Fransız vatandaşlığına geçmiştir. Şiirsel ve Hümanist geleneğin en önemli temsilcilerinden sayılır. Bu gelenek, Avrupa fotoğrafçılığı üzerinde 20. yüzyılın ikinci yarısında çok etkili olmuştur. Koudelka, aslında bir havacılık mühendisidir. Önceleri fotoğrafçılıkla amatör şekilde ilgilenmiş 1960’lı yıllarla birlikte profesyonel fotoğrafçılığa yönelmiştir (URL: 2). Bu çalışmada, Koudelka’nın Romanlarla ilgili fotoğrafları betimsel analiz yönetimi ile incelenecektir. Çalışmada ayrıca literatür taraması ışığında fotoğraflardaki toplumsal gerçeklik ortaya konulacaktır.

3.1. Romanlar ve Müzik

Romanların genellikle müzisyen olduğu şeklinde bir inanış vardır (Silverman, 2000). Onların yaşamında müzik uzun yıllardır önemli yer tutmaktadır; dansçılık yaparlar, şarkıcılık ve müzisyenlikle ilgilenirler (Manush, 1986, 17).

Müziğe yatkın bir topluluk olan Romanlar kulaklarına ve müzik bilgilerine çok güvenirler. Bundan dolayı düzenli bir eğitime ihtiyaç duymazlar. Hemen her türden müzik aletini çalacak yeteneğe sahiptirler. Yerel müzik yapanlar kendilerine çalgıcı tanımlaması yakıştırdıkları nota bilgisine sahip olanlar kendini müzisyen olarak görmektedir. Bunun yanında, ait oldukları toplumun genel zevki dışında müzik yapanlar da kendilerini Roman olarak niteleyebilmektedir. Batı toplumunda bu, kişinin önemli bir müzisyen olduğuna delalet eder. Hayat biçimlerini icra ettikleri müziğe yansıtan Romanlar sosyal sorunlarını ve iç sıkıntılarını da bu yolla dışa vurmaktadır. Onlar için müzik mutlu olmanın yollarından biridir. Müzikle bu denli içli dışlı olan Roman toplumu kültürel bir taşıyıcı ve sözlü geleneğin temsilcileri olarak da önemlidir (Aycil ve Çubukcu, 2022, 52).

Josef Koudelka, Romanların müziğe olan ilgisini fotoğraf karelerine aktarmıştır. Aşağıdaki fotoğrafa bakıldığında (Görsel 1.) sol tarafta keman çalan adam ile duvardaki süs arasında bir uyum oluşturulmaya çalışıldığı görülür. Duvardaki süs, fotoğrafta bir müzik notası gibi görünmektedir. Yine, notanın tam bittiği yere çocuk yerleştirilerek bir yaşam döngüsü oluşturulmuştur. Genel bir çerçevede Roman kültürü ile müzik arasında bir bağ oluşturma yoluna gidilmiştir.

Görsel 1. Kendice, Çekoslovakya, 1966 (URL: 3).

Fotoğrafta iki benzer müzik aletini yan tarafta, merkeze ise kontrbas gibi farklı bir müzik aleti konularak kompozisyon dengesi sağlamıştır. Aynı zamanda merkezdeki kişi fotoğrafçıya bakmaktadır. Çalgıcılar üçgen şeklinde dizilmişlerdir. Koudelka pek çok fotoğrafında insanları üçgen şekilde yerleştirmekte, bu sayede görsel bir denge oluşturmaktadır.

Görsel 2. Straznice, Çekoslovakya. 1966 (URL: 4).

Tıpkı yukarıdaki fotoğrafta olduğu gibi aşağıdaki fotoğrafta (Görsel 3.) da üçgen şekilde bir dizilim vardır. Ortadaki kişi sandalyeye ters oturmuş olup arkadaki adamların biri yine oturmakta diğeri ise ayakta beklemektedir. Diğer fotoğrafta da (Görsel 4.) üçgen şeklini

görmekteyiz. Özellikle çocukların dizilişi, kaburgalarının ve kollarının duruşu üçgen şeklini oluşturmaktadır. Bu sayede fotoğrafta oluşabilecek olan durağanlık engellenmiştir.

Görsel 3. Kadan, Çekoslovakya. 1963 (URL: 5).

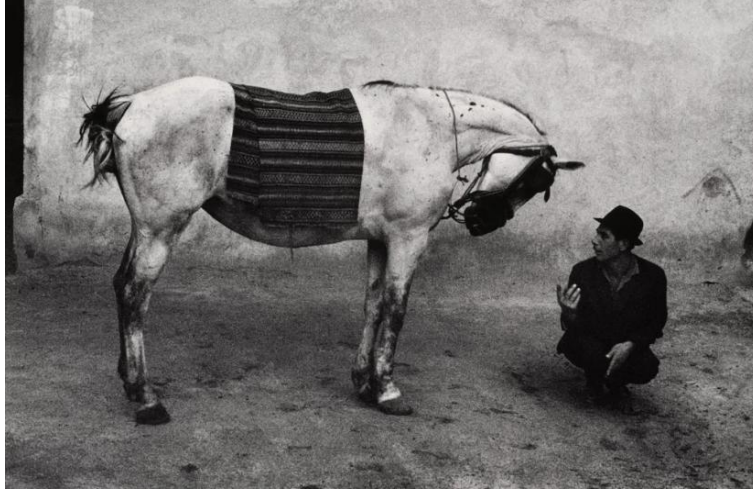

Görsel 4. Zehra, 1967 (URL: 6).

3.2. Romanlar ve At

Gezginler ve Çingeneler farklı köklerden gelmelerine rağmen at ikisi için de önem taşır. Bunlar için bir ata sahip olma önemli bir kültürel gelenektir. Bu durumun nedeni olarak “düşük refah” seviyesi gösterilebilir. Diğer taraftan, göçebe yaşam tarzı da bu hayvanı ön plana çıkarmıştır (Rowland ve ark., 2022, 1-3). Hem göçebe iken hem de yerleşik hayat içinde at figürü Roman kültürünün bir parçasıdır. Aynı zamanda at bu topluluk için ekonomik değeri de ifade etmektedir (Rosenhaft, 2022, 532).

Fotoğrafta (Görsel 5.) at ile insan arasında bir denge oluşturulmuş, fotoğrafçı eserinde atın güçlü duruşunu ön plana çıkarmıştır. Sahnede aynı zamanda bir aktarım da söz konusudur. Adamın duruşu ise iç dünyası hakkında düşünmemizi sağlamaktadır.

Görsel 5. Romanya, 1968 (URL: 7).

3.3. Roman Aileleri

Romanlarda nüfus artışı ortalamanın üstünde olup çocuk sayısı diğer toplumlara göre fazladır (akt. Kolukırık, 2011, 107. Akt. Genç ve ark., 2015, 90). Dünyanın pek çok ülkesinde yapılan çalışmalar bu bilgiyi desteklemektedir. Çok eski çalışmalarda dahi aynı durum görülmektedir. Örneğin, Çek Cumhuriyeti ve Slovakya’da yapılan araştırmada Romanlar arasında çocuk doğumu yüksekken yaşlı nüfusunun düşük olduğu tespit edilmiştir (Kalibová, 1993). Aşağıdaki fotoğrafta (Görsel 6.) çocukların fazla olduğu kalabalık bir aile görülmektedir. Fotoğrafçı, aile ile mekân arasında bir bağ oluşturmuştur.

Görsel 6. Çekoslovakya. 1963 (URL: 8).

3.3. Romanlar ve Zorlu Yaşam Koşulları

Roman topluluklar birçok farklı coğrafyada göçebe kültürü sürdürmektedir. Yaşam koşulları yerleşik insanlara göre daha kötü ve zordur. Bir anlamda toplumsal yaşam içinde dezavantajlı grubu temsil etmektedirler (Condon, 2025).

Romanların toplumsal yaşamdaki sorunlarını ele alan çeşitli çalışmalar vardır. Bunlardan biri İngiltere’de yapılmış ve sağlık hizmeti bağlamındaki eşitsizlikler araştırılmıştır. Bakıldığında, Romanlar ve İrlanda kökenlilerin en düşük sağlık olanaklarına sahip oldukları anlaşılmaktadır. Hem İrlandalı gezginler hem de Romanlar, Beyaz İngilizlere göre daha çok hastalık taşımaktadır. Bu hastalıkların pek çoğu ise ölümcüldür. Covit 19’la ilgili yapılan çalışmada Roman ve gezgin erkeklerin tehlikeli hastalık barındırma durumları sıradan vatandaşlardan 12 kat fazladır. Bu bireylerde akciğer ve kalp hastalıkları, şeker hastalığı ve kanser bulguları çok yüksek çıkmıştır. Hem Roman hem de gezgin kadınlarda çoklu ve tehlikeli hastalık sıklığı İngiliz kadınların iki katıdır. Romanların ve İrlandalı gezginlerin sağlık sorunları onların ömür beklentilerini 10-15 yıl aşağı çekmektedir (akt. Bloch, 2025, 94-100).

Görsel 7. Çekoslovakya. 1966 (URL: 9).

Görsel 8. Çekoslovakya. 1967 (URL: 10).

Yukarıdaki iki fotoğrafta (Görsel 7-8.) mekanla bütünlük sağlanmıştır. Fotoğrafçı, kişilerin yaşadıkları yerleri ve kıyafetlerini kadrja dahil ederek onların yaşam sıkıntısına vurgu yapmaya çalışmıştır. Koudelka, mekân ile çingeneler arasında bir bütünlük oluşturmaktadır. Yoksulluğu kimi zaman arkadaki eski, sınavsız duvarlar üzerinden anlatmıştır. Fotoğrafçı özellikle çingenelerin yaşamına ait birtakım izleri de fotoğraflara taşımıştır. Bu, bazen çiçekli kıyafetler bazen bir şapkadır.

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Romanların müziğe yatkınlıkları hemen herkes tarafından bilinmektedir. Bu durum Koudelka’nın fotoğraflarında da kendine yer bulmaktadır. Sanatçı bir fotoğrafında keman çalan

adamlarla arkadaki duvarda yer alan süslemeler arasında bağlantı kurmuştur. Bakıldığında, fondaki süslemeler gitarın devamında müzik notası gibi bir etki oluşturmaktadır. Öte yandan Koudelka pek çok fotoğrafında üçgen kompozisyona yer vererek kadraj içinde enstrümanlarla uyumlu biçimde hareket etkisi oluşturma yoluna gitmiştir.

Göçebe bir yaşam tarzını benimseyen Romanlar için at olmazsa olmaz bir yardımcı ve kültürlerinin bir parçasıdır. Çalışmada verilen atla ilgili fotoğrafa bakıldığında oldukça büyük ve güçlü şekilde yansıtıldığı görülmektedir. Böylece sanatçı atların Roman toplumundaki hiyerarşik üstünlüğünün altını çizmektedir.

Doğurganlık bakımından Roman aileleri oldukça verimli olup çocuk sayıları genelde fazladır. Çalışmada yer alan fotoğraf baz alındığında ailedeki çocuk sayısının oldukça fazla olduğu göze çarpmaktadır. Kalabalık aile yapısı Koudelka'nın fotoğrafında da göze çarpmaktadır.

Romanlar yaşadıkları farklı coğrafyalar içinde dezavantajlı koşullara sahiptir. Genel hayat şartları düşüktür ve toplumsal refahtan aldıkları pay yetersizdir. Koudelka, Romanların yaşamsal zorluklarına fotoğraf kareleriyle dikkat çekmeye çalışmıştır. Kişilerin yaşadıkları ortamlar, kıyafetleri ve eşyalar ile içinde bulundukları yaşamsal darboğaz ortaya çıkarılmaktadır. İnsanların yoksullukları kadraj içindeki arka planlarla kendini göstermektedir.

KAYNAKÇA

- İnan, R. Uslu Üstten, A. (2015). Bir Değer Algısı Olarak İlhan Berk Şiiri, *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 10/8 Spring 2015.
- Kınay, N. (2014). Sanat Eserinde Bir Değer Olarak Güzelliğin Açılımı: Nedim'in 'Bir Safâ Bahş Edelim Gel Şu Dil-İ Nâşâda' Şarkısı. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (50), 181-191.
- Küçük, O. ve Koçak, M. C. (2024). Sanat ve Estetik Üzerine Düşünceler I. Ankara: Akademisyen Yayınları
- Şen, E. (2021). Marksist Estetiğin Estetik Obje Anlayışı. *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(56), 125-132.
- Orhan, S. (2020). Toplumsal Değişimin Görsel Estetik Belgesi Olarak Sokak Fotoğrafçılığı. *Sanat Dergisi*, (35), 49-64
- Bloch, A., & Quarmby, K. (2025). Environmental racism, segregation and discrimination: Gypsy and Traveller sites in Great Britain. *Critical Social Policy*, 45(1), 94-114.
- Timuçin, A. (2013). Estetik. İstanbul: Bulut Yayınları.

- Kalibová, K. (1993). Gypsies in the Czech Republic and the Slovak Republic: Geographic and demographic characteristics. *GeoJournal*, 30, 255-258.
- Genç. Y. Taylan, H. H., & Barış, İ. (2015). Roman Çocuklarının Eğitim Süreci Ve Akademik Başarılarında Sosyal Dışlanma Algısının Rolü. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 3(33), 79-97.
- Lopes, D. M. (2003). The aesthetics of photographic transparency. *Mind*, 112(447), 433-448.
- Condon, L. (2025). Conducting Health Research with Roma People. In *Handbook of Concepts in Health, Health Behavior and Environmental Health* (pp. 1-17). Singapore: Springer Nature Singapore.
- Tunalı, İ. (1989). Estetik. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Tekel, A. (2015). Estetik yargı ve estetik yargıyı etkileyen faktörler. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, (16), 149-157.
- Ray, L. (2020). Social theory, photography and the visual aesthetic of cultural modernity. *Cultural Sociology*, 14(2), 139-159.
- Özkeçeci, İ., & Çiçek, E. (2017). Fotoğraf-Sanat İlişkisi Bağlamında Görsel Tasarım Öğelerinin Sanat Eserini Oluşturmadaki Rolü. *Art-Sanat Dergisi*, (7), 309-319.
- Datta, R., Joshi, D., Li, J., & Wang, J. Z. (2006). Studying aesthetics in photographic images using a computational approach. In *Computer Vision–ECCV 2006: 9th European Conference on Computer Vision, Graz, Austria, May 7-13, 2006, Proceedings, Part III 9* (pp. 288-301). Springer Berlin Heidelberg.
- Manush, L. (1986). The problem of the folk music of the Gypsies: Sources of Gypsy music in Europe. *Soviet Anthropology and Archeology*, 25(3), 17-34.
- Silverman, C. (2017). Rom (Gypsy) Music. In *The Garland Encyclopedia of World Music* (pp. 270-293). Routledge.
- Rosenhaft, E. (2022). Romani Berlin: ‘Gypsy’ Presence, the Culture of the Horse Market and the Shaping of Urban Space 1890–1933. *European history quarterly*, 52(4), 532-553.

İnternet Kaynakları:

- URL:1.<https://www.milliyetsanat.com/haberler/plastik-sanatlar/-ara-guler-arsivi-istanbul-un-hafizasidir-/4177> (Erişim: 28.03.2025).
- URL: 2. <https://www.magnumphotos.com/newsroom/society/josef-koudelka-gypsies/> (Erişim: 28.03.2025).
- URL: 3. <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/267250> (Erişim: 28.03.2025).

- URL: 4. <https://artblart.com/tag/gitans-la-fin-du-voyage/> (Erişim: 28.03.2025).
- URL: 5. <https://artblart.com/tag/gitans-la-fin-du-voyage/> (Erişim: 28.03.2025).
- URL: 6. <https://artblart.com/tag/gitans-la-fin-du-voyage/> (Erişim: 28.03.2025).
- URL: 7. <https://artblart.com/tag/gitans-la-fin-du-voyage/> (Erişim: 28.03.2025).
- URL: 8. <https://artblart.com/tag/gitans-la-fin-du-voyage/> (Erişim: 28.03.2025).
- URL: 9. <https://flashbak.com/the-photo-series-gypsies-documents-the-lives-of-european-> (Erişim: 28.03.2025).
- URL: 10. <https://www.artsy.net/artwork/josef-koudelka-zehra-slovakia-1> (Erişim: 28.03.2025).

DİJİTAL OLGUNLUK ÇALIŞMALARININ BİBLİYOMETRİK İNCELEMESİ: WEB OF SCIENCE VERİLERİNE DAYALI BİR DEĞERLENDİRME

Yüksek Lisans Öğrencisi, NAZIK D. AL-KHALDI

Karabük Üniversitesi, 2228206502@ogrenci.karabuk.edu.tr

<https://orcid.org/0009-0009-7546-3652>

Dr. Öğr. Üyesi, Meltem ECE ÇOKMUTLU

Karabük Üniversitesi, meltemece@karabuk.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-5260-3925>

ÖZET

Dijitalleşmenin hızla artan önemi, işletmelerin stratejik yönetim süreçlerinde dijital olgunluk düzeylerini değerlendirme gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu çalışmanın temel amacı, dijital olgunluk ve ilgili anahtar kelimeler aracılığıyla alanda yapılan çalışmaları incelemek, hangi konulara daha fazla odaklanıldığını belirlemek ve elde edilen veriler doğrultusunda kapsamlı bir analiz sunmaktır. Bu araştırmada, dijital olgunluk alanında yapılan çalışmalar bibliyometrik analiz yöntemi ile incelenmiştir. Web of Science (WoS) veri tabanından elde edilen 460 yayın VOSviewer programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre konuyla ilgili işletme, yönetim ve işletme-finans alanlarında yapılan ilk yayın 2006 yılında yapılmıştır. Yayınlar 2020 yılından itibaren hızla artmakta ve 2024 yılında zirveye ulaşmaktadır. Araştırmaların büyük kısmı makale türünde olup, en çok araştırma yapan ülkeler İngiltere, Çin ve Almanya olurken, en fazla atıf alan ülkeler İngiltere, Almanya ve ABD olarak belirlenmiştir. Dijital olgunluk çalışmaları; dijital dönüşüm, strateji ve Endüstri 4.0 kavramlarıyla yakından ilişkilidir. Anahtar kelime ağı analizinde “Digital Transformation”, “Digital Strategy” ve “Digital Capabilities” kavramlarının ön planda olduğu görülmüştür, “Digital Maturity” ise 46 tekrarla 4. sırada yer almıştır. En çok yayın yapan dergi 'Technological Forecasting and Social Change', en yüksek atıf alan dergi ise 'Journal of Business Research' olmuştur. Yazarlar açısından bakıldığında, toplam 6 yayınlı en üretken yazar P.M. Veiga olmuştur. Öte yandan, 651 atıfla en çok atıf alan yazarlar ise ortak yayınlı Horvath ve Szabo olmuştur. Bu çalışma, dijital olgunluk konusundaki mevcut literatürü kapsamlı bir şekilde ele alarak gelecekteki araştırmalara yön vermektedir. Araştırmanın en önemli kısıtı ise yalnızca WoS veri tabanının analiz kapsamına alınması diğer veri tabanlarına değinilmemesidir.

Anahtar Kelimeler: Dijital Olgunluk, Dijital Dönüşüm, Bibliyometrik Analiz, Vosviewer, Web Of Science

A BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF DIGITAL MATURITY STUDIES: AN EVALUATION BASED ON WEB OF SCIENCE DATA

ABSTRACT

The rapidly increasing importance of digitalization has revealed the necessity for businesses to evaluate their level of digital maturity within strategic management processes. The main objective of this study is to examine the studies conducted in the field through the lens of digital maturity and related keywords, to identify which topics have been the primary focus, and to present a comprehensive analysis based on the data obtained. In this research, studies on digital maturity were analyzed using the bibliometric analysis method. A total of 460 publications obtained from the Web of Science (WoS) database were analyzed using the VOSviewer program. According to the results, the first publications in the fields of business, management, and business-finance related to the topic appeared in 2006. The number of publications has increased rapidly since 2020, reaching its peak in 2024. Most of the studies are in the form of articles. The countries with the highest number of publications are the United Kingdom, China, and Germany, while the most cited countries are the United Kingdom, Germany, and the United States. Digital maturity studies are closely related to the concepts of digital transformation, strategy, and Industry 4.0. In the keyword network analysis, the concepts of "Digital Transformation," "Digital Strategy," and "Digital Capabilities" were found to be prominent, while "Digital Maturity" ranked fourth with 46 occurrences. The journal with the highest number of publications is *Technological Forecasting and Social Change*, while the journal with the highest number of citations is the *Journal of Business Research*. In terms of authors, the most productive author is P.M. Veiga with a total of six publications. On the other hand, the most cited authors are Horvath and Szabo with 651 citations from their joint publication. This study provides a comprehensive overview of the existing literature on digital maturity and offers guidance for future research. The most significant limitation of the study is that it only includes analyses based on the Web of Science database, excluding other databases.

Keywords: Digital Maturity, Digital Transformation, Bibliometric Analysis, VOSviewer, Web of Science.

1. DİJİTALLEŞME ve DİJİTAL OLGUNLUK

Günümüz iş dünyasında dijitalleşme, kaçınılmaz bir dönüşüm süreci hâline gelmiştir. İşletmeler, artık yalnızca teknolojiyi entegre etmekle yetinmemekte, aynı zamanda bu süreçte dijital olgunluk düzeylerini de değerlendirmek zorundadır. Günümüzde giderek önem kazanan dijitalleşme, özellikle iş dünyasında, işletme sahipleri ya da yöneticileri; dijital anlamda hangi aşamada bulunduklarını, bu konudaki ilerleme düzeylerini ve piyasa koşulları karşısında ne kadar ileri ya da geri olduklarını ölçümlemek durumundadır. Bu bağlamda işletmeler, dijital teknolojileri ne ölçüde benimsediklerini ve bunları çalışma ortamına nasıl entegre ettiklerini dijital olgunluk düzeyi aracılığıyla tespit edebilmekte; böylece hedeflerine uygun stratejiler geliştirebilmekte ve yol haritalarını oluşturabilmektedir. Son yıllarda bu kavram üzerine artan akademik ilgi, özellikle işletme ekonomisi ve yönetim bilimleri alanlarında dikkat çekici bir yayın hacmi oluşturmuştur. Ancak, dijital olgunluk literatürü genişlemekte olsa da, bu alandaki bilimsel üretimin sistematik bir şekilde analiz edildiği kapsamlı bibliyometrik çalışmaların

sayısı oldukça sınırlıdır. Bu eksiklik, araştırmacıların alandaki eğilimleri, öne çıkan temaları ve gelecekteki araştırma fırsatlarını belirlemesini zorlaştırmaktadır.

Dijital dönüşüm, yalnızca bireysel işletmelerin yapılarını ve iş süreçlerini dönüştürmekle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda sektörlerin genel dinamiklerini etkileyerek makro düzeyde ekonomik yapıyı da yeniden şekillendirmektedir, bu bağlamda, dijitalleşen işletmelerin bütüncül etkisiyle yeni dijital sektörler ortaya çıkmakta ve bu sektörler arasındaki etkileşim sonucunda dijital ekonomi şekillenmektedir (Asiltürk, 2021). Bu çok katmanlı dönüşüm süreci, işletmelerin rekabet avantajı elde etme biçimlerini değiştirdiği gibi, sektörler arası sınırların bulanıklaşmasına ve ekonomik yapıların dijitalleşme ekseninde yeniden şekillenmesine zemin hazırlamaktadır. “Dijital pazar ortamlarına uyum sağlamak ve operasyonları iyileştirmek için dijital teknolojilerden yararlanmak, neredeyse her çağdaş işletme için önemlidir. İşletmeler hem zaman ve maliyetlerden tasarruf etmek hem de operasyonları daha verimli hale getirmek için, görevleri ve süreçleri otomatikleştiren teknolojilere yatırım yapmaktadırlar (Kane vd., 2019 Aktaran: Özyaşar ve Bakan, 2024). Dijital olgunluk kavramı dijital dönüşümle yakından ilişkilidir. Dijital olgunluğun, dijital dönüşüm sürecinin nihai aşaması olduğunu ve şirketlerin bu seviyeye ulaşmayı hedeflediklerini ifade edebilir. Bu düzeye ulaşan şirketler, operasyonel işleyişlerinde önemli iyileşmeler gözlemlemekte ve müşteri memnuniyetini artırmaktadır (Çelik & Leblebici, 2023).

Olgunluk kavramı genel anlamda, mükemmel, eksiksiz ve hazır olma durumu şeklinde tanımlanmaktadır (Lahrmann vd., 2011). Ancak dijitalleşme bağlamında bu tanım, sabit bir zirve noktasına ulaşmayı ifade etmez. Literatürde dijital olgunluğa ilişkin ortak bir tanım bulunmamakta; farklı araştırmacılar bu kavramı, geliştirdikleri modeller doğrultusunda içerik ve yöntem bakımından farklı şekillerde yorumlamaktadır (Teichert, 2019). Bu nedenle dijital olgunluk, kuruluşların dijital yetkinliklerini değerlendiren ve bu yeteneklerin bileşenlerine göre şekillenen bir yapısal model olarak ele alınmakta, daha çok mevcut durumu yansıtan dinamik bir kavram olarak değerlendirilmektedir (Çelik & Leblebici, 2023).

Dijital olgunluk, işletmelerin sürekli olarak devam eden dijital değişime uyum sağlamak için sistematik bir şekilde nasıl hazırlandıklarını ifade eder. Bu kavram, dijital olgunluğun, çevreye uygun bir şekilde yanıt verme becerisinin öğrenilmesine dayanan olgunluğun psikolojik tanımına dayandığını ortaya koyar (Kane, 2017). Dijital olgunluk, bir kuruluşun operasyonlarını ve insan sermayesini dijital süreçlere entegre etmesi ve bunun tersi şekilde entegrasyon sağlaması ile ilgilidir. Bu süreç, kuruluşun dijital dönüşümü etkin şekilde yönetebilmesi açısından kritik önemdedir (WalkMe, 2023).

Aslanova ve Kulichkina (2020) dijital olgunluğu organizasyonların dijital dönüşüme uyum sağlama yetkinliği olarak tanımlamakta ve bunu strateji, organizasyon, insan kaynağı, teknoloji ve veri unsurlarıyla ilişkilendirmektedir. Bu unsurların tanımları aşağıdaki gibidir:

Strateji: Dijital dönüşüm stratejisinin kurumsal stratejiye entegre edilmesiyle, organizasyonun dijital olgunluk seviyesini artıracak net ve spesifik adımların belirlenmesi gerekmektedir. Bu süreçte mevcut strateji tamamen değiştirilmek yerine organik biçimde geliştirilerek yeni teknolojiler, kaynaklar ve performans göstergeleriyle zenginleştirilmelidir.

Organizasyon:Yüksek dijital olgunluk seviyesine ulaşmak için organizasyonel kültürde değişime açıklık esastır. İş süreçlerinin yeniden yapılandırılması, yönetim becerilerinin geliştirilmesi ve organizasyonel değişimlere uyum sağlanması bu sürecin temel bileşenlerindendir.

İnsan Kaynağı:Stratejinin başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için çalışanların değişimlere hazır olması ve farkındalığının yüksek olması gerekir. Çalışanların sürece aktif katılımı, motivasyonu ve stratejik değişimlere uyumu, dijital dönüşümün başarısında kilit rol oynamaktadır.

Teknolojiler:Dijital dönüşümün ana itici gücü teknolojilerdir. Yüksek dijital olgunluk seviyesi, dönüşüm sürecine katılan çalışanların ileri düzey dijital yetkinliklere sahip olmasını gerektirir.

Veri:Dijitalleşmenin temelini doğru veri kullanımı ve yönetimi oluşturur. Veri üretimi ve entegrasyonunun uyumlu hale getirilmesi, artan veri hacimlerinin yönetilmesi ve güvenilir veri kullanımının sağlanması dijital dönüşümün ön koşuludur (Aslanova ve Kulichkina, 2020).

2. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Araştırmada bibliyometrik analiz yöntemi kullanılmıştır. Bibliyometrik analiz, karmaşık bilgi ortamını anlamaya yönelik bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilimsel literatürdeki yoğun bilgi akışını kavrayabilmek, anlamlandırmak ve analiz etmek amacıyla bibliyometrik analiz yöntemleri, bu sürecin anlaşılmasında kritik bir araç haline gelmiştir (Dereli, 2024). Bibliyometrik analiz, akademik literatürde yer alan makalelerin frekans ve alıntı verilerinin incelenmesi amacıyla, konular, yöntemler ve referanslar gibi çeşitli parametrelerin dikkate alındığı bir içerik analizi türüdür. Bu analiz, literatürdeki eğilimleri, etkileşimleri ve bilgi üretim süreçlerini anlamaya yönelik sistematik bir değerlendirme sunar (Acar, 2023).

Literatür incelendiğinde, dijital olgunluk konusundaki bibliyometrik çalışmaların özellikle işletme ve yönetim alanlarında oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Bu çalışmanın temel amacı, dijital olgunluk ve ilgili anahtar kelimeler aracılığıyla alanda yapılan çalışmaları incelemek, hangi konulara daha fazla odaklanıldığını belirlemek ve elde edilen veriler doğrultusunda kapsamlı bir analiz sunmaktır. Her ne kadar bu çalışma dijital olgunluk kavramını kapsamlı bir şekilde ele alsada bazı sınırlamalar barındırmaktadır. Literatürdeki kaynakların yetersizliği ve veri eksiklikleri bazı analizlerin derinlemesine yapılmasını engellemiştir. Buna rağmen elde edilen bulgular, dijital dönüşüm süreçlerinin daha iyi anlaşılması ve uygulanmasına yönelik önemli bir temel oluşturmaktadır.

Bu çalışmada veri toplama sürecinde Web of Science veri tabanından yararlanılmıştır. 17.02.2025 tarihinde “topic” sekmesi seçilerek araştırmada daha derinlemesine bir anlayış sağlamak amacıyla yalnızca "dijital olgunluk" anahtar kelimesiyle sınırlı kalınmamış, aynı zamanda alternatif anahtar kelimeler olarak "digital capabilities" or "digital maturity model" or "digital maturity models" or "digital strategy" de arama kapsamına dahil edilmiştir. Elde edilen sonuçlar, doküman türü olarak makale, kitap bölümü, erken erişim, bildiri ve derleme makalesi şeklinde filtrelenmiş; iş, yönetim ve işletme-finance alanlarında yapılan çalışmalar taramaya dahil edilmiştir. Yıl aralığı konusunda herhangi bir sınırlama getirilmemiştir. Belirlenen

kriterler doğrultusunda toplamda 460 yayına ulaşılmıştır. 460 araştırmayı herhangi bir dil veya ülke sınırlaması yapılmamıştır.

Elde edilen sonuçların doküman türleri, yıllara göre dağılımı, ülkelere göre atıf sayıları, yayın sıralamaları, yayın ve atıf sayısı en çok olan dergiler ve yazarlar ile anahtar kelime analizleri VOSviewer yazılımı aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. VOSviewer, bibliyometrik haritalar oluşturmak için bir eşgörülme matrisini temel alır ve bu süreç üç aşamada gerçekleşir. İlk olarak, eşgörülme matrisine dayalı bir benzerlik matrisi hesaplanır. İkinci aşamada, öğeler arasındaki benzerlikleri en iyi şekilde yansıtacak konumlandırma, VOS haritalama tekniği ile gerçekleştirilir. Son aşamada ise harita, çeviri, döndürme ve yansıtma gibi dönüşümlerden geçirilerek standart bir görselleştirme formatına uyarlanır (van Eck ve Waltman, 2010).

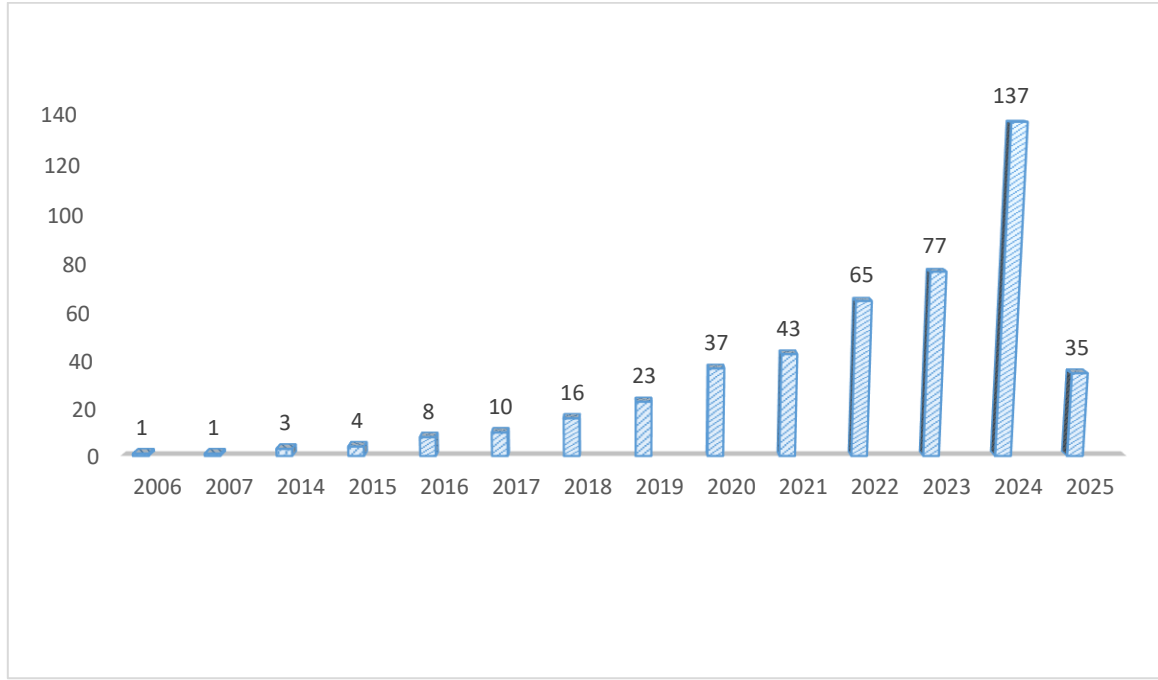
Analiz sonuçlarında elde edilen veriler arasından yalnızca en yüksek değerlere sahip ilk 10 sonuç seçilmiş ve tablolar halinde sunulmuştur. Elde edilen bibliyometrik haritalar, literatürdeki temel araştırma alanlarını, anahtar kelimeler arasındaki ağ yapısını ve konu kümelenmelerini görsel olarak ifade etmektedir. Bu analizler, dijital olgunluk alanındaki eğilimlerin ve araştırma boşluklarının belirlenmesine katkı sağlamaktadır.

3. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Araştırma kapsamında gerçekleştirilen bibliyometrik analiz sonuçlarına bu bölümde yer verilmiştir. Dijital olgunluk alanında yapılan çalışmaların temel özellikleri, anahtar kelime ağları, atıf dağılımları ve yayın eğilimleri görsel ve sayısal veriler eşliğinde sunulmaktadır.

3.1. Dijital Olgunluk Alanında Yapılan Çalışmaların Yıllara Göre Dağılımı

Grafik 1'de dijital olgunluk alanında gerçekleştirilen çalışmaların yıllara göre dağılımı sunulmaktadır. Zaman içinde dijital olgunluk alanındaki yayın sayısında belirgin bir artış gözlemlenmektedir. Dağılıma bakıldığında, konuyla ilgili ilk çalışma 2006 yılında Dennis, Warley ve Sheridan tarafından yapılmıştır. "Doing Digital: An Assessment of the Top 25 U.S. Media Companies and their Digital Strategies" başlıklı makale, büyük ABD medya şirketlerinin dijital stratejilerini nasıl geliştirdiğini incelemektedir. Çalışmada, "dot-com çöküşü" sonrası dijital yeniliklere uyum sağlama süreçleri röportajlar ve kaynaklar aracılığıyla değerlendirilmektedir. Şirketler, "liderler" (yenilikçi), "öğrenenler" (adapte olmaya çalışan) ve "geride kalanlar" (zorlanan) olmak üzere üç kategoriye ayrılmıştır. Araştırma, şirketlerin inovasyona açıklıklarına göre sınıflandırıldığını ortaya koymaktadır. 2014 yılı ve öncesinde sınırlı sayıda (toplam 9) yayın bulunurken, dijital olgunluk konusundaki çalışmaların son yıllarda artış gösterdiği dikkat çekmektedir. Özellikle 2015 sonrası dönemde yayın sayılarında belirgin bir yükseliş görülmektedir. 2020 yılında bu sayı 37'ye, 2021'de 43'e, 2022'de 65'e, 2023'te 77'ye ulaşmıştır. 2024 yılında ise dikkat çekici bir şekilde 137 makale yayımlanmıştır. Bu veriler, dijital olgunluk alanının son yıllarda hızla önem kazandığını ve akademik ilginin arttığını göstermektedir. 2025 yılı için şimdiden 35 yayın yapılmış olması, gelecekteki araştırmaların artarak devam edeceğini işaret etmektedir.

Grafik 1. Dijital olgunluk alanında yapılan çalışmaların yıllara göre dağılımı

3.2.Dijital Olgunluk Alanında Yapılan Çalışmaların Doküman Türüne Göre Dağılımı
Çizelge 1’de, dijital olgunluk alanında gerçekleştirilen çalışmaların doküman türüne göre sınıflandırılmasını sunmaktadır. Çalışmaların büyük bir kısmının makale (%70,4) türünde olduğu görülmektedir. Bu durum, dijital olgunluk konusunun bilimsel literatürde ağırlıklı olarak makale formatında ele alındığını göstermektedir. Bildiri (%12,83) ve erken erişim (%12,17) makaleleri ise nispeten daha az sayıda yer almakta, bu da konunun akademik konferanslarda ve yeni yayımlanan çalışmalar arasında henüz yeterince kapsamlı ele alınmadığını göstermektedir. Kitap bölümleri (%2,61) ve derleme makaleleri (%1,96), konunun teorik çerçevesinin oluşturulmasına katkıda bulunmakla birlikte, alanın daha derinlemesine incelenmesi için sınırlı bir temsil oranına sahiptir.

Çizelge 1. Dijital Olgunluk Alanında Yapılan Çalışmaların Doküman Türüne Göre Dağılımı

Doküman Türü	Yayın Sayısı	Yüzdesel Sayı
Makale	324	%70,43
Bildiri	59	%12,83
Erken Erişim	56	%12,17
Kitap Bölümü	12	%2,61
Derleme Makalesi	9	%1,96
Genel Toplam	460	%100

3.3.Dijital Olgunluk Alanında Yapılan Çalışmaların Yazarlara Göre Dağılımı
Çizelge 2’de, dijital olgunluk alanında öne çıkan yazarların hem niceliksel hem de niteliksel katkılarını ortaya koymaktadır. Yayın sayısına göre sıralamada, P.M. Veiga toplam 6 yayımla en üretken yazar olarak ilk sırada yer almaktadır. Onu, P. Del Vecchio, D. Schallmo, G.

Secundo ve D. Nakandala gibi yazarlar 4'er yayınla takip etmektedir. A.P. Paiano, L. Valente, C.A. Williams, P.R. Palos Sánchez ve R. Pinto ise 3'er yayınla ilk on içerisinde yer almaktadır.

Ancak, atıf sayısı açısından değerlendirildiğinde, P. Del Vecchio ve G. Secundo'nun çalışmaları 162 atıf ile öne çıkmakta ve literatürde daha fazla etki yarattıkları görülmektedir. Bu durum, yazarların yayın sayısından bağımsız olarak, çalışmalarının bilimsel topluluk tarafından yüksek düzeyde referans alındığını göstermektedir. Genel olarak, tablo hem üretkenliği hem de bilimsel etkinliği dikkate alarak dijital olgunluk alanında önemli katkılar sunan araştırmacıları ortaya koymaktadır.

Çizelge 2. Dijital Olgunluk Alanında Yapılan Çalışmaların Yazarlara Göre Dağılımı

Sıralama	Yazar Adı	Yayın Sayısı	Atıf Sayısı
1	PM.Veiga	6	35
2	P.Del Vecchio	4	162
3	D.Schallmo	4	54
4	G.Secundo	4	162
5	D.Nakandala	4	70
6	AP.Paiano	3	5
7	L.Valente	3	5
8	CA.Williams	3	54
9	PR.Palos Sánchez	3	39
10	R.Pinto	3	35

3.4.Dijital Olgunluk Alanında Yapılan Çalışmaların En Sık Kullanılan Anahtar Kelimeler
Çizelge 3'te, dijital olgunluk alanındaki çalışmaların odak noktaları anahtar kelimeler üzerinden incelendiğinde, en sık kullanılan kavramlar "Digital Transformation" (145 kez), "Digital Strategy" (80 kez), "Digital Capabilities" (47 kez), "Digital Maturity" (46 kez), "Digitalization" (44 kez) ve "Industry 4.0" (15 kez) olmuştur. Bu anahtar kelimeler, dijital olgunluk çalışmalarının genellikle dijital dönüşüm, strateji, yetkinlikler ve Endüstri 4.0 konularına odaklandığını göstermektedir. Ayrıca, dijitalleşme ve dijital olgunluk kavramlarının dijital dönüşüm sürecinde işletmelerin mevcut durumlarını değerlendirme ve stratejik yol haritalarını belirlemede önemli bir rol oynadığı görülmektedir.

Çizelge 3. Dijital Olgunluk Alanında Yapılan Çalışmaların En Sık Kullanılan Anahtar Kelimeler

Anahtar Kelimeler	Tekrarlanma Sayısı
Digital Transformation	145
Digital Strategy	80
Digital Capabilities	47
Digital Maturity	46
Digitalization	44
Dynamic Capabilities	25
Smes	23
Industry 4.0	15

426

Çizelge 4. Dijital Olgunluk Alanında En Çok Yayın Yapan Ülkeler

Sıralama	Ülke	Yayın Sayısı
1	İngiltere	51
2	Çin	51
3	Almanya	47
4	ABD	41
5	İtalya	40
6	İspanya	32
7	Fransa	29
8	Avustralya	24
9	Portekiz	20
10	Rusya	19

3.6.Dijital Olgunluk Alanında En Çok Atıf Alan Ülkeler

Öte yandan ülkelere göre atıf sayısına bakıldığında **çizelge 5'te** görüldüğü gibi, en çok yayın sahibi İngiltere (2061 atıf) en yüksek atıf sayısına da sahip olmuştur, böylece alandaki yayınların yüksek bilimsel etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Çin yayın sayısı bakımından ilk sırada yer almasına rağmen (51 yayın) 1004 atıf ile altıncı sırada yer almaktadır. Almanya (1505 atıf) ve ABD (1396 atıf) de yüksek atıf sayılarına sahip ülkeler arasında yer almakta ve Fransa (1371 atıf) ile İtalya (1324 atıf) yüksek atıf sayılarına sahip ülkeler arasında yer alırken, Danimarka (774 atıf) ve Macaristan (749 atıf) gibi ülkeler daha az sayıda yayınlara değere bilimsel etki yaratmıştır. Singapur (553 atıf) ve İspanya (618 atıf) ise ilk 10 sıralamaya göre en düşük atıf sayısına sahip ülkeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Tabloya bakıldığında, çalışmaların yalnızca yayın sayısı ile değil, aynı zamanda bilimsel etkisiyle değerlendirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Çizelge 5. Dijital Olgunluk Alanında En Çok Atıf Alan Ülkeler

Sıralama	Ülke	Atıf Sayısı
1	İngiltere	2161
2	Almanya	1505
3	ABD	1396
4	Fransa	1371
5	İtalya	1324
6	Çin	1004
7	Danimarka	774
8	Macaristan	749
9	İspanya	618
10	Singapur	553

3.7.Dijital Olgunluk Alanında En Çok Atıf Alan Yazarlar

Çizelge 6'da en çok atıf alan ilk 3 yayın sıralanmıştır. Yayın yazarı yayınlandığı dergi ve yayın başlığı bilgileri de sunulmuştur. En yüksek atıf sayısına sahip makale, Horvath ve Szabo (2019)

tarafından yayımlanan "Driving forces and barriers of Industry 4.0: Do multinational and small and medium-sized companies have equal opportunities?" adlı çalışmadır. 651 atıf ile ön plana çıkan bu çalışma, Endüstri 4.0'ın itici güçleri ve engellerini çok uluslu şirketler ile küçük ve orta ölçekli işletmeler bağlamında karşılaştırmalı olarak ele almakta, dijital dönüşümdeki fırsat eşitliği konusuna önemli katkılar sunmaktadır. Makale, Endüstri 4.0 uygulamalarının yaygınlaşmasında işletmelerin ölçekleri arasındaki farkların nasıl bir rol oynadığını tartışmaktadır. İkinci sırada yer alan Khin ve Ho (2019) tarafından yayımlanan "Digital technology, digital capability and organizational performance: A mediating role of digital innovation" adlı çalışma, 376 atıf ile dijital yönelim ve dijital yeteneğin dijital inovasyon üzerindeki etkisini inceleyerek, dijital inovasyonun örgütsel performans üzerindeki aracılık rolünü araştırmaktadır. Malezya'daki KOBİ'lerden elde edilen verilerle yapılan analiz, dijital inovasyonun işletme performansını artırmada önemli bir faktör olduğunu göstermektedir. Çalışma, dijitalleşme trendlerinin yenilikçi ürünler ve hizmetler oluşturmadaki rolüne yönelik literatürdeki boşluğu doldurmaktadır. Üçüncü sırada yer alan Yeow, Soh ve Hansen (2018) tarafından yayımlanan "Aligning with new digital strategy: A dynamic capabilities approach" adlı makale ise 358 atıf almış ve işletmelerin dijital stratejiye uyum sağlama süreçlerini dinamik yetenekler perspektifi ile ele almıştır.

Çizelge 6. Dijital Olgunluk Alanında En Çok Atıf Alan Yazarlar

Yayın başlığı	Yazar	Dergi	Atıf Sayısı
Driving forces and barriers of Industry 4.0: Do multinational and small and medium-sized companies have equal opportunities?(2019)	D.Horvath ve R.Z.Szabo	TECHNOLOGICAL FORECASTING AND SOCIAL CHANGE	651
Digital technology, digital capability and organizational performance: A mediating role of digital innovation(2019)	Khin, S ve Ho, Theresa	INTERNATIONAL JOURNAL OF INNOVATION SCIENCE	376
Aligning with new digital strategy: A dynamic capabilities approach(2018)	Yeow, A; Soh, C ve Hansen, R	JOURNAL OF STRATEGIC INFORMATION SYSTEMS	358

3.8.Dijital Olgunluk Alanında En Çok Makale Yayımlayan Dergiler

Çizelge 7'de dijital olgunluk alanında en çok yayın yapan ilk 10 dergi ve yayınlara göre atıf sayısı sunulmuştur. Sunulan verilere göre Technological Forecasting And Social Change dergisi, 22 yayın ile en fazla makaleye ev sahipliği yaparken, aynı zamanda 1287 atıf sayısı ile alana en yüksek etkiyi sağlayan yayın organı olarak öne çıkmaktadır. İkinci sırada yer alan Journal Of Business Research ise 13 makale ile daha düşük bir yayın sayısına sahip olmasına rağmen 1664 atıf ile etkileyici bir atıf yoğunluğu göstermektedir. Bununla birlikte, European Journal Of Innovation Management ve International Journal Of Innovation Management gibi

inovasyon odaklı dergilerdeki yayın sayıları birbirine yakın olmakla beraber, aldıkları atıf sayıları görece düşüktür. Özellikle IEEE Transactions On Engineering Management dergisinde yer alan 9 yayının 292 atıf alması, mühendislik yönetimi perspektifinden yapılan çalışmaların alana önemli katkılar sağladığını ortaya koymaktadır. Son olarak Yayın sayısına göre ilk on sırada en düşük yayın sayısına sahip olmasına rağmen Journal of Strategic Information Systems dergisi 7 yayın sayısı ile 891 atıf sayısına ulaşmış ve atıf sayısı bakımından üçüncü dergi olarak öne çıkmıştır.

Çizelge 7. Dijital Olgunluk Alanında En Çok Makale Yayımlayan Dergiler

Sıralama	Dergi	Yayın Sayısı	Atıf Sayısı
1	TECHNOLOGICAL FORECASTING AND SOCIAL CHANGE	22	1287
2	JOURNAL OF BUSINESS RESEARCH	13	1664
3	EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION MANAGEMENT	10	60
4	INTERNATIONAL JOURNAL OF INNOVATION MANAGEMENT	10	65
5	BUSINESS PROCESS MANAGEMENT JOURNAL	9	101
6	IEEE TRANSACTIONS ON ENGINEERING MANAGEMENT	9	292
7	ADMINISTRATIVE SCIENCES	8	27
8	JOURNAL OF ENTERPRISE INFORMATION MANAGEMENT	7	134
9	JOURNAL OF MANUFACTURING TECHNOLOGY MANAGEMENT	7	74
10	JOURNAL OF STRATEGIC INFORMATION SYSTEMS	7	891

4. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Literatür incelemeleri, belirli bir araştırma alanının genel durumunu değerlendirmek, mevcut bilgileri derleyip sistematik bir şekilde sınıflandırmak ve alandaki bilgi boşluklarını tespit etmek açısından temel bir akademik süreçtir (Öztürk ve Gürler, 2021). Bu süreç, konuyla ilgili önceki çalışmaları analiz ederek alandaki güncel eğilimleri belirlemeye, metodolojik yaklaşımları karşılaştırmaya ve gelecekteki araştırmalar için yönlendirici bir çerçeve sunmaya olanak tanır. Böylece, araştırmacılar mevcut bilgiyi eleştirel bir perspektifle değerlendirerek kendi çalışmalarını daha sağlam bir teorik ve kavramsal temele oturtabilirler.

Dijital olgunluk, yüksek kaliteli hizmet sunabilmek adına dijital teknolojilerin ne derece etkin ve stratejik bir şekilde kullanıldığını ifade eden kapsamlı bir kavramdır, ancak, yalnızca gelişmiş teknolojilere ve güçlü bir altyapıya sahip olmak dijital olgunluğu sağlamak için yeterli değildir. Bu bağlamda, teknolojik bileşenlerin bütüncül bir yaklaşımla entegre edilmesi, organizasyonel süreçlere uyumlu hale getirilmesi ve rekabet avantajı yaratacak şekilde

dönüştürülmesi gerekmektedir. Böylece, dijital olgunluk yalnızca teknik bir yetkinlik değil, aynı zamanda sürdürülebilir bir stratejik avantaj haline gelebilir (Özyaşar ve Bakan, 2024).

Bu çalışma, dijital olgunluk konusundaki bilimsel literatürü bibliyometrik analiz yöntemiyle inceleyerek, alandaki araştırma eğilimlerini, temel kavramları ve mevcut bilgi boşluklarını belirlemeyi amaçlamıştır. Web of Science veri tabanından elde edilen 460 yayının VOSviewer yazılımı ile analiz edilmesi sonucunda, Dijital olgunlukla ilgili ilk çalışmaların 2006 yılında yapıldığı, ancak 2020'den sonra hızla arttığı tespit edilmiştir. 2024 yılı itibarıyla yayın sayısının 137'ye yükselmesi, dijital olgunluk kavramına yönelik akademik ilginin arttığını göstermektedir.

Analiz bulguları, dijital olgunluk çalışmalarının büyük ölçüde *dijital dönüşüm*, *dijital strateji* ve *Endüstri 4.0* kavramları ile yakından ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Anahtar kelime ağı analizine göre, en sık kullanılan terimler "*Digital Transformation*", "*Digital Strategy*" ve "*Digital Capabilities*" olmuştur. Ayrıca, en fazla atıf alan çalışmaların Endüstri 4.0, dijital yetenekler ve dijital yenilikçilik konularına odaklandığı görülmüştür. Ülke bazlı değerlendirmelerde, en fazla yayın yapan ülkelerin İngiltere, Çin ve Almanya olduğu, ancak literatüre en fazla etki eden ülkelerin İngiltere, Almanya ve ABD olduğu belirlenmiştir.

Bulgular, literatürde bazı önemli boşluklar bulunduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle KOBİ'ler bağlamında yapılan çalışmaların sınırlı olduğu, dijital olgunluğun bireysel düzeydeki etkilerinin yeterince ele alınmadığı ve metodolojik çeşitliliğin görece düşük olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, yalnızca Web of Science veri tabanına dayanılması, diğer potansiyel kaynaklardaki bilgilerin göz ardı edilmesine yol açmıştır.

Bu doğrultuda, gelecek araştırmaların özellikle farklı veri tabanlarını da kapsayacak şekilde genişletilmesi, KOBİ'lerin dijital olgunluk süreçlerine daha fazla odaklanması ve bireysel dijital olgunluk bağlamında çalışmaların artırılması önerilmektedir. Dijital olgunluk kavramının teorik ve pratik açılarından daha derinlemesine ele alınması hem akademik literatüre katkı sağlayacak hem de işletmelerin dijital dönüşüm süreçlerini daha etkin bir şekilde yönetmelerine yardımcı olacaktır.

KAYNAKÇA

Acar, N. (2023). Animasyon konulu makalelerin bibliyometrik analizi: Dergipark örneği. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 13(2), 1153-1165.

Asiltürk, A. (2021). İşletmelerde dijital dönüşüm yönetiminde nihai hedef: Dijital olgunluk. *Alanya Akademik Bakış*, 5(2), 647-669.

Aslanova, I. V., & Kulichkina, A. I. *Digital maturity: Definition and model*. In 2nd International Scientific and Practical Conference "Modern Management Trends and the Digital Economy: from Regional Development to Global Economic Growth"(MTDE) 2020, 443-44, Atlantis Press.

Çelik, D., & Leblebici, D. N. (2023). Belediyelerde dijital olgunluğun geliştirilmesinde dijital kültürün etkisi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 25(44), 601-621.

Dennis, E. E., Warley, S., & Sheridan, J. (2006). Doing digital: An assessment of the top 25 US media companies and their digital strategies. *Journal of Media Business Studies*, 3(1), 33-51.

Dereli, A. B. (2024). Vosviewer ile Bibliyometrik Analiz. *Communicata*, (28), 1-7.

Horváth, D., & Szabó, R. Z. (2019). Driving forces and barriers of Industry 4.0: Do multinational and small and medium-sized companies have equal opportunities?. *Technological forecasting and social change*, 146, 119-132.

<https://www.walkme.com/blog/what-is-digital-maturity/> , (Erişim Tarihi 21.02.2025).

Kane, G. C. (2017). Digital maturity, not digital transformation. *MIT sloan management review*, 1(1), 1-15.

Khin, S. ve Ho, TC (2019). Dijital teknoloji, dijital yetenek ve kurumsal performans: Dijital inovasyonun aracılık eden rolü. *Uluslararası İnovasyon Bilimi Dergisi* , 11 (2), 177-195.

Lahrman, G., Marx, F., Winter, R., & Wortmann, F. (2011, January). Business intelligence maturity: Development and evaluation of a theoretical model. In *2011 44th Hawaii International Conference on System Sciences* (pp. 1-10). IEEE.

Öztürk, O., & Gürler, G. (2021). Bir literatür incelemesi aracı olarak bibliyometrik analiz. *Ankara: Nobel Yayınevi*.

Özyasar, K., & Bakan, İ. (2024). Dijital olgunluk kavramı üzerine yapılan araştırmaların vosviewer programı ile bibliyometrik analizi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(3), 1329-1345.

Teichert, R. (2019). Digital transformation maturity: a systematic review of literature. *Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis*, 67(6): 1673–1687

Van Eck, N., & Waltman, L. (2010). Software survey: VOSviewer, a computer program for bibliometric mapping. *scientometrics*, 84(2), 523-538.

Yeow, A., Soh, C., & Hansen, R. (2018). Aligning with new digital strategy: A dynamic capabilities approach. *The Journal of Strategic Information Systems*, 27(1), 43-58.

İSLAMİ FİNTEK ALANINDAKİ AKADEMİK EĞİLİMLER: BİBLİYOMETRİK BİR ANALİZ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Filiz SEVER

Karabük Üniversitesi,

2328206505@ogrenci.karabuk.edu.tr

<https://orcid.org/0009-0007-6246-2998>

Dr. Öğr. Üyesi, Meltem ECE ÇOKMUTLU

Karabük Üniversitesi,

meltemece@karabuk.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-5260-3925>

ÖZET

Bu çalışma İslami Fintek kavramı ile ilgili bilimsel çalışmalar özelinde kavramın gelişiminin ve İslami Fintek alanında yapılmış olan çalışmaların haritasının çıkarılmasını amaçlamaktadır. Bu doğrultuda Web of Science veri tabanında taranmakta olan ve 2019-2025 döneminde yayınlanmış farklı tür araştırmaların bibliyometrik verisi kullanılarak VOSviewer programı ile bibliyometrik analiz gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada “İslami Fintek” anahtar kelimesiyle yapılan tarama sonucunda toplamda 39 akademik araştırma değerlendirmeye alınmıştır. Elde edilen bulgulara özellikle yıllara göre yayın sayılarında dalgalanmalar gözlemlenmiştir. 2019 yılında 2 yayın bulunurken, 2020 yılında bu sayının 3'e yükseldiği tespit edilmiştir. 2021 yılında yayın sayısı 4'e yükselse de 2022 yılında tekrar 2'ye gerilemiştir. 2023 yılında yayın sayısında belirgin bir artış yaşanarak 13'e ulaşılmıştır. 2024 yılında yayın sayısı 7'ye düşerken, 2025 yılında tekrar bir artış görülerek 8 yayına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslami Finansal Teknoloji (Fintek), Bibliyometrik Analiz, VOSviewer

ACADEMIC TRENDS IN THE FIELD OF ISLAMIC FINTECH: A BIBLIOMETRIC ANALYSIS

ABSTRACT

This study aims to map the development of the concept of Islamic Fintech and the body of scientific literature specifically focused on this area. In line with this objective, a bibliometric analysis was conducted using the VOSviewer software, based on bibliometric data from various types of research published between 2019 and 2025 and indexed in the Web of Science database. A total of 39 academic studies were included in the analysis based on a search using

the keyword “Islamic Fintech.” The findings reveal fluctuations in the number of publications over the years. While there were 2 publications in 2019, this number increased to 3 in 2020. Although the number rose to 4 in 2021, it declined again to 2 in 2022. In 2023, a significant increase occurred, reaching 13 publications. The number of publications dropped to 7 in 2024 but rose again to 8 in 2025.

Keywords: Islamic Financial Technology (Fintech), Bibliometric Analysis, VOSviewer

1. GİRİŞ

Dijitalleşmenin hız kazandığı günümüzde, teknolojik yenilikler birçok sektörde olduğu gibi finans alanında da dönüşüme neden olmaktadır.

Teknolojik ilerlemeler, insan yaşamının her alanında olduğu gibi finans sektöründe de etkili olmuş ve bu alanda önemli değişimlere yol açmıştır. Bu bağlamda, finans sektöründe teknolojinin entegrasyonunu ifade eden finansal teknoloji (Fintek), küresel ölçekte hızla gelişen ve önem kazanan alanlardan biri haline gelmiştir (Şen Küçük & Kaynar, 2023). Yeni dijital gelişmeler ve ileri teknolojiler, finans sektörüne hızla entegre edilmekte ve doğrudan uygulanmaktadır. Dijital dönüşüme en hızlı uyum sağlayan sektörlerden biri olan finans, ürün ve hizmetlerini bu dönüşüme uygun şekilde çeşitlendirerek geleceğe uyum sağlamaktadır. Bu bağlamda, teknoloji finans sektörü için bir kaldıraç görevi görmektedir (Demirdöğen, 2020). Tüketicilerin farklı arayışlara girmesi, geleneksel finans sisteminden ayrılan tüketicilerin ihtiyaçlarını keşfeden girişimcilerin bu ihtiyaçlara yönelik finansal inovasyonlar geliştirmesiyle fintek kavramı ortaya çıkmıştır (Aktürk, 2024). Fintek, finansal süreçleri daha verimli hale getiren, en son teknolojiye uyum sağlayan yeni nesil bir finansal uygulamadır. İşletmelere yönelik yenilikçi çözümler sunan fintek, elektronik ortamda daha fazla hizmet sağlayabilmek için farklı fikirler, yeni modeller ve çeşitli hizmet türleri geliştirmektedir. İslami fintek, geleneksel fintek kavramından farklı olarak, sunduğu ürün ve hizmetlerde İslami prensiplere uygunluk esasına dayanır. (Erden ve Topal, 2021).

Bibliyometrik analiz, bilimsel literatürün nicel veriler aracılığıyla sistematik biçimde incelenmesini sağlayan bir yöntem olup, çağdaş akademik araştırmalarda artan bir önem kazanmaktadır. Bu yöntem, belirli bir disiplin ya da konu alanında üretilen akademik yayınların çeşitli bibliyografik özelliklerini analiz ederek; bilimsel üretkenliği, bilgi akışını ve literatürdeki bilgi dağılımını ölçmeyi ve değerlendirmeyi amaçlamaktadır. (Arslan, Gürbüz ve Evren, 2024). Bu çalışma, İslami fintek alanındaki akademik literatürü dikkate alarak, alana dair genel bir değerlendirme yapmayı ve gelecekteki araştırmaların hangi alanlarda yoğunlaşabileceği konusunda yönlendirici bir perspektif geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, Web of Science veritabanında yer alan yayınlar bibliyometrik analiz yöntemiyle incelenmiştir. Çalışmada bibliyometrik analiz aracı olarak VOSviewer yazılımı kullanılmış; bu yazılım aracılığıyla akademik iş birlikleri, atıf ağları ve konu haritaları görselleştirilerek kapsamlı analizler gerçekleştirilmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde, Fintek ve İslami Fintek kavramları açıklanarak konunun teorik çerçevesi oluşturulmuştur. İkinci bölümde ise araştırmanın kapsamı, yöntemi, veri seti ve metodolojisi tanıtılmış; bulgular bölümünde analiz sonucunda elde edilen veriler sunulmuştur.

Sonuç bölümünde ise çalışmanın bulguları tartışılmış ve çeşitli önerilere yer verilmiştir. Ayrıca, elde edilen veriler doğrultusunda gelecekte yapılacak araştırmalara yönelik öneriler sunularak, literatüre katkı sağlayabilecek potansiyel çalışma alanları vurgulanmıştır.

2.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1.Fintek Kavramı

Son yıllarda internet erişiminin yaygınlaşması ve mobil kullanımın artması, finans sektöründe müşteri beklentilerini şekillendirmekte ve hayatı kolaylaştıran yenilikçi çözümlere olan talebi artırmaktadır (Sezal, 2020). Fintek kavramı, fonların verimli şekilde kullanılmasını ifade eden “finans” ve üretim süreçlerinde geliştirilen araçlar ile bilgiyi temsil eden “teknoloji” kelimelerinin birleşimiyle oluşmaktadır (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası [TCMB], 2016: 9). Başka bir tanıma göre Fintek, yenilikçi iş modelleriyle teknolojiyi birleştirerek finansal hizmetleri daha erişilebilir hale getiren işletmeleri ifade eder. Temel hedefi, finansal hizmetlerin daha hızlı ve maliyet etkin bir şekilde sunulmasını sağlamaktır. (Halk Bankası Kobi Gelişim, 2025).

Beşli ve arkadaşları (2018), Fintek kavramını, finansal hizmetleri daha kolay ve erişilebilir hale getiren, hatta sektörde köklü değişimler yaratan yenilikçi iş modellerini teknolojiyle birleştiren şirketler olarak tanımlamaktadır. Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi tarafından hazırlanan Fintek Sözlüğü'nde bu kavram, finansal hizmetleri yenilikçi, tamamlayıcı ve hızlandırıcı iş modelleriyle sunan, sayısal teknolojilerden yararlanan kuruluşlar veya ürünler olarak tanımlanmıştır (Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi, 2023). Fintek'in geleneksel finansal hizmetlerden en büyük farkı, işlemleri daha hızlı, verimli ve düşük maliyetli hale getirmesidir. Mobil ödeme uygulamaları, dijital cüzdanlar, blokzincir tabanlı çözümler ve yapay zeka destekli robo-danışmanlar gibi yenilikçi teknolojiler, kullanıcıların finansal işlemlerini kolaylaştırarak erişilebilirliği artırmakta ve müşteri deneyimini önemli ölçüde iyileştirmektedir (Aktürk, 2024).

2.2.İslami Fintek Kavramı

Fintekler hız kazanmaya devam ettikçe İslami finans sektörü bu gelişimi benimsemeye başlamış ve İslami Fintek olarak bilinen yeni bir olgu ortaya çıkmıştır (Çelebi,2024). Fintek, finans ve teknolojinin kesişim noktasındaki yenilikleri ifade ederken, İslami Fintek ise Şer'i ilkelere uygun, şeffaf ve etik finansal hizmetler sunmayı amaçlamaktadır. İslami Fintek şirketleri, sundukları ürün ve hizmetlerle İslami finansın kapsamını genişleterek bireyler ve kurumlar için uygun çözümler sunar. En basit haliyle, İslami Fintek kavramı “İslami prensiplere uygun finansal ürün, hizmet ve yatırımların yenilikçi ve teknoloji tabanlı olarak hayata geçirilmesi” şeklinde tanımlanabilir. (Aktürk, 2024).

Bir başka tanıma göre, İslami Fintek finansal teknolojiyle İslami kuralların birleşmesini ifade eder ve fintekten doğan tüm finansal ürün ve hizmetlerin Şeriat uyumlu olmasını gerektirir Risk paylaşımı, adil kazanç, faiz yasağı ve etik yatırım anlayışı, İslami Fintek'in temel unsurlarını oluşturmaktadır. Fintek ile geliştirilen her finansal ürün veya hizmetin İslami kurallara uygun olması, teknolojinin İslami finans ile entegre edilmesini sağlamaktadır. “Kökenbilimsel olarak

İslami fintek, finansal teknolojilerin İslami standartlara ve kurallara uygun şekilde uyarlanarak kullanılması anlamına gelmektedir. İslam, Şer'i kurallarla çelişmediği sürece, teknolojik gelişmelere karşı değildir" (Erden & Topal, 2021). İslami fintekler, İslami finans hizmetlerinin verimliliğini artırarak İslami finansı yeniden şekillendirme ve mevcut zorluklarla başa çıkacak bir şekilde hizmet sunmayı amaçlamaktadır (Aktürk, 2024). Özetle, Fintek'ler finansal hizmetlerin dijitalleşmesiyle birlikte ortaya çıkan yenilikçi girişimlerdir. Bu girişimlerin İslami prensipler ve hükümlere uygun şekilde hayata geçirilmesi ise İslami Fintek olarak adlandırılmaktadır. Ayrıca, düşük maliyetli, şeffaf, erişilebilir ve yenilikçi çözümler sunan İslami Fintek girişimleri, küresel finans ekosisteminde giderek daha önemli bir konuma ulaşmıştır (Erden ve Topal, 2021).

3. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Bu bölümde, Web of Science veri tabanı temel alınarak İslami Fintek alanında gerçekleştirilen akademik çalışmalar incelenmiştir. 18.02.2025 tarihinde "İslami Fintek" anahtar kelimesiyle yapılan tarama sonucunda elde edilen akademik yayınlar bibliyometrik analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. Çalışmanın amacı, kullanılan analiz yöntemleri ve elde edilen bulgulara ilişkin bilgilere aşağıda yer verilmektedir. Analiz kapsamında, **Web of Science** veri tabanından elde edilen makale, kitap bölümü, bildiri ve inceleme makaleleri gibi çeşitli doküman türleri kullanılmıştır. Veriler, **2019-2025** yılları arasındaki akademik üretimi kapsayacak şekilde derlenmiştir. Çalışmada, yayımlanan dokümanların sayısı, yıllara göre dağılımı, en çok yayın yapan yazarlar, en sık kullanılan anahtar kelimeler, en çok makale yayımlayan dergiler ve yayınların ülkelere göre dağılımı gibi çeşitli bibliyometrik göstergeler analiz edilmiştir.

Bibliyometrik analiz yöntemi, akademik literatürde belirli bir alanın gelişimini ve temel eğilimlerini incelemek için kullanılan sistematik bir yaklaşımdır (Aslancı, 2022). Bu çalışmada **betimleyici istatistikler** kullanılarak yayınların genel özellikleri ortaya konulmuş ve alanın akademik evrimi değerlendirilmiştir. **Yayın sayısı ve atıf analizleri** ile en etkili yazarlar ve en çok atıf alan makaleler belirlenmiştir. **Anahtar kelime analizi**, İslami Fintek araştırmalarının hangi konulara odaklandığını anlamaya yardımcı olmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bunun yanı sıra, **ülkeler arası yayın ve atıf dağılımı analizi**, İslami Fintek alanında hangi ülkelerin akademik üretime öncülük ettiğini ve bu ülkelerdeki araştırmaların etkisini değerlendirmek için kullanılmıştır. Çalışmada veri analizi sürecinde, **bibliyometrik haritalama teknikleri** kullanılarak en sık kullanılan anahtar kelimeler arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Bu tür görselleştirmeler, belirli anahtar kelimeler ve araştırma konuları arasındaki bağlantıları ortaya koyarak, İslami Fintek alanındaki temel temaları belirlemeye yardımcı olmuştur. **Atıf analizi ve dergi etkisi değerlendirmesi**, hangi akademik dergilerin bu alanda en fazla etkiye sahip olduğunu anlamak için kullanılmıştır.

VOSviewer (sürüm 1.6.19) programı yardımıyla WOS'tan toplanan veriler görselleştirilmiştir. van Eck ve Waltman (2010), VOSviewer yazılımının bibliyometrik haritaların oluşturulmasında kullanılması gerektiğini belirtmekte ve bu yazılımın farklı analiz teknikleriyle araştırmacılara çeşitli avantajlar ve önemli katkılar sağladığını vurgulamaktadır (Dereli, 2024). Bu metodoloji çerçevesinde, işlevselliği ve kapsamlı analiz yetenekleri nedeniyle VOSviewer yazılımı tercih edilmiştir. VOSviewer, literatürdeki akademik eğilimleri ve yenilikleri

keşfetmeye yönelik güçlü bir analiz aracı olup, görselleştirme, çok boyutlu analiz ve haritalama imkanları sunarak veri setlerinin daha ayrıntılı incelenmesine olanak tanımaktadır Çalışma, **Web of Science** veritabanından elde edilen verilerle sınırlı olup, diğer akademik veri tabanlarında (Scopus, Google Scholar vb.) yayımlanan çalışmalar dahil edilmemiştir. Bu nedenle, İslami Fintek ile ilgili diğer veri kaynaklarını içeren daha geniş çaplı analizler, gelecekteki araştırmalar için önerilmektedir.

4.ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Bu bölümde, İslami Fintek kavramına ilişkin temel bilgiler sunulmakta ve çalışmanın ana araştırma sorularına yanıt niteliği taşıyan görseller eşliğinde açıklamalar yapılmaktadır. İlgili görseller, konunun daha iyi kavranmasını sağlamak ve elde edilen bulguların görsel temsillerini sunmak amacıyla kullanılmıştır. İslami Fintek çalışmalarının bibliyometrik analizi, bu alandaki akademik üretkenliği ve eğilimleri anlamak için önemli veriler sunmaktadır.

4.1. İslami Fintek Alanında Yapılan Çalışmaların Doküman Türlerine Göre Dağılımı

Doküman türüne göre dağılıma bakıldığında toplam 39 yayının çoğunluğunu makaleler (17) oluştururken, erken erişim aşamasındaki 8 yayın, konunun güncelliğini koruduğunu ve araştırma faaliyetlerinin hâlen sürdüğünü ortaya koymaktadır. Kitap bölümleri ve inceleme makaleleri ise eşit sayıda olup, alanın teorik olarak çeşitlenmesine ve kavramsal altyapısının güçlenmesine katkı sağlamaktadır. Bildirilerin sayıca azlığı, konunun akademik etkinliklerde henüz sınırlı biçimde yer bulduğunu göstermekle birlikte, bu alandaki ilginin artmasıyla birlikte gelecekte daha fazla akademik sunum ve tartışmanın yapılacağı öngörülebilir. Genel olarak bu çeşitlilik, İslami Fintek'in hem içerik hem de biçim açısından gelişen ve zenginleşen bir araştırma alanı olduğunu göstermektedir. Bu duruma ilişkin göstergeler Çizelge 1'de sunulmaktadır.

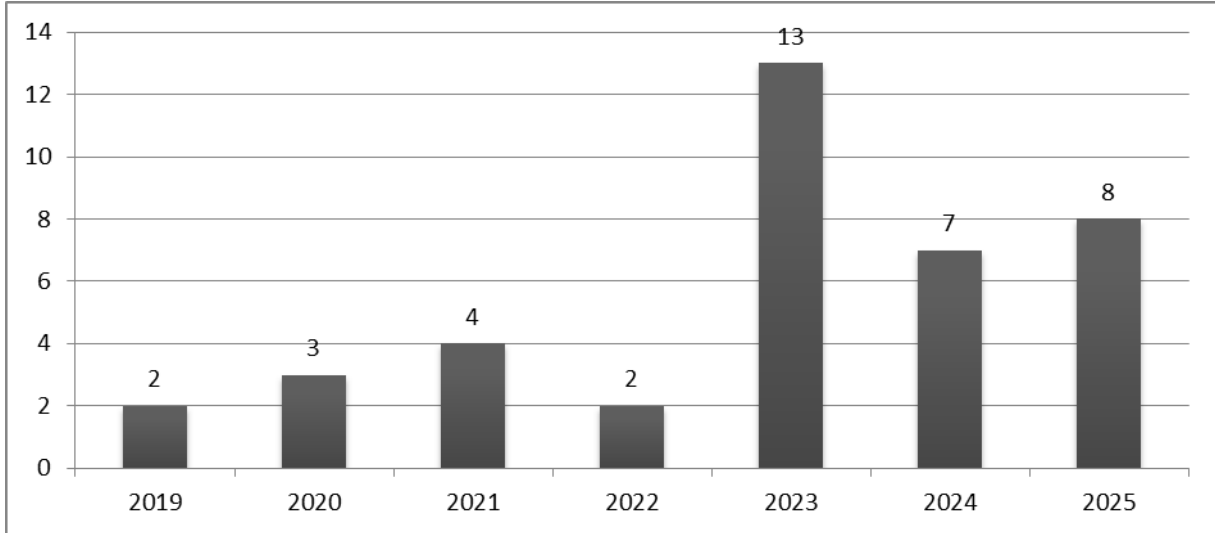
Çizelge 1. İslami Fintek Alanındaki Yayınların Doküman Türüne Göre Dağılımı

Doküman Türü	Yayın Sayısı
Makale	17
Kitap Bölümü	6
Erken Erişim	8
Bildiri	2
İnceleme Makalesi	6
Genel Toplam	39

4.2. İslami Fintek Alanında Yapılan Çalışmaların Yıllara Göre Dağılımı

Fintek alanının görece yeni bir disiplin olması, İslami Fintek üzerine yapılan akademik çalışmaların literatürde yer almaya başlamasının da son on yıla dayanmasına neden olmuştur. Bu durum, alandaki bilgi birikiminin hızla gelişmekte olduğunu ve akademik ilginin giderek arttığını göstermektedir. İncelenen dönem olan 2019 ve günümüz aralığı, İslami Fintek'in

akademik bir alan olarak olgunlaşma sürecini yansıtmaktadır. Yıllara göre inceleme yapıldığında, özellikle 2023 yılında 13 yayınlı belirgin bir artış olduğu görülmektedir. 2024 (7) ve 2025 (8) yıllarında da bu eğilim devam etmektedir. Bu durum, İslami Fintek alanına yönelik akademik ilginin son yıllarda hızla arttığını göstermektedir. Toplamda tespit edilen 39 çalışma, İslami Fintek alanındaki akademik literatürün henüz başlangıç aşamasında olduğunu, ancak hızla büyüdüğünü göstermektedir. Grafik 1, fintek alanındaki yayınların yıllara göre dağılımını sunmaktadır.

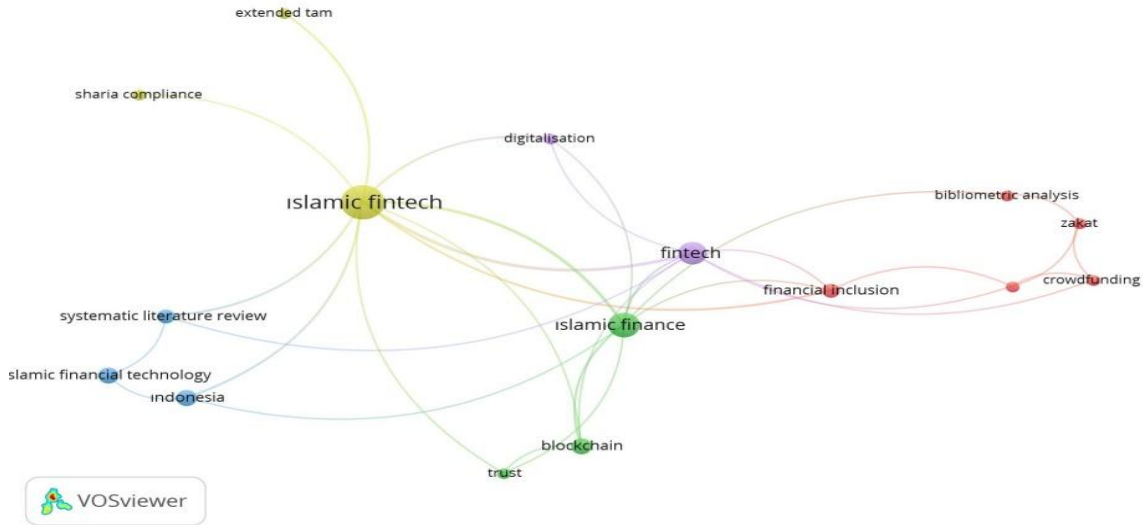
Grafik 1. Çalışmaların Yıllara Göre Dağılımı

4.3. İslami Fintek Alanında Yapılan Çalışmalarda Kullanılan Anahtar Kelimeler

Çalışmalarda kullanılan anahtar kelimeler incelendiğinde, **"İslami Fintek" (18)**, **"İslami Finans" (9)** ve **"Fintek" (8)** terimlerinin en sık kullanılan ifadeler olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu, İslami Fintek'in, finansal teknoloji ve İslami finans kavramları ile doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu durum, İslami Fintek'in sadece teknolojik bir yenilik değil, aynı zamanda şeriata uygun finansal çözümler sunmayı hedefleyen özgün bir disiplin olduğunu teyit etmektedir. Ayrıca, **"Blockchain" (4)** ve **"Endonezya" (3)** gibi anahtar kelimelerin öne çıkması, İslami Fintek ekosisteminin giderek dijitalleştiğini ve küresel ölçekte yaygınlaştığını göstermektedir. Blockchain teknolojisinin vurgulanması, şeffaflık, güvenlik ve verimlilik gibi özellikleriyle İslami finansın temel prensipleriyle örtüştüğünü ve bu alanda önemli bir potansiyele sahip olduğunu işaret etmektedir. Endonezya'nın öne çıkması ise, dünyanın en kalabalık Müslüman nüfusuna sahip ülkesi olarak İslami Fintek'in gelişiminde kritik bir rol oynadığını ve finansal kapsayıcılığın bu alandaki önemini vurgulamaktadır. Çizelge 2, İslami Fintek'e ilişkin araştırmalar için kullanılan anahtar kelimeleri sunmaktadır.

Çizelge 2. İslami Fintek Araştırmalarında Kullanılan Anahtar Kelimeler

Anahtar Kelimeler	Tekrarlanma Sayısı
İslami Fintek	18
Fintek	8
İslami Finans	9
Blockchain	4
Financial Katılım	3
Sistematiik Literatür Taraması	3
Endonezya	4
İslami Finansal Teknoloji	3
Zekat	2
Şeriat Uyumu	2

Görsel 1. Çalışmada Kullanılan Anahtar Kelime Ağ Analizi

Görsel 1’de sunulan anahtar kelime ağı analizine göre, 16 anahtar kelimenin beş küme altında gruplandığı tespit edilmiştir. Kelimeler arasındaki ilişkileri gösteren ağ yapısında, toplam 31 bağlantı bulunduğu ve bu bağlantıların toplam 45 bağ gücüne sahip olduğu belirlenmiştir. Ağın merkezinde yer alan “İslami Fintek” kavramı hem teknolojik hem de kavramsal düzeyde diğer anahtar kelimelerle güçlü ilişkiler kurarak bütün ağın odak noktası konumundadır.

Küme 1 (Kırmızı), sosyal etki ve etik temelli kavramlar etrafında şekillenmiştir. Bu kümede yer alan crowdfunding, zakat, social justice, financial inclusion ve bibliometric analysis gibi

terimler, İslami finansal teknolojilerin toplumsal fayda, adalet ve finansal kapsayıcılık yönlerini temsil etmektedir.

Küme 2 (Yeşil), blockchain, trust ve Islamic finance kavramları ile İslami finansın teknolojik altyapı ve güven boyutuna odaklanmaktadır. Bu yapı, blockchain teknolojisinin güvenilirlik ve şeffaflık gibi prensiplerle olan bağlantısını vurgulamaktadır.

Küme 3 (Mavi), systematic literature review, Indonesia ve Islamic financial technology terimleriyle, literatürün coğrafi ve metodolojik dağılımına işaret etmektedir. Özellikle Endonezya'nın bu alandaki literatürde öne çıkan bir ülke olduğu görülmektedir.

Küme 4 (Sarı), Islamic fintech, extended TAM ve sharia compliance kavramlarıyla, teknolojinin benimsenme süreci ve şeriata uygunluk ilkeleri arasındaki ilişkiyi ele almaktadır. Bu küme, kullanıcı kabul modellerinin İslami finans bağlamında nasıl şekillendiğini göstermektedir.

Küme 5 (Mor) ise fintech ve digitalisation kelimeleriyle, genel dijitalleşme süreci ile fintech kavramının etkileşimini ortaya koymaktadır. Bu yapı, İslami finansal teknolojilerin daha geniş fintech evreniyle olan kavramsal bağıntıyı yansıtmaktadır.

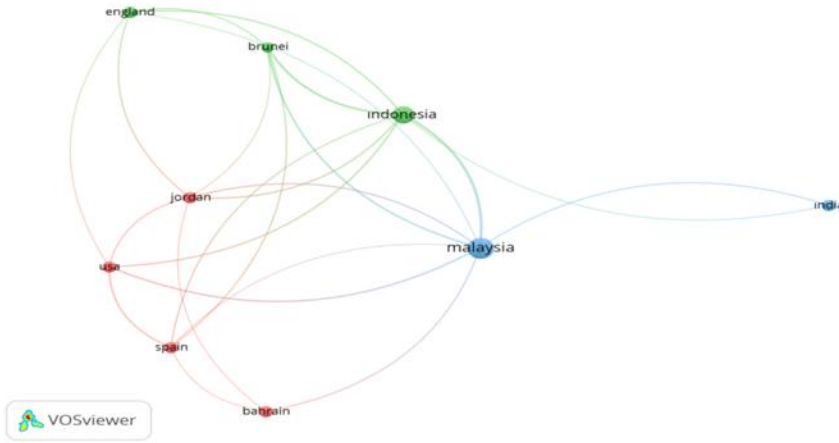
4.4. İslami Fintek Alanında Yapılan Çalışmaların Ülkelere Göre Dağılımı

İslami Fintek alanındaki akademik yayınların coğrafi dağılımı, dikkat çekici bir tablo sunmaktadır. Yayın sayısında liderliği elinde bulunduran Malezya (12 yayın), bu alanda önemli bir merkez olduğunu kanıtlamaktadır. Ancak, derinlemesine bir analiz yapıldığında, Endonezya'nın (128 atıf, 9 yayın) yayın başına düşen atıf oranıyla akademik etki açısından zirvede yer aldığı görülmektedir. Bu durum, Endonezya'daki araştırmaların sadece niceliksel olarak değil, aynı zamanda niteliksel olarak da üstün olduğunu ve uluslararası akademik camiada daha fazla yankı uyandırdığını açıkça ortaya koymaktadır. Amerika ve Bahreyn (42 atıf, 4 yayın) gibi ülkelerin sınırlı sayıda yayın yapmalarına rağmen yüksek atıf oranlarına ulaşmaları, bu ülkelerdeki araştırmaların seçkin ve etkili olduğunu göstermektedir. İngiltere, Ürdün ve İspanya'nın (33, 28, 28 atıf, 4 yayın) benzer atıf oranlarına sahip olmaları, bu ülkelerdeki araştırmaların tutarlı bir akademik etki yarattığını göstermektedir. Öte yandan, Brunei ve Suudi Arabistan'ın (11 ve 8 atıf) düşük yayın ve atıf oranları, bu ülkelerdeki İslami Fintek araştırmalarının henüz başlangıç aşamasında olduğunu veya daha az ilgi gördüğünü işaret etmektedir.

Genel tabloya bakıldığında, İslami Fintek araştırmalarında Malezya ve Endonezya'nın liderliği dikkat çekmektedir. Güneydoğu Asya bölgesi, bu alandaki akademik üretimin merkezi konumunda olup, Batı ülkeleri ve Körfez bölgesi bu açıdan daha geride kalmaktadır. Bu coğrafi yoğunlaşma, İslami Fintek çalışmalarının belirli merkezlerde toplandığını göstermekte ve Malezya-Endonezya ekseninin alanın gelişiminde kritik bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Çizelge 3'te akademik çalışmaların ülkelere göre dağılımı sunulmaktadır.

Çizelge 3. Çalışmanın Ükelere Göre Dağılımı

Sıra	Ülke	Yayın Sayısı	Atıf Sayısı
1	Malezya	12	101
2	Endonezya	9	128
3	Amerika	4	42
4	Jordan	4	28
5	İngiltere	4	33
6	İspanya	4	28
7	Bahreyn	4	42
8	Hindistan	4	27
9	Brunei	3	11
10	Suudi Arabistan	2	8

Görsel 2. Çalışmanın Ükelere Göre Ağ Analizi

Görsel 2’de sunulan ülke temelli işbirliği ağı analizi, İslami finansal teknolojiler alanında gerçekleştirilen akademik yayınlar doğrultusunda ülkeler arası ortak çalışmalarını ortaya koymaktadır. Görselde yer alan kümeler, ilgili ülkelerin işbirliği düzeylerine göre gruplanmıştır.

Küme 1 (Kırmızı); Bahreyn, Ürdün, İspanya ve ABD’den oluşmaktadır. Bu kümede yer alan ülkeler, literatürde daha sınırlı düzeyde ortak yayın üretmekte olup, işbirlikleri genellikle küme içi ülkelerle sınırlı kalmaktadır. Bu durum, bu ülkelerin alana katkısının görece daha düşük ya da bölgesel ölçekte sınırlı olduğunu göstermektedir.

Küme 2 (Yeşil) ise Brunei, İngiltere ve Endonezya’yı kapsamaktadır. Özellikle **Endonezya**, bu kümenin merkezinde yer almakta ve hem küme içi hem de diğer kümelerdeki ülkelerle güçlü bağlantılar kurmaktadır. Bu durum, Endonezya’nın İslami fintek alanında hem üretken hem de uluslararası ölçekte etkin bir aktör olduğunu ortaya koymaktadır.

Küme 3 (Mavi), Hindistan ve Malezya’dan oluşmaktadır. Malezya, ağın merkezinde konumlanmakta ve diğer tüm kümelerle yüksek düzeyde etkileşim göstermektedir. Bu durum, Malezya’nın İslami finansal teknolojiler alanındaki literatürde merkezi bir rol oynadığını ve küresel akademik işbirliklerinde önemli bir konumda yer aldığını göstermektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Malezya ve Endonezya'nın İslami fintech alanında hem yayın sayısı hem de uluslararası işbirliği açısından öne çıktığı; buna karşın bazı ülkelerin (örneğin Bahreyn, İspanya) daha sınırlı bir etkileşim ağına sahip olduğu görülmektedir. Bu durum, alandaki bilgi üretiminde belirli ülkelerin daha aktif bir rol üstlendiğini ve literatürdeki coğrafi dağılımın homojen olmadığını göstermektedir.

4.5. İslami Fintek Alanında Yapılan Çalışmaların Yazarlara Göre Dağılımı

İslami Fintek alanındaki akademik üretkenlik haritası, yazarların katkıları ve etkileri açısından önemli bir çeşitlilik sergilemektedir. M. Kabir Hassan'ın 4 yayınlı en üretken yazar olmasına rağmen, atıf sayısı açısından Bayu Arie Fianto'nun (72 atıf, 3 yayınlı) liderliği ele geçirmesi, bu alanda nicelikten ziyade niteliğin ve etkinin ön planda olduğunu açıkça göstermektedir. Mustafa Raza Rabbani ve Fahmi Ali Hudaefi gibi araştırmacıların da (23 ve 54 atıf) öne çıkması, İslami Fintek alanının farklı boyutlarına odaklanan ve önemli katkılar sağlayan bir yazar topluluğunun varlığını ortaya koymaktadır. Özellikle Fahmi Ali Hudaefi'nin yayın sayısının düşük olmasına rağmen yüksek atıf alması, bu yazarın çalışmalarının yoğun bir şekilde incelendiğini ve referans alındığını göstermektedir. Mohammed Hariri Bakri, Mohammad Atif ve Shahnawaz Khan gibi yazarların da (31, 14, 14 atıf) katkıları, İslami Fintek literatürünün zenginleşmesine ve çeşitlenmesine katkı sağlamaktadır. Gema Albort-Morant, Ana Irimia-Diequez ve Ayman Abdalmajeed Alsmadi gibi yazarların (4, 4, 3 atıf) daha az atıf alması ise, bu yazarların çalışmalarının henüz geniş kitlelere ulaşmadığını veya daha spesifik konulara odaklandığını gösterebilir. Bu analiz, İslami Fintek alanında belirli araştırmacıların çalışmalarının daha geniş çapta etki yarattığını ve atıf sayılarının yayın sayıları ile her zaman doğru orantılı olmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Çizelge 4'te akademik çalışmaların yazarlara göre dağılımı sunulmaktadır.

Çizelge 4. Çalışmanın Yazarlara Göre Dağılımı

Sıralama	Yazar Adı	Yayın Sayısı	Atıf Sayısı
1	Hassan,m.kabir	4	42
2	Fianto,bayu arie	3	72
3	Rabbani,mustafa raza	3	23
4	Hudaefi,Fahmi ali	2	54
5	Bakri,mohammed hariri	2	31
6	Atif,mohammad	2	14
7	Khan,shahnawaz	2	14
8	Albort-morant,gema	2	4
9	Irimia-diequez,ana	2	4
10	Alsmadi,ayman abdalmajeed	2	3

4.6. İslami Fintek Alanında Yapılan Çalışmaların En Çok Atıf Alan Dergilere Göre Dağılımı

İslami Fintek alanındaki akademik yayınların dergilere göre dağılımı, bilgi üretiminin çok boyutlu yapısını ortaya koymaktadır. Qualitative Research in Financial Markets dergisi, 3 yayınlı 87 atıf alarak niteliksel derinlik ve akademik etki açısından öne çıkmaktadır. Buna karşın, Journal of Islamic Marketing 6 yayınlı en fazla çalışmaya ev sahipliği yapsa da atıf başına etki açısından geride kalmaktadır. Bu durum, yayın sayısının tek başına akademik

etkinin göstergesi olmadığını ortaya koymaktadır. International Journal of Financial Studies, yalnızca 1 yayınlı 23 atıf olarak yüksek etki göstermiştir. Bu da az sayıda yayınlı bile güçlü akademik katkılar sunulabileceğini göstermektedir. Risks ve COVID-19 and Islamic Social Finance gibi dergilerin düşük atıf oranları ya konuların spesifikliğine ya da sınırlı erişime işaret etmektedir. Öte yandan, International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management dergisinin düşük atıf oranı, bu alandaki çalışmalar için gelişim potansiyeline dikkat çekmektedir.

Bu veriler, İslami Fintek alanındaki akademik çalışmaların belirli dergilerde yoğunlaştığını ve akademik etkinin sadece yayın sayısı ile değil, aynı zamanda atıf sayısı ile ölçüldüğünü net bir şekilde ortaya koymaktadır. Yayın başına düşen atıf oranı, bir derginin İslami Fintek literatürüne yaptığı katkının niteliğini ve derinliğini gösteren önemli bir ölçüttür. Çizelge 5'te akademik çalışmaların en çok atıf alan dergilere göre dağılımı sunulmuştur.

Çizelge 5. En Çok Atıf Alan Dergilere Göre Dağılımı

Sıra	Dergi	Yayın Sayısı	Atıf Sayısı
1	Qualitative Research In Financial Markets	3	87
2	Journal Of Islamic Marketing	6	84
3	Journal Of Islamic Accounting And Business Research	5	22
4	International Journal Of Financial Studies	1	23
5	Risks	1	9
6	Covid-19 And Islamic Social Finance	1	8
7	International Journal Of Islamic And Middle Eastern Finance And Management	5	7

4.7. İslami Fintek Alanında En Çok Makale Yayımlayan Dergiler

Çizelge 6'da en çok makale yayımlayan dergilerin listesi sunulmuştur. İslami Fintek alanındaki akademik yayınların dergilere göre dağılımı, bu disiplinin bilgi üretiminde nasıl bir yön izlediğini ortaya koymaktadır. Journal of Islamic Marketing dergisi, 6 yayınlı en fazla çalışmaya ev sahipliği yaparak, İslami Fintek'in pazarlama ve tüketici davranışlarıyla güçlü bir ilişki içinde olduğunu göstermektedir. Journal of Islamic Accounting and Business Research ile International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management dergileri ise 5'er yayınlı, bu alanın muhasebe, finansal yönetim ve bölgesel ekonomi gibi disiplinlerle bütünleştiğini ortaya koymaktadır. Qualitative Research in Financial Markets dergisindeki 3 yayınlı, niteliksel analizlerin bu alandaki önemine işaret etmektedir. Islamic Economic System: Cultural Context in a Global Economy dergisinin 2 yayınlı listeye dahil olması ise, İslami Fintek'in kültürel ve küresel bağlamdaki etkileşimlerini vurgulamaktadır.

Bu dağılım, İslami Fintek araştırmalarının belirli dergiler etrafında yoğunlaştığını ve özellikle pazarlama, muhasebe, finansal yönetim ve ekonomik sistemler gibi disiplinlerle entegre bir şekilde ele alındığını açıkça göstermektedir. Alanın giderek daha fazla akademik ilgi gördüğü ve farklı perspektiflerden ele alındığı söylenebilir. Bu durum, İslami Fintek'in çok yönlü bir

disiplin olarak geliştiğini ve farklı araştırma yaklaşımlarının bir arada kullanıldığını ortaya koymaktadır.

Çizelge 6. En Çok Makale Yayımlayan Dergiler

Sıra	Dergi	Yayın Sayısı
1	Journal Of Islamic Marketing	6
2	Journal Of Islamic Accounting And Business Research	5
3	International Journal Of Islamic And Middle Eastern Finance And Management	5
4	Qualitative Research In Financial Markets	3
5	Islamic Economic System: Cultural Context İn A Global Economy	2

4.8. İslami Fintek Alanında En Çok Atıf Alan Makalelere Göre Dağılımı

Akademik yayınlar arasındaki entelektüel bağlantıları ortaya koyan atıflar, ilgili çalışmanın literatüre olan etkisini ve bilimsel katkısını göstermektedir. Atıflar aracılığıyla belirli bir araştırma alanında en etkili çalışmalar tespit edilerek, o alanın entelektüel yapısı ve gelişim dinamikleri analiz edilebilir (Donthu vd., 2021). Bu çerçevede, atıf analizi; akademik çalışmaların bilgi üretim sürecindeki yerini belirlemek ve alanın temel kaynaklarını ortaya koymak açısından etkili bir yöntem olarak ön plana çıkmaktadır. İslami fintek alanında yapılmış çalışmalara yönelik atıf analizleri Çizelge 7’de sunulmuştur.

Çizelge 7.En Çok Atıf Alan Makalelere Göre Dağılımı

Sıra	Yazar ve Yayın Yılı	Makale Adı	Dergi Adı	Atıf Sayısı
1	<u>Hudaefi, FA</u> (2020)	How does Islamic fintech promote the SDGs? Qualitative evidence from Indonesia	Qualitative Research In Financial Markets	45
2	<u>Darmansyah; Fianto, BA; Aziz, PF</u> (2021)	Factors determining behavioral intentions to use Islamic financial technology Three competing models	Journal Of Islamic Marketing	44
3	<u>Chong, FHL</u> (2021)	Enhancing trust through digital Islamic finance and blockchain technology	Qualitative Research In Financial Markets	33
4	<u>Rahim, NF; Bakri, MH; Al Shami, SAH</u> (2023)	Measurement and structural modelling on factors of Islamic Fintech adoption among millennials in Malaysia	Journal Of Islamic Marketing	28

5	<u>Qudah, H; Malahim, S; Alqudah, M(2023)</u>	Islamic Finance in the Era of Financial Technology: A Bibliometric Review of Future Trends	International Journal Of Financial Studies	23

Hudaefi (2020)'nın 45 atıf alan çalışması, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine katkı açısından alandaki en etkili yayınlardan biridir. Darmansyah, Fianto ve Aziz (2021) tarafından yazılan ve 44 atıf alan çalışma ise, İslami Fintek kullanımına yönelik davranışsal niyetleri üç farklı modelle inceleyerek kullanıcı davranışlarının önemine dikkat çekmektedir. Chong (2021), dijital İslami finans ve blok zinciri teknolojisinin güven artırıcı etkilerini ele aldığı çalışmasında 33 atıf almıştır. Rahim, Bakri ve Al Shami (2023), Malezyalı Y kuşağının İslami Fintek'e yönelik eğilimlerini analiz eden çalışmalarıyla 28 atıf alırken, Qudah, Malahim ve Alqudah (2023), bibliyometrik analiz yöntemiyle gelecekteki eğilimleri inceledikleri çalışmalarında 23 atıf elde etmiştir.

Bu çalışmalar; sürdürülebilirlik, kullanıcı davranışı, güven, gençlerin benimseme eğilimleri ve geleceğe yönelik analizler gibi kritik temalara odaklanarak literatüre hem teorik hem de pratik katkılar sunmaktadır. Genel olarak, en çok atıf alan çalışmaların İslami Fintek'in sürdürülebilir kalkınma, davranışsal niyetler, güven, benimsenme faktörleri ve bibliyometrik analiz gibi kritik konulara odaklandığı görülmektedir.

5.SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışmanın temel amacı, İslami Fintek alanındaki araştırmaların nicel bir haritasını çıkarmaktır. Analiz, İslami Fintek literatüründeki belirgin eğilimleri ve odak noktalarını ortaya koymaktadır. Özellikle, İslami Fintek ekosistemindeki aktörlerin küresel gelişmeleri yakından takip edebilmesi ve şeriata uygun dijital finansal çözümler sunabilmesi için bu alandaki kavramların net bir şekilde anlaşılması büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle, İslami Fintek literatürünün bibliyometrik analizi, alandaki bilgi birikimini ve araştırma eğilimlerini anlamak için kritik bir araçtır. Analiz sonuçları, İslami Fintek alanındaki akademik ilginin giderek arttığını ve araştırmaların çeşitlendiğini göstermektedir. Zaman dilimi, veri tabanı ve arama kriterleri bakımından farklılık gösteren bu araştırmanın, İslami Fintek literatürüne önemli katkılar sunduğu ve bu alanda çalışmalar yapmak isteyen araştırmacılar için değerli bilgiler sağladığı düşünülmektedir. Çalışmamız, İslami Fintek alanındaki akademik ilgiyi, en yaygın yayın türlerini, dominant yayın dillerini, öne çıkan yazarları ve kurumları, güncel kaynakları belirleyerek bu alandaki bilimsel gelişmeleri anlamaya yardımcı olmaktadır.

Bu analize göre, bu disiplinin akademik literatürde giderek daha fazla ilgi gördüğünü teyit etmektedir. Özellikle son yıllarda yayın sayısındaki artış, İslami Fintek'in küresel finans sisteminde önem kazandığını ortaya koymaktadır. Malezya ve Endonezya, akademik çalışmalar ve atıflar açısından lider konumda olup, ABD, İngiltere ve Bahreyn gibi ülkeler de belirli katkılar sağlamaktadır. En etkili akademisyenler arasında Hassan, M. Kabir ve Fianto, Bayu Arie öne çıkarken, Journal of Islamic Marketing, Qualitative Research in Financial Markets ve Journal of Islamic Accounting and Business Research gibi dergiler, bu alandaki önemli akademik kaynaklar arasındadır. Anahtar kelime analizlerimiz, İslami Fintek, İslami Finans, Blockchain ve Finansal Katılım gibi terimlerin araştırmalarda öne çıktığını göstermektedir.

Dijital dönüşümün İslami finans üzerindeki etkisi giderek artmakta ve özellikle blockchain, yapay zeka ve akıllı sözleşmeler gibi teknolojilerin bu alana entegrasyonu üzerine daha fazla çalışma yapılması gerekmektedir. Bölgesel çalışmaların genişletilmesi, farklı ülkelerdeki düzenleyici çerçeveleri ve piyasa dinamiklerini anlamak açısından önem taşımaktadır.

İslami Fintek'in sürdürülebilir büyümesi için düzenleyici çerçevelerin geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Ülkeler arasındaki düzenleyici farklılıklar, şeriata uygun finansal hizmetlerin denetim ve entegrasyon süreçlerini etkilemektedir. Küresel ölçekte ortak bir düzenleyici çerçevenin oluşturulması, sektörün istikrarını artıracaktır. Ayrıca, akademik yayın çeşitliliğinin artırılması ve disiplinler arası çalışmaların teşvik edilmesi, İslami Fintek'in bilimsel gelişimini destekleyecektir. Finansal okuryazarlığın artırılması ve eğitim faaliyetlerinin yaygınlaştırılması da bu alandaki bilinçlenmeyi güçlendirecektir. Gelecek çalışmalarda, yalnızca Web of Science veri tabanı ile sınırlı kalınmaksızın Scopus, Google Scholar ve YÖK Tez Arşivi gibi farklı kaynaklardaki yayınların da bibliyometrik analizine yer verilmesi önerilmektedir. Bu sayede, İslami fintek alanındaki akademik eğilimlerin daha karşılaştırmalı ve bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilmesi mümkün olacaktır. Tüm bu adımlar, İslami Fintek'in küresel finans sisteminde daha etkin bir rol oynamasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Aktürk, B. (2024). *İslami Fintek: Yenilikçi finans çözümleri*. İKAM Araştırma Raporları, (32).

Arslan, Elif vd. (2024) "İstem Dergisinin Bibliyometrik Analizi". İSTEM 44, 1-20.
<https://doi.org/10.31591/istem.1507977>.

Aslancı, S. (2022). Araştırma sorgulamaya dayalı öğrenme: Bibliyometrik bir analiz. *Scientific Educational Studies*, 6(1), 1–25. <https://doi.org/10.31798/ses.1068633>

Beşli, E., Yazıcı, S., & Canko, S. (2018). *Türkiye FinTech ekosisteminin sürdürülebilir gelişimi için 23 öneri*. EY Türkiye. https://bkm.com.tr/wp-content/uploads/2018/02/EY_T%C3%BCrkiye-Fintech-EkosistemininS%C3%BCrd%C3%BCr%C3%BClebilir-Geli%C5%9Fimi-i%C3%A7in-23-%C3%96neri.pdf

Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi. (2023). *Fintek sözlüğü*. <https://cbfo.gov.tr/fintek-sozlugu>

Chong, F. H. L. (2021). Enhancing trust through digital Islamic finance and blockchain technology. *Qualitative Research in Financial Markets, ahead-of-print*(ahead-of-print).
<https://doi.org/10.1108/QRFM-05-2020-0076>

Çelebi, Y. (2024). *Finansal teknolojilerin İslami finans ürünlerinin gelişimindeki rolü* (Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İslam Ekonomisi ve Finansı Enstitüsü). Marmara Üniversitesi Tez Merkezi.

Darmansyah, Fianto, B. A., Hendratmi, A., & Aziz, P. F. (2020). Factors determining behavioral intentions to use Islamic financial technology: Three competing models. *Journal of Islamic Marketing*, 11(6), 1363–1385. <https://doi.org/10.1108/JIMA-12-2019-0252>

Demirdöğen, Y. (2020). İslami Fintek ekosistemi üzerine bir değerlendirme. *Gaziantep Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 63–99.

Dereli, A. B. (2024). VOSviewer ile bibliyometrik analiz. *Communicata*, 28, 1–7. <https://doi.org/10.32952/communicata.1517725>

Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D., Pandey, N., & Lim, W. M. (2021). How to conduct a bibliometric analysis: An overview and guide. *Scientific Educational Studies*, 6(1), 1–25. <https://doi.org/10.31798/ses.1068633>

Erden, B., & Topal, B. (2021). Türkiye’de ve dünyada İslami FinTek sektörünün gelişimi. *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1), 69–75.

Hudaefi, F. A. (2020). How does Islamic fintech promote the SDGs? Qualitative evidence from Indonesia. *Qualitative Research in Financial Markets*, 12(1), 76–91. <https://doi.org/10.1108/QRFM-05-2019-0058>

Rahim, N. F., Hariri, M., Fianto, B. A., & Zainal, N. (2022). Measurement and structural modelling on factors of Islamic Fintech adoption among millennials in Malaysia. *Journal of Islamic Marketing*, 14(2), 402–423. <https://doi.org/10.1108/JIMA-09-2020-0279>

Sezal, L. (2020). FinTek hizmetlerinin finans sektörüne etkileri ve sağlanan devlet teşvikleri. *Ekonomi İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 233–248. <https://doi.org/10.38009/ekimad.779084>

Şen Küçük, G., & Kaynar, Z. (2023). Finansal teknoloji literatürü üzerine bibliyometrik bir analiz. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 5(2), 119–131.

T.C. Halkbank KOBİ Gelişim. (t.y.). *Fintech nedir?* <https://www.halkbankkobigelisim.com.tr/fintechnedir-2658.html> (Erişim tarihi: 10.02.2025)

Qudah, H., Malahim, S., Airout, R. M., & Alomari, M. (2023). Islamic finance in the era of financial technology: A bibliometric review of future trends. *International Journal of Financial Studies*, 11(2), 76. <https://doi.org/10.3390/ijfs11020076>

DEMOKRAT PARTİ’NİN KUTUPLAŞTIRICI SİYASETİ: VATAN CEPHESİ’NİN DOĞUŞU VE SONU

Yüksek Lisans Öğrencisi, Mehmet KULAK

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,

mehmetkulaktr@gmail.com – ORCID 0009-0004-1736-8968

ÖZET

Demokrat Parti’nin (DP) iktidarda olduğu yıllar, Türkiye’de siyasal rekabetin keskinleştiği ve toplumsal ayrışmanın derinleştiği bir dönem olmuştur. Türkiye’deki 27 yıllık tek parti rejimini, Türkiye Cumhuriyeti tarihinin ilk demokratik seçimi olarak kabul edilen 1950 seçimleriyle sona erdiren DP, 1954 yılında yapılan seçimlerle birlikte oylarını artırarak iktidarını pekiştirmeyi başarmıştır. Bu tarihten sonra iktidarın artan otoriterleşme eğilimi, uygulanan ekonomi politikalarının beraberinde getirdiği sorunlar ve iç-dış siyasi krizler, halk arasında huzursuzluğun artmasına yol açmıştır. DP, böyle bir ortamda girdiği 1957 seçimlerinde her ne kadar sandıktan birinci parti olarak çıkmayı başarsa da seçim sonrası düşen oy oranları ve muhalefete olan desteğin artması hem parti içerisindeki gerginliği hem de baskıyı beraberinde getirmiştir. Bu durumdan güç alan muhalif partiler ve özellikle mecliste sandalye sayısını artıran Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), iktidar kanadına yönelik eleştirilerini artırmış bu da Adnan Menderes’in muhalefete karşı baskıcı yöntemlerini ve tehditkâr söylemlerini beraberinde getirmiştir. Tam bu noktada siyasal kutuplaşmayı körükleyecek olan ve iktidarı zayıflatmayı amaçlayan muhalif partiler Menderes’in bu tutumu karşısında “Güç Birliği” adı altında birleşme kararı almasına neden olmuştur. Meclisin en güçlü ikinci partisi olan CHP etrafında “Milli Muhalefet Cephesi” kurularak iktidarla mücadele içerisine girme kararı alan partilerden Türkiye Köylü Partisi, 16 Ekim 1958’de Cumhuriyetçi Millet Partisi ile birleşmiş, onu takiben, 24 Kasım 1958’de Hürriyet Partisi, Halk Partisi’ne katılmıştır. Muhalefetin iktidara yönelik “Güç Birliği” oluşumuna karşı halkı arkasına almak isteyen DP, muhalefeti etkisiz hale getirebilmek adına “Vatan Cephesi” adı altında bir hareket başlatmıştır. İki kutup tarafından oluşturulan bu “Milli Muhalefet Cephesi” ve “Vatan Cephesi” oluşumları ülke içerisindeki gerilimin artmasına ve toplumsal bölünmelere sebep olmuş, bu da Cumhuriyet döneminin ilk ihtilali olan 27 Mayıs 1960 darbesini beraberinde getirmiştir. Söz konusu darbe ile birlikte DP iktidardan uzaklaştırılmış, Vatan Cephesi ise fiilen sona ermiştir.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, Vatan Cephesi, Milli Muhalefet Cephesi, Güç Birliği

BM BARIŞ GÜCÜ: BALKAN BÖLGESİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, İLAYDA GÜLÜMSER

İzmir Demokrasi Üniversitesi,

ilaydagulumser16@gmail.com - 0009-0006-5795-7008

ÖZET

Bu çalışma, Birleşmiş Milletler (BM) örgütünün küresel barış ve güvenliği koruma konusundaki tarihsel evrimini ve etkinliğini incelemektedir. Araştırma, nitel bir yaklaşım benimseyerek, BM'nin müdahalelerini ve karşılaştığı zorlukları değerlendirirken tarihsel analiz ve vaka incelemeleri kullanmaktadır. Çalışma, II. Dünya Savaşı sonrası BM'nin kuruluşunu, barışı koruma görevlerini ve örgütün yapısal zorluklarını ele almakta, özellikle Güvenlik Konseyi'nin veto hakkına odaklanmaktadır. Bulgular, BM'nin çatışma çözümü ve insani yardım alanlarında önemli bir rol oynamış olsa da daimî üyelerin jeopolitik çıkarları nedeniyle etkinliğinin sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin, Srebrenitsa katliamı sırasında BM'nin barışı koruma çabalarının başarısız olması, örgütün büyük güçlerin karşıt çıkarları olduğunda tarafsız hareket etme noktasında zayıf kaldığını göstermektedir. Ayrıca, BM'nin barışı koruma operasyonlarının genellikle uzun vadeli çatışma çözümü sağlamak yerine geçici ateşkese odaklandığı ve yeterli otorite ile kaynağa sahip olmadığı belirlenmiştir. Çalışma, BM'nin küresel barış üzerindeki etkisini artırabilmesi için yapısal reformların, özellikle Güvenlik Konseyi'nin karar alma sürecinde değişiklikler ve barışı inşa etme kapasitesinin güçlendirilmesi gerektiğini önermektedir. Ayrıca, bölgesel kuruluşlarla daha fazla iş birliği yapılması ve barışı koruma misyonlarının yeniden yapılandırılarak, çatışma sonrası yeniden inşa sürecine de dahil edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Birleşmiş Milletler, Küresel Barış, Güvenlik Konseyi, Barışı Koruma, Yapısal Reformlar, Uluslararası İş Birliği.

UN PEACEFORCE: BALKAN REGION

ABSTRACT

This research analyzes the historical progression and the operational effectiveness of the United Nations (UN) in ensuring global peace and security. A qualitative methodology is utilized, drawing upon historical records and case study analysis to assess the UN's role and the challenges it faces in its peacekeeping efforts. The study investigates significant developments such as the establishment of the UN after World War II, its peacekeeping missions, and inherent challenges within its structural framework, with particular emphasis on the Security Council's veto authority. Findings reveal that, while the UN has been instrumental in conflict resolution and humanitarian interventions, its impact has often been limited by the conflicting geopolitical interests of its permanent members. The failure of UN peacekeeping forces in events such as the Srebrenica massacre serves as a key example of the organization's inability to remain neutral when confronted with opposing interests of major powers. Furthermore, the research underscores that UN peacekeeping missions frequently prioritize short-term ceasefires rather than sustainable peacebuilding, primarily due to insufficient resources and authority. The paper argues that in order to enhance the UN's effectiveness in promoting global peace, substantial

reforms are required, particularly regarding the decision-making process within the Security Council and bolstering peacebuilding capacities. It also suggests strengthening partnerships with regional organizations and expanding peacekeeping mandates to include post-conflict rebuilding efforts.

Keywords: United Nations, Global Security, Peacekeeping Operations, Security Council Reform, Peacebuilding, International Collaboration.

GİRİŞ

Birleşmiş Milletler (BM), II. Dünya Savaşı sonrasında dünya barışını sağlamak ve uluslararası güvenliği korumak amacıyla kurulmuştur. Ancak zamanla bu misyonun etkinliği ve tarafsızlığı konusunda ciddi eleştiriler gündeme gelmiştir. Özellikle Koruma Sorumluluğu (R2P) ilkesi çerçevesinde yürütülen barışı koruma operasyonları, insan güvenliğini sağlama noktasında yetersiz kalmış ve uygulamada birçok adaletsizliğe zemin hazırlamıştır. Balkanlar, BM'nin barışı koruma çabaları ve R2P uygulamaları açısından önemli bir test alanı haline gelmiştir; bu süreçte BM'nin tarafsızlığı ve etkinliği de sıklıkla sorgulanmıştır.

1990'lı yıllarda Balkanlar, etnik temizlik, soykırım ve insan hakları ihlallerinin yaşandığı krizlere sahne olmuştur. Bu dönemde BM'nin bölgeye yönelik müdahaleleri tartışmalı sonuçlar doğurmuştur. Bosna Savaşı sırasında yaşanan Srebrenitsa katliamı gibi trajediler, BM'nin barışı koruma mekanizmasının zaafalarını gözler önüne sermiştir. Koruma sorumluluğu çerçevesinde oluşturulan güvenli bölgelerin yeterince korunamaması, BM barış gücünün çatışmaları önlemedeki başarısızlığı ve uluslararası hukuk ihlalleri karşısındaki etkisizliği, BM'nin barış sağlama kapasitesi üzerine ciddi şüpheler doğurmuştur.

Bu çalışmada, R2P ve BM'nin Balkan coğrafyasında yürütülen barışı koruma operasyonlarının başarı düzeyi, adaleti ve yetersizlik nedenleri üzerine bir inceleme yapılacaktır. Öncelikle, BM'nin kurumsal yapısı ve barışı koruma misyonlarının tarihsel gelişimi ele alınacak; ardından BM müdahalelerinin etkinliği, Bosna-Hersek ve Kuzey Makedonya örnekleri üzerinden analiz edilecektir. Çalışmanın temel amacı, BM barışı koruma misyonunun yalnızca normatif bir çerçeve sunduğunu, büyük güçlerin çıkarlarına göre şekillendiğini ve pratikte ciddi adaletsizliklere yol açtığını vurgulamaktır.

Son olarak, gelecekte benzer insani krizlere karşı BM'nin daha tarafsız, etkili ve eşitlikçi bir yapıya kavuşabilmesi için gerekli reformlar tartışılacaktır. Bu çalışma, BM'nin mevcut yapısının ve Güvenlik Konseyi kararlarının dünya barışının sürdürülebilirliği açısından önemini incelemekte; aynı zamanda yeterli olup olmadığını sorgulamakta ve alternatif çözüm önerileri sunmayı hedeflemektedir.

TARİHSEL PERSPEKTİFTEN BİRLEŞMİŞ MİLLETLER

Uluslararası sistemin en kapsamlı ve evrensel örgütü olan Birleşmiş Milletler (BM), I. Dünya Savaşı sonrasında kurulan Milletler Cemiyeti'nin (MC) daha gelişmiş ve kurumsallaşmış bir versiyonu olarak ortaya çıkmıştır. I. ve II. Dünya Savaşları, yalnızca büyük çaplı insan hakları ihlallerine neden olmamış; aynı zamanda ülkelerin sosyoekonomik ve kültürel yapılarında derin değişiklikler yaratmıştır. Bu savaşların yarattığı yıkım, barışı koruma ve sürdürülebilir güvenlik inşa etme gerekliliğini uluslararası toplum açısından açıkça ortaya koymuştur. Nitekim ulusal düzeyde hareketlerin yetersiz kaldığı görülmüş ve ulusüstü denetim mekanizmalarına ihtiyaç duyulmuştur. Bu bağlamda BM, barış ve güvenliğin tesisi için devletleri ortak çıkarlar etrafında bir araya getirme amacını taşımaktadır.

Milletler Cemiyeti, savaş sonrası uluslararası güvenlik yapısını yeniden kurmak amacıyla ABD Başkanı Woodrow Wilson'ın girişimiyle hayata geçirilmiş, uluslararası sistemin ilk ulusüstü örgütü olmuştur. Wilson'ın 1918'de açıkladığı 14 maddelik barış planı, uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden gizli anlaşmaları eleştirmiş, barış müzakerelerinin şeffaflık ilkesi doğrultusunda yürütülmesini öngörmüştür (İhsan, 2007, s.146-147; Fulya, 2014, s.66). Silahsızlanma, denizlerin serbestliği, ulusal kaderi tayin hakkı gibi unsurlar da bu planın temelini oluşturmuş ve MC'nin temel ilkelerine yön vermiştir.

Milletler Cemiyeti, 18 Ocak 1919'daki Paris Barış Konferansı'nda gündeme gelmiş ve 10 Ocak 1920'de resmen kurulmuştur (Bilal, 2014, s.47). Yapı itibarıyla tüm ülkelere üyelik ve iş birliği fırsatları sunmuş, özellikle küçük devletlerin de uluslararası düzlemde temsilini hedeflemiştir. Wilson'ın idealist çizgisi çerçevesinde şekillenen Cemiyet, iyi niyetin ve kolektif hareketin barış için elzem olduğunu savunmuştur (Doğan, 2020, s.76). Ancak daimi üyelik sistemi veya güçlü bir mali yapıya sahip olmayan bu örgüt, etkinliğini sürdürememiştir. Dernek'in 8 ila 17. maddeleri kapsamında silahsızlanmayı teşvik etse de, Japonya'nın Mançurya'yı işgali gibi olaylar ve II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi örgütün başarısızlığını pekiştirmiştir (Abdülhâat, 1991, s.145). ABD'nin üye olmaması (Bennet & James, 2021, s.54), yapısal yetersizlikler ve ulusal çıkarların öncelenmesi Cemiyet'in işlevselliğini ciddi şekilde sınırlandırmıştır. Nihayetinde, 18 Nisan 1946'da hukuken feshedilmiştir (Doğan, 2020, s.19).

MC'nin başarısızlığı, II. Dünya Savaşı'nın ardından uluslararası toplumun yeni bir örgüt ihtiyacını gündeme getirmiştir. Bu çerçevede ABD, SSCB, Çin ve Birleşik Krallık'ın katılımıyla gerçekleştirilen Dumbarton Oaks Konferansı'nda BM'nin temelleri atılmış, 1945'te San Francisco Antlaşması ile örgüt resmen kurulmuştur. Antlaşma 24 Ekim 1945'te yürürlüğe

girmiş ve Türkiye de dahil olmak üzere 51 ülke tarafından onaylanmıştır (Aydın & Rona, 2016, s.261). BM, Milletler Cemiyeti'nden farklı olarak çok taraflılık ilkesine ve uluslararası hukuka daha fazla vurgu yaparak, insan hakları, adalet ve barış temelli bir yapı oluşturmuştur (Charter of United Nations, 2022).

BM Antlaşması'nın 1. maddesi, uluslararası barış ve güvenliğin korunması, insan haklarının gözetilmesi ve ayrımcılığın önlenmesi gibi temel amaçları açıkça ortaya koymaktadır. 2. maddede ise üye devletlerin birbirlerinin iç işlerine karışmaması gerektiği vurgulanmış ve bu ilke, BM Şartı'nın VII. Bölümü kapsamında alınabilecek yaptırımların çerçevesi ile birlikte değerlendirilmiştir. BM, liberal politikaları ve kolektif güvenlik anlayışı çerçevesinde uluslararası barışın tesisi için ülkeleri iş birliğine teşvik etmektedir. Kolektif güvenlik, devletlerin kendi ulusal çıkarlarının önüne barışı koymalarını öngörür; bu yaklaşım, BM Güvenlik Konseyi'nin yapısal temellerinden biridir. Ancak Konsey'in siyasi yapısı nedeniyle zaman zaman müdahalelerde yetersiz kaldığı da bir gerçektir (Melda, 2013, s.25-41).

Silahsızlanma, BM'nin öncelikli gündemlerinden biri olmasına karşın, kuruluş sözleşmesinde bu konuya dair doğrudan bir hüküm bulunmamaktadır. Buna rağmen, nükleer, kimyasal ve konvansiyonel silahların yarattığı tehditler göz önüne alındığında, BM bu alanda çeşitli çabalar yürütmüştür. Zira silahlanma yarışı, tüm insanlık için bir güvenlik riski oluşturmaktadır.

BM, egemen eşitlik ilkesine dayalı yapısıyla barışı koruma, güvenliği sağlama ve uluslararası iş birliğini geliştirme gibi hedefleri doğrultusunda önemli bir küresel aktör haline gelmiştir. Milletler Cemiyeti'nin eksiklerini gidererek daha etkin bir yapı oluşturan BM, günümüzde uluslararası hukuk, insan hakları ve kolektif güvenlik alanlarında temel işlevleri yerine getirmeye devam etmektedir.

GÜVENLİK KONSEYİ KARARLARININ BARIŞA ETKİSİ

Günümüzde giderek daha fazla önem kazanan güvenlik kavramı, bireylerin, ulusların ve uluslararası sistemin refahı açısından vazgeçilmez bir unsurdur. Mikro düzeyden makro düzeye kadar geniş bir spektrumda değerlendirilen güvenlik, yalnızca güç unsuru ile sınırlı kalmamakta; toplumsal, ekonomik ve diplomatik boyutlarıyla çok yönlü bir yapıya bürünmektedir. Küresel barışın sağlanması, bireysel çabaların ötesinde kolektif bir hareketi zorunlu kılmakta; bu bağlamda devletlerarası iş birliği ve uluslararası örgütler ön plana çıkmaktadır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde küresel tehditlerin artması, özellikle sosyal güvenlik alanında yeni yaklaşımların doğmasına neden olmuştur (John, 2008, s.72-73). Bu gelişmeler, ulusal güvenliğin yalnız başına yeterli olmadığını ve uluslararası güvenlik mekanizmalarının gerekliliğini ortaya koymuştur. Bireyin güvenliğinin merkeze alındığı bu yeni anlayışta, insan haklarının korunması da devlet güvenliği kadar önemli bir unsur haline gelmiştir. Bu çerçevede Birleşmiş Milletler (BM), güvenlik politikalarının uygulanmasında merkezi bir aktör konumuna gelmiş, Güvenlik Konseyi aracılığıyla krizlere müdahale mekanizmaları geliştirmiştir (Main, 2022).

BM Güvenlik Konseyi, kurulduğu dönemde 11 üyeden oluşurken, 1963'te kabul edilen 2007/10 sayılı karar uyarınca üye sayısı 15'e çıkarılmıştır (Hüseyin, 2016, s.193). Daimî üyeler olan Çin, Rusya, Birleşik Krallık, Fransa ve ABD dışında 10 geçici üye bulunmaktadır (Birleşmiş Milletler, 2022). Konseyin görev ve yetkileri BM Antlaşması'nın V. Bölümü kapsamında belirlenmiştir. Antlaşmanın 41., 42. ve 43. maddelerinde öngörülen diplomatik, ekonomik ve askeri yaptırımlar, uluslararası hukukun ihlalini önlemek amacıyla kullanılmaktadır (Mesut, 2013, s.268).

Diplomatik yaptırımlar; nota verilmesi, temsilcilerin geri çağırılması veya diplomatik ilişkilerin kesilmesi gibi yöntemleri kapsar. Ekonomik yaptırımlar ise özellikle insan hakları ihlallerinin yoğun olduğu durumlarda devreye girer. Bu tedbirler etkisiz kalırsa askeri yaptırımlar gündeme gelir ve bu tür müdahaleler yalnızca “son çare” olarak değerlendirilir. 42. madde kapsamında, barışın tesisi için hava, deniz ve kara kuvvetlerinin müdahalesi meşru kabul edilir (BM Şartı, Türkiye). Ayrıca önleyici diplomaside yer alan “barış elçiliği”, “barışı koruma” ve “barış inşası” gibi kavramlar 6., 7. ve 8. bölümlerde detaylandırılmıştır.

Antlaşmanın VI. Bölümü, çatışmaların barışçıl yollarla çözümünü öngörürken; arabuluculuk, uzlaştırma, tahkim ve yargısal çözüm gibi yöntemlere yer verir. Bu yöntemler devletlerin rızasına dayanır ve bağlayıcı değil, tavsiye niteliğindedir. 41. ve 42. maddeler ise zorlayıcı diplomasiye kapı aralamakta, gerektiğinde kuvvete başvurmada yaptırım uygulanmasına olanak tanımaktadır. Bu önlemler şiddetli çatışmaların önüne geçmeyi hedefler.

Güvenlik Konseyi'nin karar almasını zorlaştıran en önemli faktörlerden biri veto yetkisidir. 27. maddeye göre bir kararın alınabilmesi için beş daimî üyeden hiçbirinin veto hakkını kullanmaması gerekir. Konseyin işlevini yitirdiği durumlarda, 1950 tarihli "Barış İçin Birlik" kararı doğrultusunda Genel Kurul devreye girebilir (Ahmet, 2014, s.116). Bu karar

doğrultusunda oluşturulan Komite, 14 ülkenin katılımıyla kurulmuş ve Genel Kurul'un barışı koruma süreçlerinde daha etkin bir rol üstlenmesini sağlamıştır.

Güvenlik Konseyi'nin yanı sıra, Vesayet Konseyi de BM'nin önemli organlarından biridir. MC'nin manda sisteminden esinlenen bu yapı, sömürge topraklarının siyasi, ekonomik ve sosyal gelişimini desteklemeyi amaçlamıştır (Berdal, 2016, s.20). Günümüzde etkinliği azalmış olsa da vesayet sistemine ilişkin sorumluluklar, BM Şartı'nın 12. ve 83. maddeleriyle düzenlenmiştir. Güvenlik Konseyi'nin bu bağlamdaki rolü, stratejik bölgelerde barışı sağlamak ve toplumsal kalkınmayı desteklemektir.

BM'nin bölgesel örgütlerle iş birliği yapması ise, örgütün askeri güce sahip olmaması nedeniyle büyük önem taşımaktadır. Afrika Birliği, NATO, Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı gibi yapılarla yürütülen ortaklıklar, özellikle devlet otoritesinin zayıf olduğu kriz bölgelerinde etkili sonuçlar doğurabilmektedir. BM Şartı'nın 53. ve 54. maddeleri, bu tür iş birliklerinin Güvenlik Konseyi izniyle yapılabileceğini öngörmektedir.

Güvenlik Konseyi'nin yetkilerinin giderek büyük güçler tarafından şekillendirilmesi, yapının meşruiyetine yönelik eleştirileri beraberinde getirmiştir. Bu nedenle barışı koruma operasyonlarının uluslararası insancıl hukuk ve insan hakları temelinde yürütülmesi gerekliliği daha da artmıştır. Sonuç olarak, Güvenlik Konseyi uluslararası barışın korunmasında temel bir yapı olmakla birlikte, yapısal reform ihtiyacı hâlâ güncelliğini korumaktadır.

REALİST BİR ELEŞTİRİ

Birleşmiş Milletler barışı koruma operasyonları ve koruma sorumluluğu ilkesi (R2P), uluslararası barış ve güvenliğin garanti altına alınmasında önemli araçlardan biridir. Ancak bu mekanizmalara realist uluslararası ilişkiler teorisi perspektifinden bakıldığında, bunların devletlerin güç ilişkileri ve ulusal çıkarları doğrultusunda tasarlandığı ortaya çıkar. Realizm, uluslararası sistemin anarşik yapısını vurgular ve devletlerin temel amacının çıkarlarını korumak ve gücünü maksimize etmek için olduğunu savunuyor. BM'nin barışı koruma operasyonları ve koruma sorumluluğu, insani müdahale ve küresel güvenlik hedeflerini güdüyor gibi görünse de çoğu zaman büyük güçlerin siyasi çıkarlarını desteklemek için bir araç olarak kullanılıyor.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) barışı koruma ve barışı koruma yükümlülüklerine ilişkin kararları büyük ölçüde büyük güçlerin stratejik çıkarlarıyla uyumludur. Bu durum, realizmin öngördüğü gibi, uluslararası sistemde belirleyici olanın ahlaki

veya insani hususlar değil, çıkarlar olduğunu göstermektedir. BM'nin barışı koruma ve güvenlik önlemlerinin pratikteki tek amacı, küresel güç dengesini korumak ve büyük güçlerin nüfuz alanlarını genişletmektir. Uluslararası hukukun üstünlüğü, insani değerler, ulusal egemenliğin korunması gibi normatif argümanlar ancak büyük güçler tarafından kullanılabilir. Kendi çıkarlarına hizmet ettiği sürece geçerlidir. BM Güvenlik Konseyi'nin daimî üyeleri olan ABD, Çin, Rusya, Fransa ve Birleşik Krallık'ın veto yetkisi, BM'nin barışı koruma ve insani müdahale kararlarının bu devletlerin jeopolitik öncelikleri tarafından belirlenmesi anlamına geliyor. Bu açıkça şunu göstermektedir: Bütün bu noktalar, realizmin uluslararası politikanın güç odaklı karakterine yaptığı vurguyu teyit etmektedir. Ayrıca, pratik bir bakış açısından, BM barışı koruma güçlerinin etkinliği tartışmalıdır. Şaşırtıcı olan, barış operasyonlarının çoğu zaman sadece çatışmaları dondurması ve kalıcı çözümler üretmemesidir. Barışı koruma operasyonlarının tarafsızlığı, müdahale yetkilerinin sınırlı olması ve bu operasyonlara liderlik eden ülkelerin zayıf siyasi iradesi, BM'nin barışı koruma yaklaşımına olan güvenin azalmasına katkıda bulunmuştur. Bunun için bir yönetim aracıdır Güç dengesi aracı olmaktan ziyade, fiilen dünyanın etkin gücü olduğunu iddia ediyor.

BM barışı koruma ve koruma sorumluluğu ilkesi (R2P), insan güvenliği bağlamında savunulmaktadır; ancak gerçekçi kuramın öngördüğü gibi bunlar, büyük güçlerin milliyetlerinin çıkarlarına hizmet etmek üzere tasarlanmış müdahale mekanizmalarıdır. Bu müdahalelerin zamanlaması, kapsamı ve biçimleri küresel aktörlerin stratejik hesaplarına bağlı olacaktır. Dolayısıyla BM'nin barışı koruma operasyonları dünya barışını sağlamaktan ziyade uluslararası güç dengesini korumayı amaçlamaktadır. Bu durum, ahlaki söylemin uluslararası ilişkilerde güç siyasetinin ifadesi işlevi gördüğünü ve Birleşmiş Milletler 'in de bu yapının bir parçası olduğunu göstermektedir.

KUZEY MAKEDONYA

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, sosyalist bir federasyon olan Yugoslavya çözülme sürecine girmiş ve çokuluslu yapısı itibarıyla bölgedeki siyasal dengeler hızla değişmiştir. Bu bağlamda, Kuzey Makedonya ihtilafı, Yugoslavya'nın dağılma sürecinde yaşanan önemli krizlerden biri olarak öne çıkmaktadır. Makedonya, Yugoslavya'dan ayrılarak bağımsızlığını ilan etmiş, ancak bu süreçte hem iç hem de dış kaynaklı çeşitli güvenlik sorunlarıyla karşı karşıya kalmıştır (Özçelik, 2006, s.113).

Birleşmiş Milletler'in (BM) "Barış için Gündem" başlıklı programı kapsamında ilk kez uygulamaya konulan önleyici diplomasi, Makedonya örneğinde barışı koruma güçlerinin

desteğiyle hayata geçirilmiştir (Özçelik, 2006, s.112). Makedonya'nın bağımsızlık sonrası karşılaştığı temel sorunlardan biri, ülkenin adı ve bayrağı konusunda Yunanistan ile yaşanan anlaşmazlıktır. Ayrıca ülke nüfusunun yaklaşık %25,2'sini oluşturan Arnavut azınlığın siyasi temsiliyet ve kültürel haklar talebi, iç istikrarsızlığı tetikleyen unsurlar arasında yer almıştır (Özçelik, 2006, s.114). Kosova ve Sırbistan ile potansiyel sınır çatışmaları, Bulgaristan'ın güvenlik endişeleri ve toprak bütünlüğüne yönelik olası tehditler de bölgesel istikrarı zedeleyen diğer faktörlerdir.

Makedonya'daki gelişmelere müdahale amacıyla konuşlandırılan UNPREDEP (Birleşmiş Milletler Önleyici Yerinden Etme Gücü), ülkede barışı inşa etmek ve yeni kurulan hükümetin uluslararası alanda tanınırlığını pekiştirmek amacıyla görevlendirilmiştir. Bu misyon, UNPROFOR'un Bosna'daki faaliyetleriyle karşılaştırıldığında, çatışma öncesi bir aşamada müdahale eden ilk örneklerden biri olarak ön plana çıkmaktadır (Baer, 2001, s.151-152). Makedonya örneğinde esasen iç kaynaklı etnik gerilimler söz konusu olmakla birlikte, dış aktörlerin tehdit oluşturması ve bölgesel güvensizlik, önleyici diplomasi stratejilerini daha da gerekli kılmıştır (Baer, 2001, s.151).

Makedonya Cumhuriyeti'nin yaklaşık iki milyonluk nüfusu, tarihsel olarak Slav Makedonlar ve Arnavutlar arasında süregelen etnik gerilimlere sahne olmuştur. Arnavut azınlık, anayasal tanınma, ikinci resmi dil olarak Arnavutçanın kabulü, kamu hizmetinde ve güvenlik sektöründe temsilin artırılması ve eğitimde kendi dillerinde öğrenim hakkı gibi taleplerle merkezi hükümete baskı yapmıştır (Ackermann, 1997, s.69-72). Bu süreçte FORDEPRENU misyonu, özellikle Makedonya-Sırbistan ve Makedonya-Arnavutluk sınırlarında potansiyel tehditleri izlemek ve raporlamakla görevlendirilmiş; etnik gruplar arasında diyalog ortamını geliştirerek iç savaş riskini azaltmada önemli rol oynamıştır (Robin, 2015, s.24).

ABD'nin 1993'te yaptığı çağrı üzerine bölgeye önce UNPROFOR, daha sonra ise 1995'te UNPREDEP konuşlandırılmıştır. Bu misyonun temel hedefi, Makedonya'nın sınır bütünlüğünü korumak ve komşu ülkelerle çatışma çıkmasını önlemektir (Özçelik, 2006, s.115). UNPREDEP, arabuluculuk, askeri varlık oluşturma, barış görüşmelerine destek, kurum inşası ve insani yardım gibi çeşitli faaliyetlerle bu hedeflere hizmet etmiştir (Özçelik, 2006, s.117). Ayrıca, Güvenlik Konseyi'ni düzenli olarak bilgilendiren misyon, siyasi müzakere sürecinin önünü açmış ve bölgede insani durumu izleyerek krizlere erken müdahaleyi kolaylaştırmıştır.

UNPREDEP, yalnızca güvenlik alanında değil; sosyoekonomik kalkınma çabalarında da diğer BM kuruluşlarıyla iş birliği içinde çalışmıştır. Kosova krizinin bölgeye sıçraması riski nedeniyle BM Güvenlik Konseyi, UNPREDEP'in görev süresini 28 Şubat 1999'a kadar uzatmıştır (Özçelik, 2006, s.117). Dayton Barış Anlaşması'nın etkisiyle Bosna'dan mülteci akını yaşanması endişesi, Makedonya'daki istikrar açısından yeni bir tehdit olarak değerlendirilmiş ve bu durum UNPREDEP'in askerî varlığının artırılmasına yol açmıştır (Özçelik, 2006, s.117).

Güvenlik Konseyi'nin Makedonya'ya yönelik hızlı müdahalesi olumlu karşılanmakla birlikte, aynı dönemde Ruanda'daki soykırıma zamanında müdahale edilmemiş olması, barışı koruma misyonlarının süper güçlerin çıkarlarına göre şekillendiği eleştirilerini gündeme getirmiştir (Bayo, 2012, s.922). UNPREDEP, bölgedeki siyasi partiler arası diyalogu teşvik etmiş, insan hakları alanında ilerlemeler sağlamış ve özellikle ABD askerlerinin desteğiyle caydırıcılığını artırmıştır (Özçelik, 2006, s.125). Sonuç olarak, UNPREDEP misyonu, barışı koruma ve inşa etme hedeflerine büyük ölçüde ulaşmış; taraflar arası diyalogu kolaylaştırmış, çatışma öncesi müdahale stratejilerinin başarıya ulaşabileceğini göstermiştir (Robin, 2015, s.24).

BOSNA HERSEK

Bosna çatışması genel olarak etnik bir çatışma olarak sınıflandırılıyor. Nüfusun yüzde 45'i Boşnak, yüzde 33'ü Bosnalı Sırp, yüzde 16'sı ise Bosnalı Hırvatlardan oluşuyor. Her üç etnik grup da Güney Slav kökenlidir ve benzer diller konuşurlar; Ancak Boşnaklar ve Boşnak Hırvatlar yazılarında Latin alfabesini kullanırken, Bosnalı Sırp Slav alfabesini tercih etmektedir (Szasz, 1995, s. 691). Ama bu insanların arasındaki en önemli fark dindir. Bu bağlamda Boşnaklar Müslümandır, Sırp lar genelde Ortodoks'tur ve Hırvatlar ise öncelikli olarak Roma Katolik'tir (Szasz, 1995, s. 691). Ancak çatışmaların sebeplerinin ulusal çıkarlardan ve diğer sosyo-politik dinamiklerden kaynaklanması muhtemeldir.

1 Mart 1992'de yapılan referandumun ardından Bosna, egemen bir devlet olma kararı aldı (Rivaldy vd., 2021, s. 709). Bosna-Hersek'in bağımsızlık ilanı, 22 Mayıs 1992'de Birleşmiş Milletlere kabul edilmesiyle uluslararası alanda tanındı. Ancak bu bağımsızlık Sırp halkı tarafından reddedildi (Rivaldy, 2021, s. 709). Rodovan Karadzic ve Slobodan Milošević önderliğindeki Sırp lar, bağımsız bir Bosna devletinin kurulmasını engellemek için adımlar attı. 1992 Yılı n ortasında Sırp lar Bosna'nın büyük şehirlerine saldırmaya başladı. Bu saldırılar en sonunda Müslümanlara karşı soykırım biçimini aldı (Rivaldy, 2021, s. 709). Çatışmalar 1995

yılıının Temmuz ayında zirveye ulaştı. 11-22 Temmuz tarihleri arasında 8.000'den fazla Boşnak Müslüman sistematik olarak katledildi. Birleşmiş Milletler (BM) ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) uluslararası barış ve güvenlikten sorumludur. Çatışmayı korumak için müdahale etmeye çalıştı (Rivaldy, 2021, s. 709). BM, öncelikli barış girişimi kapsamında Sırp'lara ateşkes ilan etmeleri ya da Bosnalı Müslümanlara yönelik soykırıma son vermeleri çağrısında bulundu. Tarafları birbirlerine saldırmamaları konusunda da uyardı. BM, insani yardım kapsamında çatışmalardan en çok etkilenen Bosnalı sivillere tıbbi ve gıda yardımı sağlıyor. Yerel STK'larla çalıştı (Rivaldy, 2021, s. 709). Birleşmiş Milletler Koruma Gücü (UNPROFOR) Srebrenitsa'da kurulmuş olup, faaliyet alanı sayılı Tüzük ile belirlenmiştir. 16 Nisan 1993 tarihli 819 sayılı Kanun. Bu yönetmelikle barışı koruma güçlerine Srebrenitsa ve çevresinde güvenli bölge oluşturma görevi verildi. Güvenlik Konseyi, 836 sayılı kararında, Sırp'ların Boşnak halkına karşı gerçekleştirdiği etnik temizlik eylemlerini kınadı (Mason, 2020, s. 27). Srebrenitsa'daki barış güçlerinin görevi güvenli bölgeyi korumak ve bölgeye insani yardımların ulaşmasını sağlamaktır (Mason, 2020, s. 28).

Bu yetki ancak barışı koruma görevlileri tarafından meşru müdafaa, bombalama, silah kullanımı ve konvoyların güvenli bölgelere gitmesinin engellenmesi amacıyla kullanılabilir (Mason, 2020, s. 28). Bu durum, UNPROFOR'un insani yardım sağlama misyonunun, çatışmanın taraflarının saldırıları ve şiddet içeren eylemleri nedeniyle daha da zorlaştığını göstermektedir (Szasz, 1995, s. 685). Bundan sonraki süreçte dikkatli hareket edilmeye çalışılırsa, Ayrıca askeri tehditlerin de kullanıldığı belirtiliyor. Başlangıçta Altıncı Filo'nun Adriyatik bölgesine konuşlandırılacağı konuşuluyordu. Daha sonra uçuşa yasak bölge ilan edildi ve hava saldırısı tehditleri savruldu. Sonunda NATO devreye giriyor. Buna ekonomik yaptırımlar da eşlik etti. Bu süreçteki son halka, önleme amacıyla NATO'nun müdahalesiydi (Varady, 1995, s. 706). Srebrenica ve Zafa'nın kaybindan sonra BM "güvenli liman" ilan edildi (Varady, 1995, s. 705). 1995 yılında Srebrenitsa'da hayatını kaybeden 6 bin kadını temsil eden bir grup, 2007 yılında Lahey'deki bölge mahkemesinde Birleşmiş Milletler ve Hollanda'ya karşı hukuk davası açtı. Öneride, BM barış gücünün konuşlandığı Srebrenitsa'da, Bosnalı Sırp askeri komutan General Mladić'in emriyle, uluslararası toplumun yaklaşık 8.000 Boşnak erkek ve çocuğun katledilmesi kararına dikkat çekiliyordu (Mason, 1999). 2020, s. 27). Ağustos ve Eylül 1995'te BM ve NATO, bölgedeki Sırp katliamına son vermek için bir hava operasyonu düzenledi. Bosna Savaşı, 21 Kasım 1995'te imzalanan Dayton barış anlaşmasıyla sona erdi (Rivaldy ve diğerleri, 2021, s. 709).

SONUÇ

Bu çalışma, Birleşmiş Milletler 'in (BM) Koruma Sorumluluğu (R2P) ilkesini temel alarak gerçekleştirdiği barış gücü operasyonlarını Balkanlar özelinde ele almakta ve Bosna-Hersek ile Kuzey Makedonya örnekleri üzerinden değerlendirmelerde bulunmaktadır. Teorik olarak, BM'nin misyonunun evrensel barış ve güvenliği sağlamak olduğu ifade edilse de uygulamada bu operasyonların sıklıkla adaletsizlikler barındırdığı, büyük güçlerin çıkarları doğrultusunda şekillendiği ve müdahale edilen bölgelerdeki krizleri dondurmak dışında kalıcı çözümler üretilmediği anlaşılmaktadır.

Realist teori, uluslararası sistemin anarşik bir yapıya sahip olduğunu, devletlerin ulusal menfaatleri doğrultusunda hareket ettiğini ve büyük güçlerin küresel siyaseti yönlendirdiğini savunmaktadır. Bu bakış açısıyla değerlendirildiğinde, BM'nin barışı koruma operasyonlarının uluslararası güç ilişkilerinin bir yansıması olduğu açıktır. Bosna-Hersek ve Kuzey Makedonya'daki BM müdahaleleri incelendiğinde, müdahalelerin belirli bölgesel dengeyi korumaya yönelik olduğu, krizleri nihai olarak çözmekten ziyade yönetmeye odaklandığı ve uluslararası toplumun ahlaki yükümlülüklerinin büyük ölçüde siyasi çıkarlarla şekillendiği görülmektedir.

Bosna-Hersek örneğinde, Srebrenitsa Katliamı, BM'nin barış gücü mekanizmasının başarısızlığını net bir şekilde gözler önüne sermiştir. BM tarafından "güvenli bölge" ilan edilen Srebrenitsa'da, barış gücü askerlerinin Boşnak sivillerini koruyamamaları, örgütün tarafsızlık ilkesinin yalnızca kâğıt üzerinde bulunduğunu ve sahada işlevsiz kaldığını göstermiştir. Öte yandan, Makedonya'da BM'nin proaktif önleyici diplomasisi ve barışı koruma operasyonları nispeten başarılı olmuş, ancak bu tür müdahalelerde uluslararası toplumun çifte standart uyguladığı eleştirileri de gündeme gelmiştir.

Birleşmiş Milletler'in kuruluş felsefesi ve misyonu uluslararası barış ve güvenliği sağlamaktır. Ancak Balkanlar'daki krizler BM'nin ne tam anlamıyla tarafsız ne de bağımsız olduğunu gösteriyor. Özellikle Bosna-Hersek'te yaşanan Srebrenitsa katliamı, BM'nin sadece çatışmaları yönetmeye çalıştığını ve kalıcı barışı tesis etmekten aciz olduğunu ortaya koymuştur. Bireysel bir bakış açısından, BM'nin uluslararası güvenliği Güvenliğin sağlanmasına ilişkin idealist söylemi dikkat çekici olmakla birlikte, uygulamada daha gerçekçi bir yapıya sahip olduğunu düşünüyorum. Çünkü BM, güçlü devletlerin küresel çıkarlarını koruma aracı olarak işlev görmektedir.

Gerçek bir barışı koruma misyonu yaratmak için BM'nin büyük güçlerin etkisinden daha bağımsız hale gelmesi ve buna uygun bir güvenlik mekanizması geliştirmesi gerekiyor. Bu

noktada en önemli reformlardan biri ordu reformudur. Müdahale açısından daha özerk ve bağımsız bir yapıya kavuşmaktır. BM, askeri operasyonlarını veto yetkisine sahip büyük güçlerin etkisinden bağımsız hale getirmeyi başaramazsa, gelecekte de tarafsız ve tarafsız bir barışı koruma mekanizması kurmakta zorluk çekmeye devam edecektir.

Balkanlar'daki BM barış gücü operasyonlarına bakıldığında, BM'nin müdahalelerinin insani yardım amacı taşımaktan çok, büyük güçlerin uluslararası prestijlerini korumak ve bölgesel istikrar sağlamak için gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. BM'nin barışı koruma operasyonlarındaki adaletsizlik ve başarısızlıkları gidermek amacıyla sistemsal reformlara ihtiyaç vardır. Bu reformların odak noktaları aşağıdaki gibi belirlenmelidir: BM Güvenlik Konseyi'ndeki veto hakkına sahip beş daimî üye (ABD, Rusya, Çin, Fransa, İngiltere), kendi çıkarları doğrultusunda hareket ederek BM'nin tarafsızlığını zedelemektedir. Barış gücü operasyonlarının etkinliğini artırmak için Güvenlik Konseyi'nin yapısında reform yapılmalı ve daimî üye olmayan ülkelerin müdahale süreçlerinde daha fazla söz sahibi olmaları sağlanmalıdır.

BM'nin barış gücü misyonları genellikle sınırlı yetkilerle donatılmış ve bu nedenle sahada etkisiz kalmıştır. Srebrenitsa örneğinde de görüldüğü gibi, barış gücü birlikleri çatışmaları önleme yetkisine sahip olmadıklarında, varlıkları yalnızca sembolik kalmaktadır. Bu sebeple, BM'nin barış gücü birliklerine daha geniş operasyonel yetkiler verilerek çatışmaların önüne geçmeleri sağlanmalıdır. Makedonya örneğinde olduğu gibi, BM'nin bölgesel güçlerle iş birliği yaparak yürüttüğü barış misyonları daha başarılı sonuçlar vermiştir. Bu nedenle, BM'nin gelecekteki barış operasyonlarında Avrupa Birliği, NATO veya Afrika Birliği gibi bölgesel aktörlerle daha etkin bir koordinasyon içinde olması gerekmektedir.

BM'nin barış gücü operasyonlarının devreye gireceği koşullar için net ve objektif kriterler belirlenmelidir. Mevcut durumda, büyük güçlerin çıkarları doğrultusunda müdahale edilen krizler, uluslararası toplumun BM'ye olan güvenini sarsmaktadır. Eğer BM, gerçekten küresel barışı sağlama amacındaysa, insani krizler karşısında her bölgeye eşit bir şekilde yaklaşmalı ve belirli güçlerin çıkarlarına göre hareket etmekten kaçınmalıdır.

KAYNAKÇA

ACKERMANN, A. (1997). *"The Republic of Macedonia and OSCE"*, OSCE Yearbook, Baden-Baden-1998, ss. 69-75.

- AKGÜL, F. (2014). “*Uluslararası İlişkilerde Liberal Yaklaşımlar*”, içinde Uluslararası İlişkiler Teorileri, der. Mehmet Şahin ve Osman Şen, Ankara: Kripto Yayınları, ss. 66.
- AKŞİN, A. (1991). *Atatürk’ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, ss. 145.
- ARAL, B. (2016). *Küresel Güvenlikten Küresel Tahakküme BM Güvenlik Sistemi ve İslam Dünyası*, İstanbul: Küre Yayınları, ss. 20.
- AYBAY, A., AYBAY, R., & PEHLİVAN, A. (2016). *Hukuka Giriş*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, ss. 261.
- BAYLIS, J. (2008). “*Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı*”, Uluslararası İlişkiler, cilt 5, sayı 18, ss. 72-73.
- BAYO, A. O. (2012). “*The Factors Behind Successes and Failures of United Nations Peacekeeping Missions: A Case of Democratic Republic of Congo*”, Journal of Alternative Perspectives in the Social Science, cilt 3, sayı 4, ss. 914-932.
- BAER, R. (2001). “*Review of (Williams, A., Preventing War: The United Nations and Macedonia)*”, Journal of Conflict Studies, cilt 21, sayı 2, ss. 151-152.
- BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GENEL KURULU (1950). “377 (V) Sayılı ve 3 Kasım 1950 Tarihli ‘Barış İçin Birleşme Kararı’”, UNIC TURKEY, erişim 20 Haziran, https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020095425bm_32.pdf.
- CHARLES, P. S. (1995). “*Peacekeeping in Operation: A Conflict Study of Bosnia*”, Cornell International Law Journal, cilt 28, sayı 3, ss. 684-699.
- CHARTER OF UNITED NATIONS (2022). United Nations, erişim 3 Şubat, <https://www.un.org/en/about-us/uncharter/full-text>.
- CHARTER OF UNITED NATIONS (2022). UNTURKEY, erişim 6 Şubat, https://turkey.un.org/sites/default/files/2020-02/UN-charter-turkish_0.pdf.
- KARA, E. Y. (2023). *Birleşmiş Milletler Barış Gücü Operasyonlarında Bölgesel Örgütlerin Hak İhlalleri: Afrika Birliği Operasyonları* (Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi, Avrupa Birliği ve Uluslararası İlişkiler Enstitüsü).
- KARABULUT, B. (2014). *Uluslararası Örgütlerin Güvenlik Boyutu*, Ankara: Barış Kitabevi, ss. 47.

KARDAŞ, Ş., & BALCI, A. (2014). Uluslararası İlişkilere Giriş, İstanbul: Küre Yayınları, ss. 560.

KAYMAZ, İ. Ş. (2007). “*Wilson Prensipleri ve Liberal Emperyalizm*”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, cilt 23, ss. 146-147.

KURUNÇ, H. (2012). *Birleşmiş Milletler Müdahaleleri: Barışı Koruma ve Barışa Zorlama Operasyonlarının İncelenmesi* (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı).

MAIN BODIES (2022). United Nations, erişim 5 Mart, <https://www.un.org/en/about-us/main-bodies>.

MAINTAIN INTERNATIONAL PEACE AND SECURITY (2022). United Nations, erişim 6 Mart, <https://www.un.org/en/ourwork/maintain-international-peace-and-security>.

MASON, E. (2020). “Failure to Protect? Applying the DDRI-2 Scales to Rwanda and Srebrenica”, Genocide Studies and Prevention: An International Journal, cilt 14, sayı 3, ss. 27-47.

OĞURLU, M. Ş. (2023). *BM Barış Gücü Operasyonlarının Vaka Analizi Bağlamında Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı).

OLCAY, H. B., & OLCAY, T. (2006). “Dış Politika Araçları”, içinde Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler, der. İdris Bal, Ankara: Lalezar Kitapevi, ss. 210.

ÖZÇELİK, S. (2006). “The Theory and Practice of Preventive Diplomacy: The Case of Preventive Deployment in Macedonia”, Uluslararası İlişkiler, cilt 3, sayı 11, ss. 103-128.

PAZARCI, H. (2016). Uluslararası Hukuk, Ankara: Turhan Kitapevi, ss. 193.

POLAT, D. Ş. (2020). “Kuruluşundan Çöküşüne Kadar Milletler Cemiyeti Sistemi”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, cilt 19, sayı 76, ss. 1952.

RIVALDI, F. M., MADJID, A. M., & LEGOWO, E. (2021). “*Peace Efforts in Conflict: Case Analysis of the Bosnia-Herzegovina Conflict*”, International Journal of Innovative Science and Research Technology, cilt 6, sayı 11, ss. 708-713.

ROBIN, N. (2015). “*Lessons Learned From UNPREDEP: Preventive Peacebuilding in Macedonia*”, Paterson Review of International Affairs, cilt 15, sayı 2, ss. 20-29.

ŞÖHRET, M. (2013). *BM Güvenlik Konseyi'nin Uluslararası Güvenlik Sorunlarının Çözümünde Rolü ve BM Teşkilatının Geleceği* (Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü), ss. 268.

SUR, M. (2013). “*Birleşmiş Milletler Örgütü'nün Gelişimi ve Geleceği*”, Yaşar Üniversitesi E-Dergisi, cilt 8, ss. 25-41.

TOPAL, A. H. (2014). “*Uluslararası Barış ve Güvenliğin Sürdürülmesi Kapsamında Barış için Birlik Kararı'nın Uygulanabilirliği*”, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, cilt 19, ss. 116.

VARADY, T. (1995). “*The Predicament of Peacekeeping in Bosnia*”, Cornell International Law Journal, cilt 28, sayı 3, ss. 700-708.

RUSYA-ÇİN İLİŞKİLERİ: YİN-YANG DENGESİNDE GELECEĞİN ÇATIŞMA GÖLGESİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, İLAYDA GÜLÜMSER

İzmir Demokrasi Üniversitesi,

İlaydagulumser16@gmail.com - 0009-0006-5795-7008

ÖZ

Bu çalışma, uluslararası sistemde Rusya'yla Çin arasındaki ekonomik, stratejik ve politik ilişkileri kapsamlı bir şekilde analiz etmektedir. Dünya nüfusunun ve küresel ekonomik gücün önemli bir kısmına ev sahipliği yapan bu iki devlet, enerji, ticaret ve güvenlik alanlarında birbirlerine bağımlı olmalarına rağmen rekabet içeren bir ilişkiye sahiptir. Çalışmada, ekonomik bağımlılık, bölgesel stratejik çıkarlar ve ideolojik farklılıklar gibi faktörler ışığında Rusya-Çin ilişkilerinin dinamikleri incelenmektedir. Özellikle enerji politikaları bağlamında Rusya, Çin'in en önemli tedarikçilerinden biri konumundayken, Çin'se Rusya'ya yüksek katma değerli sanayi ürünleri ihraç etmektedir. Ancak, bu ilişkinin asimetrik bir yapıya sahip olduğu ve Çin'in ekonomik büyüklüğünün Rusya üzerindeki etkisini artırdığı görülmektedir. Orta Asya'daki rekabet, Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında bölgeye yaptığı yatırımlar nedeniyle giderek artmaktadır. Bu durum, Rusya'nın tarihsel nüfuz alanının zayıflamasına yol açmaktadır. Güvenlik alanında, iki ülke ABD ve NATO'ya karşı iş birliği yürütse de Çin'in askeri modernizasyonu ve artan savunma harcamaları, Rusya açısından potansiyel bir tehdit olarak algılanmaktadır. Uzun vadede, güç asimetrileri ve bölgesel rekabet, iş birliğini sınırlayabilir ve yeni çatışmalara yol açabilir. Bu çerçevede Rusya-Çin ilişkilerini Yin-Yang felsefesi bağlamında değerlendirerek, gelecekteki olası senaryolara dair öngörüler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rusya-Çin İlişkileri, Orta Asya Rekabeti, Kuşak ve Yol Girişimi, Enerji Politikaları, Çok Kutupluluk, Çıkar Çatışmaları.

RUSSIA-CHINA RELATIONS: THE SHADOW OF FUTURE CONFLICT IN THE YIN-YANG BALANCE

ABSTRACT

This paper provides an in-depth examination of the economic, strategic, and political interactions between Russia and China in the global context. Despite sharing significant portions of the world's population and economic power, these two countries engage in a relationship marked by mutual dependence in sectors such as energy, trade, and security, while also facing underlying competition. The study explores the dynamics of their relationship, considering factors like economic interdependence, regional strategic interests, and ideological differences. In terms of energy, Russia serves as a key supplier to China, while China exports high-value industrial goods to Russia. However, the relationship is asymmetric, with China's growing economic influence becoming more prominent over time. The competition in Central Asia has escalated due to China's investments through the Belt and Road Initiative, which has eroded Russia's historical influence in the region. On security matters, although both nations collaborate against the US and NATO, China's ongoing military modernization and rising defense budget are viewed as potential threats by Russia. Over time, the growing power imbalances and regional rivalries could restrict their cooperation and give rise to new conflicts. This paper also considers Russia-China relations through the lens of the Yin-Yang philosophy, offering projections for potential future scenarios.

Keywords: Russia-China Relations, Central Asia Competition, Belt and Road Initiative, Energy Strategies, Multipolarity, Conflicting Interests.

GİRİŞ

Uluslararası ilişkilerde güç dengeleri tarih boyunca sürekli olarak değişiklik göstermiştir. Büyük güçler arasındaki rekabet ve iş birliği dinamikleri, küresel siyaset üzerinde önemli bir etki yapmıştır. Günümüzde Rusya ve Çin, dünyanın en etkili ekonomik ve siyasi aktörleri arasında yer almaktadır. Bu iki ülke, geniş toprakları, zengin enerji kaynakları, askeri güçleri ve ekonomik kapasiteleri ile küresel dengeyi belirleyen unsurlar olarak öne çıkmaktadır.

Tarihsel olarak bakıldığında, Rusya ve Çin arasındaki ilişkiler, her zaman dostluk ya da düşmanlık olarak nitelendirilemeyecek şekilde karmaşık bir yapı sergilemiştir. Zaman zaman ortak çıkarlar doğrultusunda iş birliğine gitmişler; diğer zamanlarda ise ideolojik, ekonomik ve jeopolitik gerginliklerle karşılaşmışlardır. Bu ilişkiler, Yin-Yang felsefesine benzer dinamik bir yapıdadır ve sürekli olarak gelişmektedir. Çin, hızla küresel ekonominin itici gücü haline gelirken; Rusya, enerji kaynakları ve askeri gücü ile jeopolitik denge unsuru olarak varlığını sürdürmektedir.

Rusya-Çin ilişkileri tarih boyunca sürekli olarak evrilmiş, stratejik iş birliği ve rekabet unsurları sıkı bir şekilde iç içe geçmiştir. Ekonomik iş birliği, enerji bağımlılığı ve askeri iş birliği gibi unsurlar iki ülkeyi yakınlaştırırken, Orta Asya'daki güç mücadeleleri, askeri modernizasyon farklılıkları ve jeopolitik çıkar çatışmaları da gerginlik yaratan etmenler olmuştur. Bu çalışmanın amacı, Rusya ile Çin arasındaki ikili ilişkileri tarihsel, ekonomik ve jeopolitik çerçevede inceleyerek, bu ilişkilerin dengesiz yapısını Yin-Yang felsefesi ışığında değerlendirmektir. Çalışmada, iki ülke arasındaki iş birliğinin hangi koşullarda güçlendiği, rekabetin hangi alanlarda yoğunlaştığı ve gelecekte nasıl evrilebileceği analiz edilecektir. Ayrıca, Orta Asya'daki enerji rekabeti, Çin'in "Tek Kuşak Tek Yol" girişimi, Rusya'nın stratejik askeri adımları ve dünya genelindeki hegemonya mücadelesi bağlamında, iki ülke arasındaki ilişkilerin geleceğine dair öngörülerde bulunulacaktır.

Gelecek dönemde Rusya ile Çin arasındaki güç dengesi değiştikçe, bu ilişkide iş birliğinden rekabete, hatta olası bir çatışmaya dönüşüm endişesi taşınmaktadır. Özellikle Orta Asya'daki ekonomik rekabet, Çin'in enerji piyasalarındaki etkisini artırırken, Rusya'nın nüfuzunu sürdürme çabaları da iki ülke arasındaki gerginliğin artmasına yol açabilecek başlıca faktörlerdendir. Yin-Yang felsefesinin temel ilkesi olan zıtlıkların birliği, bu ilişkinin gelecekteki seyrine dair ipuçları sunmaktadır. İş birliği ile rekabet arasındaki hassas denge, uluslararası sistemin dinamiklerine göre şekillenmeye devam edecektir. Bu bağlamda, çalışmamız Rusya ve Çin ilişkilerine odaklanarak, bu ilişkileri Yin-Yang dengesi perspektifinden ele almayı ve olası gelecek senaryoları ile potansiyel çatışma olasılıklarını değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

İKİLİ İLİŞKİNİN TEMELİ

Uluslararası sistemin önde gelen aktörlerinden olan Rusya ve Çin, hem nüfus hem de coğrafi büyüklük açısından küresel düzeyde dikkat çeken iki ülkedir. Dünya nüfusunun yaklaşık %20'sini oluşturan bu iki ülke arasında Çin, 1,45 milyarlık nüfusuyla dünyanın en kalabalık

ülkesi konumundayken (Worldometers, 2022a), Rusya 146 milyonluk nüfusuyla dokuzuncu sıradadır (Worldometers, 2022b). Coğrafi olarak da oldukça geniş topraklara sahiptirler; Rusya 17.130.000 km²'lik yüzölçümüyle dünyanın en büyük ülkesi, Çin ise 9.598.094 km² ile üçüncü en büyük ülkesi konumundadır.

Bu iki ülke yalnızca demografik değil, aynı zamanda ekonomik bakımdan da önemli güçlerdir. Çin'in 14,86 trilyon dolarlık gayri safi yurtiçi hasılası, onu Rusya'nın 464 milyar dolarlık GSYİH'sine kıyasla çok daha ileri bir noktaya taşımaktadır. Çin'in üretim ve ihracat kapasitesi, Rusya'yı özellikle enerji ve hammadde tedarikçisi bir konuma itmiştir. Çin'in Rusya'nın dış ticaretinde en büyük paya sahip olması, Rusya'nın bu ilişkide asimetric bir pozisyonda yer aldığını göstermektedir. Rusya hammadde ve enerji ihraç ederken, Çin daha çok işlenmiş ve yüksek katma değerli ürünler göndermektedir (Ekonomik Karmaşıklık Gözlemevi, 2020). Çin'in artan enerji ihtiyacı, Rusya'yı stratejik bir ortak haline getirmiştir.

İkili ilişkilerin gelişmesi, hukuk, güvenlik, ticaret, kültür ve teknoloji alanlarında iş birliğinin artmasını sağlamıştır. Çin ile Rusya arasındaki yakınlaşma, Asya'daki dış aktörlerin nüfuzunu sınırlayıcı bir rol oynamaktadır. Coğrafi yakınlığa karşın kültürel farklılıkların varlığı, tarihsel süreçte zaman zaman gerilime neden olmuştur. İki ülke arasındaki ilk resmi diplomatik ilişkiler 19. yüzyıl ortalarında kurulmuş, 17. yüzyılda ise sınır ihtilafları yaşanmıştır. Bu sorunlar, 1689'da imzalanan Nerçinsk Antlaşması ile çözülmüş ve iki taraf arasında ilk resmi sınır anlaşması yapılmıştır. Tarihsel süreçte bu ilişki hiçbir zaman tamamen olumlu bir çizgide ilerlememiştir. Soğuk Savaş döneminde her iki ülke sosyalist ideolojiye dayansa da, ideolojik ayrılıklar 1956'dan itibaren ciddi sorunlara yol açmıştır (Özsağlam, 2019, s.74). Çin, Sovyetler Birliği'nin komünist ilkelerden saptığını iddia ederken, Sovyetler Çin'i kendi ideolojik bütünlüğüne tehdit olarak görmüştür (Madras, 1971, s.276). Bu ayrışma, Asya'daki güç mücadelesini keskinleştirmiş ve ABD'nin bölgedeki etkinliğini artırmasına zemin hazırlamıştır.

ABD, bu süreçte Çin ile ilişkilerini geliştirmiş ve 1970'li yıllarda bu yakınlaşma “ping-pong diplomasisi” olarak anılmıştır. 1971'de BM'de Çin'in Tayvan'ın yerine oturması ve 1972'de Başkan Nixon'ın Çin ziyareti, Çin-ABD ilişkilerinde dönüm noktaları olmuştur. Bu gelişmeler, Sovyetler Birliği'ni stratejik olarak yalnızlaştırmış, askeri harcamalarının artmasına ve nihayetinde ekonomik yıkıma yol açmıştır (Kissinger, 2006, s.681–701). 1972 tarihli Şanghay Deklarasyonu ise Çin ile ABD arasında ortak dış politika zemininin oluşturulduğu bir belge niteliğindedir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte uluslararası sistemdeki iki kutuplu yapı sona ermiş, ABD ise tek kutuplu bir sistemin merkezine yerleşmiştir. Ancak bu süreçte

Rusya ve Çin, uluslararası sistemdeki Amerikan hegemonyasını dengelemek amacıyla çok kutupluluk fikrini savunmuş ve ortak hareket etmeye başlamıştır. Çin'in 1997'de uluslararası sisteme entegrasyonu bu anlayışı pekiştirmiştir (Yi, 2005, s.107). 2005 yılında imzalanan Rusya-Çin Ortak Bildirgesi ile bu çok kutupluluk vizyonu somutlaştırılmıştır (Kremlin, 2005). Belgede, her iki taraf da tek kutupluluğa ve Amerikan baskınlığına karşı çıkmakta ve küresel denge arayışlarını vurgulamaktadır. Bu ilişkiler bir ittifaktan ziyade stratejik ortaklık şeklinde tanımlanmakta, bu durum dış politikalarında da çok kutupluluk vurgusunu ön plana çıkarmaktadır (Güler & Teke, 2021, s.28; Kremlin, 2016).

Putin'in iktidara gelişiyle Rusya'nın küresel arenadaki etkisi artmış, Çin ile daha yakın ilişkiler geliştirilmiştir. Her iki ülke de Avrasya coğrafyasında Batı dışı bir düzenin inşasını savunmakta, NATO'nun doğuya genişlemesine karşı ortak bir tutum sergilemektedir. Bu bağlamda Çin ve Rusya, Batı merkezli sistemin meşruiyetini sorgulayan ve çok kutupluluğu destekleyen alternatif bir düzen inşa etme çabası içindedir. ABD'nin bu iki ülkeye yönelik stratejileri, onların iş birliğini daha da derinleştirmiştir. 3 Mart 2021'de yayımlanan Geçici Stratejik Güvenlik Belgesi'nde, Biden yönetimi Rusya ve Çin'i ABD çıkarlarına tehdit olarak tanımlamış, bu tutum 2022 Madrid NATO Zirvesi'nde de yinelenmiştir (Biden, 2021, s.8; NATO, 2022). Çin ve Rusya'ya yönelik bu ortak dışlama stratejisi, iki ülkeyi birbirine daha da yakınlaştırmış ve iş birliklerini güçlendirmiştir. Soğuk Savaş sonrası tek kutuplu yapı yerini çok kutupluluğa dayalı, daha karmaşık ve stratejik dengelere açık bir uluslararası sisteme bırakmaktadır. Çin ve Rusya'nın bu sistemdeki iş birliği, sadece bölgesel değil, küresel düzlemde de dengeleri etkileyen bir güç ortaklığına dönüşmüştür.

ENERJİ VE KAYNAK POLİTİKALARI: İŞ BİRLİĞİ Mİ, REKABET Mİ?

Uluslararası sistemde Asya merkezli büyük güçler olan Çin ve Rusya, tarihsel süreçte iş birliği ve rekabet arasında gidip gelen çok katmanlı bir ilişki ağına sahiptir. Bu iki ülke arasında tarih boyunca yaşanan sınır çatışmaları, ideolojik ayrılıklar, ekonomik etkileşimler ve jeopolitik rekabet, günümüzdeki ilişkilerin derinliğini anlamada kritik öneme sahiptir. Asya'daki uluslararası oyuncuların ilişkileri çoğu zaman karşılıklı güvensizlik temelinde şekillenmiştir. Malyarenko'ya (2014) göre, bölgedeki sınır yakınlıkları askeri tehdit algısını artırmakta, bu da karşılıklı korkuya dayalı bir güvenlik ikilemine yol açmaktadır. 1894'te Çin'in Japonya'ya karşı aldığı yenilgi ve ardından gelen Rus müdahalesi, Çin-Rusya ilişkilerinde yakınlaşmayı beraberinde getirmiştir. 1990'lara kadar Çin'in enerji ihracatında öne çıkan kömür ve petrol,

zamanla ithalat kalemlerine dönüşmüş; sanayileşmenin artmasıyla Çin, enerji ihtiyacını karşılamak için Rusya gibi kaynak ülkelerle yakın ilişkiler kurmaya başlamıştır.

Rusya, güvenilir ve deneyimli bir enerji tedarikçisi olarak Çin için cazip bir ortak olmuştur. Çin'in çevresel sorunlar nedeniyle temiz enerjiye yönelme çabaları, doğal gazın kara yoluyla teminini önemli hale getirmiştir. Asya-Pasifik'teki jeopolitik dinamikler, özellikle ABD askeri varlığı ve Çin'in Japonya ile yaşadığı deniz yetki alanı anlaşmazlıkları, Çin'in kara temelli enerji güvenliğine öncelik vermesine yol açmıştır. 2013'te ilan edilen Kuşak ve Yol Girişimi (BRI), Çin'in küresel ticaret ve enerji ağlarını genişletme stratejisinin temel taşlarından biridir. Bu girişimle birlikte Çin'in Orta Asya'daki etkisi artmış, bu durum Rusya'nın geleneksel nüfuz alanı olan bölgede rekabeti tetiklemiştir. Çin'in 2014–2020 arasında bölgeye yaptığı 40 milyar doları aşkın yatırım, Rusya'nın ekonomik ve siyasi etkisini görece zayıflatmıştır. Ayrıca Çinli işçilerin Rus topraklarında artan varlığı, Rusya'da “sarı tehlike” olarak tanımlanmakta ve sosyal güvenlik endişelerini artırmaktadır (Özcan, 2021, s.868).

Çin'in Orta Asya'daki enerji projeleri, boru hattı inşaları ve altyapı yatırımları, bölgedeki ülkelerle yeni ortaklıklar kurmasına olanak tanımıştır. Bu gelişmeler Rusya'nın enerji tedarik zincirindeki etkisini sınırlamakta ve Moskova açısından uzun vadeli stratejik tehdit olarak görülmektedir. Çin'in artan nüfuzu, bölgedeki güç dengesini değiştirmiş ve Rusya ile Çin arasındaki ilişkileri hassas bir zemine oturtmuştur. Tarihsel olarak Damansky Adası krizi gibi sınır anlaşmazlıkları, iki ülke arasında yaşanan güvensizliğin simgesidir. Her ne kadar 2004'te imzalanan sınır anlaşmalarıyla bu sorunlar büyük ölçüde çözülsede Avrasya coğrafyasında egemenlik kurma hedefi, Çin'in BRI'si ve Rusya'nın Avrasya Ekonomik Birliği gibi girişimlerle yeniden rekabeti doğurmuştur. 2022 itibarıyla Çin, 90 milyar dolarlık enerji ticaretiyle Rusya'nın en büyük müşterisidir. Ancak bu durum, Rusya'nın yalnızca hammadde tedarikçisi olarak algılanmasına neden olabilir.

Putin'in doğalgaz boru hattı açılışında yaptığı açıklamalar, Rusya'nın enerji ihracatını çeşitlendirme ve Çin pazarıyla entegrasyon hedefini yansıtmaktadır (BBC, 2011). Enerji gelirlerine büyük ölçüde bağımlı olan Rusya ekonomisi için bu ilişkiler stratejik önemdedir. Rusya'nın enerji politikaları, Sibiry'a'dan kuzeydoğuya boru hatları inşa edilerek kurumsallaştırılmıştır (Özsağlam, 2013). Bu iş birliği, devlet politikası haline gelmiş ve BRICS ile Şanghay İş Birliği Örgütü gibi platformlarla derinleştirilmiştir. Çin ve Rusya, insan hakları, azınlık politikaları ve Batılı kurumlara yönelik eleştiriler bağlamında da ortak pozisyonlar sergilemektedir. NATO'nun genişlemesi her iki ülke için ortak bir tehdit olarak algılanmakta,

bu da onları birlikte hareket etmeye yönlendirmektedir. Çin Devlet Başkanı Şi Cinping'in Putin'i "en gerçek dostu" olarak tanımlaması, diplomatik ilişkilerin samimiyetini göstermektedir. 2006 yılında karşılıklı olarak ilan edilen "Çin'de Rusya Yılı" ve "Rusya'da Çin Yılı" gibi kültürel etkileşimler, ilişkilerin kurumsallaşmasına katkı sağlamıştır.

Son olarak, Japonya'nın bölgedeki stratejik konumu ve özellikle Kuril ve Senkaku Adaları üzerindeki anlaşmazlıklar, Çin ve Rusya'yı ortak güvenlik çıkarları etrafında yakınlaştırmaktadır (Leonard, 2022). Tüm bu gelişmeler, Çin-Rusya ilişkilerinin yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda jeopolitik ve kültürel boyutlar taşıyan çok yönlü bir ortaklığa dönüştüğünü göstermektedir.

ORTA ASYA'DA GÜÇ MÜCADELESİ VE STRATEJİK DENGE

Çin ve Rusya, tarihsel süreçte iş birliği ve rekabet arasında gidip gelen karmaşık ilişkiler kurmuştur. Sınır çatışmaları, ideolojik ayrılıklar ve ekonomik rekabet bu ilişkileri şekillendirmiştir. Malyarenko'ya (2014) göre, sınır yakınlıkları askeri tehdit algısını artırmakta, karşılıklı güvensizlik yaratmaktadır. 1894'te Çin'in Japonya'ya karşı aldığı yenilgi sonrası Rusya'nın desteğiyle yakınlaşma başlamıştır. Zamanla Çin enerji ithalatçısı haline gelmiş, Rusya ise önemli bir enerji tedarikçisi olmuştur. 2013'te ilan edilen Kuşak ve Yol Girişimi (BRI), Çin'in küresel ticaret stratejisinde Rusya ile iş birliğini artırmıştır. Ancak Çin'in Orta Asya'daki etkisinin artması, Rusya'nın geleneksel nüfuz alanlarını tehdit etmektedir. 2014–2020 arasında Çin'in bölgeye yaptığı yatırımlar ve Şanghay İş Birliği Örgütü gibi platformlar üzerinden sağlanan güvenlik iş birliği, rekabeti tamamen ortadan kaldırmamıştır (Özcan, 2021, s.868).

Orta Asya'da Rusya'nın Avrasya Ekonomik Birliği ve Çin'in BRI girişimi karşı karşıyadır. Çin'in Avrupa'ya kesintisiz ticaret hedefi, Rusya'nın Batı ambargoları sonrası Çin'e bağımlılığını artırmıştır. Çin'in yatırımları, Rusya'nın liderliğini zorlamaktadır. Geçmiş sınır sorunları ve enerji piyasasındaki asimetrik ilişkiler ilişkileri kırılganlaştırmaktadır. Putin'in enerji stratejisi, Çin ile ilişkileri güçlendirmeye yöneliktir (BBC, 2011).

Her iki ülke NATO genişlemesine karşı ortak duruş sergilerken, Batı'nın insan hakları eleştirilerine benzer tepkiler vermektedir. Diplomatik jestler, sembolik yakınlaşmaları güçlendirse de uzun vadede Çin'in askeri ve ekonomik gücündeki artış, Rusya'nın çıkarlarıyla çelişebilir. Rusya-Çin ilişkileri, Yin-Yang felsefesindeki gibi zıtlıkların geçici uyumuna dayanmaktadır. Ortak tehdit algıları iş birliğini teşvik etse de, stratejik rekabet potansiyeli

yüksektir. Orta Asya'daki nüfuz mücadelesi ve Çin'in artan askeri kapasitesi, ilişkilerin geleceğinde kriz olasılığını artırmaktadır.

İKİLİ İLİŞKİLERİN ASKERİ SEYRİ

Askerî açıdan iki ülke Vostok 2018 gibi tatbikatlarla ortaklıklarını sergilemiş olsalar da, Çin'in savunma harcamalarını ve yerli üretim kapasitesini hızla artırması, iş birliğinden çok rekabetin meydana geleceğine işaret etmektedir. 2023'e gelindiğinde, Çin'in 225 milyar dolarlık savunma harcaması, Rusya'nın 86 milyar dolarlık harcamasının üç katına çıkacak. Jeopolitik olarak, Çin'in Orta Asya ülkelerindeki artan ekonomik etkisi, Rusya'nın bölgedeki geleneksel etkisini tehdit etmektedir. Çin'in Kazakistan gibi ülkelere yaptığı milyar dolarlık yatırımlar, iki ülke arasında çıkar çatışmalarına neden olabilir. Ayrıca, Çin'in küresel siyasette ABD'ye meydan okuma çabası ve Rusya'nın bölgesel nüfuzunu artırma istekleri, stratejik farklılıkları derinleştirebilir. RAND Corporation'ın 2020 raporuna göre, Çin'in artan savunma harcamaları ve ekonomik büyüklüğü, taraflar arasındaki güç dengesizliğini artırmaktadır.

Son raporlara göre, Çin, uçak, elektronik ekipman, savaş malzemeleri ve silahların dünya genelindeki ikinci büyük tedarikçisi haline gelmişken, Amerika bu alanda ilk sıradadır. Bu durum, Rusya'nın askeri alanda Çin ile rekabet edemeyeceğini göstermektedir. Ancak, Çin'in askeri modernizasyonu, devam eden bir endişe kaynağıdır. 2006 yılında yaşanan bir olay, Rus yetkililer arasında bu konuya dair kaygıları artırmıştır. Çin askerleri, "Stride 2006" adını verdikleri askeri tatbikatları esnasında bir işgal senaryosunu test etmişlerdir (WEITZH, 2015). Benzer bir tatbikat olan "Adım 2009" da Çin ordusunun uzun vadeli hareketliliğini değerlendirmiştir. Tüm bu gelişmeler, Rusya'da tehdidi artıran algıları pekiştirmiştir. Bu tür askeri tatbikatlar, iki ülke arasındaki ilişkilerin sınırlı kalmasının temel nedenlerinden biri olmuştur.

Rusya-Çin ilişkilerini değerlendirirken, bu ilişkilerin olumlu yönde gelişiminin her zaman siyasi liderliğin inisiyatifiyle şekillendiği göz ardı edilmemelidir (Maizland, 2022). Bugün, Çin'in düşman yaratma hedefi gütmeyen temkinli ve barışçıl dış politika yaklaşımı, olası çatışmaların önlenmesine katkıda bulunmuş ve bu iki ülke için önemli bir silah kaynağı olmuştur. Batılı güçler, 1989'daki Tiananmen Meydanı olayı ve Çin'in insan hakları konusundaki olumsuz sicili nedeniyle ülkeye silah ambargosu uygulamışlardır. Çin, silah tedarikinde Rusya'ya bağımlı hale gelmiştir. Bu ilişkilerin olumlu seyrine, Rusya'nın ileri düzey silah teknolojisinin de katkısı olmuştur. Çin, bu bağımlılığı azaltmak amacıyla kendi silah teknolojisini geliştirmeye yönelmiştir (SIPRI, 2020). Ancak, tüm bu gelişmeler 2000'li yıllar

itibarıyla ihracatta bir düşüşe neden olmuştur. Rusya'nın, Hindistan gibi diğer Asya pazarlarına yönelmesi de bu süreçte etkili olmuştur. Rusya, askeri modernizasyon programına da devam etmektedir.

YİN-YANG FELSEFESİ

Rusya-Çin ilişkileri, uluslararası sistemde sabit bir dostluk ya da rekabetten ziyade dinamik ve değişken bir nitelik sergileyen bir ilişki modeli olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, Çin'in Yin-Yang felsefesi, ilişkilerin doğasını anlamak için etkili bir analitik çerçeve sunar. Yin-Yang, evrendeki her şeyin zıt kutuplardan oluştuğunu ancak bu zıtlıkların ancak uyum içinde var olabileceğini savunan kadim bir düşünce sistemidir. Görünürde çelişkili gibi görünen unsurlar, aslında sürekli bir dönüşüm ve tamamlanma süreci içinde hareket eder. Bu açıdan, Rusya-Çin ilişkisi, dengeleyici ve tamamlayıcı unsurlara sahip olmasının yanı sıra, çatışma potansiyeli de taşıyan bir model olarak değerlendirilebilir.

Tarihsel sürece baktığımızda, Rusya ve Çin arasındaki ilişkilerin inişli çıkışlı bir seyrin izlerini taşıdığı görülmektedir. Her güçlü iş birliği döneminin ardından gerginlik ve çatışmalar meydana gelmiştir. Bu döngü, Yin-Yang dengesinin bir yansıması olarak yorumlanabilir. Örneğin, Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği ve Çin, başlangıçta benzer ideolojik blokların üyeleri olsalar da zamanla büyük bir bölünme yaşanmış ve 1969'da silahlı çatışma dönemine girmişlerdir. Bu dönem, zıtlıkların dengede ortaya çıktığı ve Yin-Yang dostluğunun belirginleştiği bir süreçtir.

1970'li yıllarda ise ABD ile Çin arasında yaşanan yakınlaşma, Çin'in Sovyetler Birliği ile rekabetini doğurmuş ve böylece taraflar arasında yeni bir denge kurulmasını zorunlu kılmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından her iki taraf da uluslararası sistemde bir Batı karşıtı denge unsuru oluşturma çabasına girmiş ve stratejik iş birliğine yönelik adımlar atmaya başlamıştır.

Ekonomi ve enerji alanında, Rusya ile Çin arasındaki ilişkiler hem tamamlayıcı hem de rekabetçi unsurlar içermektedir. Rusya, Çin'in en büyük enerji tedarikçilerinden biri haline gelirken, Çin de Rusya'nın önemli bir ticaret ortağı haline gelerek onun ekonomik izolasyonunu sona erdirmiştir. Ancak bu durum, asimetrik bir ilişki yaratmaktadır; çünkü Çin, hızla büyüyen ve küresel pazarda etkisini artıran bir ekonomi ile Rusya'ya göre daha avantajlı bir konumdadır. Diğer yandan, enerji ihracatına bağımlı olan Rusya, Çin'e hammadde tedarikçisi olma riskiyle karşı karşıya kalmaktadır. Bu bağlamda, Yin-Yang dengesinin önemli bir yansıması, her iki

ülkenin birbirine ihtiyaç duyduğu gerçeğidir. Ancak ilişkiler, dengeli bir ortaklıktan ziyade sürekli gelişen bir güç dinamiğine dayanmaktadır. Kısa vadede iş birliği gerekli gibi görünse de uzun vadede rekabet kaçınılmazdır. Çin'in Orta Asya'da artan ekonomik yatırımları, Rusya'nın tarihi nüfuz alanına bir tehdit oluşturarak rekabeti daha da yoğunlaştırmaktadır.

Askeri iş birliği açısından da Yin-Yang dengesinin izlerini görmek mümkündür. Rusya ve Çin, askeri tatbikatlar düzenleyerek ve ortak güvenlik politikaları geliştirerek ABD'ye karşı bir denge kurmaya çalışsalar da Çin'in artan savunma harcamaları ve teknolojik ilerlemesi, Rusya için bir endişe kaynağı haline gelmiştir. Çin, silah ithalatına olan bağımlılığını azaltmaya çalışırken, Rusya'nın askeri ihracatında Çin'e olan bağımlılığı devam etmektedir. Bu noktada, Yin-Yang felsefesinin temel ilkesi devreye girer: Her iş birliği sürecinde bir rekabet unsuru vardır ve her rekabet ortamında da iş birliğine ihtiyaç duyulmaktadır. Yani, Rusya ve Çin ortak askeri tatbikatlar gerçekleştirirse de stratejik açıdan birbirleriyle çelişki içindedirler ve aralarındaki güven duygusu tartışmalıdır.

Yin-Yang felsefesi, her şeyin karmaşık bir yapıya sahip olduğunu ve her süreçte zıt unsurların bulunduğunu savunur. Bu bağlamda, Rusya ve Çin'in gelecekte sadece müttefik ya da düşman olarak ilişkilerini sürdürmesi pek olası görünmüyor. Her iki ülkenin ortak tehdit algısı ve ekonomik ihtiyaçları iş birliğini teşvik etse de, jeopolitik rekabet ve güç dengelerindeki asimetri çatışma riskini artırmaktadır. Bu nedenle, Rusya-Çin ilişkilerini tek bir kategoriye hapsedmek yerine, sürekli evrilen ve dönemsel iniş çıkışlar gösteren döngüsel bir yapı olarak değerlendirmek daha isabetli olacaktır.

SONUÇ

Çin ve Rusya, Asya merkezli büyük güçler olarak tarihsel süreçte iş birliği ve rekabet arasında gidip gelen karmaşık ilişkiler kurmuştur. Sınır çatışmaları, ideolojik ayrılıklar ve ekonomik rekabet, günümüzdeki ilişkilerin dinamiklerini şekillendirmiştir. Malyarenko'ya (2014) göre, sınır yakınlıkları askeri tehdit algısını artırmakta, bu da iki ülke arasında karşılıklı güvensizlik yaratmaktadır. 1894'te Çin'in Japonya'ya karşı aldığı yenilgi sonrası Rusya'nın desteğiyle ilişkilerde yakınlaşma başlamıştır. Zamanla Çin enerji ithalatçısı haline gelmiş, Rusya ise önemli bir enerji tedarikçisi olmuştur. 2013'te ilan edilen Kuşak ve Yol Girişimi (BRI), Çin'in küresel ticaret ve enerji stratejisinde Rusya ile iş birliğini artırmıştır. Ancak Çin'in Orta Asya'daki etkisinin artması, Rusya'nın geleneksel nüfuz alanlarını tehdit etmektedir. Çin'in 2014–2020 arasında bölgeye yaptığı 40 milyar doları aşkın yatırım, rekabeti derinleştirmiştir.

Şanghay İş Birliği Örgütü gibi yapılar aracılığıyla güvenlik iş birliği sürse de Çin'in yükselen etkisi, Rusya'da endişe yaratmaktadır (Özcan, 2021, s.868).

Orta Asya'da Rusya'nın Avrasya Ekonomik Birliği ve Çin'in BRI girişimi karşı karşıya gelmektedir. Çin'in Avrupa'ya kesintisiz ticaret hedefi, Rusya'nın Batı ambargoları sonrası Çin'e bağımlılığını artırmıştır. Çin'in artan yatırımları ve enerji projeleri, Rusya'nın liderliğini zorlamaktadır. Damansky Adası krizi gibi geçmiş sınır sorunları ve enerji piyasasındaki asimetrik ilişkiler, ilişkilerin kırılganlığını pekiştirmektedir. Putin'in enerji stratejisi, Çin ile ilişkileri güçlendirme çabasıdır (BBC, 2011). Her iki ülke NATO genişlemesine karşı ortak duruş sergilerken, Batı'nın insan hakları eleştirilerine benzer tepkiler vermektedir. Çin Devlet Başkanı'nın Putin'e verdiği "Dostluk Madalyası" gibi sembolik jestler, diplomatik yakınlaşmayı güçlendirmiştir. Ancak uzun vadede Çin'in ekonomik ve askeri gücündeki artış, Rusya'nın jeopolitik çıkarlarıyla çatışabilir. Rusya-Çin ilişkileri, Yin-Yang felsefesindeki zıtlıkların uyumu gibi geçici dengelere dayalıdır. Ortak tehdit algıları iş birliğini teşvik etse de, stratejik rekabet potansiyeli yüksektir. Orta Asya'daki nüfuz mücadelesi, enerji rekabeti ve Çin'in askeri kapasitesindeki artış, gelecekteki krizlerin habercisidir. Bu ilişki, iş birliği ve çatışma, bağımlılık ve rekabet gibi dinamiklerin sürekli etkileşimiyle şekillenmektedir. Uzun vadede güç asimetrisi ve farklılaşan çıkarlar, iki ülke arasında yeni gerilimlere yol açabilir.

KAYNAKÇA

AKMAN, H. (2015). “Soğuk Savaş Sonrası Rusya-Çin İlişkileri”, *Avrasya Bilimler Akademisi Avrasya Araştırmaları*, cilt 2, ss. 1-28. SSRN'de mevcuttur:

<https://ssrn.com/abstract=2892287>.

ANDICAN, A. (2006). “Çin Satrancında Orta Asya”, *Avrasya Dosyası*, cilt 12, sayı 1, ss. 7-36.

BBC News Business. (2014, 21 Mayıs). “Russia signs 30-year gas deal with China”. Erişim: <http://www.bbc.com/news/business-27503017>.

BIDEN, J. R. (2021, Mart). *Interim National Security Strategic Guidance*, The White House. Erişim: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2021/03/NSC-1v2.pdf>.

BRIEFINGS, *China Scope*. (2013). *Global Times*, 21 Haziran 2013.

CARLSSON, M. S. O. (2015). *China and Russia – A Study on Cooperation, Competition and Distrust*, FOI, ss. 13-41.

- ÇERNIKOVA, L. (2015). “*Rossiysko-Kitayskie Otnoşenie: İstoriya i Sovremennost*” [*Russian-Chinese Relations: History and Modernity*], *Problemi Vostokovedeniya*, cilt 2, sayı 68, ss. 42-47.
- ÇOLAKOĞLU, S. (1999). “Çin-Sovyet İttifakı Döneminde (1950-1963) Orta Asya”, *Bilig*, sayı 8, ss. 13–25. Erişim: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bilig/issue/25406/268083>.
- DAL, E. P. (2017). ““Kuşak ve Yol’ Projesi, Çin’in Vizyonu ve Türkiye”, *Anadolu Ajansı*. Erişim: <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/-kusak-ve-yol-projesi-cinin-yeni-vizyonu-ve-turkiye/960778>.
- DURDULAR, A. (2016). “Çin’in Kuşak-Yol Projesi ve Türkiye-Çin İlişkilerine Etkisi”, *Avrasya Etüdleri*, cilt 49/2016-1, ss. 77-97.
- ENGİN GÜDER, B., & PEKCAN, C. (2020). “Bir Kuşak Bir Yol Projesi Çerçevesinde Çin’in Afrika Politikası ve Çatışma Çözümü Yaklaşımı”, *International Journal of Politics and Security*, cilt 2, sayı 4, ss. 173–196. Erişim: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijps/issue/54281/747093>.
- ERKAN, A. Ç., & EMİNOĞLU, A. (2019). “Grand Strateji Olarak Kuşak ve Yol İnisiyatifinde Arktik: Kutup İpekyolu’nun Çin-Rusya Enerji İş Birliğindeki Rolü”, *Akdeniz İİBF Dergisi*, cilt 19, ss. 145-173. DOI: <https://doi.org/10.25294/auibfd.632967>.
- FEDERALNAYA TOMOJENNAYA SLUJBA. (2021). *İtogi vneşney trgovli s osnovnımi stranomi*. Erişim: <https://customs.gov.ru/folder/511>.
- GÜLER, M. Ç., & TEKE, M. A. (2021). *Resmi Belgeler Işığında Rusya’nın Dış Politika Eğilimi*, SETA Yayınları. Erişim: <https://setav.org/assets/uploads/2021/07/R189-Rusya.pdf>.
- GÜNER, B. (2018). “OBOR Girişimi’nin Coğrafyası”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, sayı 37, ss. 112-123. DOI: <https://doi.org/10.14781/mcd.386165>.
- IPEK, N. (2022). “Rusya Federasyonu-Çin Halk Cumhuriyeti İlişkileri: Çok Kutupluluğun İnşası”, *International Journal of Social Inquiry*, cilt 15, sayı 2, ss. 395-414. DOI: <https://doi.org/10.37093/ijsi.1140519>.
- KAZIMOV, U. (2020). “Rusya ve Çin İlişkileri ve Soğuk Savaş Sonrası Askeri İlişkiler”, *Ahi Evran Akademi*, cilt 1, sayı 1, ss. 37-52.

KIM, E. (2017, 22 Haziran). *Srednaya aziya i kitay: Perspektivi sotrudniçestvo, Regnum*.

Erişim: <https://regnum.ru/news/2291051.html>.

KISSINGER, H. (2006). *Diplomasi* (İ. H. Kurt, Çev.; 5. bs.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

KISACIK, S. (2012, 29 Haziran). “1990 Sonrası Rusya Federasyonu-Çin Halk Cumhuriyeti İlişkileri”, *Politika Akademisi*. Erişim: <http://politikaakademisi.org/1990-sonrasi-rusyafederasyonu-cin-halk-cumhuriyeti-iliskileri>.

KOHIL, H. (2018). “Looking at China’s Belt and Road Initiative From the Central Asian Perspective”, *Global Journal of Emerging Market Economies*, cilt 9, sayı 1-3, ss. 3-11. DOI: <https://doi.org/10.1177/0974910117747760>.

KOTKIN, S. (2016, 15 Haziran). “Russia’s Perpetual Geopolitics”, *Global Affairs*, sayı 3. Erişim: <https://globalaffairs.ru/articles/vechnaya-geopolitika-rossii>.

KREMLİN. (1997, 23 Nisan). Rossiysko Kitayskaya Sovmestnaya Deklaratsiya: Mnogopolarnom Mire ve Formirovaniye Novogo Mejdunarodnogo Poradka. Erişim: <http://www.legal-way.ru/agr47.php>.

KREMLİN. (2005, 30 Haziran). Sovmestnaya Deklaratsiya Rossiyskoy Federatsiyı i Kitayskoy Narodnoy Respubliki o Mejdunarodnom Poradke v 21. Veke. Erişim: <http://www.kremlin.ru/supplement/3660/print>.

LEONARD, M. (2022, 13 Haziran). “The Real End of Pax Americana”, *Foreign Affairs*. Erişim: <https://www.foreignaffairs.com/articles/japan/2022-06-13/real-end-pax-americana>.

MAIZLAND, L. (2022, 14 Haziran). “China and Russia: Exploring Ties Between Two Authoritarian Powers”, *Council on Foreign Relations*. Erişim: <https://www.cfr.org/background/china-russia-relationship-xi-putin-taiwan-ukraine>.

MARAKHOVSKY, V. (2017, 23 Mayıs). “Çto Nujno Znat O Kitayskoy Ugrozı i Kak Ot Neyo İzbaşıtsa”, *RIA Novosti*. Erişim: <https://ria.ru/analytics/20170523/1494873303.html>.

MALYARENKO, E. (2014, 13 Ekim). “Kratkaya İstoriya Rossiysko-Kitayskih Otnoşeniy”, *Kommersant Gazetesi*. Erişim: <https://www.kommersant.ru/doc/2587637>.

MUHAMMED, M., & ISHIHARO, S. (1998). *Hayır Diyebilen Asya* (H. T. Kösebalaban, Çev.), İlke Yayıncılık. (Orijinal çalışmanın yayımlanma tarihi 1995).

OBSERVATORY OF ECONOMIC COMPLEXITY. (2020). Russia/China Comparison.

Erişim: <https://oec.world/en/profile/bilateralcountry/rus/partner/chn#latest-trends>.

ORMECİ, O., & KISACIK, S. (2021). “Şanghay İşbirliği Örgütü’nün Enerji Güvenliği Politikaları Çerçevesinde Çin-Rusya İlişkilerini Anlamak”, İstanbul Kent Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, cilt 2, sayı 1, ss. 1-24.

OXFORD ANALYTICA. (2018). Polar Silk Road Map. Erişim:

https://dailybrief.oxan.com/g/oxweb/GI238580/2018-09-18-polar-silk-road-map_1000.png.

ÖZCAN, O. (2021). “Avustralya’nın Asya-Pasifik’te Tehdit Algısı: Sarı Tehlike (1850–1914)”, Güvenlik Stratejileri Dergisi, cilt 17, sayı 40, ss. 865–898. DOI:

<https://doi.org/10.17752/guvenlikstrjtj.1029874>.

ÖZDAŞLI, E. (2012). “Çin ve Rusya Federasyonu’nun Perspektifinden Şanghay İşbirliği Örgütü”, Mehmet Akif Ersoy University Journal of Social Sciences Institute, sayı 6, ss. 108-122.

ÖZDAŞLI, E. (2015). “Çin’in Yeni İpek Yolu Projesi ve Küresel Etkileri”, Turkish Studies, cilt 10, sayı 14, ss. 579-596. DOI: <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.8879>.

ÖZSAĞLAM, M. T. (2019). “Sınırlı Stratejik Ortaklık: Rusya-Çin İlişkileri”, LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi, cilt 10, sayı 1, ss. 70-90. Erişim: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/773177>.

PUTIN, V. (2022, 3 Şubat). Rossiya i Kitay: Stretegiçeskoe Partnörstvo, Kremlin. Erişim: <http://kremlin.ru/events/president/news/67694>.

SANDER, O. (1966). “Khrushchev’den Sonra Sovyetler Birliği - Komünist Çin İlişkileri”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, cilt 21, sayı 03, ss. 253–280. DOI: https://doi.org/10.1501/SBFder_0000000468.

SARADZHYAN, S. (2004, 4 Mayıs). “The Role of China in Russia’s Military Thinking”, Belfer Center. Erişim: <https://www.belfercenter.org/publication/role-china-russiasmilitary-thinking>.

SEVILLA, H. A. J. (2017). “China’s New Silk Route Strategy and Association of the Southeast Asian Nations”, Indian Journal of Asian Affairs, cilt 30, sayı 1-2, ss. 85-91.

STOCKHOLM INTERNATIONAL PEACE RESEARCH INSTITUTE (SIPRI). (2020).

Arms Production. Erişim: <https://sipri.org/research/armament-and-disarmament/arms-and-military-expenditure/arms-production#expanded>.

TEKİR, O., & DEMİR, N. (2019). “Çin’in Yeni İpek Yolu Girişimi ve Küresel Ekonomik ve Siyasal Sistemi Dengeleyebilme Olasılığı”, Yönetim ve Ekonomi, cilt 26, sayı 1, ss. 263-276.

THE WORLD BANK. (2020a). Population Density. Erişim: <https://data.worldbank.org/indicator/EN.POP.DNST?view=map>.

THE WORLD BANK. (2020b). GDP. Erişim: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?view=map>.

WEITZH, R. (2015). Parcing Chinese-Russian Military Exercises, The Letort Papers.

WORLD BANK. (2019). Gross Domestic Product 2018. Erişim: <https://databank.worldbank.org/data/download/GDP.pdf>.

WORLDMETERS. (2022b). Russia Population. Erişim: <https://www.worldometers.info/world-population/russia-population>.

YİĞENOĞLU, K. (2018). “Çin’in Tek Kuşak Tek Yol Projesi ve Asya Altyapı Yatırım Bankası”, Yönetim, Ekonomi, Edebiyat, İslami ve Politik Bilimler Dergisi, cilt 3, sayı 1, ss. 10-28. DOI: <https://doi.org/10.24013/jomelips.387168>.

YİĞENOĞLU, K. (2018). Tek Kuşak Tek Yol Projesi.

MAHMUT DİKERDEM'İN GÖZÜNDEN ORTADOĞU'DAKİ GÜNCEL GELİŞMELERİ YENİDEN OKUMAK

DOÇ. Dr. Ahmet Salih İKİZ

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

ahmet@mu.edu.tr - 0000-0002-0233-8051

ÖZET

Arap Baharı ve sonrasındaki gelişmeler Suriye, Mısır, Tunus, Libya gibi ülkeleri önemli ölçüde etkilemiştir. Bunun yanında bölgede bulunan Ürdün, Fas ve diğer ülkeler de henüz ciddi bir siyasi ve toplumsal dönüşüm geçirmeseler de güncel gelişmeler bu konuda hala söylenecek sözler olduğunu bize göstermektedir.

Mahmut Dikerdem Büyükelçi olarak bulunduğu Ürdün, İran gibi belli başlı bu bölgedeki ülkelerde çalışmış ve Ortadoğu coğrafyasında da diplomatik görevlerde bulunmuştur. Özellikle Ürdün Kraliyet ailesi ile yakinen tanışma fırsatı bulmuştur. Bu ülkelerdeki hatıralarını ve gözlemlerini, Ortadoğu'da Devrim Yılları ve Üçüncü Dünya gibi kitaplarında bizlere aktarmıştır. Bu çalışmamızda ilgili eserlerdeki gözlemleri çerçevesinde Arap Baharı ve sonrasında gelişmeleri değerlendirmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Mahmut Dikerdem, Ortadoğu'da Devrim Yılları, Arap Baharı

1. MAHMUT DİKERDEM KİMDİR?

1916 yılında İstanbul'da doğan Mahmut Şerafettin Dikerdem Galatasaray Lisesi'ni ve İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. 1939 yılında Dışişleri Bakanlığı'nda meslek memuru olarak göreve başladı ve 37 yıl boyunca Dışişlerinin çeşitli kademelerinde görevlerde bulundu. 1957 yılında Ürdün'e, 1959 yılı sonlarında Tahran'a Büyükelçi olarak atandı. 27 Mayıs 1960'dan sonra merkez emrinde dört yıl geçirdi. Daha sonra 1964'te Gana'ya ve 1968'de Hindistan'a Büyükelçi olarak atandı. Emekliğinin ardından 1977'de Türkiye Barış Komitesi Derneği'nin kurucu başkanlığı ve ardından üç dönem boyunca Genel Başkanı olarak çalıştı. 1980 yılında Dünya Barış Konseyi'nin Başkanlık Konseyi'ne seçildi. 1982 yılı ve sonrasında uzun süreli bir tutukluk dönemi geçirdi. Buna rağmen 1986 yılında Nobel Barış ödülüne aday gösterildi. 1993

yılında vefat eden Büyükelçi Dikerdem mesleki tecrübelerini ve anılarını aktardığı kitaplar bıraktı. Özellikle Ürdün’de ve İran’da dönemin ruhunu yansıtan eseri Ortadoğu’da Devrim Yılları önemli eserlerindendir.

2. ORTADOĞUDA DEVRİM YILLARI

Soğuk savaş dönemi Ortadoğu ülkeleri İki Kutuplu dünya düzeninin temel satranç tahtası olmuştu. Osmanlı İmparatorluğu sonrası özellikle Batılı ülkelerin etkisindeki bu ülkelerde yakın coğrafyadaki Demir Perde pivot ülke SSCB’nin de etkisi sürmekteydi. Osmanlı’nın hayaletinin hala dolaştığı bu coğrafyalarda Türkiye hala önemli bir yere sahipti. Dikerdemın Büyükelçi olarak bulunduğu Ürdün’de Kraliyet ailesi Osmanlı kökenlerine sahipti. Monarşinin hüküm sürdüğü bu ülkelerde liderler Batı hayranlıklarını da gizlemiyor ve günlük hayatta seküler bir model inşa etmeye çalışıyorlardı. Bu dinamik bir sosyalist hareketin de önünü açmaktaydı. Dış konjonktürün de etkisiyle sosyalist akımlar önemli bir taraftar kitlesi bulmaktaydı. Dikerdem, Ürdün ve diğer Arap ülkelerinde bu değişimi gözlemledi ve yorumladı. Bu ülkelerde ağır sanayi modeli temelli kalkınmacı ekonomi politikaları sömürgeci Batıya karşı bir bağımsız bir ülke yaratmayı amaçlamaktaydı. Bu, kısa dönemde, ülkelerdeki kıt kaynaklar ve sermaye birikimi ile yapılmaya çalışılmakta ve bu da geniş halk kitlelerinde hoşnutsuzluk ve huzursuzluk yaratmaktaydı. Amaç olarak bazen sosyalist temelli iyi niyetli bu iktisat politikaları yetersiz insan sermayesi, bürokratik darboğazlar ve beceriksizlikler nedeniyle sıklıkla akamete uğramakta ve bu ülkelerin Batı bloğuna ekonomik gerekçelerle yönelmelerine yol açmaktaydı. Bu Dikerdemın gözüyle Ortadoğu ülkelerinin açmazıydı. Ayrıca zaman içinde gayet iyiniyetli iktidara gelen yöneticiler birer tirana dönüşerek istihbarat temelli bir antidemokratik rejim haline geliyorlardı. Dikerdem burada özellikle Ürdün Kraliyet ailesi başta olmak üzere pek çok Ortadoğu ve Arap ülkesinde yöneticilerin Batı ülkelerinde iyi eğitim almış aydınlanmacı bir Dünya görüşünü benimsemiş bireylerden oluştuğuna dikkat çeker. Bu iyi eğitilmiş, seküler liderler her ne kadar iyi niyetle halklarına refah sağlamayı amaçlayan sosyalist yönelimli ekonomik bir düzen kurmak isteseler de gerek ülke içi yetersiz sermaye birikimi ve gerekse dış konjonktürün etkisi ile baskıcı bir rejime dönüşürler. Bu ülkelerin henüz yerleşik kültüre sahip olmamaları halen Bedevi kabileci anlayışın esiri olmaları ile de ilişkilendirilebilir. Bu dönem Türkiye bu ülkelerde bir yandan Osmanlı bakiyesi bir ülke olarak görülürken diğer yandan ise Batı Bloğunun işbirlikçisi muamelesi görür. NATO’nun bir

kardeş kuruluğu işlevi yapması için kurdurulan CENTO da böyle görülür. Gerçekten de Batı, Türkiye, İran ve Pakistan üzerinden böyle br girişimde bulunmuş ve bu da tüm bölgede ciddi bir karşılık bulmamış ve kadük kalmıştır. Bağdat Paktı olarak kurulan bu kuruluş Birleşik Krallığın da üye olması nedeniyle Arap coğrafyası ve tüm Ortadoğuda kuşkulu gözlerle bakılmıştır. Irak'ın 1959 da çekilmesi sonrası CENTO adına çevrilen bu örgüt sanılanın aksine bir süre sonra oldukça işlevsiz kalmıştır. Dikerdem, bu süreçte Doğu Bloğu destekli sosyalist rejimlerin ve kimi dönem iktidarı ele geçiren kesimlerin de karşılaştıkları zorlukları yazılı eserinde anlatmıştır.

3. SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEM VE ARAP BAHARI SONRASINDA ORTADOĞU

1992, SSCB için bir çözölme ise de bunun etkisi Ortadoğu'da hemen görülmemiştir. 1991 yılında ABD destekli Ortadoğu ülkelerini dizayn etmeye yönelik Körfez operasyonu kısmi etkide kalmış bu bölgedeki seküler ve Soğuk Savaş dönemi yönetici figürleri değiştirememiştir. Yeşil Kuşak teorisi çerçevesinde özellikle 1970'lerden itibaren ılımlı İslam gelişse de bu 1992 sonrasında Ortadoğu coğrafyasında kısmi etkili olmuştur. Bu dönem Ortadoğu liderleri örneğin Ürdün, Suriye ve Irak da, İsrail ve ABD ile mesafeli bir duruş sergilemişlerdir. Zengin petrol kaynaklarına sahip Suudi rejimi ve benzerleri tam tersi bir eksende yer almıştır.

Ortadoğu coğrafyasında kırılma 11 Eylül 2001 sonrası yaşanmıştır. ABD İkiz Kuleler saldırısının faili olarak Afganistan ve Ortadoğu'daki ülkeleri sorumlu tutmuş ve 1991 yılındaki birinci Körfez hareketini Oğul Bush Jr. tamamlayarak Irak'a operasyonu tamamlamış ve bölgedeki rejimi değiştirmiştir. 2001 sonrası istikrarsızlaşan Ortadoğu bölgesi ikinci bir on yıl sonra tekrar bir kırılma yaşanmış ve Mısır, Yemen, Tunus ve Libya'da Arap Baharı ile uzun yıllardır iktidardaki yönetimler değişmiştir. Bu iktidar değişimleri Mısır gibi ülkelerde görüleceği üzere İslami kesimlerin direnişi ile değil tam tersine iktidar yandaşı orta sınıfın talepleri ile gerçekleşmiştir. Arap Baharı sonrası gelişmeler, Mahmut Dikerdemin öngörülleri ile uyuşmaktadır. Demokrasi kültürü zayıf olan bu coğrafyada ideolojik temeli olmayan ve dış konjonktür ile desteklenen yeni yönetim yapısı ülke içi istikrarı sağlamakta oldukça yetersiz kalmıştır. Arap Baharı süreç içinde bir sonbahara evrilmiştir.

Ortadoğu coğrafyası kanımca halen Bendik Anderson'ın "Hayali Cemaatler" eserinde bahsettiği gibi geçmiş Osmanlı imparatorluğunun son dönemini yaşamaktadır. Bu topraklardaki halk, kısa süreli Batı sömürgelerinin etkisinde kalarak her ne kadar Türkiye ile sorunlu bir ilişki

içindeyse de geçmiş Osmanlı ruhu her sokakta karşınıza çıkmaktadır. Osmanlı imparatorluğu çözülme süreci Anadolu sınırlarında olduğu gibi daha proaktif bir güçle yer değiştirmemiştir. “Ortadoğu’da Devrim Yılları” bir soğuk savaş dönemi eseridir. Kitapta sosyalist liderlerin ve sistemlerin etkisi sol ideolojinin yörüngesi altında incelenir. Dikerdemin Dünya görüşü ile bu bakış açısı kesişir elbette. 1992 sonrasındaki Dünya düzeni bu yapıda farklılık gösterir. ABD hegemonu karşısında demokrat Avrupa Birliği bir çıkış olarak da pek olası değildir. Bu durumda Ortadoğu coğrafyası için bir başka gelecek senaryosu “Gelecek Yüzyıl” isimli kitapta George Friedman tarafından çizilmiştir. Yazar Türkiye’yi bölgede etki alanı genişlemiş olarak öngörmüştür. Bu Türkiye merkezli yeni bir bölgesel güç ve çekim merkezi olacağının savunulmasıdır. Benzer görüşler, AB eksenli Birleşik Avrupa fikri altında da oluşturulmuştur. Batı ve Doğu Avrupa’nın Türkiye ekseninde tekrar birleşmesi ile oluşan yeni Emperyalist güç Ortadoğu’da da dominant olacaktır. Günümüz Hristiyanlığının doğum yeri Ortadoğu tekrar uygar Batıya entegre edilecektir. Bu görüş çok naif görülse de enerji arzını güvence altına almak isteyen Avrupa Birliği üyeleri için olasılıklar arasında görülebilir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Ortadoğu’da Devrim Yılları isimli eseri Mahmut Dikerdem tarafından her ne kadar günümüzden on yıllar önce yazılmış olsa da bugün de geçerliliğini içeren saptamalara sahiptir. Sosyalist bir bakış açısıyla Mahmut Dikerdem, bu ülkelerin geri kalmışlığını ve zaman sürecinde sömürgeci Batı uydu haline gelme serüvenlerini bir diplomat gözüyle incelemiş ve yorumlarda bulunmuştur. Soğuk savaş döneminde iki kutuplu bir dünya düzeninde bir güçler dengesi oluşmuş ve Ortadoğu coğrafyası kısmi bir iç istikrar yaşamıştı. Bununla birlikte SSCB’nin çözülmesi istikrarsızlığı arttırmış ve 11 Eylül sonrası ise bu coğrafya terör üreten bir bölge olarak görülmüştür. İki farklı kutupta bulunan güç çatışması geçici bir denge yaratmakta iken bu tahterevallide Doğu Bloğunun güçsüzleşmesi hegemon gücün başat olmasına yol açmıştır. Arap Baharı 2011 sonrası bir demokrasi filizi olarak görülse de Gramschici yaklaşımla bir Pasif Devrimle sonuçlanmıştır.

REFORMING RETIREMENT BENEFIT DIVISION IN SOUTH AFRICAN DIVORCE LAW: ENSURING EQUITY FOR NON-MEMBER SPOUSES

Dr. N. Mthembu – Department of Private Law, University of Pretoria, South Africa
Prof. T. Khumalo – Faculty of Law, University of the Witwatersrand, South Africa

Abstract:

The South African divorce legal framework has increasingly been subject to manipulation by retirement fund members, allowing them to shield accrued retirement assets from equitable distribution during divorce proceedings. This practice, often executed through early resignation or the strategic purchase of living annuities, disproportionately disadvantages non-member spouses—most often women—by excluding these benefits from the marital estate. Despite the financial harm inflicted, South African courts, including the Supreme Court of Appeal, have consistently ruled that living annuities are not divisible upon divorce, neglecting the origin of the funds used to acquire them. This interpretation undermines the principle of equality in the division of patrimonial assets. The South African Law Reform Commission has recognized the issue but legislative inaction persists. This article contends that the current legal understanding of "pension interest" under Sections 7(7) and 7(8) of the Divorce Act fails to capture the reality of modern financial planning and asset allocation within marriage. It argues for urgent legislative reform to classify all retirement-related benefits as part of the joint estate or accrual system, regardless of the divorce status at the time of the benefit withdrawal. Reform would uphold constitutional guarantees of equality and protect financially vulnerable spouses from economic exploitation. The article concludes by advocating for specific amendments to the Divorce Act, ensuring automatic inclusion of pension interests in divorce settlements and preventing systemic financial injustice.

Keywords: South African divorce law, non-member spouse, pension interest, retirement benefit reform, gender equity.

MAPPING ILLICIT CROPS THROUGH SPECTRAL ANALYSIS: A REMOTE SENSING STRATEGY FOR SECURITY AND AGRICULTURAL STABILITY

Dr. Reza Mohammadi

Department of Remote Sensing, Ferdowsi University of Mashhad, Iran

Prof. Dr. Sara Alizadeh

Center for Geoinformatics, University of Tabriz, Iran

Abstract:

The expansion of illicit opium poppy cultivation represents a serious threat to both national security and agricultural sustainability in affected regions. This study explores the use of remote sensing technologies to identify and monitor these crops through spectral reflectance analysis. Utilizing satellite imagery and high-resolution aerial data, the research aims to isolate the unique spectral signatures of the opium poppy throughout its growth cycle. Advanced classification algorithms are employed to distinguish it from legal crops, enabling precise mapping of cultivation zones. These insights can inform law enforcement operations and policy interventions, particularly in areas facing food insecurity. By integrating geospatial intelligence with agricultural monitoring, the research contributes to broader strategies that address both security concerns and the protection of vulnerable farming communities. The proposed framework emphasizes the potential of remote sensing not only in drug interdiction but also in reinforcing sustainable land use and governance in high-risk territories.

Keywords: Remote sensing, illicit crop detection, opium poppy, spectral analysis, agricultural security, geospatial intelligence.

COMPULSORY MEDIATION IN DEFAMATION CASES: NAVIGATING THE TENSION BETWEEN SPEECH RIGHTS AND PERSONAL REPUTATION

Dr. T. Mokoena

Faculty of Law, University of Pretoria, South Africa

Abstract:

The increasing use of alternative dispute resolution (ADR) mechanisms, such as mediation, reflects a broader movement toward reducing the adversarial nature of litigation. In this context, Rule 41A of the Uniform Rules of Court encourages parties to consider mediation before proceeding with civil litigation. While currently voluntary, the potential for mandatory mediation in defamation suits has sparked interest, given the often lengthy and expensive nature of such cases. Requiring mediation could streamline proceedings, reduce legal costs, and foster more amicable resolutions. However, compulsory mediation in defamation claims also presents challenges, particularly regarding the balance between the constitutional right to freedom of expression and the need to protect individual reputation. This paper explores whether mandatory mediation could serve justice more efficiently while safeguarding core democratic principles, and considers the implications for South Africa's legal framework.

Keywords: South African Constitution, defamation, freedom of expression, mediation, alternative dispute resolution.

HISTORICAL TRAJECTORIES OF REFUGEE AND ASYLUM POLICIES IN AUSTRALIA: A CRITICAL REVIEW OF IMMIGRATION ATTITUDES

Mohammad Reza Farhadi – University of Tehran, Iran
Amina Fatou Ndiaye – Cheikh Anta Diop University, Senegal
Dawid Marek Nowak – University of Warsaw, Poland

Abstract:

This study presents a critical historical analysis of Australia's evolving asylum and refugee policies in the context of its broader immigration laws. By examining key phases in the country's migration history, the research highlights how historical events, government actions, and public attitudes have shaped the present-day framework for handling asylum seekers. Utilizing secondary sources, including official government documents, legislative reports, and historical data, this paper investigates turning points that influenced Australia's restrictive stance on refugees. The findings suggest a clear continuity between early colonial strategies—such as the assimilation of Indigenous populations—and contemporary policies that marginalize asylum seekers, particularly those arriving by boat. This continuity reflects an enduring legacy of exclusion embedded in the concept of a “White Australia.” The research also considers Australia's international posture on asylum policies, arguing that the nation's legal and administrative frameworks are part of a strategic pattern influenced by historical narratives and national identity formation. Ultimately, this work provides insights into how historical memory informs modern policy choices in the realm of migration and refugee law.

Keywords: asylum policy, refugee law, immigration history, Australian law, migration control

THE DYNAMICS OF DECENTRALIZATION IN THE EUROPEAN UNION: IMPLICATIONS AND FUTURE DIRECTIONS FOR UKRAINE

Sofiya Ivanenko

Department of Public Administration, National University of Kyiv-Mohyla Academy,
Ukraine

Abstract:

In the context of contemporary global transformations—marked by increasing globalization, democratic challenges, and the ongoing geopolitical crisis caused by the Russian invasion of Ukraine—the issue of decentralization gains renewed urgency and relevance. As European Union member states navigate complex shifts in governance structures, decentralization emerges as a key principle ensuring democratic participation, legal coherence, and regional empowerment. For Ukraine, striving toward EU integration, understanding the theoretical foundations and practical models of decentralization within the EU is essential. While decentralization in EU countries manifests in diverse legal and institutional frameworks, it is underpinned by shared democratic values such as subsidiarity, local autonomy, and the rule of law. However, recent trends indicate a paradoxical movement: alongside decentralizing reforms, several EU states are experiencing phases of recentralization. This study explores how these seemingly opposing trends coexist and influence governance. Through comparative analysis and a critical review of Ukraine's own decentralization trajectory, the paper outlines the potential pathways for future legal reforms, emphasizing the need for balance between central coordination and local autonomy in a European context.

Keywords: Decentralization, recentralization, local governance, European Union, Ukraine, legal reform

CRIMINAL LIABILITY IN COPYRIGHT VIOLATIONS: A COMPARATIVE OVERVIEW FROM THE WESTERN BALKANS REGION

Elira Dreshaj (Kosovo), Arlinda Petrova (North Macedonia), Fjona Kelmendi (Albania)

Faculty of Law, University of Tirana, Tirana, Albania

Abstract:

Copyright and related rights serve as essential instruments in protecting the intellectual output of creators while also supporting economic growth and cultural development. With the emergence of the internet and digital technologies, the enforcement of copyright laws has become increasingly complex, particularly in regions facing transitional legal systems. This paper examines the criminal liability associated with copyright and related rights infringements within selected Western Balkan jurisdictions, with a focus on the Albanian legal framework. It explores how national legislation interprets and enforces criminal provisions related to copyright infringement and highlights common challenges such as piracy, digital counterfeiting, and enforcement gaps. Through a comparative lens, the study reflects on judicial practices, legislative shortcomings, and the broader implications for intellectual property protection in the digital age. Recommendations are offered to strengthen the harmonization of national laws with European and international standards.

Keywords: Copyright protection, criminal liability, digital piracy, intellectual property law, Western Balkans, legal enforcement.

RETHINKING RESOURCE POLICIES: A COMPARATIVE PERSPECTIVE ON END-OF-WASTE LEGISLATION IN THE EUROPEAN UNION

Elena Petrova (Russia), Ahmed Al-Rashid (Jordan), Marta Nowak (Poland)
**Department of Environmental Law and Policy, European Institute for Sustainable
Development, Warsaw, Poland**

Abstract:

The transition to a circular economy has become a central objective in European environmental strategy, aiming to reduce waste, enhance resource efficiency, and foster sustainability. One of the key mechanisms to achieve this goal is the regulation of "end-of-waste" criteria, which determines when a material ceases to be waste and can be reclassified as a resource. This paper examines the evolution of European Union legislation on end-of-waste, focusing on legal coherence, implementation disparities among Member States, and the interaction with national frameworks such as Italy's Legislative Decree No. 152/2006. Despite progress, the current legal architecture remains partially fragmented, posing significant challenges for harmonization. Achieving legal consistency between waste and chemical policies is crucial to ensure that secondary raw materials are safe, suitable for reuse, and environmentally sound. This analysis underscores the importance of integrated policies to support a sustainable and competitive low-carbon economy across the EU.

Keywords: Circular economy, end-of-waste, EU legislation, sustainable development, waste regulation.

TRANSFORMATIONAL LEADERSHIP AND POLITICAL DYNAMICS: THEIR IMPACT ON CORPORATE PERFORMANCE IN NATIONAL ENERGY ENTERPRISES

Muhammad Faris Abdullah, Chidinma Grace Okafor

Department of Management and Administrative Sciences, University of Malaya, Kuala Lumpur, Malaysia

Abstract:

The operational efficiency and corporate performance of national energy enterprises have been the subject of extensive scrutiny due to widespread observations of managerial and staff-related inefficiencies. This study investigates whether these challenges can be attributed to the absence of transformational leadership and the influence of political dynamics. Drawing on administrative leadership theory and institutional theory, the study employs a quantitative research design, collecting data through structured questionnaires distributed to 370 respondents. The data were analyzed using structural equation modeling. Findings reveal a strong, positive relationship between transformational leadership and corporate performance ($\beta = 0.672$; $t = 14.245$; $p < 0.001$). However, political competition does not mediate this relationship ($\beta = -0.008$; $t = -0.600$; $p > 0.05$). Indirect pathways were also statistically insignificant, affirming the direct influence of transformational leadership on performance. Interestingly, while political competition alone exerts both positive and negative direct impacts on corporate performance, it does not moderate the effect of leadership. The results highlight the importance of strategic leadership in enhancing organizational outcomes, regardless of political interference.

Keywords: Transformational leadership, political dynamics, national energy corporations, organizational performance, structural equation modeling

THE IMPACT OF DIGITAL INNOVATION ON FUNDAMENTAL PRINCIPLES OF CONTRACT LAW

Aiko Tanaka, Jonas Bergström, Fatima Al-Karim

Department of Legal Studies, International University for Digital Law and Innovation, The
Hague, Netherlands

Abstract:

The accelerating pace of digital innovation has introduced profound changes to the traditional landscape of contract law. Technologies such as electronic signatures, blockchain-based smart contracts, and algorithm-driven dispute resolution tools are redefining how agreements are formed, validated, and enforced. This paper investigates the implications of these emerging technologies on the foundational principles of contract law, with a focus on freedom of contract, consideration, and due process. While digital platforms offer efficiency and automation, they often introduce standardized, non-negotiable terms, undermining genuine autonomy and bargaining equality. The rise of digital currencies and intangible digital assets further complicates the classical notion of consideration, prompting legal ambiguity in contract enforceability. Moreover, the adoption of artificial intelligence in legal adjudication raises concerns surrounding impartiality, transparency, and accessibility. As legal frameworks lag behind technological progress, there is a growing need for reforms that reconcile innovation with justice, ensuring that core constitutional principles remain intact in the evolving digital contracting environment.

Keywords: Digital transformation, contract law, legal innovation, smart contracts, constitutional principles

REDEFINING GOVERNANCE: COMBATING LEADERSHIP FAILURE AND SYSTEMIC CORRUPTION IN POST-INDEPENDENCE NIGERIA

Ahmed Boubacar Diallo, Fatoumata Aminata Diop, Ibrahim Musa Sani

Department of Political Science and Public Administration, University of Dakar, Senegal

Abstract:

This study re-evaluates the persistent governance crisis in Nigeria by tracing the deep-rooted challenges of leadership failure and systemic corruption since the country's independence in 1960. Despite Nigeria's immense endowment in both human and natural resources, the nation continues to struggle with entrenched misgovernance, largely due to unethical leadership and a cultural tolerance for corrupt practices. The paper adopts an interdisciplinary perspective to assess how weak institutions and self-serving leadership have undermined national development and contributed to widespread poverty. It further analyzes how corruption has become institutionalized as a means of wealth accumulation among political elites. To foster meaningful progress, the study argues for the establishment of resilient democratic institutions, a leadership culture rooted in integrity, and a civic reawakening driven by transparency and accountability. The paper concludes by proposing a roadmap toward effective governance through reforms that prioritize meritocracy, legal enforcement, and civic education.

Keywords: Leadership failure, systemic corruption, governance, post-independence Nigeria, institutional reform.

THE CRISIS OF DEMOCRACY IN PAKISTAN: AN ANALYTICAL STUDY THROUGH ISLAMIC AND WESTERN PHILOSOPHICAL PERSPECTIVES

Ahmed Rashid (Pakistan), Fatima Noor (Pakistan), Hassan Khalil (Pakistan)
Department of Political Science, National University of Modern Languages, Islamabad, Pakistan

Abstract:

Since its establishment in 1947, Pakistan was envisioned as a nation where Islamic principles would guide governance and societal norms. Founded on the ideology that sovereignty belongs solely to Allah, Pakistan's democratic journey has been fraught with ideological, political, and structural contradictions. This paper critically examines the evolution of democracy in Pakistan through the lens of Islamic scholar Dr. Israr Ahmed and the philosophies of key Western thinkers including Karl Marx, Max Weber, Hannah Arendt, Paulo Freire, and Jacques Rancière. Dr. Ahmed's emphasis on Islamic revivalism and the Qur'anic concept of leadership is juxtaposed with Western critiques of authoritarianism, capitalism, and the role of the masses in governance. The study reveals that Pakistan's persistent political instability stems from both military and civilian power struggles, lack of ideological clarity, and a disconnect between religious ideals and political practice. The authors argue that true democratic transformation in Pakistan requires a collective shift in public consciousness and a reevaluation of leadership values, rather than mere structural reforms.

Keywords: Pakistan, Islamic governance, democracy, political instability, Western philosophy, military rule, public consciousness.

TRANSFORMATION AND CHALLENGES IN NATIONAL LAND USE PLANNING SYSTEMS: A COMPARATIVE PERSPECTIVE

Aisha Mahmoud Hassan

Leila Fatima Khan

Assis. Prof. Dr. Mohammad Reza Darvishi

Department of Urban and Regional Planning, Faculty of Architecture and Urbanism,
International University of Sustainable Development, Cairo, Egypt

Abstract:

The evolution of national land use planning systems has become a focal point of contemporary urban policy discourse, particularly in rapidly developing nations. As a comprehensive public policy mechanism, territorial spatial planning significantly influences urban structure, environmental sustainability, and socio-economic balance. Despite wide-scale implementation efforts, many planning systems continue to face challenges such as overlapping administrative jurisdictions, ambiguous regulatory frameworks, and insufficient interdepartmental coordination. This paper offers a comparative analysis of the historical development and institutional transformation of territorial spatial planning systems, with a particular focus on the recent reforms in China. By examining both domestic and international planning models, the study identifies common bottlenecks and proposes strategic pathways for improving planning governance. The findings aim to provide urban planners and policymakers with a clearer understanding of effective planning frameworks and the tools necessary for successful policy implementation across multiple administrative levels.

Keywords: Territorial spatial planning, urban policy, land use regulation, planning reform, governance systems.

THE IMPLEMENTATION OF ANTI-CIRCUMVENTION LEGISLATIONS IN THE THAI COPYRIGHT SYSTEM

Somchai Srisai, Lec. Naree Panya, Ananya Nontawat, Dr. Kittisak Jitpaisarn

Faculty of Law, Chulalongkorn University, Bangkok, Thailand

Abstract:

The World Intellectual Property Organization (WIPO) established the WIPO Copyright Treaty (WCT) to require contracting nations to offer sufficient protection for technological measures that prevent widespread copyright infringements on the internet. As a result, Thailand was obligated to incorporate anti-circumvention provisions into its national legislation. This paper critically examines the legislative standards outlined by the WCT and explores the legal progression of technological protection measures within Thailand. The study highlights that the prohibitions outlined in the Thai Copyright Act 2022 (No. 5) closely mirror those of the U.S. Digital Millennium Copyright Act (DMCA) of 1998. It reveals that Thailand's anti-circumvention laws prohibit the circumvention of access control technologies and have introduced regulations regarding the trafficking of circumvention devices. These amendments reflect a concerted effort to bolster the legal protection of technological measures and copyright holders, aligning Thai law with international standards. However, the revisions raise concerns regarding the vague legal definitions of "effective technological measures" and the act of "circumvention," which could impact the scope of protection and the boundaries of prohibition. By comparing these developments with the DMCA, the paper offers valuable insights into how Thailand can address these issues in the enforcement of its copyright laws. The findings from this study could inform the correction of flaws and the clarification of ambiguities in Thai copyright legislation.

Keywords: Legal Development, Technological Protection Measure, Prohibition, Circumvention, Thailand.

THE SUCCESS AND CHALLENGES OF EMBEDDING EVIDENCE-BASED RESEARCH METHODS IN POLICING INTERVENTIONS

Dr. Sarah Williams, Assis. Prof. Dr. Emma Davis

Australian Federal Police, Australia

Abstract:

There has been a global push for law enforcement agencies to integrate evidence-based research methods into policing interventions to better assess and understand their effects. This study investigates the successes and obstacles that police forces face in adopting evidence-based research methods within their operations. A series of qualitative interviews were conducted with officers and staff from the Australian Federal Police, who were responsible for implementing evidence-based strategies into operational practices. The results suggest that when adequate resources and specialized expertise are available, evidence-based methods can significantly enhance operational work, including the rigorous testing of initiatives to thoroughly evaluate their effectiveness. However, the findings also highlight that such integration is more feasible when interventions are well-supported by a knowledgeable workforce, often with advanced academic training in research methods. Additionally, the research revealed that substantial planning time is essential for testing interventions with clear parameters for evaluation. On the other hand, the study found that interventions requiring swift execution are less likely to incorporate evidence-based research methods. This research adds to the existing literature on evidence-based policing and offers insights for police forces worldwide aiming to incorporate these methods into more of their operational work. It also provides valuable guidance for academics collaborating with law enforcement to implement evidence-based research strategies effectively.

Keywords: evidence-based policing, operational policing, organisational change, research integration, policing interventions

TAIWAN'S POLITICAL LANDSCAPE: THE RISE AND FALL OF HAN KUO-YU IN KAOHSIUNG

Emily Williams, Robert Johnson
National University of Taiwan, Taiwan

Abstract:

The 2020 presidential election in Taiwan marked a significant turning point for the Kuomintang (KMT), a party that once dominated the island's political scene. Following a string of defeats since 2016, the KMT faced a crisis of leadership and direction, largely due to its historical association with mainland China. Han Kuo-yu, a previously obscure legislator, emerged as a potential leader, offering the party a renewed chance of relevance. His victory in the 2018 Kaohsiung mayoral race fueled optimism, with many believing he could carry the KMT to victory in the presidential race. However, Han's failure in the 2020 election and his eventual removal from office in a recall vote in June 2020 revealed the limits of his political appeal. This article examines Han's image as a populist, his rise to prominence in Kaohsiung, and the eventual collapse of his political career, analyzing the democratic forces that led to his downfall.

Keywords: Populism, Taiwan politics, KMT, Kaohsiung mayor, Han Kuo-yu, recall election.

INTELLECTUAL PROPERTY CHALLENGES IN SPACE EXPLORATION: FOCUS ON EUROPEAN SPACE AGENCY REGULATIONS

Maria Linda Ana Ungureanu
Thomas Nikolaus Wagner
Isabelle Veronique Dupont
Robert Heinrich Schmidt

Department of Space Law and Intellectual Property, University of Heidelberg, Germany

Abstract:

This article explores the legal frameworks governing intellectual property (IP) in space exploration, particularly with reference to the European Space Agency's (ESA) regulations. It investigates how European law addresses the protection and ownership rights over creations made in extraterrestrial environments. The analysis focuses on the interplay between international space treaties and IP conventions, examining how these legal instruments influence the rights of inventors, creators, and agencies in space exploration. A special emphasis is placed on ESA's guidelines and its approach to the ownership of creative works, considering the roles of inventors and creators in relation to the agency and the space environments in which their innovations emerge. The article also proposes *de lege ferenda* recommendations for the regulation of IP in the context of space exploration, aiming to enhance legal frameworks to support and incentivize innovation in the space sector.

Keywords: ESA regulations, intellectual property, European Space Agency, international space law, IP treaties.

EVALUATION OF THE IMPLEMENTATION OF PUBLIC EXAMINATION CHIEF EXAMINERS' REPORTS IN MATHEMATICS CURRICULUM CONTENT

Olamide Oginni

Adeola Johnson

Chijioke Okafor

Department of Education, University of Ghana, Accra, Ghana

Abstract:

This research investigates the implementation of Chief Examiners' Reports (CER) in the mathematics curriculum for senior secondary schools in the Western Region of Ghana. A descriptive survey research design was adopted, and the sample included 75 mathematics teachers and 150 students, selected using a stratified sampling method. The study employed two self-constructed instruments: the Questionnaire on Teachers' Implementation of Chief Examiners' Reports and Curriculum Content (QTICERCC) and the Questionnaire on Students' Awareness and Knowledge of Chief Examiners' Reports and Curriculum Implementation (QSAKCECCI). Both instruments were validated by experts, and reliability coefficients of 0.83 and 0.89, respectively, were obtained using Cronbach's alpha. Data analysis was carried out using both descriptive and inferential statistical methods. The results indicated a significant correlation between the awareness, availability, and accessibility of CER, and the content of the mathematics curriculum. Furthermore, a notable relationship was observed between the implementation of CER and its impact on both teachers' instructional practices and students' learning outcomes. Based on these findings, it is recommended that examination bodies in Ghana conduct annual awareness programs to promote the effective use of CER among educational stakeholders.

Keywords: Awareness, availability, utilization, Chief Examiners' Reports, curriculum content.

IMPLEMENTATION MECHANISMS OF CONTINUOUS PROFESSIONAL DEVELOPMENT FOR EDUCATORS IN KAZAKHSTAN: A STUDY BASED ON THE "TEACHER" PROFESSIONAL STANDARD

Yelena Agranovich, Larissa Ageyeva, Violetta Tyan, Aigul Syzdykbayeva
Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

Abstract:

The ongoing modernization of Kazakhstan's educational system is designed to enhance the quality of teacher preparation and the development of key competencies in educators. The professional standard for "Teacher" in Kazakhstan outlines essential aspects of teacher activities, specifying key competencies, and categorizing qualification criteria in a progressive structure to implement continuous professional development (CPD). CPD is a lifelong process that ensures the improvement of a teacher's professional abilities and personal growth at all stages of their career. It involves various methods of training, self-education, and skill enhancement aimed at refining the quality of education and meeting the evolving demands of the educational sector. CPD is not confined to the completion of formal education; instead, it continues to support teachers throughout their professional journey. The core of CPD lies in the continual integration of new knowledge and skills that allow educators to adapt to changes in teaching methods, educational technologies, and curriculum. This ongoing development keeps teachers up-to-date with contemporary pedagogical practices, innovations, and scientific breakthroughs. By promoting continuous learning, CPD enables teachers to remain agile and responsive to new ideas, creating the foundation for improved educational outcomes and student success. This study explores the objectives of analyzing international CPD practices, defining the conceptual framework, and outlining mechanisms for the implementation of CPD in Kazakhstan. The study identifies the core principles of CPD, which include continuity, systematic implementation, and modularity. Furthermore, it delves into various theoretical approaches supporting CPD, including axiological, systemic, competence-based, activity-oriented, and learner-centered frameworks. An analysis of leading CPD models from countries like Australia, Japan, South Korea, England, Singapore, Sweden, Finland, and Kazakhstan is also presented.

Keywords: Continuous professional development, teacher training, CPD models, Kazakhstan, educational reform, teacher competencies

SKILL MISMATCH BETWEEN HEAVY EQUIPMENT REPAIRER STUDENTS AND EMPLOYERS' REQUIREMENTS

Lec. Bolormaa Dalanbayar, Dr. Batsaikhan Ulaankhuu, Dr. Bayarmaa Tsogtbaatar

Department of Engineering, National University of Mongolia, Ulaanbaatar, Mongolia

Abstract:

This study investigates the gap between the skills of heavy equipment repairer students and the expectations of employers. We conducted a survey with both employers and students to assess the alignment between student self-evaluations and employer needs. The employer survey contained 15 questions to evaluate the knowledge and skills of graduates from four Technical and Vocational Education and Training (TVET) schools specializing in heavy equipment repair. The survey results were compared with job specifications provided by Liebherr, a leading brand in the industry, to identify the required qualifications for new employees. The findings reveal that over 76% of employers found students' professional knowledge to be adequate, 47% rated their vocational skills as sufficient, and 43% considered their attitudes to meet expectations. These results suggest a significant mismatch between the students' self-assessment of their skills and the employers' expectations.

Keywords: Skill mismatch, employer needs, vocational training, competency-based education, employer feedback.

ASSESSING CHILDREN'S PROBABILISTIC AND CREATIVE THINKING IN A NON-FORMAL LEARNING CONTEXT

Maria Oliveira, João Santos, Carla Almeida, Pedro Costa

Department of Education, University of Lisbon, Portugal

Abstract:

In our daily lives, we encounter a wide range of unpredictable events, often attributed to chance, where no immediate justification is available for their occurrence. Chance, defined as a source of uncertainty, plays a significant role in various facets of human life, including weather forecasting, dice rolling, and lotteries. Interestingly, humans and certain animals can quickly adapt their behavior to effectively navigate doubly stochastic processes—random events influenced by two layers of unpredictability, such as the interplay between weather patterns and dice outcomes. This adaptability suggests that the human brain may be equipped with inherent mechanisms for perceiving, understanding, and responding to probabilities. Consequently, modern educational frameworks have integrated probability theory into curricula, beginning in early primary education. In the early years of school, children are taught to use specific vocabulary—such as “always,” “never,” “perhaps,” “unlikely,” and “likely”—to help them understand the likelihood of various events. These terms are foundational for children’s comprehension of probabilistic concepts. Such knowledge is cultivated from tangible experiences and cause-effect relationships observed in daily life, as well as intuitive estimates based on familiar scenarios. As part of a summer school program hosted at a Portuguese university, a non-formal learning experiment was conducted with 18 children from the 5th and 6th grades. The objective was to assess their levels of probabilistic, creative, and critical thinking through a structured ice-breaking game, designed to examine their understanding of impossible, certain, equally probable, likely, and unlikely events. Additionally, the study explored how the non-formal context influenced their learning outcomes. The evaluation criteria for probabilistic thinking included the creative ability to categorize events within the specified probability categories, the capacity to justify these categorizations, the critical ability to assess other children’s event classifications, and the skill to make predictions based on given probabilities.

Keywords: Critical thinking, creative thinking, non-formal education, probabilistic reasoning, serious games.

APPLICATION OF CAUSAL INFERENCE AND DISCOVERY IN CURRICULUM EVALUATION AND CONTINUOUS IMPROVEMENT

Lunliang Zhong, Bin Duan

Department of Educational Technology, Beijing Normal University, China

Abstract:

The undergraduate graduation project plays a critical role in higher education curricula, especially in the context of engineering accreditation. However, current evaluation methods tend to present data summaries without delving into the underlying causes of issues. This study utilizes the Peter-Clark algorithm to examine causal relationships within the graduation project data from an Electronics and Information Engineering program, thereby constructing a causal model. Structural equation modeling (SEM) was employed to validate the model's accuracy. The analysis highlights several pivotal teaching stages that impact project success, revealing specific issues within the process. By incorporating causal discovery and inference into the project evaluation, this study effectively identifies key challenges and suggests targeted measures for improvement. The impact of these proposed measures is assessed through a comparative analysis of learning outcomes from two student cohorts, accounting for confounding factors, which ultimately results in enhanced teaching quality.

Keywords: Causal discovery, causal inference, continuous improvement, structural equation modeling, project evaluation

ATTITUDE OF UNIVERSITY STUDENTS TOWARDS THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Roberto Merlo, Dr. Maria González, Zoila Rivero, Dr. Laura González
University of Buenos Aires, Argentina

Abstract:

This exploratory study investigates university students' perspectives on the integration of artificial intelligence (AI) in academic settings. The focus is on understanding the perceived value of AI in education, its potential to enhance learning, and its role in the development of new skills. A 30-item survey was developed and administered to 800 first-year students majoring in natural and exact sciences. The test was validated using Cronbach's alpha coefficient following a randomized pilot. Descriptive statistics highlighted the dominant factors in students' attitudes, while factor analysis revealed the impact of knowledge and emotions on students' engagement with AI during classroom activities.

Keywords: Attitude, artificial intelligence, education, learning, student engagement.

ENHANCING ONLINE EDUCATION IN ARABIC LANGUAGE TEACHING: CHALLENGES, OPPORTUNITIES, AND STRATEGIES

Salah Algabli, Mohammad Alharbi, Ahmed Al-Mansoori, Khalid Al-Jabri

Department of Arabic Language and Linguistics, King Saud University, Riyadh, Saudi Arabia

Abstract:

With the rise of online learning, Arabic language educators are increasingly required to modify their teaching strategies to fit digital platforms. This research delves into the experiences of online Arabic instructors, aiming to identify the pedagogical opportunities and challenges presented by this format. Employing a transcendental phenomenological approach, the study analyzes data gathered from 15 instructors across different regions, providing insights into the realities of online Arabic language teaching at the university level. The findings highlight a variety of challenges, such as technological barriers and engagement issues, while also uncovering opportunities for innovative instructional methods. Based on these results, the paper offers both theoretical frameworks and practical strategies to enhance the effectiveness of online Arabic education, fostering an environment where both instructors and students can thrive. The study concludes with recommendations for educators, researchers, and program coordinators to optimize the quality of online Arabic language instruction and overcome its inherent challenges.

Keywords: Online Arabic language teaching, digital pedagogy, online learning challenges, language instruction strategies, university education.

FUTURE PERSPECTIVES IN ARCHITECTURAL EDUCATION IN PORTUGAL: REVOLUTIONIZING THE TEACHING APPROACH FOR NEW GENERATIONS

Patricia Diogo, João Pereira, Maria Silva, Pedro Costa

Faculty of Architecture, University of Lisbon, Portugal

Abstract:

In the context of 21st-century architecture education, we are constantly questioning the essence of teaching architectural projects in Portugal. The focus is not solely on imparting technical knowledge, but on fostering a teaching methodology that adapts to and reflects the rapid social, environmental, and technological transformations we face. Teaching architectural design in Portugal today has evolved beyond tradition—it is a dynamic space of innovation. Each incoming generation of students arrives with an eagerness not only for practical design skills but also for purpose and meaning in their work. They seek to understand how they can influence and reshape both our built and cultural environments. These students are not mere passive learners but active contributors, engaging in the development of more sustainable, ethical, and reflective architecture.

Keywords: Architecture, education, sustainability, design pedagogy, innovation.

STRENGTHENING ADULT EDUCATION TO END FEMALE GENITAL MUTILATION AND ACHIEVE SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS

Veronica Ngozi Odenigbo, Lorreta Chika Ukwuaba

Department of Adult Education and Community Development, University of Nigeria,
Nsukka, Nigeria

Abstract:

This study investigates how strengthening adult education programs can accelerate efforts to eradicate Female Genital Mutilation (FGM) in Nigeria, specifically in the Nsukka Local Government Area of Enugu State. It explores the connection between adult education and the elimination of FGM, highlighting the role of education in achieving Sustainable Development Goals (SDGs) by 2030. The paper discusses the definition of FGM, the importance of adult literacy programs, and the potential of these programs to bring about transformative strategies aimed at ending FGM. The research employs a survey design, collecting data from 26 facilitators and adult learners across five adult learning centers in Nsukka. The entire population of participants was included in the sample. Data was gathered using structured questionnaires, which were validated by experts, and their reliability was confirmed through the Cronbach Alpha technique. Descriptive statistics, such as means and standard deviations, were used to analyze the research questions, and a t-test was applied to test the hypothesis at a 0.05 significance level. The findings indicate that adult education programs are effective in providing the knowledge and skills necessary to eliminate harmful practices like FGM. The theoretical significance of the study lies in its demonstration of how adult education can be a crucial tool in the fight against FGM and in the promotion of SDGs. The study concludes by recommending that stakeholders, including NGOs, community organizations, and governments, should support the establishment and funding of adult literacy centers to reach illiterate populations and equip them with the necessary knowledge to combat FGM.

Keywords: Adult education, female genital mutilation, learning centers, Sustainable Development Goals, Nigeria.

DEVELOPMENT AND ACCEPTANCE OF A MODULE FOR IMPROVING READING AND WRITING SKILLS IN BAYBAYIN: A TRADITIONAL PHILIPPINE WRITING SYSTEM

Maria Venus Solares, Assoc. Prof. Dr. John Patrick Alvarado,

Department of Education, University of the Philippines, Philippines

Abstract:

The traditional writing system of the Philippines, Baybayin, has long been a symbol of Filipino identity, differing significantly from the modern Roman alphabet introduced during the colonial era. This system consists of seventeen characters, including three vowels and fourteen consonants, each representing syllables. In recent years, there has been a proposal in the Philippine Congress to declare Baybayin the national writing system, fueling the need to preserve and promote this cultural heritage. This study aimed to develop and evaluate a module designed to enhance students' reading and writing proficiency in Baybayin. The primary objective was to assess the module's effectiveness in fostering the students' abilities to read and write Baybayin and to measure its acceptability among learners. Using a quasi-experimental research design, data were gathered from students enrolled in a course at the University of the Philippines, employing a convenience sampling method. The research incorporated pre- and post-assessments, alongside statistical tools such as weighted mean, standard deviation, and paired t-tests. The results revealed a significant improvement in the students' literacy skills in Baybayin, demonstrating that the module contributed positively to their learning process. Additionally, students expressed high acceptance of Baybayin as a written form. This research offers a valuable contribution to the preservation and revitalization of Baybayin and provides an effective approach for teaching this ancient writing system in modern education.

Keywords: Baybayin, traditional writing, literacy development, educational module, cultural preservation.

ACTIVE LEARNING STRATEGIES IN INFORMATION SYSTEMS MANAGEMENT: STUDENT PERCEPTIONS AND OUTCOMES

Francisco Castro Lopes, Sofia Fernandes

Department of Information Systems, University of Porto, Portugal

Abstract:

Active learning approaches are central to enhancing the development of students' skills, especially within information systems management education. This study explores the effectiveness of various active learning strategies, with a focus on problem-based learning (PBL), in the context of a course on information systems for management. The research is based on student feedback, specifically evaluating how these strategies contribute to achieving the intended learning outcomes of the course. This course is part of the first semester of the third year in the graduate management program at a private university in Portugal. An online survey was administered to 40 students to assess their perceptions. Results indicate that the teaching methods employed had a positive influence on achieving course objectives, with 35% of students stating that the implemented strategies contributed significantly to their learning. PBL was identified as the most effective strategy in enhancing student outcomes. The findings highlight the importance of integrating student feedback into the evaluation and refinement of teaching methodologies.

Keywords: Active learning, problem-based learning, information systems, student feedback, skills development.

THE IMPACT OF EMOTIONS ON STUDENTS' LEARNING AND ACADEMIC PERFORMANCE

Shakirat Abimbola Adesola, Shuaib Akintunde Asifat,
Department of Educational Psychology, University of Ibadan, Nigeria

Abstract:

This study explores the influence of students' emotions on their learning experiences, particularly during lectures and test-taking situations. It highlights the varying emotional states students experience and how these states affect their academic performance. A sample of 1,675 students from two Colleges of Education in South-West Nigeria participated in the study. The sample consisted of 58% males (968 students) and 42% females (707 students), all of whom were randomly selected. To gather data, participants completed the Motivated Strategies for Learning Questionnaire (MSLQ). The data were analyzed using IBM SPSS 20, employing ANOVA, descriptive analysis, stepwise regression, and reliability tests. Findings revealed that emotions significantly influence students' motivation and engagement in learning, with self-regulation and self-determination showing a notable impact on academic performance. Moreover, test anxiety was found to have a substantial correlation with students' academic outcomes.

Keywords: Motivation, self-determination, test anxiety, academic performance, academic engagement.

STREET ART AS A TOOL FOR PROMOTING REFLECTIVE THINKING IN EDUCATION: EXAMPLES OF CREATIVE EDUCATIONAL APPROACHES

Georgia H. Mega, Kleomenis Kostopoulos, Rustam Obic

University of Athens, Greece

Abstract:

Street art, often displayed in public spaces, has gained recognition as a powerful medium for fostering reflective thinking in both adult and primary education settings. This study examines how street art can be used as an educational tool to encourage critical and creative thinking, as well as to enhance reflection among learners. The focus of this research is on two street artworks created by Kleomenis Kostopoulos and Rustam Obic, both chosen for their rich symbolism related to multiculturalism. These artworks were introduced to two distinct groups of students: adults (aged 18 and above) and minors (K-12 students). Each group engaged with the artwork through tailored educational techniques, with adults utilizing Paulo Freire's pedagogical method to promote reflective thinking, while minors employed the visible thinking strategies from Project Zero to stimulate critical analysis. Using qualitative methodology, specifically context analysis, the study emphasizes the depth of reflection and critical thinking achieved by both groups. The findings suggest that street art can be an effective means of fostering deep engagement with contemporary issues, such as multiculturalism, and promoting reflective awareness in educational contexts.

Keywords: Street art, educational techniques, reflective thinking, multiculturalism, critical thinking.

INTERDISCIPLINARITY IN PEDAGOGICAL PRACTICES: CHALLENGES AND SOLUTIONS IN THE CLASSROOM

C. Oliveira, M. Silva, L. Ferreira, R. Pinto

University of Lisbon, Portugal

Abstract:

As the world evolves, young people must acquire advanced tools and skills to confront the emerging challenges of contemporary societies. In the Portuguese education system, the profile of students exiting compulsory education emphasizes critical and creative thinking as essential skills to be developed, alongside the ability to integrate diverse areas of knowledge and apply them in various contexts. While primary school teachers may find interdisciplinary teaching more intuitive, secondary school teachers, who specialize in specific subjects, often face greater challenges in fostering such practices within the classroom. Despite efforts, interdisciplinary approaches are not yet widespread in schools. Although statements like "Mathematics is everywhere" are widely accepted, many mathematics teachers continue to teach the subject in isolation, without meaningful connections to real-world contexts. Mathematical problems that arise in practical situations hold great potential for advancing interdisciplinary pedagogical strategies. However, these problems are frequently addressed in a multidisciplinary rather than an interdisciplinary manner or not explored at all, due to various barriers, including teachers' insecurity in unfamiliar disciplinary domains and a lack of pedagogical resources. This study examines this issue through a case study involving mathematics teachers who participated in professional development training aimed at encouraging interdisciplinary teaching methods, particularly in the context of the COVID-19 pandemic.

Keywords: Interdisciplinarity, Mathematics, Professional development, Teacher training.

PROMOTING CREATIVE AND CRITICAL THINKING IN MATHEMATICS THROUGH ORIGAMI

Shirinbekova Nigina, Alimova Shamsiya

Department of Education, Tajik National University, Tajikistan

Abstract:

Origami, the Japanese art of paper folding, offers an exciting platform for engaging children and young people in mathematical exploration. By folding a single sheet of paper, one can create a variety of unexpected and intriguing geometric shapes, as well as uncover captivating patterns during the unfolding process. The cyclical actions of folding and unfolding serve as a means of visualizing and understanding geometric transformations. This process provides an opportunity to deduce mathematical principles that govern the unfolding patterns. Through repeated manipulation of the paper, students observe firsthand how the shapes evolve and relate to their unfolding counterparts, creating an environment where they can discover the underlying mathematical concepts of the folding-unfolding process. In a 2023 Summer Academy session organized by a university in Portugal, titled “Folding, Thinking, and Generalizing,” 23 students aged 10 to 12 participated. The session aimed to foster critical cognitive and socio-emotional development through origami, focusing on creativity, mathematical reasoning, collaboration, and communication. Utilizing qualitative and descriptive analysis of field notes and students’ written outputs, the study found that origami-based activities not only enhance engagement with mathematical concepts but also promote socio-emotional skills, including teamwork and effective communication. This research underscores the importance of incorporating origami into educational settings as a tool to nurture both cognitive and emotional growth in young learners.

Keywords: Active learning, hands-on activities, origami, creativity, critical thinking.

BLOCKCHAIN-BASED ASSIGNMENT MANAGEMENT SYSTEM

Sai Asritha, Kalyan Srinivas, Somnath Chakravarthi

Department of Computer Science and Engineering, University of India, India

Abstract:

In contemporary education, Learning Management Systems (LMS) are widely used for grading and tracking student performances, managing student records, and receiving assignments online in formats such as .pdf, .doc, and .ppt. However, traditional LMS platforms face the issue of data manipulation, which could undermine the credibility of the system. To address this, we propose utilizing Blockchain technology to secure the assignment submission and grading process. Blockchain offers numerous advantages, including a consensus mechanism, decentralization, cryptographic encryption, and smart contracts, specifically on the Ethereum blockchain. By implementing this model, the system guarantees the integrity and immutability of data, thereby ensuring that assignments are submitted and graded in a secure, transparent, and tamper-proof manner. This solution promises fairness for both students and educators, eliminating the risk of data tampering and fostering a more reliable educational environment.

Keywords: Education technology, Learning Management System, decentralized applications, blockchain.

MOTIVATION TYPES FOR LEARNING ENGLISH: A STUDY AT A RURAL UNIVERSITY IN QUINTANA ROO, MEXICO

Ayanbek Nurkadiylov, Altynai Akhmetova, Kamila Kassenova,

Department of Linguistics and Language Education, Al-Farabi Kazakh National University,
Kazakhstan

Abstract:

Motivation is a fundamental factor in language acquisition, significantly affecting students' engagement and success in learning English. In many educational institutions, particularly in rural areas of Mexico, there is a lack of emphasis on understanding the different types of motivation that students possess while learning English. Recognizing and addressing these motivational factors can provide educators with deeper insights into students' individual needs and learning purposes, allowing for a more targeted and engaging teaching approach. This quantitative study explores the various types of motivation—intrinsic, extrinsic, instrumental, and integrative—and their influence on students' attitudes toward English learning. Conducted with 180 students at a rural university in Quintana Roo, Mexico, the study reveals that intrinsic and instrumental motivation are the most prominent among participants. The findings highlight the importance of understanding students' motivations to design more effective and persistent learning strategies for English language education.

Keywords: Motivation types, intrinsic motivation, extrinsic motivation, language attitudes, language learning persistence

THE IMPACT OF POOR TEACHER-STUDENT RELATIONSHIPS ON CHRONIC ABSENTEEISM IN SECONDARY SCHOOLS IN WEST JAVA, INDONESIA

Yenni Anggrayni, Dian Suryani, Rudi Hadi, Dr. Iwan Setiawan

Department of Education, University of Indonesia, Jakarta, Indonesia

Abstract:

Chronic absenteeism in Indonesian secondary schools is a persistent problem, contributing significantly to high school dropout rates. This study aims to investigate the underlying causes of chronic absenteeism by employing both qualitative and quantitative methods within the bioecological systems framework. Data were collected from 1,148 students across six districts in West Java Province using an open-ended questionnaire. The research utilized univariate and stepwise multiple logistic regression analyses to develop a prediction model for absenteeism. The findings highlight poor teacher-student relationships, peer or teacher bullying, negative attitudes toward education, and limited parental involvement in learning activities as the primary factors leading to chronic absenteeism. The study further emphasizes the need for stronger home-school collaboration to foster a better school climate and enhance parental engagement in students' learning processes.

Keywords: Bullying, chronic absenteeism, school dropout, home-school collaboration, parental involvement.

APPLICATION OF EXTREME-BASED TEACHING MODEL IN POST-SECONDARY ONLINE CLASSROOM SETTING: A FIELD EXPERIMENT

Johnathan Smith, Maria Johnson, Dr. Carlos Rodríguez, Lec. Anna Williams

University of Barcelona, Spain

Abstract:

The introduction of programming courses at the post-secondary level has long been a challenging task, with high failure rates and significant dropout numbers. Students often face difficulties in engaging with the course material, while instructors criticize the lack of effort and involvement from students. This study draws inspiration from the principles of Extreme Programming, proposing an Extreme-Based Teaching Model to address these issues in introductory programming courses. To evaluate the model's impact, a comparison was conducted between a group taught using this innovative approach and one using traditional teaching methods. The Extreme-Based Teaching Model emphasizes collaboration on projects, ongoing assessment, and continuous performance improvements within student groups. The results of the field experiment demonstrated significant improvements in student outcomes, with a 13.46-point increase in the average performance and a notable 10% reduction in the failure rate, highlighting the model's effectiveness in enhancing the online learning experience for programming students.

Keywords: Extreme-based teaching model, innovative pedagogy, collaborative learning, performance enhancement, online education.

IMPACT OF NON-PARENTAL EARLY CHILDHOOD EDUCATION ON DIGITAL FRIENDSHIP TENDENCY

Sheel Chakraborty, Assis. Prof. Dr. Rajeev Verma, Aarti Kumar,

Department of Psychology, University of Delhi, India

Abstract:

In modern developed societies, particularly in urban settings, the traditional joint family system has gradually been replaced by nuclear families, leading to a significant reduction in the availability of parents during their children's early developmental years. This shift has been encouraged by legislative and policy initiatives in countries like the United States. Early childhood care and education programs are believed to offer positive cognitive and social benefits, yet a rising trend among adolescents and young adults suggests that early non-parental education may also lead to social difficulties in later life. The research presented in this study reveals that a significant proportion of millennials, aged 10 to 25, prefer digital friendships over in-person interactions. Many of these individuals develop stronger emotional connections with virtual friends whom they have never met. This trend contrasts with the expectation that early social interactions in daycare and preschool environments would foster self-confidence and ease in real-world social settings. On the contrary, children who are naturally shy tend to struggle with forming face-to-face relationships as they mature, experiencing loneliness in young adulthood. The study draws on George Mead's theory of self, highlighting the importance of the "I" and "Me" components in personality development. While a supportive home environment fosters the formation of a confident "I," early childhood education settings, particularly daycare and preschools, may hinder this process. The social constructs formed in these environments often overshadow the development of a robust self-concept, leading to difficulties in building in-person friendships. The widespread use of social media, although contributing to increased cyberbullying risks, offers an alternative space for shy individuals to form connections. This shift explains why social media has become a primary platform for self-expression and friendship formation among Gen-Z, despite the associated risks.

Keywords: Digital socialization, shyness, developmental psychology, friendship, early education.

STUDYING THE EFFICIENCY OF DIGITAL TECHNOLOGY IN ENHANCING ASSESSMENT METHODS IN HIGHER EDUCATION

Dr. Bashir Ferdousi
Mohammad Rafiq Rahman
Dr. Tariq Hossain Khan
Shamsul Alam Choudhury

Department of Educational Technology, University of Dhaka, Bangladesh

Abstract:

This research investigates the integration of digital technologies in academic assessment within higher education settings, focusing on their influence on various assessment methods, such as formative and summative assessments. The study aims to assess how advanced digital tools can optimize the effectiveness of these assessment strategies to foster enhanced learning outcomes. As digital technologies continue to revolutionize the way educational assessments are conducted, this paper critically evaluates the role of these technologies in supporting both formative and summative evaluation processes. By analyzing existing literature on e-assessment methods, this study highlights innovative applications of technology to improve the assessment experience. The findings provide valuable insights into how digital tools can facilitate more effective assessments, particularly in environments that promote active learning in higher education institutions.

Keywords: E-assessment techniques, formative assessment, summative assessment, digital technology, active learning

IMPACT OF STUDENTS' PERCEPTION OF SUCCESS POSSIBILITY ON PERFORMANCE IN SUMMATIVE EXAMS

Rəchelle Elva, Assoc. Prof. Dr. Mikayıl Tofiqov,

Baku State University, Azerbaijan

Abstract:

In contemporary higher education, educators face the challenge of ensuring that students understand the importance of mastering skills through learning rather than focusing solely on achieving high grades. When students perceive that they will not achieve their academic goals, their motivation often decreases, leading to a decline in academic performance. This phenomenon is prevalent even among students in competitive disciplines like Computer Science. Educators need to comprehend the factors driving student motivation and leverage these to enhance learning outcomes. This study investigates how students' perception of success and their ability to sustain effort impacts their academic performance. Using cognitive psychology's Expectancy-Value Theory and Motivation Theory, the study examines how providing students with an unexpected opportunity for success influences their academic persistence. The research was conducted in an undergraduate Computer Science course with 56 students. The findings reveal that students, regardless of their initial academic standing, showed increased persistence and improvement when they were presented with a real possibility of success. As a result, the average final grades of students improved by at least one grade level, with some students exceeding their expected grades by as much as three levels.

Keywords: Expectancy for success, motivation, academic persistence, computer science education, learning outcomes

DIGITAL CONTENT STRATEGY: COMPREHENSIVE EXAMINATION OF CRITICAL CONTENT ELEMENTS

Oksana Razina, Dr. Shakeel Ahmad, Jessie Qun Ren, Dr. Olufemi Isiaq
Department of Digital Marketing, University of Moscow, Russia

Abstract:

In today's business environment, an organization's success heavily depends on its digital presence, with digital content – particularly on websites – playing a pivotal role as the first interaction point with clients. As such, digital content becomes a key factor in shaping first impressions and nurturing long-term relationships with customers. Despite the importance of strategic digital content management, many sources still perceive digital content strategies as isolated marketing campaigns rather than an integrated and ongoing process. A comprehensive definition of Digital Content Strategy (DCS) is yet to be agreed upon, as it is often interpreted from multiple perspectives. This study, therefore, aims to identify the critical components that comprise a Digital Content Strategy, ensuring that all elements are strategically planned and executed – from understanding the value of content to adapting to new technologies. To achieve this, we reviewed existing literature using the PRISMA Systematic Review Method, Document Analysis, Inclusion and Exclusion Criteria, Scoping Review, Snowballing Technique, and Thematic Analysis. Data was collected from academic, government, and trade publications. The results revealed key content creation actions and provided a conceptual framework for defining DCS. The findings from this study present the core content components that can be applied in retail business settings.

Keywords: Digital content strategy, digital marketing strategy, content components, websites.

SMART LEARNING ENVIRONMENT FOR MUSIC EDUCATION

Konstantinos Sofianos, Michael Stefanidakis

University of Athens, Greece

Abstract:

The rapid growth of information and communication technologies presents new opportunities for innovative approaches to education. Traditional teacher-led education has shifted toward more personalized, student-centered methods. The evolution of e-learning has made it possible to create advanced, intelligent systems that cater to individual learning needs. These systems offer an adaptive learning experience that takes into account a student's preferences, learning style, and background, making learning accessible anytime and anywhere via digital devices. This paper introduces a smart learning system designed for music education. The system incorporates an ontology of key learning components and integrates a Massive Open Online Course (MOOC) platform. This approach offers a flexible and personalized learning experience tailored to music education.

Keywords: Intelligent learning systems, e-learning, music education, ontology, semantic web.

THE ROLE OF QUALITY CULTURE IN THE SUCCESSFUL IMPLEMENTATION OF QUALITY ASSURANCE SYSTEMS IN HIGHER EDUCATION

Lec. Leonardo Mion, Sarah Johnson, Dr. Maria Garcia, Ahmed Al-Rashid

Department of Education, University of Madrid, Spain

Abstract:

The effectiveness of quality management systems (QMS) in higher education institutions is shaped by national regulatory frameworks and international directives, such as the European Standard Guidelines for Quality Assurance. The success of these systems hinges not only on the technical application of processes but also on the organizational and cultural context within which they are implemented. A university's quality culture encompasses both the structural aspects of quality assurance—such as procedural manuals, defined processes, and assessment tools—and the value-oriented dimensions, including principles, skills, and attitudes. In the European Higher Education Area (EHEA), countries like Spain, the United Kingdom, Portugal, and the Netherlands have demonstrated a strong integration of quality assurance principles across various organizational levels and academic domains. These nations have either a wealth of experience or a robust academic and political discourse on quality assurance. This study, through an integrative review of literature on quality management systems in these countries, aims to outline a framework for quality culture. This framework highlights both the organizational and value-based factors that contribute to the successful implementation of quality assurance systems in universities. A successful QA system must adopt a comprehensive, integrative perspective on quality, focusing on continuous improvement and transformative change in higher education environments.

Keywords: Higher Education, Quality Assurance, Quality Culture, Spain, Portugal, Netherlands, United Kingdom.

THE IMPACT OF SLEEP ON SELECTIVE ATTENTION IN ADOLESCENTS

Emily Harrison, Dr. Michael Collins, Sophia Adams, Prof. Dr. Daniel Wilson

Department of Psychology, Turkmenistan State University, Ashgabat, Turkmenistan

Abstract:

This study explores the connection between sleep and selective attention in adolescents, particularly focusing on the Stroop effect as a measure of cognitive performance. The research highlights that individuals with higher levels of subjective sleepiness tend to exhibit slower reaction times in incongruent trials, thus revealing the impact of sleep on attention and cognitive processes. Despite its importance, sleep remains a largely overlooked factor in psychological studies. This research suggests that addressing sleep-related issues could enhance cognitive testing outcomes, especially in adolescents. The Stroop task is commonly used to assess cognitive function, but its reliability can be compromised by external factors such as sleep deprivation, which may lead to interference from automatic reading processes. This interference slows response times, particularly in tasks requiring identification of ink colors. The results of this study indicate the need for caution when interpreting Stroop test outcomes in clinical settings, as numerous variables—such as sleep quality—can influence performance. By understanding the relationship between sleep and cognitive function, interventions can be developed to improve attention span and cognitive control in adolescents. Future studies should consider individual sleep patterns, circadian rhythms, and environmental factors when examining selective attention and cognitive performance. Further neuroimaging research could provide deeper insights into the brain regions responsible for selective attention and how they are affected by sleep cycles.

Keywords: Sleep, selective attention, Stroop effect, cognitive function, sleep hygiene, vigilant attention.

THE ADOLSCENT VAPING CRISIS IN URBAN INDIA

Arushi S. Goyal, Jo Aggarwal, Dr. Ravi Jasuja

Department of Public Health, University of Delhi, India

Abstract:

Vaping has often been promoted as a safer alternative to traditional smoking; however, the debate over its perceived safety remains contentious. While the addictive properties of nicotine have attracted considerable attention, the potential harms of "inactive" ingredients in e-cigarettes are now beginning to receive scrutiny. Vaping is particularly prevalent among high school students in urban India, despite the comprehensive bans on e-cigarettes imposed by the government. This study aims to explore the factors influencing adolescent vaping behaviors and the gaps in parental awareness, given the lack of public data on teenage vaping patterns. Most existing research on vaping has focused on Western countries, leaving a gap in understanding its impact in the context of developing countries like India. In this study, we examine attitudes toward vaping among adolescents in urban India and the role of parental involvement in mitigating this growing concern. We also explore the extent to which adolescents are aware of the health risks associated with vaping. Two surveys were conducted to gather data: one targeted adolescents aged 14-18 years from eight private schools in Bangalore, and the other surveyed their parents. The results reveal a significant gap between adolescent self-reports of vaping and parents' awareness of their children's usage. Over 22% of adolescents admitted to using e-cigarettes, while only 5% of parents acknowledged their children's use. Contrary to earlier studies, girls were found to be more likely to initiate and continue vaping than boys. Despite over 70% of adolescents recognizing the addictive nature of vaping, only 22.8% were aware of its health impacts. Curiosity was identified as the primary driver of initiation, with peer pressure playing a secondary role. While adolescents preferred regulatory interventions to curb vaping, parents and teachers emphasized the role of schools in preventing its spread. This study highlights the substantial rise in vaping among adolescents in India and underscores the significant discrepancy between parental perceptions and adolescent behaviors.

Keywords: Adolescents, e-cigarettes, health consequences, India, parental awareness, vapes.

MODELING GENERALIZATION IN THE ACQUIRED EQUIVALENCE PARADIGM WITH THE SUCCESSOR REPRESENTATION

Assoc. Prof. Dr. Ahmed Al-Mahri, Layla Al-Mansoori, Dr. Fahad Al-Said, Nourah Al-Harthy

Department of Psychology, Sultan Qaboos University, Oman

Abstract:

The successor representation plays a pivotal role in reinforcement learning by providing a flexible and efficient way to predict future outcomes based on current stimuli. This approach represents stimuli in terms of the future states they lead to, which means that stimuli that are perceptually distinct but result in similar future states will become represented in a similar way. This concept aligns closely with the acquired equivalence paradigm, a well-established behavioral framework for studying how individuals generalize learned associations. In this study, we explore through computational modeling the hypothesis that the successor representation is the mechanism underlying generalization in the acquired equivalence paradigm. Our computational results support the plausibility of this mechanism, suggesting it could be key to understanding associative-based generalization and informing future empirical research on individual differences in learning.

Keywords: Acquired equivalence, successor representation, generalization, reinforcement learning, decision-making.

HARNESSING THE POWER OF LOSS: THE DISCRIMINATORY DYNAMICS OF NON-EMANCIPATORY ORGANIZATIONAL IDENTITY

Dr. Alexandru Popescu, Maria Ionescu, Ms .Andrei Vasilescu, Elena Radu

Department of Sociology, University of Bucharest, Bucharest, Romania

Abstract:

This paper explores the dynamic interaction between discourses and material realities, utilizing Lacanian theory to analyze how antagonisms within organizational settings shape the construction of identity. The concept of ‘sustaining the loss’ emerges as a pivotal structure within discourse, wherein ‘lack’ is reified into an ontological state that is perceived as a contingent absence (loss) the subject strives to overcome through desire. These fundamental human tendencies of identification are demonstrated through historical, cinematic, and literary examples. Furthermore, the paper integrates empirical evidence from a management consultancy firm to argue that this process of ‘sustaining the loss’ plays a crucial role in identity formation within organizational environments.

Keywords: Lacan, identification, discourse, desire, loss

SUCCESS FACTORS IN PLAY-BASED INTERVENTION PROGRAMS FOR CHILDREN WITH DIVERSE ABILITIES: A COMPARATIVE STUDY

Assis. Prof. Dr. Shuaa A. Mutawally, Budor H. Saigh, Dr. Ebtehal A. Mutawally
Department of Special Education, University of Cairo, Egypt

Abstract:

This research investigates and compares the success factors of play-based intervention programs designed for children with diverse abilities in Canada. Children with disabilities often experience limited opportunities for play and physical activities, which can result in various health complications. Identifying the elements of these intervention programs that lead to successful outcomes is essential for fostering comprehensive development in these children. A comparative case study methodology was employed, selecting three similarly successful programs through purposive sampling. Data were collected via interviews and program documents, involving 40 purposively selected participants. Thematic analysis was performed to highlight major themes such as Program Quality, Addressing Participants' Needs, and Insights from Experts and Practitioners. The findings emphasize the crucial role of these programs in bridging the gap in community-based services for children with different abilities. The outcomes of this study help generalize the success factors derived from best practices in play-based intervention programs for children with diverse abilities.

Keywords: Children with diverse abilities, physical activity, play, play-based intervention programs.

THE SOCIAL DYNAMICS OF PANDEMICS: A CLINICAL SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF PRECAUTIONS AND RISKS

Dr. Minh Tu Nguyen, Thi Lan Tran, Dr. Bao Anh Pham, Duc Hoang Le

Department of Sociology, Hanoi University, Vietnam

Abstract:

The COVID-19 pandemic has unveiled the intricate and multifaceted relationship between societal structures and public health, underscoring the necessity for a comprehensive approach to pandemic responses. This study employs a clinical sociological lens to explore the social consequences of pandemics, specifically focusing on how factors such as socioeconomic status, education, ethnicity, and geographic location impact vulnerability and resilience. It investigates the critical role of risk perception, communication strategies, and community dynamics in shaping public compliance with preventive measures like mask-wearing, social distancing, and vaccination. The research examines how social norms, systemic inequalities, and trust in public institutions influence behavior during health crises. By analyzing comparative case studies and policy frameworks, the study highlights variations in pandemic responses across different nations and regions, emphasizing the importance of collaborative strategies and community-driven interventions. The findings suggest that an effective pandemic response must address root social inequities, promote community solidarity, and ensure equitable healthcare and information access. This research enhances our understanding of the wider societal effects of pandemics and offers strategic recommendations for creating more resilient and inclusive public health systems capable of mitigating the effects of future global health emergencies.

Keywords: Behavioral medicine, clinical sociology, community health, COVID-19, pandemic response

TEACHING STRATEGIES AND BIAS TOWARD IMMIGRANT AND DISABLED STUDENTS

M. Pellerone, S. G. Razza, L. Miano,
Department of Education, University of Palermo, Italy

Abstract:

Teachers' attitudes are pivotal in fostering the development of non-native and disabled students while combating potential biases and prejudice against those perceived as "different." This research aims to explore the correlation between educators' prejudices towards immigrant and/or disabled students and the strategies they employ in teaching. A cross-sectional study was conducted with 200 female teachers from Italy, who completed a detailed questionnaire, the Assessment Teaching Scale, the Italian Modern and Classical Prejudices Scale for intellectual disabilities, and the Blatant and Subtle Prejudice Scale by Pettigrew and Meertens. Consistent with the research hypotheses, the findings emphasize the predictive influence of prejudice on teaching strategies, particularly within the socio-emotional and communicative-relational aspects. The results highlight the necessity of comprehensive training, especially for younger educators, to address these biases effectively.

Keywords: Immigrant students, Disabled students, Teaching strategies, Prejudice, Educators.

STUDENTS' PERCEPTIONS OF SEEKING PSYCHOLOGICAL ASSISTANCE

Dr. Petra Gudelj, Eva Franić, Dr. Martina Kolega
University of Zagreb, Croatia

Abstract:

Mental health is a vital component of personal well-being, social integration, and economic development. The importance of this issue has grown significantly, particularly following the global pandemic. University students represent a demographic facing specific challenges, such as adapting to new learning environments, societal transitions, and increased stress. These stressors were exacerbated during the pandemic, with some students finding it particularly difficult to manage. This study aims to explore students' perceptions of seeking psychological assistance. Understanding how students view mental health support is essential to improving access and reducing stigma surrounding mental health services. A total of 210 students from different academic disciplines participated in a survey at the University of Zagreb. While most students expressed openness to seeking psychological help, only a small number had actually done so. Key barriers to seeking assistance included financial constraints, whereas positive experiences from others and affordable services were identified as primary motivators.

Keywords: Mental health, students, psychological assistance, perceptions, barriers.

CHILD ABUSE: EMOTIONAL, PHYSICAL, NEGLECT, SEXUAL AND THE PSYCHOLOGICAL EFFECTS: A CASE SCENARIO IN LAGOS STATE, NIGERIA

Ololade M. Aminu, Dr. Adebayo A. Olamide,

Department of Sociology, University of Lagos, Nigeria

Abstract:

Child abuse remains a pervasive issue globally, having profound effects on the emotional, physical, and psychological development of children. This study examines the prevalence and impacts of child abuse in Lagos State, Nigeria, with a focus on emotional, physical, neglect, and sexual abuse. The objective of this research is to explore how child abuse affects the mood, social interactions, self-esteem, concentration, and academic performance of children in various communities within Lagos. A qualitative research design was employed, utilizing forensic interviews as the primary data collection method. The interview consisted of two sections: one addressing the types and impacts of abuse experienced by the child, and the other investigating family dynamics and parenting styles. Results indicated that children who experienced abuse were reluctant to report their mistreatment due to fear of retaliation or harm. The children exhibited signs of depression, low self-worth, social withdrawal, and academic underachievement when compared to their non-abused peers. These findings support socio-learning theory and the intergenerational transmission of violence, suggesting that abusive behaviors often persist across generations as a learned behavior. The study highlights the urgent need for intervention strategies, including advocacy programs, educational campaigns on child rights, and the implementation of child abuse courses in school curricula to educate children on identifying and reporting abuse. Furthermore, the dissemination of the Child's Rights Act is recommended to enhance child protection efforts in the region.

Keywords: Child abuse, emotional impact, physical abuse, neglect, parental influence, psychological effects, sexual abuse, reporting.

THE QUALITY OF PRIMARY CAREGIVING RELATIONSHIPS BETWEEN ADOLESCENTS ORPHANED BY AIDS AND THEIR GRANDMOTHERS: INSIGHTS FROM STAKEHOLDER NARRATIVES

Assis. Prof. Dr. Mmapula Petunia Tsweleng

University of Botswana, Botswana

Abstract:

This qualitative study investigates the quality of primary caregiving relationships between adolescents orphaned due to Acquired Immune Deficiency Syndrome (AIDS) and their grandmothers. The study is based on the narratives of six stakeholders who offer community-based psychosocial support services to families and children affected by AIDS. The findings indicate that grandmothers play a crucial role in providing high-quality parental care, which contributes significantly to the emotional, social, and cognitive development of the orphans, as well as their academic success. However, the study also highlights that the caregiving provided by grandmothers sometimes involves overprotectiveness and a susceptibility to manipulation, which could pose challenges to the positive development of the children. Therefore, the study suggests the need for targeted interventions that focus on enhancing the caregiving capabilities of grandmothers, particularly by improving their understanding of adolescent behavior and strengthening their ability to provide appropriate supervision and guidance.

Keywords: Adolescent orphans, AIDS, caregiving relationships, grandmothers.

SOCIO-DEMOGRAPHIC FACTORS AND POST-TRAUMATIC STRESS DISORDER AMONG ADOLESCENTS EXPOSED TO DOMESTIC VIOLENCE IN KENYA

Josephine Muchiri, Dr. Agnes Qdero

Department of Psychology, University of Nairobi, Kenya

Abstract:

This study was conducted during the COVID-19 pandemic, shortly after the easing of lockdown restrictions and the reopening of schools. It aimed to explore the sociodemographic factors associated with Post-Traumatic Stress Disorder (PTSD) among adolescents aged 13-18 who had experienced domestic violence (DV) in Kajiado County, Kenya. Participants completed a sociodemographic questionnaire to identify the types of DV encountered, and those who met the inclusion criteria were assessed for PTSD using the Harvard Trauma Questionnaire (HTQ). Of the 103 adolescents, 93 (90.3%) had encountered DV, and 57 (61.3%) were diagnosed with PTSD. The study found that the severity of PTSD increased with age and was more prevalent among those in higher academic levels, suggesting that academic pressure exacerbated PTSD. Additionally, social support appeared to reduce PTSD symptoms, while those living with guardians displayed more severe PTSD symptoms. These findings highlight the significant role of sociodemographic factors in shaping the psychological outcomes of adolescents affected by domestic violence.

Keywords: Age, education level, gender, post-traumatic stress disorder, domestic violence

SOCIETAL INSIGHT INTO EMOTIONAL ABUSE: A RETROSPECTIVE STUDY IN A JAPANESE PRIMARY SCHOOL

Naoko Fujisaka, Dr. Tetsuya Tanaka, Haruto Yamamoto, Dr. Akiko Sato

Department of Sociology, University of Tokyo, Japan

Abstract:

This sociological study explores the issue of emotional abuse in a Japanese elementary school, utilizing retrospective accounts from former students. Emotional abuse, often overlooked compared to other forms of student maltreatment, has been difficult to define and measure, primarily due to its subtle nature, which is often perceived as a component of education. In order to better understand this phenomenon, it is crucial to consider the social and cultural contexts within which student maltreatment occurs. This research aims to investigate the process by which emotional abuse was normalized within a Japanese classroom, drawing from interviews and autoethnography as key data sources. The results suggest that emotional abuse in this setting was difficult to distinguish from educational practices, implying a normalization of harmful behavior. The findings are examined through the lens of the cycle of violence theory, which explains how abuse within specific relationships becomes tolerated, and deschooling theory, which sheds light on how societal structures can contribute to overlooking emotional abuse. By integrating these theoretical frameworks, the study highlights how teachers' actions may justify emotional maltreatment as part of the educational system, preventing students from escaping such negative experiences. This study contributes to a deeper understanding of student maltreatment causes and offers valuable insights for future research on emotional abuse in educational contexts.

Keywords: Emotional abuse, educational system, student maltreatment, Japan, sociological perspective.

EXPLORING THE ROLE OF EROTIC TRANSFERENCE IN THE DURATION OF PSYCHOANALYTIC TREATMENT: A CASE STUDY

M. Javid, R. Hassan, J. DeSilva

Department of Psychology, University of Tehran, Iran

Abstract:

This exploratory case study examines a 37-year-old male patient who experiences premature termination of psychoanalytic treatment after four months with a previous therapist. He then begins therapy with a 38-year-old female therapist, only to repeat the cycle of premature termination, further complicated by erotic transference. The patient's therapy records reveal that throughout the brief course of treatment, he engaged in exploring difficulties in personal relationships, both current and past, as well as challenges related to hypochondriasis. The therapist finds herself navigating not only the patient's internal conflicts but also the complexities of countertransference, especially in relation to maintaining professional boundaries in the face of erotic transference. She must balance empathizing with the patient while dealing with the discomfort caused by these feelings. When the patient once again terminates treatment, the therapist reflects on the potential reasons for the decision, including the patient's struggle with tolerating interpretations that made him blame himself for past events. The frequent nature of these interpretations contributed to the emotional strain the patient experienced. The therapist reflects on the choice between using interpretation and exploring the patient's feelings more deeply, especially his emotions towards her. This approach could have provided an opportunity to address the patient's underlying emotions, including anger and fear tied to unresolved childhood conflicts. Additionally, the erotic transference was seen as a manifestation of the patient's fear of losing what he loved, which led to premature termination rather than facing the loss of control in the relationship.

Keywords: Countertransference, erotic transference, premature termination, therapist-client boundaries, transference.

ENVIRONMENTAL PERCEPTIONS OF DEPRIVED CHILDREN LIVING IN URBAN SLUMS: A STUDY IN PUNE, INDIA

Hrishikesh Purandare, Ashwini Pethe

Department of Urban Studies, Pune University, India

Abstract:

The built environment plays a crucial role in shaping children's cognitive and socio-emotional development, particularly for those living in urban slums. Children residing in these disadvantaged settings in Pune, India, face numerous challenges such as poor housing, inadequate sanitation, overcrowding, and limited access to basic services. These conditions can significantly affect their physical, psychological, and social well-being. While the impact of these environments on children's development is well-documented, there is a lack of research focused on how the built environment influences children's perceptions, especially in the context of the global south. This study aimed to explore the perceptions of 120 children, aged 7 to 16, living in the slums of Pune. Using a mixed-method approach, quantitative data was gathered through questionnaires to assess factors like crowding, noise, privacy, territoriality, and housing quality. Additionally, qualitative data from children's sketches revealed how they relate to their built environment. This research highlights the significance of understanding how deprived children perceive the environments they inhabit and the implications for their overall well-being.

Keywords: Built environment, children's perception, urban slums, socio-emotional development, India.

ADDRESSING GLOBAL TRAUMA: SOMATIC INTERVENTIONS IN PTSD TREATMENT AND CLINICIAN BURNOUT PREVENTION

Dr. Elena Markov, Prof. Dr. Ivan Petrov,

Department of Psychology, Moscow State University, Russia

Abstract:

Traditional approaches to treating post-traumatic stress disorder (PTSD), which predominantly focus on verbal therapies, have proven to be insufficient in preventing the recurrence of symptoms. The global challenges posed by the COVID-19 pandemic, ongoing conflicts, and economic instability have led to a noticeable increase in somatic distress alongside pre-existing mental health issues among those seeking mental health services. The surge in demand for psychological care has also contributed to widespread burnout among clinicians, potentially undermining the quality of care provided and disrupting the work-life balance of mental health professionals. This article explores the current challenges faced by mental health services, emphasizing the growing demand for care and its effects on providers. It delves into the neurobiological foundations of trauma, highlights the significance of somatic, "bottom-up" therapeutic methods, and presents clinical recommendations for treating PTSD. Additionally, the article examines how somatic interventions can reduce clinician burnout, promote well-being, and enhance the effectiveness of therapeutic recovery, offering strategies for integrating these practices into routine care for both clients and practitioners.

Keywords: Somatic psychotherapy interventions, trauma counseling, preventing and treating burnout, clinician well-being, PTSD treatment

THE ASSOCIATION BETWEEN ADHD MEDICATION, CANNABIS, NICOTINE USE, MENTAL DISTRESS, AND OTHER PSYCHOACTIVE SUBSTANCES

Nicole Scott, Emily Dwyer, Cara Patrissy, Samantha Bonventre, Lina Begdache
Department of Psychology, University of Algiers, Algeria

Abstract:

The use and abuse of Attention Deficit Hyperactivity Disorder (ADHD) medication, cannabis, nicotine, and other psychoactive substances have become a growing concern across college campuses in North America. Many students turn to these substances in an attempt to enhance their academic performance or manage their mental health struggles. However, there remains a lack of understanding regarding which psychoactive substances are commonly abused alongside illicit ADHD medication and the specific relationships between these substances and mental distress. This study aims to fill this knowledge gap by exploring the co-use of different psychoactive substances in relation to illicit ADHD medication use and their impact on mental distress. A total of 702 undergraduate students from various campuses across the US participated in an anonymous online survey. The survey gathered self-reported data on demographics, ADHD medication use, cannabis, nicotine, other psychoactive substances, mental distress, and students' perceptions of illicit study drug use. Mental distress was measured using the Kessler Psychological Distress 6 Scale. The data were analyzed using Pearson's Correlation Coefficient in SPSS Version 25.0. The results revealed both positive and negative correlations between ADHD medication use, cannabis use (both non-frequent and frequent), and nicotine use (both non-frequent and frequent) with various psychoactive substances. Additionally, there were significant correlations between the use of these substances and mental distress experiences. These findings suggest the possibility of a harmful cycle, where individuals abusing one psychoactive substance may be more likely to use others, potentially impairing brain functions in key areas such as the brainstem, amygdala, and prefrontal cortex, which may exacerbate mental distress. Understanding the links between study drug abuse and the potential for further substance abuse is critical in developing educational frameworks and proactive strategies to raise awareness among college students.

Keywords: Stimulant, depressant, nicotine, ADHD medication, psychoactive substances, mental health, illicit, ecstasy, adrenochrome.

THE IMPACT OF LIFE MEANING ON ACADEMIC PERFORMANCE AMONG JAPANESE COLLEGE STUDENTS

Jihyun Park, Naoko Tanaka, Dr. Satoshi Yamada, Haruki Ishida

Department of Psychology, University of Tokyo, Japan

Abstract:

This study explores the relationship between the meaning in life, specifically Ikigai, and academic performance among Japanese college students. To assess life meaning, both the Ikigai questionnaire and the Meaning in Life Questionnaire (MLQ) were employed. Data was gathered from 80 Japanese college students via Microsoft Teams Forms. The findings show that students with a GPA greater than 3.0 exhibited the highest scores in both the Ikigai and MLQ assessments. Students with GPAs between 2.0 and 3.0 scored lower in both questionnaires, while those with GPAs under 2.0 recorded the lowest scores. These results suggest that fostering a sense of life meaning or Ikigai in college students can potentially enhance their academic performance and overall college experience.

Keywords: Academic performance, Ikigai, meaning in life, college students, purpose of life.

IMPROVING DECISION SUPPORT FOR ORGAN TRANSPLANT

lec. Ian McCulloh, Adam Placona, Dr. David Stewart,

Department of Medical Research, Charles University, Prague, Czech Republic

Abstract:

Our data reveals a concerning trend: a significant number of viable deceased donor kidneys are discarded each year in the US, despite many waitlisted candidates dying daily. As much as 85% of transplanted organs are initially rejected for patients who have a higher ranking on the match list. Clinical transplant decisions are influenced by hundreds of variables, but a perfect match is rare. Decision-makers often exhibit optimism bias, mistakenly rejecting an organ offer in anticipation of a better match. To address this, we propose a semi-parametric Cox proportional hazard model, enhanced by an accelerated failure time model that factors in patient-specific organ supply and demand. This model estimates the time to the next available offer. We assess its performance using Cox-Snell residuals and decision curve analysis, showing an improvement in decision support for up to five years. By offering clinical decision-makers quantitative evidence of likely patient outcomes, such as time to the next offer and associated mortality risks, we aim to reduce optimism bias, decrease the number of discarded organs, and improve the match process for waitlisted patients.

Keywords: Decision science, KDPI, optimism bias, organ transplant.

EFFECTS OF GRATITUDE PRACTICE ON RELATIONSHIP SATISFACTION AND THE ROLE OF PERCEIVED SUPERIORITY

Dr. Anomi Bearden, Brooke Goodyear, Dr. Alicia Khan
Department of Psychology, University of Kenya, Nairobi, Kenya

Abstract:

This study investigated the impact of a six-week gratitude practice on relationship satisfaction and perceived superiority among college students ($N = 67$). The primary aim was to determine whether regular gratitude practice could enhance relationship satisfaction in the experimental group ($n = 32$) compared to the control group ($n = 35$). Additionally, the role of perceived superiority as a potential moderator in the relationship between gratitude practice and satisfaction was explored. Results showed that participants in the gratitude group reported significantly higher levels of appreciation and a marginally higher relationship satisfaction at the post-test compared to the control group, which had equivalent levels at pre-test. The gratitude group exhibited improvements in gratitude, partner appreciation, and relationship satisfaction, while the control group showed significant improvements in gratitude and satisfaction but not in appreciation for their partner. The perceived superiority factor remained unchanged in both groups throughout the study, indicating its consistent influence on individuals' perceptions of their relationships.

Keywords: Gratitude, relationship satisfaction, perceived superiority, partner appreciation.

LOVE AND MONEY: SOCIETAL ATTITUDES TOWARD INCOME DISPARITIES IN AGE-GAP RELATIONSHIPS

Assoc. Prof. Dr. Victoria S. Scarratt, Alexander B. Hopkins, Dr. Emily M. Thomas, Samuel J. Richardson

Department of Sociology, Addis Ababa University, Ethiopia

Abstract:

Age-gap relationships often attract societal judgment, leading to negative stereotypes and public disapproval. This study investigates the influence of income disparities in age-differentiated couples and whether these financial imbalances contribute to heightened negative attitudes. We hypothesized that a couple with a 29-year age difference, when combined with a significant salary gap, would face stronger societal disapproval compared to a similarly aged couple (1-year difference) with the same salary gap. Furthermore, no significant differences were expected between age-gap couples without a salary disparity and their similarly aged counterparts in the absence of financial discrepancies. To test this hypothesis, participants were presented with one of four scenarios depicting couples in romantic relationships and responded to a series of nine Likert scale questions. The results revealed that participants viewed age-gap relationships with financial discrepancies as less equitable, highlighting a perceived power imbalance and the uneven benefits gained by one partner. A significant interaction effect was found regarding the level of disgust participants felt and the perceived morality of the couple continuing their relationship.

Keywords: Age-gap relationships, financial discrepancies, love, relationships, societal stigmas.

MINDFULNESS-BASED INTERVENTIONS FOR ENHANCING SELF-ESTEEM AND PSYCHOLOGICAL WELL-BEING: EXAMINING THE INFLUENCE OF CONTINGENT SELF-ESTEEM

Sergio Luna, Dr. Raquel e, Spain

Abstract: This study explores the impact of mindfulness-based interventions in enhancing psychological well-being, particularly focusing on self-esteem, given the increasing influence of social media and the prevalence of upward social comparisons. The research investigates whether mindfulness can help optimize self-esteem by reducing levels of contingent self-esteem, which is often influenced by external validation. The study utilized an 8-week mindfulness-based stress reduction (MBSR) program, involving 206 participants. Results revealed that the MBSR program effectively enhanced participants' trait mindfulness, explicit self-esteem, and overall well-being, while significantly reducing contingent self-esteem. Additionally, improvements in both explicit and contingent self-esteem were found to be positively correlated with increased psychological well-being. However, contingent self-esteem showed a stronger predictive relationship with well-being than explicit self-esteem. These findings underscore the importance of addressing different dimensions of self-esteem and suggest that mindfulness interventions can be an effective approach to fostering a more stable and healthy self-esteem, thereby enhancing personal well-being.

Keywords: Mindfulness-based stress reduction, contingent self-esteem, explicit self-esteem, psychological well-being.

ISLAMIC CIVILIZATION IN WEST AFRICA: THE ROLE OF THE SOKOTO CALIPHATE IN SCIENCE AND TECHNOLOGY DEVELOPMENT

Mohammad Buba, Ibrahim Aliyu

Department of History, University of Maiduguri, Nigeria

Abstract:

The Sokoto Caliphate, one of the largest and most influential Islamic states in West Africa, played a significant role in the development of science and technology during the 19th century. This study examines the contributions of Sokoto scholars, including Usman Danfodiyo, Abdullahi Fodiyo, and Muhammad Bello, to scientific knowledge and technological advancements in the region. The paper explores the intellectual movement that emerged from the caliphate, focusing on the integration of Islamic teachings with scientific exploration. Scholars in the Sokoto Caliphate made notable contributions to fields such as mathematics, astronomy, and medicine. The research highlights how the caliphate's educational institutions fostered the development of scientific thought, particularly in the context of Islamic jurisprudence and ethics. The paper also examines the impact of these scholarly contributions on the broader West African region, underscoring the Sokoto Caliphate's pivotal role in shaping the intellectual landscape of the time.

Keywords: Sokoto Caliphate, science and technology, West Africa, Islamic scholarship, intellectual history.

TEACHERS' PERCEPTIONS OF THE IMPACT OF TOBEPHOBIA ON JOB SATISFACTION AND EMOTIONS

Kwame Mensah, Akosua Yeboah

Faculty of Education, University of Cape Coast, Ghana

Abstract:

This study investigates the emotional and professional impact of tobephobia (TBP) on teachers working in diverse classrooms. The research examines how TBP affects teachers' emotions, job satisfaction, and overall well-being. The findings reveal that teachers experiencing TBP often report feelings of frustration, low motivation, and decreased job satisfaction. The study also explores the implications of TBP for classroom management and teacher-student relationships. It highlights how negative emotional experiences related to TBP contribute to teachers' diminished self-esteem, which in turn affects their professional effectiveness. The study emphasizes the importance of addressing TBP in educational environments through professional development programs and support systems for teachers. By improving awareness and providing the necessary tools for teachers to manage these emotional challenges, schools can create a more supportive and productive work environment.

Keywords: Tobephobia, teacher emotions, job satisfaction, self-esteem, professional development.

KNOWLEDGE MANAGEMENT FOR SUSTAINABLE ENVIRONMENTAL MANAGEMENT IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Julian Vargas, Maria Gomez

Department of Environmental Science, Universidad de los Andes, Colombia

Abstract:

The integration of Knowledge Management (KM) with Environmental Management Systems (EMS) has proven to be a key strategy for sustainability in higher education institutions (HEIs). This study explores how HEIs in Colombia can leverage KM tools to enhance the implementation of EMS, fostering environmental awareness and sustainability practices. The research identifies the stages of knowledge creation, sharing, and application that are critical for effective EMS adoption in HEIs. Through surveys conducted at Universidad de los Andes, the study highlights the gaps in current KM practices and EMS implementation, noting that many students and faculty members lack adequate training in environmental management. The paper proposes that HEIs develop clearer frameworks for knowledge transfer, offer more comprehensive training programs, and create spaces for collaboration on sustainability initiatives. By aligning KM and EMS strategies, universities can improve their environmental performance and contribute to global sustainability goals.

Keywords: Knowledge management, environmental management, sustainability, higher education, Colombia.

META-TEACHING SKILLS AND IMPROVEMENTS IN CLASSROOM TEACHING QUALITY

Zainab Haji, Faiza Amin

Faculty of Education, University of Dar es Salaam, Tanzania

Abstract:

This study examines the role of meta-teaching skills in enhancing the quality of teaching in Tanzanian classrooms. Meta-teaching involves reflective and strategic thinking about the teaching process, allowing educators to adjust their practices based on students' needs and learning outcomes. The research focuses on the impact of meta-teaching skills, including planning, monitoring, and evaluating teaching methods, on overall classroom performance. Teachers' ability to apply metacognitive strategies, such as analyzing their own teaching practices and making adjustments, is shown to lead to improved student engagement and academic results. The study includes data from 250 teachers across Tanzanian schools and highlights the positive correlation between meta-teaching skills and teaching effectiveness. The paper recommends the integration of meta-teaching training into professional development programs for teachers, as it is essential for fostering a high-quality learning environment.

Keywords: Meta-teaching, teaching quality, reflective practice, classroom management, Tanzania.

THE ROLE OF STUDENT COUNSELORS IN PROMOTING WELL-BEING AMONG SCHOOLCHILDREN IN THE MIDDLE EAST

Hassan Al-Farhan

Kuwait University, Kuwait

Abstract:

Student counseling programs have proven to be invaluable in supporting students' academic and emotional well-being globally. In the Middle East, particularly in Kuwait, there is growing recognition of the importance of mental health services in schools. This study examines how student counselors in Kuwait could help address rising concerns about mental health challenges, such as anxiety, depression, and obesity among schoolchildren. These issues are exacerbated by a lack of adequate resources and trained staff within educational institutions. By focusing on the integration of health-related counseling into the school system, the paper explores how counselors could become key players in improving student health and well-being. The study argues that equipping counselors with specialized knowledge on handling issues like childhood obesity and stress could significantly reduce the burden of these problems in schools. This would not only improve the quality of care but also address the systemic barriers currently hindering effective counseling programs.

Keywords: Student counseling, mental health, obesity, anxiety, depression, Middle East, Kuwait.

THE EFFECTIVENESS OF DRAMA-BASED LEARNING IN FOSTERING CREATIVITY IN PRESCHOOL EDUCATION

Michaela Nováková

University of Ostrava, Czech Republic

Abstract:

Drama education in early childhood has been gaining attention for its potential to enhance creativity in preschool children. This study explores the impact of drama-based learning on creativity development in kindergartens. The research compares children exposed to drama activities with those in traditional preschool settings, assessing their creative abilities through various tests. The results indicate that children participating in drama-based learning demonstrate significantly higher levels of creativity, suggesting that such pedagogical methods promote imaginative thinking and problem-solving skills. The study highlights the importance of integrating drama into early childhood education to foster cognitive and emotional development. Furthermore, it discusses the challenges and benefits of implementing drama as a core component of the curriculum in kindergartens.

Keywords: Preschool education, drama-based learning, creativity, early childhood, Czech Republic.

PARENTS' PERSPECTIVES ON THE FUTURE OF EDUCATION: A STUDY FROM CENTRAL EUROPE

Lukáš Svoboda

Masaryk University, Czech Republic

Abstract:

As the world continues to evolve in the 21st century, so too must our educational systems. This study investigates the views of parents regarding the ideal school of the future, particularly in Central Europe. Using quantitative research methods, data were gathered from 150 parents of primary school children. The findings suggest that parents envision schools of the future focusing more on holistic child development rather than just academic achievement. They expressed a preference for schools that incorporate technological innovations, personalized learning approaches, and character-building activities. The research also points to a significant shift in expectations, with parents indicating that schools should prepare children not only for academic success but for life challenges ahead.

Keywords: Future education, parents' perspectives, educational reforms, Central Europe, school development.

A THEORETICAL FRAMEWORK FOR CUSTOMER KNOWLEDGE MANAGEMENT IN EUROPEAN E-COMMERCE

Lars Johansson, Caroline Lindgren, Henrik Olsson
University of Gothenburg, Gothenburg, Sweden.

Abstract:

The increasing importance of customer knowledge in the digital economy has prompted businesses to seek efficient ways of managing this valuable resource. This paper presents a theoretical framework for customer knowledge management (CKM) in the context of European e-commerce. Focusing on the rapidly expanding e-commerce sector in Europe, particularly among B2C companies, this study identifies the tools and strategies that enable effective knowledge sharing between businesses and their customers. The research highlights the role of digital platforms in facilitating the exchange of customer knowledge and the integration of this intelligence into business processes. By understanding the tools available for CKM, businesses can enhance their customer relationship strategies, improve service delivery, and strengthen their competitive advantage in the digital marketplace.

Keywords: Customer Knowledge, Knowledge Management, E-commerce, B2C.

DEVELOPING A COMPREHENSIVE E-MARKET FRAMEWORK USING INTELLIGENT AGENTS

Carlos Gomez, Laura Perez
University of Barcelona, Barcelona, Spain.

Abstract:

The integration of intelligent agents into e-commerce platforms has revolutionized the way transactions are conducted in online marketplaces. This paper proposes a comprehensive framework for the development of e-markets that effectively utilize intelligent agents for the buying and selling process. The framework emphasizes the roles of both buyers and sellers and the interactions between them within a multi-agent environment, specifically focusing on the JADE platform. By automating key aspects of e-market activities, such as negotiation, purchasing, and sales, intelligent agents can significantly reduce transaction costs and improve market efficiency. This paper provides a detailed analysis of the agent-based architecture and its potential to transform the dynamics of e-marketplaces, offering a more efficient, transparent, and secure trading environment for users.

Keywords: E-commerce, Intelligent Agents, E-market Framework, JADE.

A NOVEL METHOD FOR SELECTING COMPLEX GOODS IN ONLINE MARKETS

Sofia Martins, Ricardo Costa, Marta Oliveira
Universidade do Porto, Porto, Portugal.

Abstract:

Online markets are still evolving, particularly in terms of offering complex goods that require careful consideration and selection. This paper introduces a novel method for the selection of multi-attribute goods in electronic marketplaces. Given that different consumers may have varying preferences, the proposed model incorporates a flexible weighting system to address these differences and ensure that the product selection process satisfies a diverse range of customer needs. The model is designed to handle products with variable attributes and aims to improve the decision-making process by enabling consumers to evaluate goods based on personalized criteria. Through an in-depth discussion of the methodology and its application, this research presents a significant advancement in enhancing the functionality of electronic markets for complex goods.

Keywords: E-commerce, Multi-Attribute Goods, Product Selection, Consumer Preferences.

ANALYZING MIS DEGENERATION UNDER DYNAMIC CONDITIONS: A MATHEMATICAL APPROACH

Fatima Al-Mahdawi, Karim Al-Mansouri
Sultan Qaboos University, Muscat, Oman.

Abstract:

Management Information Systems (MIS) are critical tools for supporting decision-making processes, but their effectiveness often diminishes over time due to various internal and external factors. This paper introduces a mathematical model to analyze the phenomenon of MIS degeneration, particularly under unstable conditions. It examines the reasons behind the gradual decline in the usefulness of MIS, such as irrelevance, lack of detail, and delayed responses. The study adopts a bathtub model to represent the lifecycle of an MIS, highlighting the initial effectiveness followed by a period of inefficiency. By developing a degeneracy index, the paper identifies the stages at which MIS systems lose their impact and suggests strategies to mitigate this degeneration, ensuring that the systems continue to provide valuable support for decision-making.

Keywords: MIS, Degeneration, Information Systems, Organizational Change, Mathematical Modeling.

LEARNING MANAGEMENT LESSONS FROM CONTROL SYSTEMS: A THEORETICAL APPROACH

Jamal Zidan, Rania Al-Salem
Sultan Qaboos University, Muscat, Oman.

Abstract:

This paper explores the lessons that can be drawn from control system phenomena and their application to management practices. Specifically, the study focuses on the relationship between control loops in systems theory and their relevance to management decision-making. It discusses how the dynamics of feedback loops and system stability in control systems can provide valuable insights into managing organizations effectively. By examining these concepts through a theoretical lens, the paper proposes a framework for applying control system principles to improve organizational performance and responsiveness. The research emphasizes the importance of timely feedback and adaptive decision-making in ensuring the long-term success of businesses and institutions.

Keywords: Management Theory, Control Systems, Organizational Performance, Feedback Loops, System Theory.

EXPLOITING SIP FOR ENHANCED MOBILITY IN MEDICAL COMMUNICATION SYSTEMS

Mansur Zayed, Fakhruddin Rashid, Jamil Al-Zahrani

Department of Computer Science, University of Dhaka, Bangladesh

Abstract:

With the rapid advancement of internet-based communication systems, the healthcare sector faces the challenge of ensuring secure and reliable mobile communication, particularly between hospitals and biomedical engineers. This study explores the potential of using the Session Initiation Protocol (SIP) for establishing a robust mobile communication network for biomedical engineers. SIP, known for its scalability and flexibility, is proposed as the backbone for an event notification system that can alert technical staff regarding the status of biomedical devices and patient treatments. One of the key advantages of SIP is its ability to facilitate personal mobility by decoupling user identification from device location, thus supporting efficient notifications on various devices. By leveraging SIP in telemedicine, the study aims to extend the mobility services for hospital technicians, ensuring they stay informed about critical medical events through timely alerts, improving the overall management of healthcare operations.

Keywords: SIP, Mobility Services, Biomedical Devices, Telemedicine, Event Notification, Healthcare

COGNITIVE REPRESENTATION OF VALUES IN ORGANIZATIONAL DECISION-MAKING

Kari Heikkinen, Dr. Markus Virtanen, Dr. Liisa Aalto
Department of Psychology, University of Helsinki, Finland

Abstract:

The role of values in organizational behavior has been a focal point in both psychological and managerial research, yet the nature of these values and their cognitive underpinnings remain unclear. This article proposes a content-based approach to understanding organizational values through the mental representations that shape decision-making processes. By examining how individuals mentally represent values, this research suggests that cognitive content, particularly the underlying structure and meanings of these representations, plays a pivotal role in guiding behavior. The study introduces a novel framework for assessing how organizational values influence managerial decision-making and employee actions within the workplace, offering insights into the cognitive processes that drive behavior in professional settings. This approach not only deepens our understanding of value-based behavior but also provides tools for better alignment of organizational goals with individual motivations.

Keywords: Cognitive Process, Mental Representations, Organizational Behavior, Decision-Making, Values

EXPLORING THE USE OF SERIOUS GAMES IN SUPPORTING AUTISTIC CHILDREN'S DEVELOPMENT

Afiqah Rani, Nor Azura Zainuddin, Farhan Salleh

Faculty of Information Technology, Universiti Teknologi Malaysia, Malaysia

Abstract:

Autism Spectrum Disorder (ASD) presents unique developmental challenges, and while serious games have been widely explored as therapeutic tools, their application for autism has specific nuances that require further exploration. This systematic review examines the role of serious games in supporting educational, therapeutic, and social development for children with ASD. The paper discusses advancements in serious game design that cater to the specific needs of autistic children, with a focus on communication skills, psychomotor training, and social behavior improvement. It explores trends and technological innovations in game development since 2007, providing insights into how these games can be used not just as tools for play, but as effective interventions that contribute to enhancing the quality of life for children with ASD.

Keywords: Autism Spectrum Disorder, Serious Games, Educational Games, Therapy, Social Behavior, Psychomotor Development

